MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ

ARGESIS
XXII

STUDII ŞI COMUNICĂRI

SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2013

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XXII

EDITURA ORDESSOS
PITEŞTI
2013

ARGESIS	ARGESIS
Seria Istorie	History Series
Analele Muzeului Judeţean Argeş	Annals of the Argeş County Museum
Piteşti	Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEŢEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
Adresa redacţiei: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro

EDITORS:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Piteşti
Phone/Fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

Responsabilitatea asupra conţinutului ştiinţific al studiilor şi comunicărilor publicate revine în totalitate autorilor.

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

ARHEOLOGIE

ISTORIE MEDIEVALĂ

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

C O N T E N T S ● S O M M A I R E

ARCHAEOLOGY

MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ARHEOLOGIE

DOUĂ POSIBILE PIESE DE INVENTAR FUNERAR DIN SITUL GETO-DACIC DE LA CETĂȚENI, PĂSTRATE ÎN COLECȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ

DRAGOŞ MĂNDESCU[*]

Continuând programul de reevaluare și repunere în valoare a colecțiilor Muzeului Județean Argeș inițiat acum câțiva ani, încurajați de unele rezultate obținute[1] și convinși de adevărurile exprimate de butada conform căreia cele mai interesante descoperiri se produc în depozitele și expozițiile muzeelor, am perseverat în această direcție iar surprizele nu s-au lăsat prea mult așteptate.

În cele ce urmează ne propunem prezentarea a două fragmente de artefacte aflate în patrimoniul muzeului din Pitești, despre care știm cu siguranță că provin din situl arheologic de la Cetățeni, cea mai importantă rezervație arheologică din județul Argeș.

Primul dintre ele, aflat în depozitul secției de istorie și înregistrat în registrul colecției de istorie veche sub nr. inv. 1151, este reprezentat de un fragment ceramic cu dimensiunile maxime de 14 cm x 10 cm x 1 cm provenind dintr-o amforă de Rhodos, cum demonstrează culoarea pastei, arderea ei și angoba specifică de la suprafață (Fig. 1). Fragmentul este din zona umărului amforei, păstrându-se și locul de prindere a uneia dintre toarte (extremitatea inferioară a acesteia).

Suprafața anterioară a fragmentului de amforă rhodiană păstrează o porțiune dintr-un graffitti zgâriat pe vas după ardere, alcătuit din trei linii drepte, dintre care două sunt paralele și dispuse în unghi ascuțit pe cea de-a treia (Fig. 1/1). Dacă ne gândim că ar putea reprezenta vreun caracter al alfabetului grecesc, acesta ar aduce cu o tentativă de *lambda* sau mai degrabă un *pi* ori un *epsilon*, dar mai prudent ar fi să vedem în acest semn unul lipsit de o asemenea semnificație literată, realizat de localnici fără vreun sens sau înțeles anume, așa cum sunt multe exemple cunoscute la Cetățeni[2]. Spatele fragmentului (Fig. 1/2) relevă însă mesaje mult mai interesante. În primul rând, pe suprafața posterioară se observă urme de fum ce par a indica urmele unei arderi secundare sau măcar plasarea în apropierea unui foc. Apoi, chiar marcajul

---

[*] Muzeul Județean Argeș, Pitești.

[1] *Spațiul vechii Dacii în reprezentări cartografice medievale și moderne din patrimoniul Muzeului Județean Argeș. Un catalog al colecției Lelia și Aureliu Popescu întocmit de Dragoș Măndescu*, Editura Ordessos, Pitești, 2012; D. Măndescu, *De la Marele Orient al Franței în colecția Muzeului Județean Argeș via Câmpulung*, în „Argesis“, XXI, 2012, p. 167-177.

[2] D. Tudor, *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei“, V, 1967, p. 49, fig. 6.

de șantier, scris cu creion chimic direct pe spatele fragmentului de amforă: „154“, iar dedesubt „Mr. regal“.

Fig. 1. Fragment de amforă rhodiană din „Mormântul regal“ de la Cetăţeni.

Cel de-al doilea artefact este unul metalic, și anume un fragment cu dimensiunile maxime de 6,2 cm x 3,5 cm x 2,5 cm provenind dintr-o cămașă de zale din fier (Fig. 2/1). Zalele, cu un diametru de 0,5-0,6 mm și cu grosimea firului de fier de 0,1 cm, sunt dese, rigide, strânse unele în altele, cu un aspect zgurificat ce împiedică identificarea unor eventuale nituri – evidențe clare ale unei arderi puternice la care piesa a fost supusă.

Acest fragment, fără a fi individualizat printr-un anumit număr de inventar, era inclus între vestigiile unui atelier medieval de fierărie descoperit la Cetățeni, expuse parțial în expoziția permanentă a muzeului, laolaltă cu alte piese metalice fragmentare sau rebutate (cuie, piroane, scoabe, verigi, lame de fier etc.), mai mult de o sută în total și cântărind mai bine de 3 kg de fier (Fig. 2/2).

Fig. 2. Cetăţeni. 1 Fragment de cămaşă de zale din fier;
2 Obiecte metalice descoperite într-un atelier de fierărie.

Vom încerca să demonstrăm că ceea ce le unește pe cele două piese este tocmai complexul arheologic menționat pe spatele fragmentului de amforă, și anume

un aşa-numit „mormânt regal". Respectivul marcaj de şantier este făcut cu acelaşi tip de instrument, în aceeaşi manieră şi cu aceeaşi grafie cu cel întâlnit pe un alt fragment ceramic important, provenind dintr-o altă descoperire de natură funerară făcută la Cetăţeni, şi anume „mormântul dintre stânci", fragment ceramic pe care l-am publicat anterior şi asupra căruia nu mai insistăm aici[3]. Menţionăm doar că îl creditäm în continuare drept autor al acestor marcaje de şantier, cum este şi firesc de altfel, pe cel căruia i-au aparţinut descoperirile, şi anume arheologul Dinu V. Rosetti.

Dintre toate complexele descoperite de el la Cetăţeni de-a lungul unei activităţi prodigioase în acest sit (nu mai puţin de 15 ani de săpături arheologice, după propria mărturisire)[4], cel mai bine se încadrează sub eticheta de „mormânt regal" unul dintre cele două morminte cercetate în perioada anilor 1961-1962, în aval de aşezarea geto-dacică (la sud de aceasta), pe malul drept al Dâmboviţei, pe terasa deasupra căreia se înalţă vertical formaţiunea stâncoasă cunoscută de localnici drept Colţul Doamnei.

Este vorba de mormântul 1, despre care autorul cercetării ne lasă doar mai puţin de o pagină într-un articol succint, de popularizare[5], dar pe care, la aproape patru decenii de la descoperirea sa, profesorul Mircea Babeş reuşeşte să îl descrie în trăsăturile lui esenţiale, valorificând in extremis unele informaţii furnizate disparat şi neunitar de Dinu V. Rosetti şi de desenatorul ce l-a ajutat atunci pe arheolog, şi anume Eusebiu Mironescu[6].

Fără să mai reluăm aici discuţia despre acest spectaculos complex funerar, unic până acum în Dacia preromană şi asupra căruia ne-am exprimat propriile consideraţii nu cu mult timp în urmă[7], este necesar a ne argumenta opinia conform căreia cele două piese redescoperite în depozitul şi expoziţia muzeului argeşean au făcut parte, cu foarte mare probabilitate, din inventarul funerar al mormântului 1. Pentru început, remarcăm faptul că ambele fragmente poartă urme de ardere, iar după cum se ştie din informaţiile păstrate, mormântul 1 a fost unul de incineraţie: fragmentul de amforă are la interior urme de fum şi ardere secundară, iar cămaşa de zale a suportat o ardere extrem de puternică, aproape până la zgurificare.

În materialul de popularizare amintit, Rosetti pomeneşte de fragmentele unei amfore de Rhodos descoperite în mormânt, informaţie întărită şi de o fotografie ce însoţeşte textul, dar din care, din păcate, condiţiile realizării tipografice nu ne îngăduie să distingem ceva[8]. Mircea Babeş creditează apartenenţa unei amfore de Rhodos la mormântul 1, întemeindu-şi poziţia nu numai pe informaţiile lui Rosetti, ci şi pe afirmaţiile unui alt specialist care a avut în mâini la un moment dat fragmentele ceramice respective, şi anume Victoria Eftimie-Andronescu[9]. Considerăm că nu ar

[3] D. Măndescu, *Ştampile amforice de la Cetăţeni păstrate în colecţia Muzeului Judeţean Argeş - Piteşti*, în „Argesis", IX, 2000, p. 71, 75, fig. 18.
[4] Dinu V. Rosetti, *Cetăţeni Argeş. Istoricul cercetărilor arheologice (I)*, în „Cercetări arheologice", II, 1975, p. 261-262.
[5] Idem, *Au fost amazoane în Dacia?*, în „Magazin Istoric", III, 1969, 11 (32), p. 92 cu ilustraţiile de la p. 93-94 şi coperta III.
[6] M. Babeş, *Staţiunea geto-dacă de la Cetăţeni. Descoperiri şi informaţii recuperate*, în „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie", 50, 1999, 1-2, p. p. 11-19, fig. 1-3.
[7] D. Măndescu, *Cetăţeni. Staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviţei superioare*, Editura Istros, Brăila, 2006, p. 30-31, pl. 7-8/1.
[8] D. V. Rosetti, *Amazoane*, p. 92-93.
[9] M. Babeş, *op. cit.*, p. 17, nota 11.

trebui să existe rețineri serioase în a atribui fragmentul de amforă rhodiană din depozitul muzeului din Pitești mormântului 1 de la Cetățeni. Mai mult, numărul 154 marcat de Rosetti pe spatele fragmentului pare a indica o anumită metodă de documentare și înregistrare primară a descoperirilor din acest complex, arheologul numerotând fiecare element al inventarului funerar. Dacă așa au stat lucrurile, reiese o dată în plus importanța mormântului, prin abundența și varietatea pieselor arheologice asociate în cadrul inventarului funerar și al ansamblului ofrandelor. Apartenența acestei piese ceramice la cel de-al doilea mormânt geto-dacic cercetat de Rosetti pe terasa de sub Colțul Doamnei este imposibilă: importurile de amfore de Rhodos încetează la Cetățeni în primul sfert al sec. I a.Chr., cu mai bine de o sută de ani înaintea amenajării mormântului 2, complex datat în primul secol al erei noi prin intermediul unei fibule puternic profilate din inventarul funerar[10].

În privința atelierului de fierar descoperit la Cetățeni, între piesele căruia, expuse într-o vitrină a expoziției permanente din cadrul muzeului, se afla și fragmentul de cămașă de zale, aflăm unele detalii dintr-un articol foarte puțin cunoscut, publicat într-un periodic local, cu circulație limitată. Ion Nania, participant din partea muzeului din Pitești la campaniile arheologice coordonate de Dinu V. Rosetti la Cetățeni în anii 1964 și 1965[11], notează că vestigiile deosebit de abundente ale acestei fierării [„potcoave, piese metalice pentru arcuri, pinteni, cuțite, topoare de luptă, săgeți (patru tipuri!), foarfeci, seceri, nicovale, lacăte, încuietori pentru uși și porți, cuie, amnare, vase de fier, unelte pentru dulgherie, materiale de construcție, mânere de os și corn etc."], datată în sec. al XIII-lea, au fost descoperite în campania arheologică din anul 1965[12]. Ne este prezentat și locul descoperirii, și anume în punctul „Poiana Târgului", la distanță de circa 800 m nord, deci în amonte, față de ruinele bisericilor medievale de pe malul stâng al Dâmboviței[13].

Din articolul semnat de Ion Nania, citat mai sus, se desprinde varietatea pieselor arheologice descoperite în atelierul de fierar. Erau acolo laolaltă arme și piese de echipament militar, piese de harnașament, unelte și ustensile casnice, veselă metalică, materiale de construcție etc., dar din toată această înșiruire care arată dorința de exactitate și de acribie a autorului lipsește menționarea unei cămăși de zale, fie ea și fragmentară. Și credem că această absență nu poate fi pusă pe seama lipsei de precizie a observațiilor făcute atunci de Ion Nania, nici pe capacitatea sa de a recunoaște respectivul fragment în ansamblul inventarului fierăriei medievale.

Opinăm că fragmentul de cămașă prezentat aici provine cu foarte mare probabilitate, la fel ca și fragmentul de amforă rhodiană, tot din mormântul 1 de sub Colțul Doamnei, iar prezența sa printre piesele atelierului de fierar din evul mediu se datorează amestecării involuntare printre acestea, fie de către descoperitor (Dinu V. Rosetti) în perioada premergătoare predării inventarului arheologic către muzeul din

[10] *Ibidem*, p. 17.
[11] Sp. Cristocea, *Argeş. Dicționar de istorici*, Pitești, 2003, p. 187.
[12] Ion Nania, *Cetățeni – important centru de la începutul epocii feudale din Țara Românească*, în „Tribuna școlii argeșene", III, 1971, p. 47.
[13] Descoperirea atelierului de fierărie în sectorul „Poiana Târgului" în timpul uneia dintre campaniile anterioare anului 1967, an în care a început să-l însoțească pe Dinu V. Rosetti la săpăturile de la Cetățeni, a fost confirmată verbal și de dl. Teodor Mavrodin, fost muzeograf și arheolog la muzeul din Pitești. Îi mulțumim și pe această cale pentru sprijinul acordat.

Pitești, fie de personalul muzeului, în momentul preluării inventarului sau în contextul amenajării expoziției permanente de istorie (1974), rămasă de atunci neschimbată în sala respectivă. Un amestec produs pe șantier pare puțin probabil, de vreme ce între momentul cercetării mormântului (1961-1962) și descoperirea atelierului de fierărie (1965) sunt totuși câțiva ani diferență, iar locurile descoperirilor în ansamblul sitului sunt cu totul diferite, despărțindu-le o distanță considerabilă de peste 1 km în linie dreaptă: mormântul se afla în extremitatea sudică a sitului, la circa 350 m sud-est distanță de ruinele bisericilor medievale de pe malul stâng al râului, iar atelierul la circa 800 m nord-vest de ruinele respective, în extremitatea nordică a sitului.

Faptul că printre piesele de inventar funerar descoperite fie în urna mormântului 1 de la Cetățeni, printre oasele calcinate și uneori chiar prinse de acestea, fie chiar pe rugul pe care defunctul fusese incinerat în același loc, se numărau și fragmente dintr-o cămașă de zale de fier împodobită cu aplice din foaie subțire de aur, este clar menționat de descoperitorul monumentului funerar de sub Colțul Doamnei[14]. Asemănarea caracteristicilor generale ale fragmentului de cămașă de zale prezentat acum cu cele ale singurului fragment ilustrat de Dinu V. Rosetti[15] este evidentă. Soarta fragmentelor din cămașa de zale cu care personajul de rang înalt de la Cetățeni, după unele opinii poate chiar tarabostesul locului[16], fusese incinerat, avea să fie una tulbure, după descoperire acestea intrând în proporții, momente și circumstanțe diferite în colecțiile a nu mai puțin de trei muzee: Muzeul Militar Național, Muzeul Național de Istorie a României și Muzeul Orășenesc Câmpulung[17]. În ciuda unor diferențe mărunte ce constau mai ales în diametrul zalelor (variind între 0,6 cm și 0,9 cm, grosimea firului fiind de 0,1-0,15 cm)[18] și care pot justifica întrebarea dacă la Cetățeni nu au fost cumva descoperite vestigiile a cel puțin două cămăși de zale, tehnica de execuție și urmele trecerii lor printr-un foc puternic sunt elemente ce pledează pentru apartenența acestor fragmente la același lot unitar descoperit în cadrul complexului funerar de sub Colțul Doamnei. Fragmentul prezentat aici pare a se înscrie ușor, prin caracteristicile amintite, în acest lot.

Până acum, în patrimoniul Muzeului Județean Argeș nu fusese semnalat vreun fragment din cămașa de zale descoperită în mormântul de la Cetățeni. Singurul fragment de cămașă de zale deținut de muzeu și provenind din acest sit[19] este de o cu totul altă factură și cu siguranță nu a făcut parte din complexul arheologic de sub Colțul Doamnei. Dacă acest fragment cunoscut mai demult nu este cumva de factură medievală, ci făcea parte dintr-o cămașă de zale din cea de-a doua epocă a fierului, atunci cele mai bune analogii pentru respectivul tip de zale se regăsesc în exemplarul aproape întreg de la Radovanu[20].

---

14 D. V. Rosetti, *Amazoane*, p. 92, fig. de la p. 94, foto coperta III.
15 *Ibidem*, foto coperta III.
16 C. Borangic, *Tarabostele de la Cetățeni*, în acest volum, p. 17-26.
17 Idem, *Războinici nord-dunăreni în armuri de zale (sec. II a.Chr. – sec. II p.Chr.) – partea I*, în „Terra Sebus“, 3, 2011, p. 174-176, pl. 6-8.
18 Idem, *Armuri de zale, meșteri și ateliere în Dacia preromană*, în „Acta Musei Porolissensis“, 33, 2011, p. 139, anexa 1.
19 D. Măndescu, *O nouă piesă din armamentul defensiv geto-dac*, în „Revista de istorie militară“, 2000, 3 (61), p. 58.
20 A. Velcu, *Tezaurul militar de la Radovanu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național“, 1, 1937, 2, p. 52-56.

Fig. 3. Locul descoperirii mormântului 1 de la Cetăţeni.
Vedere către sud-vest de pe monticolul Cetăţuia. Foto Dragoş Măndescu, 2008.

Fig. 4. Locul descoperirii mormântului 1 de la Cetăţeni (astăzi ocupat de construcţii recente). Vedere către sud-est de pe DN 72 A. Foto Dragoş Măndescu, 2003.

După mărturisirea lacunară a lui Dinu V. Rosetti, mormântul 1 de la Cetăţeni se afla „pe malul drept al Dâmboviţei, la vreo trei sute de metri de limita sudică a așezării [...], pe terasa de sub Colțul Doamnei“[21]. Reconstituirea amplasamentului acestui mormânt, propusă de Mircea Babeş după schiţele realizate la faţa locului de Eusebiu Mironescu în momentul cercetării arheologice[22], este plauzibilă şi corespunde realităţilor topografiei actuale (Fig. 3). Din păcate, orice tentativă de verificare a vechilor săpături și a monumentului în sine în acest loc este sortită eșecului, de vreme ce terenul dintre DN 72 A Târgoviște – Câmpulung și apa Dâmboviței, adică tocmai acolo unde ar fi trebuit să se regăsească vestigiile impresionantului mormânt, este în prezent ocupat de locuințele din extremitatea sudică a satului Valea Cetățuia (Fig. 4).

Prin urmare, acest complex funerar unic în peisajul arheologic al Daciei preromane este iremediabil pierdut, distrus de nepăsare și de compromisuri de tot felul. Iată de ce considerăm că orice informație ce ar putea fi relaționată cu descoperirile de pe terasa de sub Colțul Doamnei, oricât de neînsemnată, fragilă și chiar nesigură ar părea la prima vedere, trebuie valorificată și pusă în circulație spre o nesperată dar totuși posibilă realcătuire a tabloului arheologic.

TWO POSSIBLE FUNERARY INVENTORY PIECES FROM THE GAETO-DACIAN SITE FROM CETĂŢENI PRESERVED IN THE ARGEȘ COUNTY MUSEUM COLLECTION

Abstract

The article presents two archaeological inventory pieces discovered at Cetățeni: a fragment from an amphora from Rhodos & a fragment of an iron corselet on which traces of a strong burning could be seen. The author brings evidence that proves that they belong to the same archaeological complex, i.e. the incineration tomb no. 1 discovered by Dinu V. Rosetti in 1961 in the southern part of the Gaeto-Dacian site from Cetățeni. This tomb dated from the 2-nd Century BC. It is a sole exemplar in the entire archeological landscape of the pre-Roman Dacia.

The list of illustrations:

[21] D. V. Rosetti, *Amazoane*, p. 92.
[22] M. Babeș, *op.cit.*, p. 14-15, fig. 2.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

TARABOSTELE DE LA CETĂŢENI

CĂTĂLIN BORANGIC*

Caracterul războinic al geto-dacilor răzbate vizibil din textele antice, iar descoperirile arheologice, care au relevat fortificații, morminte și armament, îl confirmă şi justifică renumele dobândit. Dimensiunea fenomenului militar din spaţiul nord-dunărean demonstrează existenţa unor elite, a căror preocupare principală a fost războiul. Acești profesioniști ai armelor aparţineau, din punct de vedere social, vârfurilor societății, ei înșiși fiind ierarhizați, probând încă o dată complexitatea sistemului social și militar care îi conținea.

Obiecte de prestigiu, armele lor, dincolo de rolul lor practic, confereau posesorului un rol special, contribuind la afirmarea poziţiei sale, prin eficacitatea lor marţială şi prin faptul că fabricarea şi posesia lor necesita un efort economic considerabil. Ornamentarea armelor, în diferite moduri și depunerea în morminte sugerează importanţa acordată acestor echipamente, precum şi investirea lor cu anumite calităţi magice şi semiotice ale căror sensuri și conotaţii pot fi, cel mult, presupuse.

Plecând de la aceste premise se poate încerca creionarea imaginii războinicului, ca membru marcant al comunității, exponent al autorității, cu îndatoriri preponderent sau exclusiv militare.

Lipsa informaţiilor scrise, mai puţin supuse echivocului, ambiguitatea ori caracterul lacunar al celor existente, ne lasă, în cele mai multe cazuri, fără detalii suficiente asupra acestor realităţi istorice. În ciuda acestei penurii, documentele arheologice micşorează vidul de cunoaştere, oferind o fereastră spre trecut, chiar dacă mult mai tehnică decât ar fi făcut-o izvoarele scrise.

Pentru a ilustra această stare este suficient să privim cazul unui astfel de războinic, despre care nu ştim nimic la modul personal, dar care posedă o sumă de circumstanţe care îl fac un caz interesant. Este vorba despre „tarabostele de la Cetăţeni”, etichetă generică, asupra căreia voi reveni.

Personajul în cauză a trăit undeva între secolele II a. Chr. - I. a. Chr., deşi aşezarea a fost, mai mult ca sigur, ceva mai veche[1]. Perioada a fost deosebit de efervescentă, politic, militar şi economic, dominată vizibil de expansiunea în bazinul mediteranean a puterii romane şi intrarea treptată a Peninsulei Balcanice sub autoritatea acesteia. Frământările nu au lăsat indiferentă lumea barbară din zona Dunării de Jos,

* Drd. Academia Română - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

[1] M. Babeş, *Staţiunea geto-dacă de la Cetăţeni. Descoperiri şi informaţii recuperate*, în „Studii şi cercetări de istorie veche“, 50, 1-2, 1999, p. 11-31.

neliniştind triburile locale, îngrijorate de apropierea unui duşman atât de puternic. Nelinişti concretizate prin amplificarea fenomenului militar în zonă şi materializate politic prin edificarea regalităţii dacice, ulterior.

În acest tablou general poate fi aşezat şi războinicul-taraboste înmormântat aici. Calitatea de membru al elitei militare este dată de arsenalul său specific, cea mai spectaculoasă piesă de armament fiind cămaşa de zale. Exceptând armura celtică de la Ciumești, care a aparținut unui războinic ce a trăit în a doua jumătate a secolului III a. Chr., zalele de la Cetăţeni sunt cele mai timpurii piese de acest tip[2], din Dacia preromană. Fragmentele armurii au fost supuse unor arderi intense, iar pe cămaşă au fost fixate, cu ajutorul unei plase de sârmă din fier, aplice ornamentale, așa-zisele „lunule", confecționate din tablă de aur[3]. Inventarul aparține unui mormânt complex, ce a beneficiat de o atenție deosebită acordată amenajării funerare, inspirată din modele grecești și căruia îi mai aparținea și un scut din care s-a păstrat *umbo*-ul de fier, alte resturi de arme, podoabe de aur, argint şi bronz, monede, mărgele de sticlă, fragmente ceramice și resturi osteologice calcinate aparținând defunctului[4].

Situația acestui mormânt nu pare să fie deloc limpede şi spuneam despre tarabostele de aici că este o denumire generică, deoarece în depozitele altor instituţii muzeale există alte fragmente de armuri de zale, ce par a proveni din acest sit. Astfel şase fragmente se află la Bucureşti (din care patru figurează ca „donație Dinu Rosetti" la Muzeul Naţional de Istorie a României[5], iar două şi ornamentele de aur la Muzeul Militar Naţional[6]), încă patru bucăți sunt la Câmpulung Muscel[7], iar un alt fragment[8], net diferit de celelalte, se află la Piteşti[9]. În aşteptarea unor analize metalografice care ar pune ordine în dezordinea cauzată de dispersia pieselor provenind din această zonă, putem accepta ipoteza că la Cetăţeni au fost înmormântaţi mai mulţi nobili războinici, succesiv[10], rămânând, deocamdată, ca problematica să fie tratată la fel de generic.

---

[2] Din punct de vedere cronologic, începutul utilizării acestor cămăşi de zale în nordul Dunării, s-a făcut începând cu secolul al II-lea a. Chr., moment ce coincide cu ieşirea în evidenţă în zonă a războinicilor aparţinând grupului cultural Padea - Panagjurskii Kolonii, cărora le-au aparţinut fără îndoială. Descoperirile datând din această perioadă sunt preponderent situate în sudul Carpaților, pentru ca apoi, pe parcursul următoarelor două secole, ele să se extindă atât spre centrul Transilvaniei, cât și spre periferia lumii geto-dacice. Armurile au fost utilizate până la căderea regatului dac sub loviturile Imperiului roman, dovadă fiind prezenţa lor între trofeele capturate. C. Borangic, *Armuri de zale, meşteri şi ateliere în Dacia preromană*, în „Acta Musei Porolissensis", XXXIII, 2011, p. 128.

[3] Piesele sunt realizate din bucăți plane ce formează două arce de cerc cu aceleași extremități. C. Borangic, *Războinici nord-dunăreni în armuri de zale (sec. II a. Chr.-sec. II p. Chr.) – partea I*, în *Terra Sebus*, 3, 2011, p. 174.

[4] D. Rosetti, *Au fost amazoane în Dacia?*, în *Magazin Istoric*, nr. 11 (32), nov., 1969, p. 90-94; M. Babeş, *op. cit.*, p. 14; D. Măndescu, *Arme din situl geto-dac de la Cetăţeni*, în „Buletinul Muzeului Militar Național", S.N. I/II, Bucureşti, 2003, p. 26-29.

[5] Muzeul Naţional de Istorie a României, inv. 67764.

[6] Muzeul Militar Naţional, inv. 45267.

[7] Muzeul Municipal Câmpulung Muscel, inv. 276/2722; 277/2619; 278/2723; 279/2721.

[8] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, inv. 2643.

[9] D. Măndescu, *O nouă piesă de armament defensiv geto-dac*, în *RIM*, nr. 3 (61), 2000, p. 58; Idem, *Arme din situl geto-dac…*, p. 28-29; Idem, *Cetăţeni, staţiunea geto-dacă de pe valea Dâmboviţei superioare*, Brăila, 2006, p. 60.

[10] M. Babeş *op. cit.*, p. 17. Ipoteza existenţei unei succesiuni de seniori războinici, posesori de armuri de zale este sprijinită și de redescoperirea recentă a încă unui fragment de cămașă de zale, cu caracteristici ușor

A doua piesă de echipament este un *umbo* de fier, element metalic destinat să ranforseze scutul de lemn (posibil stratificat), acoperit probabil şi cu o piele groasă pentru o mai mare rezistenţă. Din păcate nici această componentă nu a avut o soartă mai fericită, singurele indicii fiind simple semnalări, fără să existe desene sau imagini ale piesei[11]. Mai mult noroc a avut vârful de lance descoperit în acelaşi areal, care, deşi s-a pierdut ulterior, a fost desenat[12].

Acesta este inventarul marţial recuperat, uneori doar teoretic, din depunerile funerare asociate „tarabostelui de la Cetăţeni" şi arsenalul este departe de a fi complet, depuneri funerare similare completând un tablou din care nu lipsesc spadele, pumnalele curbe sau piesele de harnaşament, inventar relativ unitar al elitelor militare în discuţie. Exceptând zalele, celelalte piese sunt comune în arsenalul oricărui războinic, oricât de sărac ar fi fost. O lance, arc, săgeţi şi scut sunt un minim, fără de care noţiunea de luptător pare lipsită de sens. Armura însă modifică fundamental statutul decedatului, în primul rând prin valoarea ei economică, iar apoi prin gradul de protecţie oferit. Obiecte de prestigiu, armurile de zale, confereau posesorului o imagine aparte, contribuind la afirmarea poziţiei sale sociale și militare, acestea fiind echipamente dificil de realizat, de procurat și de întreținut. Ornamentarea lor și depunerea în morminte sugerează importanţa acordată acestora, precum şi învestirea lor cu anumite încărcături magico-religioase al căror sens şi importanță trimit spre conexiunile dintre spiritualitate şi fenomenul militar nord-dunărean[13].

Complexitatea armurilor de zale reclamă o serie de circumstanțe și un cumul de factori, din care nu lipsiţi de sens sunt cei economici, vârfurile aristocrației politico-militare fiind singurii care îşi puteau permite un arsenal de acest gen, iar posesia lui situa proprietarul la cel mai înalt nivel de dotare din perioadă[14]. Faptul că „tarabostele de la Cetăţeni" şi-a împodobit armura cu acele „lunule" de aur, este o dovadă în plus a puterii sale subliniind, prin prezența lor, potența economică, statutul și prestigiul social, dobândit prin calitatea de războinic de elită.

Singura armură ce pare să fi fost la fel de bogat ornamentată este cea a personajului depus în mormântul princiar de la Cugir (T2) [15]. O paralelă cu acest ulterior mormânt princiar, plecată de la prezenţa metalelor preţioase în contextul funerar, deşi nu este lipsită de sens, se opreşte la atât. Dacă războinicul dac de peste munţi a beneficiat de o înmormântare cu adevărat fastuoasă, din care nu au lipsit armele, bijuteriile, calul şi carul său, antecesorul său de la Cetăţeni a dus cu sine mult mai puţine. Diferenţa este semnificativă, dar ea este o rezultantă directă a locului şi momentului istoric diferit în care au trăit cei doi seniori războinici. Şi, desigur, deosebirea este subsumată sistemelor politice, religioase şi economice diferite, care i-au generat şi în limitele cărora şi-au trăit destinele.

Chiar dacă situaţia tumulului de la Cugir nu este cu mult mai fericită, din punctul de vedere al tratării şi publicării integrale a descoperirilor, este evident că

diferite de celelalte descoperiri. Cf. D. Măndescu, *Două posibile piese de inventar funerar din situl geto-dacic de la Cetăţeni, păstrate în colecțiile Muzeului Județean Argeş*, în acest volum, p. 9-15.

[11] D. Măndescu, *Cetăţeni, staţiunea geto-dacă…*, p. 62.

[12] Idem, *Arme din situl geto-dac…*, p. 26, fig. 1.

[13] C. Borangic, *Armuri de zale…*, p. 125.

[14] *Ibidem*, p. 132.

[15] Cf. C. Borangic, *Războinici nord-dunăreni…*, p. 177.

personajul depus în mormântul tumular a beneficiat de toată atenţia şi consideraţia comunităţii din care a făcut parte şi care i-a organizat funeraliile. Puterea economică a acestui individ, sau a comunităţii lui, era, fără îndoială, însemnată şi se baza pe resursele fertilei văi a Mureşului, pe infrastructura regalităţii dacice, cu care trebuie pus în rezonanţă.

„Tarabostele de la Cetăţeni" nu avea în spate un regat, cel puţin nu unul de care să ştim noi. Cu siguranţă ca în epocă vor fi existat destui războinici cu pretenţii de basilei locali în zonă, de mai mică sau mai mare importanţă, iar stăpânul cetăţuii din defileu a fost unul dintre ei. Păstrând analogia cu mormântul de la Cugir, ne putem întreba care a fost sursa puterii lui economice? Putea fi un mercenar norocos, întors acasă îmbogăţit, în urma serviciilor sale. Mormântul, cu o construcţie de vădită inspiraţie elenistică, e un bun, dar nu suficient, argument. Nu ar fi fost singurul care a luptat departe de casă, cu circa un secol mai devreme, căpetenia celtică de la Ciumeşti făcuse acelaşi lucru, chiar dacă se pare că nu avusese suficient noroc, cât să se întoarcă în viaţă la sălaşul său. Armele sale arată, însă, limpede, că văzuse multe locuri depărtate, în decursul zbuciumatei sale vieţi. Chiar dacă geţii prinseseră şi ei gustul succeselor militare, luptând pentru bani sau efectuând doar raiduri de jaf în sud[16], nu ştim dacă acest taraboste fusese mercenar, dar nici că nu fusese implicat în evenimente militare dincolo de Dunăre[17]. Armele sale par de factură locală, spre deosebire de cămaşa de zale din tumulul II de la Popeşti, care are analogii în mediul celto-tracic sud-dunărean[18], lancea şi scutul sunt arme comune, singurul element care face trimitere neechivocă în mediul elenistic, fiind mormântul efectiv. Oricum ar fi, în ciuda originalităţii amenajării funerare în spaţiul geto-dac[19], mormântul rămâne o prea subţire legătură directă, a tarabostelui cu lumea mediteraneană.

Cercetătorii care au adus în discuţie cazul „Cetăţeni" sunt majoritar de acord că poziţia geografică a sitului, ca punct obligat de trecere[20], a stat nu doar la baza bunăstării personale a căpeteniilor locale, ci chiar la dezvoltarea locuirii geto-dacice din zonă[21] (Fig. 1). Bogatul material arheologic pus în legătură nemijlocită cu activităţile

---

[16] Angajarea unor detașamente întregi, cu șefii lor în frunte, a fost în ultima jumătate a mileniului I a. Chr., în zona nord-balcanică, o adevărată „ramură economică". Chiar dacă celții par să fi furnizat cele mai multe astfel de trupe, și tracii, atât cei sud-dunăreni, cât și cei septentrionali, au participat activ la evenimentele militare ale lumii mediteraneene și orientale. Deși nu există izvoare scrise referitoare la astfel de angajamente în interiorul lumii barbare, pare firesc ca fenomenul, într-o formă sau alta, să fi existat și în relațiile dintre aceste comunități.

[17] Incursiunile vor continua până în a doua jumătate a sec. I p. Chr., așa cum probează un fragment de *lorica segmentata* descoperit aici, fără îndoială pradă de război. Cf. D. Măndescu, *Un reperto romano di* lorica segmentata *scoperto sul territorio dell'antica Dacia*, în *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli*, Brăila-Venezia, 2004, p. 16. Această piesă nu probează neapărat prezenţa geto-dacilor la sud de Dunăre, ea putând fi capturată şi de la trupele romane care au trecut fluviul pentru represalii.

[18] C. Borangic, *Războinici nord-dunăreni…*, p. 191, cu bibliografia şi rezervele de rigoare. Cf. A. Rustoiu, *Mercenari „barbari" la Histria și Callatis în sec. I a. Chr. Interpretări arheologice și istorice*, în *Istros*, X, 2000, p. 281.

[19] M. Babeş, *op. cit*, p. 19.

[20] Continuând ruta ce mergea paralel cu valea Argeşului, apoi a Dâmboviţei, drumul trecea prin Cetăţeni, legând prin culoarul Rucăr-Bran, Muntenia de Ţara Bârsei (Fig. 2).

[21] F. Mîrţu, *Contribuţii la cunoaşterea vieţii geto-dacilor de pe valea superioară a râului Dâmboviţa*, în „Studii şi articole de istorie", V, 1963, p. 15; R. Vulpe, *Aşezări getice din Muntenia*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1966, p. 42; I. Glodariu, *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 31-32; V. Sîrbu, *Consideraţii privind importul amforelor elene şi elenistice pe teritoriul*

comerciale, nu lasă loc de multe îndoieli. Sunt descoperite aici numeroase fragmente ceramice, dintre care cele de amfore sunt deosebit de importante, monede greco-macedonene, romane şi locale, elemente care conturează destul de clar mărimea averii căpeteniilor din cetatea care controla vadul comercial. Statutul de factorie, prin care treceau rafinatele mărfuri din sud, în special vinuri de calitate şi ulei de măsline, era condiţionat de schimbarea vectorului de transport. Navele greceşti, probabil bireme, urcau pe Dunăre şi apoi intrau pe gurile afluenţilor, atât cât le permitea pescajul, apoi marfa era transbordată, fie în luntri[22], fie în mijloace de transport terestre (Fig. 3). Este posibil ca din aceste puncte, mărfurile erau preluate de către comercianţi locali[23], dar nimic nu ne împiedică să presupunem că negustorii greci ajungeau personal în îndepărtatul *emporium* de la Cetăţeni[24]. Ceea ce pare sigur este că, în ambele cazuri, era absolut necesară protecţia unui senior local, suficient de puternic, care să gireze cu propria reputaţie siguranţa mărfurilor şi viaţa comercianţilor. Ar fi prea mult poate să admitem că însuşi tarabostele negustorea, ştim prea puţine despre atribuţiile şi funcţiile nobilimii, dar dacă ne raportăm la moştenirea culturală a comunităţilor războinice de indo-europeni[25], căpetenia se limita la a gestiona fenomenul spre propriul profit, nu doar de la înălţimea funcţiei sale marţiale, ci şi din aceea a propriei dave.

Am adus în discuţie fortificaţia[26], inerentă unei aşezări atât de prospere, pentru a evidenţia puterea militară, dar mai ales economică a tarabostelui. Cazuri similare sunt ceva mai rare, nobili războinici geto-daci asociaţi unei fortificaţii întâlnim la Cugir, Piatra Craivii, Tilişca şi mai apropiatele, geografic şi cronologic, Zimnicea, Radovanu, Popeşti[27] şi Albeşti[28]. Din nou trebuie subliniată prospera afacere datorată trecătorii, „proprietarul” acesteia fiind mult mai avut decât, spre exemplu, omonimii lui care controlau defileul Oltului[29], ale căror morminte sunt mult mai cazone.

Avem, aşadar, cea mai probabilă sursă a puterii economice a „tarabostelui de la Cetăţeni” şi anume comerţul cu produse de lux, provenite majoritar din sudul greco-elenistic. Urmele acestui negoţ sunt vizibile şi numeroase, dar, ca orice tranzacţie, această activitate presupune o dualitate. Oare ce feluri de mărfuri se schimbau în târg, sub privirea şi cu încuviinţarea bogatului senior local? Ce promisiuni de câştiguri bune îi puteau face pe greci, sau pe alţii, să se aventureze atât de departe în nord, spre locuri

---

României (sec. VI-I î.e.n.), în *Danubius*, 8-9, 1979, p. 131; M. Babeş, *op. cit.*, p. 19; D. Măndescu, *Cetăţeni, staţiunea geto-dacă…*, p. 115; E. Roşu, *Geto-dacii din bazinul superior şi mijlociu al râurilor Dâmboviţa şi Ialomiţa*, Editura Sapnaa Art, Bucureşti, 2009, p. 80.

[22] […] *adună din regiune cât putu mai multe luntri dintr-un singur trunchi (căci acestea se aflau din belşug, deoarece locuitorii de pe malurile Istrului le folosesc pentru pescuit în Istru sau când merg unii la alţii pe fluviu, iar mulţi fac cu ele piraterie)* […]; Arian, *Expediţia lui Alexandru*, I, 5.

[23] V. Sîrbu, *op. cit*, p. 131.

[24] Posibilă explicaţie pentru tipul de amenajare funerară, dar care putea fi, în egală măsură, opera unor meşteri locali umblaţi prin lume sau chiar a unor constructori greci, aduşi special pentru acest lucru.

[25] A. Rustoiu, A. Comşa, *The Padea-Panagjurski Kolonii Group in Southwestern Transylvania. Archaeological, Historical and Paleo-Anthropological Remarks*, în *Daco-geţii*, 2004, p. 269.

[26] L. Chiţescu, *Cetatea de piatră de la Cetăţeni, jud. Argeş - centrul unei formaţiuni statale geto-dace dinainte de Burebista*, în *CA*, V, 1981, p. 71-73; D. Măndescu, *Cetăţeni, staţiunea geto-dacă…*, p. 27-28.

[27] C. Borangic, *Sica. Tipologie şi funcţionalitate*, în *„NEMVS“, Revista Asociaţiei Culturale Sarmizegetusa*, IV, 7-8, 2009, p. 31, 42; 46-47; 51.

[28] D. Berciu, E. Moscalu, *Cercetări în cetatea de la Albeşti (jud. Teleorman)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche“, XXIII, 4, 1972, p. 633-640.

[29] Morminte de tip Padea-Panagjurski Kolonii, la Racoviţa şi Căciulata. Inedite.

în care îţi puteai pierde lesne avutul şi viaţa? Istoricii care au abordat problematica schimburilor comerciale dintre negustorii greci şi romani, pe de o parte, şi cei autohtoni, pe de alta, abordează destul de ambiguu contribuţia geto-dacilor la acest binom, mărfurile presupuse spre schimb fiind vite, piei, blănuri, lână, miere, grâne, ceară, lemn, sare, aur, argint, sclavi, cai de prăsilă[30]. Exceptând exportul de sclavi, ce nu putea îmbogăţi sau susţine atâta vreme prosperitatea unui basileu local, fără să lase vreo menţiune sau urmă indubitabilă, sarea şi metalele preţioase rămân singurele mărfuri ce meritau, cu adevărat, riscurile unei călătorii atât de îndepărtate.

Exploatarea sării a avut câteva caracteristici importante, în primul rând uşurinţa extragerii, depozitele fiind, în zonă, la suprafaţă[31] şi apoi imensa piaţă de desfacere sudică, lipsită şi avidă de acest important mineral[32]. În ciuda acestor oportunităţi, e improbabil că, în ciuda puterii sale, „tarabostele de la Cetăţeni” putea controla eficient această sursă de venit, Ocnele Mari sau Telega fiind prea departe de reşedinţa sa, singur Slănicul putând fi în raza lui de acţiune. Desigur, această dispersie a puterii este o presupunere, căci nu ştim care era forţa entităţii politico-militare despre care vorbim şi nici care erau salinele exploatabile în perioadă, scenariul propus nu elimină resursele de sare de pe lista de venituri a tarabostelui geto-dac, dar nici nu limitează în vreun fel beneficiile din această direcţie. La fel de posibilă este prezenţa sării între mărfurile ce tranzitau prin defileu, adusă fiind din salinele transilvănene, singurul câştig fiind vămuirea.

Dintre metalele preţioase, argintul lipseşte cu desăvârşire, atât din aria pe care o putem presupune generos că se afla sub controlul davei de la Cetăţeni, cât şi din zonele limitrofe cu care putem admite un astfel de schimb. Raritatea acestui metal nobil în zonă arată clar că era o marfă adusă din alte părţi, nicidecum una exportată. La fel de posibil este ca metalul să fi fost obţinut din monedele greceşti topite şi apoi prelucrat în atelierele locale.

Mult mai nuanţat putem discuta despre o altă posibilă sursă de venit, ceva mai sigură şi anume exploatarea aurului. Spre deosebire de argint, aur se găsea în albia râului Dâmboviţa[33] sau în pietrişurile apropiate de la Gemenea (com. Gemenea-Brătulești, jud. Dâmbovița), una din puţinele surse de aur accesibile direct (Fig. 4). Nimic nu ne împiedică să admitem că aceste locuri nu erau cunoscute şi exploatate şi în Antichitate sau ca aurul era exclusiv spălat din albiile râurilor[34]. „Lunulele” ce decorau armura războinicului sau rhytonul miniatural de aur, sunt elemente care permit ipoteza potrivit căreia dinaştii locali ar fi direcţionat spre negoţ o parte din metalul preţios extras. La fel ca în cazul zalelor de fier și aici o analiză metalografică ar lămuri proveniența aurului.

---

30 I. Glodariu, *op. cit*, p. 106; V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ediţie îngrijită de R. Florescu, Bucureşti, 1982, p. 608 (336).

31 D. Rădulescu, R. Dimitrescu, *Mineralogia topografică a României*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1966, p. 259.

32 V. Pârvan, *op. cit.*, p. 608 (336).

33 D. Rădulescu, R. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 50; V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene*, traducere după manuscrisul original francez inedit, prefaţă, note şi îngrijire ştiinţifică R. Vulpe, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 95.

34 Orice sursă de aur aluvionar provine dintr-un zăcământ primar, antrenat de debitul de apă şi masa de aluviuni. Cf. L. Bîrlea, V. Bîrlea, *Aurul din aluviunile unor râuri din Republica Populară Română*, comunicare Congresul V, Asociația Geologică Carpato-Balcanică (1961), Bucureşti, 1963, p. 26.

Fig. 1. Situl de la Cetăţeni şi probabila rută comercială între Dunăre şi regiunile intracarpatice.

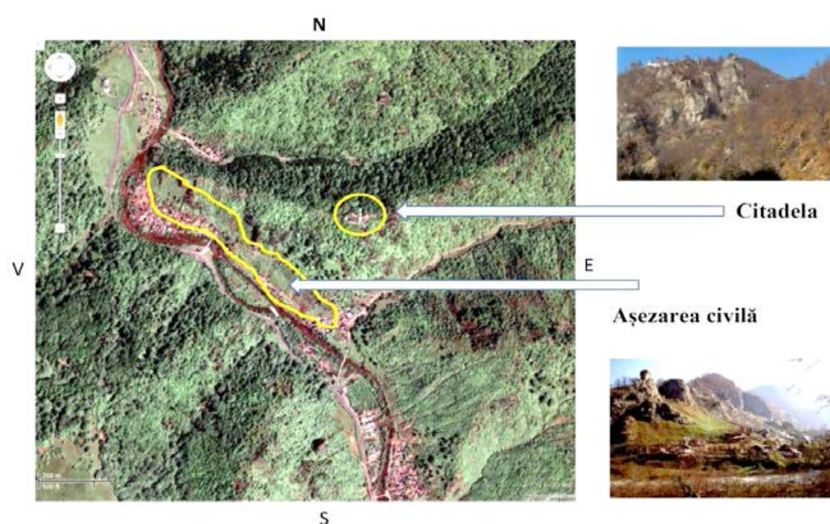

Fig. 2. Cetăţeni, relaţia dintre fortăreaţă şi aşezarea civilă. Foto montaj Dragoş Măndescu.

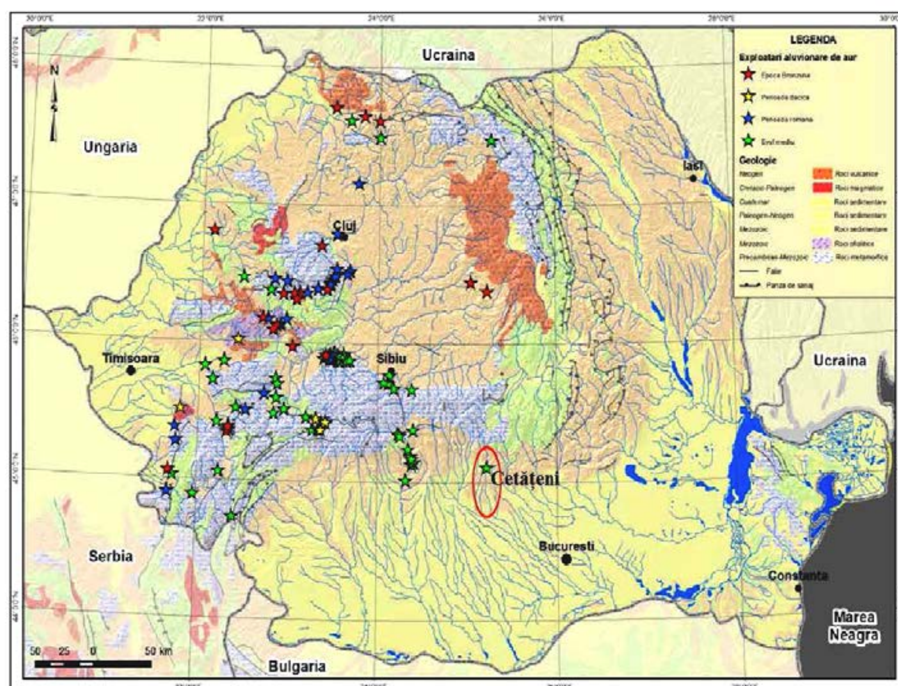

Fig. 3. Resursele aurifere din România. După Bădescu 2010.

Privind retrospectiv variantele luate în calcul, apare ca evidentă sursă principală a prosperităţii, dominarea trecătorii şi vămuirea traficului prin aceasta, completată de controlul asupra unor saline şi a resurselor aurifere locale, la care am putea adăuga calitatea de războinic, ce ar fi putut să îi rotunjească veniturile. Distrugerea fortificaţiei şi pauperizarea, apoi părăsirea definitivă a aşezării, sunt reciproc determinate de către modificările politice zonale. Mutarea centrului de putere geto-dacic în munţii Orăştiei, în directă relaţie cu prezenţa romană la Dunăre, a dus la modificarea rutelor comerciale şi implicit a reorientării resurselor ce altă dată susţineau economic comunitatea[35].

Revenind la războinicul stăpân al locurilor, sau la linia lui dinastică ca să fim mai precişi, putem împărţi puterea deţinută şi afişată în două părţi, una destinată „lumii vii" şi aici se pot include atât rezidenţa fortificată[36], cât şi arsenalul personal, cele două ipostaze transmiţând peste timp o imagine estompată a realităţii efective. A doua parte a imaginii elitei este cea destinată „lumii de dincolo", dar ambele ideologii reflectă

---

[35] R. Vulpe, *op. cit.*,, p. 42.

[36] Ridicarea fortificaţiei a avut şi ea un dublu scop: atât ca element de siguranţă în raporturile cu vecinii, fie ei neamuri străine sau alte triburi getice, cât şi pentru proiectarea în teritoriu a puterii, prestigiului şi autorităţii seniorului local. La acestea se adaugă, desigur, relaţia dintre fortăreaţă şi aşezarea civilă, a cărei economie o supraveghea, garanta şi impozita. Cf. V. Sîrbu, *Elitele geţilor dintre Carpaţi şi Balcani (sec. IV-III a. Chr): „Prinţii de aur şi argint"*, în „Istros", XIII, 2006, p. 42.

puternica legătură dintre caracterul marţial al războinicului şi societatea care l-a generat. Armele, bogăţia, cetatea şi mormântul jalonau şi menţineau vizibilă distanţa dintre el şi ceilalţi, subliniindu-i identitatea şi forţa. Aceste repere relevă un model identitar afişat în timpul vieţii, rămas valabil şi după moarte, de către acest senior al războiului, atât în raport cu duşmanii lui, dar, mai ales, în faţa propriei culturi.

Fig. 4. Ruta maritimă şi fluvială din Mediterana la Cetăţeni. Grafică Paul Ilie.

Privită din acest unghi, viaţa misteriosului „taraboste *piefig*[37] de la Cetăţeni" devoalează structurarea şi ierarhizarea societăţii asupra căreia îşi exercita controlul. Prezenţa armamentului, existenţa fortificaţiei, abundenţa şi valoarea materialului arheologic recuperat, amenajările funerare elaborate, sunt elemente care construiesc imaginea acestei elite, capabile să îşi impună autoritatea prin forță sau doar prin proiecția imaterială a acestei, în teritoriu. Această elită, al cărei membru de vază tarabostele era, a fost capabilă să mobilizeze şi să susţină economic eforturile militare şi arhitectonice, care au făcut din Cetăţeni un punct de reper important în economia şi demografia zonală.

„Tarabostele de la Cetăţeni", şi tot ceea ce ştim despre el confirmă, a fost unul dintre acei profesionişti ai armelor, posesori ai unei ideologii marţiale constituită pe o îndelungată tradiție războinică. În ciuda a ceea ce cunoaştem despre acest taraboste, nu ştim şi probabil nu vom afla niciodată cum se numea, al cui fiu era, cum se chema cetatea, cărui trib îi aparţinea şi alte asemenea amănunte care compun, de fapt, istoria. Ştim că el a existat, că a fost un om de arme, bogat şi puternic, ştim că a avut legături cu lumea mediteraneană şi că a stăpânit, din fortăreaţa lui, trecătoarea şi aşezarea. Mai ştim că a fost înmormântat ca un războinic de seamă, lângă *dava* lui, cu toată cinstea cuvenită. Rudele lui, cel mai probabil chiar moştenitorul său, s-au îngrijit ca toate să fie după datină. Cine ştie dacă nu chiar acest moştenitor, împreună cu cetele lui, nu a trecut apoi munţii, prin locurile pe care le ştiau prea bine, ca să se alăture acelei *megále arché*, ridicată de *getul* Burebista? Sau numele acestui moştenitor sau, poate, al fiului lui să fi fost chiar Burebista?

THE *TARABOSTES* FROM CETĂŢENI

Abstract:

The archaeological site at Cetăţeni is one of the most important residence of its kind for the Geto-Dacian warrior elites, due to its affiliation to the military alliance that built the Dacian kingdom in the Orăştie mountains, fact that is substantiated by the fortress, the graves and weapons discovered here. A second reason that highlights the importance of this site is the trading and production role held in that period, the root of a long period of prosperity. Both aspects make the status, the importance and the power of these military and political elites; recalling among them the founders or rulers that controlled the fortress, the gorge and the whole settlement here a bit more clear.

[37] Desigur că apartenenţa tribală este deocamdată greu de stabilit cu precizie, dar nici nu putem rămâne cantonaţi între reperele strâmte ale unei acribii exagerate. Legătura între acest trib getic (*piefigi/piephigi* [Ptolemeu, *Geographia*, III, 8, 3]) şi dava de la Cetăţeni are mai multe şanse să fie corectă, decât să nu fie, motiv pentru care ipoteza lansată de D. Măndescu, referitoare la numele tribului care ar fi locuit în această zonă, este acceptabilă. Cf. D. Măndescu, *Cetăţeni, staţiunea geto-dacă…*, p. 116.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CERCETĂRI PERIEGHETICE EFECTUATE LA VALEA STÂNII, PUNCTUL „MĂRGINEANCA - PISCUL LILIECILOR” (COMUNA ŢIŢEŞTI, JUDEŢUL ARGEŞ)

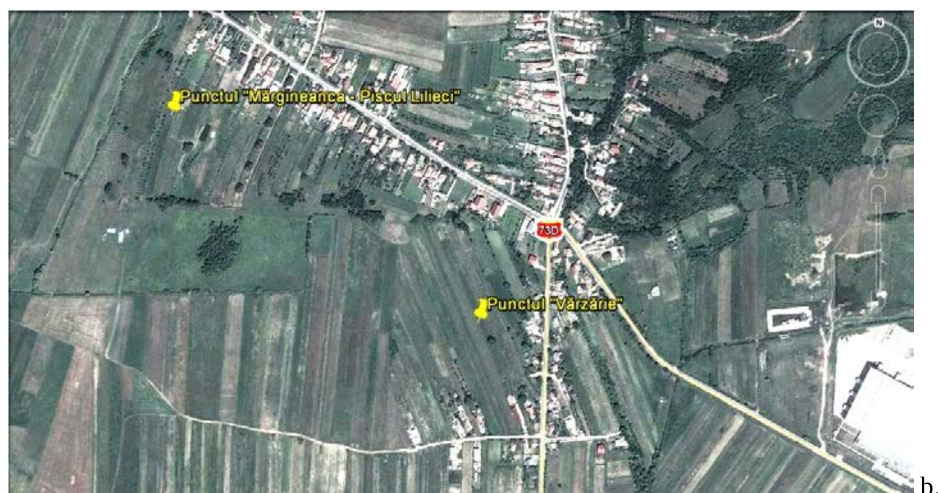
ION DUMITRESCU*
MARIUS MIROIU**

Punctul „Mărgineanca – Piscul Liliecilor” se află pe malul stâng al râului Argeşel, în partea de sud a satului Valea Stânii (comuna Ţiţeşti, judeţul Argeş), la vest de intersecţia DN73 cu drumul Valea Stânii – Clucereasa, la circa 600 m est de gara Clucereasa (fig. 1).

a.

* Muzeul Judeţean Argeş.
** Şcoala Gimnazială Budeasa, judeţul Argeş.

b.

Fig. 1. Amplasare în teren a punctelor Mărgineanca şi Vărzărie
(a – Plan Director de Tragere; b – captură Google Earth)

Terenul are aspectul unei terase înalte, fiind punctul cel mai dominant din lunca Argeşelului. La vest şi sud, terasa este delimitată de o pantă cu înclinaţie de circa 45-50°, iar în partea de nord, drumul Valea Stânii – Clucereasa taie această terasă (fig. 2).

b

Fig. 2. Piscul Lilieci – vedere dinspre sud.

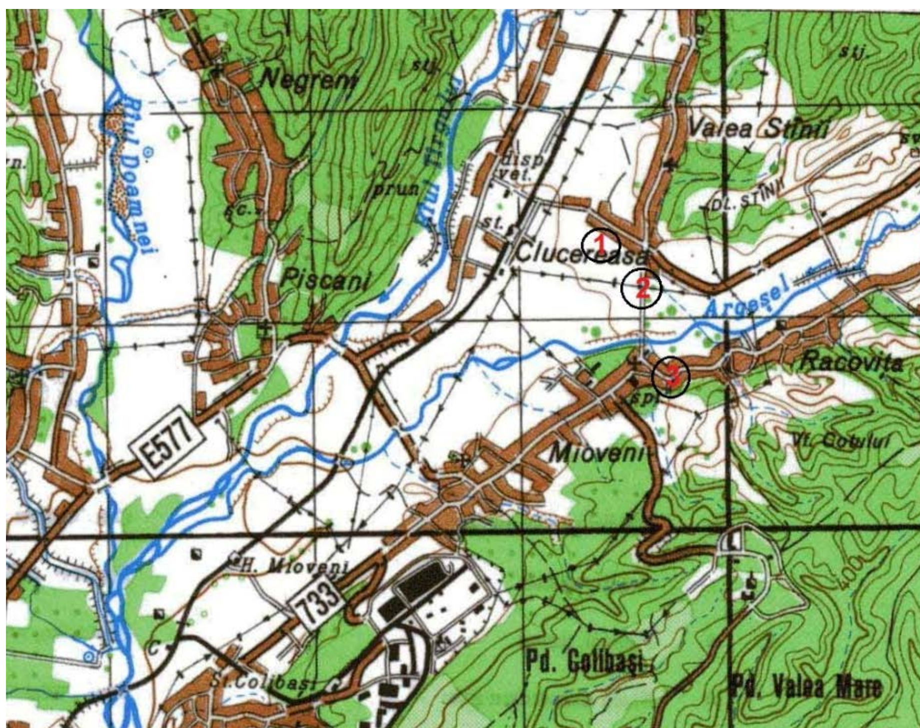

Fig. 3. Amplasare în teren a punctelor: Mărgineanca – Piscul Lilieci (1), Vărzărie (2), şi Racoviţa de Sus (3)

Zona, aflată foarte aproape de confluenţa râului Argeşel cu râul Târgului, este bogată în vestigii arheologice. La sud de punctul „Mărgineanca”, către DN73 (porţiunea dintre Racoviţa şi Valea Stânii), în punctul „Vărzărie”, a fost identificată o aşezare aparţinând culturii Tei[1]. La vest de această aşezare, de-o parte şi de alta a drumului de câmp care porneşte din DN 73, către luncă (spre Clucerasa), sunt vizibile grupări de bolovani care marchează urmele unor tumuli aplatizaţi. Din această zonă (în grădina locuitorului Ion Miroiu) provine urna cu capac descoperită întâmplător în anul 1994 şi publicată de către N. Boroffka[2]. De asemenea, în anul 1970, pe malul stâng al râului Argeşel, în satul Racoviţa de Sus, la circa 200 m est de biserica şi Cula Racoviţa, foarte aproape de un podeţ care trece peste un pârâu, la rădăcina unui nuc doborât de o vijelie, a fost descoperită o râşniţă dacică – *catillus* (fig. 3)[3].

[1] D. Măndescu, M. Miroiu, *Aşezarea aparţinând culturii Tei de la Valea Stânii (comuna Ţiţeşti, Judeţul Argeş)*, în „Argesis”, *Studii şi Comunicări*, seria Istorie, tom XIV, 2005, pp. 101-107.

[2] N. Boroffka*, Descoperiri hallstattiene la sud de Carpaţi*, în „Apulum”, XXXIII, 1995, p. 105.

[3] Piesa se află în colecţia de Istorie Veche a Muzeului Judeţean Argeş şi a fost recuperată de la un locuitor de către domnul Vasile Novac, în anul 1970.

Existenţa unor vestigii arheologice în punctul „Mărgineanca – Piscul Lilieci" este consemnată încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Primele referiri la acestea sunt făcute de către învăţătorul satului Racoviţa de Sus, Duculescu Necula, în răspunsul său din 10/22 noiembrie 1873 la Chestionarul arheologic lansat de Alexandru Odobescu. În răspunsul amintit era menţionată existenţa unei biserici „din timpurile cele mai vechi"[4].

În *Dicţionarul geografic al judeţului Muscel* (publicat în 1893), cu privire la satul Clucereasa se face următoarea precizare: „pe o colină numită Mărgineanca ce-i mai zice piscul Liliecilor se văd nişte ruine şi trei mari fântâni"[5].

Informaţia este detaliată atunci când se vorbeşte despre toponimul „Mărgineanca – piscul Liliecilor", precizându-se că în acest punct se cunosc urme de ruine şi „trei mari fântâni, un vast eleşteu de peşte, mai mulţi arbori de grădină şi lilieci, precum şi sălcii vechi voluminoase dispuse în formă de grădină patrulateră, care toate denotă că aici au fost casele şi curtea unui harnic şi bun gospodar"[6]. Eleşteul şi una dintre cele trei fântâni sunt vizibile şi în prezent.

La aceste informaţii se adaugă şi câteva descoperiri făcute întâmplător de către unul dintre semnatarii acestui articol (Marius Miroiu) în 2008-2009. Este vorba de o monedă bizantină de bronz (*follis* emis de Iustinian I), un toporaş de piatră fragmentar şi câteva fragmente ceramice[7].

În primăvara anului 2009, cu ocazia efectuării unei supravegheri arheologice la Valea Stânii – punctul „Vărzărie", am făcut verificări şi în punctul „Mărgineanca – Lilieci", de unde am recoltat atunci câteva fragmente ceramice, din pastă gri, lucrate la roată.

În luna aprilie 2013 am efectuat aici o altă periegheză[8]. Cu această ocazie, ne-a fost indicat locul unde a fost descoperită moneda bizantină şi toporaşul din piatră. Am constat ca piesele respective au fost descoperite în partea de est a terasei (la est de eleşteu). De asemenea, s-a observat că în această zonă apare ceramică din epoca bronzului (cultura Tei). Într-un şanţ adânc făcut de plug erau vizibile două gropi (?) marcate cu un pigment de culoare mai închisă faţă de culoarea solului.

Dincolo de eleşteul şi vâlceaua formată la sud de el, în partea de vest a trasei, se confirmă existenţa unor ruine. În arătură, în partea de sud a livezii, se observă cărămizi şi bucăţi de mortar care provin de la o construcţie. Cărămizile sunt de factură medievală (sunt bine arse şi au o înălţime de 4 cm). La capătul loturilor, către perdeaua de salcâmi, în urma arăturilor, cărămizile scoase au fost strânse în mai multe grămezi. Tot din această zonă au fost recuperate mai multe fragmente ceramice de factură medievală databile în secolele XVII-XVIII (Pl. I).

Pe lângă acestea, din arătură au mai fost recuperate o serie de fragmente ceramice cu pastă relativ fină, de culoare cenuşie cu nisip în compoziţie, o fusaiolă fragmentară, un fragment ceramic de culoare cărămizie şi bucăţi de chirpici ars.

---

[4] Biblioteca Academiei Române, ms. rom. 228, f. 181.

[5] C. Alexandrescu, *Dicţionarul geografic al judeţului Muscel*, Stabilimentul Geografic I. V. Socecu, Bucureşti 1893, p. 97.

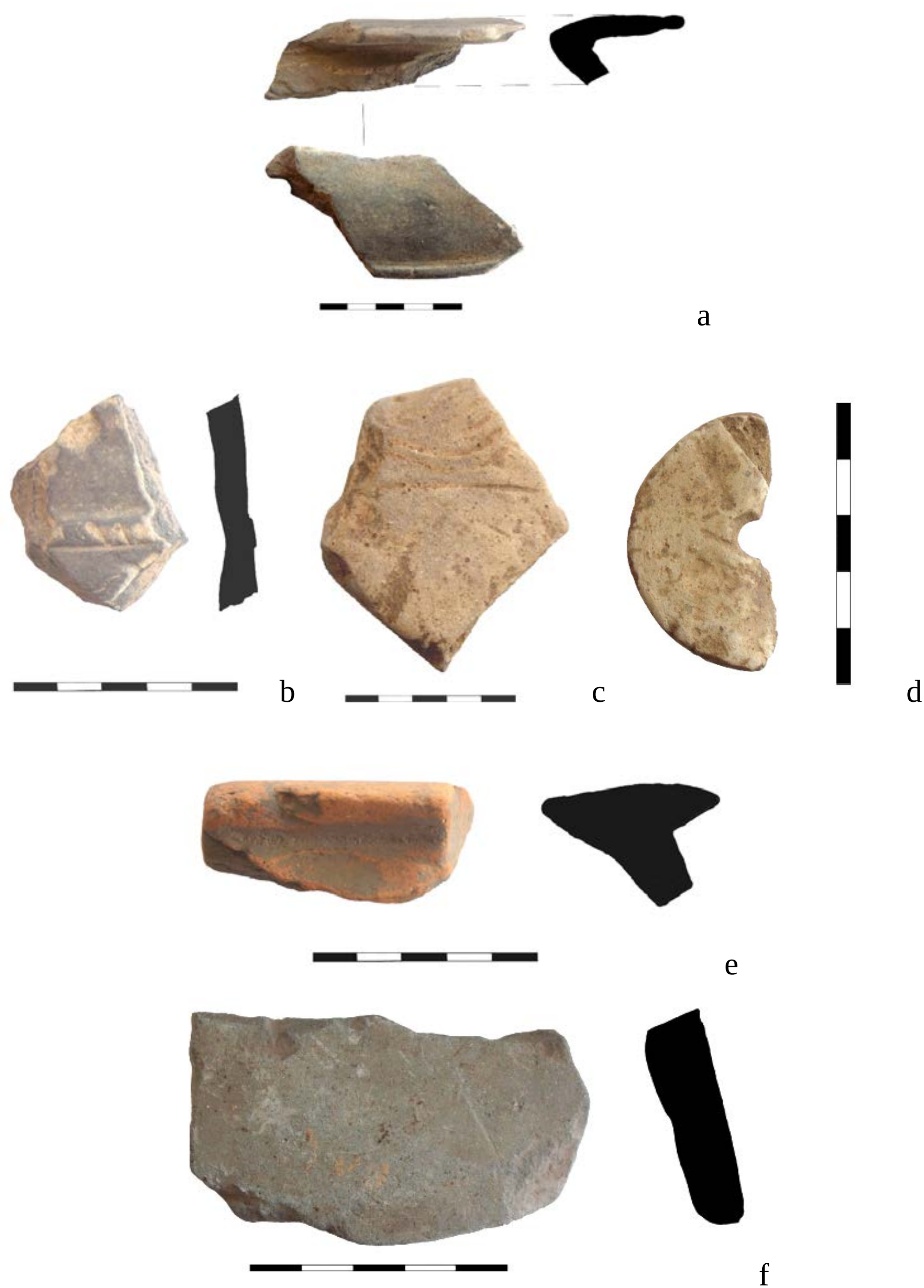
[6] *Ibidem*, p. 201.

[7] I. Dumitrescu, M. Miroiu, *Rezultatele supravegherii arheologice de la Valea Stânii – punctul „Vărzărie"*, în „Argesis". *Studii şi Comunicări*, seria Istorie, tom XVII, 2008, p. 24, pl. XI/2-3.

[8] Periegheza a fost efectuată împreună cu profesorul de istorie Marius Miroiu în data de 21 aprilie 2013.

Pl. I. Ceramică medievală.

Pl. II. Ceramică databila în secolele III-IV p. Chr.

Fragmentele ceramice din pastă cenuşie, cele mai multe provin din pereţii unor vase şi nu prezintă decor, de aceea nu pot fi încadrate tipologic. Doar pentru trei dintre fragmente s-au putut stabili unele analogii. Este vorba de un fragment din partea superioară a unei oale (pl. II/a) şi două fragmente cu decor provenind din pereţii unor vase (posibil tot oale).

Fragmentul de oală este caracterizat prin buză lată, răsfrântă orizontal în exterior. Forma este întâlnită la Mătăsaru[9] şi Vrăneşti[10], deci în aria culturii Militari-Chilia. În privinţa cele două fragmente cu decor, unul prezintă un brâu în excizie sub care apare o bandă de linii în val (pl II/b), iar la al doilea, registrul decorat se compune dintr-o bandă de linii în val (pl. II/c). Fragmente din pastă de culoare cenuşie având ca decor benzi de linii în val au fost descoperite la Locusteni, în aşezarea din punctul „la Gropan", datată în secolul al IV-lea[11], dar şi în castrul de la Râşnov[12].

Fragmentul ceramic de culoare cărămizie provine de la un chiup. Buza este răsfrântă în exterior, având partea superioară plană (pl. II/d). Forma este larg răspândită în Dacia romană[13], dar lipseşte din aşezările Militari-Chilia.

Cercetările perieghetice efectuate în punctul „Mărgineanca – Piscul Lilieci" au confirmat existenţa unor vestigii medievale (o construcţie medievală). Totodată, s-a constatat existenţa, în acest punct, a unei aşezări care datează din secolele III-IV p. Chr. Ea este suprapusă de vestigiile medievale.

În încheiere, trebuie să subliniem, că vestigiile medievale sunt puternic afectate de lucrările agricole, traseul lor nu se recunoaşte, în arătură fiind vizibile slabe urme de mortar şi bucăţi de cărămidă.

FIELD WALKING RESEARCHES PERFORMED AT VALEA STÂNII, THE SITE "MĂRGINEANCA - PISCUL LILIECILOR" (ŢIŢEŞTI PARISH, ARGEŞ COUNTY)

Abstract

The field walking researches performed in the site "Mărgineanca – Piscul Lilieci" confirmed the existence of some medieval vestiges (a medieval construction). Also, in this point, the existence of a settlement from the 3-rd – the 4-th Centuries was registered. The two vestiges are overlapped.

---

[9] Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti 1984, p. 34, pl. XIII/3.

[10] *Ibidem*, pl. 20/2.

[11] Gh. Popilian, D. Bondoc, *Aşezările daco-romane de la Locusteni*, Editura SITECH, Craiova 2014, p. 246, fig. 46/3.

[12] N. Gudea, I. I. Pop, *Castrul roman de la Râşnov-Cumidava. Contribuţii la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Braşov, 1971, p. 87, fig. XX/7.

[13] N. Man, *Aşezarea romană de la Cristeşti*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 155, pl. XCIII/4; Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Editura Scrisul Românesc, Craiova 1976, p. 114-117.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ISTORIE MEDIEVALĂ

RELAŢIILE ŢĂRII ROMÂNEŞTI CU POLONIA ÎN PRIMA JUMĂTATE A VEACULUI AL XV-lea

LUCIAN CONSTANTIN PALADE*

La începutul veacului al XV-lea, în Sud-Estul Europei au avut loc evenimente care au determinat modificarea echilibrului politic din această zonă. Astfel, după înfrângerea lui Bayazid I la Ankara (28 iulie 1402), în Imperiul Otoman s-a declanşat un război civil purtat între urmaşii sultanului[1]. Pe de altă parte, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, se arăta preocupat de rezolvarea problemelor legate de stăpânirea Boemiei. În acest context, la 28 septembrie 1403, domnul Ţării Româneşti, Mircea cel Bătrân, a reînnoit prin intermediul domnului Moldovei, Alexandru cel Bun, vechea alianţă cu Polonia, încheiată în anul 1390 şi întărită un an mai târziu[2]. În noua formă, tratatul nu mai făcea nicio aluzie la colaborarea celor două părţi împotriva Ungariei, datorită aparentelor bune relaţii stabilite în ultimul timp între Polonia şi Ungaria. De aceea, reînnoirea alianţei cu Polonia a însemnat pentru domnul Ţării Româneşti numai o asigurare pentru celelalte graniţe în vederea susţinerii războiului împotriva otomanilor[3].

Constituirea Uniunii polono-lituaniene[4] a îngăduit celor două puteri asociate să-şi urmărească cu succes obiectivele de politică externă îndeosebi în două direcţii: în

---

* Liceul cu Program Sportiv, Câmpulung.

[1] Avraam Vaporidi, *Istoria sultanilor Imperiului Otoman*, Bucureşti, 1899, pp. 31-32.

[2] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, Bucureşti: Editura Academiei, 1985, p. 28.

[3] Petre P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediţia a II-a, Bucureşti: Corint, 2000, p. 360.

[4] Expansiunea spre răsărit a Ordinului teuton, tendinţa sa de a-şi asigura legătura terestră cu ramura sa livoniană, Ordinul purtătorilor de spadă, prin încorporarea Samogiţiei, au constituit o gravă primejdie pentru statul lituanian, ameninţat, în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, să piardă legătura cu Marea Baltică şi să devină principalul teren de expansiune al celor două ordine reunite. Împotriva acestei primejdii, Lituania avea să-şi găsească salvarea în uniunea cu Polonia, desăvârşită prin căsătoria marelui cneaz lituanian Jagiello, convertit la creştinism, cu Jadviga, moştenitoarea tronului polon după dispariţia tatălui ei, Ludovic de Anjou. Prin tratatul de la Krewo (14 august 1385), noul rege al Poloniei, Wladyslav Jagiello, s-a angajat să-şi convertească supuşii lituanieni la creştinism şi să unească teritoriile lituaniene şi ruse aflate sub autoritatea sa, cu regatul polon. Asocierea celor două state, reînnoită în câteva rânduri (1401, Uniunea de la Vilna şi Radom; 1413, Uniunea de la Horodlo; 1432, Uniunea de la Grodno) avea să devină uniune personală instituţionalizată în secolul al XVI-lea; ea a dat naştere celei mai puternice grupări de forţe în Europa răsăriteană şi a determinat o hotărâtoare restructurare a raporturilor internaţionale în răsăritul Europei; Şerban Papacostea, *Relaţiile internaţionale în răsăritul şi sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în „Revista de istorie", 34, 5 (1981), p. 904.

nord, în lupta cu Ordinul teuton, care controla cea mai mare parte a ţărmului sudic al Balticei, şi în sud, în confruntarea cu regatul ungar pentru controlul teritoriilor emancipate în cea de a doua jumătate a secolului al XIV-lea de sub dominaţia tătară, îndeosebi pentru controlul gurilor Dunării[5].

Asocierea cu Lituania a modificat esenţial politica externă a Poloniei, care se va angaja într-o îndelungată înfruntare cu Ordinul teuton pentru a-şi asigura ieşirea la marea Baltică şi într-o rivalitate şi mai îndelungată cu Ungaria pentru supremaţie în spaţiul carpato-dunărean, îndeosebi pentru stăpânirea gurilor Dunării şi a Chiliei[6].

Deteriorarea raporturilor dintre regatul polono-lituanian şi regatul maghiar au influenţat şi relaţiile Poloniei cu Ţările Române[7]. După încheierea păcii de la Rociaz cu cavalerii teutoni, în luna mai 1404, regele Poloniei, Wladyslav Jagiello a readus Lituania în cadrul uniunii personale polono-lituaniene, Witold depunându-i omagiu de vasalitate[8].

Având în vedere faptul că pacea cu teutonii nu putea fi de durată, aceştia găsind oricând sprijin la Sigismund de Luxemburg, regele Poloniei a dorit să se asigure şi de fidelitatea lui Alexandru cel Bun care a fost nevoit să-i depună omagiul de vasalitate la Cameniţa, unde domnul Moldovei a fost însoţit de un numeros grup de boieri (1 august 1404)[9].

În problema sprijinirii teutonilor de către Sigismund de Luxemburg un cuvânt greu de spus avea şi Mircea cel Bătrân, fapt pentru care Polonia urmărea cu atenţie evoluţia raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria[10].

Răscoala Samogiţiei, sprijinită de Lituania, a fost semnalul declanşării "Marelui Război" cu cavalerii teutoni (1409-1411), care a culminat cu bătălia de la Grünwald (Tannenberg) (15 iulie 1410)[11], una din cele mai mari înfruntări din Evul Mediu (peste 120.000 de combatanţi din ambele tabere: germană şi cea polono-lituano-rusă)[12]. Aplicând tactica mongolă a încercuirii treptate şi pe nesimţite a inamicului, Vladislav Jagiello a obţinut o victorie zdrobitoare; cavalerii teutoni au pierdut 18.000 de oameni, în frunte cu Marele Magistru, Ulrich von Jungingen, şi peste 14.000 de prizonieri[13].

---

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 29.
[8] *Ibidem.*
[9] Ştefan Ştefănescu, *În apărarea ţării şi a Creştinătăţii. Ţările Române în ierarhia medievală a statelor europene*, în *Istoria Românilor*, vol. IV: *De la universalitatea creştină către Europa "patriilor"*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 298.
[10] Atitudinea de neutralitate adoptată de domnul muntean în timpul ultimelor tulburări politice din Ungaria a contribuit la răcirea relaţiilor dintre cele două ţări (Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 29).
[11] *Cronologia universală* (*Larousse*), traducere de Irina Negrea, Bucureşti: Editura Lider, 1997, p. 190; *Istoria României în date*, coordonator: Dinu C. Giurescu, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2003, p. 56; Oskar Halecki, *A History of Poland*, New York: Roy-Publishers, 1943, pp. 77-78; *The Columbia History of the World*, edited by John A. Garraty and Peter Gay, New York, Evanston, San Francisco, London: Harper & Row, Publishers, Inc., 1972, p. 468.
[12] Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în evul mediu*, Bucureşti: Editura Albatros, 1998, p. 94.
[13] *Ibidem.*

În virtutea legăturilor feudale, în oastea lui Jagiello şi Witold au participat şi un număr de călăreţi moldoveni[14] trimişi de Alexandru cel Bun şi, poate, chiar un contingent muntean[15], victoria aliaţilor contribuind la stoparea expansiunii teutone în regiunile baltice[16].

Pentru a preîntâmpina o intervenţie maghiară în sprijinul teutonilor, în Polonia s-a impus ideea necesităţii desprinderii lui Sigismund de Luxemburg din alianţa cu Ordinul teuton şi a încheierii păcii cu Ungaria[17].

Deşi favorabilă, în fapt, teutonilor, Sigismund de Luxemburg nu a recunoscut pacea încheiată între cei doi beligeranţi la Toruń, la 1 februarie 1411[18]. Din contră, regele Ungariei a intensificat şi demersurile pe lângă marele duce lituanian, Witold, pentru a-l determina să iasă din uniunea cu Polonia şi să transforme Lituania într-un regat independent[19].

În acest context, Wladyslav Jagiello a luat iniţiativa reactualizării alianţei defensive cu domnul Ţării Româneşti care, trebuia îndreptată, explicit, împotriva unui potenţial atac din partea regelui maghiar[20]. Astfel, în 1410, a încheiat o alianţă defensivă cu Mircea cel Bătrân, tratatul fiind compus din două "diplome": cea a regelui polon, datată Jedlinia, 6 februarie 1410, prin care se confirmau şi întăreau alianţele anterioare, iar a doua, a lui Mircea cel Bătrân, datată Giurgiu, 17 mai 1411[21]. Potrivit tratatului de alianţă încheiat la Giurgiu, în cazul în care Sigismund de Luxemburg ar fi atacat Polonia, Mircea cel Bătrân promitea că "ne vom scula cu poporul nostru şi vom lovi vitejeşte şi tare frontierele Ungariei cu foc şi cu orice rău"[22]. Dacă însă Sigismund ar fi încercat să supună Ţara Românească, Wladyslav era dator să-l ajute pe Mircea "cu toată puterea şi putinţa sa"[23]. Cu privire la alţi duşmani, se prevedea că domnul muntean trebuia să-l ajute pe regele Poloniei "după buna plăcere a voinţei noastre, precum se cuvine unui prieten, ba încă mai mult, fiindcă iubirea rudeniei ne invită pe noi, prietenii, să facem aceasta"[24].

La 15 martie 1412 s-a încheiat tratatul de la Lublau între Ungaria şi Polonia[25], domnul muntean fiind interesat de prevederile acestuia, întrucât Sigismund de

---

[14] *Ibidem*, pp. 94-95; Petre P. Panaitescu, *Lupta comună a Moldovei şi Poloniei împotriva cavalerilor teutoni*, în „Romanoslavica", nr. 4 (1960), pp. 225-238; Ştefan Ştefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grünwald*, în „Studii. Revistă de istorie", 14, nr. 1 (1961), pp. 5-20; Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002, p. 82; Claudiu Neagoe, *O scurtă istorie a românilor*, vol. II, *Secolele XV-XVII*, Bucureşti: Editura Ars Docendi, 2009, p. 89.

[15] Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 95.

[16] Ştefan Ştefănescu, *În apărarea ţării şi a Creştinătăţii. Ţările Române în ierarhia medievală a statelor europene*, în loc. cit., p. 299.

[17] Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 30.

[18] Idem, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", XXVIII, Iaşi (1991), p. 184.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*.

[21] Idem, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, pp. 30-31.

[22] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe, Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368-1900). Culegere selectivă de tratate, acorduri, convenţii şi alte acte cu caracter internaţional*, Bucureşti: Editura Politică, 1971, p. 100, doc. 9.

[23] *Ibidem*.

[24] *Ibidem*.

[25] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitóre la istoria românilor*, vol. I, partea 2, *1346-1450*, Bucureşti: 1890, pp. 483-487, doc. CCCCI.

Luxemburg l-ar fi putut determina pe Wladyslav Jagiello să adopte o atitudine ostilă faţă de Ţara Românească[26]. Avându-se în vedere că la data încheierii acordului de la Lublau nu s-a produs ruptura deschisă între Mircea cel Bătrân şi sultanul Musa, protejatul său, se poate admite că, în realitate, cruciada antiotomană plănuită din nou de regele ungar, îl viza şi pe domnul Ţării Româneşti, în calitate de aliat al Imperiului Otoman[27]. Cum Alexandru cel Bun era aliatul lui Mircea, era de presupus că el ar fi ezitat să ridice armele împotriva celui de al cărui sprijin beneficiase şi a cărui prezenţă la conducerea Ţării Româneşti constituia garanţia menţinerii unui echilibru de forţe în spaţiul carpato-danubian, favorabil consolidării poziţiei celor două ţări româneşti în raporturile lor cu regatul polon şi cu cel maghiar. Prin urmare, Sigismund de Luxemburg ar fi putut fi sigur de refuzul domnului Moldovei de a participa la un război, fie el şi împotriva duşmanilor creştinătăţii, dacă acesta nu era susţinut şi de Mircea cel Bătrân. De aceea, a inserat cunoscuta măsură punitivă ce consta în împărţirea Moldovei între Ungaria şi Polonia[28]. Cum în patrimoniul celei dintâi ar fi intrat Chilia, este evident că obiectivul vizat de Sigismund de Luxemburg nu era o victorie împotriva Imperiului Otoman, ci realizarea unui echilibru ungaro-polon la gurile Dunării[29].

La 10 martie 1410, soli ai lui Mircea cel Bătrân se aflau la Sacz, în apropiere de Lublau, unde au fost primiţi de regele Poloniei care le-a comunicat că interesele Ţării Româneşti nu vor fi afectate de prevederile tratatului[30]. În acelaşi scop, o altă delegaţie munteană a stat la Buda (vara anului 1412) pe toată durata desfăşurării festivităţilor prilejuite de prezenţa regilor Ungariei şi Poloniei pentru revigorarea ideii de cruciadă[31].

Situaţia externă a Ţării Româneşti s-a complicat însă datorită reizbucnirii războiului polono-lituaniano-teuton[32]. În aceste condiţii, existând posibilitatea ca Sigismund de Luxemburg să intervină în conflict de partea teutonilor, regele polon a solicitat celor doi domni români ca, într-o astfel de eventualitate, să atace Ungaria, în virtutea tratatelor de alianţă defensivă din 17, respectiv 25 mai 1411[33]. Agravarea contradicţiilor polono-lituaniene a determinat însă încetarea ostilităţilor, la care a participat doar un corp de oaste moldovean, permiţându-i astfel lui Mircea să evite o dilemă dificilă şi să-şi concentreze eforturile pentru a găsi o nouă rezolvare problemei otomane[34].

La sfârşitul anului 1414 sau la începutul celui următor, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, a plecat în Franţa şi Anglia, cu scopul de a determina cele

---

[26] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 31.
[27] Idem, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în loc. cit., p. 185.
[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*
[30] Idem, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 31.
[31] Bogdan Alexandru Halic, *Pace şi război în Ţara Românească în secolele XIV-XVI*, Bucureşti: Editura Comunicare. ro, 2003, p. 158.
[32] Veniamin Ciobanu, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în loc. cit., p. 186.
[33] *Ibidem.*
[34] Confruntat cu pericolul restaurării puterii otomane, după severa înfrângere a lui Musa la Çamurlu, lângă Sofia (1413), şi ocuparea tronului de la Edirne de către Mehmed I, Mircea cel Bătrân a încercat să producă o nouă scindare a statului otoman, sprijinindu-l pe Mustafa Çelebi ("*Düzme Mustafa*") care pretindea a fi unul dintre fiii lui Bayazid I; vezi Nicolas Vatin, *Ascensiunea otomanilor (1362-1451)*, în „Istoria Imperiului Otoman", coordonator: Robert Mantran, Bucureşti: Editura Bic All, 2001, p. 56.

două state să pună capăt războiului de 100 de ani şi să-şi unească forţele în vederea unei cruciade antiotomane[35]. În timpul absenţei sale din ţară, Conciliul de la Constanţa a încredinţat „protecţia" regatului Ungariei împotriva unui atac otoman lui Wladyslav Jagiello şi lui Witold, acest fapt determinându-l pe domnul muntean să-şi consolideze raporturile cu Polonia, de la care aştepta ajutor în lupta antiotomană[36].

Conciliul de la Constanţa (Konstanz) (1414-1418)[37] s-a încheiat chiar în anul morţii lui Mircea cel Bătrân, când poziţiile Poloniei şi Ungariei se dovedeau din nou divergente[38]. În acest context, urmaşul lui Mircea, Mihail I, a căutat să păstreze vechile legături cu Ungaria, continuând politica tatălui său[39].

Războiul care a izbucnit între Polonia şi Ordinul teuton (1414-1422), s-a încheiat prin tratatul de la Melno (1422), confirmând declinul acestuia[40].

Dispariţia de pe scena politică a Europei Sud-Estice a lui Mircea cel Bătrân (ianuarie 1418) a însemnat şi dispariţia unui factor de stabilitate politică în raporturile internaţionale din această arie geografică.

În anul 1420, sultanul Mehmed I a organizat o expediţie de proporţii împotriva Ţării Româneşti[41], fapt confirmat de scrisoarea trimisă la 27 iulie 1420 de regele Poloniei, Wladyslav Jagiello, împăratului Sigismund de Luxemburg: "Serenisimului principe şi domn Sigismund [...] Vladislav, prin graţia lui Dumnezeu rege [...], salut frăţesc şi suflet înflăcărat de iubire. Serenisime principe şi preaiubit frate al nostru! Chiar dacă nu se întâmplă ca, ieşind în întâmpinare, să primiţi noutăţile, ca mai înainte cu afecţiune vie, nu vom ascunde totuşi de Înălţimea Voastră cele care sunt în jurul nostru ci, oferindu-le cu exactitate, le vom dezvălui la îndemnurile Voastre, pentru ca Înălţimea Voastră să nu-şi piardă încrederea că flacăra ataşamentului nostru nu ar fi aprinsă faţă de persoana sa, indiferent ce fel de evenimente ar surveni. Va şti, aşadar, Înălţimea Voastră [cum] că turcii, duşmanii noştri şi mai ales inamicii supremi ai religiei creştine, mânaţi de furie au invadat şi năpădit cu totul pământurile Ţării Româneşti cu întreaga putere a armatelor lor; trecând totul prin foc şi sabie, după multe şi de nepovestit omoruri şi jafuri le-au supus în întregime şi, fiindu-le smulse jurăminte de credinţă prin îngrozitoare siluiri, au primit tributuri şi dări împovărătoare, şi apoi, părăsindu-le, <le-au lăsat> sub ameninţarea propriilor detaşamente armate, au coborât pe mare navigând spre pământurile Valahiei Minor cu o imensă flotă şi invadând castrul Balohrod al voievodului Moldovei [Alexandru cel Bun], vasalul nostru, l-au încercuit cu asalturi. [...]"[42].

---

35 Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 33.
36 *Ibidem.*
37 La Conciliul de la Konstanz, Ţara Românească a fost reprezentată prin boierul Dragomir cu o solie din partea lui Mircea cel Bătrân (Ioan Lupaş, *Istoria Românilor*, ediţia a VIII-a, Bucureşti; Editura Librăriei Socec & Co, S. A., 1931, p. 98). A se vedea şi la Constantin I. Karadja, *Delegaţii din ţara noastră la conciliul din Constanţa (în Baden) în anul 1415*, în „Analele Academiei Române". *Memoriile Secţiunii Istorice*, seria a III-a, tom. VII, 1926, pp. 59-79.
38 Ştefan Ştefănescu, *În apărarea ţării şi a Creştinătăţii*, în loc. cit., p. 300.
39 *Ibidem.*
40 Şerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 906; Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Atlas de istorie mondială*, vol. I: *De la începuturi până la Revoluţia Franceză*, Bucureşti: Enciclopedia RAO, 2001, p. 201.
41 Ştefan Ştefănescu, *În apărarea ţării şi a Creştinătăţii*, în loc. cit., p. 305.
42 Apud Alexandru V. Diţă, *Mircea cel Mare. Între realitatea medievală şi ficţiunea istoriografică modernă*, Bucureşti: Editura Publiferom, 2000, pp. 454-455.

În opinia istoricului polon Boleslaw Stachoń, la scurt timp după instalarea pe tronul muntean a lui Radu Praznaglava, o solie munteană[43] s-a prezentat la curtea regelui Wladyslav Jagiello, pentru a-i comunica informaţii cu privire la ocuparea tronului de către noul domn şi, probabil, pentru a justifica atacul turcilor asupra Cetăţii Albe[44], care aparţinea Moldovei. În cazul în care explicaţiile sale ar fi fost considerate satisfăcătoare, ar fi prevenit o posibilă ripostă din partea Poloniei în colaborare cu regele Ungariei[45]. Împiedicarea unei colaborări polono-ungare era însă şi în interesul sultanului Mehmed I, argument ce permite supoziţia că demersul domnului muntean ar fi putut avea loc chiar la sugestia acestuia[46].

Momentul era prielnic atragerii Poloniei de partea Imperiului Otoman, împotriva Ungariei, datorită deteriorării raporturilor polono-ungare, în urma verdictului favorabil teutonilor, pronunţat de Sigismund de Luxemburg, cu ocazia arbitrajului de la Wroclaw, din 6 ianuarie 1420[47]. Dar cum Wladyslav Jagiello nu a intenţionat să se angajeze în niciun fel de partea otomanilor, nici Radu Praznaglava, aliatul sultanului, nu mai putea spera să obţină sprijin din partea Poloniei[48].

Rivalitatea dintre cele două mari puteri, Polonia şi Ungaria, întreţinea un permanent focar de război în vecinătatea graniţelor Moldovei, dar nu s-a ajuns la un conflict militar între acestea datorită angajării celei din urmă în războiul cu Boemia husită, care îi contesta dreptul de succesiune la coroana sa[49]. Războiul a izbucnit însă între Polonia şi teutoni, aceştia fiind sprijiniţi din umbră de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg[50].

Victoria curentului antihusit din Polonia, favorizată de insuccesul expediţiei lituaniene condusă de Sigismund Korybut, ce trebuia să-i asigure lui Witold coroana Boemiei, oferită de husiţi, a determinat o ameliorare a raporturilor polono-lituano-ungare, consacrată de acordul din 30 martie 1423 de la Kiežmark[51].

În toamna anului 1423, Dan al II-lea, fiul lui Dan I, a fost instalat în scaunul domnesc al Ţării Româneşti cu sprijinul lui Sigismund de Luxemburg[52]. Restaurarea influenţei maghiare în Ţara Românească l-a neliniştit pe Alexandru cel Bun care, cu

[43] Boleslaw Stachoń, *Polityka Polski wobec Turcyi i akcyi antitureckiej w wieku XV do utraty Killi i Bialogrodu (1484)* [*Politica Poloniei faţă de Turcia şi de acţiunea antiturcă în veacul XV până la pierderea Chiliei şi a Cetăţii-Albe*], Lwów, 1930, apud: Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 34.

[44] Confruntat cu un asediu turcesc asupra Cetăţii Albe, Alexandru cel Bun a solicitat în trei rânduri ajutorul regelui polon în vara anului 1420. Cu sau fără acest ajutor, despre care nu ştim dacă a sosit la timp, domnul moldovean, îmbinând rezistenţa militară cu o soluţie diplomatică, a respins atacul turcesc, motivat poate şi de sprijinul pe care Alexandru l-ar fi dat înainte lui Mihail I (Ştefan Ştefănescu, *În apărarea ţării şi a Creştinătăţii*, în loc. cit., p. 300).

[45] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 35.

[46] Oricum faptul că în acelaşi timp se afla în Polonia şi un sol otoman, chiar dacă sursele istorice nu precizează din partea cui a fost trimis, poate justifica presupunerea unei colaborări munteano-otomane în această direcţie (*Ibidem*).

[47] *Ibidem*, p. 36.

[48] *Ibidem.*

[49] Idem, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în loc. cit., p. 190.

[50] *Ibidem.*

[51] *Ibidem.*

[52] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova, a. 1324-1881*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2001, p. 87.

ocazia expediţiei otomane împotriva lui Dan al II-lea, din 1425, l-a sprijinit pe Radu Prasnaglava[53]. Din schimbul de scrisori între Sigismund de Luxemburg, Wladyslav Jagello şi Witold, în problema cooperării polone la proiectata cruciadă din 1426, rezultă şi bănuiala ce a planat asupra lui Alexandru cel Bun cu privire la o alianţă cu turcii şi cu Radu Praznaglava[54].

Încă din 1425, Dan al II-lea care, prin politica sa dunăreană a determinat îngrijorarea domnului Moldovei, îl informase pe Sigismund de Luxemburg despre atitudinea lui Alexandru, domnul Moldovei care luase legătura prin scrisori, cu boierii din facţiunea prootomană a lui Radu Praznaglava[55]. În consecinţă, regele Ungariei l-a acuzat pe domnul Moldovei faţă de Wladyslav Jagiello şi Witold, de înţelegere şi cooperare cu otomanii împotriva intereselor celor două regate, cerând, totodată, să se întreprindă măsuri drastice împotriva acestuia, în conformitate cu prevederile tratatului de la Lublau[56]. Scrisoarea trimisă de Sigismund lui Witold, la 15 mai 1426, din Tata, arată că regele polon îl trimisese pe starostele Haliciului, Mihail Buczaki, la domnul Moldovei, care s-a scuzat faţă de mandatarul Poloniei pentru legăturile sale imprudente cu Radu Praznaglava şi cu turcii, şi a promis că va participa cu oastea sa, unită cu cea polonă, la lupta cu otomanii, aderând astfel la cruciada antiotomană[57]. Adeziunea sa nu era însă suficientă şi, pentru a nu pierde şansele de realizare a politicii sale orientale, prin opoziţia categorică a Poloniei şi Moldovei, Sigismund a încercat să le atragă în coaliţia antiotomană, proiectată de el pentru anul 1426, la care urma să participe şi Veneţia[58]. În acest scop, spre sfârşitul anului 1425, l-a trimis în două rânduri pe paharnicul Ştefan de Berzevicze[59] în solie în Moldova şi Polonia[60].

Cu toate că un război împotriva otomanilor era foarte nepopular în rândul şleahtei, Wladyslav Jagiello s-a decis să participe la această coaliţie, motivul cel mai probabil al deciziei sale fiind reprezentat de teama că, odată instalaţi în Ţara Românească, otomanii ar fi putut pune în discuţie suzeranitatea Poloniei asupra Moldovei[61]. Prezenţa polonă la Dunărea de Jos este descrisă de cronicarul Jan Dlugosz care a consemnat faptul că, în urma solicitărilor repetate ale regelui Sigismund de a-l ajuta împotriva turcilor, Wladyslav i-a trimis 5 000 de oşteni, conduşi de Jan Kobilenski[62]. Deşi trupele moldoveneşti şi cele polone s-au concentrat la Brăila, în

---

[53] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 38.
[54] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în „Anuarul“ Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca, XXVI (1983-1984), p. 102.
[55] *Ibidem.*
[56] Regele polon nu putea da însă curs unor astfel de cereri, întrucât acceptarea lor ar fi lezat interesele regatului său; în schimb, Witold a aderat la planul lui Sigismund, avansând ideea înlăturării domnului moldovean printr-o acţiune comună ungaro-polono-lituaniană; Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, pp. 38-39.
[57] Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 102.
[58] Eugen Denize, *Românii între leu şi semilună. Relaţiile turco-veneţiene şi influenţa lor asupra spaţiului românesc (sec. XV-XVI)*, Târgovişte: Editura Cetatea de Scaun, 2003, p. 40.
[59] Viorica Pervain, *op. cit.*, în loc. cit., p. 102.
[60] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 85; M. D. Popa, *Aspecte ale politicii internaţionale a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie“, nr. 2 (1978), p. 266.
[61] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 39.
[62] Ilie Minea, *Informaţiile româneşti ale cronicii lui Jan Dlugosz*, Iaşi: Institutul de Arte Grafice "Viaţa Românească", 1926, p. 17.

aprilie 1426, Sigismund de Luxemburg, iniţiatorul coaliţiei, nu şi-a respectat însă angajamentul de a se prezenta la locul întâlnirii, în fruntea trupelor sale[63]. Atitudinea regelui Ungariei a fost determinată fie de faptul că, în realitate, a urmărit să provoace războiul între statul polono-lituanian şi Imperiul Otoman, în cursul căruia ar fi avut posibilitatea să se erijeze în arbitru între părţile beligerante, ceea ce i-ar fi oferit largi posibilităţi pentru a-şi promova propriile interese la Dunărea de Jos; sau, având în vedere atitudinea de susţinere a lui Alexandru cel Bun faţă de Radu Praznaglava, a scontat pe refuzul domnului Moldovei de a participa la coaliţia antiotomană, un refuz care i-ar fi oferit argumentul juridic, în baza căruia ar fi putut obţine, fără nicio complicaţie, aplicarea clauzelor referitoare la Moldova, din tratatul de la Lublau[64].

În pofida eşecului coaliţiei antiotomane din vara anului 1426, Sigismund de Luxemburg a reuşit, totuşi, să menţină sub controlul său Ţara Românească, disputată de otomani ce-l opuneau lui Dan al II-lea pe Radu Praznaglava[65]. Statul polono-lituanian nu a mai acceptat să susţină eforturile militare ale regelui Ungariei pentru menţinerea Ţării Româneşti sub suzeranitatea sa restrictivă, din cauza defecţiunii acestuia din vara anului 1426, în schimb, nici nu i-a contestat-o[66]. În orice caz, şi Witold a recunoscut apartenenţa, de drept şi de fapt, a Ţării Româneşti la posesiunile Coroanei ungare, Dan al II-lea fiind doar "guvernatorul acelei ţări"[67].

Declanşarea "crizei sârbeşti", prin moartea despotului Ştefan Lazarević, la 19 iunie 1427, înfrângerea suferită de Sigismund din partea otomanilor la Golubač[68], la 3 iunie 1428, invazia otomană în Ţara Românească din acelaşi an şi redeschiderea conflictului ungaro-polon pentru Boemia au pus din nou sub semnul întrebării preponderenţa maghiară la Dunărea de Jos[69]. În acest context, Dan al II-lea a fost nevoit să se supună turcilor[70], în vreme ce Alexandru cel Bun, profitând de o nouă încordare în raporturile polono-ungare şi, probabil, cu acordul tacit al regelui polon, şi-a reimpus stăpânirea asupra Chiliei[71], acest eveniment marcând începutul seriei confruntărilor armate între cei doi domni.

În primăvara anului 1429, oştile muntene au prădat zona Chiliei şi mai multe ţinuturi din Moldova, dar la întoarcere au fost atacate de trupele trimise de Alexandru cel Bun şi au fost înfrânte, cea mai mare parte a oştenilor căzând pe câmpul de luptă[72]. Cu toate acestea, având şi sprijinul regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, Dan al II-lea nu a renunţat la ideea de a recuceri Chilia, necesară comerţului muntean.

---

[63] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 39.
[64] Idem, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în loc. cit., p. 191.
[65] *Ibidem*, p. 192.
[66] *Ibidem.*
[67] Cf. Al. Vasilescu, *Urmaşii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş, 1418-1456,* în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie“, vol. XV, 1914, Bucureşti, 1915, p. 149.
[68] La această bătălie, de partea regelui Ungariei a luptat şi Dan al II-lea în fruntea a 6 000 de oşteni, precum şi un contingent polono-lituanian; *Istoria României în date*, p. 60.
[69] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, pp. 40-41.
[70] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 309.
[71] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia (Secolele XIV-XVI)*, p. 41.
[72] *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor*, coordonator: George Marcu, Bucureşti: Editura Meronia, 2011, p. 66.

De la primul atac (1429), Alexandru a construit un baraj la vărsarea Dunării în mare, astfel încât corăbiile muntene nu mai puteau ajunge la Brăila; cele care s-au avântat au naufragiat sau au fost obligate să navigheze spre Cetatea Albă[73].

În toamna anului 1430, Dan al II-lea a întreprins o incursiune armată împotriva Chiliei, dar, cu toate eforturile sale, nu a recuperat cetatea maritimă[74].

În anul 1429, regele Sigismund al Ungariei, Wladyslav al Poloniei şi marele cneaz Witold al Lituaniei, s-au întâlnit într-un Congres la Luck, pentru stabilirea unui plan comun de acţiune împotriva turcilor[75]. Problema "influenţei" asupra Ţărilor Române îi dezbină însă şi face ca aceste planuri să eşueze. În cadrul acestui congres, Sigismund de Luxemburg a încercat, încă o dată, să provoace împărţirea Moldovei, potrivit prevederilor tratatului de la Lublau, în sprijinul cererii sale invocând pretinsa abţinere a domnului Moldovei de a participa la coaliţia antiotomană organizată în vara anului 1426[76]. Acuzaţia a fost dovedită ca falsă, dar apărarea de către Wladyslav Jagiello a domnului moldovean s-a datorat, mai curând, faptului că magnaţii poloni au sesizat că, în cazul în care ar fi avut câştig de cauză, Sigismund de Luxemburg l-ar fi răsplătit pe Witold, care îi susţinea acuzaţia, cu coroana regală a Lituaniei, ceea ce ar fi însemnat desfacerea uniunii personale polono-lituaniene[77].

Profitând de interesul lui Sigismund de Luxemburg de a-l menţine în coaliţia antipolonă, Alexandru cel Bun a restabilit echilibrul românesc de forţe la Dunărea de Jos, sprijinindu-l pe Alexandru Aldea să preia domnia Ţării Româneşti, în urma decesului lui Dan al II-lea, survenit în anul 1431[78].

Revenirea Ţării Româneşti sub suzeranitate otomană în timpul domniei lui Alexandru Aldea (1431-1436)[79] era contrară intereselor Ungariei, dar Sigismund de Luxemburg nu a întreprins nicio acţiune pentru îndepărtarea acestuia, această atitudine fiind explicabilă avându-se în vedere faptul că Sigismund de Luxemburg a fost iniţiatorul unei coaliţii antipolone formată din Ungaria, Ordinul teuton, Moldova şi Ţara Românească[80].

În cursul anului 1439 a început să se contureze o apropiere diplomatică polono-otomană, care a influenţat şi politica externă a Ţării Româneşti, Vlad Dracul, noul domn muntean, fiind nevoit să adere la „aliniamentul politic turco-polon"[81].

Căsătorit pentru a doua oară cu Marina, sora voievozilor Iliaş şi Ştefan, Vlad Dracul se înrudea şi cu regele Poloniei, Wladyslav Jagiello, a cărui soţie, Sofia, era sora soţiei lui Iliaş al Moldovei[82]. Această alianţă matrimonială consolida prestigiul domnului muntean în ţară şi în străinătate. Într-adevăr, la moartea lui Sigismund de

[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem.*
[75] Ilie Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti, Tipografia „Convorbiri Literare", 1919, pp. 193-195.
[76] Veniamin Ciobanu, *Între Ungaria şi Polonia: o politică de echilibru (1396-1444)*, în loc. cit., p. 192.
[77] *Ibidem.*
[78] *Ibidem*, p. 193.
[79] *Istoria României în date*, p. 61.
[80] Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia*, p. 44.
[81] *Ibidem*, p. 50.
[82] Matei Cazacu, *Dracula*, Bucureşti: Editura Humanitas, 2008, p. 62.

Luxemburg[83], coroana Germaniei şi cea a Ungariei au revenit lui Albert de Habsburg, dar o parte din nobilimea cehă i-a oferit coroana Boemiei lui Cazimir al IV-lea, fratele regelui Poloniei[84]. Se asista astfel la profilarea domniei dinastiei poloneze a Jagiellonilor asupra Europei Centrale, ceea ce putea fi un atu important pentru Ţara Românească şi domnul ei. Privilegiul comercial acordat de acesta, la 8 septembrie 1439, negustorilor poloni, semnifica îndepărtarea de suzeranul său, Albert de Habsburg, şi posibilitatea de a favoriza o eventuală cooperare polono-moldo-munteană împotriva Ungariei[85]. Totuşi Vlad Dracul nu a reuşit atunci să menţină un echilibru între forţa otomană şi cea ungară, în duelul cărora Polonia, din raţiuni de natură politică, nu s-a implicat. De altfel, incapacitatea lumii creştine de a opune o rezistenţă organizată expansiunii islamice, incapacitate manifestată în toată amploarea ei şi la Dunărea de Jos, l-a adus şi pe succesorul lui Vlad Dracul, Vladislav al II-lea, în acelaşi impas.

Agravarea primejdiei turceşti, atât pentru Bizanţ, cât şi pentru Europa Centrală, a readus pe primul plan al preocupărilor cercurilor politice ale lumii creştine problema cruciadei şi cea a unirii bisericii răsăritene cu cea apuseană[86]. După negocieri prelungite, a fost proclamată la Florenţa Unirea celor două biserici (iulie 1439), act de care erau legate angajamentele de acţiune militară antiotomană ale puterilor catolice[87]. În acest cadru se desfăşoară ultimele mari încercări de a salva Bizanţul şi de a înlătura dominaţia otomană din Europa Sud-Estică.

Acţiunea militară cea mai însemnată întreprinsă sub semnul unirii de la Florenţa a fost ofensiva antiotomană a regatului ungar sub conducerea regelui Vladislav I (1440-1444)[88], care a realizat uniunea personală între Ungaria şi Polonia[89], cu sprijinul lui Iancu de Hunedoara[90].

Între anii 1443-1444, domnul Ţării Româneşti, Vlad Dracul, a participat, alături de oastea creştină, la Campania cea lungă[91] şi la Cruciada de la Varna[92], arătându-se fidel luptei antiotomane.

---

[83] La 9 decembrie 1437, Sigismund de Luxemburg a încetat din viaţă în localitatea Znaim (Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, extras din *Cercetări istorice*, IV, Iaşi, Viaţa Românească, 1928, p. 97).
[84] Matei Cazacu, *Dracula*, p. 62.
[85] Cf. Virgil Ciocâltan, *Între sultan şi împărat: Vlad Dracul în 1438*, în „Revista de istorie“, 29, nr. 11 (1976), pp. 1784, pp. 1786-1787; Idem, *La campagne ottomane de Transilvanie (1438) dans le context politique international*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, nr. 3 (1976), p. 443.
[86] Şerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 915.
[87] *Ibidem*.
[88] János Bak, *Hungary: crown and estates*, în *The New Cambridge Medieval History*, vol. VII, *c. 1415- c. 1500)*, edited by Cristopher Allmand, Cambridge, University Press, 2009, p. 714.
[89] Şerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., p. 916.
[90] Ileana Căzan, Eugen Denize, *Marile puteri şi spaţiul românesc în secolele XV-XVI*, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2001, p. 17.
[91] La "Campania cea lungă", oastea creştină (circa 35 000 de oameni) era alcătuită în principal din forţe ungare, cavaleri poloni, mercenari cehi, un detaşament de voluntari (cruciaţi) comandat de cardinalul Giulio Cesarini, oastea din Transilvania comandată de Iancu de Hunedoara, forţe sârbeşti trimise de despotul Gheorghe Branković, precum şi un corp de oaste din Ţara Românească (*Istoria României în date*, p. 65).
[92] *Ibidem*, pp. 65-66. A se vedea Ioannis Dlugossi, *Historiae Polonicae Libri XII*, Lipsiae, 1712, col. 780-812; Oskar Halecki, *The Crusade of Varna*, New York, 1943; Idem, *A History of Poland*, p. 90; Bistra Cvetkova, *The Memorable Battle of the Nations*, Varna, 1969.

În zilele de 27 şi 28 octombrie 1444, otomanii au trecut pe malul european şi au înaintat spre Adrianopol (unde stau pentru aprovizionare în zilele de 2 şi 3 noiembrie)[93].

La 9 noiembrie ambele armate se aflau faţă în faţă la Varna, oastea otomană, condusă de sultanul Murad al II-lea, numărând până la 80 000 de oşteni[94].

În această situaţie, regele Vladislav I a ţinut un sfat de război, cerând părerea tuturor factorilor implicaţi: legatul papal, cardinalul Cesarini, a propus organizarea unei fortăreţe după model husit care să le permită să reziste până la sosirea flotei occidentale, care i-ar fi atacat din spate pe otomani; voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, a propus un atac fulgerător, care să demoralizeze, cel puţin o perioadă, imensa oaste otomană[95]. Regele a fost de acord şi, prin urmare, se pregătesc de o confruntare directă, ce va începe în zorii zilei de 10 noiembrie 1444, voievodului transilvănean revenindu-i misiunea de a hotărî tactica şi strategia ce urmau a fi adoptate.

Iancu de Hunedoara şi-a aşezat oştenii în formă de arc, apăraţi în flancuri de lacuri şi dealuri; în partea stângă se afla voievodul în fruntea trupelor sale şi Mihail Szilágy cu cavaleria grea (circa 5 000 de oşteni), în cea dreaptă oştile muntene alături de cele conduse de Franko de Tolovac, de Cesarini, precum şi trupele episcopiilor de Agria şi Alba Iulia, iar la centru se afla infanteria regală şi cavaleria nobiliară, conduse de Vladislav I[96].

Oastea otomană cuprindea ienicerii conduşi de sultan la centru, spahiii din Anatolia la stânga şi cei din Rumelia, la dreapta, avangarda fiind alcătuită din trupe uşoare pe cămile[97].

Mizând pe posibilitatea spargerii frontului, Iancu de Hunedoara a iniţiat ofensiva, folosind trupele ardelene şi muntene, şi cerând totodată regelui să stea în expectativă[98].

Înfrângerea creştinilor de la Varna a fost provocată în final de imprudenta şarjă pe care regele a condus-o împotriva ienicerilor lui Murad al II-lea, fapt ce l-a costat viaţa, aducându-i, în schimb, doar porecla postumă de "Varnensul" (*Warnenczyk*)[99].

Referindu-se la desfăşurarea bătăliei de la Varna, cronicarul J. de Wavrin a relatat: "Bătălia s-a desfăşurat în chipul următor: Caragea-beg, conducea la vreo treizeci de mii de călăreţi; acest Caragea-beg, când ajunsese pe culmea muntelui şi văzu cât era de mică armata Regelui Ungariei el o preţui foarte puţin şi izbind din pinteni, strigă Turcilor ca să-l urmeze cu toţii. Dar ei scoborând, au venit de s-au îngrămădit pe acel drum ce venea la vale, apropiindu-se ca o apă de baricadă; toţi Sarazinii veneau după comandantul lor într-o mare îngrămădeală, fiecare dorind să fie întâiul.

Însă Ion Huniade – voievodul – se aţinea la gura drumului din jos şi înarmat cu o lance mare, îl răsturnă de pe cal pe Caragea-beg, ca şi pe toţi cei din primele rânduri.

---

93 *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor*, ed. cit., p. 287.
94 *Ibidem.*
95 *Ibidem*, p. 288.
96 *Ibidem.*
97 *Ibidem.*
98 *Ibidem.*
99 Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine şi neamul românesc în evul mediu*, p. 97.

Iar Turcii au găsit că e atât de dură această izbire, încât au încercat să întoarcă dosul şi să fugă. Dar aceia dintre ei care veneau din urmă, îi împingeau cu o mare înverşunare împotriva Ungurilor, care-i ucideau cu lungile lor spade şi cu nişte cuţite mari. Şi atunci, voievodul Ungariei [Ion Corvinul] care observă numaidecât poziţia nenorocită a Turcilor, trimise pe unii dintre oamenii săi de cealaltă parte a trecătoarei, dincolo de munte, unde au început să-i ucidă pe turci în mare învălmăşeală. Căci între aceştia nu mai era niciun fel de rânduială, din pricină că cei ce apucase a se îngrămădi pe drumul cel mare în jos voiau să se reîntoarcă, iar cei din urmă voiau să meargă înainte; şi astfel au ajuns să se bată între dânşii. Graţie acestei împrejurări, Ungurii puteau să-i omoare în toată voia şi cu mai mare înlesnire.

[...] Bătălia aceasta dură mai mult de două ceasuri, în care timp mulţi turci au fost prinşi sau ucişi. Iar Regele Ungariei întrebă pe prizonieri dacă şi duşmanul său, Marele Turc, nu era cumva şi el ucis sau prins; aceştia i-au răspuns că nu şi l-au arătat cum stătea pe munte între Ienicerii săi.

Atunci, atât Regele cât şi Cardinalul au ajuns la concluzia ca să meargă să-l combată [pe Sultan], acolo pe munte. Însă, după ce veni Voievodul [Ion Corvinul] şi după ce el expuse Regelui chipul cum îi înfrânsese pe Turci din mila lui Dumnezeu, voievodul îl sfătui să nu meargă să-l atace pe Turc pe munte, zicând:

«Sire, bătălia e câştigată astăzi de noi; nu vă lăsaţi ispitit de a pune acest rezultat în cumpăna întâmplării de a merge să combateţi acei arcaşi în munte deoarece ei vă vor ucide caii şi vă vor face să vă pierdeţi oamenii».

Însă un mare număr de cavaleri, de scutieri şi de alţi oameni de bine atât din Polonia, cât şi din Ungaria, i-au spus: «Sire, voievodul şi-a sfârşit cu bine bătălia sa, a cărui onoare o are, această a doua bătălie trebuie să fie a noastră». Şi atunci, voievodul spuse Regelui şi Cardinalului:

«Domnilor, nu pierdeţi ceea ce aţi câştigat; căci Turcul, care e în munte, nu poate să vă mai facă rău; iar dacă va veni să se lupte aci, va face acest lucru numai în avantajul vostru. Rămâneţi aci în bună rânduială: mâine trebuie ca el ori să fugă, ori să vină să vi se închine. Cea mai mare parte din oamenii voştrii care au luptat sunt obosiţi, şi-au pierdut din lănci şi săgeţi. Apoi noaptea se apropie, soarele a apus: din această pricină veţi avea un foarte mare dezavantaj în faptul de a lupta sau de a năvăli în toiul nopţii peste aceia ce vă aşteaptă odihniţi şi în bună rânduială. Căci aceştia, văzând că voi vă urcaţi pe munte, numai spre folosul lor, cum sunt şi odihniţi se vor apăra cu mare curaj. Pentru numele lui Dumnezeu, nu vă puneţi în necesitatea de a pierde ce s-a câştigat căci partea cea mai puternică a întregii armate a duşmanilor este înfrântă».

La aceste cuvinte, unii cavaleri din Ungaria au zis: «Ei bine, tocmai pentru că cea mai mare parte a puterii Turcilor e înfrântă, să atacăm ce a mai rămas dintr-însa şi să ne continuăm victoria ...».

La acest sfat [nu la acel al Voievodului Valah, ci la acela al cavalerilor din Ungaria] s-au raliat în cele din urmă şi Regele şi Cardinalul, care au dat comanda ca toţi oamenii să-i urmeze [la asaltul împotriva Ienicerilor de pe munte]. Şi atunci numitul cardinal, ... strigă cu voce tare că-i va excomunica pe toţi cei ce vor refuza să-l întovărăşească pe Rege la bătălie, dând în acelaşi timp ordin ca să se pornească cu crucea înaintea lui. Apoi Regele împreună cu întreaga sa oaste au început să urce pantele muntelui, cu mare curaj şi îndrăzneală, năvălind asupra Turcului care stătea înconjurat de ieniceri ca într-un mare careu. Atunci, Ungurii şi Polonii au început să se

târască întocmai ca tigrii, izbind cu putere pe acei ce alcătuiau frontul zisului careu; aceştia din urmă [adică Ienicerii] s-au apărat şi ei cu vitejie, ucigând şi răsturnând pe mai mulţi creştini împreună cu caii lor.

Dar Regele şi Ungurii săi au pătruns atât de departe în rândurile vrăjmaşilor încât începuse să circule zvonul că [Vladislav] a ajuns chiar să se lupte corp la corp cu Marele Turc, astfel că un ienicer putu să-i taie calului său un picior. Din această pricină [Vladislav] căzu şi el jos şi se alese cu capul tăiat. Neţinând seama însă de acest inconvenient, Ungurii şi Polonii au combătut atât de viguros până s-a făcut întuneric de tot, încât nu mai ştiai căreia din cele două părţi să-i atribui victoria. Căci şi unii şi alţii fugeau fiecare crezând că el este învins şi se adunau aici o sută, dincolo două sute, aici treizeci, dincolo patruzeci. Însă unii Unguri au susţinut mereu că Regele şi Cardinalul au scăpat din bătălie; mai mulţi din oamenii lor s-au strâns la un loc şi au ajuns la concluzia că toţi cei adunaţi astfel să se reîntoarcă la Dunăre iar de acolo în ţara lor. Iar această concluzie luată, fiecare, atât Unguri, cât şi Poloni, au început să înainteze în direcţia propusă”[100].

O cauză importantă a victoriei otomanilor a fost disproporţia numerică între cele două oşti: superioritatea numerică otomană (80 000 de turci faţă de 20 000 de cruciaţi), diferenţele de mobilitate date de echipament (ţinuta uşoară otomană, versus armura grea a creştinilor, care a permis musulmanilor să iniţieze atacuri dese şi fulgerătoare) şi de tactică militară (unitatea de comandă otomană versus comanda multiplă a cruciaţilor)[101]. La acestea s-au adăugat conflictele din Occident (genovezii cu veneţienii pentru rutele comerciale şi influenţa asupra Bizanţului), lipsa de interes pentru cruciada propovăduită de Papalitate, interesele pe care le aveau unele mari state creştine în Imperiul Otoman[102].

Principalele elemente ce au definit orientarea pe plan extern a Ţării Româneşti au continuat să fie constituite de cele două mari direcţii de evoluţie a raporturilor politice internaţionale, concretizate în rivalităţile geopolitice dintre Imperiul Otoman şi Regatul Ungar, pe de o parte, iar pe de altă parte, dintre acestea din urmă şi statul polono-lituanian[103]. Or, tocmai conflictul dintre coroana ungară şi cea polonă pentru preponderenţă politică în Europa Est-Centrală, în care a fost implicat şi Imperiul german, a determinat cercurile conducătoare otomane să iniţieze, l-a sfârşitul deceniului trei al secolului al XV-lea, o serie de acţiuni diplomatice în vederea realizării unei apropieri de Polonia, pe care intenţionau să o utilizeze ca mijloc de contrabalansare a puterii regatului ungar care se manifesta cu vigoare la Dunărea de Jos[104].

Odată cu aceasta, îşi făcea însă apariţia, în politica de echilibru a domnilor români, un element cu totul nou, în comparaţie cu perioada anterioară, şi anume utilizarea convergenţei de interese polono-otomane ce viza acelaşi obiectiv, ca şi cel

---

[100] “Cronica lui Wavrin”, în Nicolae Bogdan, *Românii în secolul al XV-lea*, Bucureşti: Colecţia Justinian, 1941, pp. 132-136.
[101] *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor,* pp. 288-289.
[102] *Ibidem*, p. 289.
[103] Veniamin Ciobanu, *Politica de echilibru a Ţărilor Române în cadrul raporturilor internaţionale din Europa est-centrală (1444-1485),* în volumul: *Vlad Ţepeş. Studii*, coordonator: Kurt W. Treptow, Iaşi: Tipografia Moldova, 2002, p. 41; Şerban Papacostea, *op. cit.*, în loc. cit., pp. 907-908.
[104] Veniamin Ciobanu, *Politica de echilibru a Ţărilor Române,* în loc. cit., p. 41.

otoman, adică diminuarea cât mai drastică cu putinţă a eficacităţii politicii expansioniste ungare în spaţiul extracarpatic[105].

Ţara Românească şi-a urmărit interesele sale pe plan internaţional în cadrul raporturilor de vasalitate-suzeranitate stabilite deja cu ţările vecine, datorită discrepanţei flagrante dintre potenţialul ei global şi cel al marilor state feudale cu care se învecina. Este însă necesar să se precizeze că acele raporturi nu au avut o evoluţie lineară; din contră ea a fost sinuoasă, o sinuozitate imprimată de gradul de acuitate al presiunilor „puterii suzerane" şi cel de rezistenţă al "vasalilor", şi unul şi altul dintre cele două elemente fiind condiţionat, într-o măsură considerabilă, de meandrele raporturilor interstatale din zonă[106].

Din această cauză, nu întotdeauna interpretarea juridică a acelor raporturi a corespuns şi practicii politice. Astfel, termenul de suzeranitate nominală nu implică, câtuşi de puţin, neexercitarea ei în practica politică, sens în care, de obicei, este interpretat acest termen; din contră, ea s-a exercitat, dar exclusiv, sub forma protecţiei, în cadrul unei alianţe în care, bineînţeles, părţile nu erau şi nici nu puteau fi egale în drepturi[107].

Factori de natură obiectivă, cărora li s-au asociat uneori, şi unii de natură subiectivă, au tins însă să transforme alianţa, deci suzeranitatea protectoare, în una restrictivă, care nu mai păstra nimic din virtuţile unei alianţe de tipul amintit, ci continua preludiul instaurării suveranităţii de tip feudal asupra statului român care, în afară de domn, pierdea, în această fază, aproape toate prerogativele care-i conturau identitatea, ele fiind preluate de puterea suzerană; o suzeranitate, deci, care ni s-a părut a fi mult mai precis definită prin termenul de suzeranitate restrictivă, decât prin cel de suzeranitate reală[108].

Un alt element care a contribuit la imprimarea unui specific singular statutului politico-juridic al spaţiului carpato-danubian, l-a constituit exercitarea, în anumite etape şi în anumite forme, şi a unei suzeranităţi colective, un nou termen pe care istoricul V. Ciobanu îl propune în locul celui de co-suzeranitate, din acelaşi considerent invocat şi în celelalte cazuri; în cadrul acesteia din urmă, provocată de cele mai multe ori, de factorii politici români, dar, în anumite cazuri, numai de factori din afara graniţelor lor, raporturile dintre parteneri nu erau stabilite pe principiul egalităţii[109]. Aşadar, ea nu viza întotdeauna stabilirea sau restabilirea unui echilibru politic între părţile contractante, cum reiese din interpretarea termenilor de co-suzeranitate sau de condominiu, după cum nici apărarea intereselor româneşti.

Dezastrul de la Varna din anul 1444 a adus la ordinea zilei în politica europeană a vremii, îndeosebi a celei ungare, cu o şi mai mare acuitate, problema otomană[110]. În condiţiile în care în Polonia succesiunea la tron, după decesul lui Wladyslav Jagiello, nu era încă rezolvată, Cazimir, fratele regelui defunct şi marele duce al Lituaniei, refuzând să ocupe tronul vacant în condiţiile oferite de nobilimea polonă, în primul rând de cea din Polonia Mică, condusă de Zbigniew Oleénicki, acest stat nu mai putea

[105] *Ibidem*, pp. 41-42.
[106] *Ibidem*, p. 42.
[107] *Ibidem*.
[108] *Ibidem*, pp. 42-43.
[109] *Ibidem*, p. 43.
[110] A se vedea în acest sens Bistra Cvetkova, *The Memorable Battle of the Nations*, Varna, 1969.

fi luat în considerare, nici măcar din punct de vedere ideologic, ca un element capabil să contribuie, efectiv şi atunci, la eliminarea pericolului otoman[111]. De altfel, nici atitudinea până la acea dată a statului polono-lituanian nu a îndreptăţit o astfel de speranţă, după cum nu avea să o justifice nici după refacerea uniunii personale polono-lituaniene - care încetase de a mai funcţiona ca atare din anul 1440 - în urma alegerii şi încoronării marelui duce lituanian Cazimir Jagiello ca rege polon, la 25 iunie 1447[112].

Dând prioritate intereselor magnaţilor din Polonia Mare şi a celor ale orăşenimii - care au constituit şi baza socială şi politică a puterii sale, în opoziţie cu atotputernica nobilime din Polonia Mică - Cazimir al IV-lea avea să opereze o radicală reorientare a politicii externe a statului polono-lituanian pe care a canalizat-o în direcţia eliminării stăpânirii teutone de la gurile Vistulei[113].

Vasali ai Poloniei, domnii Moldovei au căutat pe rând sprijin la aristocraţia polonă din Galiţia şi Podolia, la prinţii Lituaniei şi, începând cu anul 1448, la Iancu de Hunedoara şi Ungaria[114]. Cu toate că cei mai mulţi dintre conducători au înclinat către suzeranitatea polonă, domnii moldoveni Petru al II-lea, Alexăndrel şi Bogdan al II-lea au preferat alianţa şi protecţia lui Iancu de Hunedoara, preţul fiind trecerea cetăţii Chilia, de la gurile Dunării, în posesia Ungariei, în 1448, aici fiind instalată o garnizoană care trebuia să interzică intrarea şi ieşirea vaselor de luptă turceşti şi, în plus, să slujească drept bază militară pentru eventualele expediţii împotriva Imperiului Otoman[115]. Această cesiune a fost privită nefavorabil de munteni, care revendicau aceeaşi fortăreaţă, răpită de la Dan al II-lea de Alexandru cel Bun în al treilea deceniu al secolului al XV-lea.

THE RELATIONSHIP BETWEEN WALACHIA & POLAND IN THE FIRST HALF OF THE 15-TH CENTURY

Abstract

This study discusses about the relationship between Poland & Walachia in the first half of the 15-th century. The main elements that have defined the external orientation of the Walachia were based on two directions of evolution of international political relationships, resulting in geopolitical rivalry between the Ottoman Empire and the Kingdom of Hungary, on the one hand, and that between them two and the Polish-Lithuanian State, on the other hand.

[111] Veniamin Ciobanu, *Politica de echilibru a Ţărilor Române*, în loc. cit., p. 44.
[112] *Ibidem.*
[113] *Ibidem.*
[114] Matei Cazacu, *Dracula*, p. 181.
[115] *Ibidem*, pp. 181-182.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

MARI BOIERI - ŞI CEILALŢI DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ. *ISPRAVNICI DE LUCRĂRI*, ÎN UMBRA CTITORILOR (SEC. XVI-XVIII)

NICOLAE CONSTANTINESCU*

- Studiu preliminar -

Titlul celor de faţă ţine de tematica specifică privitoare la istoria Ţărilor Române - respectiv: materializarea /punerea în operă a ***dreptului ctitoricesc*** (de sorginte bizantină, cu aplicaţie/ adaptare la realităţile noastre medievale)[1], fiind aşadar în strânsă relaţie (inclusiv în plan instituţional), şi de durată, nu numai cu **rosturile Domniei, ci deopotrivă ale marii boierimi sau ale clerului ortodox, iar pe alocuri dezvăluind un anume relief altor pături sociale** (negustori, breslaşi etc.)[2]. În scurt, este vorba aici de efortul de a zidi, de a pune temelie unei construcţii sau unui ansamblu arhitectural în trecutul nostru istoric.

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

[1] Valentin A. Georgescu, Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea, Ed. Academiei, 1980, p. 52 şi urm. (Cap. IV „*Problema nobilimii /„boierimii”/ şi a marilor dregători de Curte*”), iar mai departe, p. 99 şi urm., accent pe impactul fanariot: „3. «*Acapararea grecească*» *în cadrul marilor dregătorii” /v.* (2) şi infra, n. **11/,** distincţii în ce priveşte terminologia şi noţiuni precum gr. htizo-ktizo ‚a zidi’, de unde şi ktistes, ktistor. ‚ziditor’ (în „sensul material”, p. 155), spre deosebire de **ctitor** (gr. **κτήτωρ**) ‚fondator’.

[2] Din bibliografia uzuală: N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Adunate, adnotate şi publicate de…, Fascicula I, N-rele 1-764, Bucureşti, „Minerva”, 1905; Volumul II cuprinzând 1079 nre (sic), Bucureşti, Socec, 1908 /„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor”, vol. XV”, foaia de titlu, verso/, (citat *Inscr.* I, 1905, II, 1908); Alexandru Lapedatu, „*Mănăstirea Hurezii. Note istorice*” şi îndeosebi „*Portretele murale de la Hurezi. Descriere. Întâia serie*”, BCMI, I (1908), p. 53-72, 73-78; idem, *Monumentele noastre istorice, alese, orânduite şi publicate pe seama tinerimii şcolare,* Bucureşti, 1914 (citat Al. Lapedatu, 1908, 1914); N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII,* Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1971 (citat N. Stoicescu, *Dregători)*; Alexandru Elian (redactor responsabil), Constantin Bălan, Haralambie Chircă, Olimpia Diaconescu, *Oraşul Bucureşti*, Volumul I, 1395-1800, Ed. Academiei, 1965 /Academia ASSP, Institutul de Istorie, *Inscripţiile medievale ale României*/ (citat Elian, *Inscr*., Bucureşti); C. Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş* (sec. XIV-1848), Ed. Academiei, 1994 /Institutul de Istorie „N. Iorga”/ (citat C. Bălan, *Argeş***)**; C. Bălan /copertă/, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Vâlcea (sec. XIV - 1848),* /foaia de titlu: † Constantin Bălan (coordonator), H. Chircă, Olimpia Diaconescu /alii, cu o Prefaţă de † Gherasim, episcop de Râmnic, Cuvânt înainte de Acad. Şt. Ştefănescu), Ed. Academiei, 2005 /Inst. de Ist. „N. Iorga”/. (citat C. Bălan, *Vâlcea***). //Notă**. Omisiune nedatorată, cert, regretatului coleg, C, Bălan: piatra mutilată, cu Pisanie, din ctitoria de la Runcu-Grădinari a lui Dobromir Mare Ban, scoasă la lumină, prin strădania subsemnatului, de pictorul Hrandt Avakian, 1957 - cf. „Materiale şi cercetări arheologice”, VI, 1959, p. 719 şi urm., Fig. 4 /p. 724.//.

Aş invoca în sprijin îndelungata experienţă în materie de temelii, căpătată în decursul atâtor ani (şi campanii!) de cercetare arheologică, în spaţiul extra-carpatic, a atâtor vestigii (îndeosebi monumente de arhitectură). Prin observaţii directe, încercam să definesc şi să fixez stratigrafic elemente-cheie în probleme de datare (*nivel de fundare/săpare, strat de construcţie, nivel de folosire*), confruntând realităţile din teren cu spusa izvoarelor, dar mai ales a inscripţiilor păstrate. Realizam astfel un postulat elementar: ridicarea oricărei construcţii implica în chip necesar o conlucrare, între cel cu porunca (ctitorul, adică stăpânul), care alegea pe cel cu proiectul (arhitect, meşter specializat) şi, desigur, pe cel cu organizarea muncii efective. Zidită din nou - *„din pajişte”,* cum glăsuiesc adesea pisaniile păstrate, sau refăcută de pe urma calamităţilor (cutremure, jafuri, incendii), unei ctitorii îi trebuiau asigurate nu numai materiale brute, ca atare (piatră, cărămidă, lemn, var, nisip ş.a.), dar şi mijloace de transport, ca să mai vorbim de adăposturi sezoniere pentru mâna de lucru - toate acestea (inclusiv ca prestaţii de caracter feudal - „munci” diverse) depindeau de cineva anume şi apăreau ici-colo într-un peisaj nou-creat.

Era de fapt o necesară şi prealabilă ***organizare de şantier*** sub conducerea unui antreprenor sau ***diriginte.*** am zice astăzi - dar toţi asemenea factori-constituenţi naturali, materiali şi umani se aflau în vechime sub autoritatea unui ***ispravnic***, anume desemnat de ctitorul-ziditor, un executant, de fapt, mai târziu denumit şi ***ostenitor, sârguitor,*** ş.a., iar cu un termen neo-grecesc, **epistat,** de unde şi *epistasia* cuiva, menţionată frecvent o dată cu epoca fanariotă, v. infra, n. 4).

De atâtea ori m-am întâlnit în gând cu astfel de mandatari ai ctitorilor, altminteri decidenţi cu depline puteri în teren, pe proprie răspundere: anonimi (cei mai mulţi), sau cu nume cunoscute, iar uneori chiar şi zugrăviţi. Să ne oprim deocamdată asupra termenului.

„***Ispravnic*** /din bg. *Izpravnik*, supraveghetor/. Dregător care aducea la îndeplinire o poruncă domnească sau (mai târziu) care conducea, ca reprezentant al domniei, un judeţ sau un ţinut” (DEX, 509, s.v.). Într-adevăr, primul înţeles al termenului este întâlnit în diplomatica Ţării Româneşti - în acte de danie sau de întărire, la final, înainte de semnătura Domnului: „Ispravnic. cutare”, de pildă, nominalizaţi: „*Ratea pârcălab al Poienarilor*” (1481, VI, sub Basarab cel Tânăr-Ţepeluş), „*Danciul stolnic*” (1483, VI, 5), *„Alb grămătic*” (1483, VI, 25) şi „*Dumitru Ghizdaveţ”* /spătar?/ (1484, IV, 24), sub Vlad Călugărul Vvd., inclusiv un mare boier şi dregător de talia lui *„Pârvu* /Craiovescu/ *mare vornic*”, sub Radu cel Mare (1499, I, 9)[3]. Cât priveşte al doilea înţeles, raportat la administraţia ţării şi înregistrabil de asemenea în acte de cancelarie, Cronici etc.[4] - de menţionat că Domnii înşişi, la plecarea silită (la Poartă, sau în expediţii) lăsau un **ispravnic de scaun** sau câţiva (cazul chiar al lui Şerban Vodă Cantacuzino plecat, alături de Gh. Duca Vodă al Moldovei, la asediul Vienei /1683, 17 VII - 12 IX/, printre cei patru ispravnici şi boierul-dregător Constantin Brâncoveanu)[5].

[3] *DRH,* B-I, p. 286-87, 303-305, 309-310 etc.
[4] De fapt este vorba de *judeţi* sau *sudeţi,* cu atribuţii judecătoreşti, v de pildă actul din 1421, VI, 1, *ibidem,* nr. 48, p. 97.
[5] N. Iorga, *Inscr.* II, 1908, p. 47; cf. Sp. Cristocea, *Din trecutul marii boierimi muntene. Mare le Vornic Stroe Leurdeanu,* Muzeul Brăilei, Ed. Istros, Brăila, 2011, p. 222 (Stroe L., ispravnic de Scaun în Bucureşti,

De înţeles, noţiunea sau calitatea de **ispravnic** (desigur, sub denumiri diferite) are un trecut istoric, ea impunându-se din adâncă vechime în domeniul construcţiilor de tot felul, iar în exercitarea ei ar fi de neînchipuit dacă am ignora un amănunt esenţial: că funcţia vremelnică (**ispravnic de lucrare**) presupunea inevitabil o atenţie distributivă faţă de subalterni -: **isprăvnicei, vătafi** - care, la rândul lor, răspundeau de alţii, inclusiv de meşterii specializaţi /DEX, l. c., s.v./. Şi ce ilustrare figurativă mai expresivă decât faimoasa scenă pictată pe peretele de N al Bisericii Domneşti Sf. Nicolae, ctitoria lui Vladislav I-Vlaicu Vvd: *„Pilda celui ce a zidit turn*” (CDA, 1923, Fig. 273) - de fapt o adaptare: *„Pilda bogatului căruia i-a rodit ţarina*” /Luca, XII, 15-21/, scenă redată în **Caietul de modele** realizat de Radu Zugravul (în anii 1757-59) cu legenda: *„Jicniţele mele şi mai mari le voi zidi*”; ni se arată aievea o scenă de lucru /v. aici, Fig. **1**/, cu zidari (unul cu mistria în mână, doi urcând pe schelă purtând poveri), iar de jos, cu biciul pe umăr îndemnându-i cu mâna ridicată un vătaf[6].

Altminteri, ca temeiuri numerice, posteritatea (inclusiv în plan strict documentar) a voit ca tagma acestor ispravnici să ne parvină oarecum selectiv (ne închipuim, de exemplu, amploarea considerabilă a efortului constructiv datorat lui Matei Basarab Vvd., care a ridicat sau renovat *30 de ctitorii*, la care trebuie să adăugăm şi faptul că în lunga-i Domnie /1652-1654/ s-au zidit de boieri alte circa *50 de ctitorii*…)[7]. În fine, ca o ciudăţenie a istoriei munteneşti - sau a hazardului, s-a ivit şi un caz-unicat: numele unui posibil ispravnic, **Colţea Udrescu** este perpetuat şi astăzi de pitoreasca Biserică bucureşteană sfinţită în 1702 (deşi documentaţia istorică ne arată altceva; alături, de altfel, la sud de biserica fostei mănăstiri, se înalţă statuia ctitorului real, a spătarului Mihai Cantacuzino (unchiul după mamă al lui Vodă Brâncovenu), ucis la Stambul, împreună cu rudele sale, în 1716; detalii, infra, Hurezi)[8]. În sfârşit, am

1675-77). Marele boier avea pe conştiinţă faptul că a incitat şi contribuit la uciderea Postelnicului Const. Cantacuzino (20 XII 1663), v. infr., n. 16.

[6] I. Mihail, în *Curtea Domnească din Argeş* /CDA/, 1923, p. 173 /Fig. 177/, p. 178 (scena nu e menţionată în Erminii) şi 233 /Fig. 273/.; Teodora Voinescu, *Un caiet de modele de pictură, medievală românească*, în „Pagini de artă românească“, III, Ed. Academiei, 1974, Planşa. III. 20 (*„Jicniţele mele…”*), Cat. 319; v. Daniel Barbu, *Pictura murală din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, Meridiane, Bucureşti, 1986, p. 16-17 (mesaj distinct de cel a parabolei lui Hristos; consideraţiile de „factură romantică” nu se justifică /n. 112/ privitor la interpretarea: scena ar privi chiar edificarea Bisericii Domneşti, „că bogatul este «fără echivoc» voievodul Ţării Româneşti care a înţeles sensul pildei şi şi-a investit averea într-o operă pioasă”, p. 16, n. 117). O discuţie / interpretare fără final… previzibil!!

[7] N. Stoicescu, *Matei Basarab*, Ed. Academiei, 1988, p. 94 şi urm.

[8] N. Iorga, *Inscr.* I, 1905, p. 272 (vechea inscripţie, „împodobită cu chipuri de sfinţi şi flori a fost astupată sau rasă, după porunca Sultanulu /Ahmed III /… ctitorul acestui locaş, Mihai Cantacuzino, fu ucis ca hain la Adrianopol”, comentariu N. I.). Mai nou, lucrarea reputatei specialiste Aurora Ilieş, *Biserica Mănăstirii Colţea*, Meridiane, Bucureşti, 1969, p. 6 şi urm. (ctitorul dintâi, boierul Udrea Doicescu, având casa lângă «Târgul Cucului» din preajmă, ridicase pe locul spitalului actual, către 1650, o bisericuţă de lemn cu hramul Sf. Paraschiva**;** ucis de seimeni în 1655, averea lui Udrea e preluată de frate-său, Colţea Doicescu ajuns Clucer, cu care a tratat Matei Cantacuzino achiziţionarea locului, pentru 800 de taleri de argint, explicându-se astfel denumirea de Colţea nu doar a bisericii noi (pe locul celei de lemn), ci chiar a întregii mahalale, p. 8, n 1). De reţinut, altminteri, amănuntul important, chiar în plan cronologic: inscripţia de pe o dispărută piatră tombală, din 7206<1698>, ianuarie 20, a unuia *„Radu Lăvilneanu* /s-a propus şi lectura ‚Radu vel căpitanul ’/ *şi a copiilor ce au fost ai lui jupân Mihail neguţătorul, care a fost ispravnic la facerea bisericii…*” - Elian, *Inscr*. Bucureşti, nr. 70, p. 230 (şi n. 1). (Subl. N. C.). În sfârşit, chiar din anul 1714, al muceniciei lui Brâncoveanu datează frumoasa Pisanie scoasă de pe Turnul Colţei (probabil o dată cu dărâmarea sa) - ibidem, nr. 587, p. 485-86 (cu bibl.).

considerat că nu este locul, aici, să stăruim asupra unui lot de monumente - în general comemorative, cazul crucilor de piatră, care ar merita un studiu aparte.

Cu precizările de mai sus, nominalizările ce urmează - pe criterii **cronologice** (pe alocuri menţiuni subliniate. N. C.) şi, de înţeles, **topografice** (posibile omisiuni sunt inerente) - ţin seama de izvoarele consultate, de interpretările istoriografiei (v. n. **2**) oferind la rându-ne observaţii şi completări. Marii boieri - dregători (adică demnitari domneşti; aici prefer să trimit la cele consemnate, ca percepţie contemporană, de cronicarul şi Rectorul braşovean ***Johann Filstich*** între 1728 şi 1743[9] - v. **Anexa)** sunt în cele de faţă evocaţi cu **aldine**; dar alături de aceştia se cuvin menţionaţi clericii (cu acelaşi rol în edificarea / refacerea lăcaşurilor), redaţi aici cu italice (înalţii prelaţi cu ***aldine*****),** iar pe alţii cu litere de rând. Aşadar, să-i amintim aici, considerând că toţi **jupanii** /nu şi „jupânii"/ erau **boieri** (subl. N. C.).

I. **Din vremea *„generaţiei care credea"*: /N. Iorga/.**

1) M-rea Bistriţa: Olteană, Biserica mare /Adormirea Maicii Domnului/, ctitoria Craioveştilor: *„jupan Barbul marele-Ban şi Pârvul Vornicul, şi Danciul şi Radul şi jupan Preda…* **ispravnic jupan Stoian**". /1519, oct. 1/, potrivit vechii inscripţii în slavonă, cf. C. Bălan, *Vâlcea*, II 172, p. 212-213 /. (Subl. N. C.).

- N. Iorga, *Inscr.*, II, 1908, Nr. 225, p. 80-83 /un adevărat Dosar!/.

/Despre **Stroe Vel Spătar,** posibil ispravnic la biserica Sf. Apostoli - resp. Bolniţa M-rii Cozia, ctitor Radu Paisie Vvd., 1542-43, id., I, 1905, 174-175/: /Notă specială. Revenind asupra precizării privindu-l pe Dobromir, Mare Ban al Craiovei /ctitor la Runcu, pe Olt, v. supra, n. **2**/, ne putem întreba dacă acesta va fi fost şi ispravnic la construcţia din Ocnele Mari-Vâlcea a unei fântâni, potrivit pisaniei cu data 1571, Noiembrie, 12 - v. Elian, *Inscr*. Bucureşti, CX 578, p. 480/[10].

2) M-rea Tutana (Argeş), Ctitorie mai veche (încep. sec. XV, potrivit cercetării arheologice, v. infra); Biserica Sf. Atanasie de la Athos, ctitoria lui Mihnea II Vvd.… *„Şi eu robul şi* **ispravnicul Mihai ban**" /7091<1582>, sept. 10/, potrivit inscripţiei în slavonă (elemente secundare de cronologie indică totuşi anul 1583, n. edit.). (Subl. N. C.).

- C. Bălan, *Argeş*, 1994, Nr. 715, p. 458)[11].

- Controversă în istoriografia recentă: îl identificăm aici pe viitorul Domn Mihai Viteazul, sau pe dregătorul său de mai târziu, Mihalcea /Caragea/ din Cocorăşti, un grec (socrul lui Radu Buzescu), rudă cu voievodul, trimis de altfel în solie la Praga; într-adevăr, Caragea este atestat ca Mare Ban al Craiovei, în 1583, sept. 5. Ironia sorţilor a voit ca ambii, trădaţi, să fie ucişi din ordinul lui Gheorghe Basta (august 1601). (Subl. N. C.).

- Cf. N. Stoicescu, *Dicţionar*, 1971, p. 42-43; Val. A. Georgescu, *Bizanţul*, 1980. p. 99-100 *(„Acapararea grecească" a marilor dregătorii…*, în fruntea listei

[9] Johann Filstich, *Tentamen historiae valachicae* /*Încercare de istorie românească*/, Studiu introductiv, note de Adolf Armbruster, Traducere din latină Radu Constantinescu, Ed. Şt. şi encicl., Bucureşti, 1979.

[10] Din Pisania (cândva şi în colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi), din timpul lui Alexandru II Mircea - *„voievod şi domn, am fost din tinereţe în pribegie în Ţara Arăpească 20 de ani şi în Alep 14 ani, ca într-o închisoare… Şi am dat domnia mea învăţătură jupanului Dobromir, marele ban al Craiovei, să facă această fântână…"*, Elian, *Inscr*. Bucureşti, nr. 578, p. 480. (Menţiunea subliniată: descifrată de regretatul C. Bălan ca existentă şi în Pisania bisericii din Runcu /v. supra, n. **2/,** ceea ce mi-a şi comunicat verbal, n. N.C.).

[11] Fără ilustraţie foto. Ciudat, totuşi, că în Pisanie numele e *Mihai*, şi nu *Mihalcea*.

chiar Caragea Mihalcea!); Sp. Cristocea, Carmen Oprescu, *Cercetările arheologice de la mănăstirea Tutana (jud. Argeş)…,* RMM/MIA, XIX (1988), 2, p, 51 şi urm., apud /Arh./ Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche* I, Meridiane, 2001, p. 147 (Fig. 170-171) şi p. 209 (n. 447) Regretatul arhitect s-a pronunţat: la noua Tutană, ispravnic a fost Caragea Mihalcea.

3). Câmpulung. Mănăstirea „Negru Vodă”. Bis. Adormirii Maicii Domnului, refăcută de Matei Basarab Vvd. şi Elina Doamna. Pisanie pe faţada intrării, stânga: ***„Şi ispravnic*** *au fost dup/ă/ lucrul aceşti sfinte dumnezeiască besearic/ă/* **Socol Cluceriul de Cornăţeani** *…când au fost văleatul de la Adamu 7143<1635>, şi se-au săvărşit în luna lui Avgust 20 de zile, vă leat 7144>1636>”*. (Subl. N. C.).

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 265, p. 128. Cu mici deosebiri, în a doua pisanie, cu privilegiile orăşenilor, ibid. , nr. 266, p. 129-30 /şi comentariile prilejuite mai ales de menţionarea lui Negru Vodă, a anului „1215” etc. *ibid*., p. 130-32/; Cf. N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 161-163 (s. v. **Cornăţeanu Socol**.)[12].

4). Călineşti (Prahova). Bis. Adormirii Maicii Domnului, ctitori diverşi: *„Vasilachi ispravnicul, msţa Maiu dni 25, vleat 7154 (1636)”*(sic!) în loc de 1646>.

- N. Iorga, Inscr., II, 1908, nr. 763, p. 265.

5). Târgovişte. Bis. Sf. Dumitru (Buzinca): *„în anul de la Facerea Lumii 7147, iar de la Mântuirea Lumii 1639, „ispravnic popa Arsene”*. /despre un mormânt, infra, (6, 9 şi n. 15)/.

- N. Iorga, *Inscr*. , II, 1908, nr. 247, p. 90.

6). Măxineni (Brăila), Biserica Sf. Ioan Botezătorul a fostei Mănăstiri /în ruină/, ctitorită de Matei Basarab Vvd şi Elina Doamna (înainte de 1640)[13]; splendida pisanie în româneşte, cu un cvadrilob central, intact păstrată (dar fără dată, Fig. **2**), menţionează pe două rânduri, separate, sub lobul inferior[14]: *„ Şi au fostu ispravnicu şi multu ostenitoru şi îndrumătoru* **jupanu Radulu vel cap**/itan/… *Şi al doile iprav/nic/* Lup/u/ ot Vist / /ierie/”. (Subl. N. C.).

N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 263, p. 97; idem, în BCMI, XXIV-67 / 1931, p. 31-32;

Ionel Cândea, *Mănăstirea Măxineni*, 1996, p. 163 /în Ed. a 2-a, 2012, p. 167-68, o precizare din partea distinsului autor şi, cu probitate, o recunoaştere a contribuţiei subsemnatului - v. supra, n. 13/.

---

[12] Ca atâţi alţii (Papa Brâncoveanu, Udrea Doicescu), Socol Clucerul a fost omorât, iar casele jefuite în domnia lui Constantin Şerban Vvd., la răscoala slujitorilor-seimeni din **17 Febr.*, 1655.*** A îndeplinit misiuni, trimis de Vodă Matei în Ardeal, a făcut podul de la Oratea, a ridicat o cruce la Cornăţeni-D-ţa şi a fost ctitor al bis. din Răzvad, unde avea şi case (1643-44), v. N. Iorga, supra (3) şi bibliografia. indicată de N. Stoicescu.

[13] Menţionată în actul solemn al lui Matei Basarab Vvd. din 1640, Noembrie 27 (o convocare *„a tot cinul bisericesc, aşijderea şi celor de bună rudă boiari mari cinstiţi şi socotiţi sveatnici, dregători şi judecători şi a toată meseria tocmitorii ţării… care sânteţi de faţă”,* anunţând măsuri drastice cu privire la averile mănăstirilor închinate… *„metoaşe dajnice altor mănăstiri din Ţara Grecească de la Sfânta Gora şi de pre aiurea”).* Act semnalat încă sub Cuza Vodă (1860), care, sprijinit de M. Kogălniceanu pregătea secularizarea averilor mănăstireşti, v. notificarea subsemnatului din *Târgovişte. Reşedinţa voievodală, 1400-1700.* Cercetări arheologice 1961-1986), Ed. Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2009, p. 42 (n. 63, cu precizările respective, inclusiv citarea lucrării din 1996 a d-lui Ionel Cândea despre Măxineni, v. n. urm.).

[14] Am folosit aici (Fig. **2**) reproducerea foto din lucrarea d-lui Const. Buşe, *Mănăstirea Sinaia***,** Meridiane, Bucureşti, 1967, p. 23 şi Fig. 21-22. Pe larg, în recenta reeditare a d-lui Ionel Cândea - vezi *Mănăstirea Măxineni*, I, Muzeul Brăilei, Istros, 2012 (pe copertă: imaginea bisericii azi restaurată!).

7) Gherghiţa (Prahova), Bis. Sf. Procopie /Domnească/, 714/9/<1641>, fragm de pisanie: *„den temelie pănă'n săvărşit/o aŭ/ făcut Iancul cap/itan/ ispravnic".*

- N. Iorga, *Inscr*. II, 1908, nr. 3, p. 3.

8) Herăşti /Fierăşti/ (Giurgiu). Biserica Sf. Treime, ctitorită de Elina Doamna /Năsturel/ şi de Udrişte Năsturel - pisanie în slavonă (în trad.): *„cu cheltuiala…stăpână şi Voevodeasă a Ţerii Ungrovlahiei… şi a …fratelui Iorest Năsturel… anul de la Facerea Lumii 7152 şi de la Mântuirea Lumii 1644. Vătah /***pristanik** în orig., N. C./ *a fost la lucru* Mamant fiul lui Barbul din Netezeşti".

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 181, p. 91 /„inscripţie savantă, datorită desigur, minţii iubitoare de cuvinte şi întorsături pretenţioase a lui Udrişte Năsturel", comentariu N. I./.

9) Târgovişte, Biserica Târgului, Adormirea Maicii Domnului (sec. XVI), refăcută de Udrişte Năsturel - ştiri indirecte, citate ca atare (de pe o piatră): *„Aicea… zac oasele robului Dumnezeu Oprea, care s'e pristăvit în zilele Io Mateiu Voivod, mţa Noem. 23 dne, vileat 7154 <1645>, coconul* **Radului iuzbaş de fustaş**, *carel/e/ a fost ispravnic la časti sf/ă/ntî besear/ică/ …Mai 2 dni, leat 7161<1653>"*; /pe aceeaşi piatră? /: *„Aice… zacu oasele Paraschivei, coconul* **Radului Vel Căpitan**, *carel/e/ au fostu ispravnicu la čaastî besearic/ă/, vî dni Io Matei /Voevod/.* Interesante şi, cert, evidente legături cu precedenta ctitorie, cu Măxineni!![15].

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 254-255, p. 93 /com. „de d. V. Drăghiceanu"/. //Notă specială. Despre un alt Radu (Popescu, Radu Staico sau Stăicuţ Şintescu) „ispravnic la construirea băii din cetatea Giurgiu de către Matei Basarab", în 1644, potrivit doc. din 1645, mai 28 - N. Stoicescu, *Dicţionar,* 229-30, n. 6 - informaţie încă neverificată de către subsemnatul; oricum, ciudată intervenţie /cumva silită?!/ a voievodului în **kaza**-ua otomană de pe Dunăre…//.

10). Schitul /de maici/ Lăculeţe (Dâmboviţa), Biserica Sf. Prooroc Ilie, - *„o'u zidit de în temelie Io Matei Basarabu Voevod şi Doamna /E/lina, ca să fie de pomeană în veaci. Amin. Is/pravnic/* **jupan Tudor.** *Vleat7154<1645-6>".*

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 804, p. 279. /refacere de Const. Brâncoveanu Vvd. Potrivit, Pisaniei pictate din interior, când i se adaugă şi hramul Sf. Nicolae, ibid., nr. 805/.

11). Dobreni (Vlaşca, azi Giurgiu), Biserica Uspeniei, ctitor *„jupan Costandin Vel Sărdar, snă Io Şărban Voivod, i jupăniţa Bălaşa (sic!, N. I.) Pis. msţa Avgust 15 dnă, vă leat 7154 <1646>. Ispravnicu* **Vladulu Logofăt".** „Sărdarul"-boier era însuşi viitorul Domn, succesorul lui Matei Vodă şi fiul Radului Şerban Vvd. (acesta îngropat la Comana) De altfel, aici, la Dobreni, a aşezat voievodul, în 1656, piatra *„pe cinstita gropă pe osel/e/ maici/i/ me/le/ Elini şi se-au prestăvit în zilele Io Mathei Voevod, msţ. Avgust 6 dni vă leat 7150<1642>…".*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 178 (respectiv, nr. 179), p. 89 şi Erata, p. 312: „Mama lui Constantin Şerban a fost fata unui preot din Bucureşti".

12) Drăgăneşti (Teleorman), Bis. Sf. Dumitru, ctitor Matei Basarab Vvd., pisanie din 1647, Aug. 1: *„rădicatu-o-am den temei cu rudele dinspre mamă… Ispravnic* căpitanu Badea".

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, CX580, p. 481.

[15] Ispravnicul era un apropiat om de încredere al lui Udrişte Năsturel, vtori logofăt, cumnatul voievodului.

13) Biserica Pinul (Buzău), Naşterea Maicii Domnului, ctitorită de Matei Basarab Vvd. şi Elina Doamna, pisanie din 7156 <1647 Sep. 1-1648 Aug. 31>: *„că era bătr/ă/nă de lemn şi stricat/ă/ vă l/ea/t* …Şi ispravnic Radul căp/itan/ ot Buzău”.

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, nr. 581, p. 481.

14) Mănăstirea Brebu (Buzău), Biserica Sf. Voievozi, ctitorită de Matei Basarab Vvd. şi Elina Doamna, în trad din pisanie slavonă /loc neprecizat /: *„şi s-a început de zidit în luna lui iunie 27 de zile, în anul 7158<1650>…ispravnic* **jupan Mogoş cap/itan/ şi jupan Antonie Pos/telnic/”.**

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 126, p. 44-45.

15). Târgovişte, Biserica Sf. Nicolae (cea veche, din 1527, ctitorită de *„jupan Manea Vel. Vornic şi jupâniţa Vilae”*), cea nouă de Matei Basarab Vvd. şi Elina Doamna - *„den temele păn în sfrăşit…şi ispravnic* **Stanciul Portar**. *Pis. m/e/s/i/ţa Sep. 12 dnă, vleat 7163<1653>. Pop/a/ Grue”.*

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 243, resp. nr. 245, p. 89. (Despre cea veche, desigur, în 1595: *„Să se ştie cum au spart biserica la Sinan Paşa şi oŭ diresu pop/a/ Goncea clisseariu”*, ibid. , nr. 244).

16). Târgovişte, Biserica Sf. Nicolae (Simuleasa), ctitori diverşi, în frunte cu *„Mişco, Vel Capitan za Sârbi* / lefecii, N. I. /*…Şi ispravnic au fost* Stânimir *şi o am sfărşit în luna lui Noem. dni 30, văleat 7163<1654>”.*

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 241, p. 89 /„Comunicare a d-lui. V. Drăghiceanu”/.

17). Dragoslavele (Muscel, azi Argeş), Biserica Adormirii Maicii Domnului, ctitoria lui Grigore Ghica Vvd. şi a Mariei Doamna, potrivit pisaniei - *„Şi ispravnic* Haci /Hagi/ Ghiuca, *mţa Avg. 26 dni, văl. 7169<1661>”.*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 276, p. 138-39. (Comentariu, p. 139: „În Septembrie 1660, Grigore Ghica înlocuise pe tatăl său, Gheorghe Vodă (v. *Stud. şi Doc.,* IV, pp. CCCVII-VIII”). Ciudat că N. Iorga, atât de legat de istoria familiei nobiliare, nu a precizat că acelaşi Grigore Ghica Vvd. a poruncit uciderea, la Snagov, prin sugrumare, a Postelnicului Constantin Cantacuzino /20 dec. 1663/![16].

18). Bucureşti, Mitropolia, rest de pisanie, <1668, după Mai 20>: *„Co/s/ta/nd/inu… în zilelele mitropolitului…* **/is/pravnicu jupanu Şărbanu”**.

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, LI252, p. 307.

19) Râmnicu Vâlcea, Episcopia, Turnul-clopotniţă (disp.?), pisanie /1680, ian. 20, ctitor Ştefan Episcop/: *„Această poartă de piatră… Şi ispravnic Ştefan Monahul”*.

- C. Bălan, *Vâlcea*, VIII 1328, p. 806-807).

20). Curtea de Argeş, Mănăstire, Biserica Adormirii Maicii Domnului, ctitor Neagoe Basarab Vvd. /pe locul vechii Mitropolii/, sfinţită în 1517 (două pisanii pe faţadă, încadrând intrarea); refaceri de către Şerban Cantacuzino Vvd. , în 1682, august 25 - *„ispravnic Dona Pepano”* (un necunoscut, grec?), potrivit pisaniei de pe faţadă, spre colţul NV. (Tematica Mitropoliei Vechi, din sec. XIV-XV, în lucrarea

[16] Detalii la Sp. Cristocea, *Stroe Leurdeanu*, p. 223-234 (partizan al Bălenilor şi adversar al Cantacuzinilor; pentru fapta sa, vestejit aluziv prin cartea mitropolitului Ştefan din 14 Apr. 1666, contrasemnată de numeroşi boieri şi referitoare la uciderea Postelnicului, iar apoi prin actul lui Leon Vodă din 8 Sept. 1667, cerut de Cantacuzini împotriva *„răului bătrân Stroe dvornic ot Leurdeani”*, acesta cade în dizgraţie, fiind înlocuit în dregătorie de Mareş Băjescu).

subsemnatului din 1984; mai nou, cf. ***Timp şi Spaţiu Voievodal în Argeşul istoric, 1200-1500***, Piteşti, 2013, passim). (Subl. N. C.).

- C. Bălan, *Argeş*, I 234, p. 213. //Notă specială. Domnul Marius Păduraru îmi desluşeşte recent, colegial, că amintitul Dona Pepano era un negustor //.

21). Schitul Sărăcineşti, com. Păuşeşti-Măglaşi, sat Valea Cheii (Vâlcea, Bis. Adormirii Maicii Domnului, ctitor Ştefan, episcop de Râmnic, pisanie din 1687, Sep. 28: *„Şi au fost ispravnicu Zosimŭ er/o/monah eg/umen/; ani de la Adam 7196…”*.

- C. Bălan, *Vâlcea*, nr. 1463, p. 875.

22) Mănăstirea Hurezi (Vâlcea), Complex monastic de anvergură, ctitorie datorată lui Constantin Brâncoveanu Vvd., finalul veacului al XVII-lea (circumstanţe politico-militare tulburi!)[17]. Astfel, de reţinut: a) Biserica principală, Sf. Împăraţi Constantin şi Elena, începută în 1690 /Greceanu, *Cronica/*, Pisanie la intrare: *„Şi voi intra în sălaşul caseĭ meale, aŭ să voiŭ sui spre aşternutul patuluĭ mieŭ…aceasta dară şi în mintea luminatului…Ioanŭ Costandin Basarab Voevod încă den tinereaţele sale hotărăt avănd…pănă n'aŭ aflat aice loc D(/o/mnuluĭ, unde…din temelie cu multă osârdie şii cu mare cheltuială au zidit şi au rădicat… sfărşindu-se la anul de la zidirea lumii 7200 şi de la Sp/ă/seniia d. 1692, luna lui Iunie, ispravnicŭ fiindŭ* **Părvul Cantacuzino Marele Stolnic”**. (Subl. N. C.).

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 394, p. 184-85 şi mai ales p. 186; Al. Lapedatu, 1908, 1914 /v. n. **2/;** N. Stoicescu, *Dicţionar,* p. 141-42; C. Bălan, *Vâlcea*, IX 786, p. 533-34. Portretul Pârvului, Mare Stolnic, deci redat cu toiag de dregător (potrivit cutumei cinului nobiliar) se vede în pronaosul bisericii (stânga intrării, peretele de miazănoapte, alăturat unchiului său, Şerban Cantacuzino Vvd., 1678-88), cu inscripţia: „**Părvul Ca/n/t/acuzino/** *biv vel Stolnic, s/i/nŭ Drăghici Ca/n/t/acuzino/ vel Spăt/ar/ ispravnicul cel dentăi al aceştii mănăstir/i/”.* (Fig. 4)

- C. Bălan, *Vâlcea*, nr. 789, p. 539.

//**Notă specială**. Constantin C., postelnic, ucis în 1663, a avut şase fii - în afară de Drăghici. Spătar, pe un alt Şerban /Vornic/, pe Constantin /Stolnicul/ şi pe Mihai /Spătarul/ ucişi în 1716 la Stambul (v. infra, Bucureşti-Sf. Gheorghe Nou), apoi pe un Iordache. Post. şi un Matei; cf. N. Stoicescu, *Dicţionar*, 135-37; Mihai de mai sus, ctitorul Colţei (zugrăvit împreună cu jupâneasa Marga la bis. Fundenii Doamnei, 1699, mai 1 - v. Elian, *Inscr*., Bucureşti, nr. 141, p. 260) nu e de confundat, aşadar, cu Mihai banul Cantacuzino, de mai târziu /1723 - după 1787, cf. Aurora Ilieş, p. 7/, autorul binecunoscutei *Istorii* din 1774-1776 şi mai ales a *Genealogiei Cantacuzinilor,* N. C.//. Întrucât s-a întâmplat ca Pârvu Cantacuzino să moară în timpul lucrărilor (în 1692), cum rezultă /indirect / din Pisania zugrăvită în pronaos, peretele de V, deasupra uşii de intrare, cu data 1694, sept. 30: *„…şi egumen fiind Chir Ioan Arhimandrit, şi ispravnic fiind* **Cernica biv vel Arŭmaş în urma Părvului Stolnicului…”** - Voievodul-ctitor, aşadar, a găsit îndată omul potrivit - un „specialist”

[17] Datorită apropierii Domnului de Imperiali, care, ce-i drept, l-au ‚sufocat' cu atenţia şi pretenţiile lor (inclusiv în plan militar, prin generalii Frederic Veterani şi Donato Heissler, ultimul capturat în bătălia de la Zărneşti /12 Aug. 1690 /, 1692 unde e ucis şi adversarul lui Brâncoveanu, Constantin Aga Bălăceanu, nimeni altcineva decât ginerele lui Şerban Cantacuzino) - cf. N. Constantinescu, Ecaterina Ţânţăreanu, *„Reşedinţa nobiliară de la Balaci-Teleorman (sfârşitul secolului XVII). Contribuţii arheologice”*, în Buletinul Muzeului «Teohari Antonescu», IX-XII Nr. 9/2003-2006, Giurgiu, Ed. Pelican, p. 165 şi urm. (detalii bibl., p. 168, n. 13-16.

(N. Iorga)[18], căci, lămurit, dar exact ca mai sus glăsuieşte şi inscripţia ce însoţeşte chipul noului ispravnic, zugrăvit în tinda bisericii: cu obişnuitul toiag de mare dregător îl vedem în faimoasa compoziţie picturală **(unica păstrată din epocă!!)**. Mai mult, e de reţinut amănuntul semnificativ (dacă poate fi definit astfel, căci ilustrează cum nu se poate mai lămurit concepţia lui Brâncoveanu despre lume, viaţă şi muncă, a celui care scria cândva: „şi eu am fost boier"): ctitorul a încuviinţat ca, alături de Cernica, în picioare, să fie zugrăviţi în două registre suprapuse - **sus**, tot cu toiege în mână, alţi doi ispravnici, probabil subalterni: *„**Badea**…biv păr(călab)"* şi *„**Apostolul**…vornic za doamna"*, iar **jos,** în proporţii diferite faţă de registrul superior - trei chipuri de meşteri, potrivit inscripţiilor: *„Istratie lemnarul"*, *„Vucaşin Caragea pietrarul"*, (probabil un sârb) şi *„ Manea vătaful zid(a)r(i)lor"* (Fig. **5**). Interesant că acel Apostol ispravnic s-a îngrijit anume, ca vornic, de încăperile rezervate Doamnei Marica; iar pe egumenul Ioan (adus de la Mănăstirea din Câmpulung!) îl vedem zugrăvit tot în pronaos, (Fig. **6**/4). Despre acesta se revine mai jos.

- Al. Lapedatu, 1908, 1914 (v. supra, n. **2**); C. Bălan, *Vâlcea,* DX790, p. 541-543. (cu o bogată bibliografie).

b) Paraclis, Naşterea Maicii Domnului, ctitoria Voievodului, pisanie pictată în pronaos, peretele de vest, de zugravii Preda şi Marin: *„leatul 7205 <1696-7 şi ispravnicŭ fiindŭ **chir Ioan Arhimandrit egumen"**.* (Fig. **6**/1).

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 389, p. 183-84; C. Bălan, *Vâlcea,* IX 811, Fig. 38.

c) Bolniţa**,** Biserica *„întru cinstea şi lauda Adormirii Sf/i/nţii Tale, Născătoare de Dumnezeu"*, potrivit pisaniei pictate în naos, peretele vest de zugravii Preda şi Nicola, 1699, Mai, 31 - *„şi ispravnicu fiindu **chiru Ioan arhimandrit, egumen"**.* (Fig. **6**/2).

- N. Iorga, *Inscr*. , I, 1905, nr, 407, p. 193;C. Bălan, *Vâlcea,* IX 818, p. 557-58 (Fig. **6/**2).

d) Schitul Sf. Ioan Botezătorul, 1701, iun. 1, *„ispravnic fiind **chir ioan arhimandrit**"* . - C. Bălan, *Vâlcea***,** IX 882, p. 588.

e) Schitul Sf. Ştefan, ctitoria lui Ştefan beizadea, leat 7211 <1702-1703>, *„şi isprvnicu fii/n/dŭ* **chir Ioanŭ arhiemandritŭ**" /sic/. V. infra (26, 27, 37).

- C. Bălan, *Vâlcea,* IX 883, p. 589, Fig. 42.

23) Biserica fostului Schit Bascovele (Ursoaia, com. Cotmeana, Argeş), ctitor Şerban Cantacuzino II /fiul lui Drăghici/, 1695, aug. 28 *„…fiind ispravnic Partheni ot Codmeana"*[19].

- C. Bălan, *Argeş,* nr. 724, p. 463.

24) Mănăstirea Mamul, Sf. Nicolae, ctitoria *„den peatră"* a lui Constantin Brâncoveanu Vvd., în al 8-lea an de Domnie: *„msţa Av/gust/ 1, leat 7204 <1696>.*

[18] „Clădirea fu zăbovită prin însărcinarea pe care o primi Cernica de a găti pod pe Argeş, la Costeşti, Turcilor ce se duceau în Ardeal (Greceanu, p. 156), apoi prin trimeterea aceluiaşi împotriva hoţilor (*ibid.* p. 174)", *Inscr*. I, 1905**,** p. 186.

[19] Probabil acelaşi din mormântul descoperit în 1956 la Cotmeana, la S de Altar / M 2, cu o cărămidă având inscripţia în cirilică *Parthenie. 7216 <1708>***,** pe piept o cruciuliţă cu încrustaţii în émail cloisonné, de model rusesc/ - v. I. Barnea şi N. Constantinescu, *„Sondajul de la Mănăstirea Cotmeana (r. şi reg. Piteşti)"*, în Materiale şi cercetări arheologice, V, 1959, p. 668, Fig. 3 /foto / şi Pl. I /desen color de Dionisie Pecurariu /.

Tănasie Ceauşul Măldărăscul, *ispravnic*. Badea *care aŭ fost păr/călab/ za /= de/ Curt/eni/, ispravnicŭ".*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 352, p. 179.

25). Potlogi (Dâmboviţa), Casele din satul /„intrat în posesia lui Brâncoveanu la o dată greu de precizat", D. H. Mazilu/ - *„din temelia lor sunt înălţate de luminatul domn Io Constandin Basarab Voievod fiului său Costandin Brâncoveanul... la leat 7206 <1698-99>… ispravnic fiind* **Mihail vt/ori/ post/elnic/ Corbeanul".** Constantin era fiul mai mare, ucis şi el în 1714, v. urm. …

- V. Drăghiceanu, „*Curţile domneşti brâncoveneşti",* III, BCMI, 1910, p. 52-53 - apud Dan Horia Mazilu, Voievodul dincolo de sala tronului, Polirom, 2003, p. 52-53 /n. 118, p. 78/; N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 160 (data 1697-98).

26). Bucureşti, Biserica Sf. Gheorghe Nou, ctitoria lui Constantin Brâncoveanu Vvd. şi a Doamnei Marica - dar piatra cu inscripţie, aflată la începutul veacului trecut „depusă în pridvor" evocă vechea incintă, cu acareturi: „*den temelia lor sunt începute şi pănă la un loc zidite cu cheltuiala lui Panaghiotachi /Nikussios/, domnind pre aceale vremi…Io Antonie Voevod, fiind cursul anilor de la Hr/istos/ 1670* **şi ispravnic făcându pre dumnealui Şerban Cantacuzino Vel Sp/ătar/"** (viitorul Domn, 1678-88) Este vorba, aşadar, de Sf. Gheorghe Vechi, ctitoria din „1492" a Vel Dvornicului Nedelcu Bălăceanu şi a jupânesei Anca, lăcaş ajuns cândva şi cu rosturi de Mitropolie //cf. N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 512, p. 241//; lucrările la noua ctitorie fiind încheiate în anul 1699, sept. 20, de Vodă Brâncoveanu: *„ispravnicu luminatul Domn puindu pre* **Ianache Văcărescul Vel Agă,** *şi cheltuitoriu lucrului acestuia Aposto/l/ neguţătoriul…".* (Ianache ispravnicul, şi acesta, a îndurat alături de Voievod şi de patru feciori ai săi /beizadelele Constantin, Ştefan, Răducanu şi Matei/ martiriul de la Bostangi Basa (nu Edi Kule!), urmare pârilor, sentinţă poruncită de sultanul Admed III (**15 August 1714**), toţi fiind astăzi trecuţi în rândul Sfinţilor martiri român, moaştele fiindu-le adăpostite chiar la Sf. Gheorghe Nou, n. N. C. , v. şi supra, Hurezi)…

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 763, p. 305-306; N. Stoicescu, *Dicţionar,* p. 152-53;

Vezi şi D. H. Mazilu, *op. cit.* , p. 363-364.

27) Mănăstirea Brâncoveni (Olt), Biserica mare, Adormirea Maicii Domnului, potrivit Pisaniei /care ar merita să fie redată în întregime!/ peste cea veche, zugrăvită de Matei Vodă în 1631-32, cea nouă ctitorită de *„Ioan Costandin Băsărabŭ Voevod, fiiul Papei Postelnecul, feciorul Predii Vornecul… den temelie aŭ zidit…într'al 11 an al Domnii lui, curănd anul de la Spăsenia Lumii 1699: ispravnic lucrului puind pre* **Radul Golescu Vel Comis"**.

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr. 205, p. 71-72. /Comentariu, p. 72: Greceanu, *Cronica,* ne spune că piatra de temelie a fost aşezată la 9 iunie 1699 de către beizadelele Constantin şi Ştefan, în prezenţa Mitropolitului Teodosie, iar prin silinţele Golescului, lucrarea se încheie la 5 august acelaşi an/. După stingerea lui Şerban Vodă, Brâncoveanu e ales Domn în Bucureşti, (Anonimul Brâncovenesc: *„la Mitropolie, unde este obiceiul a să pune domnii"*), boierimea adunată trimiţând în faimoasa „delegaţie" la Brâncoveni pe Preda Brătăşanul vel. Pitar şi… pe Radul Golescu, *„ca să priimească stăpânirea ţării l-au poftit"* (Radu Greceanu), În 1693, potrivit aceluiaşi Greceanu, Vel Aga Golescu, împreună cu mulţi alţi boieri şi jupânese, în rădvane, au fost trimişi de mama Voievodului, jupâneasa Stanca /o Cantacuzină/, la nunta nepoatei

Maria cu Domnul Constantin Duca al Moldovei (D. H. Mazilu, *op. cit.* , p. 45-46, 394-95). Despre acelaşi Golescu, v. infra, n. **23.**

II. **Din secolul al XVIII-lea (pre-şi fost fanariot).**

28) SchitulDobruşa (Vâlcea), Bis. Sf. Dumitru, pe o cărămidă de 16/51 cm (!) fixată pe peretele naosului, sub cornişă: *„Au fost isprav/nic/ bătr/ă/nul Dani/i/lu ot Bistr/i/ţă: leat 7210<1701> s/ep/te/mvrie/ 30”.*

- C. Bălan *Vâlcea,*, nr. II 618, p. 445.

29) Bucureşti, Bis. Sf. Nicolae „Dintr-o zi”, ctitoria Doamnei Marica, potrivit pisaniei din leat 1702, *”ispravnic fiind dumnealui* **Ianache Văcărescu vel Agă***”.*

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 625, p. 268.

30) Fedeleşoiu (Vâlcea), zugrăviţi în biserică /1702-1710/ ctitorii (Brâncoveanu Vvd., Matei Vvd.), iar pe peretele de N *„Onisifor monah ispravnicul”.*

- C. Bălan, *Vâlcea*, I 360, p. 309.

31) Bucureşti, Biserica *Stavvropoleos* /m-re/, Tăierea Capului Sf. Ioan, Pisanie spartă, 1703, iun. 10, ctitori dintâi Andrei Vist. Şi Dumitru, apoi Constantin Brâncoveanu - dar şi amintitul *„jupan Radul Golescul biv vel comis… ispravnic fiind* Gheorghie vel căp/i/t/an/ de dărăbanţi ş/i/ **Mareş banul”.**

- Elian, *Inscr.*, Bucureşti, XCI453, p. 416-17.

32) Mănăstirea Surpatele (Vâlcea), Biserica Sf. Treimi, Pisanie deasupra intrării: *„zidită au fostu oareş-cândŭ de Buzeşti, însă mică şi prost lucrată* ”, iar Marica Doamna a lui Constantin Vvd., *„mişcându-se den bunătatea sa au vrut a o preface…frumoasă şi iscusită…Şi ispravnic fiind* ***chir Ioan arhimandritul de Hurezi*** *şi săvârşindu-se la anul de la Adam, 7214<1706> m/e/s/e/ţa avgust 1 d/ăni/”* (Fig. **6**/3).

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 385, p. 182-83; nr. 1547, p. 920-921, Fig. 66.

33) M-rea Cozia, com. Călimăneşti (Vâlcea), Biserica mare Sf. Treime[20], ctitoria lui Mircea cel Bătrân Vvd. înainte de bătălia de la Rovine /10 oct. 1394 /[21], posibil din anul 6899 <1391-92> preluat (greşit evident) drept „6809 <1301>” din Pisania de la intrare, care evocă opera lui Const. Brâncoveanu Vvd. (refaceri, adaosuri, inclusiv pridvorul bisericii) din anul 7215 <1706-1707>, fiind *„ostenitoriŭ chir* ***Anthimŭ episcopulŭ de Rămnic”.***

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 359, p. 175. /anul *„6809”* preluat de Constantin Cantacuzino Stolnicul dintr-o pisanie veche, atribuită lui Radu Paisie Vvd, comentariu N. I., care credea că lucrările au început în 1386, p. 175/.

34) Târgovişte, Mitropolia, din Pisania brâncovenească fragmentară: *„/şi ispravnic fiind/ credinčos* **boiarinul Măriei Sale Apostol Armaş,** *nevoind cu tot dinadinsul pănă s'au săvărşit vă leato 7216 <1708>, mţa Avgust b 27 dni”.*

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 239, p. 116.

---

[20] Hramul a căzut în ziua de Luni, 20 Mai 1388, data hrisovului prin care tânărul Mircea Vvd arată ctitoria sa ca existentă, supunând Cotmeana ca metoh Coziei / DRH, B-I, nr. 9, p 25-28, copie slav./.

[21] A fost cumva ‚prelucrat' hrisovul original? Fapt este că la fundaţia Altarului am găsit, în anul 1960, candela rituală (sticlă de Veneţia-Murano) care, nu întâmplător, avea şi două mici panglici de plumb /‚punţi'/, fiecare prezentând trei orificii pentru feştile, v. N. Constantinescu, *„Cercetările arheologice de la Cozia”*, în „Mitropolia Olteniei” /MO/, XVII (1965), 7-8, p. 590-96 şi Fig. 4/1-2, desenul candelei (realizat de regretata Mariana Păunescu) în Fig. 5 (piesă restaurată, azi în colecţia Muzeului Naţional de Artă) Pentru un alt detaliu, ca informaţie, v. infra, n. 23.

35) București, M-rea Sf. Sava /azi dispărută/, Pisania bisericii vechi din 1709, Iulie 20 (cândva în col. Muzeului Naţional de Antichităţi), ctitoria lui Andronache pârcălab, închinată lavrei Sf. Sava de la Ierusalim, refăcută de Const. Brâncoveanu Vvd. - *„cu acareturi, cu bani ai unui Sterie lumânărariul…ispravnic fiind* **Radul Dudescul vel sluger**, *igumenind* /sic / *chir **Daniil Arapul**…"*.

- Elian, *Inscr.* București, CX585, p. 483-84.

36) Câmpulung, M-rea Negru Vodă, Pietre sculptate provenind de la clopotniță: figuri de lei șezând, cu inscripții pe cinci rânduri: *„† Grigorie ucenic Coziian i Lupul Sărăţan ispravnici let 7220 <1711-1712 >"*, prima, ***„† Mihail ig/umen/ ispravnic Cozian;*** *let 7220 < 1712, ian. 1-aug. 31> an/n/o C/hr/i/sti/ 1712"*, a doua (fragmente).

- Elian, *Inscr*., București, nr. 672-673, p. 540-541 /cu bibl.) și Fig. 112-113.

37). Mănăstirea Dintr-un lemn (Vâlcea), Bis. Nașterii Maicii Domnului, Pisanie din 1715, Iul. 30 /ctitorie a lui Matei Basarab Vvd./, refăcută de Ștefan Cantacuzino Vvd.: *„i ispravnicu fiindu* **chir Ioanŭ arhimandrit de la Urezi**" /sic/.

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 382, p. 182. (Comentariu: „Ioan, cel din'tăiu arhimandrit de la Hurezi, / adică egumen, *năstavnic fiind acești mănăstiri*, cf. ibid., nr. 386, p. 183, n. N. C. / e îngropat acolo")[22].

38) Băile Govora (Vâlcea), Bis. Sf. Nicolae, Pisanie din 1718, Iul. 20, ctitori jupan Drăghici căpitan Olănescul și jupâneasa Ecaterina ot Oteteliș, *„ispravnic popa Ghinea"*.

- C. Bălan, *Vâlcea*, VI 79, p. 167-68 /foto pe coperta volumului/; portretul ispravnicului *„acești sf/i/nte biserici"*, ibid. , VI 80, p. 169.

39) Câmpulung, Mănăstirea Negru Vodă, Paraclisul Sf. Ioan Preditici, ctitoria egumenului Teofan ieromonah, păstorind Mitrofan Mitropolit, potrivit Pisaniei /în 1905, „după o copie nou, piatra fiind așezată în pământ cu inscripția în jos", N. I./ cu data 7226 <1718>, Iul. 5, *„fiind ispravn/ic/ Vasile erodiacon,* **Ioan logofăt ispravnic".** (Subl. N. C.).

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 272, p. 136. (Mitrofan, succesorul lui Antim Ivireanu, comentariu N. I.).

40) Câmpulung, Bis. Domnească Sf. Nicolae, Pisanie la intrare: lăcaș *„den temelie de răposata Domna Chiajna a răposatului Mircii-Vodă și de fiiŭ săŭ Pătru Vodă",* leat 7075<1565-66>, iar apoi refăcut sub Nicolae Alexandru Vvd. /Mavrocordat/ - de către ispravnicul orașului Câmpulung, jupan Neacșul Vornicul Piteșteanul, *„smeritul preot Ianache, care aŭ fostŭ ispravnic și mult-sărguitor la tot lucru sfintei biseareci; și s'aŭ isprăvitŭ la Iulie 8 zile, lt. 7229<1721>"* . (Subl. N. C.). //, Chiajna, fiica lui Petru Rareș, Mircea Ciobanul, Petru cel Tânăr, evocați aici. //

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr, 65, p. 29.

41) București, Bis. Crețulescu. Adormirea Maicii Domnului și Soborul Sfinților Arhangheli, ctitoria lui Iordache Crețulescu Vel. Log. și a soției Safta, fiica lui Const. Brâncoveanu Vvd., isprăvită la leat 7231<1722>, Sept 30, *„și ispravnicŭ* **Părvanŭ Logofătŭ Loloescul".**

[22] E semnificativ faptul că între ctitorii zugrăviți nu se află și Constantin Brâncoveanu (Ștefan Cantacuzino a fost unul dintre pârii la Poartă), dar figurează Papa Br. , Marica Doamna…, N. Iorga, *Inscr.* , I, 1905, nr. 383, p. 182.

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 726, p. 295; Elian, *Inscr*., Bucureşti, XVIII 102, p. 242-3.

42) Bucureşti, M-rea Văcăreşti /din sec. 19 penitenciar, toate construcţiile demolate abuziv înainte de 1989/ anii '70, inclusiv Biserica Mare, Sf. Troiţă, ctitoria lui Nicolae Alexandru Mavrocordat Vvd., din Pisanie: *„au început-o, fiind leat 7224<1716>, puind temeliile şi zidind până la un loc. Iar apoi…. s'au întâmplat de l-au luat oştile Împărăţiei Neamţilor…şi l-aŭ dus de l-aŭ ţinut în Ardeal (*v. infra, n. **23**, N. C.)*…din pronie dumnezeiască l-aŭ cinstit Împărăţiia iarăşu cu Scaunu Domniei Ţărăi-Rumăneşti…* /iar/ *la leatul 7227 <1719> îndată iar s'au apucat de lucrul mănăstirii…ispravnic mare fiindu dm.* (sic) **Manolache V/e/l Clucearŭ i Matei Mog b/i/v V/e/l Ag/ă/,** *ispravnic* **pan Iane V/e/l Cup/a/r** *…fiind leatul…7231, ai* (sic) *de la Naşterea lui Hs. 1722".*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 156, p. 74 (cu un interesant Comentariu, p. 74-76, din care sunt de reţinut precizările: „Manolachi Vel Clucer, ispravnicul cel mare, e Lambrinò, ginerele lui Constantin-Vodă Brâncoveanu… «Matei Mog.» e Mogoşescu, apoi Serdar; O fată a lui Nicolae-Vodă a luat pe Cămăraşul Ianache Alevrà (…Radu Popescu, 111-2, 143) care ar putea fi Iane Cuparul din inscripţie". Iar potrivit aceluiaşi Radu Popescu, solemnitatea sfinţirii a avut loc la 13 sept. 1724 de către Mitropolitul Daniil Ştefan /p. 75/. (Subl. N. C.).

43) Bucureşti, Biserica Ienii (Sf. Nicolae, dărâmată abuziv după cutremurul din 4 martie 1977). Din Pisania cu data 1724, aug. 1 (care ar merita reprodusă în întregul ei!): *„Doamne Dumnezeul nostru, căruia ceriul îţi iaste scaun şi pământul supt picioarele tale, întăriaşte sfântul acesta locaş, care…din temelie s'aŭ zidit …din dreapte ostenealele răposatului …jupan Pană Negoescu Vel Log/ofă/t, nepotul pomenitului Io Antonie Voivod şi frate Doamni* (sic) /Marica /*… sărguiala cucearnici roabei jupaniţii Saftii, soţiia pomenitului boiar, după pristăvirea lui…".* Pe partea dreaptă a cadrului de piatră /81, 5 x 154 cm/ e săpată inscripţia în patru rânduri: „**Mihai logofăt** *ispravnecul".*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 613, p. 265. Ilinca (mama lui Pană Negoescu) e menţionată în Pomelnicul bisericii, săpat în piatră - ibid., nr. 614, p. 265; cf. Elian, *Inscr*., Bucureşti, XXXVIII 161, p. 269. (menţionarea ispravnicului).

44) Bucureşti, Schitul Maicilor, Biserica Bunei Vestiri, 7235<1726>, oct. 1 (Pisanie la intrarea în pridvor), ctitorie a *„Tatieni monahiia carĕ au fostu din (*sic) *neamu rusescu, dupe mântuinţa ei din* /sic/ *robie…fiindu ispravnicu dumnelui* Pashali vel cap/itan/ za seimeni*".*

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, LXVII 359, p. 365 (în r. 6:*"den temelie"*).

45) Ocnele Mari -Titireci (Vâlcea), Bis. Sf. Ioan Zlataust /în Pisania din 1729, Dec. 1:*"ce să chiamă Titireci"* /, *„îndemătoriu şi ostenitoriu dumealui* **log/o/făt Chera** *de la Vel Ocnă"*, portretul ctitorului în pronaos: *„Nanul /cămă/raş za Ocnă şi ispravn/nic/ Vâlcei".*

- C. Bălan, *Vâlcea*, X 1141, 1143, p 717-718. Vezi infra, (54).

46) Fostul Schit Bodeşti (Vâlcea), din Pisania cu data 1731-32 (disp.), menţiunea: *„neamul popei Ioan, care au fost ispravnic"*, fiind zugrăvit şi portretul acestuia.

- C. Bălan, *Vâlcea*, III 241, 242, p. 250 (cu bibl.).

47) Bucureşti, M-rea Văcăreşti, Paraclisul Sf. Nicolae, Pisanie din 1736, August (în grec.), ctitor Constantin Mavrocordat, a doua domnie: *„ispravnic /'**Επιστατοῦντος/ Anania din Betleem episcop** fiind egumen la mănăstirea aceasta”*. /Notă: din lipsa semnului diacritic, am folosit litera lat, u, cu titlă, drept grec. υ, ypsilon/.

- Elian, *Inscr.,* Bucureşti, nr. 498, p 440-441.

48) Pietrari (Vâlcea), Bis. Blagoveşteniei, Pisanie din 1742, Aug. 26: *„ispraqvnic fiindu* ***chir Ilarion****, proig/umen/ Bistriţei”;* deasupra uşii de intrare în pronaos, inscripţie din anul <1744>: *„La aceas/tă/ sfântă biseri/că/ a fostu ostenitor la lucru zidului şi isprav/nic/* ***Ilarion*** *ier/o/m/onah/, proig/u/m/en/ Bistriţ/ei/, popa Mihu Dosoftei ier/o/m/onah/”* .

- C. Bălan, *Vâlcea*, I 1242, 1246, p. 764 respectiv p. 767.

49) Schitul Zamfira (Prahova), Biserica Cimitirului, Sf. Troiţă, Pisanie din 1743, Iul. 23: *„s'au începutu cu osteneala şi cu cheltuiala dumnei* (sic) *răposatiĭ jupăneasiĭ Zamfirii, soţiia dumnealuĭ răposatuluĭ jupănuluĭ Manuilŭ Apostoli… şi, rămăn/ăn/dŭ nesfărşită d/e/ cĕ mai sus numită, şi au rămas ostinitori noru-sa, Smaranda, fică* (sic) *răposatului Ion Băl/ăceanu/*[23] *…şi au fost popa Ioan ostinitor”.*

- N. Iorga, Inscr., II, 1908, nr. 221, p. 79.

50) Bucureşti, Bis. Sf. Elefterie /având şi hramul Sf. Mucenic Gheorghe/, Pisanie din 7252 <1744>, m/ai?/ 4, ctitor răposatul *„jupăn Costandin sin Macsin cupeţ, prin osteneala sfinţitului* ***mitropolitu al Ungrovlahiei Neofit*** *şi a dumisale jup/an/ Andrei zaraf, unchiul răposatului…şi ostenitor/i/ ce/i/ mai sus pomeniţ/i/ ”.*

- Elian, *Inscr.,* Bucureşti, LXXIV 381, p. 377 (Neofit Cretanul /Criteanul/ al Ungrovlaiei, 1738-1754, ibid., 896, Indice, s.v.).

51) Vlăduceni, com. Păuşeşti-Măglaşi (Vâlcea), Bis. Sf. Împăraţi Constantin şi Elena, Pisanie din 1744, ctitor jupan Constandin Malache, *„fiind ispravnicŭ şi ctitor (sic) Onisifor monah/u/ Vlăducianu ajutorindŭ şi Şărban Vlăducianul ”.*

- C. Bălan, *Vâlcea,* nr. 1637, p. 962-63.

52) Bucureşti, Bis. Foişor, Naşterea Sf. Fecioare, Pisanie din 1745, Noembr. 20, ctitoria *„prealuminatei măriei sale doamne Smaragda /Mavrocordat/*”, în a patra domnie a soţului, Nicolae Alexandru Vvd, metoh m-rii Radu Vodă, *„şi au fost ispravnicŭ …Pascale vel ispravnicŭ”* (sic!).

[23] Adevărată epopee despre acest vlăstar al Bălăcenilor: **Ioan Groful** / Conte, adică, recunoscut de Imperiali / era fiul amintitului Constantin Aga Bălăceanu, ucisul de la Zărneşti (amintita Curte din Balaci a fost distrusă de voievod). Ioan, se manifestă mai târziu; va fi fost părtaş la complotul (dirijat din Sibiu) împotriva lui Constantin Brâncoveanu, care câştigă „prin galbenii săi”, câţiva conspiratori fiind aduşi în lanţuri la Bucureşti. , în 1692 (vreo doi spânzuraţi). După moartea silnică a lui Brâncoveanu, Ioan Groful Bălăceanu, rămas la Sibiu, trece în Oltenia în timpul ocupaţiei austriece, încercând recuperarea moşiilor confiscate, dar fără să reuşească, întrucât apăruse Domnia fanariotă, adversară Bălăcenilor. În episodul exilului ardelean al lui Nicolae Alexandru Mavrocordat (supra, n. 42), răpitorii acestuia /14/25 Noembr. 1716 / au fost chiar Ioan Groful Bălăceanu, ajutat de amintitul Radu Golescu . Cum în 1737 izbucnise războiul austro-otoman, Ioan Groful, bolnav, zăcând lângă Cozia în martie 1738, în garnizoana cătanelor - un pâlc turcesc ajunge acolo, Ioan încercând să fugă pe Valea Lotrului, dar e prins şi ucis /15/26 Mart. 1738). Ce a mai rămas din corpul său a fost înmormântat de soţia sa la Mănăstirea Cozia (aici am şi găsit mormântul, golit de oseminte, v. supra, l. c. , p. 596). Toate aceste date, şi altele, se regăsesc în lucrarea venerabilului boier Constantin Bălăceanu Stolnici, *Cele trei săgeţi. Saga Bălăcenilor,* Ed. Eminescu, Bucureşti, 1990, p. 80 şi urm.

- Elian, *Inscr.,* Bucureşti, XXX 138, p. 258-59. (*Doamna Smaranda,* nume săpat de *Andrei dulgherul* înaintea unui *Sandu vornic* şi a unui *„Stanciu irei ipitropu ot Foişor”*, pe dosul uşii de lemn, îmbrăcată în tablă, inscripţie cu data 1757 /?/, ghenarie 18 - ibid., nr. 139, p. 259).

53) Piteşti, fostul Schit Buliga, Biserica Sf. Arhangheli, Pisanie /disp.?/ din 1745, Sept. 1, ctitor *„jupan Martin sin jupan Pătru Buliga şi cu jupâneasa mea Neacşa”;* în pronaos, peretele V, zugrăviţi: *„Jupâneasa Elena, /Jupan/ Pătru Buliga, jupan Martin cupeţ; /Barbu,* adăugat, probabil un copil, v. bibl, n. N. C*./, jupa/niţa/ ego Neacşa jupâneasa Irina, Diaconul Sima, care a fost ispravnic”.*

- C. Bălan, *Argeş,* I 502, p. 366 (cu precizări asupra lecturii „Neacşa” /care e datorată unor retuşări), resp. I 503, p. 366-67, cu obs. şi bibl.

54) Ocnele Mari (Vâlcea), Bis. Adormirii Maicii Domnului, Pisanie în pronaos de la fosta M-re Titireci, cu data 1746, Oct.: *„Această sf/â/ntă beserecă ce să cheamă Titireci”*/ Sf. Ioan Zatloust/…*Zota ostenitoriul, leat 7255”.*

- C. Bălan, *Vâlcea,* X 1142, p. 718. V. supra (45).

55) Călimăneşti (Vâlcea), M-rea Stânişoara, însemnare cu data 1747, Aug. pe o piatră provenind de la o biserică: *„ispravnic şi os/tenitor/”.*

- C. Bălan, *Vâlcea,* nr. 659, p. 434. /cumva *„iegumen Ghenadie arfimandrit* (sic) *Cozii”*?, ibid./.

56) Bucureşti, Bis. Sf. Spiridon Vechi („Biserica Siriană”, fostă M-re), hramul Sf. Spiridon al Trimitundei, făcătorul de minuni, Pisanie în lb. greacă din anul 1747, ctitoria lui Constantin Nicolae Mavrocordat Vvd., închinată *„preasfântului Scaun apostolic şi patriarhicesc al marii cetăţi a lui Dumnezeu, Antiohia,* ***sub patriarhia preafericitului patriarh domnul Silvestru*** *care a fost de faţă şi a priveghiat* ***/επιστατουντος/*** *şi la clădirea ei. ”* //Pe aceeaşi piatră, în partea de jos, inscripţie în arabă, cu aproape acelaşi conţinut, dar cu sintagme specifice: *„Antakia”, „Silbestres”, „Bi-ismu Sbiridũn”, „Batras”* (Petru! // Subl. N. C.

- Elian, *Inscr.,* Bucureşti, LXXXII 418, p. 394-95. Interes aparte prezintă şi Icoana Sf. Spiridon din biserică, cu o lungă inscripţie în arabă datorată unui anume Petru /Batras/ Nofal, diac al m-rii, din apr. 1748 - repetând menţiuni din Pisanie, dar oferind şi o veritabilă „fişă”privind m-rea (localizare pe Dâmboviţa, acareturi, moşii), ibid. nr. 420, p. 396-98.

57) Bucureşti. M-rea Sf. Pantelimon, Pisanie din 1750, ian. 1 - aug. 31, ctitoria lui Grigore Ghica Vvd. /a doua domnie /, *„unde şi spital pentru bolnavi au aşăzat…… ispravnic fiind* **Sandul Bucşănescul Vel Clucer za Arie**”[24].

- N. Iorga, *Inscr.,* I, 1905, nr. 149, p. 70 (mormântul ctitorului, cu inscr. în versuri, din 1752, aug. 26 şi în care s-au astrucat osemintele soţiei, Doamna Zoiţa / cu *„alai şi cu toată boierimea şi cu toata orânduiala Domniii* şi c*u Sfinţia Sa Mitrop/olitul/ ţării chir Filaret şi cu amândoi episcopii şi cu alţi zeace arhierei…aducându-să din Bucureşti…”/,* inscripţie pe marginea pietrei ctitorului, din 1759, Mart. 14. ibid., nr. 150, p. 70-71). Vezi şi Elian, *Inscr.,* Bucureşti, LXXIX 392, p. 382 şi Fig. 42.

---

[24] Este (dintr-o numeroasă familie argeşeană) marele boier din Corbeni şi Bucşeneştii vecini, ajuns şi Postelnic, ispravnic de Argeş - unul dintre restauratorii Bisericii Domneşti, (ancadramentele ferestrelor, păstrate şi astăzi), v, V. Drăghiceanu, CDA, 1923, p. 33-35, şi Fig. 21.

58) Bucureşti, Bis. Domniţa Bălaşa, Înălţarea Domnului, cu un *xenodohion* /azil pentru săraci/, ctitorii ale Bălaşei, fiica lui Vodă-Brâncoveanu, Pisanie din 1751, Sept. (disp.), *„ispravnic fiind* **Sandu logofăt”** /Bucşănescu?, v. supra n. 24/.

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, XXV 129, p. 255.

59) Mănăileşti (Vâlcea), Bis. Înălţarea Domnului, inscripţie pe peretele S al pridvorului: *„Pomeneşte Doamne, robi/i/ tăi,* Radul, Şerban ispravnici *leat 7260<1751-52>”*.

- C. Bălan, *Vâlcea*, nr. 994, p. 651.

60). Mănăstirea Cornăţel, (disp., împreună cu oraşul.; azi satul Mănăstirea, Călăraşi), cu bis. Sf. Nestor, existentă /ctitoria lui Matei Basarab Vvd., 1648/, clopotniţă, ctitoria lui *„Mathei Rose/t/ bi/v/ vel vist/i/er ş-a* (sic!) *jupăniţii dumisale Stanca Conţasca prin osteneal/a/ sfinţii sale Calinicŭ, ierodiacon de la Moriia, năstavnicul aceşti sfinte mănăstiri…1754”.*

- Elian, *Inscr*. Bucureşti, CX 591, p. 489 şi Fig. 72.

61). Bucureşti, Biserica Sf. Nicolae Tunari, câteva rânduri de inscripţie săpate pe cadrul ferestrei S de la altar: *„Măna Radului petraru. Alec/s/ie (?)* **Mihailŭ logofătu** *fiind ispr/a/v/nicu/. R/ăduc/an (?) isp/ravnic/ l/eat/ 7262<1754> av/gust/ 1 /dni/. C/ostan/d/i/nŭ Hr/i/z/ea?/ fi//indŭ isp/ravnic/”.*

- Elian, *Inscr.*, Bucureşti, XCVI 481, p. 432.

62) Bucureşti, Fostul Schit Măgureanu, Bis. Vovidenia şi Sf. Mucenic Visarion, Pisanie pe peretele exterior al naosului, în partea stângă, din 1756, oct. 5, ctitoria *„răposatului şi pururea-pomenitului Costandinŭ Văcărescului Vel Logofătŭ…după prestăvirea dumnealui s'aŭ isprăvitŭ…de ginerele dumisale dumnealui Mihaiŭ Cantacuzino Velŭ Vistier…şi fiindŭ ostenitorŭ Sfinţiea Sa părintele* ***chir Sofronie****, egumen de la Sărindar”.*

- N. Iorga, *Inscr*., I, 1905, nr. 732, p. 297. (Mihai ”Ban şi general rus”, a fost căsătorit cu Maria, fata Saftei Brâncoveanu şi a lui Iordache Creţulescu - ibid., nr. 733, N. I. despre autorul *Genealogie C.*). Cf. Elian, *Inscr*., Bucureşti, LXVIII 361, p. 365.

63) Craiova, Biserica Sf. Ioan Botezătorul şi Sf. Nicolae /disp./, Pisanie din 1758 Aug. - 1761 Iun., ctitori Barbu Zătreanu biv vel stolnic şi jupâneasa Neacşa, *„avăndŭ ajutor şi pe alţ/i n/eguţător/i/… fiindŭ ispravn/ic/ şi ctitor* (sic!) *jupan Tudor /săpunaru şi/ Barbu /dascălu/, începănd la lun/a/ av/gust/ 29 d/ni/, leat 7265, 1757”* (sic!).

- Elian, *Inscr.*, Bucureşti, nr. 693, p. 490 (n. 3-4: text întregit, biserica terminată în domnia lui Scarlat Ghica Vvd.).

64) Craiova, Biserica Sf. Spiridon, Pisanie: *„hramul erarşilor arhiereŭ Nicolae şi sf/ă/n/tul/ părintele Spiridon făcătoriul de minunĭ… zidită din temelie cu toată cheltuiala de…jupan Fota Vlădăianul biv Vel Clucear, sin Conda biv Vel Căp/itan/ /şi/… jupaniţei Ilinca Vlădăianca, fată jupan Radu Brăiloiul Vel Vătaf z'aprozŭ…fiind ispravnic diacon Opre; leat 7266, 1758”* (sic.).

Notă specială. Posibile legături cu menţiunile din 1776, v, infra (67) //.

- N. Iorga, *Inscr*., II, 1908, nr, 162, p. 61.

65). Bucureşti, Biserica Popa Nan (existentă şi în anul 1719, v. bibl.), Pisanie spartă în trei bucăţi şi la colţurile de sus: *„D/u/mn/e/zeu: Dumitrache grămăticul sin Ştefan mona/hul/ pentru a lui vecinica pomenire…ostenitor şi rob a (sic) lui*

D/u/mn/e/zeu, chir Dudul zlătarul …fiind şi ispravnic la această sf/ă/ntă biser/i/că…leat 7273< 1764, sept. 1 - 1765, aug. 31>".

- Elian, *Inscr.* Bucureşti, LV 296 (Pisanie din 1719, disp.), resp. nr. 297, p. 335 şi Fig. 24.

66) Bucureşti, Biserica Precupeţii Vechi, Pisanie (disp.): ctitoria lui *„popa Gheorghe călugărul şi cu ajutorul creştinilor"*, dar isprăvită de *„Năstase Simneanul /Mojucul/ şi cu soţia lui, Milcea, i sine ego Tudor, Iona, Tudora şi Petre… iar ostenitori au fost popa Grigore şi cu popa Gheorghe, av/gust/ 15 leatul 1773. Ce este prasnic Toţi Sfinţii. Popa Radu şi Maria".*

- Elian, *Inscr.*, Bucureşti, LX 312, p. 342 (preluare/corectare din N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 757, p. 302-303, cu câteva neclarităţi de lectură).

67) Craiova. Fosta Curte Domnească (disp.), Pisanie pe 18 r., spartă jos, la colţul stâng: *„+Ionŭ Alixandru Ioanŭ Ipsila/n/tŭ vodă, Oraşu Craiovei dinŭ veichile vremi fi/i/ndu lăcuitŭ de vechi fam/i/lei boereşti şi de altŭ feli de briasle pe locu domnescŭ, iarăşi slobodŭ, fost-au dinŭ vremi trecute casă domneşti pentru lăcuinţa boiarilor celorŭ ce să/nt/ orănduiţi de domnie oblăduitori Crai/o/vei şi celorŭlalţ/i/ judecători de aicea de peste Olt…o stare întru care nu era cu putinţă a lăcui celŭ mai prostŭ omŭ, domniia mia… ca să-şi aibă odihnă boeri/i/ ce să trimite de către domnie într-acest oraşi al Craiovei pentru poru/n/ci domneşti…amu prefăcutŭ de iznoavă aceste casă împreună cu paraclisu… spre vecinică pomenire domniei mele de toţ/i/ căţ/i/ vorŭ lăcui întrănsele şi de toţ/i/ căţ/i/ cunoscŭ podoba patrii lorŭ. Ca spre faceria acestoră case am orănduitŭ domniia mea 2 boeri dinŭ craioveni, pă dumnialui* **Ioniţă Brăiloiu bi/v/ velŭ sulgeri**, *dumnialui* **Costandinu Fotescu bi/v/ velŭ cruceri** (sic) ***za harie*** *de au fostŭ epistatŭ păr'la săvărşitu: 1776".*

- Elian, *Inscr.*, Bucureşti, nr. 596, p. 493, Fig. 74. Excepţional izvor de epocă /cruceri, desigur clucer, iar *za harie* ‚la arie' e în slavonă/.

68) Stolnici, (Argeş), Bis. Sf. Îngeri Mihail şi Gavriil, pe o piatră cu data 1780, Mai 12 fixată pe zidul lăcaşului: *„… Şi au fostŭ ostenitor acestui lucru Costandinŭ fiiul dumi-sale* (sic) */ Costandin Bălăceanul Vel Stolnic /".* (Cf. supra, n. 23).

- C. Bălan, *Vâlcea*, nr. 669, p. 438.

69) Bucureşti, Biserica Icoanei, Naşterea Maicii Domnului, Sf. Ioan Botezătorul şi Sf. Ierarh Nicolae, Pisanie pe 17 r.: *„s-au zidit din temelie …la anul 1784"*, lăcaş cu chilii pentru *„adăpostirea săracelor călugăriţe şi fămei văduve, scăpătate şi a celor streini bolnavi ce vor năzui la ajutorul sf/i/ntei Icoane…",* neobişnuite indicaţii şi, mai ales, clauze restrictive din partea ctitorului - *„cheltuitor şi ostenitor dumnealui Panait Băb/ea/n vel căpitan za lefecii, avănd ajutor şi de la alţi pravosla/v/nici creştini…la anul 1786, septem/vrie/ 2…".*

- N. Iorga, *Inscr.*, I, 1905, nr. 685, p. 283-84 (Îndată „4. Chipurile ctitorilor. «Macarie Băbeanu, ctitorul bisericii cei vechi», «cocoana Sofia», «Po/stelnicul/ Ioan Băbeanu…» Panait Băbeanu Căpitan za lefecii…", p. 284); Elian, *Inscr.* Bucureşti, XXXVII 153, p. 266 şi Fig. 12.

70). Voineşti (Dâmboviţa), Bis. Sf. Voievozi, Buna Vestire şi Cuvioasa Paraschiva, Pisanie la intrare: *„s-au zidit din temelie… prin osteneala dumnealui jupan Radul Ţir. vă/taf/, Neacşa, Dragomir… 1796, 26 Iulie".*

- N. Iorga, *Inscr.*, II, 1908, nr. 617, p. 817 („Comunicat de d. V. Drăghiceanu").

*
* *

Cele de mai sus, prezentate în normă - sau cheie - secvenţială, cu accent pe acurateţea informaţiei, ne dezvăluie, indiscutabil, un dat istoric: în multitudinea şi varietatea a ceea ce, obişnuit, denumim ***lucru zidit*** stă ascunsă o lume aievea, din sânul căreia, răzbat din unele Pisanii ctitoriceşti câte un nume, s-ar putea zice chiar pe alese. Era aproape singura care participa de fapt („văzând cu ochii") la creşterea, din temelie la acoperiş, a unui edificiu.

Era, cu veacuri, în urmă lumea **ispravnicilor, isprăvniceilor şi vătafilor, a epistaţilor şi ostenitorilor de mai târziu** - toţi aceştia avându-i în mână şi răspunzând de munca efectivă a meşterilor şi lucrătorilor, de viaţa şi chinurile întregului şantier, dar fiind ei înşişi răspunzători în faţa beneficiarilor-ctitori (Domn, mare boier, boiernaş dregător, egumen, negustor etc.) ca mandatari ai acestora. Aduşi la lumină, prin aceste rânduri, se îndeplineşte măcar în mică măsură un relativ, dar necesar omeneşte **act de dreptate**, deşi câţiva dintre cei înşiraţi aici, pe lângă meritele lor în epocă au fost - cum s-a accentuat îndeosebi prin pana lui Nicolae Iorga - părtaşi la o imensă nedreptate şi dramă familială, a lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi a apropiatului său sfetnic.

ADDENDA

1. Un amănunt semnificativ: în restaurarea din anul 1692 de la Târgovişte, Constantin Brâncoveanu Vvd. I-a încredinţat lucrarea rudei sale amintite mai sus („şi s-au apucat de a drege, ispravnic făcând pe Mihai Cantacuzino vel spătar", cum preciza Radu Greceanu, v. *Târgovişte. Reşedinţa voievodală*, 2009, p. 43, n. 65-67).

2. În altă ordine de idei, am aflat de pe un Google, abia acum, despre „scurte consideraţii" şi despre felurite îndoieli, transmise cu o necuvenită superioritate (evident de pe poziţii omnisciente) de către Denis Căprăroiu, cu referire la geneza şi ctitorii vetrei voievodale argeşene. Se vădeşte, am punctat undeva, că tânărul autor se înscrie, împins de la spate, pe un culoar din pista „cumană"… dacă voi avea un răgaz potrivit, aş lua act mai îndeaproape despre prezenţa în istoriografie a universitarului târgoviştean.

N.C./II, 2014/.

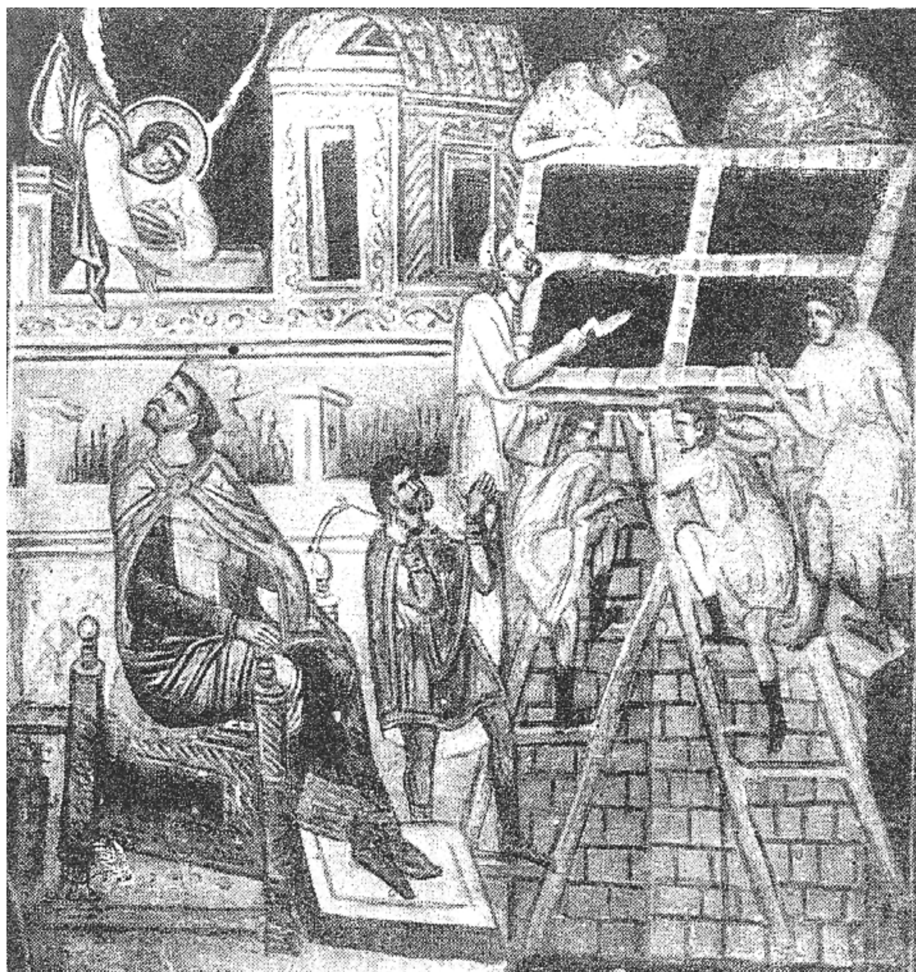

Fig. 1. Curtea de Argeş, Biserica Sf. Nicolae Domnesc. Parabolă (frescă sec. XIV). Apud CDA, 1923, Fig. 273.

Fig. 2 Pisania Mănăstirii Măxineni (înainte de 1640), cu detaliu. Ap. C. Bușe, 1967.

Fig. 3. Mănăstirea Hurezi, Biserica Mare, . Tabloul votiv. Ap. Al. Lapedatu, 1908.

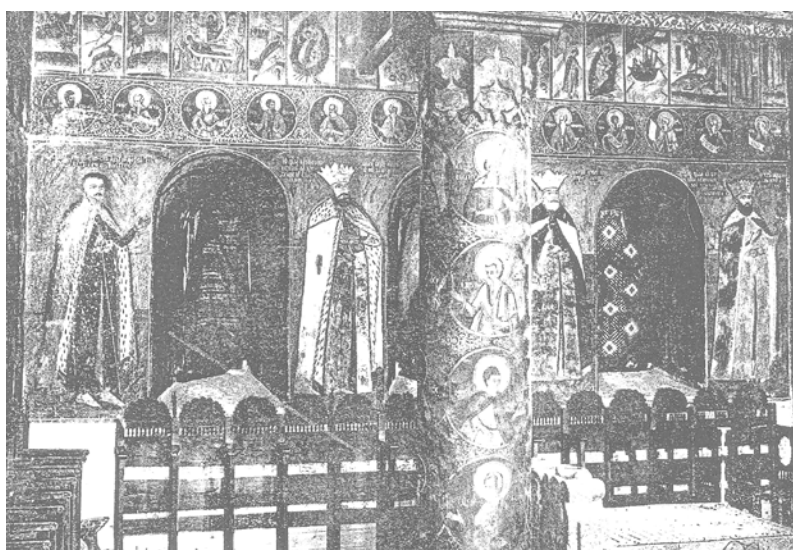

Fig. 4. Mănăstirea Hurezi. Pârvu Cantacuzino, ispravnic, alături de Şerban Cantacuzino. Vvd. Ap. Al. Lapedatu, 1908.

Fig. 5. Mănăstirea Hurezi. Cernica Ştirbei, ispravnic, alţi doi ispravnici şi meşteri /unicat pictural/. Ap. Al. Lapedatu, 1908.

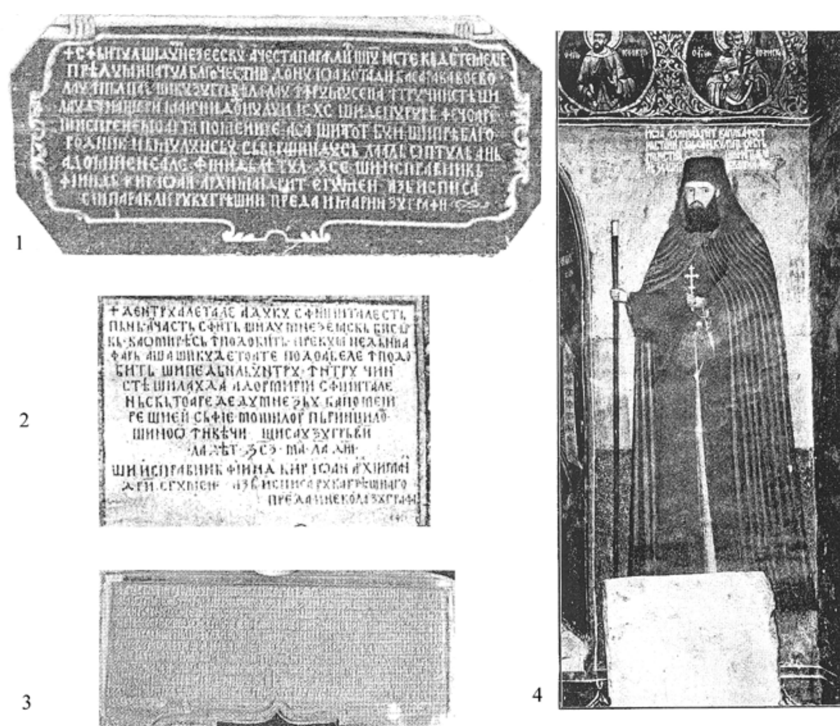

Fig. 6. Din isprăvnicia Arhimandritului Ioan. /1./ Hurezi, Pisania paraclisului (1696- 97); /2/. Pisania bolniţei (1699); /3/. Pisania Mănăstirii Surpatele (1706). Ap. C. Bălan, Vâlcea, 2005.; /4/. Hurezi, Biserica Mare, . Ap. Al. Lapedatu, 1908.

Fig. 7. Pisania bisericii din Măldăreşti (Vâlcea), 1790. Ap. C. Bălan, Vâlcea, 2005.

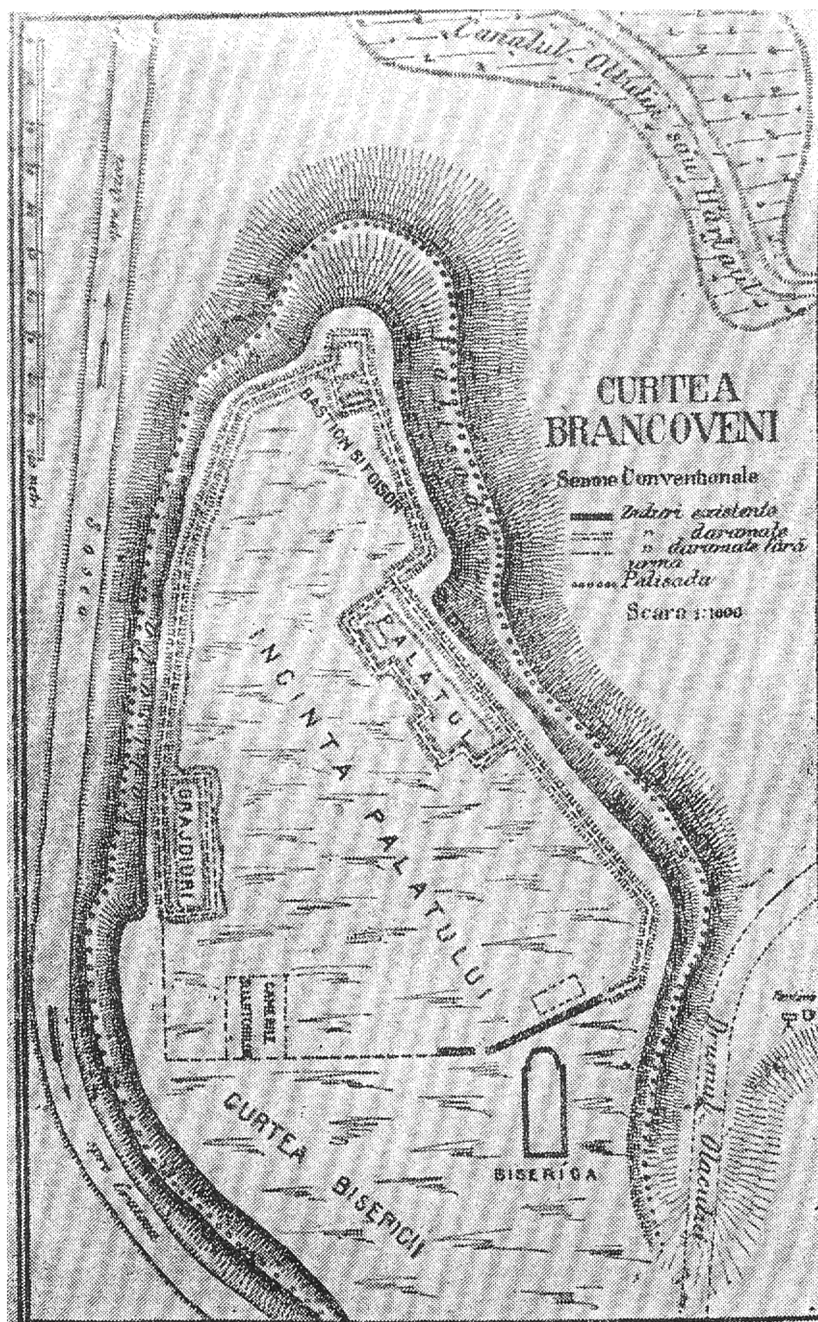

Fig. 8. O adevărată Curte boierească (ulterior şi Domnească): Brâncoveni-Olt.
Ap. V. Drăghiceanu, BCMI / N. Stoicecu, ***Matei Basarab****, 1988. . .*

ANEXA

Percepţie / receptare la Braşov : despre dregătorii Ţării Româneşti.

Johann Filstich, *Tentamen hitoriae Valachicae* / 1728-1743 /

(ed.A.Armbruster /R Constantinescu, 1979 – v.supra,n.2).

321 § 5. Aulae Vaivodalis in Valachia officiales primi Ordinis sequentes sunt,
qui pro Principum ratione modo ex Graecis modo ex Nobilibus Valachicis eligun-
tur ceu Historia evidenter demonstravit. Horum (1) V o r n i k u l M a r e
appellatur, id est Iudex Provincialis, sub cujus Praesidio Synedrium illud
magnum (vulgo Divan) celebratur, in quo res arduae ac controversae venti-
lantur et dejudicantur, ut ita eo melius justitia administrari queat. (2) Dici-
tur B a n M a r e, id est Bannus Magnus, cujus officium erat Bannatui
Krajoviensi ultra Alutam sito praesse, hodie vero eo Imperatori Germanico
ante aliquot annos subjecto, alia negotia sibi commissa habet, unde jam ad-
ministratoris titulum accepit. (3) sequitur S p e t h a r M a r e, id est Ge-
322 neralis Supremus, qui toti militiae est praefectus, / ac illa, quae ad rem bel-
licam pertinent, curat. (4) His accedit L o g o f e t u l M a r e, id est Cancel-
larius, a quo archivum observatur ac res momentosae memoriaque dignae
consignantur; cui sunt additi Cancellistae et Amanuense variarum lingvarum
peritissimi. (5) P o s t e l n i k u l M a r e, id est Marschallus pariter inter

/ • • • /

§ 5. Dregătorii de frunte ai curţii voievodale din Ţara Românească sînt 321
următorii, care, după voia domnilor, se aleg cînd dintre greci, cînd dintre
boierii munteni, aşa cum arată limpede istoria. (1) Cel dintîi dintre aceştia se
zice vornicul mare, adică jude al ţării, sub a cărui priveghere se face acea
mare adunare, zisă divan, unde se vîntură şi se judecă pricinile mai grele
şi certurile, aşa ca să fie mai bine împărţită dreptatea. (2) Al doilea se
zice ban mare, a cărui slujbă era cîrmuirea banatului Craiovei, de peste Olt,
astăzi supus de cîţiva ani împăratului nemţesc, şi i se mai încredinţează şi
alte treburi, primind el de aceea şi numele de ocîrmuitor. (3) Urmează spă-
tarul mare, adică hatmanul cel mai mare peste toată oastea, / de se îngri- 322
jeşte de cele ce ţin de ale războiului. (4) Urmează apoi logofătul mare, can-
celarul adică, ce ţine hrisoavele cele vechi şi însemnează lucrurile de seamă
şi vrednice de amintire, căruia îi sînt supuşi logofeţeii şi grămăticii, care ştiu
felurite limbi. (5) Postelnicul mare, adică marşal, îşi află şi el locul între
aceştia şi aduce, asemenea unui referendar, jalbele şi pricinile supuşilor şi al-
tora la domnul, găteşte intrarea celor ce caută aceasta, merge înaintea lui
vodă la praznicele cele mari şi la ieşirea în lume, iar de se aşează în scaunul
domnesc, îl încinge de la spate cu hanger de argint. (6) Se cuvine a înşira
alături de aceştia şi pe vistier, adică pe cel ce strînge birurile şi are în

seamă comoara domnească şi vistieria, unde adună veniturile obşteşti, ori le scoate de acolo, la vreme de nevoie. (7) Mai este şi cămăraşul de curte, ce are a se îngriji nu atît de iatace, / cît a sta, mai mult ca alţi curteni, 323
lîngă vodă şi a-i asculta poruncile. (8) Se află la această curte şi un dregător, anume stolnicul, ce are în seamă a se îngriji, în urma tuturor, de bucatele gătite de slujbaşii săi pentru trebuinţa domnului, precum şi de aşternerea şi împodobirea meselor, după împrejurări. (9) Pentru că grajdurile domneşti au nevoie de un dregător anume, mai mare peste ele, acesta este comisul, avînd încredinţat lui să vegheze cu luare aminte, ca să fie caii bine îngrijiţi de cei însărcinaţi cu aceasta. (10) Ajutorul dat spătarului cel mare se cheamă serdar, care la nevoie sprijină pe spătarul. (11) Pentru feluritele drumuri ce trebuie făcute de domn, la porunca împăraţilor turceşti, ca şi pentru ieşirile la cîmp, cu veselie, s-a aflat o dregătorie, zisă, după veghea asupra corturilor, şetrar. (12) Iar oştenii ce stau în preajma voievodului să-l apere au de căpitan pe aga, / ce trebuie să îngrijească de străji şi din cînd în cînd să le 324
cerceteze el însuşi, ca să vadă de fac cele cuvenite. (13) Mai marele schingiuitorilor, de care este nevoie într-atîta varvarie şi stricăciune a obiceiurilor, este armaşul mare, ce bagă de seamă să se facă bine cercetările. (14) Cu toate că muntenii nu au poştă, ca alte noroade mai cioplite, au totuşi un dregător pentru scrisorile ce se trimit într-o parte sau alta, de treaba ţării şi găzduirea solilor ce vin ori pleacă, numele său fiind cel de portar. (15) Simbriaşilor şi oamenilor curţii li se dă zilnic un tain de carne, după porunca dată de un dregător anume, zis sluger, care tain se cheamă, după o vorbă turcească, se vede, mertic, avînd slugerul sub porunca sa slujitori anume, cu al căror ajutor îşi face ale sale. (16) Şi pentru că domnul are nevoie de bani feluriţi, ca de pildă florini, galbeni ş.a., spre orînduirea birurilor şi alte cheltuieli, are un bănar mare, care dregător poartă numele de medelnicer. (17) Băuturile şi vasele în care se ţin ele, pentru trebuinţa domnitorului şi alor săi, le îngrijeşte paharnicul mare, zis astfel după pahare. / (18) Cel ce adună 325
roadele moşiilor domneşti şi dijmele se cheamă la munteni clucer. (19) Ca nu cumva mărfurile să fie scoase din ţară întru paguba voievodului, sînt peste tot vămi, ce ţin de veniturile domniei, fiind ele aşezate sub porunca unor vameşi mai mărunţi, ce au deasupra lor pe vameşul cel mare. (20) Această ceată a marilor dregători o încheie pitarul, care se îngrijeşte de căruţe, nu numai la vreme de război, ci şi în timp de pace, veghind asupra lucrurilor ce ţin de cărătura comatului şi trimite la Ţarigrad, în numele domnului, cele ce nu pot fi duse decît cu căruţa.

GREAT BOYARS - IN THE SHADOWS OF FOUNDERS (THE 16-TH - THE 18-TH CENTURIES)

Abstract

The article presents the specific themes regarding Walachia: the materialization of the foundation right (Byzantine origins adapted to our medieval realities), thus being in close relationship (at an institutional level, too), not only to the lordship, but also to the great boyars & the Orthodox clergy, and sometimes to other social classes (merchants, members of guilds etc.). In short, it is about the effort of building a construction or an architectural ensemble in our past.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

MIHAI VITEAZUL ȘI ANDRONIC CANTACUZINO

RADU ŞTEFAN VERGATTI[*]

Anul acesta, 2013, se împlinesc 420 ani de la urcarea pe tron a domnului Mihai Viteazul (1593-1601). În mod justificat se impune evocarea și sărbătorirea, într-un cadru special, mai mult sau mai puțin festiv, a domnului care i-a eliberat și i-a unificat pentru întâia dată pe toți românii. Mă opresc acum asupra momentului deosebit de preluare a domniei și a relației cu cel care l-a ajutat atunci, fiindu-i apoi permanent apropiat – Andronic Cantacuzino[1]. I-a fost alături în lupta victorioasă împotriva Sublimei Porți și în acțiunea de unificare a românilor într-un stat.

Momentul preluării tronului de la București de către Mihai s-a plasat într-un cadru istoric deosebit. La finele secolului al XVI-lea Sublima Poartă, puterea suzerană asupra țărilor române, intrase în primii ani de criză ireversibilă, evolutivă[2], care se va încheia odată cu terminarea primului război mondial[3]. Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană încerca să se ridice. Din păcate, împărații lui de atunci erau preocupați fie de astrologie, ca Rudolf II (1576-1612), fie de probleme mărunte, ca succesorul său Matthias (1612-1619). Așadar, nu avea forța necesară să intervină să preia locul Sublimei Porți. În fine, marile puteri din Europa Orientală, Imperiul Țarist[4] și Regatul Poloniei[5] erau în profundă criză politică. Deci nici ele nu puteau interveni la

---

[*] Universitatea „Valahia“, Târgoviște.

[1] Am ales o singură clipă din domnia lui Mihai vodă Viteazul deoarece i s-au dedicat mii de pagini, ceea ce a făcut-o bine cunoscută; în schimb, figura lui Andronic Cantacuzino și relația lui specială cu domnul Mihai vodă Viteazul au fost tratate exclusiv în cadrul monografiilor generale despre Mihai Viteazul, cum au fost cele semnate de Nicolae Bălcescu, Nicolae Iorga, I. Sârbu etc.; câteva rânduri speciale i-au dedicat lui Andronic Cantacuzino Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Michaiu Vodă Viteazul*, publ. de A. I. Odobescu, Bucuresci, 1878, p. 437; N. Iorga, *Despre Cantacuzini, studii istorice basate în parte pe documentele inedite din archiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, Institutul de arte grafice și editură Minerva, 1902, p. XXXIV-LIV; Ion Sîrbu, I*storia lui Mihai Viteazul: domnul Țării Românești*, Timișoara, Facla, 1976, p. 25; R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 34-39; Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, București, 1996, p. 128 și urm.

[2] Halil Inalcic, *Imperiul Otoman. Epoca clasică, 1300-1600*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p. 89-106

[3] Paul Dumont, François Georgeon, *Moartea unui imperiu (1908-1923)*, în *Istoria Imperiului Otoman*, coord. Robert Mantran, Ed. Bic All, București, 2001, p. 488-546.

[4] Serghei M. Soloviev, *History of Russia from earliest times*, tome 14. *The time of troubles 1598-1613. Boris Godunov and False Dmitry*, publ. și tradus de G. Edward Orchard, Gulf Breeze, Academic International Press, 1988, passim.

[5] Cf. Norman Davies, *Histoire de la Pologne*, Fayard, Paris, 1990, p. 324-328.

cumpăna dintre secolele al XVI-lea şi al XVII-lea în dauna Sublimei Porţi pentru a o înlocui în sud-estul Europei.

Singurele forţe care puteau acţiona atunci în vederea slăbirii Sublimei Porţi erau cele ale boierimii române, sprijinită de Biserica Ortodoxă şi de reprezentanţii fostei aristocraţii greceşti din dispărutul Impeiru Bizantin. Descendenţii fostei plutorcraţii bizantine se ridicaseră pe plan material, îmbogăţindu-se în continuare în timpul stăpânirii otomane. Ei au ajuns să domine turcocraţia. Grecii, laici sau clerici, făuriseră un plan de resurgenţă a statului lor. Urmau să pornească lupta de la marginea Sublimei Porţi, căci o acţiune iniţiată din Istanbul ar fi fost uşor zdrobită. În acele condiţii, turcocraţia coruptă şi coruptibilă urma să meargă sigur pe drumul pieirii.

În ultima parte a secolului al XVI-lea, în societatea medievală românească, de altfel ca în toată lumea, oamenii se ridicau şi se impuneau într-o adevărată mişcare browniană prin calităţile lor personale. Astfel s-a ridicat o nouă boierime – categoria boierilor din timpul secolului al XIV-lea, al lui Mircea cel Mare, fusese înlocuită de o alta[6]. Între cei noi, ridicaţi în veacul al XVI-lea, s-a aflat şi boierul Mihai. Fiu natural al Tudorei din Târgul de Floci şi al lui Petraşcu cel Tânăr[7], deci descendent din familia Basarabilor, ramura Drăculeştilor[8], născut probabil în 1557 sau în 1558[9], Mihai s-a ocupat în tinereţe cu negoţul[10]. După căsătoria sa, între anii 1582-1588, cu văduva boieroaică Stanca din Izvorani, Muscel[11], Mihai a progresat pe scara socială. A cumpărat moşii[12] şi a intrat în cinul boieresc, unde s-a înălţat până la dregătoria de locţiitor de ban al Craiovei[13]. El a fost numit în această dregătorie de Iane Cantacuzino, un unchi al soţiei sale. Acesta din urmă, grec de origină, frate cu faimosul celebi Mihai Şeitan-oglu, stătuse ani lungi în Ţara Românească, unde înnodase legătura cu

[6] Cf. Mihail Berza, *Genealogia, disciplină a istoriei*, în „Hrisovul”, nr. 4, 1944, p. 81-99.

[7] Cf. Ştefan Andreescu, *Familia lui Mihai Viteazul*, în *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu şi Constantin Rezachevici, Ed. Academiei, Bucureşti, 1975, p. 226, N. 8.

[8] Evident că era din ramura Drăculeştilor, deoarece Pătraşcu cel Bun era fiul lui Radu Paisie, care descindea din Radu cel Mare. Acesta din urmă era fecior domnului Vlad Călugărul, la rândul său fiu natural al lui Vlad Dracul. Se pare că Mihai Viteazul şi Petru Cercel, ambii domni ai Ţării Româneşti, erau fiii lui Pătraşcu cel Bun, zugrăviţi ca atare în biserica Mănăstirii Căluiul (cf. Al. I. Odobescu, *Note inedite culese în mănăstirea Căluiul*, în „Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist.”, seria I, tom X, Bucureşti, 1878, p. 302-303 + planşele aferente).

[9] Cf. Ştefan Andreescu, *op. cit.*, p. 225.

[10] Idem, p. 227 şi N. 19.

[11] Primul soţ al Stancăi, Dumitru postelnicul din Vâlcăneşti, a murit probabil la 13 aprilie 1582, fiind înmormântat în biserica Mănătirii Stăneşti din Jud. Vâlcea. După această dată, cu oarecare repeziciune, văduva boieroaică Stanca s-a măritat cu Mihai, dând naştere între 1584-1586 fiului lor, Nicolae Pătraşcu (idem, p. 230-231, 232 şi notele aferente).

[12] Dintre toţi domnii Ţării Româneşti care au ocupat tronul până la 1600, Mihai vodă Viteazul a fost cel care a cumpărat cele mai numeroase moşii. Practic, doar în timpul domniei, el a cumpărat 64,5% din tot ce cumpăraseră toţi domnii anteriori lui în Ţara Românească (A se vedea, pe larg, Ion Donat, *Domeniul domnesc în Ţara Românească (sec. XIV-XVI)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 193-239). Aceste pământuri s-au adăugat la ceea ce cumpărase înainte de a se însura şi apoi de a se urca pe tron. Fiind cel mai mare cumpărător de proprietăţi funciare el a căutat să-şi creeze un domeniu boieresc compact, pornind de la Caracal către sudul Dunării (idem, p. 193-201).

[13] Ban de Mehedinţi între 1 ianuarie – 29 noiembrie 1588, mare stolnic 12 decembrie 1588 – 22 mai 1591; mare postelnic 1 iunie – 18 decembrie 1591; mare agă 10 iulie 1592; mare ban 1593 (cf. Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1971, p. 70-71).

boierimea băştinaşă, devenind astfel şi rudă cu soţia lui Mihai[14]. Bătrânul Iane, Cantacuzino, devenit în ultimii ani de viaţă capuchehaie la Istanbul pentru domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, l-a numit pe Mihai ca locţiitor al său în bănia Craiovei[15] şi l-a recomandat nepotului său Andronic pentru a-l ajuta.

Între timp, în primăvara anului 1593, se pare că în luna mai, Mihai a ajuns la un conflict deschis cu domnul Alexandru cel Rău (1592-1593)[16]. Se pare că Mihai a fost condamnat la moarte. Legenda spune că gâdele, impresionat de statura uriaşă a lui Mihai[17], de privirea sa, a refuzat să-i taie capul. Profitând de pe urma situaţiei create, Mihai a evadat. S-a mişcat repede. În aceeaşi lună mai a trecut munţii în Transilvania, a luat legătura cu boierii pribegi cărora li s-a impus ca pretendent la tron şi, apoi, a plecat spre Istanbul.

În capitala sultanilor a luat legătura cu Andronic Cantacuzino. Era omul potrivit. Fiind născut către anul 1553, ca fiu al lui Celebi Mihail Şeitan-oglu, Andronic primise o educaţie aleasă. Era firesc. Tatăl său Mihail Şeitan-oglu, descendent din basileul Ioan VI Cantacuzino[18], reuşise să strângă o avere fabuloasă în calitate de arendaş şi administrator al ocnelor de sare din Rumelia. Averea lui devenea evidentă şi din descrierile palatului său şi astăzi dacă se privesc ruinele păstrate în formă relativă până acum câţiva ani, pe malul mării, în Ankyallos (Pomorie, Bulgaria). Era o clădire mare, cu peste 100 odăi, cu terase largi, mărginite de bolţi deschise, sprijinite de coloane, care evidenţiau caracterul de loggia al teraselor. În interior exista o bogată bibliotecă. Pe rafturile sale se odihneau numeroase manuscrise şi cărţi îngrijite de câteva zeci de secretari şi bibliotecari. Dragostea pentru cuvântul scris şi tipărit vădeşte, odată în plus, că în familia Cantacuzino se dezvolta un interes special pentru cultură. Nu erau simpli oameni de afaceri. Ei învăţau din cărţi cum să lucreze la cel mai

---

[14] Iane Cantacuzino era fiul lui Dimitrie Cantacuzino (acesta din urmă activ pe lângă patriarhia oecumenică din Istanbul, trecut la monahism către sfârşitul vieţii, ceea ce a făcut să moară în 1574, într-o mănăstire athonită). Iane era frate cu Celebi Mihai Şeitan-oglu. După ce în 1564 a avut o căsătorie eşuată cu Marina, una dintre fiicele lui Mircea Ciobanul şi a doamnei Chiajna, s-a însurat (probabil) cu o altă Marina, fiica lui Staico din Şinteşti (Stoicescu, *Dicţionar*..., p. 89). Este foarte posibil ca Neacşa, sora acestei din urmă Marina (*ibidem*), a avut doi copii: Stanca – soţia lui Mihai Viteazul şi pe Dragomir din Cârţocleşti, mare stolnic în timpul lui Mihai Viteazul (1593). Moşia de bază a familiei Stancăi era Izvorani, Jud. Muscel. Deci Iane Cantacuzino, prin căsătorie, era unchi al doamnei Stanca şi afin al lui Mihai Viteazul.

[15] Iane Cantacuzino a devenit capuchehaie la Istanbul din anul 1590. Se pare că a murit în 1592 (Cf. I. M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 129.

[16] Idem, p. 125-126.

[17] *Ibidem.*

[18] Pentru ascendenţa lui Mihail Şeitan-oglu s-a stabilit în ultimul timp că acesta era fiul lui Demetrios (m. în 1574 la Athos). Demetrios era în strânse legături cu patriarhia oecumenică şi cu turcocraţia, fiind om care a intervenit pentru a nu fi dărâmate bisericile creştine către 1540, în timpul lui Soliman Magnificul. La rândul său, Demetrios era fiul unui oarecare Mihail Cantacuzino, mort în anul 1522 de ciumă bubonică (înmormântat la Sf. Paraschiva din Istanbul). Acesta, la rândul lui, pare să fi fost fiul unui alt Demetrios, fost mare domestic al Patriarhiei oecumenice la sfârşitul secolului al XV-lea, poreclit *sektanis* sau poate *seitanis*. El, la rândul lui, pare să fi fost fiul lui George Cantacuzino. Ultimul era frate cu marele domestic al imperiului, Andronic Cantacuzino. Aceştia doi erau nepoţii direcţi ai basileului Matei Cantacuzino (cf. Petre Ş. Năsturel, *De la Cantacuzinii Bizanţului la Cantacuzinii Turcocraţiei şi ai Ţărilor Române*, în „Arhiva Genealogică", serie nouă, I (VI), 1-2, 1994, p. 171-175, aici p. 173 – articolul datează din anul 1975; R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 32 şi urm.; I. M. Cantacuzino, *op.cit.*, p. 108-109).

înalt nivel pentru obţinerea şi folosirea banilor. Mai mult, au dezvoltat atunci, imediat după apariţia tiparului, un tip nou de comerţ: negoţul cu cartea[19].

El i-a permis lui Mihail Şeitan-oglu să se apropie de slujitorii Bisericii Ortodoxe, implicându-se în lupta de măcinare a Sublimei Porţi şi refacere a statelor din sud-estul Europei. A fost una dintre cauzele care i-au adus supranumele de Celebi[20].

Mihail Şeitan-oglu s-a preocupat şi de stabilirea unor relaţii solide cu potentaţii timpului. El l-a cultivat pe Mehmet Sokollu, unul dintre fruntaşii turcocraţiei şi a înnodat legături de rudenie cu alte puternice familii aristocrate greceşti. În anul 1575 a fost prima înrudire a lui Mihail Cantacuzino Şeitan-oglu cu marele negustor Iacob Ralli din Edirne. Atunci a căsătorit-o pe fiica sa Irina cu un fiu al lui Iacob Ralli, a cărui familie era atotputernică în Creta. În anul următor, 1576, Mihail Şeitan-oglu l-a însurat pe fiul său Andronic cu o Irina Ralli, fiică a marelui negustor Iacob (Jacomo) Ralli[21].

Fastul ceremoniei nupţiale, bogăţia banchetului de la nunta lui Andronic, au atras atenţia şi au mărit invidia turcocraţiei împotriva lui Mihail Şeitan-oglu. S-a profitat şi de pe urma morţii sultanului Selim beţivul (decembrie 1574). Imediat, din porunca noului sultan, Murad III (1574-1595), Mihai Şeitan-oglu a fost arestat. A fost acuzat de evaziune fiscală. A fost eliberat condiţionat. I se cerea să-şi plătească datoriile. Noi cercetări ale autorităţilor turceşti au arătat că în mâinile lui se înnodau firele unei conspiraţii greceşti antiotomane. Ca urmare, sultanul a ordonat capugiului Ali-aga să-l aresteze şi să-l execute pe Mihail Şeitan-oglu. În ziua de 3 martie 1578, în palatul din Ankyallos, în faţa fratelui său Constantin, a fiului Andronic, a restului familiei şi a slugilor, Mihail Şeitan-oglu a fost spânzurat de grinda aflată deasupra porţii de intrare în curte. Andronic, profitând de lipsa atenţiei otomanilor, ocupaţi să jefuiască palatul, s-a strecurat în grabă pe culoare, pe aleile grădinii, a ajuns la malul mării, s-a suit într-un caic, a plătit bine luntraşii şi s-a dus la Istanbul. Acolo a putut beneficia de o relativă protecţie din partea prietenului tatălui său, Mehmet Sokollu. În primul moment s-a urmărit şi s-a reuşit salvarea vieţii lui Andronic. A fost condamnat totuşi la muncă pe o galeră. Pedeapsa a durat puţin, câteva săptămâni. Cu ajutorul lui Mehmet Sokollu a fost eliberat condiţionat, în schimbul promisiunii că va achita datoriile, reale sau imaginare, ale tatălui său. În acelaşi timp a valorificat relaţiile financiare dobândite anterior în Veneţia şi în Lombardia. A fost ajutat şi de sora sa, Irina, de familia Ralli şi de clerul ortodox. Cu repeziciune, dar cu prudenţă, pentru a nu atrage atenţia, până către 1585-1587 a achitat datoriile pretinse de la Mihail Şeitan-oglu. A devenit una din personalităţile lumii greceşti stambuliote. Era renumit pentru

[19] Din biblioteca lui Mihail Şeitan-oglu se păstrează azi în biblioteca din Bratislava, secţia manuscrise, un Tetraevangheliar din sec. XI-XII, manuscris, care i-a aparţinut. Identificarea s-a putut face pe baza semnăturii lui, fotocopiată şi publicată de Nicolae Iorga (cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, 1517-1652, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1900, p. 32; Jean-Marie Olivier, Marie-Aude Monegier du Sorbier, *Catalogue des manuscrits grecs de Tchécoslovaquie*, CNRS, Paris, 1983, p. 12, pl. XVI; G. K. Papazoglou, *Le Michel Cantacuzène du Codex Mavrocordatianus et le possesseur homonyme du Psautier de Harvard*, în „Revue des Études Byzantines", 46, 1988, p. 161-165). Pentru comerţul cu carte, făcut de rudele lui Mihail Şeitan-oglu, de Anton Cantacuzino şi de fiii săi, v. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 34 şi urm. şi I. M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 119.

[20] Celebi în traducere înseamnă cel nobil, cel ales, conducător iubit etc. Pentru Mihail Cantacuzino se mai folosea şi apelativul de arhonte, care s-ar putea traduce prin principe, conducător etc.

[21] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 35.

legăturile cu ţările române şi, mai ales, pentru ingineriile financiare care sfârşeau prin aducerea pe tron a omului dorit de el. Se pare că a fost cazul lui Ştefan Surdul voievod când a obţinut tronul de la Bucureşti. În schimb, el a obţinut dregătoria de mare vistiernic[22]. Lui i s-a adresat banul Mihai la începutul lunii iunie din anul 1593, când a sosit la Istanbul. Într-o scrisoare a lui Andronic din 14 noiembrie 1593, către fostul domn al Moldovei, Petru Şchiopul, este mărturisit motivul pentru care a fost ales şi sprijinit banul Mihai să urce pe tron: „*...până acum ţineam Ţara Românească pe numele domniei tale, însă văzând cerinţele timpului şi zăbava domniei tale şi faima rea şi ticăloasă a lui Alexandru voievod şi intriga lui, pe care nu am putut s-o trec cu vederea m-am ispetit şi eu şi am făcut pe banul Mihai domn al Ţării Româneşti, judecând că este mai bun el decât ceilalţi păcătoşi, ...ca ceilalţi şireţi de bei care nu arată nici un semn, nici de la tată, nici de la mamă…*”[23].

Explicaţia lui Andronic este clară, lămuritoare. El cunoştea bine situaţia din ţările române, căci îl ajutase pe Aron vodă (1591-1595) să ia tronul de la Iaşi şi pe Ştefan Surdul (1591-1592) să ia tronul de la Bucureşti. O făcuse pentru că amândoi îi plătiseră dobânzi bune. Mai mult, în anii domniei lui Ştefan Surdul ceruse şi obţinuse înalta dregătorie de mare vistiernic al ţării[24]. Era interesat să primească acea dregătorie deoarece astfel putea să supravegheze veniturile ţării şi, implicit, plata către cei care-l ajutaseră să obţină tronul. Cu acea ocazie, probabil, îl cunoscuse direct pe Mihai. Aşadar, judecata asupra viitorului domn, exprimată în epistola către Petru Şchiopul, era întru-totul îndreptăţită. Ea se baza pe o analiză îndelungată a faptelor lui Mihai.

În consecinţă, în vara anului 1593, Andronic l-a ajutat pe Mihai să obţină de la cămătarii stambulioţi suma de 400.000 galbeni[25]. Pentru a-şi putea procura banii a fost nevoie de girul lui Andronic, pe atunci, după patriarhul Irimia, cu multă trecere la curtea sultanului Murad III[26].

Până în septembrie 1593 Mihai a reuşit să strângă şi să plătească uriaşa sumă. La 2/12 septembrie 1593, în Istanbul, Mihai a fost numit domn al Ţării Româneşti şi a primit să ocupe tronul în locul lui Alexandru cel Rău.[27] Noul domn a venit în Bucureşti însoţit de un alai extrem de numeros, care însuma circa 2.000 persoane[28]. Mihai vodă a arătat că haina recunoştinţei nu era prea grea pentru el. La data de 10 noiembrie 1593

[22] Ştefan Surdul era însurat cu o fiică a lui Andronic Cantacuzino. Dregătoria de vistiernic a fost ocupată, în Ţara Românească, de Andronic Cantacuzino în 1591-1592 (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 41).
[23] Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, ed. cit., p. 373-374, nr. DIX.
[24] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 41.
[25] Această sumă imensă nu a fost plătită exclusiv pentru cumpărarea tronului de către Mihai; ea cuprindea şi datoriile domnilor anteriori, pe care Mihai a fost obligat să le preia (Cf. Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la români 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 99, 100-101; Mihai Maxim, *Les relations roumano-ottomans entre 1574 et 1594*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, no. 3, p. p. 484; Bogdan Murgescu, *Circulaţia monetară în Ţările Române în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1996, p. 195, 198; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova, a. 1324-1881*, vol. I, secolele XIV-XVI, Bucureşti, 2001, p. 323).
[26] Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 99-101.
[27] Numirea s-a făcut în Stambul, nu în tabăra marelui vizir Sinan paşa. Corectura s-a făcut pe baza documentelor otomane (cf. Mihai Maxim, *Michael the Brave's Appointment and the Investiture – September 2nd/12th – in Two Unpublished Official Documents*, în *L'Empire Ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle. Études et documents*, Istanbul, 1999, p. 159-165).
[28] Cf. Ioachim Crăciun, *op. cit.*, p. 101.

Andronic a devenit mare ban al țării[29]. Puțin apoi, la 19 mai 1594, Andronic a fost menționat ca fost mare vistiernic, care a făcut „multă slujbă dreaptă și credincioasă" lui Mihai vodă Viteazul[30]. Este amintirea dregătoriei deținută în timpul lui Ștefan Surdul. S-ar putea să fost și o perioadă de scurt interimat, căci Mihai vodă făcea schimbări în sfat, aducând în el boierii credincioși lui[31]. S-a presupus că în vara anului 1594, când se pregătea ridicarea la luptă împotriva Sublimei Porți[32], Andronic să fi plecat la Istanbul. Acolo, condițiile nu i-au fost favorabile. Turcocrația pregătea schimbarea lui Mihai vodă cu un pretendent, Ștefan Bogdan și a lui Aron vodă cu fostul domn din Țara Românească, Ștefan Surdul[33]. Deoarece Andronic îl sprijinise pe Mihai să preia tronul dar datoriile nu erau încă achitate, a fost întemnițat. Furia otomanilor a crescut când, la 13 noiembrie 1594, la Bucureşti, Mihai vodă a ridicat steagul luptei împotriva sultanului. Era firesc. O parte a populației Istanbulului a amenințat că se va ridica la răscoală. Ea își motiva pornirea deoarece era pusă în primejdie de înfometare, căci pierdea o parte din alimentele venite din Țara Românească[34]. Pentru Andronic situația s-a agravat. A fost condamnat la moarte. Nu era întâia dată când se vedea amenințat cu aducerea în fața călăului. Și-a păstrat calmul. A făcut apel la firele nevăzute ale legăturilor Cantacuzinilor. Cu bani a cumpărat turcocrația, a evadat și s-a refugiat la prietenul său Mihai vodă Viteazul[35]. Din nou a fost bine primit la curtea domnului român. I s-a permis să-și cumpere moșii în zona Buzău și să ctitorească Mănăstirea Banul[36]. Astfel a pus una din bazele domeniului Cantacuzinilor, deplin format în secolul al XVII-lea de fiul său marele postelnic Constantin Cantacuzino. Acesta din urmă se pare că s-a născut către anul 1598 la Târgoviște[37]. În același an 1598 Andronic era membru al sfatului țării, între primii opt mari boieri, deținând demnitățile de postelnic și vistier. În această calitate, în zona de 9 iunie 1598, în reședința domnească

---

[29] Cf. N. Stoicescu, *op.cit.*, p. 41.
[30] Idem, p. 41, n. 5
[31] Către sfârșitul verii, în august 1594, din cei opt boieri componenți ai Sfatului Țării Românești, șapte erau noi, partizani ai lui Mihai Viteazul, pregătiți să declanșeze lupta antiotomană.
[32] Se căuta ca lupta pentru eliberare de sub dominația otomană să fie dusă concomitent de cele trei țări române. În acest scop s-au încheiat alianțe între Mihai Viteazul, Aron vodă și Sigismund Báthory (cf. Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Michaiu-Vodă Vitézul, urmată de scrieri diverse*, însoțite cu o precuvântare și note de A. I. Odobescu, edițiunea II, Tipografia Academiei Române, Bucuresci, 1887, p. 52; Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1974, p. 31 – privind relatarea din 30 noiembrie 1594 a ambasadorului englez la Sublima Poartă către consilierul reginei Elisabeth despre încheierea alianței dintre cei trei și ridicarea lor împotriva otomanilor).
[33] Cf. C. Rezachevici, *Cronologia critică...*, ed. cit., vol. cit., p. 311 și notele aferente.
[34] Cf. Gilles Veinstein, *Imperiul în secolul de aur (secolul al XVI-lea)*, în *Istoria Imperiului Otoman*, coord. Robert Mantran, ed. cit., p. 190.
[35] Cf. Mihai Cantacuzino, *op.cit.*, p. 128.
[36] Pământurile cumpărate de el în zona Buzăului vor constitui baza trupurilor de moșie care vor aparține, mai târziu, nepotului său, Mihai Cantacuzino spătarul, se pare, cel mai bogat dintre Cantacuzinii munteni ai secolului al XVII-lea. Pentru bibliografia referitoare la Mănăstirea Banul, v. Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I – Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol. 1: A-L, Editată de Mitropolia Olteniei, Craiova, 1970, p. 112-113.
[37] Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 38 și urm.; am înclinat către nașterea lui Constantin în rezidența domnească Târgoviște, unde locuiau atunci Andronic și soția sa, Irina Rally, căci Bucureștii fuseseră arși și pustiiți în 1595 de trupele lui Sinan pașa și aliații lui.

Târgoviște a semnat actul de alianță și de vasalitate cu împăratul Rudolf II[38]. Era firesc ca Andronic să fie postelnic și să facă parte din soborul boieresc al țării deoarece fusese totdeauna fidel lui Mihai vodă Viteazul și vorbea limbile de circulație internațională – latina, greaca, turca, germana, italiana – deci se putea înțelege cu solii imperiali.

În același an 1598, tot în ziua de 9 iunie, în biserica cu hramul Sf. Nicolae (Mănăstirea Dealul), lângă reședința domnească Târgoviște, Andronic a fost din nou membru al sfatului boieresc al țării care a semnat un act asemănător. De data aceasta, semnătura de frunte a aparținut arhiepiscopului de Târgoviște, Eftimie[39].

În anul următor, 1599, în ziua de 26 iunie, tot în orașul Târgoviște, s-a semnat un act asemănător cu cele din 1598, dar de data aceasta către Sigismund Bathory. Din nou în frunte s-a aflat Eftimie, arhiepiscopul Țării Românești. Alături de el erau marii boieri ai țării, între care și vistiernicul Andronic[40].

După ce Mihai vodă Viteazul a cucerit și Moldova a pus în fruntea ei, pentru a o conduce, un grup de patru mari boieri: Udrea hatmanul, Andronic vistiernicul, Sava armașul, Negrea spătarul[41]. În acel moment, Andronic avea o greutate deosebită. Ea se datora și învestirii lui cu calitatea de preceptor al fiului domnului, tânărul Nicolae Pătrașcu. Acesta din urmă îl și înlocuia pe tatăl său pe tronul Țării Românești[42].

Din păcate, dinamica evenimentelor a determinat conexarea forțelor boierimii turcofile interne cu cele ale marilor puteri vecine – Sublima Poartă, Regatul Poloniei, Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană – împotriva lui Mihai vodă Viteazul. În acele condiții, domnul a încercat să încheie pace cu Sublima Poartă. Mihai vodă Viteazul l-a delegat pe talentatul diplomat și om politic Andronic să încheie un tratat de pace cu turcii. În vederea atingerii acestui scop, Andronic a venit în cetatea Giurgiu, unde se găsea Mehmet seraskierul. Acolo, se pare, nu au avut loc niciun fel de tratative. Otomanii au profitat de pe urma situației grele a domnului român, care nu mai putea oferi protecție solului său. L-au arestat imediat pe Andronic în zona cetății Giurgiu. Ce soartă a avut din acel moment Andronic Cantacuzino, nu se știe.

S-a căutat să se reconstituie firul vieții lui pe baza informațiilor din izvoare. Astfel, domnul Mihai Racoviță[43] și el membru al familiei Cantacuzino[44], a scris *„numitul strămoșul meu Cantacuzino, căzând la Constantinopol în primejdie mare, își putea scăpa viața, cu alte fără, numai să se turcească; mulți l-au îndemnat să-și schimbe legea pentru a-și salva viața și, nevoind aceasta a o face, l-au ucis*”[45].

Rândurile de mai sus nu permit să se arate precis data și locul, când și unde, parcele au tăiat firul vieții lui Andronic.

[38] Cf. *Mihai Viteazul în conștiința europeană, documente interne*, vol. I, colectiv de coordonare I. Ardeleanu, Gh. Bondoc, V. Arimia, M. Mușat, București 1982, doc. 59, p. 187-193.
[39] Idem, doc. nr. 61, p. 194-195.
[40] Idem, doc. nr. 83, p. 236-237
[41] Idem, vol. II. *Cronicari ș istorici străini – sec. XVI-XVIII, texte alese*, București, 1983, p. 386; *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc,* ed. critică întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 78 (în continuare se va cita Letopisețul Cantacuzinesc).
[42] Cf. C. Rezachevici, *op.cit.*, p. 374-375.
[43] Cf. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului*, ed. cit., p. 35. Această mărturie a lui Mihai Racoviță, Cantacuzin după mamă, a fost înregistrată de genealogistul banul Mihai Cantacuzino în lucrarea sa.
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*

La rândul său, Dimitrie Cantemir, la mai bine de un veac, a consemnat ceea ce aflase de la soţia sa Casandra, fiica lui Şerban vodă Cantacuzino (1678-1688), strănepoată a lui Andronic Cantacuzino. El a afirmat că Andronic ar fi murit în ultimii ani ai domniei sultanului Murad III, adică în anul 1595[46].

Informaţia lui este infirmată de relaţia unui ierarh ucrainean şi de ansamblul actelor interne, cele mai solide mărturii din epocă. Înalta faţă bisericească, aflat la Istanbul, în anul 1603, a auzit că după ridicarea la luptă a lui Mihai vodă Viteazul, Andronic a fost întemniţat. Turcii îl osândiseră la moarte, dar nu ar fi reuşit să-l execute, căci Cantacuzinul ar fi evadat. Ar fi încercat să se îndrepte spre Viena, unde nu a putut ajunge, căci a fost ucis pe drum[47].

La 8 septembrie 1601 totuşi este amintit primul dintre boierii care trebuiau să primească scrisori de la imperiali[48]. Ceea ce s-a scris atunci arată pe de o parte lipsa de informare a imperialilor privind soarta pe care o avusese Andronic, dar pe de alta pecetea pusă de puternica lui personalitate inclusiv în relaţiile externe.

Într-o cronică spaniolă s-a scris „… în preajma zilei de 4 noiembrie 1601 capul unui „anume Andronic Grecul" era adus la Poartă"[49].

Din puţinele informaţii asupra mirificului şi magnificului Andronic Cantacuzino rezultă clar că pentru viaţa şi domnia lui Mihai Viteazul el a avut o importanţă deosebită. Acest cărturar, politician, legat de Biserica Ortodoxă prin numeroase fire, afirmându-se în primul plan când situaţia devenea sigură, ştiind să se retragă în clipe de pericol pentru a putea reveni din nou pe scena societăţii, a fost unul dintre cei mai apropiaţi sfetnici ai domnului român. Ajutându-l pe Mihai să preia tronul din Bucureşti, Andronic a făcut un uriaş serviciu românilor. Implicit a ajutat lupta de eliberare a tuturor popoarelor din sud-estul Europei. S-a impus astfel ca o personalitate deosebită, extrem de eficientă, care din nefericire nu a fost suficient apreciată şi cunoscută, nici în epocă, nici de urmaşii săi.

Soarta nemiloasă care a determinat despărţirea celor doi – Mihai vodă Viteazul şi Andronic Cantacuzino – în anul 1600 a făcut ca ultimul să fie aruncat în haosul tenebros al necunoscutelor. Lipsa informaţiilor clare despre înlăturarea şi moartea lui par să arate că otomanii nu au dorit şi nu au fost interesaţi să se afle despre modul în care a dispărut Andronic. Poate că doreau să evite să li se accentueze faima de oameni cruzi şi stăvileau, în parte, dorinţa de răzbunare a grecilor.

Poate cele mai de seamă flori lăsate de Andronic posterităţii au fost urmaşii săi. Ei au creat ramurile familiei Cantacuzino în Ţara Românească şi în Moldova. Reveniţi pe pământurile românilor după pieirea tatălui lor, fiii lui Andronic s-au impus prin marele postelnic Constantin în Ţara Românească[50] şi prin fraţii lui, Toma şi

---

[46] *Ibidem.*
[47] *Ibidem.*
[48] Hurmuzaki, vol. XII, p. 1231
[49] Cf. Ştefan Andreescu, *Mihai Viteazul, Cantacuzinii şi Marea Bănie de Craiova*, în „AIIAI", Iaşi, 1988, XXV/2, p. 187-198; idem, *Michel le Brave, les Cantacuzène et le Grand Banat de Craiova,* în „Revue roumaine d'histoire", Volumul 29, Ediţiile 1-2, 1990, p. 120.
[50] Pentru viaţa şi opera marelui postelnic Constantin Cantacuzino, v., printre alţii, N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. XLIV-XLV, XLVIII, LXI-LXXX; R. Şt Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 35-100.

Iordache, în Moldova[51]. Toți au fost străluciți politicieni și cărturari, care au deschis căile vieții spirituale din Europa orientală, inclusiv prin ramurile lor din Rusia, sau din ținuturile Crimeei, aflată atunci sub tătari[52].

MICHAEL THE BRAVE & ANDRONIC CANTACUZINO

Abstract

The prince of Wallachia Michael the Brave (1593-1601) was helped by Andronikos Cantacuzenus to obtain the throne. The latter was the descendant of Byzantine Basileus Johannes VI Cantacuzenus (1341-1354). He held a position of power at the sultan's court in Istanbul. He actually did support Michael to get the 400.000 ducats in order to succeed as a claimant for the Wallachia throne. Prince Michael appointed Andronikos Cantacuzino high treasurer after becoming the country ruler in September 1593.

The Turks of Istanbul tried to revenge on Andronic. They failed. Andronikos returned to Wallachia and became one of the prince chief councilor. He was even entrusted with the education of the ruler's son, prince Nicolae Patrascu. Also, Prince Michael the Brave commissioned him to conclude the peace with the sultan in 1600. Instead, the Ottomans imprisoned and eventually executed him.

[51] Despre cei doi, Miron Costin a scris: „Capite ca acelea abia de au avut țara cândva sau de va mai avea” (Cf. Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, în *Opere*, publ. de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 169); studii moderne despre Cantacuzinii moldoveni au scris şi: I. Tanoviceanu, *Începutul Cantacuzineștilor în țările române și înrudirea lor cu Vasile Lupu*, în „Arhiva societății științifice și literare din Iași”, 3, 1892, nr. 1, p. 14-43; I. C. Filitti, *Notice sur les Cantacuzènes du Xie au XVIIe siècles*, Bucureşti, 1936, p. XXVI şi urm.

[52] Pentru Cantacuzinii răspândiți în Rusia și în Crimeea, începând cu secolul al XVIII-lea, a se consulta I. M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 109 și urm. Autorul cărții afirmă că sunt circa 500 de Cantacuzini descendenți din Andronic, răspândiți în toată lumea.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CONSTANTIN ŞERBAN VODĂ ŞI BĂLAŞA DOAMNA, CTITORI ÎN PITEŞTI

OCTAVIAN DĂRMĂNESCU[*]

Nedorit[1], dar cu drepturi în regulă[2], Constantin Şerban zis şi Basarab mai avea o soră din partea mamei, Alexandra[3], un frate tot din partea aceasta, Radu Mihail-Tântăveanu[4], şi două din partea tatălui natural, fostul Domnitor Radu Şerban, Ana (Ancuţa) şi Elena (Elina). Clucer, ispravnic de Piteşti[5], postelnic II[6], apoi serdar – primul serdar din istoria administrativă a Ţării Româneşti – sub Matei Basarab, conştiinţa sângelui albastru l-a activat mereu în decizii şi i-a garantat mereu poziţiile, chiar dacă într-una, din tinereţe, i-a adus mutilarea. Într-o altercaţie cu superiorul său,

[*] Cântăreţ I, Biserica Domnească „Sf. Gheorghe" din Piteşti.

[1] Nicole Iorga în *Răscoala seimenilor în potriva lui Mateiu Basarab*, Analele Academiei Române-Memoriile Secţiunei Istorice (AARMSI) seria II, tom XXXIII, Bucureşti, 1910, p. 207 insinuează că postelnicul Constantin, viitorul domn, a stat în spatele primei faze a mişcării seimenilor şi a dorobanţilor, cea din 1653-1654, pentru a-l răsturna pe marele spătar Diicu Buicescu, şi pentru a ocupa tronul. Autorul este categoric: „Constantin nu-l iubea (pe Matei Basarab, n.n.), şi n-avea de ce să-l iubească". Avem chiar un document neexploatat încă, publicat de Andrei Veress, în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. X, Bucureşti, 1938, doc. nr. 180. Matei Basarab îi scrie lui Gheorghe Rakoczi II că a trimis un spion la Silistra şi că acolo Siavuş Paşa se pregăteşte să-l schimbe cu „un fiu netrebnic, spunând că este fiu de Domn", „un fiu nemernic". Dacă acesta este chiar Constantin Şerban – poate fi şi Radu Leon, viitor Domn, fiul fostului Leon Tomşa zis şi Stridie – , înseamnă că opţiunea lui Iorga este justă.

[2] Osul domnesc ilegitim era, în principiu recunoscut şi acceptat la pretenţiile asupra tronului. Despre „posadnica" Elina, mama viitorului Domn, în *D.R.H. B.*, vol. XXIV, doc. 59.

[3] Existenţa acestei surori vitrege cu care a copilărit efectiv la Tântava, fiica mamei sale naturale, este semnalată de către P. P. Panaitescu în *Sfârşitul lui Constantin Şerban Cârnul*, „Revista Istorică", nr. 1-3, 1927, p. 60. Când va ajunge Domn, fratele Constantin Şerban îi va dărui satul ilfovean Culcaţii de Sus, vezi Ştefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti*, vol. II, p. 299, unde aflăm că în 1680 Alexandra deja răposase.

[4] Tântăveanu de la Tântava natală, comună amândurora ca timp liniştit al copilăriei, sat dat la mamei lor de către Radu Şerban care, repetăm, o avea ibovnică. Când va ajunge Domn, fratele vitreg îi va da Tântava natală, dar o va pierde în 1662 în favoarea Tismanei. Mare paharnic al fratelui său pe aproape toată domnia din Ţara Românească, 1654-1658, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova: sec. XVI-XVII*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 234. În 1659 îl găsim în Alba Iulia, alături de fostul Divan refugiat aici, semnând cu toţii un zapis de supunere până la moarte în faţa lui Constantin Şerban, vezi Ştefan D. Grecianu, *op.cit.*, vol. II, p. 296.

[5] Marius Păduraru, *Vechi lăcaşe de cult ale oraşului Piteşti. Biserica Domnească cu hramul Sfântul Gheorghe. Cu o referire la un document trecut cu vederea despre ctitorul acesteia*, în „Argesis", XV, 2006, p. 258.

[6] Sub această funcţie merge în 1639 ca şef de delegaţie peste 14 boieri în Transilvania, la Gheorghe Rakoczi I, din partea lui Matei Basarab, vezi Nicolae Iorga, *Testamentele Domniţei Elina Cantacuzino*, în AARMSI, seria III, tom. XVI, Bucureşti, 1934, p. 2.

marele spătar Diicu Buicescu, nepotul Domnului, serdarul îi răspunde. „Eu sunt de neam domnesc, iar tu eşti fiu de ţăran, de aceea nu mă voi descoperi înaintea ta”[7]. Marele spătar se plânge unchiului, iar Matei Basarab pune să fie însemnat la nas, dar călăul îl taie nu la vârf sau la nara dreaptă, cum era obiceiul, ci la bază, dându-i – involuntar – posibilitatea să se vindece relativ repede[8]. De aici porecla de „Cârnul”, adică „însemnat”, cu care Constantin Şerban Basarab a rămas în posteritate, dar care, personal, l-a îndârjit, l-a călit şi l-a urmărit împotriva unui destin care avea să-i fie, până la urmă, potrivnic.

La 9 aprilie 1654 noul domn era investit în Scaunul Târgovişte, mitropolitul Ignatie Sârbul din Nicopole[9] - în inter-regnumul extrem de violent al vlădicăi Ştefan, vâlceanul ajuns mitropolit – citindu-i molitva şi ungându-l înainte chiar de înmormântarea lui Matei Basarab, motiv în plus de bârfe. Paul de Alep consemnează că noului domnitor i-a revenit tot tezaurul celui de curând răposat, bănet înghesuit în „multe case de piatră pline până la acoperiş”[10]. Metaforic sau nu, diaconul sirian schiţa repede şi pătrunzător averea colosală pe care şi-a început şi şi-a bazat domnia domnitorul Constantin Şerban Basarab[11]. Muntele acesta de aur avea să-i asigure multe: cheltuielile de investire[12], ctitoriile puţine dar fastuoase, cu adevărat domneşti, logistica pentru ocuparea de două ori a tronului Moldovei (octombrie-noiembrie 1659 şi ianuarie-februarie 1661)[13] şi pentru expediţia în Ţara Românească (aprilie-mai 1660)[14], moşiile din Transilvania (cetatea Piatra Şoimului de lângă Şinteu, comitatul

[7] Paul de Alep în *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 133.

[8] *Idem*, p. 145. Vechea rană de la nas se vindecase aproape total, deoarece mutilarea, credem, fusese simbolică, nu efectivă.

[9] Fostul mitropolit, Ştefan de la Tismana – care se pare că pactizase cu seimenii cu un an înainte şi fusese alungat de Matei Vodă ca un complotist, vezi Hurmuzaki, *D.I.R.*, vol. XIV, *Documente greceşti, partea I (1320-1716)*, doc. CCLXXV, Bucureşti, 1915, p. 195-196, Domnul îl numea „viclean (literal: târgoveţ) şi din fire acru la maţe”– va fi repus în scaun peste un an de către noul Vodă, care, în opinia lui Nicolae Stoicescu, nu a fost deloc străin de mişcarea seimenilor şi, implicit, nici de încercarea de a-l da jos pe bătrânul domnitor, vezi *Matei Basarab*, Editura militară, Bucureşti, 1982, p. 199.

[10] *Călători străini...*, vol. VI, ed. citată, p. 143.

[11] Cronicarul Mustafa Naima în *Cronici turceşti privind Ţările Române:* Extrase, vol. III, *Sfârşitul sec. XVI - începutul sec. XIX*, ed. Mustafa A. Mehmet, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1980, p. 113 reliefează situaţia văzută de la Constantinopol asupra averilor voievozilor vilaetelor Ţara Românească şi Moldova, Constantin Şerban şi, respectiv, Gheorghe Ştefan. Aceştia, „afurisiţi”, erau „mândri de vistieriile lor”. Mai mult, cronicarul Miron Costin, participant la *Şoplea*, 1655, trimis de Gheorghe Ştefan în Ţara Românească pentru un răspuns la chemarea la Poartă a amândurora, spune despre situaţia financiară a lui Constantin Şerban că în 1577, deci la trei ani de la moartea lui Matei Basarab, moştenitorul legal, noul Domn, avea încă mare parte din averea mobilă a fostului domn, „că era avuţia lui Matei-vodă neclătită încă”, vezi *Letopiseţul ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în „Opere”, ed. P.P. Panaitescu, Editura de Stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, p. 179.

[12] Hurmuzaki, *D.I.R.*, vol. V, partea II (1650-1699), doc. XVII, doc. XXIV, Bucureşti, 1886, pp. 11, 16. Sute de pungi de bani sultanului, mamei lui, marelui vizir, muftiului, celorlalţi miniştri şi paşei de spahii.

[13] ironic sau nu, tot banii i-au asigurat candidatura la viitorul tron al Moldovei, cu toate că pribegia din Transilvania şi-o împărţea cu ruda sa, fostul domnitor moldovean Gheorghe Ştefan, politician redutabil, descris de Miron Costin „om deplin, cap întreg, hire adâncă”, vezi *Letopiseţul Ţării Moldovei...*, ed. citată, p. 180. Acesta din urmă, învins la Strunga în iulie 1658 de către primul dintre Ghiculeşti, Domnitorul Gheorghe Ghica, n-a mai avut bani să-şi cumpere ostaşi şi să-şi reia tronul, pleacă în Muncaci, în Polonia, pribegeşte prin Europa şi moare bolnav, în Suedia.

[14] Deloc maliţios, cronicarul Radu Popescu consemnează bârfa de atunci cu privire la motivul real al descinderii la sud de Carpaţi, acela al recuperării unor averi băneşti ascunse în butoaie într-un heleşteu la

Bihor, şi moşia de la Aleşd, cumpărate cu 40.000 de taleri şi vândute apoi, la bătrâneţe, de patru ori mai ieftin) şi pribegia din Polonia, dar, mai ales, politica lui atât de riscantă, obligată mai mult, anti-otomană, deloc inconştientă şi deloc eroică.

Totuşi, Constantin Şerban a venit la domnie cu detenta unui mic salvator[15], ales repede nu numai în contextul revoltelor militare ale oştenilor neplătiţi, ci şi pe nemulţumirea acută a unei ţări eminamente rurală, deci agrară, întreţinută de o ţărănime exploatată la sânge, băgată de nevoie în rumânie, dacă nu, mai rău, aflată în pribegie peste munţi. Documentele din această perioadă atestă situaţia deplorabilă a ţăranului şi a mijlocaşului, marii boieri şi o parte din cler fiind, oricum, absolviţi de plata dărilor. De aceea, printre primele măsuri reparatorii ale noului domn a fost şi aceea de a lăsa satele căzute din nevoie în rumânie la vreun moşier cu bani să se poată răscumpăra din starea lor nedemnă de aservire. Asta nu exclude nicidecum ruperea violentă de un trecut feudal, căci, de fapt, nimeni nu a făcut-o în secolul lui. Mai mult, numai după o lună de domnie, întăreşte nişte robi unui schit neidentificat şi dă voie schitului Rovais (Robaia?), supus mănăstirii athonite Xenofont, să vândă alţi robi[16]. Oricum, la mişcarea socială din anul următor ţăranii aserviţi au pactizat instant cu militarii răsculaţi, dând foc actelor boiereşti prin care erau împilaţi, crezând că li sa vor şterge astfel şi starea de semi-iobăgie în care fuseseră aduşi sub Matei Basarab.

Anul 1655 a fost teribil pentru Ţara Românească. Prizonier în propriul palat, cu boierii pe cap, răsculaţi şi ei, că nu strânge frâiele puterii, Constantin Şerban ticluieşte un plan aproape imposibil. Convinge sfatul revoltaţilor să-l lase să trimită o solie în Transilvania sub pretextul chemării în ţară a boierilor valahi fugiţi acolo în timpul răscoalei seimenilor de anul trecut. Misiunea reală a soliei favorabile domnului era însă aceea de a-l implora pe principele Gheorghe Rakoczi al II-lea să intervină militar în sprijinul lui pentru a-i elimina pe insurgenţi. Totodată, pe canale secrete, vodă informează de starea critică a ţării pe domnitorul Moldovei, Gheorghe Ştefan, pe hanul tătarilor, trimiţându-şi în secret oamenii la Bachcesarai, în Crimeea, pe paşa de Silistra, adevăratul jandarm al Ţării Româneşti, rugându-i să se mobilizeze pentru a-i salva domnia[17]. Evenimentele se succed repede, domnul scoală oştirea să se bată,

Dobreni, moşia lui de pe când era boier, pe care nu a avut timp să şi le ia când, mazilit, trecea munţii în fugă cu Mihnea al III-lea pe urme, venit cu turcii să-i ia tronul, vezi *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, în „Cronicile Româneşti, vol. IV, Viaţa şi opera lui Radu Popescu", ediţia N. I. Simache şi Tr. Cristescu, 1943, p. 146, când autorul confundă pe Gheorghe Ghica cu Mihnea III, expediţia aceasta temerar-hazardată, mai mult personală, rămânând însă istoriografic valabilă.

[15] Cronica Ţării menţionează un început de domnie bun: „Şi cu toată vecinătatea s-au aşezat. Şi au început a face milă mare ţării, ertânu-le toate năpăştile. Şi au plătit pre slujitori cu un haraci deplin. Şi au ertat ţara de bir trei luni. Şi au ertat dorobanţilor şi călăraşilor dijma şi oieritul. Şi au îmbrăcat pre toţi cu postav bun, şi pre căpitanii lor cu frânghii, cu coftirii, cu atlaze. Lefi încă le da din destul. La masă cu dânsul de-a pururea şădea cu dânsul şi-I dăruia. Judecăţi drepte făcea, şi milă din dăstul. Pre nimenea nu obiduia, ci cu blândeţe şi cu cuvinte dulci pre toţi îi mângâia. Şi gândi să facă mult bine ţării. Şi să bucura toţi şi moşneni şi străini, mulţumind lui Dumnezeu că le-a hărăzit domn bun şi înţelept şi milostiv", *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690, Letopiseţul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi D. Simionescu, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 119.

[16] Hurmuzaki, *D.I.R.*, vol. XIV, *Documente greceşti, partea I (1320-1716)*, doc. CCLXXVII, Bucureşti, 1915, p. 197-198.

[17] Opţiune militară pe care-o avusese şi Matei Basarab exact cu un an înainte când aştepta primăvara ca să-i cheme pe unguri şi pe tătari şi să-şi salveze domnia, *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690...*, ed. citată, 1960, p., p. 117.

chipurile, cu ungurul care invadează ţara, pleacă din Bucureşti cu corpul principal de oaste, dar la Gherghiţa, noaptea, face cale-ntoarsă, fuge şi se opreşte la Siavuş, pomenit mai sus. Forţele maghiare coboară primele şi în 26 iunie bat la Şoplea, pe Teleajen[18], armata încropită a unor oşteni tari, dar dezorganizaţi, de-abia învăţaţi cu haosul şi jaful[19]. Marele spătar Hrizea din Bogdănei, noul domn pus de răsculaţi, nu se poate impune. Urmează o perioadă confuză, în ţară e calm, dar Vodă e obligat de Rakoczi II să invedeze cu el Polonia, Poarta se supără şi-l mazileşte împreună cu ruda sa din Moldova, Gheorghe Ştefan. Turcii şi tătarii pradă crunt Ţara Românească în ianuarie-martie 1658, îl pun pe viitorul Mihnea III, Constantin Şerban Basarab nu se poate apăra, arde strategic cele două scaune domneşti, Bucureştii şi Târgoviştea, apoi fuge în Transilvania. Doamna Bălaşa murise în martie 1657, el se recăsătoreşte în noiembrie, acelaşi an, cu Nedelea, doar trei luni Doamnă a Ţării Româneşti, care îl va însoţi în cea mai lungă pribegie a unui domn român, de un sfert de veac[20].

*
* *

Credem că principala cheie de citire a personalităţii Domnitorului, a omului Constantin Şerban, este inevitabila educaţie prin contrast. În mod cert, ascensiunea sa – şi acest lucru nu este un detaliu, ci o stare de fapt – o datorează lui Matei Basarab, pe care, cu toată fosta aversiune[21], nu uita să-l amintească la bătrâneţe în pomelnicul de la mănăstirea Lawrow[22], împreună cu Doamna Elina, şi pe care, conştient sau nu, a căutat să-l imite. Miră şi astăzi îndărătnicia lui de bastard domnesc. Se putea reinventa uşor[23],

[18] Nicolae Iorga consemnează în *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* IV, Bucureşti, 1902, p. 244, că în satul Drăgăneşti se află crucea ridicată după Şoplea în amintirea biruinţei, unde, de fapt, Vodă nu s-a aflat: „Cu bună vreare Tatălui şi cu îndemnare Fiiului şi cu sfrăşitul Sfântului Duhu rădicatu-se-u acestă sfântă şi făcătoarea de biruinţă cruce şi cu hramu sfentei şi biruitoarei noastre, care iaste prea-sfintei Fecioare…senie pre-sfintei Marii bgţ(bodgoriţe).. întru Hristos iubit şi bine credincios creştin Io Constandin Basarab Voevod". Pe o muchie a crucii stă scrisă o informaţie foarte importantă pe care Nicolae Stoicescu se pare că a ignorant-o atunci când opinează că Vodă Constantin n-a participat la Şoplea, bătălia din care a ieşit din nou Domn. Contrariul îl aflăm scris în piatră: „Gheorghe Racoţ, cinstitul Craiul Ardealului, văzând Măriia Sa jaloba noastră, Măriia Sa au venit cu oştile Măriia Sa, **şi eu cu boiarii ţării mele, şi cu pribegii, asupra a răsculaţilor oştire**…(subl. aut.)". O informaţie vine de la Andrei Pap, martor: în cele trei zile de veselie a celor trei domnitori, din tabăra de la Gherghiţa, Constantin Şerban, gazda, a fost bolnav. Ceea ce ne duce la ipoteza ca acesta să se fi aflat la Şoplea, dar să nu fi luptat. Vezi Andrei Veress, *op. cit, vol. X,* doc. nr. 194. Nicolae Iorga spune că a venit de-abia după patru zile, vezi *Istoria armatei româneşti,* Editura Militară, 1970, p. 350.

[19] Georg Kraus, în *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, Bucureşti, 1965, p. 181, spune că seimenii, „beţi turtă de vin" şi „siguri de biruinţă" şi-au ademenit duşmanii la Şoplea dintr-o pură superstiţie, fiindcă acolo, potrivit tradiţiei, românii mai câştigaseră şapte bătălii.

[20] Originea acestei a doua soţii este încă necunoscută. Gratuit-onomastic Vodă avea o verişoară îndepărtată, Nedelea comisoaia, nepoata Doamnei Elina, soţia lui Radu Şerban. Identificarea, ispititoare în primă instanţă, este spulberată definitiv de un document din 1645. Potrivit acestuia, Nedelea motivează donaţia unor vii din Ştefăneşti astfel: „eu, jupâneasă bătrână şi fără copii", vezi Ştefan D. Grecianu, *op.cit.*, vol. II, p. 398.

[21] Vie şi după moartea fostului Domn, care va fi înmormântat la Arnota nu de Constantin Şerban, care îi cunoştea dorinţa, ci de Mihnea III, zis şi cel Rău.

[22] P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Şerban Basarab şi a lui Ştefan Petriceicu şi testamenturile lor*, în AARMSI, s. III, t. XXI, Bucureşti, 1939, p. 424.

[23] Îi trimite viitorului Principe al Transilvaniei, Ioan Kemeny, captiv în Crimeea, la tătari, 50 de galbeni, dar nu uită să-l roage să pună şi pentru el o vorbă bună faţă de fostul duşman care-i pustiise ţara, hanul

strângea armata pe banii lui, iar când ataca, cucerea mereu scaunele Ţărilor Române: o dată al Munteniei, de trei ori al Moldovei. Istoricul P. P. Panaitescu l-a caracterizat ca fiind „un om înfocat, nu totdeauna prudent, îndărătnic şi viteaz”. Avea „înţelegerea întreagă a menirii sale domneşti, era crescut la şcoala lui Mihai Vodă cel simplu, bun şi viteaz, om de oaste şi de cârmuire”[24]. O bună parte din maturitate şi-a petrecut-o în diferite funcţii la curtea fastuoasă a lui Matei Basarab, o mână de fier, devenit greu abordabil la bătrâneţe. Postelicul Constantin Şerban, titlu dat majorităţii „coconilor” şi fiilor de boieri, a ajuns într-un timp relativ scurt clucer, apoi postelnic II, adică adjunctul marelui postelnic, consilierul de taină al Domnului. E pus mare serdar, unul dintre cei mai capabili militari ai oştirii lui Matei Basarab, funcţie militară otomană exportată special pentru el. Domnul îl trimisese în vara lui 1644 în Ungaria Superioară, acolo unde aliatul său transilvan, Gheorghe Rakoczi I îl înfrunta pe împăratul Ferdinand al III-lea de Habsburg. La 16 iulie, lângă cetatea Jeszeno, cei 1000 de oşteni ai lui Constantin Şerban îl înfrâng pe generalul austriac Homonnay, ucigând 200 de ostaşi imperiali, luând prizonieri alţi, mulţi, pe care, mai apoi, conform uzanţelor – azi cinice – ale lumii feudale, avea să-i vândă turcilor pe bani buni.

Dar aceste asigurări nu sunt de ajuns. Cercetătorul N. C. Bejenaru[25], primul monograf al domnitorului, înainta ipoteza că însuşi serdarul Constantin Şerban a regizat prima mişcare a seimenilor, cea din 1653, urmărind răsturnarea lui Matei Vodă de pe tron, poziţie amendată circumspect de al doilea monograf, istoricul şi academicianul Nicolae Stoicescu[26] care sare pragmatic direct la urmări: fostul serdar a fost principalul ei beneficiar. Trecând peste ceremonialul de investire, primul din istorie păstrat în amănunt datorită lui Palul de Alep, prezent atunci la Târgovişte împreună cu tatăl său, patriarhul Macarie al III-lea de Antiohia, vom tuşa numai un singur detaliu, mic, dar semnificativ, care-l trădează pe Vodă Constantin Şerban: încă înainte de aclamarea ca domn nou – care se delibera, oricum, rudimentar-vocal, în curtea cea mare de la Târgovişte plină până la refuz de boieri şi de poporeni – vodă stătea în biserică în jilţul său, sigur de alegere, aşteptând marele cler să-i citească slujba şi sfatul şi armata să-i sărute mâna[27]. Înainte de mazilire, după escapada dezastruoasă din Polonia, marele vizir îi poruncise şi lui, şi lui Gheorghe Ştefan, să vină, conform lui Miron Costin, contemporan cu ei în slujba domnitorului Moldovei, să vină, citām, „să sărute poala împărăţiei de domnie şi să-şi meargă iar la domnii (...). şi, de vor veni, iară domni vor fi ”. Cronicarul otoman Mustafa Naima relatează spusele domnitorului Constantin Şerban, pe care, în prealabil, îl numeşte gratuit „ghiaur fricos”, citām: „dacă mă duc, mă duc cu sabia mea” [28]. Fără îndoială, Constantin Vodă era un militar.

Am enumerat mai sus cele câteva măsuri populare pe care le-a luat după ce s-a urcat pe tron, în totalul răspăr al politicii interne, feudal-oprimatoare, a puternicului său predecesor. Domnul promitea dorobanţilor în eventualitatea desfiinţării seimenilor: „Eu

Muhhamad Ghirai al IV-lea, pe care, credem noi, intenţiona să-l introducă într-o posibilă ecuaţie de revenire la tron. Ştefan Meteş, *Domni din Principatele Române pribegi în Transilvania în veacul XVII*, Cluj, 1934, p. 19.

[24] P. P. Panaitescu, *op.cit*., pp. 405, 375.

[25] două articole largi publicate în *Arhiva Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi*, 1924, nr. 1, şi 1925, nr. 3-4.

[26] Nicolae Stoicescu, *Constantin Şerban*, Ed. Militară, Bucureşti, 1990, p. 14.

[27] *Călători…,* vol. VI, p. 132.

[28] *Cronici turceşti privind ţările române,* vol. III, ed. citată, p. 113.

acum, au dat Dumnezeu de n-am nici un vrăjmaş şi m-am împăcat cu toate ţările, ca să putem face bine şi ţăranilor, că sânt săraci şi impresuraţi de bir şi de năpăşti”[29]. De altfel, domnia lui a fost ţinută minte ca una scurtă, o prelungire mulţumitoare – exceptând episodul dramatic de la 1655 – a uneia cu mult mai mari. Aflat mult timp în umbra personalităţii puternice a lui Matei Vodă, supus direct deciziilor dar şi capriciilor sale, viitorul domn a luat, contradictoriu, şi din cele ale fostului stăpân, dar în general, a fost mai săritor[30], mai tolerant[31], mai luminat[32]. Îşi ierta cu largheţe supuşii, oferea clemenţă adversarilor[33] până la prima abatere, pedepsindu-i mai mult din raţiuni politice decât din ambiţie[34]. Era un om de lume, şi nu neapărat că o cerea protocolul. Pribeag la cetatea Piatra Şoimului de lângă Ieud pe care o cumpărase, pescuia din râul Ieud păstrăv, vâna cu principele Gheorghe Rakoczi II şi cu fostul Domn al Moldovei, Gheorghe Ştefan, unchiul său după soţie[35]. Când vine la Cluj în 1658 şi este ovaţionat de studenţii maghiari scoate din pungă şi-i plăteşte regeşte, cu 93 de dinari[36]. Ştia să se impună. Prizonier în Târgovişte, le scrie ţăranilor înfrăţiţi cu seimenii, stăpânii ţării, care jefuiseră mănăstirea Arnota că dacă nu vor aduce totul la loc, va trimite nişte armaşi şi-i va trage-n ţeapă înaintea uşilor lor[37]. Îi plătea, poate în amintirea Bălaşei, Doamna lui, o datorie serioasă, de 6000 de taleri, unchiului său pribeag ca şi el, Gheorghe Ştefan[38].

Viaţa lui Constantin Şerban a fost un roman tragic, clasic aşadar, desfăşurat însă într-un cadru medieval. Fusese serdar, a trăit mereu pe muchie de spadă. În 1629, clucer şi în preajma nunţii, îşi vinde o moşie cu tot cu rumâni pentru a scăpa de nişte cămătari[39]. Prima cumpănă a fost arestul seimenilor din 1655[40]. Alt arest a fost cel din

---

[29] *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuziesc*, ed. citată, p. 120.

[30] Îi scapă urgent de la moarte pe fraţii cumnatului Constantin Cantacuzino condamnaţi deja în Moldova, vezi Miron Costin, *op. cit*, p. 169.

[31] În timpul răscoalei din 1655 o parte din Divan se mută la Bucureşti cu tot cu acte, curte, îl pun Domn pe marele vornic Preda Bâncoveanu, acesta refuză şi-i numeşte „tâlhari”. Ei şi „toată ţara” i-ar fi imputat lui Constantin Şerban, arestat de seimeni în Târgovişte: „tu niciodată nu ai pedepsit pe cel vinovat, n-ai pus să fie ucis nimeni şi toată primejdia ce va cădea pe noi de aceea este”, vezi Andrei Veress, *op.cit.*, p. 292.

[32] Paul de Alep ne spune că, spre deosebire de Matei Basarab, care nu vorbea decât româneşte, Constantin Şerban era poliglot, ştia greaca, maghiara, vorbea cu patriarhul Macarie III al Antiohiei venit aici după o colectă, în turca literară, fără tălmaci, *Călători străini...*, VI, p. 135.

[33] Vezi clemenţa acordată lui Diicu Buicescu, favoritul lui Matei Basarab, care n-a mai apucat să fie Domn, pe care l-a graţiat de insultă şi l-a înălţat în rang. Va muri în masacrul boierilor pe care l-a pus la cale Mihnea al III-lea cel Rău în 1658.

[34] Pe fostul său mare spătar care l-a uzurpat, Hrizea din Bogdănei, „Hrizică-vodă”, cel pus de seimeni, l-a iertat. Acesta vine din Transilvania să-şi recupereze tronul, dar e trădat şi învins. Pe 8 septembrie 1657, constrâns, Constantin Şerban îl spânzură în Târgovişte şi-i obligă familia să asiste, înconjuraţi macabru de 300 de capete de seimeni ucişi la Târgu Bengăi. Vezi Georg Kraus, *op. cit.*, p. 204. Radu Popescu în *Istoriile domnilor…*, ed. citată, p. 143, spune că Hrizea nu a fost învins corect de oamenii lui Constantin Şerban, ci prin vicleşug, şi că în Târgovişte a fost tras pe roată, nu spânzurat, cum spune Kraus.

[35] Un maghiar îi trimite în acest sens doi câini de vânătoare, vezi Ştefan Meteş, *op. cit.*, Cluj, 1934, p. 18.

[36] A. Bitay, *O ştire privitoare la pribegia lui Constantin Vodă Basarab Cârnul*, Revista istorică, nr. 7, 1929, p. 265.

[37] Nicolae Iorga, *Studii...*, vol. IV, p. CCLXIV.

[38] Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 340, unde semna neutru-resemnat „Noi Constandin Şerban-Vodă, Domnul de odinioară al Ţării Româneşti”.

[39] „Păntru că acest satu ce iaste mai sus-scris, Vărăştii, fost-au al răposatului părintelui mieu, lui Şerban voevodu, Dumnezeu-l pomenească. Deci după moartea părintelui mieu, Dumnezeu-l pomenească, căzut-au acest satu pre mâna noastră”, în *D.R.H.*, B, vol. XXII, doc. 278.

noiembrie 1659, de câteva zile, în care se pare că l-a ţinut Mihnea III din supărarea nejustificată că îi pierduse în Moldova jumătate din oştirea dată[41]. Altă cumpănă este în 5 aprilie 1660, în banchetul de la Satu Mare, când Gheorghe Rakoczi II îşi otrăveşte aliaţii pentru a le lua averile. Mihnea III moare, Constantin Şerban rezistă[42]. În 1661, la sfârşitul celei de-a doua domnii în Moldovei, îl paşte pericolul să fie vândut tătarilor de căpitanul cazacilor, Stamatenco. Se apucă şi scrie disperat regelui polonez Ioan Cazimir: „Cu atât mai mult am deplină nădejde în Dumnezeu şi în graţia milostivă a Măriei Tale că Măria Ta nu vei porunci să fiu dat acelor păgâni, alungându-mă de sub apărarea tronului Măriei Tale, ci mă vei păstra întreg, prin hotărârea ta domnească, pe mine sluga cea mai mică, întocmai cum se ascund copiii sub mantaua părinţilor lor, aşa cum binevoieşti să fii ca un domn creştintin”[43]. Vor fi fost şi altele, pe care nu le ştim, deoarece fostul Domn, care se intitula în Sfatul Căzăcesc de la Korsun din 1660 „Domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei”, a continuat să lupte în campaniile regilor poloni, aşa cum amintea în testament, la Hotin şi în Ucraina.

Pus de turci, dar ales de boierii pământeni, Constantin Şerban a fost înlăturat tot de ei[44]. Domnitorul se afla deja într-o mică axă anti-otomană, conştient şi nu trezit în ea, o nouă „învoială dacică”[45], asemănătoare celei din 1595, pentru care va plăti cu domnia. Refuzul de a merge la Adrianopol pentru a presta închinarea rituală faţă de sultan aduce mazilirea şi invazia străină, lucru pe care mitropolitul Ştefan, pe care-l reinstalase cu trei ani în urmă, nu i l-a putut ierta. El scrie în martie 1658 alături de Serafim al Buzăului, de Ignatie al Râmnicului, fost mitropolit, şi de Divanul rămas cu Mihnea III Principelui Gheorghe Rakoczi II: „Constantin patru ani a jefuit ţara, dar mi ales acum în urmă. După obiceiul ţării sfatul se ţinea cu episcopi şi boieri, el ni-a delăturat, n-a ţinut seama de noi şi nu ne-a întrebat la nimic. Prin purtarea sa a adus în ţară turci şi tătari care bisericile şi mănăstirile le-au făcut grajduri şi mormintele le-au prădat. Sultanul a trimis pe Mihnea, om drept şi cu frica lui Dumnezeu. Am înţeles că Constantin cu boierii fugiţi vrea să vină şi să-şi ocupe tronul, vă rugăm să porniţi boierii să vină acasă, că nu li se întâmplă nimic, garantăm noi. Vom lupta alături de

---

[40] Andrei Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 325, seimenii l-ar fi dezbrăcat de straiele domneşti.

[41] *Buletinul Comisiei Istorice*, 1934, p. 175. Pierduse tronul Moldovei în lupta cu tătarii şi rămăsese înnoroit cu calul în Bahlui. Este ajutat de un slujitor, Stan, pârcălab de Comişani, care îi împrumută armăsarul lui. Vodă scapă, dar salvatorul este luat rob de către năvălitori. Vezi o variantă a „Letopiseţului cantacuzinesc” în *Istoria Ţării Româneşti, 1290-1690. Letopiseţul Cantacuziesc*, ed. citată, p. 140.

[42] Singura relatare că şi Constantin Şerban a fost otrăvit o avem de la Gheorghe Ştefan, fostul Domn moldovean, vezi Hurmuzaki, *D.I.R., vol. IX, partea I (1650-1747)*, Bucureşti, 1897, p. 173. Cazul banchetului fatal de la „Sătmar” este amintit diferit de cronicari. Georg Kraus în *op. cit.*, p. 332, spune că l-a dat Constantin vodă şi tot el l-a otrăvit. Nicolae Iorga în *Istoria românilor,* VI, p. 238, îl absolvă totuşi pe Constantin Şerban de această mişelie, spunând că „nimic din caracterul lui Constantin, cu mult superior asociatului său de nevoie (Gheorghe Rakoczi II, n.n.) nu îndreptăţeşte bănuiala ce s-ar fi răspândit că el ar fi dat otravă cuiva care, în starea în care se afla, nu putea să reprezinte nicio primejdie”.

[43] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 409. Refugiat în Cameniţa de revendicările cazacilor care voiau toţi banii promişi, fostul Domnul este din nou în pericolul de a fi vândut, deoarece fugarii domneşti erau foarte preţioşi, iar tătarii „doreau sângele lui” de când le pricinuise pierderi în 1658, când se apărase la Târgovişte. Numai că Vodă oferă mai mult, cazacii iau o parte bani şi îşi aduc aminte că Vodă le este aliat.

[44] Radu Popescu în cronica lui anti-Basarabi scria că mazilirea a fost un ecou întârziat al răscoalei seimenilor şi dorobanţilor fugiţi peste Dunăre implicaţi puternic la Stambul într-o campanie puternică de pâri şi intrigi împotriva lui Constantin Şerban. Vezi *Istoriile domnilor...*, ed. citată., p. 143.

[45] Nicolae Iorga, *Istoria românilor,* VI, *Monarhii*, Bucureşti, 1938, p. 234.

Mihnea, căruia i-am jurat credinţă, Constantin nu ne mai trebuie."[46]. Îndreptăţite, poate, acuzele trebuie considerate în context. După 1655 Constantin Şerban a fost pur şi simplu blocat în judecăţi şi eliberări de acte noi, deoarece arhiva fusese dusă la Bucureşti de către răsculaţi, multe acte de moşie sau de rumânie fiind arse în toată ţara[47].

Două domnii scurte în Moldova, apoi auto-exilul în Polonia, unde moare de boală în 1685[48]. A fost înmormântat, se pare, la mănăstirea Lawrow cu hramul Sf. Onufrie situată lângă moşia lui din Waniowice, la izvoarele Nistrului, părere împărtăşită şi de P. P. Panaitescu, şi de Nicolae Stoicescu. Afecţiunea pentru această mănăstire ne-o transmite într-o scrisoare din 1681, într-un 21 august care pică într-o Duminică. Aflat aici la Liturghie, mulţumit şi împăcat de atmosferă, dăruieşte o bucată din Sfântul Lemn pe care S-a răstignit Iisus obştii monahale. Este penultimul document rămas de la el, semnând „Cu mila lui Dumnezeu eu Constantin Voevod şi cu soţia mea Nedelea, Domn ţerii Ungrovlahiei şi a toată Dunărea"[49]. Era însoţit, aşadar, de „prea puternica doamnă Nedelea"[50], aşa cum o descria regele polon Ioan Sobieski.

Există însă un document tradus şi publicat care, spre surprinderea noastră, nu a fost fructificat în nicio dezbatere istoriografică. Este vorba de scrisoarea din 1698 prin care patriarhul ecumenic Calinic al II-lea (1688-1702, cu două întreruperi) îl iartă ritualic şi canonic pe fostul Domn[51]. Chestiunea este stringentă în economia problemei, mai ales pentru informaţiile care le aduce. Atmosfera nu e una obişnuită, căci patriarhul nu iartă singur, ci în Sinod, adică împreună cu patriarhul Dosoftei al Ierusalimului şi cu „prea cinstiţii colegi ai noştri arhierei". Adică, sugerăm noi, este vorba şi de un personaj important, şi de o urgenţă. Trupul fostului Vodă nu putrezise şi acum cineva venit special la Constantinopol – poate cu cartea mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei – încearcă la scaunul cel mai de sus al Patriarhiei să-l ajute pe răposat. Potrivit scrisorii de dezlegare – pentru că, în finalul ei, despre dezintegrarea chimică a trupului îngropat este vorba – acesta se făcuse vinovat în viaţă de două păcate grele: căsătoria cu patru femei şi reintroducerea unei dări pe care se jurase că nu o va mai abate asupra poporului. Cu tot şocul, orizontul menajer al Domnului se schimbă, deoarece mai intervin în discuţie nu una, ci două soţii în afară de cele două pe care le cunoaştem. Prima întrebare care se impune este data morţii.

P. P. Panaitescu este categoric în privinţa aceasta, propune anul 1685, deoarece în iulie Nedelea (ultima soţie din cele patru care se întrevăd acum) înscrie oficial testamentul din 28 februarie în registratura oraşului apropiat, Przemisl, deci,

---

[46] *Monumenta Hungariae Historica,* Diplomataria, XXIII, Budapesta, 1874, pp. 610-613, nr. 347 în Ştefan Meteş, *op. cit.*,Cluj, 1934, p. 17. Se pare că a fost mazilit în 21 februarie 1658 de către sultanul aflat în insula Mitilene şi acuzat că a intrat în tezaurul domnesc. După confiscarea averii, ar fi urmat să fie exilat tot în Mitilene, vezi Ştefan D. Grecianu, *op. cit.*, vol. II, p. 298 (datat greşit 1668, n. a).

[47] *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale,* vol. IX, 1657-1659, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2012, doc. 139.

[48] Însuşi muribundul mărturiseşte în testament că îl scrie „bolnav cu trupul, dar sănătos cu mintea", vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, anexa XII , p. 423.

[49] S. Zota, *Ultima ştire despre Constantin Şerban Voevod*, Revista Istorică, an XII, nr. 7-9, 1926, p. 213.

[50] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 418.

[51]Hurmuzaki, *D.I.R., vol. XIII, partea II, Documente greceşti (1592-1837)*, secţiunea XVI, Scrisori patriarhale, nr. 3, Bucureşti, 1914, p. 352.

conchide el, Vodă ar fi murit. Este ultimul testament cunoscut şi ajuns până la noi[52], „Ioan Constantin Vodă, domnul Moldovlahiei”, aşa cum scrie în iertarea patriarhului[53], fiind înmormântat, opinează Nicolae Stoicescu, în cimitirul mănăstirii Lawrow pe care o miluise în mai multe rânduri.[54] Dar nu trebuie să uităm că, potrivit testamentului, vodă a dorit „să fie îngropat lângă trupurile străbunilor mei în Ţara Românească”[55]. În acest sens avem o informaţie deocamdată neverificată arheologic, dar destul de preţioasă. Este vorba despre pomelnicul inedit al lui Samuil eclesiarhul, cleric superior al Mitropoliei aşadar, care notează la 5 septembrie 1766 cine îşi dormea somnul de veci, printre alţii, sub lespezile bisericii Mitropoliei: ctitorul Constantin Şerban şi soţia lui, Doamna Bălaşa. Ştirea despre primul este probată definitiv de inscripţia de pe piatra tombală a lui Constantin şi a lui Ştefan, fiul şi respectiv fratele Domnitorului fanariot Mihai Racoviţă. Aceasta spune: „şi s-au îngropat înlăuntru în biserica sfintei mitropolii în groapa Mării Sale Constantin Şerban Voevodul ctitorul…”[56]. Există aşadar o acumulare de interes cu privire la rămăşiţele pământeşti ale fostului voievod. Cineva cu bani şi cu putere aduce cu pompă din Polonia rămăşiţele pământeşti ale unui fost Domnitor, cineva care se duce la Istambul pentru o dezlegare post-mortem pe care o şi obţine de la patriarhul ecumenic. Cercetătorul George D. Florescu îndrepta atenţia spre Elena (Elina) Cantacuzino, sora vitregă. Supoziţia ar fi acceptabilă, însă antecedentele dintre cei doi fraţi vitregi nu o indică. Elina nu a fost în relaţii bune cu Domnul Ţării Româneşti, ea nu-l considera frate din simplul motiv că tatăl ei l-a “făcut cu o posadnică”, în tinereţe chiar se judecase cu el pe două sate [57]. Poate chiar ultimul dintre Basarabi, Domnitorul Constantin Brâncoveanu, amintindu-şi că fostul Domn, Şerban Cantacuzino, unchiul sub care trecuse prin aproape toate marile dregătorii, fusese finul de botez al pribeagului[58] – poate şi la porunca de pe patul de moarte a aceluia – îl mută în 1698 sau în anul anterior pe răposatul Constantin Şerban Vodă din pământul străin în ctitoria sa de la Bucureşti, observă starea neconformă a rămăşiţelor trupeşti şi trimite sol la Istambul ca să se dea în marele Sinod Ecumenic dezlegare patriarhală pentru un Domn trecut.

[52] Unul a fost în decembrie 1657 când Vodă, proaspăt însurat a doua oară, exceptând deci partea legală a Nedelei, lasă restul averii fiului lui Gheorghe Rakoczi II, Franz. Actul intrigă, deoarece chiar în el testatorul recunoaşte că principele ardelean l-a ajutat de câteva ori în viaţă şi îi este dator. Pare însă mai mult o anexă la un tratat secret între cei doi conducători, o garanţie a unor planuri viitoare, vezi Nicolae Iorga, *Studii...*, IV, p. 54.

[53] Derivat în binecunoscuta particulă „Io”, a figurat în titulatura oficială domnească până în 1821, ea provenind din diplomatic bizantină, bulgară şi sârbă. Potrivit *Dicţionarului universal al limbei române* al lui Lazăr Şăineanu, ed. a IV-a, 1929, „Ioan” era moştenit, poate, de la Ioan I, primul împărat al Ungro-Vlahilor.

[54] Nicolae Stoicescu, *Constantin Şerban*, p. 127.

[55] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 424.

[56] Pr. Gh. Negulescu, *Schiţe din istoria mitropoliei din Bucureşti cu privire la construirea bisericii şi portretelor zugrăvite în biserică* în revista bisericească *Apostolul*, anul XI, nr. 15-16, 1934, p. 278 , în George D. Florescu *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curţi boiereşti şi hanuri după două planuri inedite de la sfârşitul veacului al XVIII-lea*, 1935, p. 39-40.

[57] Doc. din 28 februarie 1665, Academia Română, ms. 5152, f. 121-122, în Nicolae Stoicescu, *Dicţionar…*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 136.

[58] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 397 Pe acest „nepot de soră”, aşa cum îl numea într-o scrisoare, îl va ajuta să poarte corespondenţă, ca Domn, cu regele polonez Ioan Sobieski în 1679, vezi Hurmuzaki, *D.I.R., Supliment II, partea 3*, doc. LXIV, Bucureşti, 1900, p. 127.

Iertarea patriarhului Calinic al II-lea face lumină, credem noi, şi într-un subiect cvasi-incomod, legat de moartea patriarhului ecumenic Partenie al III-lea (1656-1657), martir ortodox, prăznuit pe 24 martie, spânzurat pentru trădare la Istambul în 1657 din porunca sultanului Mehmed al IV-lea. Printre scrisorile trimise ţărilor creştine din Estul Europei s-a interceptat şi cea adresată Domnitorului Ţării Româneşti, Constantin Şerban. Se pare că aceasta a fost cap de listă în rechizitoriul sumar imputat de administraţia otomană. Tonul acesteia, partizan şi obsesiv, îl obliga indirect pe Domn la o insurecţie anti-otomană: „A rămas puţin pentru pieirea musulmanilor. Strigătul pentru credinţa lui Iisus va cuprinde din nou lumea. Să fiţi pregătit pentru aceasta. În scurt timp va trebui ca toate vilaetele să intre în mâinile creştinilor, iar adoratorii de cruci şi de clopote vor deveni stăpânii tuturor ţărilor”[59]. Nu ştim încă ce rol a avut adresantul în condamnarea crudă a patriarhului. Poate că niciunul, deoarece scrisoarea de dezlegare o putea menţiona măcar palmat, ţinând cont de faptul că e scrisă în oraşul care-l martirizase pe expeditor. Ori acest lucru nu există.

Amintirea Domnitorului Constantin Şerban Basarab rămâne una încă străvezie, intersectată de prea multe fapte, voci şi oameni care ar fi putut să spună multe. Un amănunt microscopic, un gest demult uitat, îşi face loc şi-i dă pe faţă alura lui domnească. În timp ce era captiv cu familia într-o capitală plină de oşteni beţivi, el îşi făcea loc printre ei şi cu un curaj umanist liniştea poporul. Georg Kraus ne spune: „voievodul porunci ca zilnic să se vestească prin strigări ca toată lumea să fie liniştită şi să se bucure de libertăţile sale, căci nimeni nu va mai fi tulburat în viitor”[60]. Sau descrierea adolescentului Paul de Alep: „acest domn ne iubea mult şi glumea întotdeauna cu mine şi arăta că mă compătimeşte din cauza îndelungatei mele lipse din mijlocul alor mei. Dumnezeu să-l ţie!”[61].

*

*   *

Şi Doamna Elina, şi succesoarea demnităţii de ”Doamnă”, Doamna Bălaşa[62], au trăit relativ puţin. Doamna Elina a murit la 55 ani, cu zile deci, Doamna Bălaşa la 45

---

[59] *Cronici turceşti privind Ţările Române: Extrase. Volumul III: Sfârşitul sec. XVI - începutul sec. XIX,* ed. citată, p. 110.

[60] Georg Kraus, *op. cit*., p. 178.

[61] *Călători…,* vol. VI, p. 163.

[62] Prima soţie a lui Constantin Şerban, fiica stolnicului moldovean Nicolachi Ralli şi a Mariei (defapt Ilina, vezi mai jos), fiica lui Toader Boul, vistierul Moldovei. Constantin, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicţionar...*, p. 353 şi p 422. O informaţie aparent contradictorie ne oferă pomelnicul mănăstirii Bistriţa-Vâlcea, care prezintă ca soţie a lui Constantin Şerban pe Bălaşa Ilina Rale Nicolache, cu „Ilina” al doilea prenume, vezi Grigore Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară*, 1887, p. 199. Ori Ilina este chiar mama Bălaşei, vezi Nicolae Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* vol. I, fascicula I, Bucureşti, 1905, p. 112, adevăratul izvor. Constantin Şerban era prin Safta (Elisabeta), mătuşa Bălaşei care a trăit peste 80 de ani, nepotul domnitorului Moldovei, Gheorghe Ştefan (1653-1658), zis şi Burduja-Vodă (burduful, grasul, pântecosul). Ion Neculce în *O samă de cuvinte*, glava XXXI în „Opere”, ed. Gabriel Ştrempel, Ed. Minerva, 1982, p. 182 consemnează bârfa că Safta aceasta, viitoare Doamnă a Moldovei, a fost a doua soţie a lui Gheorghe Ştefan, rămas văduv, că nu era de neam mare şi că, de fapt, acesta, odată, s-a suit în trăsura ei pe care a ghidat-o la casa lui unde a cerut-o de nevastă. În exilul polonez a părăsit-o, obligând-o să se întoarcă în Moldova, apoi şi-a luat o amantă nordică, Stefana Mihailova. Aceasta din urmă îi va aduce din Stetin, Suedia, osemintele la mănăstirea Caşin, vezi Alexandru Papadopul Calimah, *Despre Gheorghie Ştefan*

de ani[63]. Considerând că au murit din cauze naturale[64], înaintăm rezervat presupunerea că în Ţările Române la acea perioadă constanta longevităţii la femei era de aproximativ 60 de ani, cauzată în parte de ereditate, în parte de condiţiile sociale care, chiar dacă erau favorabile la curţile domneşti, nu presupuneau neapărat constanta igienei.

Doamna Bălaşa a fost o principesă luminată, domnitoare în mica renaştere românească pe care Doamna Elina o exercitase, garantând-o acum şi continuând-o[65]. Cu siguranţă că cele două femei se cunoşteau[66], era în ritualul Doamnelor din Ţara Românească să invite la masă nevestele marilor boieri, separat, în sufrageria din spatele marii săli unde Domnul cu boierii prăznuiau când acesta-i invita[67]. Sau nu. Bălaşa era nepoata fostului ban al Craiovei, Pătraşcu Boul, cumnat cu Domnitorul Leon Tomşa (1629-1632), prigonitorul şi asediatorul lui Matei Basarab retras la mănăstirea Tismana[68]. Chiar la curtea lui Leon Vodă, opinează Sever Zotta[69], s-ar fi cununat Bălaşa cu postelnicul Constantin Şerban. Era la curent cu politica de ctitorii a Elinei şi a imitat-o, poate, indirect. De la Doamna Bălaşa, căreia îi reveneau anual, ca şi înaintaşelor ei, redevenţe de o mie de galbeni de la minele din Vâlcea[70] ne-a rămas „Casa Bălaşa" din Târgovişte, singura bolniţă, apoi şcoală, care a răzbit până la noi în forma originală[71]. Tot ea a mărit biserica mică din Curtea Domnească de la Târgovişte,

---

Voevod Domnul Moldovei, Bucureşti,1886, p. 97-103. Radu Popescu în *Istoriile domnilor...*, ed. citată, p. 136, consemnează o bârfă: Sfata, mătuşa Bălaşei, fusese abuzată de Domnitorul Vasile Lupu, ştire preluată şi dezvoltată apoi de poetul Dimitrie Bolintineanu în drama istorică în 5 acte, anonimă de altfel, cu titlul „Ştefan Gheorghe Vodă sau Voi face Doamnei tale ce ai făcut jupânesei mele".

[63] Nicolae Iorga, *Inscripţii...*, vol. I, fascicula I, p. 110, inscripţia funerară de la Târgovişte. S-a căsătorit, deci, la 18 ani. Se pare că a fost singura fiică. A avut patru cumnaţi, Alexandra şi Radu-Mihail-Tântăveanu, din partea mamei naturale a soţului ei, şi, din partea tatălui, pe nobilele fiice ale lui Radu Şerban-Vodă, Ancuţa şi Elena.

[64] O ştire surdă ne indică o stare deficitară a sănătăţii unei mari oficialităţi de la Curte. În mai 1657, la două luni după moartea Doamnei, proaspătul văduv, Constantin Şerban, trimite o slugă a doctorului său personal după leacuri la saşii din Braşov. Acelaşi doctor o va fi îngrijit şi pe fosta Doamnă, Bălaşa. Vezi D.I.R., vol. XV, partea II, Bucureşti, 1913, p. 1258, nr. MMCCCXLVI.

[65] P. P. Panaitescu, în *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, p. 228 vedea fenomenul de românizare a culturii scrise în ţările Române la mijlocul secolului XVII ca pe o formă de „luptă de clasă" a boierimii mari pentru autohtonism, împotriva curentelor turceşti, greceşti, calvine şi catolice transilvănene.

[66] Singura legătură păstrată, documentar vorbind, este trecerea a trei sate din judeţul Romanaţi, cu tot cu rumâni, după moartea Elinei, în posesia Bălaşei. Marele pitar Nicula Glogoveanu i le cumpără, îi dă banii oficial, în marele divan, vezi *Catalogul documentelor Ţării Româneşti,* vol. IX (1657-1659), Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2012, doc. nr. 25.

[67] Ritual păstrat şi de ea. În Joia Înălţării din 1654, la curtea domnească din Târgovişte, după Liturghie, Domnul Constantin Şerban a luat masa, după obicei, în sufrageria de vară, o terasă mare, deschisă, iar Doamna Bălaşa invita marile boieroaice, care coborau pretenţios din trăsuri, în sufrageria din interior. La fel şi de Boboteaza lui 1657, când spune cronicarul, potrivit obiceiului mulţi, copiii erau botezaţi în apa rece a Ialomiţei. Vezi *Călători străini.....,* vol. VI, p. 144 şi p. 161.

[68] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar....*, p. 353.

[69] Sever Zotta, *O colecţie veche de spiţe de neam,* în „Revista Istorică", nr. 1-3, 1927, p. 50.

[70] *Călători...,* vol. VI, p. 141.

[71] Restaurată între anii 1969-1974, alături de biserica mică, Sfânta Vineri, necropola ei. vezi Cristian Moisescu, *Târgovişte. Monumente istorice şi de artă, Bucureşti*, 1979, p. 58. În 2012 arheologul Petru Diaconescu a descoperit că fundaţia e şi mai veche, aşezată pe fostul cimitir domnesc unde, surprinzător, s-a găsit şi mormântul unui turc. Pentru detaliu vezi site-ul *Cronica cercetărilor arheologice din România*, cod RAN 65351.09.

Sfânta Vineri, adăugându-i pridvorul unde a fost şi înmormântată[72]. A refăcut fundamental biserica mănăstirii Jitianu[73], fiind amintită de Letopiseţul cantacuzinesc ca ctitoră principală.

Nu cunoaştem, ca de altfel la aproape niciun Domnitor medieval, intimitatea cu soţul ei încoronat[74]. Cert este că Doamna, de vârstă egală, se pare, cu soţul ei, i-a fost alături în cele patru luni de captivitate la Târgovişte când seimenii răsculaţi îl suduiau pe Domn, îl batjocoreau, încât disperat, spune cronicarul , acesta „căuta cu ochi ca un dobitoc, şi la unii, şi la alţii"[75]. Axinte Uricariul este singurul cronicar care consemnează că Bălaşa, proaspătă Doamnă, îşi însoţeşte soţul – nu era obligatoriu – de la Târgovişte la Bucureşti pentru primirea steagului de investitură trimis de sultanul Mehmed IV „la Podul Hrizii, din jos de Plumbuita"[76]. Singurul document păstrat care emană o umbră de tandreţe este cel prin care Domnul dă comandă negustorilor din Braşov să-i aducă, pentru Doamna, două trăsuri domneşti[77]. Doamna era religioasă[78], Patriarhul Macarie o spovedea şi o dezlega mereu, amândoi soţii îngenunchind sub epitrahilul lui[79]. Paul de Alep a văzut-o în viaţă pentru ultima dată în Duminica Lăsatului sec de Brânză din 1657, ea murind pe 12/22 martie acelaşi an[80]. Doamna Bălaşa a avut cu siguranţă un copil care, potrivit reprezentării de pe racla închinată

[72] Nicolae Iorga în *Inscripţii...,* vol. I , fascicula I, Bucureşti, 1905, p. 109 spune că Sulatana, ctitora mare a acestei foste biserici arse, e chiar Bălaşa Doamna. Opinie contrazisă în parte (luăm în calcul şi posibilitatea rectitoririi) în 2012 de către arheologul Petru Diaconescu pe site-ul *Cronica cercetărilor arheologice din România*, cod RAN 65351.09 unde înaintează posibilitatea ca biserica să fie zidită la jumătatea sec. al XV-lea!!! Mai târziu, Domnitorul Constantin Şerban avea să fie pictat la porunca lui Constantin Brâncoveanu în biserica mare domnească din aceeaşi curte găsit fiind în pomelnicul cu ctitori şi dăruitori, Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 105.

[73] Rectitorită, deoarece ea era deja ctitoria de referinţă a boierilor Craioveşti din secolul al XVI-lea. Pentru problematică, vezi Nicolae Stoicescu, *Constantin Basarab*, ed. cit., p. 50, care pune în ecuaţie un document din 1658 unde găsim alţi ctitori, Ghinea Brătăşanu vistier şi Udrişte vistier. Istoricul răspunde singur prin informaţia pe care o dă Paul de Alep, care arată că Doamna Bălaşa asigurase deja banii pentru construcţie. Aşadar, cei doi ctitori nu ar fi decât ispravnici.

[74] În pomelnicul mănăstirii Lawrow Domnul nu o trece nici pe Bălaşa, nici pe copilul avut cu ea, vezi P. P. Panaitescu *op. cit*., p. 397.

[75] *Istoria Ţării Româneşti*..., ed. citată, 1960, p. 122.

[76] Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Ţării Române şi a Moldovei*, vol. 2, ediţia Gabriel Ştrempel, Editura Minerva, Bucureşti, 1994, p. 57.

[77] *Catalogul…*, vol. IX, doc. 471.

[78] În *Istoria Ţării Româneşti...*, ed. citată, 1960, p. 120 ni se păstrează menţiunea: „Şi alte multe bunătăţi şi odoară scumpe au făcut şi le-au împărţit pre la Sfetagora şi prin alte părţi". De exemplu, dădea în 1657 Bisericii Domneşti din Târgovişte un teasc de imprimat argintat, vezi Nicolae Iorga, *Inscripţii…,* vol. I, fascicula I, p. 107.

[79] *Călători străini......,* vol. VI, p. 146.

[80] *Ibidem*, p. 173. Paul de Alep asistă la înmormântare şi o descrie minimal. Vezi în *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, p. 383, o descriere amănunţită a înmormântării celei de-a doua soţii a lui Nicolae Mavrocordat, Porfira (Pulcheria Ciuki din Constantinopol) după şaizeci şi unu de ani, deci ceremonial identică. Se eliberau pe loc, necondiţionat, toate temniţele, inclusive criminalii, pentru a se ruga pentru sufletul răposatei. Toţi se îmbrăcau de sărbătoare., veneau toţi preoţii din capitală (atunci Bucureştiul). Sicriul era purtat de boierii din Divan, capacul de către un căpitan (poate serdarul). Urmau Domnitorul şi rudele, toţi în roşu., apoi Băneasa mare (soţia Marelui Ban, cel mai mare boier) cu marile jupânese, apoi un cortegiu de cincisprezece roabe bocitoare, despletite. Hainele negre, provizorii, erau cele vechi, vopsite special pentru înmormântări şi doliu.

Sfântului Grigorie Decapolitul la Mănăstirea Bistriţa-Vâlcea[81], este o fată. Problematica este preţioasă datorită enigmaticii persistente care a generat-o de peste trei veacuri. În primul rând, dacă Domnitorul Constantin Şerban zis şi Basarab ar fi avut un continuator pe linie masculină – cu Doamna Bălaşa, căci cu a doua soţie, Nedelea, menţionează însuşi în testamentul final că nu a avut niciunul, vezi nota 51 – acesta ar fi apărut cu siguranţă în acte şi, în eventualitatea în care ar fi trăit, ar fi emis, la maturitate, pretenţii la tron. Ori nu cunoaştem încă niciun act în care ar putea fi menţionat, şi nici Cronicile consacrate al Ţării Româneşti nu-l arată nici pe el, nici pe un posibil bastard care să se fi ridicat sau să fi ajuns ceva în rândul boierimii de la care avem cele mai multe documente.

Cert este că Doamna Bălaşa a avut un copil[82] – „coconiţa Bălaşa” i-a spus Nicolae Iorga dintr-un reflex onomastic deductiv, riscând gratuit şi pronunţându-se că ar fi avut acelaşi nume cu al mamei, practică nu neapărat obligatorie[83]. Există două reprezentări ale Domniţei, una la Biserica din Dobreni, judeţul Giurgiu, ctitorită în 1645 de soţi când erau boieri, el serdar, în care copilul lor este o fată. Cu toate că biserica a fost reparată şi repictată de multe ori în acest răstimp, considerăm onestă ermeneutica prin care un pictor care reface o pictură veche nu ar fi schimbat sexualitatea ctitorilor sau ar fi băgat sau scos ceva în plus faţă de informaţia pe care trebuia s-o împrospăteze, nu s-o modifice. A doua reprezentare, cea menţionată mai sus, este cea de pe racla de la Bistriţa Vâlcei. „Coconiţa” este îmbrăcată feminin, perfect asemănător mamei şi, mai mult, informaţie capitală dată de meşterul braşovean care a lucrat obiectul de artă, stă lângă mamă, deci este fată[84]. Nicolae Iorga se ponunţă de trei ori că ar fi fată[85]. Mai rămâne informaţia contradictorie, fugitivă şi îndoielnică a tânărului diacon Paul de Alep, care, la rugămintea Domnitorului să urce împreună cu patriarhul Macarie şi în cerdacul Doamnei Bălaşa de Boboteaza lui 1657, vlădica „a aghesmuit-o împreună cu celelalte fiice şi cu toate soţiile boierilor”[86]. Considerăm că memorialistul se referea la domnişorele de onoare al Doamnei. În cazul în care Doamna Bălaşa se afla acolo cu fiicele ei naturale sau nu[87], cel puţin două, toată pledoaria de mai sus cade.

Acestea fiind spuse, demonstraţia nu este nici pe departe încheiată. Marele genealogist de secol XIX Ştefan D. Grecianu spulberă pur şi simplu toată construcţia de până acum traducând rapid donatorii raclei de la Bistriţa şi, totodată, clarificând pretenţia lui Grigore Tocilescu că ar fi băiat. Potrivit lui, racla sfântului Grigorie Decapolitul a fost închinată de, citām, „Gospoja Bălaşa, Io Constandin Şerban Basarab

[81] Comandat la Braşov meşterului argintar Martinus Weiss cel Bătrân racla. Paul de Alep, care a prins-o de-abia ieşită din atelier, o descria scurt: „dacă te uiţi la ea, îţi ia ochii”. *Călători....,* vol. VI, p. 214.

[82] Fostul Domn, în testamentul polonez din 1685, dă de înţeles, prin eliminare, că a avut un copil cu Bălaşa: „Dumnezeu Atotputernic n-a vrut ca să mă binecuvânteze cu urmaşi din această iubită soţie (Nedelea, n.n.)”, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit*, p. 424.

[83] Grigore Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară*, 1887, p. 196, unde autorul notează scurt că ar fi băiat.

[84] *Ibidem.*

[85] Nicolae Iorga, *Inscripţii...,* vol. I, fascicula I, p. 90,197, 239.

[86] *Călători străini.....,* vol. VI, p. 161.

[87] Ca şi în cazul lui Matei Basarab şi al lui Diicu Buicescu, fostul spătarul Constantin Şerban şi jupâniţa Bălaşa ar fi putut să înfieze un copil dintre rude. Această ipoteză postulează că acest copil a trăit destul, supravieţuind discret părinţilor ei adoptivi.

Voevod şi Barbu (fiul lor)"[88]. Iată-l pe Barbu, cocon domnesc născut din Bălaşa sau înfiat, nu mai contează, dar prinţ al Ţării Româneşti. Mai mult, autorul probează pe baza unui document se pare, din 1654, că acest Barbu, murise de tânăr, deci, adăugăm noi, n-ar fi apucat nici măcar puţinii ani de domnie ai tatălui său[89]. Există o probabilitate rezonabilă ca Barbu să fi fost botezat de comisul de acum Barbu Poenaru[90] pe când era prima oară mare ban, între 1644-1645, această practica de translaţie onomastică fiind veche. Pe atunci Constantin Şerban era postelnic II al lui Matei Basarab şi, prin oficiul dregătoriei, s-ar fi cunoscut mai bine cu marele ban. Asta ne-ar da iluzoriu vârsta coconului la 1654 de vreo 10 ani în cazul în care ar fi fost botezat pe tura boieriei naşului. Identificarea prezumptivă a fostului mare ban Barbu ca naş al copilului unui viitor Domn ne obligă şi la ipoteze suplimentare, la fel de egale şi de posibile. Poate că Barbu a fost botezat de altcineva, necunoscut până acum, iar numele, pus de tată şi nu de naş, ar fi venit din ambiţia cunoscută a bastarzilor de a se lega şi mai bine de oasele domneşti. Barbu, nume nu prea întâlnit în perioada de care vorbim, fusese Barbu Craiovescu, mare ban (1495-1520), unchiul Domnitorul Neagoe Basarab – în eventualitatea în care Neagoe Vodă a fost fiul marelui vornic Pârvu I Craiovescu – din care se justifică toţi Craioveştii, de citit neo-Basarabii. Mai mult, nepoata acestui mare ban Barbu, fiica lui Radu Craiovescu, mare postelnic, era chiar Marga, strămoaşa tatălui său, Radu Şerban Vodă[91]. Fraţii Craioveşti vor ctitori mănăstirea Bistriţa-Vâlcea, gestul de mai târziu al lui Constantin Şerban zis şi Basarab, dar pe filieră craiovească, de a dona un sarcofag aurit sfântului Grigorie Decapolitul – adus aici cu moaştele, potrivit legendei, chiar de Barbu Craiovescu care le cumpărase într-un mod supranatural de la un turc – fiind perfect recuperator, îndreptăţit genealogic şi discret propagandistic. Nu era ceva nou, apelul ascendent la acest personaj semi-legendar făcându-l şi Matei Basarab, poate, de ce nu, naşul, împreună cu Doamna Elina, al copilului Barbu[92].

În definitiv, cu toate actele pe masă, cu o istoriografie de secol XX destul de acceptabilă, nu ştim mai nimic despre copilul domnesc. O menţiune ajutătoare ne oferă Sever Zotta, citat la nota 51, care evocă regretul spătarului Mihai Cantacuzino[93] cu privire la Constantin Şerban Vodă: „a murit mâhnit, nerămânând dintr-însul nici fii, nici fiice". Această informaţie, la rându-i, suportă o singură deducţie, copilul lui Vodă din iconografie a murit înaintea tatălui. Rămânem, totuşi, la stilul absolut al lui Nicolae Iorga: „nu i se născuse decât o fiică, numită după mamă-sa, şi acest singur copil nu trăi"[94]. Oricum, Constantin Şerban-Vodă rupe tradiţia anului de văduvie impusă la

---

88 Ştefan D. Grecianu, *Genealogiile…*, vol. II, 1916, p. 301. Nicolae Iorga, în *Inscripţii…,* vol. I, fascicula I, Bucureşti, 1905, p. 197, nu traduce decât numele cuplului domnesc.

89 *Ibidem*, p. 334 şi, pentru datarea exactă, 2 august 1654, vezi p. 294.

90 Nicolae Stoicescu, *Dicţionar…*, p. 227.

91 *Ibidem*, pp. 17, 19.

92 Ştefan D. Grecianu, *op. cit*., p. 294.

93 nepotul după soră, Elina, al Domnului Constantin Şerban. Fiica cea mică a lui Mihai Cantacuzino, Ancuţa, a avut la rându-i o fiică botezată tot Bălaşa, nume nu prea întâlnit în Ţara Românească până la Doamna Bălaşa, vezi Nicolae Stoicescu, *Dicţionar…*, p. 141.

94 Nicolae Iorga, *Răscoala seimenilor în potriva lui Mateiu Basarab*, Analele Academiei Române, seria II, Tomul XXXIII, Bucureşti, 1911, p. 205.

bărbaţi şi se recăsătoreşte după opt luni cu Nedelea, o „roabă circaziană”[95] se pare. Doamna Bălaşa rămâne o figură discretă între Doamnele române. Ni s-a păstrat pisania de pe bolniţa de la Târgovişte: „Aceste chilii făcutu-le-au Doamna Bălaşa, soţia lui Constantin Şerban Basarab la sfânta şi Dumnezeeaca biserică propodoamna Paraşchiva care să fie odihnă creştinilor care cad în nevoie şi scapă la sfânta biserică, ca să fie în veci pomană, s-au scris”[96].

CONSTANTIN ŞERBAN VODĂ & BĂLAŞA DOAMNA, FOUNDERS IN PITEŞTI

Abstract

Constantin Şerban aka Basarab, Lord of Walachia between 1654 & 1658, the step-son of the former Lord Radu Şerban (1601-1611) & Elina, the daughter of a priest from Bucharest, was a brave soldier, a moderate Lord, an educated & polyglot person who (due to certain circumstances) organized in 1657 a small anti-Ottoman coalition. Together with his first wife, Bălaşa Ralli, the daughter of a Greek man & a Moldavian woman, he was the founder of the Lordly Church from Piteşti, the little ”sister” of the present Patriarchal Church from Buchaest, whose founder was himself. He died in Poland; his exile was the longest of all the Romanian lords. The place where he is buried is still unknown. Doamna Bălaşa, a discrete Christian ruler, the founder of the Jitianu Monastery & of the first hospital that still exists today – Bălaşa House from Târgovişte – , lived for 45 years.

[95] *Ibidem*, p. 236. Sever Zotta, *op. cit*., propune însă descendenţa Nedelei din Movileşti. Această a doua soţie a rămas cu Constantin Şerban până la sfârşitul trist al vieţii lui, în exilul polonez. Despre ea însuşi regale Ioan Sobieski o numea „prea puternica doamnă Nedelea”, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 420. Tot o soţie cercheză-tătară a avut şi Domnul următor, Mihnea III, vezi Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei*,1608-1665, Bucureşti, 1965, p. 332, motiv de confuzie la unii autori în privinţa originii Nedelei. Interesantă frecvenţa onomastică scăzută a Nedelei, şi, totuşi, Constantin Basarab a avut contemporană o verişoară îndepărtată, Nedelea comisoaia, care în 1646 încă mai trăia, vezi Ştefan D. Grecianu, *op. cit*., p. 334, vezi şi nota 20.

[96] Nicolae Iorga, în *Inscripţii…,* vol. I, fascicula I, Bucureşti, 1905, p. 112.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

JUPÂNEASA BĂLAȘA, FIICA MARELUI BAN NEAGOE SĂCUIANU ȘI SOȚIA CLUCERULUI BADEA BUCȘANU

MARIUS PĂDURARU*

Unul dintre exponenții partidei Bălenilor (Leurdenilor), grupare politică marcantă din deceniile șapte–nouă ale secolului al XVII-lea în Țara Românească, adversară celei conduse de Cantacuzini, a fost Neagoe Săcuianu, originar din Săcueni[1], județul Dâmbovița. Fără a avea o ascendență strălucită, precum alți membri ai facțiunii al cărei destin l-a împărtășit, ca, de pildă, Gheorghe Băleanu sau Stroe Leurdeanu, acesta a cunoscut totuși un *cursus honorum* remarcabil, grație bunelor relații pe care le-a avut cu Constantin Șerban, domn care l-a propulsat la dregătoria de mare postelnic (1659). Ulterior, va accede la demnitățile de mare clucer (1665–1666, 1668–1669) și mare vornic (1669; 1672–1673), cariera sa politică culminând cu dregătoria de mare ban (1678–1679)[2]. Foarte probabil, în 1669, în timpul lui Antonie vodă din Popești, a fost candidat la domnie al partidei Bălenilor, ceea ce ar explica de ce acest domn, instigat desigur de Cantacuzini, a poruncit să i se taie nasul[3].

Exceptând cele câteva documente publicate[4] și unele treceri în revistă[5], istoricul acestei familii boierești nu a făcut încă obiectul unui studiu serios. Dacă unele momente din viața acestui dregător sunt cât de cât cunoscute, mai ales prin publicarea unor izvoare documentare, foarte puțin se știe despre singurul său copil care a ajuns la

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Săcueni, com. Gura Ocniței, jud. Dâmbovița.

[2] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV–XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 240.

[3] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* [de Radul Popescul vornicul], introducere şi ediţie critică întocmite de Constant Grecescu, Bucureşti,1963, p. 140.

[4] ANIC, Mitrop. Țării Româneşti, CLXXIII/34, a şi b, diatele marelui vornic întocmite la 30 iulie 1673, la Hotin, respectiv la 25 iunie 1677, la Măxineni. Au fost publicate de George Potra, *Tezaurul documentar al judeţului Dâmboviţa (1418–1800)*, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1972, doc. 572, p. 397 şi doc. 587, p. 410-411. Vezi şi Virgiliu N. Drăghiceanu, *Mitropolia Târgoviştei. Note istorice şi arheologice cu 18 ilustraţii şi planuri*, Bucureşti, 1933, p. 18, care a publicat şi el aici cele două diate, fragmentar şi cu datele eronate: 7151 (1643) iulie 30, respectiv 7173 (1665) iunie 25, pe care le rectifică ulterior: V. Drăghiceanu, *Testamentul marelui ban Neagoe Săcuianu şi ctitoriile sale*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" (în continuare, BCMI), XXVI, 1933, p. 38; Mihai Oproiu, *Inscripţii şi însemnări din judeţul Dâmboviţa*, vol. III, Târgovişte, 2004, nr. 196, p. 65 (pisania bisericii din Săcueni).

[5] V. Drăghiceanu, *Testamentul marelui ban Neagoe Săcuianu şi ctitoriile sale* (în continuare, *Testamentul*), în BCMI, XXVI, 1933, p. 38; *Dicţionar istoric al judeţului Dâmboviţa*, redact. coord. N. Stoicescu, Mihai Oproiu, Târgovişte, 1983, p. 136; Mihai Oproiu, Eduardt Samoilă (coord.), *Înfruntând veacurile. Aşezări şi monumente dâmboviţene*, Târgovişte, 2009, p. 194, 196.

maturitate: o fiică, numită Bălaşa[6], a cărei viaţă vom încerca să o schiţăm în paginile următoare.

Neagoe a fost căsătorit cu Zamfira (Sanfira), fiica lui Oprea logofăt din Săteni[7]. Splendida pictură a bisericii din Săcueni, „zidită şi înălţată din temelie”[8] de înaltul dregător, conservă detalii ce privesc istoricul acestei familii, pe care alte surse istorice nu ni le oferă. Astfel, potrivit tabloului votiv, pe lângă Bălaşa, cuplul a mai avut încă patru copii mai mici (în ordinea înălţimii, reprezentând, de regulă, vârsta: fată, băiat, băiat, fată), care au decedat cel mai probabil nevârstnici, astfel că, din păcate, documentele nu le-au înregistrat numele, iar inscripţiile din dreptul acestora, de pe peretele dinspre sud al pronaosului, sunt de multă vreme şterse[9].

Fig. 1. Biserica din Săcueni, com. Gura Ocniţei, jud. Dâmboviţa (foto, M. Păduraru – 01.10.2010).

---

[6] BAR, F LXXXI/341.

[7] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, XXXIX/28.

[8] *Ibidem*, CLXXIII/85. Potrivit pisaniei, biserica a fost înălţată în anul 1655. Săpată în piatră de Albeşti, amplasată deasupra uşii, având dimensiunile 1,60 m x 0,58 m, cu litera în relief de 7 cm, ea are următorul text, în lectura noastră: „† Cu vrérea Tatului şi cu ajutoriul Fiiului şi cu înplerea Duhului Sfânt | a uniia nedăspărţite Sfintei Troiţe, această sfântă şi dumneziiască bisérecă | de în temelie şi până‹-n› sfârşit, o a zidit dumnealui jupan Neagoe Stepan Săcuianul vel | ichi postélnic împreun‹ă› cu jupăneasa lui, Sanf‹i›ra, întru lauda cinstitului hram a‹l› Naşteri‹i› Spăsitoriu | lui nostru Iis‹us› Hr‹istos›, în zilele prealuminatului domn Io Costand‹i›nu Şărban voeovd, pintru vécini | ca pomenire. Şi se-au început aciastă sfântă bisérecă, în luna lui m‹a›rt‹ie› 10 zile şi s-a sfâ‹r›şit la oct‹omvrie› 18 zile, leat 7163 (1655)“[8]. Cum corect a observat N. Stoicescu (N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 241, n. 4), Neagoe Săcuianu nu era mare postelnic în 1655, astfel că biserica, exceptând pictura, s-a definitivat, cel mai probabil, în 1656, în acest caz fiind vorba despre o eroare a meşterului pietrar.

[9] I. Mihail, *Pictura bisericii din Săcuieni–Dâmboviţa*, în BCMI, XIX, 1926, p. 152-166; C. Petrescu–Dragoe, *Restaurarea picturii bisericii din Secuieni–Dâmboviţa*, în BCMI, XIX, 1926, p. 167-169.

Întrucât Neagoe Săcuianu apare în inscripţia tabloului votiv al bisericii din Săcueni ca „*biv vel* vornic”, şi cunoscând faptul că el este consemnat documentar cu calitatea de mare vornic, iniţial în perioada 1669 apr. 22 – iunie 9[10], nu este exclus ca zugrăvirea bisericii, începută, probabil, în 1667[11], să se fi definitivat în primul an al domniei lui Antonie vodă din Popeşti, după ce boierul dâmboviţean a fost scos din dregătorie[12]. În orice caz, aceşti patru fraţi ai Bălaşei decedaseră între 1669 şi 1673 iulie 30, ultima dată a intervalului reprezentând momentul când marele vornic îşi făcea diata la Hotin, în tabăra muntenilor – conduşi de Grigore Ghica – participanţi la campania otomanilor împotriva polonilor, în fruntea cărora se afla Jan Sobieski. În documentul menţionat[13], exceptând-o pe Bălaşa, nu se mai fac menţiuni la vreun alt copil al vornicului, ceea ce constituie o certitudine că la 30 iulie 1673, cei patru fraţi mai mici nu mai erau în viaţă.

Fig. 2. Pisania bisericii din Săcueni (foto, M. Păduraru – 01.10.2010).

Tabloul votiv de la Săcueni este format din zece personaje: Stepan logofăt şi Stana, părinţii lui Neagoe, marele vornic cu soţia, Zamfira, şi cei patru copii mai mici, clucerul Badea Bucşanu şi Bălaşa. Nu ne vom opri aici decât asupra acesteia din urmă. Având la gât coleretă[14] – ca şi celelalte reprezentări feminine din familia ctitorului – Bălaşa era considerată, de către Alexandru Alexianu, „model de eleganţă feminină de la 1667”[15]. Pe deasupra purta dulamă cu mâneci trei sferturi, de sub care se observă alte mâneci, răsucite, ale unei cămăşi. O vestimentaţie asemănătoare se întâlneşte şi în reprezentările murale ale Miliţei Despina, respectiv Ruxandrei, de la biserica Mănăstirii

[10] N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 240; Vezi şi Ion Ionaşcu, *Marii dregători în domnia lui Antonie vodă din Popeşti (1669–1672)*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1966 (9), p. 42, care consideră, îndreptăţit, că vornicul Neagoe Săcuianu a fost numit „probabil chiar de la 10/20 aprilie”, când „au boerit boerii care după cum le-au venit rânduiala” (*Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 139).

[11] I. Mihail, *op. cit.*, p. 157, fig. 4. Greşit, 1657, la M. Oproiu, E. Samoilă, *op. cit.*, p. 197.

[12] I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 42.

[13] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/34, a.

[14] Coleretele sunt descrise de Alexandru Alexianu, într-un limbaj arhaic, drept „gulere de dantelă străvezii şi încreţite, împodobind grumajii jupâneselor” (Alexandru Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut* , vol. I, Bucureşti, 1971, p. 360). Despre gulerele din dantelă vezi şi Cecilia Caragea, *Istoria vestimentaţiei europene*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1999, p. 86; François-Marie Grau, *Istoria costumului*, traducere de Andrei Vertos, Bucureşti, 2002, p. 42; Adina Nanu, *Artă, stil, costum*, Bucureşti, 1976, p. 93-96.

[15] Al. Alexianu, *op. cit.*, vol. I, p. 360.

Curtea de Argeş[16]. Capul îi este acoperit de cealma și de un văl transparent, brodat pe margini cu mărgăritare. Alte podoabe, exceptând butonii hainelor, nu se mai disting în pictura de azi a edificiului, care așteaptă să fie din nou restaurată. În picioare poartă conduri. Este bine redată şi mimica gestuală, Bălașa ținând mâinile întinse către edificiu, îmbrăţişând actul ctitoricesc, aidoma soțului ei.

Fig. 3. Jupâneasa Stana și soțul ei, logofătul Stepan, reprezentați în tabloul votiv al bisericii din Săcueni (BCMI, XIX, 1926, p. 155, fig. 2).

Când şi-a întocmit diata, la Hotin, dorința expresă a testatorului a fost aceea de a se ridica o mănăstire de călugări la Cetățea[17], în Dâmbovița, cu hramul Sfântul

[16] *Ibidem*, p. 188.

[17] Pentru acest schit, vezi şi: Gheorghe I. Mareş, Mihai–Gheorghe Mareş, *Cetăţea din Cucuteni–Vulcana*, în „Bibliotheca Valahica. Studii şi Materiale de Istorie şi Istorie a Culturii", VII, 1975, p. 326-334; Marius Păduraru, *Un intrigant politic: Marele paharnic Staico Bucşanu (Merişanu)*, în „Familiile boiereşti din

Nicolae, deziderat pentru realizarea căruia, marele vornic își desemna soția și fiica, Zamfira, respectiv Bălașa. Aici aveau să-i fie aduse „oasele […], de unde vor fi, acolo să se îngroape și toate ale mele să le oblăduiască lăcuitorii acelui sfânt lăcaș”[18]. Patru ani mai târziu, la 25 iunie 1677, când se afla „la trecătoare, la Măxineni”, de astă dată însoţindu-l pe Gheorghe Duca în campania otomanilor împotriva cetăţii căzăceşti Cehrin, marele vornic îşi refăcea diata, schimbând locul astrucării lui, al soţiei şi al fiicei, în ctitoria lor de la Săcueni, „înpotriva unde sânt titorii scrişi”. Ca executor testamentar, de astă dată era desemnat mitropolitul ţării, „care se va întâmpla la ace petrecere a noastră şi a casii noastre”, pe care îl ruga să ridice mănăstirea de la Cetăţea, care avea să treacă, împreună cu celelalte bunuri ale familiei, inclusiv biserica de la Săcueni, în grija Mitropoliei din Târgovişte, „socotind că iaste mumă tuturor bisericilor a Ţărăi Rumâneşti şi ne sânt şi moşâile amestecate”[19].

Fig. 4. Jupâneasa Zamfira, soțul ei, fostul mare vornic Neagoe Săcuianu, și cei patru copii mai mici, reprezentați în tabloul votiv al bisericii din Săcueni. (BCMI, XIX, 1926, p. 156, fig. 3).

Moldova şi Ţara Românească” (enciclopedie istorică, genealogică şi biografică), coordonator Mihai Dim. Sturdza, vol. II (Boian-Buzescu), Bucureşti, 2011, p. 542-543.

[18] ANIC, Mitrop. Țării Românești, CLXXIII/34, a.

[19] *Ibidem*, CLXXIII/34, b; Pentru utilizarea acestei expresii în documentele medievale muntene, vezi şi: Tudor Teoteoi, *Sintagma ‹‹mama tuturor bisericilor›› din Ţara Românească, privitoare la Mitropolia Târgoviştei, nu e un* hapax, în vol. *Miscellanea historica in honorem Professoris Marcel–Dumitru Ciucă septuagenarii*, ediderunt Cristian Luca, Claudiu Neagoe, Marius Păduraru, Brăila–Piteşti, 2013, p. 275-294.

Fig. 5. Jupâneasa Zamfira, soțul ei, fostul mare vornic Neagoe Săcuianu, și cei patru copii mai mici, reprezentați în tabloul votiv al bisericii din Săcueni. (foto, M. Păduraru – 01.10.2010).

Ultimul act cunoscut nouă, scris și iscălit de Neagoe Săcuianu, este zapisul de la 12 februarie 1680, prin care fostul mare ban dăruia Bălașei și soțului ei, clucerul Badea Bucșanu, satul Stănești, pentru o datorie de 280 de taleri, pe care aceștia i-o achitaseră[20]. În mai puțin de două luni de la semnarea acestui zapis, la 6 aprilie 1680, el avea să părăsească această lume[21]. I-au supraviețuit soția, Zamfira, probabil până la sfârșitul anului 1690 – începutul anului 1691, și, mult mai mult, fiica, Bălașa.

[20] BAR, Doc. istorice, CLV/103.

[21] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. IV, Brașov, 1903, p. 202.

Că Zamfira decedase în perioada menționată, se poate deduce din conținutul zapisului de la 8 martie 1691, când, potrivit voinţei testamentare a banului Neagoe, Bălaşa – nu mama ei – închina mitropolitului Teodosie şi Mitropoliei din Târgovişte „satul Săcuianii ot sud Dâmboviţa, care au fost timeiul părinților miei (exprimare care arată, fără niciun dubiu, că ambii erau decedați – n.n.), peste tot, cât să va alége, den hotar până în hotar, cu casele şi cu besérica şi moşiia de la Cetăţea, şi cu alte moşii, câte să vor alége, toate să fie ale sfintii mitropolii: şi ţigani şi vii şi alte toate ce ar mai rămânea în urma noastră”[22].

Fig. 6. Badea Bucșanu fost al doilea clucer, alături de jupâneasa sa, Bălașa, reprezentați în tabloul votiv al bisericii din Săcueni (BCMI, XIX, 1926, p. 154, fig. 1).

[22] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/55.

Fig. 7. Jupâneasa Bălașa. Detaliu după tabloul votiv al bisericii din Săcueni (BCMI, XIX, 1926, p. 164, fig. 14).

Revenind la Bălașa, aceasta a primit la botez, eveniment ce s-a petrecut în domnia lui Constantin Şerban, numele naşei sale, soţia domnului. Cu același prilej, nașii i-au oferit copilei, moșia Mursești din Ilfov[23]. De atunci și până prin 1698, înainte de 22 iulie, ea a stăpânit această proprietate, dăruind-o apoi, nepotului ei, Ianache Văcărescu mare agă și fiului acestuia, Constantin. Apoi, printr-un schimb, moșia Mursești a intrat în proprietatea clucerului Panait Cioranul[24].

[23] N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 240.
[24] *Condica Marii Logofeții (1692-1714)*, doc. 124, p. 165.

Bălaşa s-a căsătorit cu clucerul Badea Bucşanu, însă nu în 1657 cum credea V. Drăghiceanu[25], fiindcă atunci abia avea doi-trei ani, ci, probabil, pe la 1670[26]. Badea Bucşanu, originar din Bucşani[27], sat situat nu departe de Săcueni, a fost fiul lui Pătraşco Bucşanu pârcălab la divan, tatăl acestuia fiind marele stolnic Bărcan din Merişani şi din Bucşani, ucis la 7 decembrie 1611 din porunca lui Radu Mihnea. În opinia noastră, Badea Bucşanu nu a ajuns la demnitatea de *vel* (mare) clucer, cum eronat s-a fixat această idee în istoriografia română[28], ci numai la aceea de *vtori* (al doilea) clucer, cum corect apare inscripţionată dregătoria sa în tabloul votiv de la Săcueni. În niciunul din documentele cercetate de noi până în prezent, el nu apare cu titlul de *vel* clucer (mare clucer), ci, îşi spune fie „clucer", fie nu-şi menţionează dregătoria, or, dacă ar fi ajuns la demnitatea de mare clucer, aceasta ar fi reprezentat pentru el un motiv de mândrie şi n-ar fi ezitat să indice acest titlu în documente şi să semneze astfel.

La căsătorie, potrivit unui act ulterior, zestrea care i-a fost oferită Bălaşei de tatăl ei, „scule de aur şi de argintu, haine şi dobitoace", a fost preţuită la 3.000 de taleri[29].

Alte informaţii privind existenţa acestei jupânese până în anul 1673, când tatăl şi soţul, aflaţi în tabăra de la Hotin, îşi întocmeau diatele, nu mai avem. Din documente şi din cronicile vremii, reiese că a avut o viaţă din care dramatismul nu a lipsit. O bună parte a copilăriei şi-a petrecut-o fără tată, acesta rătăcind prin ţări străine în slujba binefăcătorului său, Constantin Şerban, pe care l-a sprijinit în încercările sale nereuşite de a relua tronul. Poate fi explicată astfel şi diferenţa mare de vârstă dintre Bălaşa şi ceilalţi patru fraţi, ilustrată în pictura bisericii de la Săcueni. Nu puţine trebuie să fi fost emoţiile Bălaşei, când, în vremea lui Antonie vodă din Popeşti, după ce a fost însemnat la nas, tatăl ei a fost închis[30]. La toate acestea s-a adăugat, desigur, o mare neîmplinire – lipsa urmaşilor direcţi. De amintit aici, că şi Staico Bucşanu, rudă cu Badea Bucşanu, nu a avut copii, deşi a fost căsătorit de două ori.

Badea Bucşanu a mai avut un frate, Pătraşco Bucşanu (Urziceanu) care a ajuns mare pitar[31] şi două surori: Neacşa, căsătorită cu Negoiţă Văcărescu[32], şi Preda, de la

---

[25] V. Drăghiceanu, *Testamentul*, p. 38.
[26] A se vedea Violeta Barbu, *Ordo amoris. O istorie a instituţiei căsătoriei în Ţara Românească în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 2011, p. 119, care consideră vârsta de căsătorie la fete, în perioada pe care o avem în vedere, pe la 14-16 ani.
[27] Bucşani, com. omonimă, jud. Dâmboviţa.
[28] Confuzia îi aparţine lui I. Mihail care a citit *vel* în loc de *vtori* şi a fost preluată şi de alţi autori. Vezi, de pildă: Al. Alexeanu, *op. cit.*, vol. I, p. 360; *Lista marilor dregători din Sfatul domnesc al Ţării Româneşti în secolele XV-XVII*, întocmită de D. Mioc (responsabil), C. Bălan, M. Bălan, H. Chirca si Şt. Ştefănescu în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", IV, 1960, p. 582, unde eronat este trecut Badea Chihaia (Capuchehaia), fiind confundat cu Badea Vlădescu; N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 128; M. Oproiu, E. Samoilă, *op. cit.*, p. 193; etc.
[29] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/56.
[30] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 140. Eliberat din închisoare, Neagoe Săcuianu este, fără îndoială, obligat să vândă, la 2 aprilie 1671, pentru 466,5 ughi şi 3 bani, satul Bărbăteşti din Teleorman, de pe râul Vedea, tocmai marelui spătar Şerban Cantacuzino. Cu subtilitate, fostul proprietar reuşeşte să eludeze din document formula uzuală în astfel de situaţii, şi anume, că vânzarea s-a făcut „de bună voie şi nesilit de nimeni", ba chiar precizează că a înstrăinat moşia „la vréme de nevoe şi de lipsă" (ANIC, Achiziţii Noi, XXX/19). La 15 aprilie 1671, Antonie vodă din Popeşti a întărit satul Bărbăteşti noului proprietar (*ibidem*, XXX/20).
[31] N. Stoicescu, *Dicţionar*, p. 251.
[32] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CXLV/11.

care se cunosc doi urmaşi de sex masculin, Iorga şi Zamfir[33]. Fiind înrudiţi cu Bălenii şi făcând parte din clanul acestora, Bucşanii au fost implicaţi în conflictul cu partida Cantacuzină, căruia i-au căzut victime, între alţii, Pătrşaco Bucşanu (Urziceanu)[34] şi Staico Bucşanu (Merişanu)[35]. De altfel, textele unor zapise din primii ani ai domniei lui Şerban Cantacuzino[36] lasă să se întrevadă, că atât asupra banului Neagoe Săcuianu, cât şi a ginerelui său, Badea Bucşanu, s-a revărsat mânia acestui domn, cei doi fiind nevoiţi să vândă din proprietăţi[37] pentru „nevoile” lor.

Aşa cum se arată într-un zapis de la 5 martie 1691, nu cu mult timp înainte de această dată, clucerul Badea Bucşanu a decedat „în târgu, în Bucureşti, în sfânta mănăstire, în Sărindariu, unde i să odihnescu oasele”[38]. Participant şi el, în tinereţe, la campania de la Hotin, ca şi socrul său, „temându-să de primejdie ş-au fost tocmit casa” făcându-şi atunci prima diată. Cea de-a doua diată, întocmită, ca şi cea dintâi, în favoarea Bălaşei, a fost redactată în prezenţa rudelor, în pragul morţii, eveniment ce a avut loc la începutul anului 1691, înainte de 5 martie[39]. Neavând bani pentru înmormântare şi pentru rânduielile ce trebuiau făcute decedatului, Bălaşa a apelat la nepoţii acestuia, Ianache şi Ivan Văcărescu, dar le-a restituit ulterior datoria. Pentru pomenirea soţului şi a sa, Bălaşa a dăruit mănăstirii bucureştene moşia teleormăneană Dumbrăviţa, „du pe apa Cotménii”[40], veche posesiune a familiei Bucşanu, cumpărată de „Bărcan stolnic, încă din zilile răposatului Şărban vodă”[41].

[33] *Condica Marii Logofeţii (1692–1714)*, doc. 247, p. 363.
[34] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 173.
[35] M. Păduraru, *op. cit.*, p. 532-549.
[36] Răzbunarea acestui domn asupra multor membri ai partidei Bălenilor a fost teribilă: „Mare şi întunecat nor şi plin dă fulgere şi de trăsnete au căzut pă Ţara Rumânească Şărban vodă, carele, ca cu neşte trăsnete, cu răotatea lui au spart şi au dăzrădăcinat nenumărate case de boiari şi de slujitori şi de săraci şi pă mulţi i-au omorât cu multe feliuri de cazne şi i-au sărăcit cu multe feliuri de pedepse” (*Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 172).
[37] După moartea banului Săcuianu, Badea Bucşanu şi Bălaşa i-au vândut lui Şerban Cantacuzino, pentru 500 de taleri, „viile după Valea Vălenilor, în Dealul Bărbăteştilor ot sudstvo Dâmboviţa şi cu doao delniţe în sat, în Bărbăteşti, şi cu livezile în poalele viilor”, dăruite apoi de domn ctitoriei sale de la Cotroceni (*Condica Marii Logofeţii (1692–1714)*, doc. 210, p. 307). Apoi, la 26 ianuarie 1681, Badea Bucşanu îi vindea lui Tanasie ‹Sărăcinescu› mare armaş (neîndoielnic om de mare încredere al lui Şerban Cantacuzino, implicat direct în prigoana îndreptată de acest domn împotriva adversarilor săi politici) partea sa de moşie din Urziceni, 400 de stânjeni, pentru 250 de taleri, după ce, la o dată anterioară, cumpărătorul achiziţionase şi proprietatea ce îi aparţinuse lui Pătraşco Bucşanu (BAR, Doc. istorice, C/153). La nici un an de zile, prin zapisul de la 1 decembrie 1682, Badea şi Bălaşa vindeau moşiile Ghergani şi Stăneşti, achiziţionate cu mult timp în urmă de banul Neagoe Săcuianu, negustorului Andruţă, în schimbul a 160 de taleri (*ibidem*, CLV/104). În anul următor, la 12 septembrie 1683, cei doi soţi înstrăinau mitropolitului Teodosie, pentru 100 de ughi, şase silişti în Săteni, cu 36 de locuri de arătură, şi doi rumâni (*ibidem*, DCCCLXXIV/59).
[38] ANIC, ms. 1947, vol. III, f. 261^{v}-262^{r}. Vezi şi *Condica Marii Logofeţii (1692–1714)*, doc. 247, p. 364, unde se arată că Bădica Bucşanu şi-a făcut o a doua „diiată de iertăciune de la moartea lui, întărită şi cu mare blestem, leat 7199 ‹1691›”.
[39] *Condica Marii Logofeţii (1692–1714)*, doc. 247, p. 363-364.
[40] ANIC, ms. 1947, vol. III, f. 261^{v}-262^{r}. Această moşie era o lungă fâşie de pământ cu un capăt pe malul Cotmenei, în perimetrul satului Bădeşti (com. Bârla, jud. Argeş), iar cu celălalt pe malul râului Vedea, în zona satului Sârbii Măgura (com. omonimă, jud. Olt).
[41] *DRH*, B, vol. XXX *(1645)*, întocmit de Violeta Barbu, Marieta Chiper, Gheorghe Lazăr, Bucureşti, 1998, doc. 341, p. 369-370.

Fig. 8. Mănăstirea Sărindar (după Al. Antoniu, Album general al României, 1903).

După decesul soţului, nerămânând urmaşi, au ridicat pretenţii asupra moştenirii, rudele apropiate, nepoţii ei, Văcăreştii – Ianache mare căpitan de lefegii şi fratele său, Ivan vătaf – şi Barbu comis, fiul căpitanului Pătraşco Bucşanu (Urziceanu). Însă, motivând că „toate zéstrele ei, ce au avut, s-au petrecut în casa boiarinului ei", jupâneasa Bălaşa a înaintat o jalbă domniei, astfel că Brâncoveanu a delegat trei mari boieri – Vintilă Bucşanu mare ban, Alexandru Alexeanu mare vornic şi Diicu Rudeanu fost mare clucer – care au judecat părțile în prezenţa mitropolitului Teodosie. Arătând jupâneasa Bălaşa foiţa ei de zestre, în care erau trecute bunuri pe care boierii judecători le-au preţuit la 3.000 de taleri, aceștia i-au dat ceea ce rămăsese de la răposatul ei soţ, şi anume: „toată moşia de la Bucşani, partea Badii cliucer şi cu viile de acolo, şi moşiia

de la Boziiani şi de la Fântânéle şi de la Larga, câtă s-ar alége partea Badii cliucer, şi viile de la Négovani şi treisprăzéce suflete de ţigani, anume: Manea şi Costandin, feciorii Stoicăi ţiganul cizmariul, şi Preda, feciorul lui Costandin, i Vlada ţiganca i Bobocea i Radul i Tanasie, feciorii lui Muşat, i Radul i Stoica i Oprea, feciorii lui Scocioră, i Sava ţiganul i Despa, fata Savei ţiganul, şi dobitoace: boi – vaci, cu mari, cu mici: 21, şi 6 iape mari şi 4 cai mari şi 3 cai mai mici". Numai că toate aceste bunuri au fost preţuite la 650 de taleri, „iar taleri 2.350 au rămas jos, neavându cu ce i să plini zéstrele ei den ce s-au aflat pre urma Badii cliucer". În finalul cărţii de judecată, dată la 28 iunie 1692, se preciza că Bălaşa era „volnică" să ţină moşia şi viile de la Bucşani „şi să le stăpânească în viiaţa ei, şi să să hrănească cu dânsele", dar să „n-aibă voe a le vende, au ale dărui, la neamul ei sau într-altă parte, făr decât numai să le dea şi să le lase la neamul boiarinului ei, Badei cliucer, cui va vrea ia şi de la cine va avea cinste şi socoteală în viaţa ei"[42].

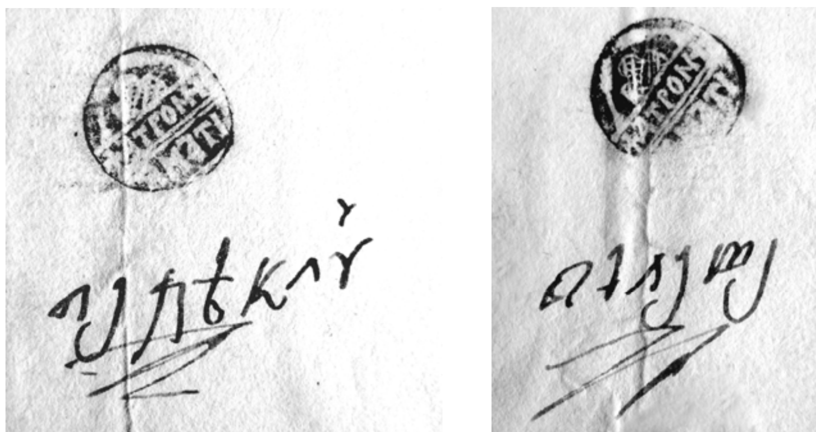
Cu toate acestea, Bălașa a lăsat rudelor din partea soțului o serie de bunuri. Nu am depistat niciun document în care să se vorbească despre proprietăți dăruite rudelor ei dinspre părinți. Putem presupune, fie că acestea nu mai erau în viață, fie că relațiile nu au fost cele mai cordiale. Pe de altă parte, atunci când era vorba despre proprietăți care aparţinuseră soțului său, moștenite de la înaintași, potrivit normelor vremii, acestea trebuiau să revină în primul rând la rudele de sânge, și numai dacă acestea refuzau, puteau fi înstrăinate altora. Preferați au fost Văcăreștii, Ianache și Ivan, a căror mamă, Neacșa, era fiica lui lui Pătrașco din Bucșani și a Mariei, fiica marelui sluger Tudoran (I) Vlădescu din Aninoasa, și, evident, soră cu Pătrașco Bucșanu (Urziceanu) și cu Badea Bucșanu.

După ce, la 31 martie 1690, Badea Bucșanu a vândut nepoților săi, Ianache vătaf și Ivan paharnic, toată moșia de la Jilava, din Prahova, partea lui și a nepotului său, Barbu armașul[43], la 3 august 1692, Bălașa îi lăsa Stancăi, soția lui Ianache Văcărescu și sora marelui logofăt Bârcă Cojescu[44], „un țigan al meu, de la părinții miei, anume Voine, feciorul loi Pătru țiganul, caare mi-au fost și mie dat de la părinții miei dă zestre, ca să-i fie dumisale de moși‹e›, în veci, și cucuonilor dumisale"[45]. Cum am mai precizat, ulterior, la 22 iulie 1698, moșia Mursești era dăruită lui Ianache Văcărescu și fiului său, Constantin.

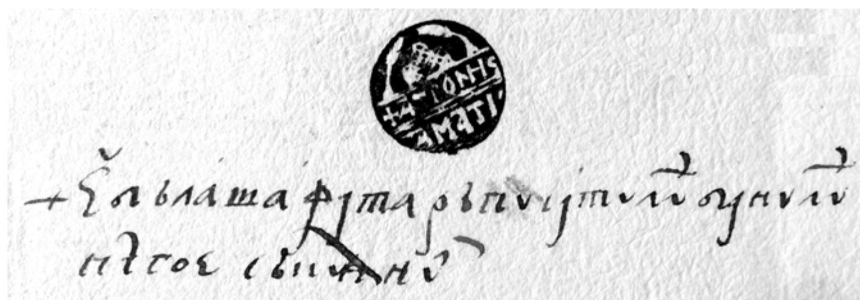
Unele proprietăţi rămase de la părinți, care nu au fost închinate mitropoliei, au fost vândute. Este și cazul viilor de la Săteni înstrăinate la 1 octombrie 1700, pentru 400 de taleri, lui Constantin Brâncoveanu: „vii fără vinărici și cu livadea pen prejur, la deal, la vale și în laturi, precum am ținut, și cu cășcioara și alte dichise ce sânt"[46].

[42] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/56.
[43] *Documentele epocii brâncovenești în colecțiile Muzeului Municipiului București,* vol. întocmit de Grina–Mihaela Rafailă, Bucureşti, 2008, doc. 15, p. 71; vezi şi Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, doc. 342, p. 116.
[44] Mihai Cantacuzino [banul], *Genealogia Cantacuzinilor*, ediţie de N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 364.
[45] BAR, Doc. istorice, MCCLXXXI/227.
[46] *Ibidem*, CLVIII/50.

Sigilii utilizate de Bălașa Bucșanu.

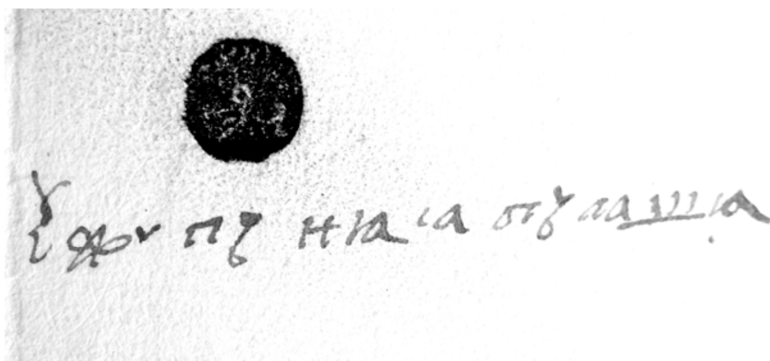

„Badea clucer” și „Bălașa”; semnături pe zapisul din 1 dec. 1682,
pe care ambii soți au aplicat același sigiliu inelar, în fum, cu inscripția
„† ATRONIS AMATI”[47] (BAR, Doc. ist., CLV/104).

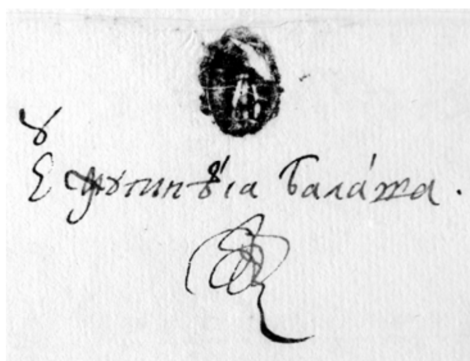

„† Eu Bălașa, fata răpusatului banului Neagoe Săcuianul”;
semnătură pe zapisul din 8 mart. 1691; este aplicat sigiliul de mai sus,
în tuș (ANIC, Mitrop. Țării Românești, CLXXIII/55).

[47] Documentul a fost publicat în volumul: *Documente privitoare la negustorii din Țara Românească*, vol. I *(1656–1658)*, editat de Gh. Lazăr, Iași, 2013, doc. 269, p. 256-257, unde inscripția inelului sigilar a fost redată incomplet – „† ATPON / MATI” –, dat fiindcă imprimările nu sunt foarte lizibile.

„Eu jupâneasa Bălașa”; semnătură și sigiliu, în fum, aproape ilizibil, puse pe zapisul din 1 oct. 1700 (BAR, Doc. istorice, CLVIII/50).

„Eu jupâneasa Balașa”; semnături și sigilii, în fum, aplicate pe foaia din 5 iun. 1702 (ANIC, Mitrop. Țării Românești, CLXXIII/85).

„Eu Bălaşa”; semnătură şi sigiliu, în tuş, puse pe diata din 12 iun. 1708 (ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/88).

Preocupată de soarta lăcaşului unde erau înmormântaţi părinţii, şi unde propriile oseminte aveau să-şi afle odihna veşnică, Bălaşa avea să lase Mitropoliei din Târgovişte, la 8 martie 1691, satul Săcueni „cu casele[48] şi cu besérica şi moşiia de la Cetăţea, şi cu alte moşii, câte să vor alége […] şi ţigani şi vii şi alte toate ce ar mai rămânea în urma noastră, precum scrie şi în diiata părintelui mieu, Neagoe banul, că mergând dumnealui cu Duca vodă la oaste, la Cehrin, şi temându-să de moarte, atuncea au făcut acea diiată, care o am ţânut până acum”[49].

Apoi, la 5 iunie 1702, când era „sănătoasă şi în toată firea întreagă”, Bălaşa a înzestrat biserica din Săcueni cu: şapte răzoare de vie în Dealul Răzvadului, pe care o cumpărase de la Drăghia, fiul lui Dumitru băcanul din Târgovişte, un plug pentru 10 boi, şase iepe, 100 de oi, 70 de porci, 40 de mătci, o moară „‹cu› 2 roate” şi vase de aramă[50].

După şase ani, la 16 iunie 1708, ajungând-o „grea boală” şi temându-se de moarte, fiind „la vréme […] de petrecanie”, Bălaşa revine cu un alt înscris, în fapt diata[51] ei, după cum ea însăşi ţine să sublinieze, în care se regăsesc o parte din bunurile

---

[48] Conacul de la Săcueni a fost demolat în anul 1809 (M. Oproiu, E. Samoilă, *op. cit.*, p. 196). Răspunzând chestionarului iniţiat de Alexandru Odobescu la 16 aprilie 1871, A. Coman, învăţătorul comunei Săcueni, nota: „În cuprinsul comunei se vede a fi două căminuri de casă veche, se vede zidurile de beciuri unde a fostu case zidite cu piatră. Spun oamenii bătrâni că aşa au pomenit acele căminuri de la moşii lor; mai este şi un puţ zidit cu piatră şi zic oamenii că acel puţ este făcut de tătari; şi acele ziduri de beciuri este şi se numeşte locu aşa: la Dumitru Soare şi Ghiţă Popa, în grădină, aproape de biserică” (BAR, ms. rom. 225, f. 212[r]).

[49] ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/55.

[50] *Ibidem*, CLXXIII/85.

[51] Sub aspectul tipologiei testamentare (vezi în acest sens, Violeta Barbu, *Câteva diate munteneşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Revista de istorie socială”, I, 1996, p. 495) această diată reprezintă atât un act emis de un executor testamentar, Bălaşa respectând dorinţa părinţilor ei, aceea de a închina biserica de la Săcueni Mitropoliei din Târgovişte, cât şi un testament donativ în favoarea aceleiaşi instituţii, în fruntea căreia, la data respectivă, se afla mitropolitul Antim.

pe care le lăsase mai înainte Mitropoliei din Târgoviște, cărora acum le adaugă altele: mai multe tipuri de vase şi de unelte, grâne (grâu, mei, orz) şi 15 suflete de ţigani. Faţă de foaia mai veche, acum lipsesc cu desăvârşire râmătorii, destul de numeroşi în 1702, când apar în număr de 70.

Prin diată, un ţigan îi revenea comisului Barbu, fiul lui Pătraşcu Bucşanu (Urziceanu). Văcăreştii, Ianache mare paharnic şi fratele său, Ivan vătaf, primesc şi ei ţigani. Celui dintâi, pe lângă ţiganii dăruiţi mai înainte, de astă dată i le oferea pe Catalina, Guţa şi Vlada, aflate la Rada Filipeasca. Celui de al doilea, îi lăsa un sălaş, pe Sava cu ţiganca lui, Safta, şi cinci copii.

Boala de care suferea nu a învins-o imediat, dar absența Bălașei din documente după 28 iulie 1708, când finul ei, Stepan logofăt, fiul lui Vasile căpitan din Răzvadul de Jos, județul Dâmbovița, îi vindea, în Dealul Răzvadului, 11 răzoare de vie cu pământul, livada, crama și teascul, pentru 200 de taleri[52], arată că agonia nu a mai durat prea mult. De bună seamă că şi această proprietate a rămas mitropoliei, instituție religioasă supremă a țării, desemnată să vegheze asupra bisericii din Săcueni, unde nefericita jupâneasă, ultima din neamul ei, şi-a găsit odihna veşnică, alături de părinţi, nu însă şi de soţ.

Cercetările arheologice care urmează să se desfășoare la Săcueni în viitorul apropiat, vor completa, sperăm, atât biografia Bălașei, cât și pe cea a înaintașilor acesteia.

[52] ANIC, Mitrop. Țării Românești, LV/4.

ANEXE

1. **1691 (7199) martie 5**

† Adecă eu, Bălaşa, ce am fost jupâneasă Badii cliucer ot Bucşani, dinpreună cu nepoţii miei, anume, Barbu sin Pătraşcu căpitan ot Bucşani, şi cu alţi nepoţi, anume, Ianachie vel căpitan i brat ego Ivan vătaf ot Văcăreşti, şi împreună cu tot neamul nostru, dat-am acest zapis al nostru, ca să fie de mare credinţă la sfânta mănăstire ce să chiiamă Sărindariul, care iaste hramul Maicăi Precistii. Pentru că întâmplându-se moarte, a să petréce soţul mieu dintr-această lume, în céialaltă, precum s-au petrecut moşii şi strămoşii noştri, şi întâmplându-i-să moarte aicea, în târgu, în Bucureşti, în sfânta mănăstire, în Sărindariu, unde i să odihnescu oasele, dat-am această moşie a noastră, care să trage de la moşii noştri, şi cu voia a tot neamului nostru, care să chiiamă Dumbrăviţa ot sud [...][1] dupe apa Cotménii, toată, câtă să va alége, din hotar până în hotar, şi cu siliştea satului, şi din câmpu şi din pădure, du peste tot hotarul.

Şi i-am dat‹-o› sfintei mănăstiri, ca să-i fie de hrană şi dumnealui de pomană.

Şi într-această moşie, ce scrie mai sus, avut-au şi nepotul Barbul jumătate de sat. Şi am făcut schimbu, de am dat partea boiarinului mieu, din sat, din Orbăieşti, câtă i s-au făcut, moşie pentru moşie, nepotă-mieu Barbul.

Când s-au dat această moşie la sfânta mănăstire Sărindariul, fost-au tot neamul nostru, precum scrie mai sus, şi au pus peceţile şi iscăliturile ca să să crează.

Şi boiari mărturie, carii-şi vor pune iscăliturile mai jos.

Şi cine s-ar scula a face vreo supărare pentru această scrisoare a noastră sfintei mănăstiri, acela om să fie anatema şi afurisit de **ти҃ї ѡтєци иже въ Нєкєи**[2], fierul şi pietrile să putrezească, iar trupurile acelora să nu putrezească, şi să lăcuiască cu Ariia şi cu Iuda la un loc.

Şi am scris eu, Sandul, cu învăţătura a tot neamul acestuia. Pis martie 5 dni, leat 7199 ‹1691›.

† Eu Bălaşa, jupâneasa Badii cliucer ot Bucşani, fata banului Neagoe ot Săcuiani

† Az Barbul, sin Pătraşco căpitan ot Bucşani

† Şărban biv vel comis, mărturie

† Ianache Văcărescu vel căpitan za lefegii

† Ivan Văcărescu vătaf za copii

† Drăghici ceauş Strâmbeanu, mărturie

† Radul [...][1], mărturie

† [...][1], mărturie

† Pătru Obedean vel căpitan za dorobanţi

† [...][1] proin staroste.

ANIC, ms. 1947, vol. III, f. 261^{v}-262^{r}.
BAR, F LXXXI/341.

---

[1] Loc alb. Judeţul este „Teleorman”.
[2] „318 părinţi cei de la Niceea”.

2. **1691 (7199) martie 8**

† Adecă eu, Bălașa, fata răpusatului Neagoe banul Săcuianul, jupâneasa Badii clucer, scris-am şi mărturisescu cu acesta al mieu încredinţat zapis, ca să fie de bună credinţă sfintii şi dumnezăeştii mitropolii ot Târgovişte şi sfinţi‹i›i sale, părintelui chir Teodosie mitropolitul a toată Ţara Rumânească, cum să să ştie, că am dat şi am adaos sfintii mitropolii satul Săcuianii ot sud Dâmboviţa, care au fostu timeiul părinţilor miei, peste tot, cât să va alége, den hotar până în hotar, cu casele şi cu besérica şi moşiia de la Cetăţea, şi cu alte moşii, câte să vor alége, toate să fie ale sfintii mitropolii: şi ţigani şi vii şi alte toate ce ar mai rămânea în urma noastră, precum scrie şi în diiata părintelui mieu, Neagoe banul, că mergând dumnealui cu Duca vodă la oaste, la Cehrin, şi temându-să de moarte, atuncea au făcut acea diiată, care o am ţănut până acum.

Iar acum, am venit eu, de a mea bună voe, de o am dat la mâna sfinţi‹i›i sale, părintelui vlădicăi, înpreună şi cu acest zapis al mieu, ca să fie sfintii mitropolii de ajutori şi de întărire, iar noao şi părinţilor noştri vécinică pomenire la sfântul jărtăvnic de părinţii arhierei.

Şi mărturie, arhierei‹i› şi boiarii carii vor iscăli mai jos.

Şi pentru mai adeverită credinţă, pusu-mi-am mai jos pecétea şi numele, ca să să crează.

Şi am scris eu, Tudosie snă Tudor logofăt Olănescul. Pis martie 8 dni, vă leat 7199 ‹1691›.

† Eu Bălaşa, fata răposatului banului Neagoe Săcuianul
† Mitrofan proin episcopul […][1]
Δημητρακη μεγας ποστελνικος[2]
Vintilă vel ban C‹ralevschi›, mărturie
Mateiu Ciorogârleanu vel vistiar, mărturie
Barbul biv vel păharnic Urdăreanul, mărturie
Costandin Ştirbéi vel comis, mărturie
Şărban bev vel comis, mărturie
Radul Izvoranul vel pitar, mărturie
Az, Radul Golescul vel agă, mărturie
† Şărban vtori logofăt, martur
Cernica Ştirbéi vel armaş, mărturie
† Ianache Văcărescul vel căpitan za lefegii, mărturie
Bunea Grădişteanul, mărturie
† Ivan Văcărescul vătah za copii, martur[3].

ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/55.
Orig. rom., hârtie (43,5 x 16), difolio, filigran, restaurat, cu un sigiliu inelar, în tuş.
Copii, *ibid*.: mss. 127, f. 152^{V}-153; 134, f. 141^{V}-142.

[1] Indescifrabil.
[2] Dumitrache mare postelnic.
[3] Semnături autografe.

3. **1702 (7210) iunie 5**

† Eu jupâneasa Bălaşa, fata răposatului Neagoe banul Săcuianul, socotit-am de am lăsat sfintei béséricii noastre, din satul nostru, Săcuianii, ce iaste zidită şi înălţată din temelie de răposatul părintele mieu, Neagoe banul, care bésérică iaste închinată sfintei Mitropolii din Târgovişte, cu toată moşiia noastră din satul Săcuianii, de părinţii miei, pentru ajutoriul şi întărirea aceştii bésérici: vii, dobitoace şi altele încă den viiaţa mea, fiind eu sănătoasă şi în toată firea întreagă, întărind foaia aceasta cu pecétea şi cu numele mieu, precum arată în jos, anume. Şi le-am lăsat acestea toate, precum şi altele sânt închinate pre seama şi păstrarea sfintei mitropolii, ce scrie mai sus, şi al părintelui chir Teodosie mitropolitul.

Iunie 5 dni, leat 7210 ‹1702›.

† Viia din Dealul Răzvadului, pre moşiia sfintei mănăstiri Dealul, însă rozoare 7, care o am cumpărat de la Draghiia snă Dumitru băcanul ot Târgovişte, precum arată zapisul lui de vânzare.

† 1 plug de boi, însă boi 10, cu plugul cu fiară, cu tot.
† Vaci cu lapte, 10.
† Iape mari, 6.
† Oi, cu mare cu mică, 100.
† Râmători, cu mare cu mic, 70.
† 1 Stupină bună, mătci 40.

Vase de aramă

† Tingiri mari, 3, cu 2 capace.
† Tipsii, 20.
† Tingiri mai mici, 4, cu 2 capace.
† 1 Piuliţă de ‹a›cioae, cu pilug.
Eu jupâneasa Balaşa[1].
† Moara, ‹cu› 2 roate, cu fiară, cu toate ale ei.
Eu jupâneasa Balaşa[1].

ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/85.

Orig. rom., hârtie (43,5 x 16), difolio, filigran, restaurat, cu două sigilii inelare, în fum.

Ibid., CLXXIII/60; Copii, *ibid.*: mss. 127, f. 159-159^{v}; 134, f. 144-144^{v}.

[1] Semnături autografe.

4. **1708 (7216) iunie 16**

† Eu, jupâneasa Bălaşa, fata răposatului Neagoe biv vel ban Săcuianul, care am fostu jupâneasa răposatului Badii clucer, dat-am aceasta încredinţată a mea scrisoare, la cinstită mâna preasfinţitului părintelui nostru chir Antim mitropolitul ţărăi, cum să să ştie, că ajungându-mă grea boală şi temându-mă de moarte, şi neavând coconi ca să stăpânească, multu-puţin, şi să ne pomenească în urma noastră, am socotit pentru Dumnezeu şi pentru sufletul mieu şi al răposaţilor părinţilor miei, de am dat şi am închinat dentr-ale méle, cui ce am vrut, pentru sufletul mieu. Şi ştiind cum că această moşie a satului Săcuianii ot sud Dâmboviţa iaste închinată mai denainte vréme, de răposatul părintele mieu, Neagoe banul, preste tot hotarul la sfânta Mitropolie den Târgovişte, deci, şi eu, acum, la vréme mea de petrecanie, am întărit acea danie şi cu această a mea diată pentru pomeana şi pentru căci că odihnescu osele părinţilor miei şi să să odihnească şi oasele méle aicea la besérica den sat, am dat şi am închinat la sfânta mitropolie besérica de aicea den sat, cu casele şi cu toate nămestiile, să fie metoh sfintei mitropolii, şi moşiia satului peste tot.

Şi am mai dat şi altele, care semnează mai jos, ca să fie toate acéstea pre seama sfintei mitropolii. Iar şi părinţii călugări de la sfânta mitropolie, să fie purtători de grijă pentru besérica şi casele acéstea şi să pue oameni de ispravă să caute de céle ce sânt ale casei: întâi cu slujba beséricii, a doao pentru cele den-afar pentru toate, ca să nu să strice pomeana noastră şi a părinţilor noştri, să ne pomenim aicea la sfânta besérică şi la sfânta mitropolie în véci.

Iunie 12 dni, leat 7216 ‹1708›.

† Mai dat-am la sfânta mitropolie, moara de aicea, den sat, cu 2 roate.

† Iar am mai dat sfintei mitropolii, viia mea den Dealul Răzvadului, care iaste pre moşiia Mănăstirii Dealul, cu 3 tocitori şi cu 4 buţi.

† 40 de mă‹t›ci de stupi mitropoliiei, iar prăseala de estimpu să n-aibă treabă, că iaste rânduită unde sântu datoare, să-m plătescu.

† 10 boi cu plugu, cu fiiarăle, să fie de hrana casei de aicea, şi pentru ca să să facă praznec la hramul besériciі.

† 10 vaci cu lapte, iar de hrana casei.
† 7 iape, cu mare, cu mică.
† 2 tingiri mari cu un capac.
† 3 tingiri mijlocii, cu doao capace.
† 3 tingiri mici cu capacele lor.
† 2 căldări mari.
† 19 tipsii de cositor.
† 12 tipsii de aramă.
† 1 piuliţă de ‹a›cioae.
† 2 frigări de hieru.
† 1 topor de treaba casei.
† 1 caldare mare de rachiu.
† 80 de coţi de procov, noi.
† 12 saci de treaba casei.
† 3 tocitori mari de varză.
† 8 chile de grâu arate în câmpu.

† 6 chile de orzu arate în câmpu.

† meiul ce iaste arat în câmpu, partea mea.

Iar am mai dat şi am mai adaos la sfânta mitropolie şi cu 15 suflete de ţigan‹i›, cum scriu în jos, anume:

† Costandin ţiganul cu ţiganca lui, Sanda şi cu feciorii lor, anume: Preda i Pătraşco i Sanfir i Neacşa i Anca. Iar pentru Stanca ţiganca, fata lui Costandin, să n-aibă nimeni treabă cu dânsa, pentru că o ‹au› răscumpărat tată-său cu banii de la moşă-sa, de la Tudor vnuc Nedelco păharnic Moga, precum îi scrie zapisul ce are la mâna ei, neavând eu putére să o răscumpăr.

† Muşat ţiganul cu copii‹i› lui, Buna şi Florica, iar un copil al lui, anume Zamfir, l-am dăruit nepotu-mieu, Barbului comis, să şi-l ia.

† Voico ţiganul.

† Stoica ţiganul cu ţiganca lui, Stana şi cu un copil, anume: Zamfir.

Însă, aceşti ţigani să nu să rădice de aicea într-altă parte, ce să fie şezători aicea, de treaba lucrului casei şi de céle ce vor trebui aicea. Iar cine va călca zisa mea, să fie supt blestem. Iar pentru nişte ţigani ce sântu fugiţi, care semnează într-o foe, ce au dat tată-mieu, Neagoe banul, mai înainte la sfânta mitropolie, când să vor găsi, să fie iar ai mănăstirii.

† 3 ţigance ce sântu la jupâneasa Rada Filipeasca, anume: Catalina şi Guţa i Vlada, acéstea le-am dat dumnealui, nepotu-mieu, lui Ianachie vel păharnic să le ia, afar den ţiganii ce i-am dat mai înainte. Şi acéstea să le stăpânească cu pace dumnealui şi coconii, cu pace.

† Iar Sava ţiganul cu ţiganca lui, Stana, şi cu 5 copii ai lui, anume: Mariia i Vişa i Despa i Vladul i Sandul, aceştea i-am lesat nepotu-mieu, lui Ivan vătaf, să-i stăpânească cu pace, dumnealui şi coconii.

† Acéstea ce scriu mai sus, toate le-am dat şi am închinat sfintei mitropolii şi la nepoţii miei, cât scriu mai sus, ca să fie sfintei mitropolii date şi neclătite în véci.

Şi am întărit daniia aceasta şi cu mare blestem, ca veri care den nepoţii miei şi den rudeniile méle şi din rudeniile boiariului mieu, Badii clucer, sau care den judecători, au mari, au mici, sau măcar veri cine s-ar ispiti în urma mea, ca să calce şi să strice pomeana şi daniia aceasta, unii ca aceia procleţi anatema afurisiţi să fie de la Domnul nostru Iisus Hristos şi de 318 sfinţi părinţi ce au fostu la soborul de la Necheia. Aşijderea şi de altă soboară, parte să aibă şi lăcaş la un loc cu Iuda şi afurisitul Ariia.

Şi când am făcut această diiată o am făcut cu minte‹a› întreagă, necuprinsă de moarte. Şi au fostu preoţi şi boiari mărturii, care s-au iscălit.

Şi eu, pentru mai adevărată credinţă, am întărit cu pecétea şi cu numele mieu mai jos, ca să să crează.

Eu Bălaşa

† Ermonah Gavriilă Rusul, duhovnicul dumisale

† Az Nica[1] logofăt Târgovişteanul, mărturie

† Monah Pahomie, martor

† Az Negoiţă logofăt Târgovişteanul, mărturie

† Eu erei Badea ot Săcuiané

† Eu popa Custan den[2] Săcuiani[3].

ANIC, Mitrop. Ţării Româneşti, CLXXIII/88.

Orig. rom., hârtie (60,5 x 45), difolio, rupt şi pătat la îndoituri, cu un sigiliu inelar, în tuş.

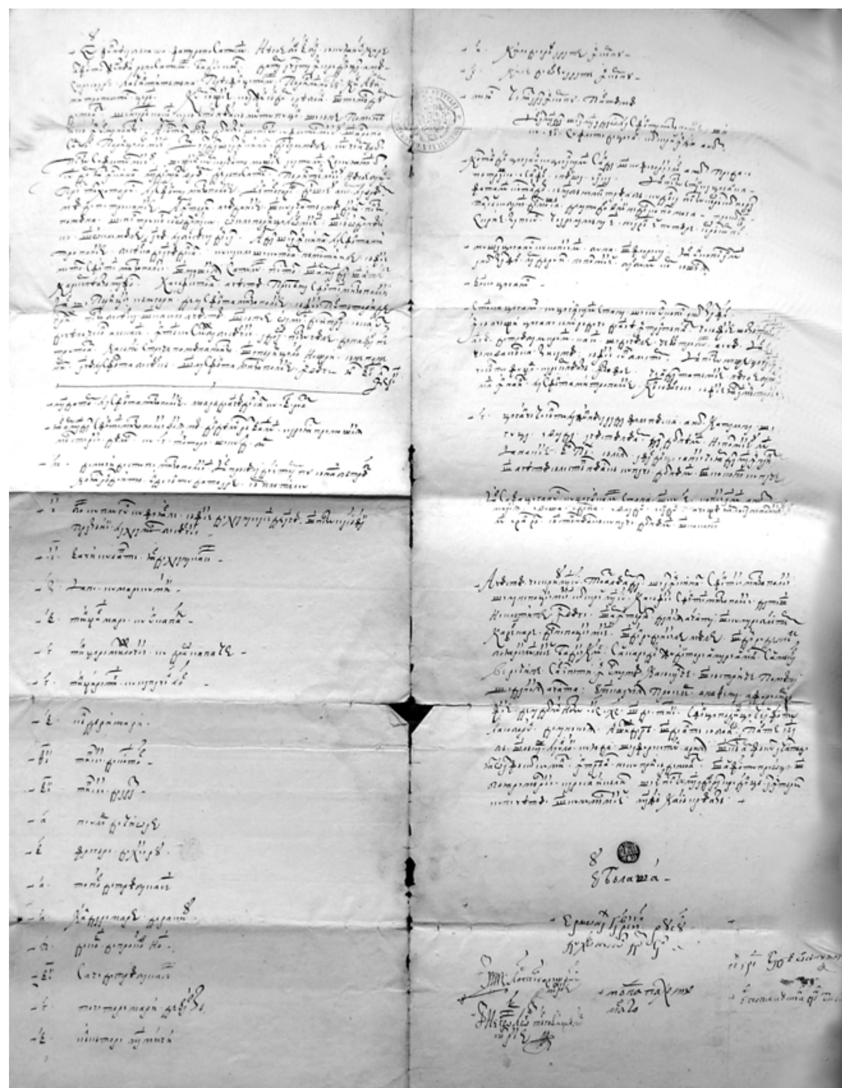
Copii, *ibid*.: mss. 127, f. 160-161; 134, f. 146.

---

[1] Lectură probabilă.

[2] Urmează: „**шт**”.

[3] Semnături autografe.

JUPÂNEASA BĂLAȘA, THE DAUGHTER OF THE *MARE BAN* NEAGOE SĂCUIANU & THE WIFE OF THE *CLUCER* BADEA BUCȘANU

Abstract

In this article we focus on a woman that belongs to the Ancient Regime, Bălașa, the daughter of the Grand *ban* Neagoe Săcuianu & the wife of the 2nd *clucer* Badea Bucșanu, who lived between the second half of the 17th century & the end of the first decade of the 18th century.

She was born around 1655-1656, baptized by Constantin Șerban & his Lady, Bălașa, whose name she was given. The daughter of Neagoe Săcuianu's had a dramatic life which was very well described in the documents of that time. She spent most of the time of her childhood without her father, as he wandered across foreign countries as an employee of his benefactor, Constantin Șerban, who he supported in his unsuccessful attempts of regaining the throne. Perhaps she suffered a lot when, during the reign of Antonie vodă from Popești, her father was imprisoned after he had been marked on his nose, because he apparently represented the variant of the Băleanus party, the opponents of the Cantacuzinos, for the throne of Wallachia. Beside all of these things, another unlucky issue of her life was represented by the lack of descendants.

Bălașa took care of the sacred house from Săcueni, where her parents were buried. She gave to the Metropolitan Church from Târgovişte, on the 8 March 1691, the village Săcueni including the houses and the church and the estate from Cetățea, where a convent was to be built, and also some gypsies and vineyards and other goods. This donation was confirmed through documents dated on 5 June 1702 & 16 June 1708, the last one representing her own will.

Jupâneasa Bălașa passed away on 28 July 1708. She was buried in the church from, beside her parents but not beside her husband.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CONSIDERAŢII PRIVIND PROTECTORATUL PUTERII DOMNEŞTI ASUPRA COMUNITĂŢII CATOLICE DIN CÂMPULUNG ÎN VEACUL AL XVII-lea

CLAUDIU NEAGOE[*]

Prin studiul de faţă, readucem în atenţia cercetătorilor, dar şi a publicului larg, un aspect analizat, în linii generale, de reputata cercetătoare Violeta Barbu, privind dreptul de protectorat al puterii domneşti asupra credincioşilor catolici din Ţara Românească[1]. Acest drept s-a exprimat prin acordarea permisiunii de construire de biserici noi sau de refacere a celor vechi în cele mai importante oraşe ale ţării, prin acordarea unui sprijin material şi respectiv a unor privilegii pentru catolici, mai cu seamă de natură fiscală, prin arbitrarea unor litigii legate de bunuri ecleziastice sau a unor conflicte civile[2].

La începutul veacului al XVII-lea, situaţia catolicilor din Ţara Românească se arăta a fi extrem de precară. În ultimul sfert al secolului al XVI-lea, aceştia avuseseră de suferit, pe de-o parte de pe urma Reformei protestante[3] şi mai cu seamă a războaielor care afectaseră Ţara Românească, iar pe de altă „din cauza marei uri pe care o nutreau schismaticii […] împotriva catolicilor"[4].

Aşa după cum avea să arate în *relaţia* sa din 1623, Andrei Bogoslavič, misionar catolic observant, venit de la Chiprovăţ, din custodia Bulgariei, după plecarea multor catolici în Ungaria şi Polonia, ortodocşii (schismatici) „au luat în stăpânire acele biserici şi, golindu-le de toate bunurile, până şi de clopote, le-au lăsat cu totul în paragină iar catolicii din acea vreme, neavând preot, au urmat schisma greacă"[5].

Totuşi, lucrurile n-au stat chiar aşa şi, în ciuda faptului că numărul acestora s-a împuţinat, catolicii şi-au păstrat confesiunea şi mai ales lăcaşurile de cult, iar domnitorii ţării au continuat să-i protejeze.

Iată de pildă, înainte de 1610, Radu Şerban acorda baraţilor din Câmpulung un privilegiu, scris în slavonă, prin care aceştia erau scutiţi „de bir, de vinăriciu, de

---

[*] Universitatea din Piteşti.
[1] Violeta Barbu, *Dreptul de protectorat al puterii seculare asupra misionarilor şi comunităţilor catolice din Ţările Române în secolul al XVII-lea (II)*, în „Studii şi materiale de istorie medie", XXVI, 2008, pp. 72-73.
[2] *Ibidem*, p. 69.
[3] Vasile Drăguţ, *Arta gotică în România*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1979, p. 125.
[4] Andrei Bogoslavič, în *Călători străini despre Ţările Române* (în continuare*: Călători străini*), vol. V, întocmit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973, p. 9.
[5] *Ibidem.*

găleată, de fân, de dijma de albine, de goştină, de sare, de cai de olac, de robotă şi de orice alte dăjdii”[6]. Ulterior, aceste scutiri aveau să fie reconfirmate de către Radu Mihnea (1612), Alexandru Iliaş (1618) şi Gavriil Movilă (1619)[7], iar mai apoi de către Matei Basarab (1643), Constantin Şerban (1655) şi Mihnea al III-lea (1658-1659)[8].

Scutire de „vinărici, oierit şi dijmărit” avea să le acorde baraţilor din Câmpulung şi domnitorul Grigore I Ghica (19 ianuarie 1661), privilegiu reconfirmat apoi de Antonie Vodă din Popeşti (14 ianuarie 1670) şi Gheorghe Duca (1674)[9].

La începutul secolului al XVIII-lea, Constantin Brâncoveanu scutea Bărăţia catolică din Câmpulung de „cămănărit” (7 octombrie 1707)[10]. Ultimul domn pământean, Ştefan Cantacuzino a acordat şi el un privilegiu preotului paroh Bogdan şi călugărilor de la Bărăţie (24 decembrie 1714)[11].

De remarcat că nici proprietăţile catolicilor din Câmpulung s-au bucurat de atenţia şi protecţia domnilor. În această privinţă, trebuie să aducem în discuţie aşa numitele „porunci” sau „sentinţe” ale lui Constantin Şerban, din 1655 şi 1656, cu privire la locul Cloaşterului, revendicat, pe de-o parte, de preoţii şi călugării catolici de la Bărăţia din Câmpulung, iar pe de altă parte de către egumenul mănăstirii ortodoxe şi chiar de unii orăşeni.

Aşa după cum aflăm din hrisovul lui Constantin Şerban (28 mai 1656), pe timpul domniei lui Matei Basarab, egumenul mănăstirii ortodoxe din Câmpulung, ieromonahul Melchisedec „a împresurat şi a stricat şi biserica ce a fost pe acel loc”, al Cloaşterului[12]. În realitate, lucrurile au stat cu totul altfel. Biserica Cloaşterului fusese distrusă, dacă nu în urma invaziei tătare din 1624[13], cu certitudine în urma cutremurului din anul 1628[14]. Pe vremea lui Matei Basarab, mai precis în 1647, Melchisedec n-a făcut decât să folosească piatra luată din ruinele Cloaşterului, pentru ridicarea unui turn la mănăstirea ortodoxă, fapt confirmat la 1648 de către Petru Bogdan Bakšić: „‹Melchisedec› a pus să fie dărâmată până la temelii şi a luat tot acel material şi a pus să se clădească cu el pomenitul turn la mănăstirea domnului ‹Matei Basarab›”[15]. Aşadar, la 1655-1656, din edificiul Cloaşterului nu mai existau decât nişte mici ruine[16]. Acum însă, părintele Grigore baratul a făcut jalbă înaintea lui Constantin Şerban şi a Divanului domnesc pentru acest loc al Cloaşterului, acuzându-l pe egumenul mănăstirii din Câmpulung, ieromonahul Luca, care „s-au sculat de au tăiat gardul şi n-a vrut să lase să-şi îngrădească locul”.

[6] Nicolae Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria românilor*, vol. I-II, Bucureşti, 1900, doc. II, p. 273.
[7] *Ibidem*, doc. III, p. 274.
[8] *Ibidem*, doc. X, p. 278.
[9] *Ibidem*, doc. XIII, p. 279.
[10] *Ibidem*, doc. XXIX, p. 285.
[11] *Ibidem*, doc. XXXII, pp. 286-287.
[12] Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muscel*, vol. I, Bucureşti, Editura Semne, 1999, doc. 87, p. 244; *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Naţionale*, vol. VIII (*1654-1656*), întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Dragoş Şesan, Mirel Comănescu, Bucureşti, 2006, nr. 956, p. 430.
[13] *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească, veacul XVII*, vol. IV (*1621-1625*), Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 536.
[14] Pavel Chihaia, *Din cetăţile de scaun ale Ţării Româneşti*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1974, p. 243.
[15] *Călători străini*, vol. V, p. 266.
[16] Ionuţ Vasiloiu, *Aspecte ale monahismului catolic muntean (secolul al XVII-lea)*, în „Ianus“, nr. 12, 2007, p. 39.

La judecata domnească a fost de faţă şi Gavriil baratul din Chiprovăţ, reprezentantul episcopului catolic al Bulgariei. Domnul a poruncit judeţului Gherghina şi celor 12 pârgari, ca, împreună cu orăşenii bătrâni şi cu egumenul Luca, să cerceteze dacă locul respectiv aparţine baraţilor. Aceştia, „au căutat acel ‹loc› prea cu amăruntul" şi au adeverit că el aparţine „bisericii Bărăţilor"[17]. La sfârşitul secolului al XVII-lea, mai precis la 31 ianuarie 1698, sub domnia lui Constantin Brâncoveanu, Bărăţiei din Câmpulung i s-a reconfirmat posesiunea asupra vechiului loc al Cloaşterului[18]. Acelaşi domnitor avea să întărească, la 7 octombrie 1707, preotului Necula şi călugărilor de la Bărăţia catolică din Câmpulung, „7 răzoare de vie din dealul Topolovenilor", lăsate ca danie de către Antonie Sârbul, „ca să-i fie de pomenire după moarte"[19].

De protecţia şi sprijinul material al domniei s-au bucurat şi unii misionari catolici ajunşi în Ţara Românească şi mai cu seamă la Câmpulung unde exista cea mai importantă şi mai numeroasă comunitate catolică. Printre cei mai activi misionari s-a numărat şi minoritul Giovenale Falco da Cuneo, venit în Ţara Românească în 1635, în calitate de comisar peste toţi misionarii de aici. El ar fi reuşit cu adevărat să-i readucă la credinţa catolică pe saşii din Câmpulung. Pentru acţiunile sale, părintele Giovenale Falco a făcut apel şi la domnitorul Matei Basarab „pentru oare care milă"[20], adică ajutor material atât pentru catolicii din Câmpulung, cât şi pentru el.

În ultimul sfert al secolului al XVII-lea, starea comunităţilor catolice din Ţara Românească avea să devină din ce în ce mai precară. Potrivit unei *Relaţii anonime latine*, apărută înainte de 1688, unii catolici ar fi suferit chiar persecuţii din partea principelui aflat în fruntea ţării la acea vreme, Şerban Cantacuzino (1678-1688). Iată drept pildă, în 1681, judele oraşului Câmpulung, Andreas, a fost destituit din funcţia sa, din porunca domnului, doar pentru faptul că era catolic şi refuza să treacă la ortodoxie. Doar pentru că a îndrăznit să-şi apere credinţa catolică, domnul a poruncit ca acestuia să-i fie rasă barba, după care să fie bătut la spate de către călău în piaţa cea mare şi pe uliţele Bucureştiului[21].

În realitate, cauzele acestui act n-au fost doar de natură confesională, ci şi de natură economică şi socială. Totul a pornit de la un conflict mai vechi izbucnit în 1672, între orăşenii câmpulungeni, reprezentaţi la acea dată de acelaşi jude Andreas, şi călugării de la mănăstirea ortodoxă din Câmpulung (zisă astăzi mănăstirea Negru Vodă), pentru vama oraşului[22].

În acel an 1672, Grigore I Ghica, domnul Ţării Româneşti, transferase mănăstirii din Câmpulung dreptul de a percepe vamă: „ţie judeţe den oraşul domnii mele den Câmpulungu cătră aceasta fac în ştire domnia mea pentru că aici, înaintea domnii mele venit-au părintele Vasilie, egumenul de la sfânta mănăstire de acolo den Câmpulungu, de au jăluit pentru vama domnească ce s-au fostu luând de acolo den târgu, apoi s-au dat şi s-au adaos la sfânta mănăstire încă mai denainte vreme de la răposaţii domni, ctitori sfintii mănăstiri, aşijderea şi de răposatul Matei vodă de

[17] Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *op. cit*, doc. 88, pp. 245-246.
[18] Nicolae Iorga, *op. cit.*, doc. XXII, p. 283.
[19] *Ibidem*, doc. XXIX, p. 285.
[20] *Călători străini*, vol. V, pp. 101-102.
[21] *Ibidem*, p. 452.
[22] Claudiu Neagoe, *Catolici şi ortodocşi la Câmpulung în veacul al XVII-lea. Un aspect privind toleranţa la români*, în „Gazeta de Muscel", VI, nr. 202, 1999, p. 6.

Constantin vodă şi de domnia mea den domniia dentâi cu hrisoave de milă, întărite şi cu mare blesteme. Precum am văzut domnia mea toate hrisoavele la mâna părintelui Vasilie, egumenul. Iar tu, neavându nicio treabă, te amesteci şi tu de dai vamă făr de nicio poruncă domnească. De care lucru iată că-ţi poruncescu domnia mea, de vreme ce vei vedea această carte a domniii meale iar tu să cauţi de acum nainte să nu te mai amesteci în vamă, nici în judecata, nici în turnământuri (sic), nimic să nu mai iai, ci să laşi să-şi ia călugării vama precum iaste dată şi miluită în sfănta mănăstire de acei răposaţi domni şi de domnia mea”[23]. În schimb, domnul a înnoit şi întărit orăşenilor scutirile de vama pârcălăbiei de orz, de vama zborului Sf. Ilie (1 iunie 1672)[24], precum şi scutirea de vama de peşte şi limbile de vacă, de scaunele de carne (27 iunie 1672)[25].

Doi ani mai târziu, 8 iulie 1674, noul domn Gheorghe Duca poruncea judeţul Andrea să aibă grijă ca pe viitor orăşenii să dea mănăstirii din Câmpulung, condusă la acea vreme de egumenul Gavriil, cămănăritul, respectiv o vadră de butea de vin, vama de peşte, adică cinci ocale de car, şi limbile de vacă tăiate sâmbăta la scaunele de carne, invocând faptul că toate aceste privilegii au fost acordate mănăstirii de către Matei Basarab: „ţie judeţe Andrea den oraşul domniii meale jăluit-au părintele Gavriil, egumenul di la sfânta mănăstire de acolo din Câmpulungu, zicăndu că are sfânta mănăstire cărţi di la răposatul Matei vodă şi de la alţi domni […], ca să ţie cu ce au fost miluit domnii sfănta mănăstire cu cămănăriia din târgu şi să ia de la un car de peşte, ce se vinde în tărgu, 5 ocă şi sămbătă limbile şi carne care sănt rănduite de răposatul Matei vodă pentru pomana şi scrise în hrisovul lui ca să fie de treaba oaspeţilor”[26].

În vremea aceluiaşi domn Gheorghe Duca, orăşenii câmpulungeni, în frunte cu judeţul Andreas şi cei 12 pârgari, au contestat din nou dreptul egumenului de la mănăstirea din Câmpulung de a judeca pe toţi aceia găsiţi vinovaţi de neplata taxelor vamale pe perioada târgului sau zborului de la Sf. Ilie. Mai mult, aceştia au arătat, evident pe baza vechilor cărţi domneşti ale oraşului, „cum că ei sănt ertaţi de toate ca să nu dea vamă den nici unele, iar acum le iau călugării şi de carul cu peşte căte 5 oca şi limbi şi carne de la scaune în toate sămbetele”. În replică, egumenul mănăstirii din Câmpulung, Gavriil, împreună cu ceilalţi călugări, au invocat faptul că toate acestea fuseseră „închinate de Matei vodă la mănăstire”[27].

Judecând această pricină, domnul, împreună cu boierii din Divan, a dat câştig de cauză orăşenilor. Astfel, prin hrisovul din 17 ianuarie 1675, Duca vodă a întărit vechile scutiri ale orăşenilor câmpulungeni, interzicând, totodată, mănăstirii să mai perceapă 5 oca de la fiecare car de peşte, precum şi limbile de la scaunele cu carne: „lui Andrii judeţu cu 12 pârgari şi preoţilor şi tuturor oroşanilor de la mare pănă la mic, căţi sănt moşneni oraşului şi cu feciorii lor, câţi Dumnezeu le va da, ca să fie în pace de găleată şi de lucru domnescu şi de vama părcălabilor den oraş şi de vama pitărească de la zborul lui Stii Ilie prorocul verice vor vinde sau verice vor cumpăra au cal, au bou, sau oi, sau pături, sau peşte, sau verice şi nici den cărăle dă peşte să nu le ia căte 5 ocă de peşte de car, nici carne, nici limbile sămbăta de la scaune den care le vor fi luând

[23] Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii*, vol. I, doc. 132, pp. 292-293.
[24] *Ibidem*, doc. 133, p. 293.
[25] *Ibidem*, doc. 134, p. 297.
[26] *Ibidem*, doc. 138, pp. 301-302.
[27] *Ibidem*, doc. 140, p. 305.

părcălabii şi călugării de la mănăstire, ci de toate să fie în pace, să nu le ia vamă, precum au fost obiceiu şi precum au fost ertaţi şi mai dănainte den zilele altor domni bătrâni şi buni credincioşi domni”[28]. În plus, orăşenilor le era recunoscut şi dreptul de judecată: „Aşijderea şi pentru judecăţile oraşului, pre oroşani să-i judece judeţu lor cu 12 pârgari şi cu bătrânii oraşului, iar călugării de la mănăstire sau părcălabii sau măcar alţii să n-aibă a să amesteca să strice judecăţile lor, ci toate legile şi judecăţile lor să fie stătătoare”[29].

Însemnătatea acestui hrisov a fost atât de mare pentru orăşenii câmpulungeni, încât, un an mai târziu, în 1675, au ridicat un monument din piatră în formă de cruce, cunoscut până în zilele noastre sub numele de *Crucea Jurământului* şi păstrat în peretele fostei clădiri a Magistratului oraşului[30]. Mai târziu, către sfârşitul secolului al XVIII-lea, în piaţa oraşului Câmpulung avea să se ridice o a doua cruce, de fapt o copie a celei dintâi, ea reproducând, cu mici modificări, textul privilegiul domnesc din 1674[31].

Conflictul orăşenilor cu egumenul de la mănăstirea din oraş avea să reizbucnească câţiva ani mai târziu, pe timpul domniei lui Şerban Cantacuzino (1678-1688). În primăvara anului 1681, judeţul Scarlat cu cei 12 pârgari au pârât la Divanul domnesc pe egumenul mănăstirii, Gavriil, că le-a uzurpat dreptul de vamă şi de judecată. Prin cartea din 23 mai 1681, domnul a dat câştig de cauză şi unora şi altora, reconfirmând dreptul de judecată al orăşenilor, precum şi dreptul mănăstirii de a percepe cămănăritul şi vama din carele de peşte aduse spre vânzare la târgul sau zborul de Sf. Ilie[32]. Rămâne foarte probabilă ipoteza potrivit căreia, domnitorul Şerban Cantacuzino n-a urmărit decât eliminarea judelui Andreas de la conducerea oraşului Câmpulung, nu atât din raţiuni de natură confesională, cât mai ales din raţiuni care ţin de exprimarea unei autorităţi domneşti absolute pe plan intern.

Revenind la situaţia catolicilor din Ţara Românească, la sfârşitul secolului al XVII-lea, *Relaţia anonimă latină* ne prezintă o imagine nu tocmai fericită. Cu excepţia câtorva mai înstăriţi, majoritatea catolicilor erau „foarte săraci, secătuiţi şi fără vlagă”, ei îndurând „multe rele şi prigoniri de la români”[33]. Potrivit relatările lui Anton-Maria del Chiaro, secretarul principelui Constantin Brâncoveanu, catolicii de la Câmpulung, dar şi cei de la Târgovişte şi Bucureşti, trăiau „în mizerie”[34]. La Câmpulung, de pildă, mai existau vreo 10 familii de catolici, respectiv vreo 50 de suflete, dintre care două se aflau în slujba parohului de la biserica Bărăţiei, fratele Martin Tobia[35]. La Bucureşti, numărul catolicilor era şi mai mic: câţiva oşteni catolici, probabil poloni şi unguri, trei negustori bulgari de la Chiprovăţ şi un pisar polon sau moldovean[36].

---

[28] *Ibidem*, doc. 143, p. 308.
[29] *Ibidem.*
[30] Dumitru I. Băjan, *Crucea Jurământului. Studiu analitic şi istoric cu două gravuri pe zinc şi o anexă*, Câmpulung, 1929, pp. 9-11.
[31] Constantin Şerban, *Lupta orăşenilor din Câmpulung-Muscel împotriva asupririi feudale în sec. al XVII-lea – al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie“, XV, nr. 4, 1962, p. 959.
[32] Gh. Pârnuţă, Şt. Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii*, vol. I, doc. 154, pp. 319-321.
[33] *Călători străini*, vol. VII, p. 461.
[34] Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, trad. S. Chris-Cristian, Iaşi, 1929, p. 13.
[35] *Călători străini*, vol. VII, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu–Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980 p. 461.
[36] *Ibidem.*

Începând cu 1688 sau 1689, numărul catolicilor avea să cunoască o uşoară creştere, în urma venirii de la sud de Dunăre a unor emigranţi refugiaţi catolici bulgari din Chiprovăţ şi Copilovăţ, pe care Constantin Brâncoveanu i-a protejat, acordându-le permisiunea să se aşeze în localităţile unde existau parohii catolice, respectiv la Câmpulung, Târgovişte, Bucureşti şi Râmnic sau să întemeieze aşezări noi acolo unde prezenţa catolicilor era sporadică, precum la Craiova şi Brădiceni[37].

După înăbuşirea răscoalei antiotomane de la sud de Dunăre (1688)[38], mai mulţi preoţi catolici, în frunte cu episcopul de Sofia, Ştefan Knezević, şi-au găsit refugiul în Ţara Românească, unde s-au bucurat de ocrotirea lui Brâncoveanu şi a unor mari dregători ai ţării, precum stolnicul Constantin Cantacuzino[39].

Zece ani mai târziu, după evenimentele petrecute în Transilvania (1691-1699)[40], atitudinea favorabilă a domnitorului Constantin Brâncoveanu faţă de catolicism pare să se fi estompat, el urmărind să apere mai degrabă integritatea bisericilor ortodoxe împotriva tendinţelor de catolicizare a misionarilor papali şi mai cu seamă a misionarilor iezuiţi[41].

VIEWPOINTS REGARDIG THE LORDLY POWER PROTECTORATE OVER THE CATHOLIC COMMUNITY IN CÂMPULUNG IN THE 17-TH CENTURY

Abstract

Unlike other urban centers of Walachia, Câmpulung was, undoubtedly, a privileged town, as it had administrative autonomy & a series of exemptions obtained along the centuries from the rulers of Walachia. It is well known that in Câmpulung used to live the oldest & the most numerous Catholic population.

Consequently it always represented a point of interest for the rulers of Walachia despite their Orthodox belief. The present paper represents an analysis based on documentary & narrative springs from the 17-th century regarding the lordly power protectorate over the Catholics from Walachia, and especially from Câmpulung.

[37] Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 78.
[38] *Călători străini*, vol. VII, p. 311.
[39] Violeta Barbu, *op. cit.*, p. 78.
[40] Ne referim aici la politica dusă de Habsburgi în principatul Transilvaniei și „unirea" fruntașilor Bisericii ortodoxe de aici cu Biserica Romei; vezi pe larg despre, la Mathias Bernath, *Habsburgii şi începuturile formării naţiunii române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
[41] Ştefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Brâncoveanu. Viaţa, domnia, epoca*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, p. 167.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CTITORII CÂMPULUNGENI REPREZENTAŢI ÎN TABLOURILE VOTIVE

ANCUŢA ELENA PUNGOI[*]

Un oraș important al județului Argeş, cu un trecut bogat, veche reşedinţă voievodală a Țării Românești, cu o dezvoltare comercială intensă de-a lungul timpului este Câmpulungul, centru de cultură relevant și prin monumentele sale de cult ortodox.

Edificiile vechi ecleziastice ale orașului îi prezintă pe membrii marcanți ai comunității locale, ne redau indicii prețioase despre societatea câmpulungeană, subliniind influențele vestimentare, care se înscriu în curentul socio-cultural muntean al epocii zugrăvirii lor.

Încă de la intrarea în urbe, se observă un monument maiestos, ansamblul mânăstiresc de la Câmpulung, cu o deosebită importanță, atât culturală, cât și istorică, care a jucat un rol important în dezvoltarea scrisului românesc, Mânăstirea Negru Vodă.

Despre biserica Mânăstirii Negru Vodă, deși o întâlnim menționată în multe surse lingvistice cu caracter narativ și istoric, nu găsim documente sigure relativ la anul zidirii. Amintind câteva repere, cum sunt 1351, data când voievodul Nicolae Alexandru Basarab a dăruit mânăstirii satul Bădești, și 1352, anul înmormântării lui Basarab I voievod, se poate trasa ipoteza că a fost construită mult mai înainte, probabil în secolul al XIII-lea.

Un alt document este o versiune arabă a cronicii Ţării Româneşti[1] descoperită în anul 1970 la Deir-es-Sir, lângă Beirut, capitala Libanului. Acest izvor atribuie lui Negru voievod zidirea unei măreţe biserici la Câmpulung, în anul 1290, posibil Mânăstirea Negru Vodă[2].

Despre structura ansamblului putem spune că a suferit modificări, în secolul al XVII-lea, fiind complet refăcută de către Matei Basarab, după cutremurul din 20 iulie 1628[3], lucru menționat și în pisania situată la intrarea în biserică[4].

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292-16640) în versiunea arabă a lui Macarie Zaine,* în „Studii" 23 şi 4/1970, p. 673-692.

[2] Gheorghe I. Cantacuzino consideră cele două izvoare: inscripțiile lui Matei Basarab și cronica din 1290 sunt puse sub semnul întrebării, intrând în contradicție (*Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung*, București, 2011, p. 47).

[3] Ioan Răuţescu, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung-Muscel, 1943, p. 14; vezi şi Gheorghe I. Cantacuzino, *Începuturile oraşului Câmpulung...*, p. 65.

Această biserică mânăstirească, purtând hramul „Adormirea Maicii Domnului” a avut, la începuturile sale, şi funcţia de necropolă domnească, aici aflându-se mormintele primilor domni ai Ţării Româneşti, Basarab I şi Nicolae Alexandru[5].

În urma cercetărilor arheologice s-a putut preciza ce s-a păstrat din lăcaşul iniţial, *„pre aceeaşi temelie, cu aceleaşi pietre”*, rămânând prima asiză din elevaţia bisericii iniţiale, (actualul edificiu fiind mărit spre vest), precum şi modalitatea reconstrucției celui de-al doilea edificiu de biserica construită în veacul al XIX-lea[6].

Seismul din 1802, care a făcut să se prăbuşească numeroase clădiri, a crăpat cupola bisericii Mânăstirii Negru-Vodă. Acestui nefericit eveniment i se datorește pierderea definitivă, peste câțiva ani, atât a monumentului de arhitectură, cât şi a picturii lui, realizată în timpul lui Matei Basarab, de Pârvu Mutu[7].

După afirmațiile preotul Ioan Răuţescu pictura monumentului a fost refăcută în 1831, putem considera că picturile originale din timpul lui Matei Basarab s-au pierdut zugravul[8].

Astfel, ctitorii sunt reprezentaţi pe peretele vestic: Matei Basarab cu doamna sa, Elena şi alăturat, Radu Negru şi Nicolae Alexandru Voievod. Portretele lui Mechisedec, primul egumen, care se afla pe peretele nordic şi cel al vornicului Pană Costescu, au dispărut în urma repictărilor ulterioare incendiului din 1932 izbucnit la Seminarul orfanilor, reparațiile efectuându-se sub grija patriarhului Iustinian în perioada 1955-1957[9].

Primii sunt înfăţişaţi *Matei Basarab* şi doamna sa, *Elena* (Fig. 1), amândoi zugrăviți într-un stil neoclasic, care nu s-a păstrat prea bine, atât de specific secolului

---

[4] *† În numele Tatălui şi al Fiului şi ai Duhului Sfânt Amin. În zilele ducelui creştin şi de Dumnezeu iubit creştin Matei Basarab voevod i g(o)sp(o)jda ego Elina cu vrearea lui Dumnezeu pus a fi D(o)mn creştin în moşia lui, adec(ă) scris-am de această sfântă bisearică ce iaste hramul Adormirei prea Sfintei Stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu şi pururea Fecioarei Maria, care o au zidit răposatul Radu Negru voevod, când au fost văleat de la Adam 6723 (= 1215) şi au stătut cu nun(ă) pace, până în zilele lui Alexandru Vodă Iiaş, fost-au leat 7136 (= 1623) atunce s'au surpat. Iar dacă au dăruit Dumnezeu, pre creştinu Băsărab voevod i g(o)sp(o)jda ego Elina cu domnie întru moşia lui, socoti-au ca un D(o)mn milostiv, ca s(ă) ridice aceast(ă) s(fâ)ntă bisearec(ă) ca s(ă) nu piar(ă) pomeana moşilor, pentru că au fost şi Măria Sa dentru acea rud(ă) bun(ă) şi adev(ărată) ca s(ă) fie şi domniei lui de pomeană la sf(â)ntu jertfenic şi de mare ajutor înaintea feţii lui Dumnezeu întru veci Amin. - Dup(ă) aceea şi acest (oraş) ce să zice Dălg(o)pol, să fie iertat de vama de pâine, să nu dea vam(ă) domnească; aşijderea şi orăşenii să nu dea vamă de ceale ce vor vinde, cum iertaţi au fost de răposatul Radu Negru voevod.şi cum scrie în cărţile ceale bătrâne, aşijderea să fie iertaţi şi de Domnia Mea, iar cine nu va întări, să fie proclet şi anatema. Şi s-au început această sf(â)ntă bisearecă de faţa temeliei în luna lui Iunie 22, de la Adam trecuţi ani 7143 (= 1635). Şi ispravnic au fost dup(ă) lucrul acestei sfinte bisearici, jupan Socol clucearul den Cornăţeani şi s'au nevoit şi acest boiar cu tat(ă) inema şi cu toată strădania pentru slujba Domnului său şi pentru sufletul lui, ca să-i fie de ajutor. Şi s'au săvârşit în luna lui August 24, când au fost leat 7144 (=1636)*, (Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung*, vol. I, Bucureşti, 1999, Doc. 46, p. 181).

[5] Gheorghe I. Cantacuzino, *Vestigii din zona vechii reşedinţe voievodale de la Câmpulung*, în „Revista muzeelor”, anul LXXII, Nr. 1- 2003, p. 41.

[6] Gheorghe I. Cantacuzino, Spiridon Cristocea, Teodor Mavrodin, Ștefan Trâmbaciu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta Curte Domnească din Câmpulung din anii 1975-1977*, în „Studii şi comunicări”, Câmpulung, 1981, p. 23-29.

[7] Arh. Maria Mulțescu, arh. Alexandru Mulțescu, *Câmpulung-Muscel – Repere arhitecturale înscrise în cronica secolului al XIX-lea*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor. Seria Monumente Istorice și de Artă” (RMM-MIA), anul XLIX, Nr. 2-1980, p. 61.

[8] Ioan Răuţescu, *op.cit.*, p. 72.

[9] Gheorghe I. Cantacuzino, *Câmpulung, vechi monumente şi biserici*, Bucureşti, 2002, p. 31.

XIX, în ţinute de aparat totuşi nereprezentative în totalitate, secolului apartenent personajelor. Pe cap, ambii poartă „coroneta" cu fleuroane bizantine. El are mantie, agafată la gât, împodobită cu misadă, de sub care se zăreşte un anteriu prins la brâu cu un taclit de culoare deschisă.

Fig. 1. Biserica Mânăstirii Negru Vodă, Câmpulung: Matei Basarab şi doamna sa Elena.

Soţia sa, peste rochia cu guler rotund de horbotă, *freza apuseană*[10], din care se văd mânecile puţin bufante, terminate, de asemenea, cu manşete de dantelă albă întoarsă, poartă un *caftan* cusut cu fir, costum împărătesc din „drapi d`oro" cu *cepazuri şi chiotori de aur*, specific secolului XVII, haină asemănătoare cu cea de la Mânăstirea Arnota. Încălţămintea acestora nu se mai poate distinge în tabloul votiv.

Alt personaj este *Radu Negru* (Fig. 2) fiind de fapt imaginea lui Vladislav I Vlaicu de la Biserica Domnească din Curtea de Argeş, purtând coroana cu fleuroane, *hlamida* de purpură bizantină, tunică scurtă, cusută pe margini cu fir, colanţi şi încălţăminte poloneză, pe când *Nicolae Alexandru,* care îi stă alături poartă *cavdionul* bizantin roşu, împodobit cu *misadă* cu sponciuri şi găitane aurite, care lasă vizibile mânecile strâmte unei jupane aurite, lucrată asemenea în fir[11]. Ca şi celelalte feţe voievodale, acesta din urmă deţine pe cap o coroană de tip angevin.

Un monument cu o relevanță deosebită pentru Câmpulung este Biserica Domnească, cu înainte hramul „Sfântul Nicolae„ astăzi „Sfinţii Mihail şi Gavriil". Din inscripţia bisericii desluşim pe lângă anul edificării, 1721, și informații despre primii

[10] Alexandru Alexianu, *Mode și veşminte din trecut*, vol. I, București, 1971, p. 346.
[11] *Ibidem,* p. 51.

săi ctitori şi despre transformările suferite de-a lungul timpului[12]. Monumentul ortodox este cunoscut în zonă şi sub numele de Biserica Grecilor, denumire ce provine de la Nicolae Mavrocordat, care a refăcut-o în 1721, biserica fiind ulterior vizitată de către o serie de negustori greci[13].

Fig. 2. Biserica Mânăstirii Negru Vodă, Câmpulung:
Radu Negru, Nicolae Alexandru Voievod

Ca urmare a noi daune, va fi reclădită în 1870-1889 din nou, fiind ultima intervenţie de acest gen, care i-a fost adusă, păstrându-se pe zidul din faţă și cele două pisanii, prima datând din 1721, iar a doua de la 1889, anul construirii actualei clădiri[14].

[12] †*Această sfântă şi dumnezeiască biserică care să cinsteşte şi prăznuiaşte hramul sfântului şi făcătorului de minuni erarhul Nicolae fost-au zidit(ă) de răposata Doamna Chiajna* **a** răposatului *Mircii-Vodă şi de fiiu său Pătru Voevod, decând au fost leat* ***7075*** (*1565-6) şi, de pe vremi slăbindu-să toate, zidul şi desfăcâadu-s(ă) bolta, cât era să cază să primejduiască norodui, - dec(i) când* ***au fost*** *acum în* ***zilel(e)*** *prea luminatului Domn Io Nicolae Alexandru Voevod, preoţii aceştii sfinte bisereci neavând putinţa să direagă biserica, au adus aminte* **Măriei** *Sal(e); dec Măriia Sa s-au milostivit şi au dat bun ajutor,* ***şi*** *au mai* ***aju****tat ş-alţi creştini, cine cu cât sau îndurat: dec,* ***fiindu*** *ispravnic* ***acestui*** *oraşu dumnealui jupan Neacşul vornicul Piteşteanul, şi văzându* ***că, de*** *nu se va surpa den temelie, nu s(ă) poate direage, s-au îndemnat* ***dum****nealui den tot suflet d-a puns d-au* **surpat**, *şi den temelie s-au zidit* ***bisea****rică mai mare, cu strane, puindu dum(nealui) şi cheltuială decât* **tot mai** *multă, şi isprăvindu-să zidul, iară dumnealui au zugrăvit şi bisearica, altariul şi tinda, ca să fie* ***tut(u)ror*** *celor ce au miluit şi dumnealui veacnică pomenire, - fiindu slujitori sfintei bisearici* ***smeritul Gheorghe preot*** *şi smeritul preot Ianache, care au fostu ispravnic si mult-****sârguitor*** *la* ***tot*** *lucrul sfintei bisearici: şi s'au isprăvitu la* ***Iulie 8 zil(e), It. 7229(1721) ,*** **(**C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului. Istoric şi legendar însoţit de călăuza vizitatorului*, Câmpulung –Muscel, 1925, p. 112).

[13] Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 263.

[14] Ion Popescu-Argeşel, *Mânăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Bucureşti, 2000, p.77.

Pictura este cea realizată în 1889, de către Gheorghe Stoenescu, fost elev al lui Gheorghe Tătărăscu, asupra acesteia intervenindu-se printr-o restaurare în 1934-1935, care a constat în spălarea frescelor[15].

Pe peretele vestic al pronaosului se află situat tabloul votiv, în stil neoclasic la primilor ctitori: *Doamna Chiajna* şi fiul acesteia, *Petru al II-lea Voievod* (Fig. 3); probabil, copii ale altor reprezentări ale acestora, asemănătoare cu cele de la Mânăstirea Snagov[16].

Fig. 3. Biserica Domnească, Câmpulung: Petru al II-lea Voievod, Doamna Chiajna.

Doamna este în *caftan* muntenesc, cu guler răscroit, detaşabil de aur, împodobit cu pietre, acoperindu-i umerii, aşa cum sunt citate asemenea gulere în inventarele timpului[17]. Pe dedesubt poartă o rochie roşie răscroită, lăsând observabile mânecile unei jupane albe, dantelate la manşetă. Peste părul lăsat lung, se află o coroană bătută cu pietre scumpe, nemaiavând prinse acele binecunoscute pandelocuri

[15] *Ibidem*, p. 78.
[16] Alexandru Alexianu, *op. cit.*, Vol. I, p. 205.
[17] *Idem.*

ale apusului, în schimb atârnă nişte cercei lungi cu trei şiruri de mărgăritare. Alte obiecte de podoabă sunt şiragurile de perle la baza gâtului şi un inel. Această expunere datând din secolul XIX, şi-a pierdut simbolistica veacului iniţial, când probabil Chinjana era reprezentată ţinând în mână o năframă, aici ţine o filă cu schiţa actualei biserici.

Petru al II-lea Voievod (Fig. 3) este înfăţişat purtând o mantie roşie, tivită cu blană de linx, peste o dulamă azurie, prinsă cu chiotori şi sponciuri aurite, cusută cu galoane de fir şi la mijloc prinsă cu o năframă. Poartă aceeaşi *coroană angevină*, peste părul lung dat pe spate, bătută cu pietre preţioase. Faţa îi este încadrată de o mustaţă. Ca şi mama sa, ţine în mână o filă cu planul edificiului, amănunt introdus probabil de ultimul pictor.

Alt lăcaş istoric, cu un tablou votiv impresionant, este biserica Marina, considerată de secol XVI, care pare să fie cea mai veche biserică din urbe, datată după Mânăstirea Negru Vodă. C.D. Aricescu considera că a fost zidită între 1100 şi 1200, fără a susţine cu ceva concret această afirmaţie, iar preotul Ioan Răuţescu o datează din secolul al XIV[18]. Săpăturile arheologice făcute, în 1966, de Flaminiu Mârţu, au scos la iveală relicve din secolele XV-XVI, ceea ce dovedeşte că biserica exista în aceea vreme[19].

Biserica Marina s-a reparat în 1696, conform inscripţiei din interior: „*aflându-se din zilele vechi părasită şi neaflându-se ctitori ca s-o mai înoiască şi stând biserica necăutată, îndemnându-mă eu robul lui Dumnezeu Barbu de am înoit-o într-u slava sfintei Muceniţi Marina pe cât mi-au fost cu putinţă şi am făcut clopotniţa den temelie precum se vede şi-am cumpărat şi două candele de argint şi o vie am cumpărat de am dat bisericii de pomeană”*[20]. Tot de atunci, se atestă şi o parte din pictura din interior, respectiv tabloul votiv al ctitorilor.

Clădirea, aşa cum o regăsim astăzi, s-a conturat în forma actuală de navă, cu două turle, în 1897-1899, când a fost adăugat şi un pridvor nou, pictura nouă datând din această perioadă. Zugrăveala edificiului a fost restaurată prin spălare în 1938[21].

Fresca votivă se află situată în pronaosul I, pe peretele sudic (Fig. 4), fiind o reprezentare vagă a ctitorilor din 1696: jupan Barbu şi jupan Stoica, fiul său, care susţin biserica, şi, ceva mai jos, feciorii celui din urmă şi o jupâneasă, probabil soţia sa. În dreapta, îl observăm pe jupan Bratu, iar mai jos îi regăsim pe feciorii acestuia, alături de o jupâneasă în vârstă.

Bărbaţii sunt înfăţişaţi cu mantii îmblănite şi dulame pe trup, la brâu prinşi cu taclituri. Jupâniţele purtau ţinutele specifice acestei epoci. Poate, după o restaurare corespunzătoare a acestei fresce, se vor putea identifica atât personajele în totalitate, cât şi realizarea unei descrieri amănunţite a portului lor orăşenesc de sfârşit de veac.

Un edificiu care a suferit numeroase transformări de-a lungul timpului este biserica Nicuţ, cu hramul Sfântul Nicolae, fiind cunoscută şi sub denumirea de Biserica Sfântul Mina, în trecut o mai întâlnim menţionată ca biserica Sfântul Nicolae de Sus.

---

[18] *Ibidem*, p. 284.
[19] Flaminiu Mârţu, *Datarea monumentului feudal Marina din Câmpulung Muscel în lumina controverselor şi atestărilor investigaţiilor arheologice*, în „Studii şi Comunicări”, 1984, p. 283.
[20] C. Rădulescu Codin, *op.cit.*, p. 184.
[21] Dănuţ I. Manu, *Grija pentru monumentele istorice, obiectiv prioritar al preoţilor din protopopiatul Câmpulung-Muscel*, Piteşti, 1995, p. 282.

Denumirea edificiului de azi provine de la numele lui Constantin Popescu-Nicuţ, cel care a refăcut-o în 1854. Ea, în afară de importanța religioasă-istorică, dobândește și o însemnătate socială, prin păstrarea reprezentării ctitorilor săi.

Fig. 4. Biserica Marina, Câmpulung: jupan Barbu, jupan Stoica (fiul său), care susţin biserica, alături de soții și copii(numele acestora nu mai este lizibil).

Din datele importante, care au marcat lăcaşul, amintim: fondarea acestuia, de către logofătul Mareş Băjescu, finalizarea de către Constantin Brâncoveanu (1688-1714) şi pictarea în 1750, de către preotul Gheorghe, cu soţia sa, Constantina şi fiul lor logofătul Pană.

Inscripţia iniţială a monumentului nu se păstrează, iar înscrisul de acum datează de la 1854, când a fost restaurată, de către Constantin Pop-Nicuţ cu soţia sa Anastasia. A mai suferit de asemenea, în anul 1922 intervenţia picturală lui Belizarie, care a repictat edificiul, acoperind stratul vechi.

Totuşi, s-au păstrat reprezentările ctitorilor din secolul XIX, pe peretele vestic al pronaosului, încadraţi în medalioane, probabil cópii după zugrăveala anterioară: în partea dinspre nord Preotul Gheorghe şi fiul său logofătul Pană, iar înspre sud Constantin Pop-Nicuţ şi soția sa, Anastasia.

Preotul Gheorghe (Fig. 5) este înfăţişat conform cinului preoţesc cu barbă lungă, în anteriu negru, cu un potcap mai înalt, tot de culoare neagră, ţinând în mâna dreaptă o Biblie. Fiul său *logofătul Pană* poartă hainele demnităţii[22] sale: un *caftan* de culoare albastră simplu îmblănit pe margini prins la gât, peste un anteriu de culoare

[22]Alexandru Alexianu, *op. cit*, Vol. II, p. 139.

închisă. Pe cap poartă un *potcap* roşu (însemnul funcţiei sale), care încadrează un cap tuns scurt cu mustaţă.

Fig. 5. Biserica Sfânta Mina, Câmpulung: Preotul Gheorghe, fiul său logofătul Pană.

Într-unul din medalioanele (Fig. 6) din partea sudică se află zugrăvit *Constantin Pop-Nicuţ*, în costum occidental negru: sacou, vestă şi pantalon, cu cămaşă albă şi papion tot negru la gât[23]. Părul şi barba albă fiind tunse scurt, specific celei de-a doua jumătăţi a secolului XIX.

Soţia sa, *Anastasia*, de asemenea are o ţinută occidentalizată, purtând un *şal* peste taiorul şi fusta amplă, de culoare închisă, lăsând vizibil gulerul înalt şi mânecile cu horbotă ale unei cămăşi albe. Ca podoabe, poartă un medalion mare de aur cu lanţ la gât, părul prins în coc sub o *bonetă*, asemenea dantelată de culoare neagră. Culoarea neagră marca o distincţie socială şi a vârstei, în acest veac[24].

În periplul nostru, al identificării edificiilor păstrătoare de tablou votiv din oraşul Câmpulung, întâlnim un alt lăcaş, anume biserica „Sfântul Gheorghe" Olari, în „mahalaua olarilor", ridicată cu pietre provenite de la Cloaşter, după cum afirma

[23] Adina Nanu, *op. cit*, p. 173.
[24] *Ibidem.*

Emil Fisder în volumele sale despre *Cultura germană în România*, *Die Kulturarbeit des Deutschtums in Rumäinien.* Astfel, ni se reliefează în ansamblul arhitectural cu elemente gotice, cum sunt portalul şi ancadramentul unei ferestre[25].

Fig. 6. Biserica Sfânta Mina, Câmpulung: Constantin Pop Nicuț, soția sa Anastasia.

Denumirea de „Mahalaua olarilor”, cartier vechi al oraşului are o proveniență datorată înfloririi artei ceramice la Câmpulung, fiind atestată prin organizarea acestui profil de activitate în breaslă. După aceasta este numit și monumentul de cult „Sfântul Gheorghe”- Olari, Sfântul Gheorghe va reprezenta, astfel patronul hieratic al olarilor.

Clădirea, pe care Flaminiu Mârțu o consideră că datează din secolul al XV-lea[26], nu deține pisanie, anul exact al zidirii rămânându-ne necunoscut. După inscripţiile din biserică putem menţiona că pictura din altar a fost realizată în 1717: „*a fost zugrăvit şi înfrumuseţat de Despina a dumnelui Şerban... leat 7225*”, iar bolta pronaosului, în 1772, de către diaconul Şerban; în altar se găseşte consemnat faptul că tâmpla a fost făcută de către Iorga judeţ, care a şi zugrăvit-o în 1727[27].

Alte transformări suferite sunt cele din 1932, când Comisiunea Monumentelor Istorice a executat lucrări de restaurare la acest monument: a fost înlăturată tencuiala de pe pereţii exteriori ai pronaosului şi altarului până la vechea zidărie, la care s-au

[25] Al. M. Zagoritz, *Înrâuriri Gotice în arhitectura românească*, în „Buletinul Comisiuni Monumentelor Istorice” (BCMI), Bucureşti, anul IX, Fasc. 34, 1916, p. 44.
[26] Flaminiu Mârțu, Gheorghe Pârnuță, Ion Hurdubeţiu, N. Nicolaescu, Ilie Stănescu, *op. cit.*, p. 111.
[27] Răuțescu Ioan, *Câmpulung-Muscel. Monografie istorică*, p. 244.

înlocuit anumite pietre şi cărămizi la soclu, în interior a fost spălată pictura[28], care astăzi este aproape ilizibilă ca la majoritatea bisericilor vechi din judeţul Argeş, situație datorată fumului de lumânări.

Cu toate acestea, s-a păstrat o reprezentare votivă (Fig. 7), veche din 1804, precum menţionează textul inscripționat deasupra capetelor: „!... *anermano proistos; sni(fiul) Popa Iosif, preotu. Acesta multe odoare a adus bisericii cât pe dinlăuntrul şi pe din afară. 1804 august 9*”[29], iar alăturat se află portretul cu înscrisul: „*Preoteasa Mariia*”. Amândoi soții sunt reprezentaţi într-un chenar, pictați peste un strat mai vechi de frescă exterioară situat pe peretele sudic, lateral, exterior edificiului.

Fig. 7. Biserica Sfântul Gheorghe-Olari: popa Iosif și preoteasa Mariia.

Preotul Iosif poartă un potcap negru peste părul tuns scurt, feregea cu mânecile întoarse în sus, de sub care se zăreşte un anteriu cu dungi albe pe fond gri, prins la brâu cu un taclit roşu. În picioare, are binecunoscuţii ceacşiri bufanţi şi meşi, portul incluzând și papucii turceşti.

[28] N. Ghika-Budeşti, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, IV Noul stil românesc din veacul al XVII-lea,* în BCMI, nr. 29, 1936, p. 89-90.
[29] Text transcris de Marius Păduraru, cercetător la Muzeul Judeţean Argeş.

Alăturat, preoteasa *Mariia*, este reprezentată într-o feregea îmblănită cu misadă bogată, de sub care e vizibilă o rochie dungată, pe fond alb cu linii verticale, prinsă asemenea la brâu cu bine cunoscutul taclit, de data acesta cu motive colorate. Pe cap poartă o căciulă comun întâlnită la sfârşitul veacului al XVIII-lea, în mână ţine o plantă cu trei flori, care aici reprezintă nobleţea şi etatea, iar în picioare se observă tuşat conturul unor iminei turceşti

Cu o vechime deosebită de secol al XVI-lea, biserica Șubești, cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului", o putem pune alături de biserica Olarilor, deținând tot numele unei vechi mahalale anume cea a negustorilor de *şube*[30].

Cădirea ecleziastică actuală a suferit de-a lungul timpului trei refaceri. Prima oară a fost edificată şi ctitorită de către Oprea şi Stanciu Bojea cu fii lor: Stanciul, Voica, Marin, Neninul, Dobre, Marin, Eline, Dragomir, aşa cum sunt redați în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice din Aprilie 1931 fasc. 68. Despre cea de-a doua refacere a lăcașului a fost făcută de către judeţul Gherchi, fost ocârmuitor al Câmpulungului, în vremea lui Matei Basarab (1632-1654), după cum reiese dintr-o altă inscripţie, aflată tot în acest loc[31]. Conform pisaniei actuale[32], dar şi a zgrafitului mural din interior, se enunţă fondatorii acestui ultim lăcaş din 1779, deţinător de frescă votivă: *„chir Dosotei arhimandrit şi egumen al Mănăstirii ot Câmpulung, şi Trandafir logofăt al Sfintei Mănăstiri ot Dolgopol, cu jupâniţa sa Maria*".

Ca și celelalte biserici descrise mai sus, aceasta a suferit intervenții de restaurare și consolidare de-a lungul timpului, cea mai importantă fiind cea din 1926 desfăşurată sub egida Comisiunii Monumentelor Istorice.

Tabloul votiv al acestei biserici se găseşte pe peretele de vestic (Fig. 8), unde sunt zugrăviţi ctitorii enumeraţi în inscripţia de mai sus.

Aşadar, unul din aceste portrete prezintă pe *Trandafir, logofătul sfintei mănăstiri,* îmbrăcat în costumul ce se purta în acea vreme de tagma negustorească mai bogată, existând o asemănare cu cinul boieresc de atunci. Se cunoaşte, că acest port este de provenienţă fanariotă, ca şi multe din obiceiurile întâlnite în acea perioadă.

Pe deasupra, poartă o *mantie* îmblănită cu *misadă,* a cărei nuanţă, aşa cum arată azi, pare a fi verde, lăsând să se vadă o feregea, de asemenea îmblănită, cu mâneci scurte până la cot şi larg deschisă în faţă. Pe sub feregea, se poate observa un dungat negru, pe un fond albastru, lung cu mânecile strâmte. La brâu, un *taclit* probabil din mătase de culoare deschisă. În picioare, are *ceacşiri* sau *şalvari*, care se termină cu *meşi* şi papucii turceşti.

[30] I. Mihail, *Pictura bisericii Subeşti din Câmpulung*, în BCMI, Bucureşti, anul XX, fasc. 52, 1927, p. 65.

[31] Eugen Matei, Mihail Becuţ, *Biserica Şubeşti - ctitorie a breslei "Şubarilor din Câmpulung-Muscel"*, în „Argessis", 1995, p. 289.

[32] *†În numele Tatălui şi al Fiiului şi al sfântului D(u)hu, amin. Din râvnă dumnezeiască îndemnat fiind eu, robul lui Dumnezeu Dositheiu arhimandrit, năstavnecul sfintei mânăstiri Câmpulungu, cu Trandafir împreună, Logofă(t) s(fin)tei mânăstiri, am început şi am zidit această sf(ăn)tă biserică a prea sf(in)tei de D(u)m(ne)zeu Născătoarii şi pururea fecioarii Mariei şi al sf(ăn)tului părintelui nostru Spiridon şi a Sf(in)ţilor Împăraţi Constantin şi Elena, pentru că, fiind altă biserică afară de aceasta, făcut(ă) de un Oprea i Stanciul Boja de(n) leat 7060 (1551-2), şi foarte s(ă) învechise şi se stricase de tot, s au făcut şi s-au înfrumuseţat această cum se vede, în zilele preanălţatului Domnu Ion Alixandru Ipsilant-Voievod, cu blagosloveniia Preosf(in)ţii Sale părintelui Mitropolitu Grigore, la leat 1779, luna noem(vrie)21,* în Eugen Matei, Mihail Becuţ, *Biserica Şubeşti...,*p. 289.

Fig. 8. Biserica Şubești, Câmpulung: Trandafir logofătul, jupâniţa Maria și fiul.

Într-o ţinută asemănătoare, îl găsim zugrăvit şi pe fiul său, al cărui nume nu este menţionat în inscripţii. O diferențiere în costumația copilului, se poate sesiza prin inexistența mantiei, peste anteriul dungat fiind o feregea scurtă cărămizie până la genunchi, cu gulerul şi mânecile de blană cafenie. Amândoi, atât tatăl cât și fiul sunt tunşi scurt, cu capul descoperit.

Soţia ctitorului, *jupâniţa Maria*, este înfățișată într-o feregea uşor cambrată, descheiată în faţă, cu pliuri laterale de culoare albastră, aşa cum se poate sesiza în pictura actuală, comparativ cu cea veche care era de o nuanţa alburie, imagine păstrată într-o poză realizată după restaurarea din 1926.

Costumația este completată de o rochie lungă cu rever în *formă de V*, prinsă la mijloc cu o curea cu paftale rotunde probabil executate din argint aurit. Părul este strâns în sus, acoperit de un *turban* mic, împodobit cu pietre, la gât are un giuvaer, a cărui formă nu se mai distinge, iar în picioare deține *papuci turceşti* cu vârful rotund. Asemănător o regăsim şi pe fiica acesteia, care este poziţionată în faţă.

Referitor la podoabele de port, respectiv la piesele de ofervărie putem afirma, în urma cercetărilor arheologice pe toată aria oraşului[33], că s-au evidențiat atât din punct de vedere cantități şi al diversității (obiecte din metale prețioase încrustate cu pietre şi perle), demonstrând, astfel existența nu numai a unor meșteri pricepuți, dar și a unei elite negustorești.[34]

Biserica Șubești aşteaptă să fie restaurată din nou, pentru a putea fi completată această descriere a portului câmpulungean de secol XVIII, etapă când vestimentația orientalizată a boierilor munteni, pătrunde în mediul negustoresc al oraşelor.

Edificiile de cult din Câmpulung relevă prin tablourile votive, o descriere mai exactă a portului elitelor câmpulungene până în veacul al XIX-lea, acesta din urmă cunoscut ca și perioada marilor transformări social-politice şi vestimentare. Astfel, portul oriental cunoaşte un declin şi lasă locul celui apusean, mai ales după revoluţia de la 1848: ceacșirii, işlicurile, meșii, giubelele fiind înlocuite de moda occidentală.

În această atmosferă de emancipare a modei se vor înscrie, de asemenea și frescele bisericilor a căror pictură datează din acest secol XIX, de afirmare naţională, înscriindu-se şi opţiunea pentru ţinutele ce veneau din apusul Europei - Paris şi Viena, ele fiind aduse o dată cu suflul revoluţiei franceze.

FOUNDERS FROM CÂMPULUNG REPRESENTED IN THE VOTIVE PAINTINGS

Abstract

The difference of social status along the years in Câmpulung is represented in the mural paintings from churches. On the walls of the Orthodox churches from Câmpulung are thus preserved the images of the clothes of the founders from the past whose life was not hard at all.

[33] Flaminiu Mîrţu, Gheorghe Pârnuţă, Ion Hurdubeţiu, N. Nicolaescu, Ilie Stănescu, *Câmpulung-Muscel ieri şi azi,* Câmpulung-Muscel, 1974, p. 116.
[34] *Ibidem.*

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

PRACTICI VESTIMENTARE ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-lea

MARIN TOMA[*]

Arta pe om şi funcţiile costumului. Veşmintele şi modul lor de utilizare au generat în ultima perioadă de timp folosirea sintagmei „arta pe om"[1] ca reprezentând cumulul de elemente care oferă privitorului imaginea de sine a unei persoane. Aceste elemente sunt trăsăturile naturale ale persoanei, coafura, machiajul, costumaţia şi podoabele. Frumuseţea naturală-fizicul unei persoane a constituit subiectul constant al cărţilor de gen de-a lungul ultimelor secole. Astăzi, cei interesaţi în a avea o înfăţişare cât mai corectă şi mai plăcută în societatea pe care o frecventează pot învăţa de la specialişti care sunt veşmintele care îi avantajează în funcţie de caracteristicile corpului lor fizic: înălţime, greutate, tipul feţei sau al siluetei, culoarea pielii etc. Eventualele mici „defecte" ale acestor trăsături naturale pot fi îndreptate prin folosirea corectă a vestimentaţiei, precum şi prin utilizarea de „măşti" (barba sau\şi mustaţa, coafura sau diferitele accesorii). Scopurile acestei „deghizări" sunt binecunoscute: să farmece, să cucerească, să sperie, să impună respect, să inspire milă etc.

De cele mai multe ori, atunci când se încearcă prezentarea unei istorii a vestimentaţiei, este necesară şi realizarea conexiunii evidente dintre îmbrăcăminte şi lux. Existenţa legilor somptuare, nu numai în Occident (Franţa sau Spania[2], spre exemplu), ci şi în secolul al XVIII-lea valah ne demonstrează rolul social extrem de important pe care îl avea veşmântul[3]. „Arta pe om" a fost înainte de toate un mod de comunicare[4]. Prin intermediul costumului, purtătorul îşi arăta rangul social, precum şi puterea sa financiară.

În secolul al XVIII-lea, în Ţara Românească, fiecare funcţionar era obligat să poarte un anumit costum completat de turbanul care avea dimensiuni şi forme precise pentru fiecare funcţie publică. Diferenţa socială, statutul şi prestigiul fiecărui rang erau întărite de elemente vestimentare şi de utilizarea unor culori diferite. În plus, opţiunile pentru moda de tip oriental sau occidental continuau să fie respectate, demonstrând

---

[*] Asociaţia Grupul pentru Educaţie şi Ecologie Argeş.

[1]A. Nanu, *Artă, stil, costum*, Bucureşti, Editura Noi Media Print, 2007, pp. 12-19. A se vedea şi Jen Jones, *Fashion History: Looking Great Through the Ages*, Capstone Press, 2007, 32 pp.

[2]J. Sempere y Guarinos, *Historia del luxo, y de los leyes suntuarias de España*, vol. I-II, Madrid,1788.

[3]Al. Alexianu, *Mode şi veşminte din trecut.*, vol. II, Bucureşti, Editura Meridiane, 1987,pp. 82-85.

[4]A se vedea pentru identificarea vestimentară a unui simbol cu o anumită cauză exemplul cocardei revoluţionare franceze, analizat de Jean Marc Devocelle, *La cocarde directoriale: dérives d'un symbol révolutionnaire,* în „Annales historique de la Révolution française", vol. 289, nr. 1, 1992, pp. 355-366.

existenţa unei societăţi în tranziţie bazată pe coexistenţa mai multor modele vestimentare. Pentru a exemplifica cele afirmate mai sus redăm mai jos dispoziţiile domnitorului Alexandru Ghica privind uniforma funcţionarilor, datând din 7 septembrie 1834: „Toţi boierii de întâiul rang, începând de la vel ban şi până la vel cămăraş, după vechiul obiceiu şi după îndatoratul decorum al acestui Prinţipat, va purta în zile însemnate îmbrăcăminte de paradă.

Câţi din boierii acestui rang ţin portul cel vechiu, vor purta la zile de paradă gugiumanuri de samur cu fundul roşu, ferigele sau contosuri iarna, neavând însă asemenea podoabe vor purta nuanţe de cinste cu cusuturi la guler după forma literei A. Iar cei ce au primit port europinesc, vor purta iarăşi la zile de paradă capele în trei colţuri cu pană albă pă marginea ei, uniformă de postav civit cu cusături la guler, mâneci şi buzunări, după forma litera V, care cusături pentru cei halea va fi pe catifea neagră şi cu bumbi de metal, cu marca ţării, pantalon de cazimir alb, asemenea şi jeletcă cu bumbi mititei, având marca ţării, crevată albă şi sangă civilă atârnată în eşarpă, fundă de fir galben; câţi însă din boierii aceştia vor sluji divanişti ori cum le va fi portul, în seanţe şi la zile de paradă vor avea după datorie mantale de cinste negre cu guler cusut cu fir, după forma litera D şi bastoane de dregătorii ce au.

Boierii de la vel culcer în jos, vor purta cel ce să obişnuia din vechime la zile de paradă; câţi însă din aceşti boieri vor fi luat port europinesc, pe câtă vreme vor fi în slujbe lucrătoare de orice dregătorie vor purta uniforma, însă de la vel clucer până la vel comis, guler, după forma litera V şi la mâneci mărgioara acelui guler, pălăria fără pană împrejur pantaloni şi jiletcă de cazimir alb, şapca cum mai sus s-au zis, iar de la sărdar mai jos numai marginea gulerului cusută, pălăria tot ca acei mai sus, pantaloni civiţi. Pă lângă demarcaţia ce s-au dat până aci acestor cusături să osibeşte însă partea judecătorească din cea administrativă: cea dintâiu primind cusăturile cu fir galben şi cea de a 2-lea cu fir alb.Câţi amploiaţi vor fi în slujbă lucrătoare şi nu vor avea rang vor purta frac civit cu năsturi de metal cu marca ţării şi capela rătundă“[5].

O incursiune în moda valahă a acelor vremuri mai poate cuprinde un studiu al moravurilor, o privire asupra saloanelor şi a balurilor oficiale, o istorie a interioarelor şi a mobilei, o documentare necesară despre tipul de muzică asociat hainei, însă şi „vizionarea” legăturii dintre spectacol şi veşmânt[6].

În ceea ce priveşte funcţiile costumului, Adina Nanu a identificat mai multe tipuri în raport cu protecţia oferită, cu destinaţia sa şi cu rolul de comunicare vizuală pe care îl îndeplineşte[7]. Deşi aceste trei criterii par a reprezenta şi o evoluţie în timp a costumului, principalul motiv al existenţei sale fiind acela de a-l proteja pe cel care îl poartă împotriva naturii (frig, îngheţ, căldură, vânt, ploaie) şi împotriva atacurilor (cum este cazul armurilor), de fapt ele au fost îndeplinite în acelaşi timp pe tot parcursul existenţei umane. Desigur, au suferit numeroase modificări odată cu creşterea şi diversificarea nevoilor personale şi a gusturilor[8].

---

[5]Vl. Diculescu, *Viaţa cotidiană a Ţării Româneşti. 1800-1848,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970, p. 67-68.
[6]A. S. Ionescu, *Modă şi societate urbană în România Epocii Moderne,* Bucureşti, Editura Paideia,2006, p. 18-22.
[7]A. Nanu, *Arta pe om. Look-ul şi înţelesul semnelor vestimentare,* Bucureşti, Editura Compania, 2007, p. 7-13; 78-79, 110-112.
[8]F. Regnault, *L'Evolution du costume (17e conférence transformiste),* în „Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris”, vol. 1, nr. 1, 1900, pp. 329-344.

Criteriul destinaţiei unui obiect vestimentar conţine două sensuri. Primul dintre ele a apărut odată cu diversificare activităţii umane şi a fost utilizat pentru a realiza o anumită muncă specializată (uniforma soldatului, a medicului, a pompierului, iar mai nou a cosmonautului sau a scafandrului). Cel de-al doilea sens este ilustrat de momentul cotidian în care veşmântul este purtat. Astfel, există vestimentaţie de zi, de noapte, lenjerie de noapte, precum şi costume pentru anumite momente speciale (vizite, plimbări, serbări, serate, baluri etc.).

Rolul costumului de a comunica vizual identifică purtătorul în cadrul societăţii sale[9]. El decodifică privitorilor funcţia şi rangul social al celui sau a celei din faţa lor[10]. S-a spus, pe bună dreptate, că uniforma denotă funcţia şi nu personalitatea. În acelaşi timp, ea îndeplineşte toate cele trei criterii enunţate mai sus. Protejează trupul împotriva naturii şi a diverselor atacuri, este destinată a fi purtată în timpul exercitării funcţiei respective şi comunică vizual tuturor poziţia socială a celui care o poartă[11].

Atunci când apreciem sau ne manifestăm o totală sau parţială dezaprobare faţă de silueta unei persoane, motivele pentru care luăm o astfel de poziţie sunt de natură matematică: un raport cât se poate de clar între dimensiune şi proporţii. Verticalul, simbolizând elanul gotic al arborelui care creşte sau al gândului care se înalţă se opune liniilor orizontale care sunt caracteristice trupurilor greoaie, inerte. Pe aceeaşi direcţie se înscriu şi cele două modele de siluete, ale cărui denumiri sunt preluate tot din matematică: convexe şi concave[12].

Amplificarea ţinutei se realiza pentru probarea statutului social prin perne, coroane, peruci umflate, folosirea de baldachine pentru tronuri, tocuri înalte, tălpi groase, haine cu trenă etc. Subţierea siluetei se obţinea prin sublinierea părţilor care erau subţiri de la natură: gâtul, prin degajare, ridicând părul şi adâncind decolteul, gulere strânse, cilindrice; talia, strânsă într-un corset mascat de o centură lată; braţele dezgolite sau cu mâneci strâmte; picioarele, prin purtarea unor ciorapi lungi şi a pantofilor cu vârf ascuţit. În imaginea pe care fiecare persoană era interesată să o transmită celor din jur, un rol deosebit de important era acela al culorilor veşmintelor. Astfel, roşul simboliza energia şi dragostea, albul era expresia purităţii, în timp ce negrul era întruchiparea misterului, a nopţii şi a morţii. Desigur, pentru a face o impresie puternică, nu numai culoarea hainelor era extrem de importantă, un aspect la fel de esenţial era realizarea acordului cromatic dintre culoarea pielii, ochilor şi a părului[13]. În contextul acoperirii trupului cu veşminte într-o măsură mai mare sau mai mică, chipului îi revine un rol de seamă în individualizarea persoanelor în raport cu ceilalţi semeni. El este supus celor mai mari schimbări. Schimbările care se pot aduce chipului uman sunt pieptănătura părului, aranjarea măştilor naturale - barba şi mustăţile, coafarea părului şi machiajul[14]. Pălăria, un accesoriu al chipului, a

---

[9]Odile Blanc, *Histoire du costume : l'objet introuvable*, în „Médiévales”, vol. 14, nr. 29, 1995, pp. 65-82.

[10]Yves Delaporte, *Le Signe vestimentaire*, în „L'Homme”, vol. 20, nr. 3, 1980, pp. 109-142.

[11]Irene Turnau, *Varsovie au XVIIIe siècle : les costumes bourgeois*, în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, vol. 16, nr. 5, 1960, pp. 1127-1137.

[12]Adina Nanu, *Arta pe om...*, pp. 50-51.

[13]*Ibidem*, pp. 51-58. A se vedea şi Michel Pastoureau, *L'Eglise et la couleur, des origines à la Réforme*, în „Bibliothèque de l'école des chartes”, vol. 147, nr. 1, 1989, pp. 203-230.

[14]A se vedea şi Jean Poirier; Patrick O'Reilly, *L'évolution du costume,* în „Journal de la Société des océanistes”, vol. 9, nr. 9, 1953, pp. 151-169.

reprezentat mereu un cod precis, acceptat şi respectat, prin care se identifica locul fiecărei persoane în cadrul societăţii; un semn de deosebire a celui care se bucura de o anumită funcţie în stat (forma ei a variat în timp şi spaţiu de la tiare şi pene la coroane şi turbane). Pentru a obţine un efect vizual mai impunător se recurgea la supradimensionarea pălăriilor realizată prin materiale rigide (coroane, căşti de metal) şi apretate (işlicul sau jobenul pe carton) şi prin acumulare de ţesături (suprapunere şi drapare, ca în cazul turbanelor şi încreţire şi plisare, aşa cum întâlnim la bonete).

Prin urmare, nu greşim afirmând că idealul uman, la nivelul elitei conducătoare a principatului Ţării Româneşti, putea fi caracterizat prin corpolenţă, verticalizarea siluetei, a veşmintelor lungi şi largi, şi lux. Identificăm aici una dintre constantele modelului cultural vestimentar românesc prezent la nivel elitar pe parcursul secolului al XVIII-lea. El va supravieţui în forme diminuate spre începutul secolului al XIX-lea, când modelul occidental va începe să câştige teren cu o mai pronunţată receptivitate în rândul mediului feminin. Treptat, vom asista la o coabitare a elementelor vestimentare specifice unui model, cu practici tributare unui alt model. Este relevant exemplul Saftei Ipsilanti, soţia domnitorului Constantin Ipsilanti, care îmbrăcată cu o rochie franţuzească, special pentru a primi în audienţă pe soţia consulului francez, Christine Reinhard, o întâmpină pe aceasta aşezată pe divan, invitându-şi oaspetele să i se alăture, deşi exista o flagrantă neconcordanţă funcţională între piesa de mobilier oriental şi complicata toaletă occidentală[15].

Influenţa orientală asupra veşmintelor purtate de boierii românii de-a lungul a două secole este considerabilă şi în ceea ce priveşte terminologia întrebuinţată, inclusiv în domeniul vestimentar[16]: anteriu[17] (tc. anteri); atlaz[18] (tc. atlaz); basma[19] (tc. basma); boccea[20] (tc bohça); biniş[21] (tc biniş); caftan[22] (tc kaftan); capot[23] (tc kapot); ceacşiri[24] (tc. Çakšyr); ceapraz[25] (tc. çapraz); ceatma[26] (tc. çatma); cepchen[27] (tc. çepken); ciorap[28] (tc. çorab); cioareci[29] (tc. čaryk); chimir[30] (tc. kemer); dirmea[31] (tc dürmë); dulamă[32] (tc. dolama); fotă[33] (tc. fota); giubea[34] (tc. ğubbè); ilic[35] (tc. yelek); libadea[36]

[15]Adrian Silvan Ionescu, *Mişcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*,Noi Media Print, 2008, p. 23.
[16]A se vedea pentru comparaţie şi Jan Reychman, *Les influences orientales en Pologne et dans les pays limitrophes à l'époque des «Lumières »*, în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, vol. 20, nr. 3, 1965, pp. 537-546.
[17]Academia Română, *Micul dicţionar academic,* vol. I, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2003 (în cont. *MDA*), pp., 88.
[18]*Ibidem*, p. 161.
[19]*Ibidem*, p. 217.
[20]*Ibidem*, p. 288.
[21]*Ibidem*, p. 269.
[22]*Ibidem*, p. 356.
[23]*Ibidem*, p. 378
[24]*Ibidem*, p. 454.
[25]*Ibidem*, p. 456.
[26]*Ibidem*, p. 458.
[27]*Ibidem*, p. 469.
[28]*Ibidem*, p. 532.
[29]*Ibidem*, p. 523.
[30]*Ibidem*, p. 497.
[31]*MDA*, vol. II, 2002, p. 174.
[32]*Ibidem*, p. 237.

(tc. libade); mahrama[37] (tc. mahrama); papuc[38] (tc. papuç); şalvari[39] (tc. şalvar); şavana[40] (tc. şebane) şi testemel[41] (tc. destemal).

După cum se poate observa din lista de cuvinte, unele dintre ele se referă fie la denumiri de articole vestimentare, fie la materiale din care se pot confecţiona veşminte. Numărul cuvintelor româneşti preluate din limba vorbită în Imperiul Otoman a fost mult mai mare, dar unele dintre ele s-au uitat, istoria modei în Ţara Românească parcurgând destul de repede, la începutul secolului al XIX-lea, drumul dinspre giubeaua orientală spre fracul occidental.

Boierul român între Orient şi Occident. Încadrat ca un model cultural legat de structura societăţii, boierul român din punct de vedere social poate fi descris plecând de la mai multe ipostaze: boierul ca om de stat, pregătit de mic copil şi înzestrat cu aptitudinile necesare desfăşurării diverselor însărcinări primite în calitatea sa de dregător domnesc; boierul-iubitor de cultură prin pregătirea sa intelectuală şi prin aplecarea spre muzică și artă; boierul-om de societate, participant la dineuri, baluri şi serbari; boierul-filantrop; boierul-ctitor de şcoli şi biserici. Aceste ipostaze enumerate mai sus nu pot fi analizate separat, ele se întrepătrund pentru a ne oferi o imagine cât mai apropiată de cea reală a rolului jucat de boierii români în societatea românească pe durata epocii fanariote.

Din punct de vedere social, stilul de viaţă oriental începe să fie introdus în spaţiul valah, odată cu primele domnii fanariote[42], la începutul secolului al XVIII-lea. Treptat, idealul uman se schimbă şi el, urmând tendinţele elementelor politice conducătoare. Cel masculin este dominat de corpolenţa boierilor, de bărbile lor imense, de hainele ample şi de siluetele supradimensionate prin întrebuinţarea turbanului. Purtarea acestor haine largi, lungi, împreună cu şalvari transforma boierul român într-o persoană statică, şi, implicit, greoaie.

Deşi mai receptive la noile mode vestimentare din Occident, boieroaicele din Ţara Românească au adoptat şi ele idealul oriental de frumuseţe[43]. Acesta se manifesta de cele mai multe ori prin proeminenţa pântecului, considerată a fi o „virtute" fără de care o domnişoară nu era suficient de demnă pentru a se prezenta în societate[44]. Prin comparaţie cu realităţile vestimentare din Ţara Românească, Imperiul Otoman oscila în privinţa costumelor musulmanelor între două extreme: ascunderea totală în public şi dezvelirea în intimitate[45]. De cele mai multe ori, hainele femeilor turce reliefau, mai puternic decât cele ale româncelor opulenţa formelor, prin curbele largi, rotunjite de

[33] *Ibidem*, p. 456.
[34] *Ibidem*, p. 545.
[35] *MDA*, vol. III, 2003, p. 22.
[36] *Ibidem*, p. 355.
[37] *Ibidem*, p. 457.
[38] *Ibidem*, p. 892.
[39] *MDA*, vol. IV, 2003, p. 738.
[40] *Ibidem*, p. 734.
[41] *Ibidem*, p. 904.
[42] A. Nanu, *Artă, stil, costum...*, pp. 176-179.
[43] A. S. Ionescu, *Modă şi societate urbană...*, pp. 93-100.
[44] A. Alexianu, *op. cit*, pp. 120-124.
[45] A. Nanu,*Artă, stil, costum....*, p. 175.

faldurile bluzelor şi ale şalvarilor[46]. În niciun moment al istoriei vestimentare româneşti nu a existat cerinţa ca femeile să îşi acopere faţa, dar, aproape niciodată ele nu îşi arătau picioarele. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, ţinutele de seară ale româncelor au fost decoltate, iar coafurile preluate din ultimele numere ale revistelor de modă apărute la Paris, însă ele nu şi-au „permis" să-şi arate picioarele goale.

Prezenţa influenţelor orientale în stilul vestimentar valah este dublată de fascinaţia luxului întâlnit în rândul marilor familii boiereşti. Aceste persoane mondene ale societăţii din Ţara Românească cheltuiau sume exorbitante de bani pentru a-şi achiziţiona cele mai scumpe şi mai frumoase materiale existente. Potrivit unui catastif din 10 iulie 1783, bijuteriile domniţei Catinca erau evaluate la suma de 4500 de groşi[47]. Lista cuprinde o pereche de butoni cu diamante, un inel cu briliant, un inel de smarald, o pereche de cercei cu smarald şi o cingătoare de aur. Pe aceeaşi listă, fără a ni se preciza preţul, mai regăsim opt blănuri, şaluri indiene de diferite culori, 6 rochii, un anteriu, lenjerie de corp, un testemel, o cămaşă de baie etc. Pentru a avea o idee cât mai cuprinzătoare despre bogăţia şi luxul acestor boieri valahi vom enumera bijuteriile vândute la mezat după moartea vistiernicului „sinior Văcărescu": o pereche de *paterimă* cu mărgăritare, 4 inele cu briliante, paftale cu briliante, 2 tabachere de aur, un inel cu rubin, un iatagan împodobit cu briliante şi altul din aur, ceasuri de aur şi argint, un şirag de aur, inele in safir şi smarald, cercei din smaralde etc., evaluate la aproximativ 25000 de groşi[48].

Informaţii extrem de preţioase cu privire la vestimentaţia boierilor români ne sunt oferite de scrierile călătorilor străini care au avut prilejul să îi întâlnească şi admire. Apreciind în mod deosebit cultura boierilor noştri care vorbeau greaca, germana, franceza şi limba rusă, francezul Auguste de Lagarde[49], ne scrie şi despre portul lor ce se asemăna cu cel turcesc, cu excepţia turbanului pe care nu aveau voie să îl poarte şi pe care îl înlocuiau cu un calpac: „Boierii învăţaţi vorbesc de obicei mai multe limbi: nu rareori îi vezi vorbind, pe lângă a lor, greceşte, ruseşte, nemţeşte şi franţuzeşte. La Bucureşti oamenii sunt foarte frumoşi; bărbaţii, sub uriaşele calpace pe care le poartă şi care îi desfigurează, au trăsături virile şi regulate. Femeile sunt drăguţe şi cele mai multe sunt pline de calităţi...portul boierilor se aseamănă cu cel al turcilor, în afara turbanului pe care nu au voie să-l poarte; îl înlocuiesc prin acest calpac, un fel de băşică în formă de pară, acoperită cu blană de miel de culoare cenuşie sau neagră, cu o circumferinţă nu mai mică de trei picioare şi cu înălţimea de aceleaşi proporţii. Portul ţăranilor este întocmai ca acela al dacilor înfăţişaţi pe columna lui Traian de la Roma. Îmbrăcămintea femeilor seamănă întrucâtva cu cea a grecoaicelor de la Constantinopol la care adaugă o mai mare cantitate de bijuterii; dar acum numai femeile în vârstă şi cele ale boierilor de clasa a treia o mai folosesc. Celelalte urmează

[46]*Ibidem.*
[47]M. Carataşu, *Documentele Văcăreştilor,* Bucureşti, 1975, p. 63.
[48]*Ibidem„* pp. 75 şi 77.
[49]Auguste Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde (1780-?), a participat activ la mişcările politice şi militare europene generate de revoluţia franceză, luptând atât de partea Franţei, cât şi a Rusiei. Cu ocazia drumurilor dinspre Paris spre Moscova şi retur a călătorit şi prin ţările române. Impresiile sale au fost redactate şi publicate sub forma unor scrisori către prietenul său Jules Griffith.

moda de la Paris şi Viena şi se întrec în ce priveşte gustul şi cochetăria cu elegantele din capitalele noastre“[50].

Un alt fin observator al realităţilor româneşti, consulul englez Wilkinson[51], considera portul boierilor ca fiind unul eronat pentru că era integral tributar modelului vestimentar turcesc, cu excepţia celui al femeilor care adăugau luxoaselor şi elegantelor veşminte occidentale, bijuteriile Orientului: „Portul naţional al boierilor nu se deosebeşte de acela al claselor superioare din Turcia, cu singura deosebire a turbanului pe care îl înlocuiesc cu un fel de căciulă de o înălţime neobişnuită numit calpac, făcută din blană de astrahan cenuşie, de forma unei pere. Este gol <pe dinăuntru> şi partea cea mai mare are o circumferinţă de vreo trei picioare şi o înălţime în raport cu aceasta. Este un acoperământ de cap pe cât de urât pe atât de caraghios şi nu este deloc potrivit cu frumuseţea şi bogăţia restului costumului. Femeile se îmbracă întrutotul după moda europeană, dar ele combină modele cu bogăţia orientală şi cu mulţimea podoabelor. în general, ele nu sunt prea frumoase; dar această lipsă de <frumuseţe> este compensată de multă graţie naturală, de o fire veselă şi de o deosebită eleganţă de forme“[52].

Britanicul Robert Porter[53] apreciază calităţile fizice ale românilor, atât femei, cât şi bărbaţi, deşi se amuză copios pe seama căciulilor purtate de români, după model turcesc, ca de altfel întreaga costumaţie. Porter remarcă însă faptul că femeile din înalta societate a Ţării Româneşti se îmbrăcau după model francez şi nu oriental: „Costumul obişnuit era cel turcesc din brocart de toate culorile, cu broderii şi tivit cu blănuri; până aici totul era bine, dar uriaşa căciulă valahă îi făcea caraghioşi. Căciula e asemănătoare unei pompe cu o circumferinţă de 3 picioare şi de o înălţime de asemenea uriaşă. Materialul este blăniţa argintie a mielului de Buhara; în vârf are nişte găetane care ajută pe cel ce o poartă să o scoată când vrea să salute o cunoştinţă. Acest mic adaos e de culoare verde la toţi, cu excepţia familiei domnitoare care îl are alb. Căciula rangurilor inferioare este în acelaşi fel, dar nu atât de mare, având o creastă ca o perniţă pătrată acoperită cu pânza neagră. Toţi par a avea atâta greutate pe cap încât ţi-e milă să te uiţi la ei, dar numai după ce ţi-a trecut primul îndemn - acela de a râde de un asemenea caraghioslâc. Românii de toate rangurile sunt foarte plăcuţi la înfăţişare, bine făcuţi, cu trăsături frumoase şi cu o expresie cât se poate de blândă...Femeile sunt cât se poate de drăguţe, blânde şi vioaie; deoarece au renunţat la costumul naţional şi arată ca nişte elegante pariziene“[54].

---

[50]*Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea,* vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004,pp. 564-565.

[51]William Wilkinson a fost al doilea reprezentant diplomatic al Marii Britanii în principate (1814-1818). Memoriile sale sunt publicate în lucrarea *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them,*Londra, 1820.

[52]*Călători străini...*, vol. I,p. 640.

[53]Sir Robert ker Porter (1777-1842), pictor de profesie-a pictat în special scene de bătălie, a lucrat o perioadă la curtea ţarului Alexandru I. Călătoreşte mult în întreaga lume, de câteva ori îndeplinind şi funcţii diplomatice din partea Marii Britanii. Notele sale despre Ţara Românească şi Moldova sunt publicate în volumul *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babaylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820,* Londra, 1822.

[54]*Călători străini...*, vol. I, pp. 806-808.

Atunci când analizează veşmintele boierimii româneşti, francezul Francois Recordon[55] începe relatările sale referindu-se la luxul acestora şi la faptul că îmbrăcămintea îi putea costa trei sau patru mii de franci, fără a mai aduna şi costul bijuteriilor. O asemenea sumă se datora în special blănurilor cumpărate din Rusia şi diferitelor şaluri aduse de negustori din India: „Vei recunoaşte că unor persoane cu asemenea venituri le este îngăduit să facă oarecare lux. Cei mai mulţi dintre ei duc o viaţă de mare strălucire, mai cu seamă în îmbrăcămintea scumpă, slugile numeroase şi echipajele splendide. Trebuie să ştii mai întâi că îmbrăcămintea unui boier sau nobil din Ţara Românească, fără giuvaeruri, costă de obicei până la trei sau patru mii de franci; ea constă mai întâi dintr-un işlic de blană cu părul foarte scurt şi creţ, de formă aproape sferică şi care are o circumferinţă de cel puţin cinci picioare; la ceremoniile mari poartă o altă căciulă de samur în forma unui cilindru puţin turtit, al cărui fund este făcut din stofă de culoare roşie şi niciodată albă, aceasta din urmă fiind rezervată numai domnilor, care au singuri dreptul s-o poarte, ca şi turbanul. Sub căciulă boierii au o tichie roşie pe care nu şi-o scot niciodată şi care ascunde puţinul păr pe care nu şi-l rad. Peste cămaşa de mătase şi ceacşârii roşii terminaţi cu tuzluci galbeni de saftian poartă o veste lungă turcească ce coboară până la călcâie şi pe care o strâng în jurul mijlocului cu un şal de India. Iarna acoperă această vestă cu două sau chiar cu trei haine îmblănite de samur sau alte blănuri foarte scumpe. În sfârşit, încălţămintea constă din cizmuliţe sau papuci galbeni pe care obişnuiesc să-i lase la uşa apartamentului, mai ales dacă acolo sunt aşternute covoare“[56].

În privinţa hainelor purtate de boieroaice, Recordon admiră rochiile albe, şalurile frumoase, scurtele de blană, băsmăluţele de muselină, ciorapii din bumbac, bijuteriile scumpe (cercei, medalioane, inele etc.): „ Îmbrăcămintea boieroaicelor nu este cu nimic mai prejos de aceea a soţilor lor; de obicei sunt îmbrăcate într-o rochie albă, împodobită la poale cu o broderie lată. Dantelele cămăşuţei care le ascunde gâtul ies frumos în evidenţă pe şalul frumos sau pe eleganta scurtă de blană pe care o poartă iarna. Găteala capului, pentru care par să aibă mult gust şi care nu le vine rău, este formată dintr-o băsmăluţă de muselină imprimată, împodobită de cele mai multe ori cu broderii şi în care îşi înfăşoară capul în mai multe feluri, dar având întotdeauna grijă să li se vadă părul şi ca nodul elegant al băsmăluţei să scoată în evidenţă frumuseţea carnaţiei. Nişte gingaşi conduri peste un ciorap subţire de bumbac constituie încălţămintea cea mai obişnuită. În sfârşit, ar fi de prisos să-ţi spun că poartă tot soiul de bijuterii din cele mai scumpe, precum cercei, coliere, medalioane şi inele…“[57].

Veşmintele au fost şi vor fi întotdeauna purtătoarele unui mesaj, imaginea poziţiei sociale a celui care le poartă. Prin urmare, boierii români erau cât se poate de atenţi în ceea ce priveşte felul în care se îmbrăcau şi în care se prezentau în faţa celorlalţi. Constrânşi într-o anumită măsură să respecte modelul vestimentar oriental din cauza realităţilor sociale şi politice, boierii români au ales să compenseze această limitare printr-un lux care i-a pus nu de puţine ori în poziţii divergente cu domnitorii

[55]Francois Recordon (1795-1844) şi-a urmat în 1815 la Bucureşti tatăl, negustor cunoscut în capitala Ţării Româneşti. Aici, tânărul francez devine secretarul de limbă franceză al domnitorului Caragea. După moartea tatălui său şi evenimentele revoluţionare din 1821, Francois Recordon se întoarce în Franţa unde îşi public memoriile despre viaţa sa printre români. Cartea este dedicată domnitorului Gheorghe Caragea.
[56]*Călători străini…,* vol. I p. 679.
[57]*Ibidem,* pp. 679-680.

fanarioţi. Nesupuse rigorilor de ordin politic, boieroaicele noastre au fost mult mai receptive la moda vestimentară occidentală pe care au îmbinat-o cu cea orientală.

**Modelul cultural vestimentar ţărănesc: tradiţie şi rom									ânitate.** Întreaga viaţă îşi desfăşoară etapele de cele mai multe ori în ambianţa unei locuinţe şi în micul univers care o înconjoară. Nicăieri acest adevăr nu a fost mai evident ca în lumea ţăranului român. Lăcaş şi martor al sensibilităţii sale, adăpost al momentelor cruciale ale existenţei, acea locuinţă, adesea îngropată în pământ a reprezentat temelia societăţii româneşti. Trecerea de la palat la colibă este dificilă şi în scris, nu doar în realitate. Nicio încercare de prezentare a modelului cultural al ţăranului român nu este lipsită de provocări, principală fiind lipsa informaţiilor. La aceasta se adaugă tipologia deja clasică la care s-au raportat majoritatea referirilor la lumea satului românesc şi anume asuprirea la care ţăranii erau supuşi şi greutatea achitării tuturor taxelor care le reveneau potrivit legilor. La confluenţa dintre oriental şi occidental, elitele nu pot fi în niciun caz păstrătoare ale identităţii sociale româneşti. Cu siguranţa, aceasta poate fi întrezărită doar în ţăranul român.

Deşi supuse unui subiectivism evident, generat de cele mai multe ori de necunoaştere, relatările călătorilor străini reprezintă nu numai o sursă bogată de informaţii pentru orice aspect al cotidianului din ţările române, ci şi un barometru al evoluţiei culturii şi civilizaţiei româneşti din acele vremuri. Potrivit relatărilor italianului Felice Caronni[58], românii erau bărbaţi chipeşi, înalţi, cu părul lung şi cu mustăţi şi barbă (după vârsta de 50 de ani). Îmbrăcămintea lor era formată dintr-o cămaşă largă, purtată peste iţari şi strânsă la mijloc de un brâu unde erau atârnate batista, tutunul, banii şi cuţitul. În picioare purtau opinci, iar iarna cizme. Italianul nu îşi ascunde însă dezaprobarea faţă de veşmintele româncelor, destul de transparente în opinia sa: „Înfăţişarea lor este mai mult chipeşă, atât ca înălţime cât şi ca proporţii. Poartă părul lung, pe care, despărţindu-l pe frunte, îl lasă să cadă pe umeri. Poartă mustaţă, îşi rad barba până la 50 de ani împliniţi, iar de la acea vârstă nu mai apropie briciul de ea, dimpotrivă; dintre femei foarte puţine izbutesc să aibă o înfăţişare frumoasă...Portul bărbătesc constă dintr-o cămaşă scurtă cu mâneci largi, care nu ajung până la cot, din iţari lungi, care se strâng deasupra coapselor. O curea de piele strânge totodată cămaşa şi iţarii, dar cămaşa e pe dinafară. La brâu stă atârnată toată zestrea lor: batista, cuţitul, punga cu bani şi punga pentru tutun împreună cu cele trebuitoare fumatului. Ca încălţăminte poartă opinci cu curele de piele pentru a le strânge acolo unde trebuie, cam la fel cu sandalele antice sau cu acele „cioce" folosite în munţii Abruzzi. Iarna se încalţă cu cizme colorate, îşi acoperă capul cu o pălărie neagră de piele sau cu o căciulă de blană, potrivindu-şi un fel de pieptar de postav grosolan alb pe lângă un fel de manta din acelaşi postav, atunci când o cere vremea rea... Este ciudat, dar nicidecum atrăgător portul femeilor: de la şolduri în sus numai cămaşa îmbracă vara pe femei; ea e închisă pe sub gât, dar aş spune că doar umbreşte şi nu acoperă sânul care, la cele care au fost mame, se trădează în chip supărător. Pe deasupra fustei poartă un şorţ pe dinainte şi un altul pe dinapoi. Cizmuliţele lor, căci ele se încalţă la fel, sunt de saftin roşu sau galben - împodobite la sărbători îndeosebi cu cusături; tot cu

[58]Felice Caronni (1747/1748-1815), arheolog şi numismat italian, a fost timp de 20 de ani în slujba contelui maghiar Viczay Hedervarz-Mihaly, călătorind şi în Transilvania unde a luat contact şi cu obiceiurile românilor. Impresiile sale de călătorie au fost publicate la Milano în anul 1812.

cusături în culori sunt ornamentate şi cămăşile lor. Capul fetelor este totdeauna descoperit şi cu cosiţele lăsate să atârne pe spate; la femei este acoperit cu o pânză de in legată cu panglici, pe care înşiră perle false, mărgean, bănuţi“[59].

Wilkinson apreciază ca ţăranii români pe care îi întâlneşte şi pe care îi descrie sunt coborâţi în secolul al XIX-lea de pe columna lui Traian de la Roma. Portul bărbaţilor era format din opinci din piele de capră, iţari, cămaşă, dimie, chimir, pieptari, părul lung acoperit de o căciulă din piele de oaie, mustăţi, în timp ce femeile purtau o cămaşă lungă din bumbac, strânsă pe talie: „Portul ţăranilor se aseamănă cu acela al dacilor, aşa cum sunt înfăţişaţi la Roma pe Columna lui Traian. Picioarele lor sunt acoperite cu opinci făcute din piele de capră. Ei poartă un fel de iţari largi care sunt strânşi pe mijloc cu un chimir strâmt de piele şi se strâmtează mai jos de genunchi. Partea de sus a îmbrăcămintei lor este alcătuită dintr-un pieptar strâmt şi deasupra poartă o bundiţă scurtă de dimie groasă şi iarna mai pun un cojoc de piele de oaie albă, care le atârnă pe umeri ca blăniţa husarilor. Nu-şi taie deloc părul de pe cap, care este împletit răsucit în spate şi acoperit de obicei cu o căciulă, făcută din piele de oaie, dar care vara este înlocuită cu o pălărie mare rotundă. Îşi rad barba şi lasă să le crească numai mustăţile. Femeile sunt acoperite de la gât până la glezne cu o rochie lungă dintr-o pânză groasă de bumbac, de culoare deschisă, strânsă în jurul mijlocului ca să li se vadă formele. Ele merg de obicei desculţe şi îşi acoperă capul cu o basma obişnuită, care serveşte mai degrabă pentru a le strânge părul. În zilele de sărbătoare pun peste cămaşa lor obişnuită o rochie colorată de o calitate mai bună; ele o încheie de la mijloc până la gât, în jurul căruia poartă, în chip de podoabă, unul sau mai multe şiraguri de mărgele sau salbe de parale găurite în acest scop“[60].

Pagini cu descrieri amănunţite despre îmbrăcămintea românilor a redactat şi călătorul francez François Recordon. Potrivit acestuia, ţăranii români se îmbrăcau cu opinci, iţari, o cămaşă cu găitane, o căciulă din blană de oaie peste care puneau iarna un cojoc din piele de oaie. Mustăţile lungi ale românilor, deşi neîngrijite, trădau blândeţea firii lui: „Dacă încep să descriu îmbrăcămintea lor, îţi voi spune că cea a bărbaţilor este alcătuită aproape numai dintr-o cămaşă, dintr-o bundiţă lungă şi din iţari strâmţi, veşminte care, în afară de cămaşă, sunt făcute de obicei dintr-o stofă de lână albă cu cusăturile şi tivul împodobite cu mici găitane albastre. Ei poartă o căciulă din blană de oaie, îşi încing mijlocul cu un brâu care câteodată este de piele, dar de cele mai multe ori este o fâşie lată din stofă de lână de culoare naturală ori vopsită în roşu sau verde; în sfârşit, încălţămintea este alcătuită din câteva bucăţi de pânză grosolană, în care-şi înfăşoară gamba şi laba piciorului, apărând-o pe aceasta şi cu opinci. Iarna îşi pun peste haină un cojoc de piele de oaie sau un suman grosolan cu glugă, cu care îşi acoperă capul; apoi nu se prea întâmplă să iasă pentru câtva timp din casă fără să ia cu ei o traistă. Mustăţile lungi, care le umbresc gura şi barba neîngrijită, lasă totuşi să le citeşti pe faţă blândeţea firii lor“[61].

În privinţa ţărăncilor, Recordon descrie cămăşile acestora împodobite în culori vii peste care legau două fote şi la care asortau diverse salbe: „Îmbrăcămintea femeilor române este formată, în primul rând, dintr-o cămaşă care în partea de sus şi la mâneci

[59] *Călători străini…*, vol. I, pp. 487-488.
[60] *Ibidem*, p. 649.
[61] *Ibidem*, p. 667.

este încărcată de cusături cu arnici albastru sau roşu; peste cămaşă nu poartă nici rochie, nici fustă, ci două fote de stofă destul de groasă, în dungi albastre, roşii şi albe sau galbene pe care le leagă una în faţă şi alta dinapoi, lăsând să se vadă frumoasa lor cămaşă de care sunt destul de mândre; în sfârşit, se poate spune că femeile de la ţară au o anumită eleganţă în găteala lor, mai ales când au pe cap o băsmăluţă care pune în valoare farmecul chipurilor lor, deşi adesea sunt puţin arse de soare. Câte unele poartă la gât salbe de monede de argint, ca femeile ţiganilor, sau chiar de aur, ca evreicele, care îşi împodobesc cu acestea şi frumoasa lor tichie înflorită cu mărgăritare fine; dar trebuie să te gândeşti că ţărăncile române sunt foarte departe de a putea ajunge vreodată la un asemenea lux“[62].

Contrastând cu părerile prezentate mai sus, englezul Nathaniel Burton consideră că ţăranii români, la adăpostul pălăriilor mari, au o privire hoţească şi cruntă; bărbaţii poartă o cămaşa lungă, un brâu la care are au legate punga de tutun, amnarul şi briceagul, iţari, sandale; au părul lung şi mustăţi, haine de postav, căciuli de oaie şi papuci turceşti: „ Locuitorii au o privire hoţească şi cruntă sub pălării mari, de formă joasă; sunt informat că nu respectă prea mult proprietatea altora; în afară de această pălărie mare de formă puritană, ei poartă o cămaşă care le ajunge până la genunchi cu un brâu, la care sunt legate în faţă punga de tutun, briceagul şi amnarul; au iţari scurţi şi sandale ale căror nojiţe sunt înfăşurate în jurul piciorului şi prinse de un fel de obiele de lână; ei poartă şi părul lung şi mustaţă, dar barba a ieşit cu totul din uz, în afară de unele persoane foarte bătrâne din locuri îndepărtate ale ţării; câţiva locuitori poartă o haină dintr-un postav cafeniu închis, alcătuit dintr-o bondiţă lungă, pantaloni largi, o căciulă de piele de oaie; vezi şi unii cu ilicul turcesc, împodobit pe spate şi cu papucii turceşti - aceştia cu pălăria mare au o înfăţişare ciudată; ei combină totuşi costumele din Europa cu cele din Asia“[63].

Franţuzoaica Ami Boue s-a arătat interesată de modelul cultural vestimentar al românilor din Ţara Românească, model pe care l-a asemănat celui bulgăresc şi căruia i-a găsit şi unele influenţe ungureşti. Căciulile mari de oaie, mustăţile lungi şi hainele albe ale românilor le dădeau acestora un aer sălbatic, în opinia călătoarei franceze, care a sesizat şi contrastul ciudat existent între aceşti oameni şi boierii care începeau încet, dar sigur să adopte modelul vestimentar occidental: „Ţăranii din Ţara Românească au un costum apropiat celui al bulgarilor, cu excepţia iţarilor, un pantalon de pânză albă asemănător cu ai noştri. O cămaşă scurtă depăşeşte puţin genunchiul şi este ţinută de o centură de piele neagră numită brăcinar. Restul îmbrăcămintei este format dintr-o vestă albă, un ilic rotunjit, uneori de altă culoare sau de un mintean scurt, ciorapi scurţi de lână sau numai câteva cârpe, opinci sau călţuni grei şi cu o enormă căciulă din piele. Călţunii lor sunt în parte ungureşti, cu tălpi de lemn şi cu pielea închisă simplu deasupra. Căciulile sunt din piele de oaie, cu lâna brună, neagră sau albă şi au forma celor ale grenadirilor; acestea, alături de mustăţile lungi şi de hainele lor albe, le dau românilor un aer sălbatic. Pentru frig ei au de asemenea mănuşi fără degete, şube albe, bucăţi de piele de oaie numite cojoace mai mult sau mai puţin lungi, care adesea nu depăşesc genunchii sau chiar bucăţi mai mari, bunde ungureşti, cusute din piele galben-brun, pe care florile brodate dau un efect bizar. Dacă sunt în călătorie, au agăţată de

[62]*Ibidem,* p. 668.
[63]*Călători străini...,* vol. III, p. 583.

curea o mică pungă din piele neagră în care îşi pun proviziile...Femeile ţăranilor au capul acoperit cu un tulpan, pe când fetele lor au capul gol, pletele împletite în cozi, atârnând pe spate şi ornate cu flori. Ele au fuste sau mai simplu în timpul verii, cămăşi şi fote, ca bulgăroaicele şi uneori centuri ţesute. Încălţămintea lor, ca şi a bărbaţilor, este formată din opinci şi călţuni; acestea sunt puse peste ciorapi groşi de lână, în aşa fel încât picioarele seamănă cu ale unui elefant. Vara este mult mai agreabil de a le vedea în picioarele goale; şi când plouă sau când spală rufe, pudoarea nu pare să le ferească de a-şi ridica cămaşa mult deasupra genunchiului"[64].

Concluzii. În urma celor prezentate mai sus, este destul de dificil de stabilit unde încep influenţele vestimentare orientale şi care este limita de pătrundere a elementelor occidentale într-o ţară aflată pe toată durata secolului al XVIII-lea în calea dorinţelor de cucerire a trei mari imperii: Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic şi Imperiul Rus. Ştim cu certitudine că veşmintele româneşti sunt influenţate de moda orientală prin intermediul domnitorilor fanarioţi care impun portul oriental tuturor funcţionarilor publici. Prin urmare, marile familii boiereşti se îmbrăcau oriental, cheltuind sume imense de bani pe haine aduse din Siria şi India, dar în acelaşi timp aveau legături politice, culinare şi economice cu occidentul vest-european. Vorbeau italiana şi franceza, comandau, prin intermediul românilor din Transilvania, profesori de limba franceză şi de pian pentru copiii lor. Familia Văcăreştilor este cea care în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea scrie printre primele poezii în limba română, în timp ce tineretul educat de revoluţionarii francezi ajunşi în principate decide că venise timpul eliberării de sub influenţa Orientului. Epoca lui Napoleon a reprezentat pentru Ţara Românească redeşteptarea spiritului Occidentului cruciat. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în numai 20 de ani, societatea cultivată din Ţara Românească devine o copie fidelă a celei pariziene. Ironizat în primii ani, costumul occidental devine în foarte scurt timp principalul veşmânt al elitelor politice şi intelectuale române. În Bucureşti, în toate saloanele, se vorbea cel mai des în limba franceză. Orientul veşmintelor largi, al şalurilor indiene, al bărbilor stufoase şi al şalvarilor dispăruse sau dispărea treptat odată cu bătrânii boieri, nostalgici după vremurile apuse. În această continuă pendulare între Orient şi Occident, lumea tradiţională românească poate fi descoperită doar în figura ţăranului român. Din punct de vedere vestimentar, acesta îşi păstrează costumul popular şi se prezintă vederii călătorilor străini sub forma dacului coborât parcă de pe Columna lui Traian la începutul secolului al XIX-lea.

[64] *Ibidem*, p. 882.

THE FASHION IN WALACHIA IN THE BEGINNING OF THE 19-TH CENTURY

Abstract

The juridical status of Walachia was determined in the 16th century from its affiliation to the "House of Peace" (dâr al 'ahad), somewhere between the "House of war" and the "House of Islam", meaning that Walachia maintained its political autonomy: not in war with the Ottoman Empire and no Islam law on its territory. But this autonomy was limited starting from 1716 until 1821 when the ottomans named as rulers of the Romanian country Greeks from Constantinople. Through these Greeks the oriental fashion will have a great influence in the lives of the Romanians. They will adopt the oriental beauty ideal with outsized bodies, overlapped loose-fitting clothes, sharovaries, suitable to their physical inactivity and to their custom to sit down on Turkish pillows. Therefore, the bodies of the rulers and nobles from Walachia became imposing and heavy.

The man's costume consisted in a turban that was usually replaced with the "islic" (a sort of hat) made out of fur, with different shapes and colours depending on the rank, overlapped long and short fur-lined clothes and sharovaries. Very elegant was the costume of the Romanian women. They used to fur caps, low-necked dresses made out of silk with draped veil over the chest, larger or shorter fur clothes made out of velvet and brocade and heeled shoes.

The oriental influence in Wallachia during the 18th century can be seen in the aspects of daily life: clothes, manners, culinary customs, music and society. Every man that served in a public institution was obliged to dress and act in accordance with the Ottoman manners. Our project wants to show how the fashion influenced the relations between two countries, one more powerful than the other (The Ottoman Empire that dominates Walachia). The empire imposed his manners to act and dress to the region for almost three centuries.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

BISERICILE ŞI SLUJITORII LOR DIN FOSTUL JUDEŢ ARGEŞ ÎN CATAGRAFIA DIN 1833

SPIRIDON CRISTOCEA*

Vechi judeţ al Ţării Româneşti, contemporan cu întemeierea statului muntean în secolul al XIV-lea, Argeşul este păstrătorul unor lăcaşuri ecleziastice care au fost nu numai vetre de credinţă, dar şi de cultură. Scurgerea timpului, calamităţile naturale şi umane (cutremure, incendii, invaziile străine ş. a.) au făcut ca multe din aceste lăcaşuri să dispară.

Dacă pentru secolele XIV-XVIII documentele păstrate ne oferă puţine ştiri despre aceste lăcaşuri, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi mai ales în prima jumătatea secolului al XIX-lea se alcătuiesc catagrafii care conţin date preţioase referitoare la aceste biserici: localităţile şi pe ce moşie unde se aflau, materialul din care erau edificate (zid, lemn), hramul, slujitorii (preoţi, diaconi, ţârcovnici) ş. a.

Primele catagrafii ale bisericilor şi slujitorilor lor au fost alcătuite în fostul judeţ Argeş la începutul secolului al XIX-lea, păstrându-se cea din 1808 şi cea din 1824, care au fost publicate integral[1].

Intrat în vigoare în Ţara Românească în 1831, Regulamentul Organic a înlocuit birul şi alte obligaţii fiscale cu o singură dare, capitaţia, în valoare de 30 de lei pe an, care se plătea de toate familiile „fără osebire, câte se găsesc pe pământul Valahii“. În afară de boierime care era scutită de impozite, Regulamentul organic, prin art. 73, stipula că preoţii şi diaconii „vor fi apăraţi de orice dajdie“, drept compensaţie că nu primeau salariu.

Această prevedere, ca preoţii să nu mai plătească capitaţia, a avut ca urmare o creştere a numărului lor. De aceea, pentru a opri creşterea numărului preoţilor, cei ce voiau să se hirotonisească trebuiau să facă o cerere la Marea Logofeţie a Pricinilor Bisericeşti pentru ca aceasta să obţină „slobozenie din partea Domnului“[2].

Pentru a cunoaşte numărul preoţilor şi al celorlalţi slujitori ai bisericii, Marea Logofeţie a Pricinilor Bisericeşti a poruncit să se întocmească catagrafii ale acestora, prima fiind cea din anul 1833. Nu ştim când a poruncit Marea logofeţie a Pricinilor Bisericeşti să se întocmească prima catagrafie, însă cea „ce s-au trimis nu este urmată pă temeiul fiinţii“ din următoarele motive: „s-au încredinţat Ocârmuirea numai după

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Ştefan Berechet, *Catagrafia episcopiei Argeşului în 1808,* în „Biserica Ortodoxă Română“ anul XL, 1922, p. 678-686; Ion Ionaşcu, *Catagrafia Eparhiei Argeş la 1824,* Bucureşti, 1942.

[2] *Regulamentul Organic,* tipărit la pitarul Z. Karkaleki tipograful Curţii, Bucureşti, 1847.

ştiinţa ce a luat dă la protopopi şi dă la suptocârmuitori plăşilor; al doilea că multe biserici nu sănt dă loc trecute, precum nici măcar cu slujbaşi sau fără slujbaşi; şi al treilea fiindcă mai în urmă s-au făcut şi alte biserici, care urmează să fiie şi acelea toate trecute în catagrafiie".

De aceea, la 24 martie 1833, Alexandru Scarlat Ghica, mare logofăt al Pricinilor Bisericeşti, prin porunca 678, cerea Ocârmuirii Judeţului Argeş „a face altă catagrafiie în care să fiie trecute toate bisericile din satele şi cătunele şi oraşele acelui judeţ, atât cele vechi, cât şi cele din nou zidite, cu toţi preoţii şi diaconii şi alţi slujbaşi, cu toată dăsluşirea". Poruncind întocmirea unei noi catagrafii, marele logofăt avertiza Ocârmuirea „a nu să încrede iarăşi în arătărele protopopilor sau măcar şi în arătările numai ale suptocârmuitorilor"[3].

Primind porunca 678/24 martie 1833, Ocârmuirea Judeţului Argeş confirmă la 30 martie 1833 sosirea ei asigurând că „silindu-să va alcătui ceruta catagrafiie, asămănea povăţuirilor coprinse în porunca Cinstitii logofeţii"[4].

Deşi confirma primirea poruncii Marii Logofeţii a Pricinilor Bisericeşti la 30 martie 1833, de abia la 27 iulie 1833 Ocârmuirea Judeţului Argeş o trimite subocârmuitorilor din cele cinci plase şi două plaiuri care alcătuiau judeţul Argeş prin poruncile cu numerele: 2464 - Plasa Piteştilor, 2564 - Plasa Oltului, 2466 - Plasa Topologului, 2467 - Plaiul Loviştii, 2468 - Plaiul Arefului, 2469 - Plasa Argeşului, 2470 - Plasa Gălăşeştilor[5].

Întrucât Ocârmuirea Judeţului Argeş nu se conformase cu promptitudine poruncii 678/24 martie 1833, Logofeţia Pricinilor Bisericeşti, la 17 august 1833, „face întrebare acei Ocârmuiri a-şi da cuvântul care este pricina dă s-au zăbovit trimiteri acei catagrafii, iar pă dă alta îi scriie ca negreşit, până într-o săptămână cel mult, să o trimită"[6].

Dar subocârmuitorii trimiseră Ocârmuirii Judeţului Argeş catagrafii înainte de 27 iulie 1833, acestea, probabil, fiind întocmite după prima porunca, care nu ştim când fusese dată: la 2 iulie 1833 Petrache Tigveanu, de la Plaiul Loviştii, la 3 iulie 1833 A. Furduescu, de la Plaiul Arefului, la 6 iulie 1833 Costache Rătescu, de la Plasa Argeşului, la 9 iulie 1833 de A. Furduescu, de la Plasa Topologului, la 18 iulie 1833 Ioan Bucşanu, de la Plasa Gălăşeştilor. Numai Dimitrie Budişteanu de la Plasa Piteştilor a trimis catagrafia la 9 august 1833.

La 17 august 1833 Ocârmuirea Judeţului Argeş, prin adresa 3300, trimite Marii Logofeţii a Pricinilor Bisericeşti „ştiinţa cerută pentru toate bisericile ce să află într-acest judeţ, cu toată dăsluşirea, anume dă hramurile şi slujbaşi lor, adică preoţi, diaconi i ţârcovnici, precum şi pă a cui proprietar cade fieşcare".

Această catagrafie, pe care o notăm cu B, având 61 de pagini scrise[7], faţă de cele trimise de subocârmuitori este scrisă de aceeaşi mână şi este mult mai completă pentru că, în afară de slujbaşi, cuprinde hramurile şi moşiile pe care se află toate

[3] Serviciul Judeţean Argeş al Arhivelor Naţionale (în continuare: SJAAN), fond Prefectura Judeţului Argeş (în continuare: PJA), dos. 150/1832, f. 94.
[4] SJAAN, fond PJA, dos. 150/1832, f. 95 r.
[5] SJAAN, fond PJA, dos. 150/1832, f. 110.
[6] SJAAN, fond PJA, dos. 150/1832, f. 154 r.
[7] SJAAN, fond PJA, dos. 150/1832, f. 177 r. - 209 r.

bisericile din judeţ. Probabil ea a fost scrisă de un scriitor după catagrafiile trimise de subocârmuitori în urma poruncii din 24 martie 1833 care nu s-au mai păstrat.

În anul 1961 doi preoţi din judeţul Argeş, Marin M. Branişte şi Ilie Diaconescu, au publicat Catagrafia B, fără să mai menţioneze că în acelaşi dosar se păstrează şi cele trimise de subocârmuitori înainte de porunca Ocârmuirii din 27 iulie 1833, pe care noi o notăm cu A[8].

În afară de alcătuirea catagrafiilor, pentru a opri creşterea numărului slujitorilor bisericii, şi în special a preoţilor, Marea Logofeţie a Bisericeştilor trimite Ocârmuirii Judeţului Argeş, la 1 septembrie 1833, porunca 2034 ca la cererea de hirotonie din partea sătenilor sau a proprietarilor Ocârmuirea „trebuie mai întîiu să cerceteze cu scumpătate prin supocârmuitori şi să ia încredinţare" de anumite situaţii. Această poruncă s-a dat întrucât Logofeţia „au băgat de seamă că suptocârmuitori în loc de a cerceta însuşi toate aceste înprejurări şi a să încredinţa de fiinţa adevărului să mărginesc de cele mai multe ori la o zadarnică formalitate de a adeveri numai învoelile sătenilor cu cei doritori de hirotonii şi a mărturisi cum că după înfăţişarea şi cererea lor sau a proprietarului s-au adeverit de către dânşii"[9].

Întrucât vom prezenta integral Catagrafia A, nu vom face comentarii privind conţinutul ei, singura noastră contribuţie în această direcţie fiind tabelul întocmit de noi, care prezintă statistic o parte din datele furnizate de catagrafii.

Facem precizarea că între situaţia statistică întocmită de noi după Catagrafia A şi cea făcută de cei doi autori menţionaţi mai sus după Catgrafia B există mari deosebiri, mai ales în ceea ce priveşte numărul de slujitori, vina aparţinând uneia din părţi.

---

[8] Marin M. Branişte, Ilie Diaconecu, *Catagrafia preoţilor din judeţul Argeş la 1833,* în „Mitropolia Olteniei", anul XIII, nr. 56-6/1961 p. 395-420. În afară de cele trei catagrafii referitoare la bisericile şi slujitorii lor din judeţul Argeş a mai fost publicată următoarea: Ion Ionescu*, Catagrafia protopopiei Argeş la 1845,* în „Mitropolia Olteniei", nr. 6-7/1955, p. 416-423.

[9] SJAAN, fond PJA, dos. 150/1832, f. 224.

-„1-iu „De este întru adevăr acea biserică cu totul isterisită de preot, din ce vreme şi din care pricină.

2-lea. Daca preotul ce au fost hirotonisit pă seama acei biserici s-au tras sau s-a urmat la alta după voia în scris a Sfîntei Mitropolii sau a episcopului Eparhiei, căci, la dinpotrivă, Cinstita Ocâmuire trebuie prin mijlocirea protopopului să îndatoreze pă preot sau diacon să-ş viie la urma sa şi atunci o vreme să nu să dăpărteze de la s-ta biserică unde este odată legat

3-lea. Daca vreun preot este într-adevăr ajuns la bătrâneţe sau supus vreunii boale cronică ce nu-l iartă a-ş îndăplini datoriile slujbii atunci să să ceară prin Logofeţie mai întâiu slobozeniia acelui preot neputincios şi al doilea hirotonie de alt preot

4-lea. La satele cele mari, unde să arată că este numai un preot şi cu acest chip cer adăogiri şi de alt preot, să să încredinţeze câţi preoţi şi diiaconi să află întru adevăr şi pe care temeiu de neapărată trebuinţă să mai cere adăogire şi de altul"

Nr. crt.	**Plasă/plai**	**Biserici**					**Slujitorii bisericilor**				**Moşia pe care se află biserica**			
		Zid	**Lemn**	**Vechi**	**Noi**	**Total**	**Preoţi**	**Diaconi**	**Ţârcovnici**	**Călugări**	**Boierească**	**Mănăstirească**	**Megieşească**	**Neprecizat**
1.	Arefului	14	7			**21**	46	25	18	22	4	12	3	2
2.	Argeşului					**24**	47	30	13		5	5	4	8
3.	Argeş oraş					**6**	14	3	1					
4.	Galeşeştilor	9	17			**26**	52	23	4		6	1	19	
5.	Loviştii	12	14			**26**	38	12	7				13	13
6.	Oltului					**65**	187	88	24		21	17	25	2
7.	Piteştilor			61	4	**65**	196	115	10		15	23	27	
8.	Oraş Piteşti					**13**	31	9	4					
9.	Topologului					**61**	157	108	14		16	18	27	
10.	**Total**	**35**	**38**	**61**	**4**	**307**	**768**	**413**	**95**	**22**	**67**	**76**	**118**	**25**

De asemenea, facem precizarea că în transcrierea catagrafiei n-am întregit unele prescurtări, după acestea punând punct în următoarele cazuri: p., pp., pop. - pentru popă, logft. - logofăt, d. - diacon.

În orice caz, prin datele pe care le conţin, catagrafiile constituie un element de mare importanţă pentru cunoaşterea acestui aspect al istoriei noastre, iar publicarea lor integrală se impunea.

PLAIU AREFULUI

CATAGRAFIE DE TOATE BISERICILE CE SĂ AFLĂ ÎN ACEST PLAIU, CU PREOŢI, DIACONI ŞI ŢÂRCOVNICI, CUM ARATĂ, 1833 iulie 1

Biserici de zid	Biserici dă lemn	Preoţi	Diaconi	Ţârcovnici	
1					În satul **CĂPĂŢINENI PĂMÂNTENI**, moşia mănăstiri Vieroşu, veche, cu aceştea, însă:
		1			Popa Gheorghe sin popa Ion ot Căpăţâneni
		1			Popa Dumitru sin diaconu Avram, idem
			1		Diacon Ion sin popa Ion, idem
			1		Diacon Costandin sin popa Gheorghe
		2	2		
1					În satul **CORBENI**, hram Sftului. Dumitru, moşiia megeişască, însă:
		1			Pop. Iosiv duhovnic
		1			Pop. Pătru sin pop. Niţ‹u›
		1			Pop. Iordache sin pop. Iordache
			1		Diiaconu Ion sin pop. Iordache
				1	Gheorghe sin Gheorghe Zbirnac
		3	1	1	
	1				În satul **GALEŞ**, hram Intrarea în biserică, moşiia Sfintei Episcupii Argeş, însă:
		1			Pop. Păun
		1			Pop. Din sin pop. Mincu
		1			Pop. Ion sin pop. Păun
			1		Diiaconu Ion sin popa Mincu
			1		Diiaconu Gheorghe sin pop. Păun
		3	2		
1					Satul **TURBUREA,** Adormirea Maicii Domnului, moşii paharniceşii Marghioli Drugăneasca, însă
				1	Iliie sin pop. Gheorghe, fără pricină
				1	Ghiţă pop. Rad‹u›, trecut în dajdiie
				2	
	1				**CĂPĂŢINENI UNGURENI**, hram Sfântului Ioan, moşiia mănăstiri Veroş, însă:
		1			Pop. Oprea sin Ion Zmăd
		1			Pop. Cosdn. sin Toma Drăgoiu
			1		Diiaconu Iosiv sin pop. Iosiv

			1		Diiaconu Niculaie sin Mihăilă Dinuleţ
		2	2		
1					Satul **BRĂTIENI,** hram Erah Nicolaie, însă:
		1			Pop. Dumitru duhvnic.
		1			Pop. Ion sin Rinz
		1			Pop. Ion sin pop. Dumitru
				1	Tom sin Niţă
		3		1	
1					Satul **BRĂDETUL**, hram Înnălţarea Domnului, însă:
		1			Pop. Theodor sin popa Iene
		1			Popa Ion sin Gligore
				1	Stan sin Mareş
		2		1	
	1				**OIEŞTI UNGURENI**, hram Sfinţii Voivozi, moşiia dumneaei păhărnic. Margoale Drugăneasca, însă:
		1			Pop. Filip sin Voicu
		1			Pop. Bucur sin pop. Ion duhvnic.
			1		Nicolaie holteiu
		2	1		
1					În satul **STREINI UNGURENI**, hram Adormirea Maici Domnului, moşiia dumnealui stolc. Gg. Drugănescu
		1			Pop. Pătru sin pop. Andreiu
			1		Diiaconu Pătru
				1	Ion sin diiaconu Iordache
		1	1	1	
	1				Satul **RĂTUNDA OIEŞTI**, hram Sfântului Nicolaie, moşiia pah‹a›rnic Mărgoali Drugăneasca, însă:
		1			Pop. Iordache duhvnic.
		1			Pop. Ion sin pop. Pătru
		1			Pop. Nicolaie sin pop. Iordache
		1			Pop. Gheorghe sin pop. Iordache
			1		Diiaconu Nicolaie sin pop. Iordache
			1		Diiaconu Mincu sin pop. Iordache
		4	2		
	1				**RĂDĂCINIŞTI,** hram Sfinţii Voivozi, pă moşiia megeeşască, însă:
		1			Busuioc pop. sin Bucur pop.
		1			Pop. Mih‹a›iu sin pop. Nic‹o›laie
		2			
1					În satul **DINGEŞTI,** hram Buna Vestire, moşiia mănăstiri Fedeleşoiu, însă:
		1			Pop. Nicolaie Ungureanu sin Din
		1			Popa Gheorghe sin Ion

				1	Gheorghe sin Anghel
		2		1	
1					În satul **BRĂSLAVEŞTI**, închinat mit‹o›hului Antimu din Bucureşti, moşiia schitului Brăslăveşti, însă:
		1			Pop. Ignatiie călugăr
		1			Pop. Năstasiie sin Dan
		1			Pop. Vasile sin Gherasiie
			1		Diiaconu Cosdn. sin Oprea vec‹hil›
			16		Călugări
		3	17		
1					Schitu **SCĂUIENI,** închinat mănăstiri Cozi, moşiia schitului, însă:
		1			Pop. Badea sin pop. Badea
		1			Pop. Florea
			1		Diiaconu Ion din Mărăcini
			6		Călugări
		2	7		
	1				În satul **AREF,** Cuvioasa Paraschiva, moşiie megeeşască
		1			Mihaiu dohvnic.
		1			Pop. Gheorghe Ceauşescu
		1			Pop. Ghiţă sin pop. Pătru
		1			Pop. Cosdn. sin pop. Pătr‹u›
		1			Pop. Ion sin diiaconu Dragomir
			1		Diiaconu Ghiţă sin pop. Iene
			1		Diiaconu Ioan Din sin Şerban
				1	Gligore sin potr‹o›pop Pătr‹u›
		5		3	
	1				În satul **ŞERBĂNEŞTI**, hram Tuturor Sfinţilor, moşii mănăstiri Cozi, însă:
		1			Popa Ion duhovnic sin pop. Cosdin. Mitroiu
		1			Pop. Ion sin Vasile Aliman
				1	Gheorghe Albul Stan Frunţeanu
		2		1	
1					În satul **JIBLEA,** hram naşterea Maici Domnului, moşiia mănăstirea Cozi, însă:
		1			Pop. Stoica sin Ion Marea
		1			Pop. Vasile sin Martac
		1			Pop. Ion sin pop. Ion, oprit di‹n› slujbă
			1		Diiaconu Pătru sin Cosdn. Cămin
			1		Diiaconu Pătache sin pop. Gligore
			1		Diiaconu Din sin Mihăilă cizmaru
			1		Diiaconu Niculaie al popi Niţu
		3	4		
1					În satul **SĂLĂTRUCEL**, hram Sfinţii Voivozi, moşia

					mănăstiri Cozi, însă**:**
		1			Pop. Ion sin pop. Barbul
		1			Pop. Stan sin pop Jeardea oprit din slujbă din greşeala sa care s-au închinat călugării la mănăstirea Cozii
		2			
1					În satul **SĂLĂTRUC,** hram Mucenic Gheorghe şi Sfântul Ion Botezător, moşiia sfinti mănăstiri Mitropolii, însă:
		1			Pop. Gheorghe sin Stan
			1		Diiaconu Pătru Ciolovan
		1	1		
1					În satul **SĂLĂTRUC**, Erah Nicolaie, însă:
		1			Pop. Ion sin Stănică } a Mitropolii
			1		Diiaconu Ion Iorga } a Mitropolii
			1		Filip sin Pătru dogar } a Mitropolii
			1		Diiaconu Din sin pop. Rad‹u› } a Mitropolii
		1	3		
1					Cătunul **PĂUŞA**, în satul Jiblea, hram Sfinţii Voivozi, moşiia mănăstiri Cozi, însă:
		1			Pop. Ştefan
			1		Diiaconu Stan sin Barbul
14	**7**				Adică patrusprezece biserici de zid şi şapte de lemn, care toate acestea să află clădite ma‹i› de demult, iar în anul acesta nu s-au făcut nici una

A. Furduescu 833 iulie 1

SJAAN, PJA, dos. 150/1832, f. 125 r.-126v.

PLASA ARGEŞULUI

CATASTIH DE TOATE BISERICILE, PREOŢI, DIIACONI ŞI ŢIRCOVNICI CE SĂ AFLĂ ÎN COPRINSUL ACEŞTII PLĂŞI, PRECUM ÎN LĂUNTRU DĂSLUŞĂŞTE, 1833 IULIE

Biserici	**Preoţi**	**Diiaconi**	**Ţircovnici**	
1	2		1	Satul **TOPLIŢA,** pă moşiia lor moştenească, însă: 1 Popa Gheorghe sin Lefter 1 Popa Dumitru Spălăţelu 1 Ion sin popa Gheorghe ţârcovnic
				3
1	4	10	1	**BUNEŞTI,** moşiia megieşască, însă: 1 Popa Iliie

				1 Popa Marin 1 Popa Şărban 1 Popa Stan 1 Diiaconu Luca 1 Diiaconu Matei 1 Diiaconul Niţă 1 Diiaconul Iliie 1 Diiaconul Dimitrul 1 Diiaconul Niţă 1 Diiaconu Niculaie 1 Diiaconul Niculaie 1 Diiaconul Gheorghe 1 Diiaconul Din 1 Ion sin popa Iliie țircovnic
				15
1	1	1	1	**CERBORENI,** moşiia megieşască 1 Popa Antoniie 1 Diiaconul Iacov 1 Costandin Stoica ţircovnicul
				3
1	3			**FLĂMĂNZEŞTI**, moşiia Sfintei Episcopii 1 Popa Niţul 1 Popa Matei 1 Popa Dumitru
				3
1	2		2	Satul **CICĂNEŞTI**, moşiia megieşască 1 Popa Şărban Sarchiz 1 Popa Ioan Sarchiz 1 Badea sin Ene țircovnic 1 Scarlat sin Paraschiv ipac
				4
1	1		1	Sat **VALEA IAŞILOR** 1 Popa Ion 1 Marin sin Aron
				2
1	2	1	1	Sat **VALEA DANULUI UNGURENI**, moşiia Sfintei Epis‹copii› 1 Popa Sandul 1 Popa Grigorie 1 Diiaconu Gheorghe 1 Ambrinos țircovnic
				4
2	3	1		Sat **MUŞETEŞTI**, moşiia Sfintei Epis‹copii› 1 Popa Pătru 1 Popa Gheorghe

				1 Popa Radu 1 Diiaconul Ion
				4
1	2	4		Satu**l VÂLSĂNEŞTI**, moşiia dumneai căminăresi Marghioali Rastoaici 1 Popa Sandul bătrânul 1 Popa Sandul cel Tânăr 1 Diiaconul Pârvul 1 Diiaconu Gheorghe 1 Diiaconul Drăgoi 1 Diiaconul Drăgoi
				6
1			1	Satul **VALEA FAURULUI**, tot moşiia dumneaei căminăresi 1 Grigore țircovnicul
1	1	1		Satul **BĂRBĂLOTEŞTI** 1 Popa Ion 1 Diiaconul Vega
				2
1	2	1		Satul **ALBEŞTI PĂMĂNTENI**, moşiia dumnealui sărdarului Costache Colceag 1 Popa Şărban 1 Popa Stanciul 1 Diiaconu Nicolae
				3
1	2	1		Satul **VALEA DANULUI PĂMÂNTENI,** moşiia Sfintei Episcopii 1 Popa Pătru 1 Popa Filimon 1 Diiaconul Dimitru
				3
1	2		1	**ALBEŞTI UNGURENI**, moşiia dumnealui sărdarului Costache Colceag 1 Popa Iacov 1 Popa Nicolae 1 Matei ţârcovnicul
				3
1	2			Satul **BĂDICENI** 1 Popa Toma 1 Popa Matei
1	3	1		**CACALEȚI**, moşiia postelnic Marinache 1 Popa Barbul 1 Popa Dimitru 1 Popa Dobre 1 Diiaconu Ion

				4
1	2	1		**BRĂTAŞĂŞTI**, moşiia megieşască 1 Popa Ion 1 Popa Dimitru 1 Diiaconu Ion
				3
1	2	1		Satul **BOHAR**I 1 Popa Ion 1 Popa Ion 1 Diiaconu Ion
				3
1	2	1	2	**COSTEŞTI UNGURENI**, moşiia Sfintei Episcopii 1 Popa Ion 1 Popa Ilie 1 Diiaconu Ion 1 Dimitru sin Ion } ţircovnici 1 Gheorghe sin Dobre }
				5
1	3	2	1	Satul **ZĂRNEŞTI** 1 Popa Dimitru 1 Popa Marin 1 Popa Ion 1 Diiaconu Ilie 1 Diiaconu Marin 1 Dimitru sin popa Preda ţircovnic
1	2	2	1	Satu **MĂLURENI**, moşiia megieşască 1 Popa Pătru 1 Popa Marin 1 Diiaconu Ion 1 Diiaconul Stan 1 Dinul sin Ilie
				5
1	3	2		Satul **STROEŞTI**, moşiia megieşască 1 Popa Ion 1 Popa Hristea 1 Popa Nicolaie 1 Diiaconu Tudor 1 Diiaconul Sandul
				5
1	1	1		Satul **BĂRBĂLOTEŞTI** 1 Popa Ion 1 Vega diiaconu
				2

1	5	1		**ORAŞ CURTEA DE ARGEŞ** **BISERICA DOMNEASCĂ** 1 Sfiinţia sa părintele protopopu Dimitriie 1 Popa Nicolaie 1 Popa Dinu 1 Popa Barbul 1 Popa Toader 1 Diiaconu Nicolaie
				6
1	1	2		**SFÂNT GHEORGHE** 1 Popa Nicolaie 1 Diiaconul Gheorghe 1 Diiaconul Nicolaie
				3
1	1			**BISERICA DIN OLARI** 1 Popa Dragomir
1	3		1	**SFÂNT NICOLAE DIN TÂRG** 1 Popa Ion 1 Popa Ianache 1 Popa Ion 1 Cosdn. ţircovnic
				4
1	2			**SFINŢI ÎNGERI** 1 Popa Oprea 1 Popa Gheorghe
				2
1	2			**BISERICA DRUJĂŞTI** 1 Popa Sandul 1 Popa Ion
				2

Aceste biserici, preoţi, diiaconi, şi ţircovnici să află în tot coprinsul aceştii plăşi, iar satele ce nu să văd trecute nu au biserici.

Costache Rătescu 1833 iulie 16

SJAAN, PJA, dos. 150/1832, f. 119 r.-121r.

PLAŞA GĂLEŞEŞTI

FOAIE ARĂTĂTOARE DE CÂTE BISERICI SĂ AFLĂ ÎN COPRINSUL ACEŞTII PLĂŞI, CÂTE SUNT DĂ ZID ŞI DĂ LEMN

Biserici dă zid	**Biserici dă lemn**	**Preoţi**	**Diiaconi**	**Ţârcovnici**		**Pă ce moşii sânt**
	1	1		1	În satul **FIERBINŢII**, hramul Preacuvioasei Parascheva 1 Pop. Iene duhvc. 2 Voicu pop. Iane ţârcovnicu	Pă moşiia mănăstiri Zglavaciogului
1		4			În satul **SLOBOZIIA**, hramul Prea Cuvioasa Parascheva, din nou zidirea şi neisprăvită până acum 1 Pop. Ioniţă 2 Pop. Gherghe 3 Pop. Voicu 4 Pop. Ioniţă	Pă moşiia d.lui dvornicului Barbu Ştirbei
	1	2	1		Tot **SLOBOZIA,** hramul Sfinţii Împăraţi Costandin şi Elena 1 Pop. Stan 2 Pop. Marin 3 Diaconul Sandu	Ipac, tot pă acea moşie
	1	4	1	1	În satul **MOZĂCENI,** hramul Cuvioasa Parascheva 1 Pop. Pană 2 Pop. Necula 3 Pop. Costache 4 Pop. Ion 5 Diiaconul Marin 6 Dobre ţărcovnicu	Pă moşiie megiieşască
	1	2	2		Tot satul **MOZĂCENI**, hramul Cuvioasa Parascheva 1 Pop. Costandin 2 Pop. Radu 3 Diiaconu Coman 4 Diaconu Iliie	Ipac, tot pă moşiie megiieşască
1		1	1		În satul **NEGRAŞI**, hramul Adormirea Maici Domnului 1 Pop. Sima	Pă moşiie megiieşască

					2 Diiaconu Andrei	
1		1			În satul **BĂRLOG,** hramul Preacuvioasa Parascheva 1 Popa Gheorghe	Pă moşiie megiieşască
1		1	1		În satul **TEIU,** hramul Preacuvioasa Parascheva 1 Popa Radu duhvnicu. 2 Diiaconul Mieilă	Pă moşiie megiieşască
	1	1			Tot satul **TEIU,** hramul Preacuvioasa Parascheva 1 Popa Soare	Ipac, tot pă moşiie megieşască
	1	2	1		În satul **ROCIU**, hramul Înnălţarea Domnului 1 Pop. Marin 2 Pop. Bănică 3...[10]	Pă moşiie megiieşască
1		1		1	În satul **GLIGANU**, hramul Adormirea Maici Domnului 1 Pop. Dragomir 2 Stan țârcovnicu	Pă moşiia d-lui Drăghici Budişteanul
1		2			În satul **ŞĂRBĂNEŞ**TI, hramul Preacuvioasa Parascheva 1 Pop. Pavel 2 Pop. Marin	Pă moşiie megiieşască
	1	5			Tot satul **ŞERBĂNEŞTI**, hramul Adormirea Maici Domnului 1 Pop. Ion 2 Pop. Tănase 3 Pop. Iliie 4 Pop. Stan duhvnicu. 5 Pop. Badea	Ipac, tot pă moşiie megieşască
	2	3	1		În satul **ŢUŢULEŞTI,** hramul Înnălţări Domnului la amândoo bisericile 1 Pop. Părvul 2 Diiaconul Dumitru 3 Pop. Stan 4 Pop. Tănase	Pă moşiia megiieşască
1		3	2		În satul **SUSENI**, hramul Înnălţării Domnului 1 Pop. Rizea 2 Pop. Manea 3 Pop. Anghel	Pă moşiia megiieşască

[10] Ilizibil, în catagrafia B „deacon Matei“.

					4 Diiaconul Stăncilă 5 Diaconul Ion	
	1	2	5		Tot în satul **SUSENI,** hramul lui Sfântului Necolaie 1 Pop. Ion 2 Pop. Dobre 3 Diiaconu Gheorghe 4 Diiaconu Ion 5 Diiaconu Dumitru 6 Diiaconu Gheorghe 7 Diiaconu Radu	Ipac, tot pă moşiia megieşască
1		2	6		În satul **GĂLEŞEŞTILOR**, hramul Înnălţări Domnului 1 Pop. Ianache 2 Pop. Stan 3 Diiaconu Anghel[11] 4 Diiconu Matei[13] Tăbârcă 5 Matei[13] Gănoiu Diiaconu Iliie[13] Diiaconu Stoian[13] Diiaconu Marin[13]	Pă moşiia megiieşască
1		3	3	1	În satul **STĂNISLĂVEŞTI**, hramul Duminica Mare 1 Pop. Ivaşcu 2 Pop. Pană 3 Pop. Radu 4 Anghel diiaconu 5 Diiaconu Sima 6 Diiaconu Ion 7 Ianache ţârcovnicu	Pă moşiie megiieşască
	1	2			În satul **CACALEŢI DĂ SUS**, Hramu Cuvioasii Paraşchevi 1 Pop. Radu Paicu 2 Pop. Neagoie	Pă moşiie megiieşască
	1	2			În satul **CIREŞU,** hramul Cuvioasa Paraşcheva 1 Pop. Stanciu 2 Pop. Badea	Pă moşiie megiieşască
	1	1			În satul **CACALEŢI DĂ JOS,** Hramul Preapadoamna Paraşchevi 1 Pop. Dumitru	Pă moşiia dlui Manolache Arghiropolu
	1	2		1	Tot **CACALEŢI DĂ JOS,**	Pă moşiia

[11] Completat după catagrafia B, fiind locul rupt.

			1		hramul Preapadoamna Paraşcheva 1 Pop. Gheorghe 2 Pop. Marin 3 Diiaconul Dumitru 4 Costache ţârcovnicu	megiieşască
	1	2			În satul **POPEŞTI,** hramul Naşterea Maici Domnului 1 Pop. Trandafir 2 Pop. Costandin	Pă moşiie megiieşască
	1	2			În satul **FURDUEŞTI,** hramul Sfinţilor Voivozi 1 Pop. Iordache 2 Pop. Manea	Pă moşiia logft. Vasile
	1				În satul cătunu **PĂTULU ŞINDRILIT,** hramul Sfântului Necolaie 1 Popa Trandafir	Pă moşiia lui Balosache Rătescu
9	**17**	**49**	**24**	**5**	Adică nooă biserici dă zid, şaptesprezece dă lemn, patruzeci şi nooă dă popi dooă zeci şi patru diiaconi şi cinci ţârcovnici sînt în satele ale acestii plăşi, cum în sus să arată,	

Ioan Bucşanu 833 iulie 18

SJAAN, PJA,, dos. 150/1832, f. 151 r.-152 r.

PLAIU LOVIŞTII
FOAIE ARĂTĂTOARE DE CÂTE BISERICI SĂ AFLĂ ÎN COPRINSUL ACESTUI PLAIU, CÂTE SUNT DE ZID ŞI CÂTE DE LEMN, 1833 IULIE 2

Vechi						
Biserici de zid	**Biserici de lemn**	**Preoţi**	**Deaconi**	**Ţircovnici**		
1		2			În satul **BUMBUEŞTI**I, hramul Buna Vestire 1 Popa Toma 2 Popa Neagoie	Pe moşiie megeişască
1		1		1	**GREBLEŞTII,** hramul Ierarh Nicolaie 1 Popa Nicolaie Csdn. Drăghici ţârcovnicu	Moşiie megeişască

	1	1		1	**SPINUL**, hramul Cuvioasa Paraschiva 1 popa Csdn. 1 Nica Mihalcea ţârcovnicu	Moşie megeişască
1		2	1		**RACOVIŢA**, hramul Ierarh Nicolaie şi Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Toma dh. 2 Popa Dimitru dh. 3 Deaconu Chirca	Moşie megeişască
	1	1		1	**MLĂCENI**, hramul Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Toma 2 Oprea ţârcovnicu	Moşie megeişască
3		4	3		**CĂINENI,** însă: Popa Preda, hramul ierarh Niculaie Popa Vasile dh. Popa Csdn. Moţcu Deaconu Frangu Bălan } Hramul Cuvioasa Paraschiva Popa Nica Grejdan Deaconu Niculaie Deaconu Mircea } Hramul Ierarh Nicolaie	Moşie megeişască
	1	3	1		**GĂUJANI**, hramu Ierarhu Niculaie 1 Popa Lazăr dh. 2 Popa Ion 3 Popa Gheorghe 4 Deaconu Stan	Moşie megeişască
     6	1 **4**	2 **16**	 **5**	1 **4**	**BRATOVEŞTI,** hramu Ierarh Nicolaie şi Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Gheorghe 2 Popa Dimitru Ion sin popa Grigore ţărcovnic	Moşie megeişască
1		3	1		Statul **‹TI›TEŞTII,** hramul Sfinţilor Voivozi şi Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Ion duhmnic. 2 Popa Bucur dh. 3 Popa Niculaie 4 Deaconu Csdn.	Moşie megeişască
	2	3		1	**PERIŞANI,** însă: 1 Popa Niculaie 2 Popa Iliie Csdn. sin popa Niculaie ţărcovnic } Hramul Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Mihai dh., hramul Cuvioasa Paraschiva	

	1	2	1		**BOIŞOARA**, hramul Sfintei Troiţe şi Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Leontiie 2 Popa Achim Deaconu Stan	Moşie megeişască
	1	1			**COCOIU**, hramu Ierarhu Nicolaie 1 Popa Gheorghiie	Moşie megeişască
2		4	3		**PROENI**, însă: 1 Popa Csdsn. 2 Popa Gherman 3 Popa Pătru Deaconu Ion } Hr. Tutulor Sfinţilor 4 Popa Pătru Deaconu Neculaie Deaconu Stanciul } Hramu Întrarea în biserică şi Sftlui. Neculaie	Moşie megeişască
1	1	2		1	**COPĂCENI**, însă: 1 Popa Paraschiv Toma ţârcovnicu } Hramu Tăerea Capului Sftlui. Ioan Botezătorul 2 Popa Matei, hramul Sftlui. Nicolaie	Moşia schitului Cornetul
1		1	1		**CĂLINEŞTII**, hramu Cuvioasa Paraschiva 1 Popa Niculaie Deaconu Csdn.	Moşie megeişască
1 **12**	 **9**	2 **34**	 **11**	 **6**	**ROBEŞTI,** hramul Sf‹in›ţ‹i›lor Voivozi Popa Anghel Popa Mincul	Moşie megeişască
	1	1			**SĂRACINEŞTII**, Hramu Sf‹ân›t‹u›lui Necolaie 1 Popa Şărban	Moşie megeişască
	1	1			**BREZOAIA,** hramul Întrarea în Biserică 1 Popa Ion	Moşie megeişască
	1	1	1		Satul **MĂLAIA**, hramul Sf‹ân›t‹u›lui Niculaie 1 Popa Fota Deaconu Ion	Moşie megeişască
	1			1	**SĂLIŞTEA,** hramu Sf‹ân›t‹u›lui Niculaie 1 Gheorghe sin popa Radu ţârcovnic	Moşie megeişască
	1	1			**VOINEASA,** hramu 40 de Muceniţi 1 Popa Florea	Moşie megeişască
12	**14**	**38**	**12**	**7**	Adică dooosprezece biserici dă zid şi patrusprezece dă lemn i treizeci şi opt preoţi i doiprezece diiaconi i şapte	

					ţârcovnici să aflâ prin satele coprinsului acestui plaiu	

Petrache Tigveanu

SJAAN, PJA, dos. 150/1832, f. 115 r.-116 r.

PLASA OLTULUI

PRESCRIERE PENTRU TOATE BISERICILE I PRIOŢII, DEACONI ŞI ŢĂRCOVNICI CE DIN PORUNCĂ AM FĂCUT, PRECUM ÎNNĂUNTRU SĂ ARATĂ, 1833 IULIE 13.

Biserici	**Prioţii**	**Diiaconi**	**Ţârcovnici**	**Plasa Oltului**
1	5	1	1	Satul **CÂMPU MARE**, moşiia dumnealui clucerului Alecsandru Vlangăr, hramul Ovedeniia, însă: Popa State sin Ioniţă Creţoiu Popa Filip sin popa Apostol Popa Oprea sin Pătru Belu Popa Nicolaie sin Ioniţă Creţoiu Popa Vişan sin Tărnă Diiaconu Ioniţă sin Barbul Mărişăscu Gheorghe sin Fănuţă holteiu
1	3	1		Satu **MURGEŞTI**, moşiia căpitanului Apostol, hramul Adormirea, însă: Popa Nicolaie sin p. Ion duhovnic Popa Dumitru sin p. Dumitru Popa Radu sin p. Dumitru Diiaconu Ştefan sin Pană Necu
1	3			Satu **DOBROTEASCA,** moşiia dumnealui Tache Drăgoescu, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Ştefan sin p. Androniie Popa Ion sin Tudosiie Popa Dumitru sin Ion Cotoranţă
1	1	2		Satu **SĂMBUREŞTII DIN DEAL**, moşiia Leleasca a dumnealui Tache Drăgoescu, hramul Sfântului Ioan Botezător, însă: Popa Mihaiu Cotonogea Diiaconu Ene Diiaconu Matei cizmar
1	4	4		Satu **PĂROŞI**, moşie megieşască a Ştefăneştilor, hramu Adormirea, însă: Popa Iliie sin Ene Ştefănescu

				Popa Marin sin Marin Boboianu Popa Şărban sin Tuţă Popa Stan zet Sandu Diiaconu Dumitru sin pp. Trandafir Deaconu Nicolaie sin pp.Trandafir Deaconu Ion sin Ion Tărtea Diiaconu Radu Ştefănescu
1	2	1		Ipac satu **PĂROŞI,** moşie megeeşască, hramul Adormirii Popa Ion sin pp. Badea Popa Tudor Schiteanu Deaconu Ion sin pp. Tudor
6	**18**	**9**	**1**	
1	2	1		Ipac la satu **PĂROŞI**, moşie megieşască a Moroveştilor, hramul Adormirea, însă: Popa Ion sin Zahariia Popa Zahariia sin pp. Stan Deaconu Preda Morloagă
1	2	1	1	Satu **CIOMĂGEŞTII DĂ JOS**, moşiia săracă a mănăstirii Cotmeni, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Radu sin pp. Din Popa Mihaiu sin pp. Din Diiaconu Martin sin pp. Vladu Cosdn. sin deaconu Martin holteiu
1	2	1	1	Ipac **CIOMĂGEŞTII DĂ JOS**, moşiia Cotmeni, hramul Adormirea, însă: Popa Zamfir duhovnic Popa Ion Beculescu Diiaconu Marin sin Glău Nicolaie sin Stan pârcălab, holteiu
1	2			Ipac **CIOMĂGEŞTII DĂ JOS**, moşiie Stănulean a dumnealui Dincă Treptean, hramul Sfântului Dumitriie şi Naşterea Maicii Domnului, însă: Popa Iliie sin Tiţă Popa Ion Diţoiu
1	4	3	1	Satu **CIOMĂGEŞTII DĂ SUS**, moşie megeeşască, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Iordache sin pp. Bănică duhovnic Popa Ion sin pp. Iordache Popa Pătru sin pp. Iordache Popa Neacşu sin Dobre Diiaconu Ion sin Ion Diiaconu Nedelea sin Ion Diiaconu Pătru sin pp. Gheorghe Şărban sin p. Iordache, holteiu
1	2		1	Satu **BĂRBĂLANI**, moşiia mănăstiri Cotmeni, hramul

				Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Gheorghe sin diiaconu Badea Popa Marin sin deaconu Udrea Nicolaie al Basmancioici, holteiu
12	**32**	**15**	**5**	
1	5			Satu **LĂUNILE**, moşiia Cotmeni, hramul Ovedeniia, însă: Popa Mincu sin Badea din Cot‹meana› Popa Gheorghe sin pp. Din Popa Pătru sin Nicola Popa Dumitru sin Ion Scorboră Popa Radu sin Tănase Enghiulescu
1	2			Ipac satu **LĂUNILE**, moşiia dumnealui Mihalache Lahovar, hramul Sfinţii Voivozii, însă: Popa Ion sin uncheaş Voicu Popa Bunea sin Stoica Pleşa
1	4	1		Satu **CUCA**, moşiia Cotmeni, hramul Sfinţi Voivozi, însă: Popa Florea sin pp. Iliie Popa Ion sin Din Buzatu Popa Stancu sin diiaconu Florea Popa Tudor sin pp. Nicolaie Diiaconu Florea sin Radu
1	4	3		Ipac satu **CUCA**, moşiia megeeşască la Bălceşti, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Nicolaie duhmc. Popa Tudor sin Petrişor Popa Din sin pp. Radu Popa Ion sin p. Radu Diiaconu Florea sin uncheaş Ion Diiaconu Iliie sin p. Iliie Diiaconu Ion sin Cosdin.
1	4	7		Satu **MĂCĂI**, moşiie megeeşască la Şineşti, hramul Sfinţii Voivozi, însă: Popa Radu sin Albu Popa Neacşu sin Dumitru Popa Gheorghe sin Dumitru Sinescu Popa Nicolaie sin Ion Diiaconu Ion sin Nicolaie Brânză Diiaconu Marin sin Stan Căprescu Deiaconu Florea sin Ion Sinescu Deaconu Stoica sin Nicolaie Petrescu Deiaconu Ion sin Ene Deiaconu Stancu sin Dumitru Deaconu Florea sin Dumitru
17	**51**	**26**	**5**	
1	5	1	2	Ipac la satu **MĂCĂI**, moşie megeeşască, hramul Cuvioasa

				Paraschiva, însă: Popa Marin duhovnic Popa Gligore sin Gheorghe Popa Florea sin Ion Mielescu Popa Ion sin Vlad Popa Mirea sin Ion Buică Diiaconu Ion sin pp. Tudor Radu zet Toma Răzdeaconu Florea
1	5	2	1	Satu **ŞCHEI**, moşie Pluta a mănăstirii Horezului, hramu Ovedeniia, însă: Popa Vasile sin Ion Popa Florea sin Ion Ivulescu Popa Ion sin Pătraşco Popa Nicolaie sin Pătraşco Popa Dumitru sin Dumitru Cărlea Diiaconu Marin sin Iliie Dedoian Diiaconu Nicolaie sin Ion Nicolaie sin Nicolaie
1	2	1		Ipac satu **ŞCHEI MĂNICEŞTII,** moşie megeişască, hramu Sfinţilor Voivozii, însă: Popa Ion sin pop. Gligore bătrân Popa Neacşu sin Mincu Deaconu Iliie sin Ene
1	5	7		Ipac satu **ŞCHEI,** moşie megeeşască, hramu Înnălţarea Popa Tudor duhovnic Popa Nica sin deaconu Vasile Popa Pătru sin Pătru Popa Cosdn. sin p. Stan Popa Radu sin popa Ion Deaconu Matei sin p. Ion Deaconu Marin sin Ene Deaconu Nicolaie sin p. Duţul Deaconu Neacşu sin p. Tudor Deaconu Drăguşin sin pp. Vasile Deaconu Gheorghe sin diiaconu Marin Deaconu Ion sin Marin Cernătescu
1	2			Satu **DOBREŞTII**, moşiia schitului Flămânzi, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Gheorghe sin Stan Drăgolescul Popa Ion Ungureanul
22	**70**	**37**	**8**	
1	2			Ipac **DOBREŞTII**, moşiia schitului Flămânzii, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Tudor sin pp. Marin

				Popa Badea sin pp. Oprea
1	2	2	1	Satu **BĂDENII DĂNICEI**, moşie megeeşască, hramul Sfinţii Trei Erarşii, însă: Popa Stan duhovnic Popa Gligore sin deaconu Radu Deaconu Ion sin Tudor Deaconu Marin sin pp. Dumitru Logft. Nicolaie sin postelc. Ioniţă Danicel
1	3			Satul **VITOMIREŞT**II, moşie megieşască, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Nicolaie sin p. Ion Cărnu Popa Şărban sin Manu Popa Radu sin deaconu Cosdn. bătrân
1	3	1		Satu **CASA VECHE**, moşiia dumnealui stolc. Griigore Drăgoescu, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Vlad sin Dic Gherghiţăsc Popa Ianache sin pp. Iordache Popa Radu sin pop. Toma Deaconu Ene sin Marin Gherghiţăsc
1	4	1		Satul **BUCIUMEN**I, moşiia Floreştii a schitului Dobreşti, hramul Sfântului Ierah Nicolaie, însă: Potropopu Ion sin pp. Stan Cruceresc Popa Stancu sin Efteniie Popa Ghiţă sin Ion crucer Popa Apostol sin Mihaiu Băzvan Deaconu Iliie sin Mihaiu Băzvan
1	2	1		Ipac satu **BUCIUMENI,** moşiia Făşcălenilor moşneni, hramul Sfântului Ierh. Nicolaie, însă: Popa Preda sin pp. Dobre Popa Marin sin Stan Olar Deaconu Stan sin Ion al Mirii
28	**86**	**42**	**9**	
1	2			Ipac satu **BUCIUMEN**I, moşiia Geamăna a dumnealui Tache Drăgoescu, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Ion sin pp. Iordache Popa Nicolaie sin pop. Iordache Cruceresc
1	2		1	Ipac satu **BUCIUMENI**, moşiia Trepteni a dumnealui Dincă Trepteanul, hramul Sfântului Ierh. Nicolaie şi Înpăratu Costandin Popa Gheorghe Cingu Popa Şărban Şovei Marin sin pp. Cincu holteiu
1	5	2		Satul **DONEŞTII**, moşiie a dumnealui Tache Drăgoescu, hramul Adormirea, însă: Popa Iordache Cruceresc Popa Ion sin deaconu Din

				Popa Iliie sin pop. Ion Popa Anăstase sin pp. Ion Popa Mirea sin pp. Iordache Deaconu Ştefan sin pp. Iordache Deaconu Stancu sin Barbul păslar
1	3	1	2	Satul **DRĂGOEŞTII**, moşiia a dumnealui stolc. Griigore Drăgoescu, hramul Trei Ierhşi, însă: Popa Luca sin Pârvu Ciobanu Popa Dumitru sin Iordache Chinulescu Popa Tudor sin Truţă Deaconu Din sin deaconu Radu Donescu Dinu sin pp. Staicu Toma sin pp. Ion holteiu
1 **33**	3 **101**	2 **47**	 **12**	Satul **DUŢĂŞTII,** moşiia a Predi Bojereanu şi a Găbuni, hramul Sfinţilor Voivozi, însă: Popa Andrei proistos Pp. Tudor sin deaconu Nicolaie Pp. Cosdn. sin Mihai Deaconu Iliie sin Dumitru Deaconu Scarlat sin Ion dogar
1	8	4	1	Satul **CORBII,** moşie megeeşască, hramul Adormirii, însă: Pop Anghel sin deaconu Ion Pp. Cosdn. sin deaconu Ion Popa Ion sin pop. Ion Pp. Dumitru sin Iliie Rădău Pp. Radu sin deaconu Oncea Pp. Gligore sin pp. Anghel Pp. Din sin p. Din Popa Mihai sin popa Radu Deaconu Gligore sin pp. Anghel Deaconu Gheorghe sin p. Cosdn. Deaconu Sandu sin Stoica Rădău Deaconu Nicolaie sin deaconu Ion Pătru sin pop. Anghel
1	9	3		Ipac satul **CORBII** la schit, moşiie megieşască, hramul Intrarea în biserică, însă: Popa Ene sin p. Pătru Popa Nicolaie sin p. Ene Popa Ion sin p. Zahariia Popa Stancu sin p. Zahariia Popa Florea sin pop. Gligore Popa Pătru sin deaconu Iliie Popa Sandu sin deaconu Iliie Popa Păuciu sin Pătru Zahariesc Popa Gligore călugăr

				Deaconu Iliie sin deaconu Radu Deaconu Radu sin p. Gligore Deaconu Nicolaie sin Ion
1 **36**	6 **125**	3 **57**	 **13**	Ipac la satu **CORBII,** moşie megiieşască, hramul Sfinţii Voivozi, însă: Popa Mihai sin deaconu Nicolaie Popa Ştefan sin deaconu Nicolaie Popa Cosdin. sin deaconu Nicolaie Popa Ene sin p. Ion Popa Iancu sin deaconu Stancu Popa Gheorghe sin deaconu Stancu Deaconu Marin sin diiaconu Stancu Deaconu Marin sin popa Tudor Deaconu Nicolaie sin Marin Ponov
1	2	3		Ipac satu **CORBII** la Gecaric, moşie megeeşască, hramu Adormirii, însă: Popa Pătru sin Stroie Popa Stancu sin deaconu Dumitru şade la satu Milcoiu şi slujeşte la această biserică Deaconu Cosdn. sin Florea Graur tot la Milcoi şade şi slujeşte la biserica aceasta Deaconu Sandu sin Stroie Deaconu Ion sin Stroie
1	4	2	1	Satul **BĂLCEŞTII**, moşiia dumnealui Iancul Bălcescu, hramul Întrarea în Biserică, însă: Popa Marin sin p. Marin Popa Cosdn. sin pp. Pătru Popa Dumitru sin deaconu Ion Popa Marin sin protopop Andrei Deaconu Ion sin p. Ion Deaconu Şărban sin Oprea funier Dumitru sin pp. Marin duhvnic.
1	3	1	1	Satu **STOICENII,** moşiia mănăstirii Hurezului, hramul Sfântului Mucenic Dimitrie, însă: Popa Marin sin Lească Popa Gheorghe sin Stancu Predescu Popa Ioniţă sin Ion Popescu Deaconu Ion sin Stancu Predescu Toma sin Ion Răduţi
1	1		1	Ipac satu **STOICENI**, moşiia Pleşoiu a lu Iordache Lămbescu, hramul Sfinţii Voivozi, însă: Popa Ion sin deiaconu Ioniţă Ianache dascălu
1	1		1	Satu **FLĂMÂNDA**, moşiia schitului Flămînda, hramu Sfinţi

				Apostoli, însă: Popa Nicolaie sin popa Ion duhvnic. Răzdeaconu Dumitru schiteanu birnic
41	**136**	**63**	**17**	
1	1		1	Satu **GALICEA**, moşiia a mănăstiri Govori, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Mihaiu Părvulescu Niţă sin pp. Mihaiu holteiu
1	2	1		Ipac satu **GALICEA**, tot la moşiia mănăstiri Govori, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Florea duhovnic Popa Radu şade în satu Cremenari şi slujeşte la această biserică Deaconu Stancu sin popa Tudor şade la Flămânda şi slujeşte la această biserică
1	5	3	1	Satu **CREMENARI**, moşiie megeeşască, hramul Ovedeniia, Sfântul Ierh. Nicolaie, însă: Popa Neacşu sin deaconu Niţă Popa Nicolaie Silişteanu duhvnc. Pop. Radu sin Radu Boangăr Pop. Dumitru sin popa Nicolaie Silişteanu Pop. Ion sin Iordan Deaconu Nicolaie sin pp. Radu Deaconu Nicolaie sin p. Nicolaie duhomc. Deaconu Ene sin popa Nicolaie Silişteanul Radu sin pp. Ion holteiu
1	3		1	Ipac satul **CREMENARI**, moşie a mănăstiri Dintr-un lemn, hramul Sfinţilor Voivozi şi Ierh. Nicolaie, însă: Popa Gheorghe sin deaconu Ion Popa Marin sin Marin Jugănaru Popa Nicolaie sin pop. Stan Nicolaie sin prioteasa Tudora, holteiu
1	1	1		Ipac satu **CREMENARI**, la Miuleştii, moşie a mănăstirii Dintr-un lemn, hramul Sfântului Ierh. Nicolaie, însă: Popa Nicolaie sin pp. Preda Deaconu Marin sin popa Preda
46	**148**	**68**	**20**	
1	1			Satul **OSTROVENI**, moşiia dumnealui hatman Alecache Vilara, hramul Sfântului Mucenic Gheorghe, însă: Popa Rizea Borobeică şade la satu Corbii şi vine pă lună odat dă slujeşte
1	2	1		Satu **TEIU**, moşiia deaconului Gheorghe comisar, hramul Buna Vestire, însă: Popa Gligore tâmplar Popa Matei Clencii Deaconu Toma comisar

1	2	2		Ipac satu **TEIU**, la Ciorani, tot moşiia deaconu Gheorghe comisar, hramul Adormirea, însă: Popa Stancu Găbriian Popa Radu sin Lazăr Deaconu Costache sin p. Ion Deaconu Gheorghe comisar
1	2	2		Satu **OLANU**L, la Drăgioi, moşiie megieşască, hramul Adormirea, însă: Popa Radu sin deaconu Cosdn. Popa Iliie sin popa Radu Deaconu Matei sin diiacon Papa Deaconu Cosdn. sin popa Iliie
1	1			Ipac la satu **OLANU**L, pă moşiia schitu Surpatile, hramul Sfânta Troiţă, însă: Popa Gheorghe sin pop. Ion păsărar
1	2	1		Ipac la satu **OLANU**, la moşiia Cotmeni, hramul Întrarea în Biserică, însă: Popa Dicu duhomc. Popa Radu sin popa Dicu Diiaconu Marin sin Matei al Pasc[12]
1	2	1		Ipac la satul **OLANUL,** moşiia clucerului Răducan Voicescu, vândut la moşneni, hramul Adormirea, însă: Popa Sandul sin Dumitru Popa Toma zet Neacşu Deaconu Nicolaie sin popa Rădoi
53	**160**	**75**	**20**	
1	3	3		Satu **BÂRSOI**U, moşiie megieşască, hramul Sfântului Ierh. Nicolaie, însă: Popa Dumitru sin popa Matei Hardabelea Popa Ion sin pp. Dincă Popa Radu sin diiaconu Ion Deaconu Nicolaie sin pp. Dincă Deaconu Dincă sin p. Dincă Deaconu Pan‹ă› sin popa Din
1	3	2		Ipac la sat **BÂRSOI**, la Piscul Urşilor, moşiie megeeşască, hramul Sfinţii Voivozii, însă: Popa Ion sin deaconu Anghel duhomnic Popa Cosdn. sin popa Ion Popa Duminică sin popa Matei Deaconu Pătru sin popa Matei Diiaconu Ianache sin deaconu Toma
1	2			Satul **URŞII**, moşiia megeeşască, hramul Sfântului Theodor Tiron, însă:

[12] Descifrare probabilă

				Popa Marin sin popa Orăşanu Popa Stan zet Neacşu zidar
1	1	1	2	Ipac la satul **URŞII**, moşiie megiişască, hramul Sfîntului Theodor Tiron, însă: Popa Neacşu sin Voinea Deaconu Şărban sin Voinea Cosdn. sin Ion pârcălab Marin sin pop. Manea holteiu
1	4			Satu **STOILEŞTII**, moşiie megieşască, hramul Buna Vestire, însă: Popa Dicu duhmc. Popa Mihai sin diiaconu Stoica Popa Ion sin deaconu Stoica Popa Ion sin Stoica
1	3	2		Ipac la satul **STOILEŞTII**, moşie megeeşască, hramul Sfântului Nicolaie, însă: Popa Blagoe sin deaconu Matei Popa Dumitru sin deaconu Oprea Popa Dumitru zugraf Diiaconu Florea sin pop. Dumitru Diiaconu Toma sin Dumitru Dobrescu
59	**176**	**83**	**22**	
1	1	1		Ipac la satul **STOILEŞTII**, la Tâmplar, moşiia megieşască, hramu Adormirii, însă: Popa Stancu sin Gheorghe Ardabelea Diiaconu Matei sin popa Radu şade la Bârsoiu şi slujeşte la această biserică
1	2	1		Ipac la satul **STOILEŞTII**, la Obogeni, moşiie megeeşască, hramul Buna Vestire Popa Dumitru sin Ion Udrea Popa Nicolaie sin popa Udrea Diiaconu Mihaiu Obogeanu
1	2	1		Satu **STĂNEŞTII**, pă moşiia megeşască, hramul Sfântului Ierh. Nicolaie şi Sfinţi Voivozi, însă: Popa Dincă sin popa Radu Popa Şărban sin pp. Andrei Deaconu Ion sin Dincă
1	3			Ipac la satul **STĂNEŞTII**, pă moşiia postelc. Ion Sipenescu, hramu Adormirea, însă: Popa Ion sin Ion călugăr Popa Din sin Ion călugăr proistos Popa Nicolaie jugraf
1	2	1	1	Satul **GEAMĂNA**, moşiia dumnealui hatmanu Alecache Vilara, hramul Cuvioasa Paraschiva, însă: Popa Udrea duhomc.

				Popa Nicolaie Galiceanul Deaconu Gligore sin Ion Cioban Stoica sin pp. Neacşu, holteiu
1	2	1	1	Satul **SÂMBUREŞTII DIN VALE**, moşiia dumnealui stolc. Dincă Brătiianu, hramul Adormirii, însă: Popa Iliie Prădagu duhomc. Popa Barbu Bestescu Dăiaconu Preda Mariţinar Logft. Nicolaie sin diaconeasa Zmaranda
65	**188**	**88**	**24**	Peste tot şaizeci şi cinci dă biserici, preoţi o sută optzeci şi opt, diiaconii optzeci şi trei şi ţârcovnici dooăzeci şi patru.

Neculae Lahovar 833 iulie 13

SJAAN, PJA, dos. 150/1832, f. 142 r. - 149 r.

PLASA PITEŞTILOR
CATASTIH DE TOATE BISERICILE, POPI, DIACONI ŞI ŢÂRCOVNICI CE SĂ ALFĂ ÎN COPRINSUL ACEŞTII PLĂŞI, CUM ARATĂ, ANUL 1833 AUGT. 9

Biserici veichi	**Biserici din nou**	**Popi**	**Diiaconi**	**Ţîrcovnici**	**Numirea satelor**	**Hramurile**	**Pă ce moşiie să află**
2					Satul **GĂVANA,** însă		
					1 →	Sfinţilor Înpăraţi Costandin şi Elena	D‹umneaei› slugereasa Eleni Lereasca
		2			1. popa Radu Schiopescu 1. popa Radu Doicar 2	} →	Ipac
			1		Sandu popa Radu Schiopescu		
					1 →	Sfinţi Voivozi	Irina Budişteanca
		1			popa Nicolae Radu		Ipac
1					**BUDEASA,** însă		
					1 →	Adormiri Precisti	D‹umnealui› Drăghici Budiştean
		3			Popa Radu Costandin		Ipac
					Popa Ion sin Marin Popa Tudor Nuţă	} →	D<umnealui> medelnicer Ioan Budiştean
				1	Ianache Dumitru		

1		2			Satu **GĂLEŞEŞTI** Popa Costandin duhovnic Costandin popa Muşat	Adormirea Maici Precisti şi Sfântu Niculae } →	Vist. Petrache Tigvean Ipac
1		1		1	**VALEA MĂRULUI**, însă 1 popa Dumitru Costandin Ion sin Dumbravă	Adormirea Precisti } →	Costache Rătescu Ipac
1		2	3	1	**MÂNICEŞTI**, însă 1 popa Luca duhvc. popa Oprea Gheorghe Coman Pătraşcu Ion popa Radu bătrîn Ion cel micu popa Radu Stan popa Luca	Adormiri Precisti } →	Sfintei Episcopii Argeş Ipac
1		2	1	1	**BĂICULEŞTI**, însă: 1 → Voicu popa Pătraşcu Ispas sin Stan Costandin Năstas‹e› Dumitru diacon Ion	Aducerea în biserică a Maici Precisti → → } →	State Pată sin Gheorghe Răpst. Ion Pătescu Mânăstiri Tutani pe a lor megieşască
7		**13**	**5**	**4**			
1		2	2	1	Satul **ZIGONENI** 1 → Iliie duhovnic Matei Mirea lemnar Ion sin Ciucu Stan Cervorean Matei pop. Iliie	Cuvioasa Paraschiva } →	Sfintei Episcopii Argeş Ipac
	1	2		1	Satul **NOAPTEŞ** 1 → Matei diiacon Radu Mirică Dumitru Ion Sandu Florescu	Sfinţilor Voivozi } →	Mânăstirea Tutani Ipac

1					**VALEA LUI ENACHE,** însă 1 ⟶	Întrarea în biserică a Maici Domnului	Ipac
		3	2		Dumitru popa Dumitru Ion sin Gheorghe Gheorghe Radu Panţur Gheorghe Matei Ion Radu	} ⟶	Ipac
1					**TUTANA,** însă: 1 ⟶	Sfântul Athanasie	Ipac
		3	2	1	Mihai Manciu Ion Matei Costandin Ion Ion popa Radu Neculae Iordache Tănase popa Costandin	} ⟶	Ipac
2					**VÂLCELILE,** însă: 1 ⟶	Ierarh Nicolae	megieşască
		5	5		Măndiţă duhvnic. Radu popa Niculae Ion popa Niculae Androne popa Neculae Marin popa Măndiţă Tudor popa Costandin Marin sin Toma Niculae d. Marin Radu p. Niculae Tudor Ion	} ⟶	Ipac
12	**1**	**28**	**16**	**7**			
	1				Satul **TUTANA**	Prapadoamna Paraschiva	Pe mânăstirea Tutani
		4	2	1	Dumitru Manole Toma Nuţă Badea Preda Ion Vlad Rad‹u› Sandu Stan Ion Stoica Sandu	} ⟶	Ipac

1					**MERIŞANI DE SUS,** însă:		
					1 →	Adormirea Precistii	Vasilache Papadopol
		2			Popa Niculae Costandin	→	Ipac
				1	Ion sin Radu	→	D‹umneaei› Luţa Rătescu
1					**BORLESTI,** însă:		
					1 →	Sfântului Nicolae	Pităreasa Marghioala Răteasca
		4			Mihai Şerban Luca popa Mihai Ion popa Mihai Stan Marin	→	Ipac
			1		Gheorghe d‹iaconu› Iene		
1					**VARZARI,** însă:		
					1 →	Sfântu Nicolae	Răducan Vărzaru şi a Zinchi Vărzăroaia
		2			Ion popa Nicolae Bănică sin Tudor		
1					**DOBROGOSTEA,** însă:		
					1 →	Sfinţi Voivozi	Răpt. logft. Belu
		1			Costandin		
3					**GURA BASCOVULUI,** însă:		
					1 La cătunu Scheau	Sfinţilor Înpăraţi Costandin şi Elena	Costandin Bucşenescu
		1			Niculae popa Ion	→	Mitropolii
			1		Ristea Dumitru		
19	**1**	**42**	**20**	**9**			
					1 →	Mucenicu Gheorghe	Păhărniceasca Marghioala Drugăneasca şi Ileana Budişteanca
		2			Matei Dumitru Costandin popa Niculae	→	Ipac
				1	Ion popa Toma		
					1 →	Adormirea Precisti	Mitropolii
		2			Costandin	→	Ipac
					Hristea	→	Ipac

			2		Anghel	→	Pe moşiia lui
					Hristea	→	Mitropolii
1					**VALEA REA,** însă:		
					1 →	Sfântu Dumitru	Megieşască
		1			Popa Ion	→	Ipac
			1		Din Dumitru		
1					**SLĂTIOARELE,** însă:		
					1 →	Cuvioasa Paraschiva	Trevali
		3			Ion Neacşu		
					Radu duhovnicu	→	Ipac
					Stan Mihai		
			1		Tănase Ion		
3					**GROŞI,** însă:		
					1 →	Adormirea Precisti	Pităreasa Marghioala Răteasca
		3			Gheo‹rghe› Ion	→	Trevalea
					Muşat		
					Pop. Rad‹u› Stoica	→	Pităreasa Răteasca
					Ion popa Florea		
					1 →	Prepodoamna Paraschivi	Megieşască
		1			Iliie deacon Radu	→	Ipac
			1		Călin pop. Badea		
					1 →	Ipac	Ipac
		3			Sima Dumitru		
					Gheorghe Stoica		
					Dumitru Radu		
			4		Badea diiconeasa	→	Ipac
					Tudose Mariia		
					Neculae Dumitru		
					Matei popa Badea		
24	**1**	**57**	**29**	**10**			
1					**BĂBANA,** însă:		
					1 →	Adormirea Maici Domnului	Megieşască
		2			Ion sin Neacşu	→	Ilena Viieroşreanca
					David Cârstea	→	Cotmeni
			2		Stan Iliie	→	Megieşască
					Stan Dumitru		
1					**DRĂGAN,** însă:		
					1 →	Cuvioasa Paraschivi	P-a biserici
		2			Dumitru Stoica		
					Costandin Mihai	→	Ipac
			1		Pală pop. Păun		

4					**BASCOV,** însă:		
					1 →	Ipac	Mânăstiri Tutăni
		3			Ion sin Mihăilă		
					Toma Vlad	→	Ipac
					Matei Iene		
					1 Schitu Maicilor	Intrarea în biserică	Cotmeana
		2			Popa Gheorghe		
					Gheorghe pitar	→	Ipac
			2		Gheorghe Costandin		
					Marin Dumitru		
					1 →	Adormiri Precisti	Ipac
		3			Popa Radu Ion		
					Ion sin pop. Radu	→	Ipac
					Ion Marin		
					1 →	Cuvioasa Paraschivi	Mânăstiri Tutăni
		4			Radu popa Radu		
					Popa Drăguşin		
					Marin popa Drăguşin	→	Ipac
					Gheorghe Bleangă		
			1		Bunea Ivan Porcean		
30	**1**	**73**	**35**	**10**			
2					Satul **DRĂGUŢESTI**		
					1 →	Sfântul Necolae	Cotmeana
		2			Stoica popa Ion	→	Ipac
					Stancu Toader		
					1 Mânăstirea Cotmeni	Buna Vestire	Ipac
		1			Popa Ion		
1					**SAPUNARI,** însă:	Sfinţii Voivozi	Ipac
		3			Gheorghe sin Radu		
					Iliie sin Ion Bumbac		
					Din sin popa Gheorghe	→	Ipac
			2		Drăguş popa Gheorghe		
					Stan popa Ştefan		
1					**UNGURENI,** însă:		
					1 →	Sfinţi Îngeri	M. Episcopii Argeş
		2			Popa Niculae	→	Ipac
					Popa Şerban		
1					**VALEA MARE,** însă:		
					1 →	Cuvioasa Paraschiva	Ipac

		4			Popa Radu		
					Gheorghe Niţu		
					Preda Iliie	→	Ipac
					Popa Iliie		
			1		Radu		
1					**TOPANA,** însă:		
					1 →	Adormirea Precisti	Ipac
		2			Popa Din		
					Popa Ion	→	Ipac
			2		Pavel		
					Florea		
36	**1**	**88**	**40**	**10**			
1					**RÎŞLEŢ VIIEROŞULUI,** însă:		
					1 →	Adormirea Precisti	Sfintei mînăstiri Viieroşi
		5			Popa Gheorghe		
					Popa Ion		
					Popa Dumitru	→	Ipac
					Popa Drăguşin		
					Popa Marin		
1					**DIICONEŞTI**	Ipac	Ipac
		5			Popa Drăguş		
					Şerban		
					Popa Drăguş	→	Ipac
					Popa Radu		
					Popa Stan		
			1		Diiacon Matei		
1					**RÎŞLEŢ GOVORA,** însă:		
					1 →	Cuvioasa Paraschiva	Mânăstirea Govora
		3			Popa Voicu		
					Popa Niţu		
					Pătru		
			4		Diiacon Ion	→	Ipac
					D. Marin		
					D. Niculae		
					D. Marin		
39	**1**	**101**	**45**	**10**			
2					**UDA DE SUS,** însă:		
					1 →	Adormirea Precisti	Megieşască

		3			Popa Pană Căpăţână Marin Barbu Gheorghe popa Gheorghe	} →	Ipac
			2		Ion popa Stan Oprea Dumitru Boteni		
					1 →	Ipac	Ipac
		4			Popa Ion duhovnicu Gheorghe d. Ion Popa Din sin d. Simion Duminică Preda		
			4		Marin Costandin Ion sin Preda Ion diiaconu Ion D. Licsandru		
41	**1**	**108**	**51**	**10**			
1		5			Satul **POPEŞTI,** însă 1 Popa Ion 2 Popa Dumitru 3 Popa Toma 4 Popa Arsene 5 Popa Păun 5	Cuvioasa Paraschiva	Pe moşie megieşască
			5		însă: 1 Diaconu Oprea 2 D. Neacşu 3 D. Gheorghe 4 D. Ion 5 Diaconu Din	→	Ipac
1					**POIANA LACULUI**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› Mânăstiri Trivali
		3			popi, însă: 1 Popa Costandin 2 Popa Chiriţă 3 Popa Tudor		
			4		Însă: 1 Diaconu Radu 2 D. Ion 3 D. Stan 4. D. Vasile	} →	Ipac
1					**LIPIIA**	Sfânt Nicolaie	M‹oşia› d‹umnealui› Ioan Budiştean
		2			Însă:		

					1 Popa Ion 2 P. Dumitru		Ipac
43	**1**	**118**	**60**	**10**			
1					**SĂPATA DE SUS**	Sânt Teodor şi sânt Dimitriie	M‹oşia› lui Tudorache Simionoiu
		5			însă:		
					1 P. Voicu 2 P. Nicolaie 3 P. Iene 4 P. Ioan 5 P. Teodoru		M‹oşia› lor megiişască
				1	însă:		
					1 Tudorache sin Popa Nicolaie		
1					Tot **SĂPATA DE SUS**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› megiişască
		4			însă:		
					1 Popa Ioniţă 2 P. Neacşiu 3 P. Ion 4 P. Păun		
			5		însă:		
					1 Stoica d. 2 D. Marin 3 D. Voicu 4 D. Badea 5 D. Ion		M‹oşia› lor megieşască
1					**SĂPATA DE JOS,** însă:	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› megiişască
		3					
					1 P. Badea 2 P. Ioan 3 P. Stan		M‹oşia› megiişască
			1		Diaconu Ene		
1					**Tot SĂPATA DE JOS**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› megiişască
		5			însă:		
					1 P. Dumitru 2 P. Hristea 3 P. Dobre 4 P. Marin 5 P. Radu		M<oşia> a lor megiişască
47	**1**	**135**	**66**	**11**			
			4		însă:		

					1 D. Pătraşcu		
					2 D. Costandin		M<oşia> a lor
					3 D. Pătraşcu		megiişască
					4 D. Ion		
1					**DEALU BRADULUI**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› megiişască
		4			însă		
					1 P. Paraschiv		
					2 P. Stan		
					3 P. Ion		M<oşia> a lor
					4 P. Stancu		megiişască
			2		însă:		
					1 D. Udrişte		
					2 D. Dumitru		
	1				**PĂDUROIU DE JOS**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› megiişască a lor
		2			însă:		
					1 P. Neacşu		Ipac
					2 P. Paraschiv		
			2		însă:		
					1 Diaconu Marin		M‹oşie› a lor
					2 D. Anton		megiişască
1					**PĂDUROIU DE SUS**	Sânt Nicolae	M‹oşie› megiişască a lor
		2			însă		
					1 P. Ion		
					2 P. Barbu		
			3		1 D. Andrei		M‹oşia› a lor
					2 D. Ion		megiişască
					3 D. Dumitru		
49	**2**	**143**	**77**	**11**			
1					**COCU**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşie› megiişască
		6			însă:		
					1 P. Stan		
					2 P. Barbu		
					3 P. Ioniţă		
					4 P. Iliie		
					5 P. Ion		M‹oşie› a lor
					6 P. Ion		megiişască
			4		însă:		
					1 D. Barbu		
					2 D. Gheorghe		
					3 D. Stan		
					4 D. Ion		
1					**SĂMARA**	Adormirea Precisti	M‹oşie› megiişască

		3			însă:		
					1 P. Costandin		
					2 P. Tudor		
					3 P. Dumitru		
			7		însă:		
					1 D. Stoica		
					2 D. Ion d.	→	M‹oşie› a lor
					3 Stroie d.		megiişască
					4 Oprea D.		
					5 Ion brat D.		
					6 D. Barbu		
					7 Stan D.		
1					Tot **SĂMARA**	Buna Vestire	M‹oşie› megiişască
		4			însă:		
					1 P. Radu		
					2 P. Stan		
					3 P. Preda		
					4 P. Marin		
			7		însă:		
					1 D. Pătru	→	M‹oşia› a lor
					2 D. Barbu		megiişască
					3 D. Sima		
					4 D. Cârstea		
					5 D. Marin		
					6 D. Sima		
					7 D. Badea		
52	**2**	**156**	**95**	**11**			
1					**RICHIŢELELE DE SUS**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşie› megiişască
		4			însă:		
					1 P. Florea		
					2 P. Dumitru		
					3 P. Barbu		
					4 P. Marin		
			5		însă:		M‹oşie› a lor
					1 D. Marin	→	megiişască
					2 D. Ion		
					3 D. Stan		
					4 D. Marin		
					5 D. Tudor		
1					Tot **RICHIŢELELE DE SUS**	Maici Domnului	M‹oşie› a lor megiişască
		4			însă:		

					1 P. Neacşa		
					2 p. Mirea		
					3 P. Dumitru	→	M‹oşie› megiişască
					4 P. Duminică		
			1		1 D. Neacşu		
1					**RICHIŢELELE DE JOS**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşia› . megiişască
		2			însă:		
					1 P. Neacşu		
					2 P. Ion		
			3		1 D. Radu	→	M‹oşie› megiişască
					2 D. Marin		
					3 D. Duminică		
	1				**MOGÂNDĂNENI**	Sfânt Gheorghe	M‹oşie› megiişască
		2			însă:		
					1 P. Drăguşin		
					2 P. Ion		M‹oşie› megiişască
			1		Udrea		
45	**3**	**168**	**105**	**11**			
1					**BĂRBĂTEŞTI COTMENI**	Cuvioasa Paraschiva	M‹oşie› megiişască
		5			însă:		
					1 P. Gheorghe		
					2 P. Pătru		
					3 P. Ion	→	M‹oşie›, ipac
					4 P. Pătru		
					5 P. Toma		
			1		D. Stan		
4					**UDA DE JOS**	Adormirea Precisti	M‹oşie›, ipac
		8			însă:		
					1 P. Duminică		
					2 P. Dumitru		
					3 P. Costandin		
					4 P. Sandu	→	M‹oşie›, ipac
					5 P. Dragu		
					6 P. Petre		
					7 P. Ion		
					8 P. Gheorghe		
1					Tot **UDA DE JOS**	Sfânt Nicolaie	M‹oşie› , ipac
		3			însă:		
					1 P. Dumitru		
					2 P. Ion	→	M‹oşie›, ipac
					3 P. Tudor		
			1		D. Ion sin Niţu		

1 **52**	 **3**	 2 **186**	 8 **115**	 **11**	**Tot UDA DE JOS** însă: 1 P. Pârvu 2 P. Cosdn. însă: 1 D. Iliie 2 D. Ion 3 D. Nicolaie 4 D. Dumitru 5 D. Parteniie 6 D. Marin 7 D. Radu brat 8 D. Dan	Buna Vestire	M‹oşie›, ipac
1		 5	 2		Tot **UDA DE JOS** însă: 1 P. Nicolaie 2 P. Preda 3 P. Matei 4 P. Din 5 P. Dumitru însă: 1 D. Matei 2 D. Radu	Adormirea Precisti } →	M‹oşie›, megiişască M‹oşie›, megiişască
53	**3**	**191**	**117**	**11**	Adică cinzeci şi trei biserici vechi, trei noi, o sută noozeci şi unu popi, o sută şaptesprezece diaconi şi unsprezece ţîrcovnici		

Dimitrie Budişteanu.

SJAAN, PJA, dos. 150/1832, f. 155 r.-163 r.

No.	**Biserici dă zid**	**Hramul bisericilor**	**Pă ce moşii să află**	**No. preoţilor**	**Numele preoţilor i a diiaconilor şi ţârcovnici**	**Pă ce moşiie sînt cu lăcuinţa**	**Văpseoa mahalalilor**
1	Schitu Trevalea	Sfânta Troiţă	Al schitului Buliga			Pe moşiia sa	Mahalaoa Trevalea
2	Biserica Sf‹â›ntlui Ioan	Sf‹â›ntul Ioan Botezătorul	Moşiie domnească	1 1 1	Popa Badea Pp. Tudorache Pp. Nicolaie	} Pe a lor moşiie	Mahalooa Neagră
3	Schitu Buliga	Sfinţi Voivozi	Al Sfintei Mitropolii	1 1 1 1	Pp. Ioniţă Pp. Nică Pp. Dumitru Pp. Dascăl	} Pe a lor	Mh. Neagră

4	Schitu Beştelei	Sfânta Troiţă	Al lui Mihaiu Vodă	1 1 1 1	Protp. Pătraşcul Pp. Matei Pp. Gheorghe Dumitru paracliserul	În chiliile schitului Pe a lor	Mahl. Roşiie
5	Biserica Domnească	Sfântu Gheorghe	Pe a sa	1 1 1 1 1	Pp. Hristea duhovnic Pp. David Pp. Dumitru Diiaconu Tănase Dascălu Consd.	Pe a lor	Mahl. Roşiie
6	Biserica Sf‹â›ntlui Iliie Nou	Sfntul Iliie	Pe a sa	1 1 1 1 1	Pp. Niţă Pp. Nicolaie Nicolaie căntăreţu Tănase căntăreţu Ion paracliseru	Pe a lor	Mh. Roşiie
7	Biserica Ungurelului din Vale	Prapadoamna Paraschieva	Pe a sa	1 1 1	Pp. Stan Pp. Pană Diiaconu Tudorache	Pe a lor	Mahl. Albastră
8	Biserica veche din coastă Maica Precista	Intrarea în biserică	Pe a sa	1 1 1 1	Pp. Tănase duhovnic Pp. Ioan Pp. Nicolaie Dascălu Ioan	Pe a lor	Mahl. Galbenă
9	Biserica Greci	Buna Vestire	Pe a sa	1 1 1 1	Pp. Consd. Pp. Radu Dascălu Arcuda Dascălu Vasile	Pe a lor	Mahl. Galbenă
10	Biserica Sftului. Nicolaie	Sfântul Nicolaie	Pe a sa	1 1 1 1	Popa Teodorache Pp. Toader P. Ion Diiaconu Iancu Bica	Pe a lor	Mahl. Galbenă
11	Biserica Maica Precista Noaoă	Adormirea şi Sfântul Spiridon	Pe a sa	1 1 1 1	Pp. Trandafir Pp. Dinu Pp. Dinul cel Mic Diiacon Ghiţă	Pe a lor	Mahl. Albastră
12	Biserica ot comuna	Sftul. Spiridon	Moşiie megiişască	1	Pp. Iliie duhovnic	Pe a lor	

	Prundul			1	Diiacon Stoica		
13	Biserica ot cătunul Geamăna	Înnălţarea	Megiieşască	1	Popa Ştefan	Pe a sa	

Alecu Tigveanu poliţmaistor 1833 iulie 15

SJAAN, PJA, dosar 150/1832, f. 139 r. - 140 r.

PLASA TOPOLOGULUI

DESCRIIEREA DĂ SUMA BISERICILOR I PREOŢI, DIACONI ŞI ŢÂRCOVNICI DIN SATELE ACEŞTII PLĂŞI, PRECUM ÎNNĂUNTRU SĂ VEDE, ANUL 1833 IULIIE

Biserici	Preoţi	Diiaconi	Ţîrcovnici	Numele	Satul	Hramul biserici	Pă ce moşiie
1	1			Vasile sin Vasile Laţcu	**ŞUICI UNGURENI**	Sfântă Troiţă	Schitu Văleni
	1			Ion sin popa Vasile			
	1			Gheorghe sin Gheorghe			
1	1			Iorga sin Stan	———	Sfântul Nicolaie	Postelnicu Toma Vrabiie
	1			Ion sin Banciu			
	1			Florea sin Cintea			
		1		Andrei sin popa Pârvu			
			1	Mihai popa Ion Popescu			
1	1			Pătru Ştefan Mihăilă	**ŞUICI CĂRPENIŞI**	Sfântul Nicolaie	Megiieşască
	1			Dumitru duhovnicu			
	1			Gh. Gh. Costandin Tăulescu			
	1			Matei Radu Petciu			
	1			Chera popa Dumitru			
		1		Radu Radu Petcu			

		1		Stama Ion Popescul			
1	1			Popa Ionaşcul duhovnic	**RUDENII**	Sfântul Gheorghe	D. stolnic Costandin Brătiianu
	1			Popa Ştefan Ghionoiu			
			1	Gheorghe holteiu Ionaşcul			
1	1			Popa Radu sin Duţă Popescu	**MORĂŞTII**	Sfântu Gheorghe	D. Tache Drăgoescu
	1			Ion Ion Nicoară			
	1			Toma sin Radu			
		1		D. Dumitru sin Duţă Popescu			
5	**16**	**4**	**2**				
1	1			Popa Şerban Matei Rudeanu	**Satul CEPARI UNGURENI**	Intrarea în biserică	Postelnicu Panait Balotă
		1		Diiaconu Toma sin Vasile			
1	1			Ion sin popa Din	———	Înnălţarea Domnului	D. Iordache Balotă
1	1			State sin Ionică	**CEPARI URLUIEŞTII**	Naşterea Maici Domnului	Schitul Găisinii
	1			Ion sin popa Vâlcu			
		1		Diiaconul Vasile sin Vasile			
		1		D. Apostol sin popa Ion			
			1	Ion Din al Diiaconului			
1	1			Popa Andrei sin d. Diţă	———	Sfântul Mucenic Dimitrie şi Cuvioasa Parascheva	Megiieşască
			1	Diiaconu Badea			
1	1			Popa Ion Alimănescul	**BÎRSĂŞTI VLADEŞTII**	Sfânt Nicolaie	D. Costache Tigveanul
	1			Tudor sin Toma Iedu			
	1			Gheorghe Inimă Rea			
		1		Diiaconul Florea Radu Filipoiu			
		1		D. Ştefan sin			

				popa Ion			
1	1			Dumitru sin Dumitru	———	Întâmpinarea Domnului	D. slugereasa Safta Furduiasca
	1			Ion sin Tincul			
	1			Andrei popa Dumitru			
		1		D. Ion Povarnă			
		1		D. Toma Ţinculescu			
1	1			Popa Pătru Dumitru Ciutu	**BLAJU**	Sfântu Niculaie	Megiieşască
	1			Popa Dumitru sin Anton			
		1		Florea holteiu sin Radu			
1	1			Popa Tudor sin Stan	**VALEA GIURGIULUI**	Sfânt Mucenic Dimitrie	Sfânta Episcopie Argeş
	1			Popa Ion sin Marin			
		1		D. Stan sin popa Gheorghe			
		1		D. Radu sin Ghinea			
1	1			Popa Zahariia Stan Dogaru	**TIGVENII**	Adormirea Precisti	D. stolnic Costandin Brătiianu
	1			Popa Din sin State Prepeliţă			
		1		D. Stan Ion Tîrcău			
1	1			Popa Aron duhovnicu	———	Sfinţi Voievozi	D. Ion Băltean
	1			Preda sin Amza			
		1		D. Matei Ştefan Borcan			
1	1			Popa Ion duhovnicu	———	Cuvioasa Parascheva	Megiieşască
	1			Popa Pătru sin Anton			
		1		Diiaconu Dumitru Dumitraşcu			
		1		Diiaconu Ion popa Pârvul			
1	1			Popa Ion popa Ion	**CIOFRÎNGENI UNGURENI**	Sfântul Niculaie	Schitu Berislăveştii

	1			Popa Costandin sin Costandin Rotaru			
	1			Popa Pavel sin popa Costandin			
			1	D. Dumitru sin d. Dumitru			
1	1			Popa Matei sin popa Matei	**CIOFRÂNGENI PĂMÎNTENI**	Buna Vestire	――
	1			Dumitru Radu Jidovul			
		1		D. Pătru sin Gheorghe Duculescu			
1	1			Popa Ion proin protopop	**IONICEŞTII**	Sfânt Niculaie	Ghiţă Linte
	1			Popa Ion Jiianu			
		1		D. Niculaie sin Mihaiu Untaru			
		1		D. Toma sin d. Iliie			
		1		D. Trandafir sin popa Pătru			
19	**46**	**22**	**3**				
1	1			Oprea Stan Erbaşu	**ALIMĂNEŞTII DĂ SUS**	Sfinţi Voievozi	Mănăstirea Tutana
	1			Dumitru popa Oprea			
	1			Lazăr popa Oprea			
	1			Badea popa Ene			
	1			Gheorghe Nica Frujină			
		1		D. Ion Badea Lăcureanul			
		1		D. Pană sin popa Oprea			
		1		D. Niculaie sin Nica Frujină			
1	1			Popa Ion diiaconu Dumitru	――	Sfinţi Voievozi	Megiieşască
	1			Popa Dumitru sin Gheorghe Manga			

	1			Popa Dumitru Marin Oltean			
		1		D. Ştefan popa Gheorghe Ciomagu			
		1		D. Mihaiu sin d. Ştefan			
		1		D. Iordache Ion Inimă Rea			
1	1			Popa Gheorghe Gheorghe Manga	———	Buna Vestire	———
	1			Popa Ion Matei Slotea			
	1			Popa Gheorghe Stan Duculescu			
	1			Popa Matei Oprea Schiopu			
		1		D. Ion sin d. Matei Manga			
		1		D. Sandul d. Matei Manga			
		1		D. Gheorghe D. Matei Manga			
		1		D. Dumitru d. Dumitraşcu			
		1		D. Ene popa Gheorghe Ciomagu			
		1		D. Grigore popa Ion			
1	1			Popa Badea Gheorghe Bădicescul	———	Intrarea în biserică	Megiieşască
	1			Popa Ion Badea Bădicescul			
		3		D. Gheorghe sin Gg. Bădicescu			
				D. Barbu sin d. Barbu			
				D. Gheorghe sin Matei Verdeş			
1	1			Popa Gheorghe sin popa Barbul	———	Sfinţi Mucenici Serghiie şi Vah?	Megiieşască
	1			Popa Niculaie sin Dumitraşcu			
		1		D. Ion sin popa			

				Barbul			
		1		D. Dumitru sin popa Badea			
		1		D. Ştefan sin popa Gheorghe			
1	1			Popa Stan Ion Linte	**ALIMĂNEŞTII DĂ JOS**	Sâîntul Niculaie şi Cuvioasa Paraschiva	Megiieşască
	1			Popa Niculaie d. Radu			
		1		D. Radu sin popa Radu			
		1		D. Badea Marin Dobrinescul			
1	1			Popa Pătru sin popa Badea	Sfântul Mucenic Dimitrie[13]	Sfântul Mucenic Dimitrie	Megiieşască
	1			Ion Preda Ceaurul			
	1			Ion d. Radu Ţurlea			
		1		D. Radu sin popa Badea			
		1		D. Radu Dumitru Ţurlea			
1	1			Popa Radu duhovnicu	**POENARII**	Cuvioasa Paraschiva	Schitul Breslăveştii
	1			Popa Radu Radu duhovnicul			
	1			Stanciu Vârlugă			
		1		D. Ion Boncea			
		1		D. Gheorghe Popescul			
		1		D. Din Vîrlugă			
		1		D. Pătru Ionică Calotă			
			1	Dumitru popa Ion Vârlugă			
1	1			Popa Radu popa Ene duhovnicu	———	Prea Cuvioasa Parascheva	———
	1			Popa Pană sin Nedelcu			
	1			Popa Ion brat			
		1		D. Ghiţă sin popa Pană			

[13] Aşa în orig., în locul satului.

…[14]	**76**	1 1 1 1 **50**	**4**	D. Ion popa Ion D. Pătru D. Ion D. Gheorghe D. Ion D. Gheorghe sin diiaconul Pătru			
1	1 1		 1 1 1	Popa Pană sin Nedelcul Popa Dumitru popa Pană D. Pătru popa Nedelcul D. Ion brat D. Gheorghe Gheorghe Poienaru	**Tot ALIMĂNEŞTI DĂ JOS**	Sfinţi Voievozi	Schitu Berislăveşti
1	1 1	 1 1 1		Popa Radu diiaconul Radu Popa Ion d. Gheorghe Coşăreanu D. Chiriţă popa Niţu D. Radu brat D. Florea sin Dumitraşcu	**CIUTEŞTII**	Prea Cuvioasa Parascheva	Megiieşască
1	1 1 1	 1		Popa Niţu sin popa Niţu Popa Gheorghe d. Niculaie Popa Niculaie popa Ion Diiaconu Costandin	**CĂZĂNEŞTII**	Buna Vestire	D. Ion Vărzaru
1	1 1	 1 1 1		Popa Stanciu d. Dumitru Popa Pătru Stroie D. Costandin sin Florea B. Ion Stroe D. Sandu Stroie	———	Adormirea Maici Domnului	Megiieşască

[14] Loc rupt.

1	1			Popa Şerban sin Matei	**MÂNGURENII**	Adormirea Maici Domnului	Megiieşască
	1			Popa Dumitru sin Pătraşcul			
	1			Popa Grigore sin Ion			
		1		D. Ion sin Nicula			
		1		D. Ion sin Tănase			
1	1			Popa Gheorghe d. Stan	**MÂNGURENII**	Adormirea Maici Domnului	Megiieşască
	1			Popa Florea duhovnicu			
	1			Radu d. Florea			
	1			Şerban popa Stroie			
	1			Dumitru d. Dumitru			
		1		D. Ion Gheorghe Manea			
		1		D. Sandu Stroe			
		1		D. Oprea d. Ion			
1	1			Popa Marin duhovnicu	**DEDULEŞTII**	Prea Cuvioasa Paraschiva	Mănăstirea Cotmeana
	1			Popa Stan popa Pătru			
	1			Popa Din popa Pătru			
	1			Popa Marin Ion moraru			
		1		Diiaconul Radu Ion Vâlvoi			
1	1			Popa Toader sin Marin	———	Prea Cuvioasa Paraschiva	Megiieşască
	1			Popa Mirică sin Şerban			
	1			Pătru sin Din			
	1			Ion diiaconu Stanciu			
			1	Gheorghe popa Neculaie			
1	1			Popa Gheorghe Bunescul	———	Sfântul Niculaie	Megiieşască
	1			Ion Buliteanul			
		1		D. Tănase			

		1 1		D. Apostol D. Pătru sin Tudor			
1	1 1 1 1 1 1 1	 1 1 1 1 1 1		Popa Grigore - Ion Ban - Din popa Dumitru - Ion diiaconu Dumitraşcu - Grigore d. Dumitraşcul - Radu d. Simion -Costandin d. Dumitraşcul D. Grigore sin Dumitru D. Ion d. Gheorghe D. Ion Bădică D. Ion popa …[15] D. Gheor‹ghe› Dumitraşcul d. Dumitraşcu Cioc	**IZBĂŞĂSTII**	Adormirea Maici Domnului	Megiieşască
…[16]	**110**	**75**	**5**				
1	1 1			Popa Marin sin popa Grigore Costandin diiaconul Gheorghe	**TOT IZBĂŞĂSTII**	Adormirea Maici Domnului	Megiieşască
1	1 1 1	 1 1 1 1		Popa Niţu duhovnicu Popa Gheorghe Ţurlea Popa Pătru Şerbănescul D. Matei sin Stan Ţurlea D. Gheorghe Băran D. Gheorghe popa Niţu Ţurlea D. Dumitru popa	**LUMINILE**	Prea Cuvioasa Paraschiva	Megiieşască

[15] Loc alb în orig.
[16] Loc rupt în orig.

			1	Radu Gheorghe Marin Bârţă			
1	1			Popa Matei sin diiaconul Gheorghe	**BĂBUIEŞTII**	Sfântul Niculaie	Schitu Ostrovul
	1			Popa Vasile d. Pârvul			
1	1			Popa Iacov duhovnicu	———	———	———
1	1			Popa Panait Ianache Tomescu	**SÎMBOTINUL**	Sfîntul Mucenic Gheorghe şi Intrarea în biserică	Ghiţă Străichinescul
		1		Stan popa Gheorghe Merlea			
1	1			Popa Ghiţă popa Bunea	**FEDELEŞOIUL**	Sfinţi Apostoli	Schitul Fedeleşoiul
	1			Popa Costandin Niculaie			
1	1			Popa Niculaie Gheorghe	**RUNCUL**	Sfântul Niculaie	———
	1			Ion sin Andrei			
			1	Ducul sin Anghel			
1	1			Popa Radu popa Dumitru	**VOINICEŞTII**	Sfinţi Voivozi	Schitul Goranul
	1			Popa Gheorghe Ion Troncuţ			
		1		Diiaconul Grigore sin Stoica			
1	1			Popa Soare sin Ion	———	———	———
	1			Popa Ion Efteniie			
	1			Popa Dumitru sin Tudor			
		1		Diiaconu Ion Efteniie			
1	1			Popa Costandin sin Costandin	**VĂTĂŞĂŞTII**	Buna Vestire	Episcopiia Argeş
		1		D. Efteniie Radu Buriiaş			
		1		D. Ion sin d.			

				Efteniie			
1	1			Popa Stoica sin d. Radu	**VALEA BABI**	Cuvioasa Paraschiva	Schitu Găisenii
	1			Popa Radu popa Stoica			
		1		D. Dumitru sin d. Ghiţă			
1	1			Popa Iliie Ghionoiu	**GOLEŞTII**	Cuvioasa Paraschiva	Megiieşască
	1			- Ion Ghionoiu			
		1		D. Niculaie popa Eftenie			
		1		D. Ştefan d. Nistoru			
		1		D. Nistor sin Din Beldiman			
		1		D. Din Brat			
			1	Gheorghe d. Ştefan			
1	1			Popa Pavel sin Pârvul	______	Sfânt Nicolaie	______
	1			Popa Gheorghe Sturzu			
	1			Popa Iacov			
		1		D. Ionică Nastasescu			
		1		D. Din sin Ştefan			
1	1			Costandin diiaconul Ion	______	Sfântul Gheorghe şi Sfântu Niculaie	______
		1		D. Dumitru sin popa Preda			
		1		D. Ion sin d. Ştefan			
…[17]	**137**	**93**	**8**				
1	1			Popa Costandin sin Ion	**SATUL GOLEŞTII**	Cuvioasa Paraschiva	Megiieşască
	1			Popa Dumitru Ion duhovnicu			
	1			Popa Gheorghe popa Tănase			
			1	Radu sin popa Tănase			
1	1			Popa Costandin	**OPĂTEŞTII**	______	______

[17] Loc rupt în orig.

				sin Dumitru			
	1			- Ion sin Ştefan			
	1			Iordache Ion Baştea			
	1			Marin popa Din			
		1		Diiaconu Ion sin Radul			
		1		D. Gheorghe sin d. Dumitru			
1	1			Popa Tudor d. Marin	**BLEICI**	———	———
	1			Popa Pătru sin Radu			
	1			Popa Ion sin popa Radu			
		1		D. Radu sin Ion			
		1		D. Costandin sin Radu			
		1		D. Marin Popescul			
1	1			Popa Ion d. Matei	———	Intrarea în biserică	———
	1			Popa Radu brat			
	1			Popa Radu Vasilescul			
		1		D. Sandu sin Matei			
		1		D. Vasile sin Gheorghe			
		1		D. Tănase d. Din			
1	1			Popa Gheorghe popa Tudor	**BLIDARI**	Cuvioasa Paraschiva	———
		1		D. Mihai brat popa Gheorghe			
		1		D. Ion brat popa Gheorghe			
1	1			Popa Niţul duhovnicul	**BUDEŞTII**	Sfinţi Voievozi	D. stolc. Iancu Lahovar
	1			Popa Din			
		1		D. Dumitru cel Bătrîn			
		1		D. Dumitru d. Radu			
1	1			Popa Andrei Scînteanu	**BÎRSĂŞTII**	Adormirea Precisti	D. ceaus Ghiţă

	1 1 1 	 1 1 	 1	Popa Nicola Enescul Popa Vasile Stoian Popa Costandin popa Matei D. Stanciu popa Matei D. Drăguşin Florea Niţul popa Matei			Capeleanu
1	1 1	 1		Popa Grigore Radu Găinuşă Popa Badea Radu D. Ion diiaconu Ion	**GÂLTOFANII**	Adormirea Maici Domnului	D. Iancu Bălcescul
1	1 1	 1	 1	Popa Ştefan popa Mihai Popa Matei popa Mihai Diiaconul Diicul orbu Ion Ion Jianu	**RUDA**	Sfinţi Îngeri	Răposata Stanca Rudeanca
61	**161**	**109**	**10**	Adică suma bisericilor şaizeci şi una i una sută şaizeci şi unul preoţi, una sută nooă diiaconi şi unsprezece ţârcovnici Pentru d‹umnealui› suptocârmuitor A Furduescul 1833 iuliie 9			

SJAAN, PJA,, dosar 150/1832, f. 128 r. - 134 r.

THE CHURCHES & THEIR PRIESTS FROM THE FORMER ARGEŞ COUNTY IN THE CENSUS FROM 1833

Abstract

The Art. 73 from the Organic Regulation from 1831 stipulated that not only the boyars, but also the priests & the deacons will be exempt from paying taxes. Consequently priests & deacons number increased.

The Great Chancellery of the Boyars' Matters ordered the making of census in order to know the exact number of the priests. The first census was made in 1833. Beside the number of churches, all their servants (priests, deacons, vergers) & also their patron saints & on what estate they were situated were mentioned in it. All the registering represents important sources for knowing the past of these churches.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

HARTA SATELOR MOŞNENEŞTI DIN JUDEŢELE ARGEŞ ŞI MUŞCEL CONFORM IZVOARELOR STATISTICE DIN SECOLUL AL XIX-lea

DINICĂ CIOBOTEA*

Problema agrară-ţărănească de la sfârşitul secolului al XIX-lea a monopolizat mişcarea de idei a vremii, a antrenat oamenii politici de primă mărime, cât şi pe istorici. Rezolvarea ei era atât de diferit propusă de reprezentanţii claselor şi categoriilor sociale încât numai interesele celor implicaţi justificau asemenea atitudini.

După reforma socială din 1864, societatea românească a fost periodic, dacă nu permanent, confruntată cu problema realizării şi aşezării proprietăţii în spiritul caracterului ei de absolut şi exclusiv înscris în articolul 480 al Codului civil. Proclamarea proprietăţii individuale ca drept comun în România s-a făcut în detrimentul stării de proprietate în indiviziune în care „se găsea o bună parte a cuprinsului ţării, stăpânită de o numeroasă clasă a populaţiei noastre"[1].

La contradicţia fundamentală dintre moşieri şi ţărani se adăuga cea dintâi legislaţia ţării şi proprietatea moşnenească adusă „într-o stare anarhică"[2].

Pe acest fond de probleme sociale, istoriografia românească şi-a propus să investigheze formarea şi evoluţia proprietăţii şi, implicit, a claselor sociale din trecutul nostru istoric. Istoricii R. Rosetti, Gr. Tocilescu, Ştefan Greceanu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, D. Onciul şi câţiva jurişti (D. Brezulescu, D. Şerbănescu Lopătari etc.) au ajuns, fiecare la concluzii diferite asupra vechimii proprietăţii moşneneşti, plasând-o fie înainte de constituirea statelor feudale româneşti, fie după această dată.

Economiştii şi statisticienii au consemnat-o şi ei ca o prezenţă activă în societate, fără să reuşească însă să ne-o dezvăluie în parametrii ei reali. G. D. Creangă, pornind de la o înţelegere falsă a noţiunii de moşnean, a calculat numărul moşnenilor şi răzeşilor (269.140) cât şi întinderea proprietăţii răzăşeşti (568.000 ha).

În deceniul doi al secolului trecut, Petru Poni a realizat o celebră *Statistică a răzeşilor* „adunând numeroase date atât prin autorităţile administrative cât şi prin inspectorii agricoli" prin care, cu modestie remarca el, urma să folosească istoricilor în studiul despre ţărănimea liberă „clasă atât de interesantă a populaţiei noastre rurale"[3].

---

* Universitatea din Craiova.
1 Dumitru Brezulescu, *Contribuţiuni la studiul proprietăţii în devălmăşie a munţilor noştri. O pagină din „Chestiunea ţărănească"*, Bucureşti, 1905, p. 8.
2 *Ibidem.*
3 Petru Poni, *Statistica răzeşilor*, Bucureşti, 1912, p. 3.

Acest izvor a devenit document pentru toate studiile de istorie socială sau sociologice de după aceea. De altfel, autorul lui a căutat să formuleze „o idee generală îndestul de aproape de adevăr despre ce sunt răzeşii în România", folosindu-se şi de alte izvoare documentare păstrate în arhive. Acestea din urmă l-au ajutat să probeze istoricitatea răzeşiei în Moldova, Bucovina şi Basarabia în secolul al XIX-lea. Nu acelaşi lucru i-a fost posibil pentru Muntenia şi Oltenia, cu toate că se ştia la acea vreme de Catagrafia Obştească din 1831 care fusese rezumată în *Analele parlamentare* de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi care a fost distrusă de bombardamentele din aprilie-mai 1944[4].

Şi din alt punct de vedere noi considerăm *Statistica răzeşilor* întocmită de Petru Poni ca document îndoielnic. După 1864, împroprietăririle repetate au determinat pe mulţi ţărani să se numească moşneni cu toate că ei nu moşteneau această calitate, titlu. Încă înainte de 1864, titlul de moşnean identifica un om cu moşie, om liber. Semnificativ rămâne includerea, după 1864, a satului Pogoanele din Ialomiţa între satele moşneneşti. Adevărul era altul, dar pe care societatea nu-l mai verifica, cum că oamenii acelui sat cumpăraseră loturi de pământ înainte de reforma agrară a lui Cuza, care nu i-a mai împroprietărit găsindu-i ca moşneni, deci oameni cu pământ.

În Arhivele Naţionale Centrale este un document deosebit de valoros pentru istoria moşnenilor de la sud de Carpaţi, datând din anul 1855[5], din timpul domnitorului Barbu Ştirbei, iniţiatorul celei mai ample statistici – pe verticală şi pe orizontală – a societăţii muntene înainte de Dionisie Pop Marţian.

Din acest izvor desprindem doar referirile la judeţele Argeş şi Muşcel, judeţe care prin poziţia lor geografică şi locul istoric în procesul constituirii statului feudal Ţara Românească păstrează o datină românească şi nu privilegiu în preocupările istoricilor.

Obşteasca catagrafie din 1831 înregistrase 221 de sate în judeţul Argeş şi 127 sate în judeţul Muşcel. În funcţie de numărul total al satelor consemnate în 1831, satele moşneneşti reprezentau 64,70% în judeţul Argeş şi 51,98% în judeţul Muşcel.

Comparativ, izvorul documentar din 1855 pare a nu fi cuprins toate satele moşneneşti din moment ce în 1831 erau 118, iar în 1912, 319 – în judeţul Argeş şi 60 în 1831, respectiv 92 în 1912 – în judeţul Muşcel. Diferenţele s-au conturat şi mai mult în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – când împroprietăririle, reconstrucţiile şi sistematizările rurale într-o deplină concordanţă cu progresele economico-sociale au dus la individualizarea ca sate şi a părţilor răspândite faţă de nucleu care caracterizau aşezările omeneşti.

Harta satelor moşneneşti din Muşcel şi Argeş este caracterizată de densitatea diferită a acestora în spaţiu. Astfel, cele mai numeroase sate moşneneşti se întâlnesc în Plaiul Loviştei, plasele Gălăşeşti, Săpata şi Topologului din judeţul Argeş sau în plasele Râul Doamnei, Cârcinovului şi Bratea-Bughea din judeţul Muşcel.

---

4 Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *Catagrafia Obştească a Ţării Româneşti din 1831*, Craiova, Editura Helios, 2000.

5 Dinică Ciobotea, *Statistica moşnenilor din 1855* (I), în „Arhivele Olteniei", Serie nouă, nr. 8, 1993, p. 85 şi urm.

1855

Judeţul	Plaiul sau plasa	Nr. sate	Nr. moşneni proprietari	Orânduiala la care se află aşezaţi								Obs.
				Birnici	Patentari	Mazili	Boieri de neam	Fii de boieri de neam	Postelnicei	Fii de postelnicei	Asidoţi	
Muşcel	Plai Dâmboviţa	12	1096	929	7	11	25	6	3	3	1	+ 111 alţii
	Plai Nucşoara	12	1495	787	311	31	32	31	1	3	24	+ 175
	Pl. Argeşului	9	552	415	6	7	24	4	4	2	-	+ 87
	Pl. Râurilor	17	656	425	19	78	28	15	12	2	1	+ 76
	Pl. Podgorii	16	1038	862	10	24	31	6	3	5	3	+ 93
	Total judeţ Excepţii Goleştii trecut doar cu linii ca al 17 sat	**66**	**4837**	**3418**	**353**	**151**	**140**	**62**	**23**	**15**	**29**	**+ 652**
Argeş	Pl. Piteşti	25	2391	2363	5	15	5	-	1	2	-	
	Pl. Oltului	18	1763	1702	10	21	18	1	7	4	-	
	Pl. Topologului	21	1287	1224	11	18	22	7	2	3	-	
	Plai Loviştei	22	1033	991	15	9	13	4	-	1	-	
	Pl. Argeşelului	14	653	593	9	42	6	2	1	-	-	
	Pl. Gălăşeşti	21	1875	1647	8	88	50	23	5	2	2	
	Pl. Cotmenii	22	1830	1732	18	50	23	2	1	1	3	
	Total judeţ	**143**	**10872**	**10252**	**76**	**243**	**137**	**39**	**17**	**13**	**5**	

Întinderea cea mai mică a domeniului moşnenesc în favoarea domeniilor boieresc şi mănăstiresc se întâlneşte – conform celor două statistici din 1831 şi 1855 – în următoarele subunităţi administrative: plasele Oltului de Sus, Argeşului, Plaiul Arefului din judeţul Argeş, plasele Dealului[6], Argeşelului de Jos şi Nucşoarei din judeţul Muşcel. Vezi Harta satelor cu moşneni din judeţele Argeş şi Muşcel.

Statistica din 1855 ne dezvăluie o structură complexă a moşnenilor. Acest fapt nu poate fi interpretat decât ca un moment dat al unei etape a evoluţiei moşnenimii de la sud de Carpaţi cuprinsă în sfera tot mai trepidantă a schimbărilor de viaţă şi mental. Din cele opt grupe/etaje de moşneni, cele de mazili, boieri de neam şi postelnicei plasează această categorie/clasă socială în preajma boiernaşilor sau a ultimelor trepte de boierie din Ţara Românească.

În preajma şi în timpul revoluţiei de la 1848, când titlurilor nobiliare li se contesta orice moştenire, moşnenii se impuneau – prin tradiţie, poziţie faţă de proprietate – ca veritabili moştenitori şi păstrători ai unui drept istoric.

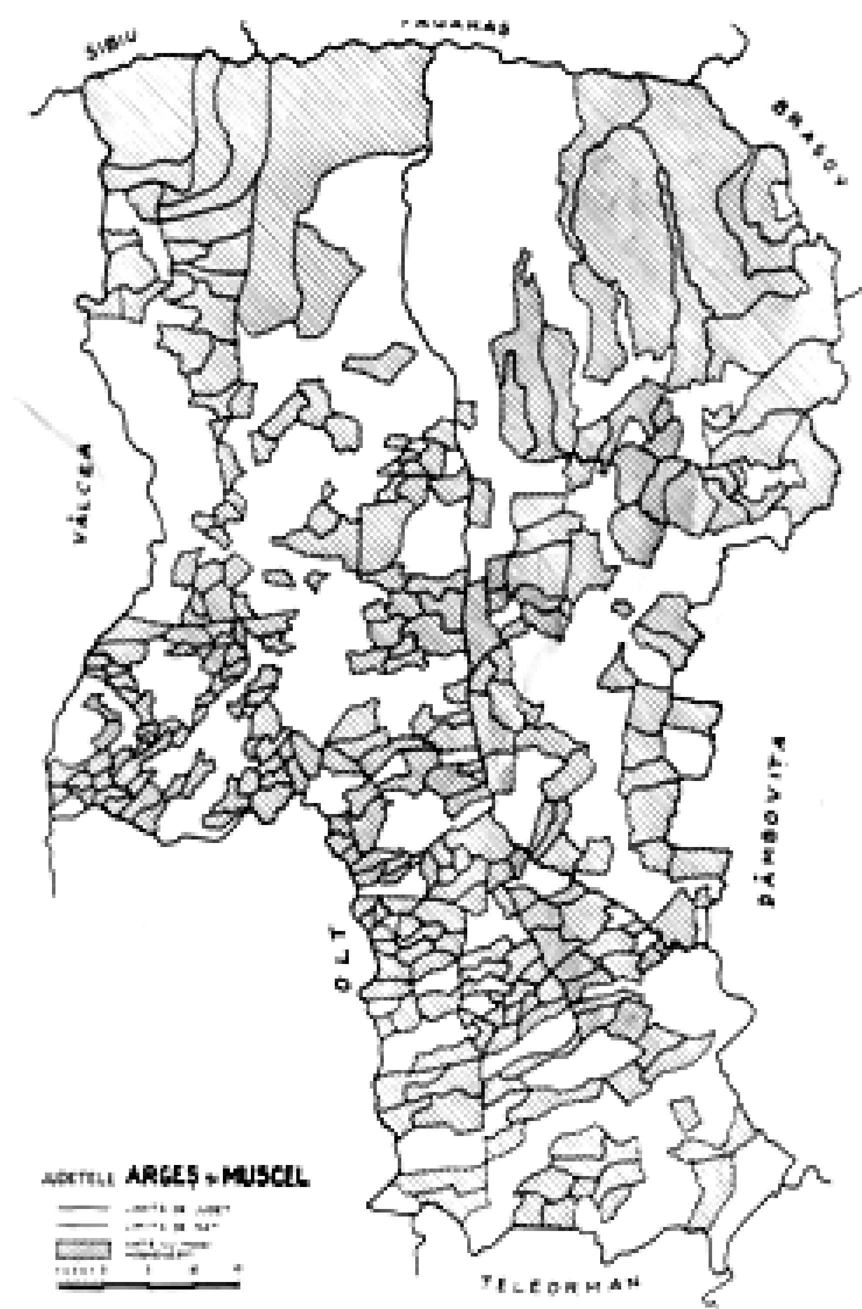
Ceea ce însă trebuie reanalizat este nu numai structura pe verticală a acestei categorii sociale, ci şi prezenţa ei în spaţiul satelor. Acest din urmă aspect înfăţişează o întrepătrundere diferit cantitativă de la un judeţ la altul a moşnenilor cu clăcaşii, a domeniului moşnenesc cu domeniile boieresc şi mănăstiresc.

Statistica din 1831 ne prezintă astfel acest fenomen social cristalizat de-a lungul evului mediu românesc: 60 sate moşneneşti şi mixte, 67 sate boiereşti, mănăstireşti şi mixte – în judeţul Muşcel; 118 sate moşneneşti şi mixte, 125 sate şi moşii boiereşti, mănăstireşti şi mixte – în judeţul Argeş[7].

Judeţul	Moşii	**Sate**						
		Moşneneşti	M+B	M+m+B	B	B+m	m	M+m
Muşcel		20	23	9	32	10	26	7
Argeş	3	76	15	8	58	15	49	19

6 Ex: Plasa Dealului avea 10 sate în 1831: 1 moşnenesc (Cârstieni), 1 moşnenesc-boieresc (Vrăneşti), 1 moşnenesc-mănăstiresc (Valea Mare), 1 moşnenesc-boieresc-mănăstiresc (Ştefăneşti), 4 boiereşti-mănăstireşti (Călineşti, Gorganul, Udeşti, Ciocăneşti), 1 boieresc (Goleşti) şi 1 mănăstiresc (Văleni). Cf. Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *op. cit.*

7 *Ibidem*; Situaţia domeniului boieresc este în relaţie cu numărul boierilor din judeţele Argeş şi Muşcel consemnaţi de *Dela pentru toţi boierii caftanlâi, văduvile caftanlâilor ce să află în fieştecare judeţ care au drept a să despăgubi cu banii scutelnicilor* (SANIC, Visteria Ţării Româneşti, dosar 186/1831, f. 5 şi 25): 17 boieri caftanlâi şi 11 văduve ale <boierilor caftanlâi>; 31 boieri şi văduve de caftanlâi în judeţul Muşcel. Instituţiile eclesiastice din cele două judeţe aveau stăpâniri de sate şi moşii şi în alte judeţe. Menţionăm doar pe cele din aria noastră de analiză: Episcopia Argeşului avea 36 sate, din care 8 în Muşcel şi 18 în Argeş; Mănăstirea Argeş – 1 sat în Argeş; schitul Bădiceni – 1 sat în Argeş; Mănăstirea Berislăveşti – 7 sate, toate în Argeş; biserica Borleşti – 1 sat în Argeş; schitul Brătăşeşti – 3 sate în Argeş; Mănăstirea Cotmeana – 17 sate din care 1 în Muşcel şi 13 în Argeş; schitul Fedeleşoiu – 5 sate din care 4 în Argeş; schitul Flămânda – 2 sate în Argeş; schitul Piteşti-Beştelei – 1 sat în Argeş; schitul Piteşti-Buliga – 2 sate în Argeş; schitul Robara – 1 sat în Argeş; schitul Scăueni – 1 sat în Argeş; Mănăstirea Trivalea 6 sate din care 2 în Argeş; Mănăstirea Tutana – 11 sate în Argeş; schitul Văleni - sat în Argeş. În judeţul Muşcel, Mănăstirea Aninoasa avea 20 de sate din care 10 în Muşcel şi 2 în Argeş; Mănăstirea Câmpulung – 22 sate din care 17 în Muşcel; Bărăţia Câmpulung – 1 sat în Muşcel; schitul Dobreşti – 2 sate din care 1 în Muşcel; Mănăstirea Râncăciov – 4 sate în Muşcel; Schitul din Mijloc – 1 sat în Muşcel; schitul Uliţa– 1 sat în Muşcel; Mănăstirea Valea – 10 sate din care 9 în Muşcel; Mănăstirea Vieroşii – 14 sate din care 7 în Muşcel şi 4 în Argeş.

SIBIU
BRAȘOV
VÂLCEA
DÂMBOVIȚA
OLT
TELEORMAN
JUDEȚELE ARGEȘ și MUSCEL

Asemenea structuri sociale, reliefate prin prisma evoluţiei proprietăţii, încadrează Argeşul şi Muşcelul între cele mai moşneneşti judeţele ale Ţării Româneşti, primele însă între cele de la est de Olt (vezi Harta „Mărimea satelor moşneneşti după numărul moşnenilor - 1855")[8]. Dacă avem în vedere „durata lungă a schimbărilor de structură în evul mediu, că nu există probă documentară pentru nicio danie domnească vreunei obşti moşneneşti, că domeniile boieresc şi mănăstiresc sunt în cea mai mare parte ulterioare domniei centralizate, concluzionăm că procesul de constituire al statului feudal Ţara Românească al cărui nucleu a fost zona Câmpulung-Curtea de Argeş a integrat structuri sociale complexe a căror originalitate se întrevede în bogatele informaţii oferite de izvoarele statistice din secolul al XIX-lea.

THE MAP OF THE FREEHOLDER VILLAGES FROM THE COUNTIES ARGEŞ & MUŞCEL CONFORMABLE TO THE STATISTIC SPRINGS FROM THE 19-TH CENTURIES

Abstract

After the social reform from 1864, the Romanian society was periodically, if not even permanently, confronted with the issue of the achievement of the property conformable to the spirit of its absolute & exclusive character present in the article 480 from the Civil Code. The proclamation of the individual property as a common right in Romania was done to the prejudice of the property status in severalty that characterized a large part of the country. The fundamental contradiction was: the landlords VS peasants; in addition the freeholders' property was in an anarchical situation. The historians R. Rosetti, Gr. Tocilescu, Ştefan Greceanu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, D. Onciul as well as some jurişti (D. Brezulescu, D. Şerbănescu Lopătari etc.) expressed different opinions about the age of the freeholders property, considering that it appeared before or after the formation of the Romanian medieval states.

If we take into consideration the long period of the changing of structure during the Middle Ages as well as the fact that there was no documentary proof of the existence of lordly donations to any freeholder communities and the fact that the boyars' & monastery estates are in their majority ulterior to the centralized reign, we conclude that the process of constitution of the feudal state Ţara Românească whose nucleus was the area Câmpulung-Curtea de Argeş integrated complex social structures whose originality can be seen in the abundant pieces of information offered by the statistical springs from the 19-th century.

8 Dinică Ciobotea, *Istoria moşnenilor*, vol. I partea I (s *1829-1912*), Craiova, Editura Universitaria, 1999, passim.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

SIR STEPHEN BARTLETT LAKEMAN PAŞĂ ÎN BUCUREŞTI

EMANUEL BĂDESCU[*]

A existat în istoria modernă a României un personaj înconjurat de mister[1], care din anumite motive - pe care voi căuta să le descifrez în prezentul text - a preferat să trăiască într-un anonimat sever. Se născuse[2] departe, pe ţărmurile învăluite în ceaţă ale Angliei, în Darmouth, localitate din ţinutul Devon, în conacul familiei Lakeman. Originea acestei familii trebuie căutată în Olanda, în Harlem, de unde a venit în anul 1689 în suita celui care avea să fie regele Wilhelm III de Orania. Nobleţea a rămas într-o singură ramură, ceilalţi membri trebuind să se mulţumească doar cu statutul de cetăţean, deşi nu oarecare[3]. Este şi cazul tatălui celui de care scriu aici, Stephen Bartlett Lakeman, un judecător înstărit[4], care şi-a permis să-şi trimită[5] primul născut de sex masculin în Franţa şi în principatele germane, unde a copilărit şi a făcut gimnaziul. La Paris acesta a urmat, ca internat, cursurile celebrului liceu Louis Le Grand. De-acolo, după bacalaureat, a trecut în Sorbona vecină. Nu se cunoaşte profilul studiilor universitare, oricum nu a contat, tânărul Lakeman optând la absolvire pentru cariera armelor şi aventură. Avea ambiţii mari. Ucenicia i-a surâs din Algeria,

Sir Stephen Bartlett Lakeman, 1870.

[*] Biblioteca Academiei Române, Bucureşti.

[1] Parcurgerea datelor adunate pentru monografia pe care o scriu despre Carol Szathmari mi-a revelat un personaj deseori menţionat în cărţile de istorie, dar niciodată studiat. Îl întâlnim în Războiul Crimeii, l-a naşterea PNL, în înalta societate. I s-a spus fie Mazar Paşa, fie maiorul sau generalul Lakeman. Notele biografice, inclusiv cele din epoca sa, abundă în inadvertenţe. La fel amintirile membrilor familiei. Anumite înrudiri vor rămâne încă mult timp ascunse sub pecetea tainei. De ce un om foarte viu a fost tratat ca o iluzie optică?

[2] Data naşterii sale variază de la autor la autor. Charles Roger Dod, în volumul-indice dedicat cavalerilor britanici, menţionează anul 1825, p. 53, la fel şi în cunoscutul *Dicţionarul Contimporanilor* al lui Dimitrie Radu Rosetti, însă, în prezentarea doamnei Daniela Busa din cuprinsul tomului *Călători străini*, Serie Nouă, sec. XIX, vol. VI, apare anul 1823, ca în lucrarea *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească* coordonată de prinţul Mihai Dimitrie Sturdza, vol. I, în arborele genealogic al familiei Arion, segmentul de la pagina 124, să figureze anul 1822 şi, pentru o precizie suplimentară, datorată lui Alin Pavel, ziua 22 şi luna octombrie. Este posibil ca Lakeman să „se fi dat mai tânăr“, deşi acest obicei nu era caracteristic bărbaţilor.

[3] Fiecare cap de familie era un „esquire”.

[4] London Gazette, 1819, may 4, p. 706.

[5] Va fi fost însoţit de familie sau doar de o rudă? Vezi şi Anexa 1.

unde în anul 1847 s-a înscris în Legiunea Străină[6]. Antrenamentele dure, codul onoarei şi luptele cu fantomaticele triburi berbere din regiunea deşertică l-au transformat într-un soldat demn… de deviza Legiunii: „Semper Fidelis”. Izbucnirea revoluţiei în 22 februarie 1848 a prefăcut Parisul în câmp de luptă, însă mercenarilor Legiunii Străine le-a fost imposibil să intervină în favoarea regelui Ludovic Philip, fondatorul ei[7]. Ofiţerii au refuzat să se implice, trădând codul onoarei, dar salvând de la desfiinţare Organizaţia, care a fost preluată de Stat. În calitate de „observator strict al autorităţii regale” a supravegheat desfăşurarea revoluţiilor în Franţa, Panonia şi Austria[8], semn că tânărul Lakeman pare să fi fost cooptat de serviciile britanice. Era un militar intelectual, adică o rara avis. După demisia din Legiune, în urma unui vis mistic în care i se garanta ocrotirea Fecioarei Maria, a pornit val-vârtej spre Sud. Ca un englez ce se respectă, s-a îndreptat mai întâi spre insula Sf. Elena, dar a fost neplăcut surprins de starea casei în care a locuit ca prizonier Napoleon, prefăcută în coteţ pentru găini. Era jignită memoria generalului Wellington! În 1855, revenit pentru scurtă vreme pe insulă, se va îngriji să o repare şi să o redea posterităţii ca artefact al gloriei britanice[9].

Războiul cu kefirii. În Colonia Capului s-a implicat în războiul cu tribul Xhosa. Recomandat de ducele Wellington[10] colonelului Neville Chamberlain, i s-a permis recrutarea unui regiment de circa 150 de oameni. Culoarea aleasă pentru uniformă a fost kaki, mult mai potrivită decât roşul aprins care făcea din soldatul englez o ţintă vie. A scandalizat însă eleganţa şi gustul britanic, totuşi s-a observat că, deşi regimentul său făcea ravagii printre rebeli[11], a avut extrem de puţine pierderi, deosebindu-se net de regimentele costumate în roşu. În cele din urmă, cu acordul Londrei, s-a adoptat culoarea kaki, care a înclinat decisiv balanţa în favoarea englezilor. Acest merit, recunoscut de forurile superioare ale Armatei, i-a adus înnobilarea.

Înnobilarea. În ziua de 25 noiembrie 1853[12], la Castelul Winsor de lângă Londra, s-a desfăşurat cu fast ceremonia care i-a adus titlul de „sir” şi accesul la vechea stemă a familiei, acum şi un drept al său. Spaţiul, din păcate, nu permite reproducerea ceremoniei[13], fastuoasă şi de mare interes, descrisă cu lux de amănunte de Sir Lakeman în cartea sa.

Guvernator al Bucureştilor. Cu două luni înainte de înnobilare, lui Stephen Lakeman i s-a propus să activeze în Europa, în războiul ce bătea la uşă între coaliţia anglo-austro-franco-sardopiemonteză, care ajuta Imperiul Otoman să supravieţuiască, şi Rusia. Ajuns în septembrie 1853 la Constantinopol, lordul Stratford de Redcliffe[14],

[6] Sediul acesteia se afla la Abd-al-Qadir, informaţie preluată din articolul lui Paul Cernovodeanu, *Punţi între două lumi. Britanici printre români*, în „Magazin Istoric“, iulie 1995, p. 37-42.
[7] Decret Regal din 9 martie 1831.
[8] Sir Stephen Lakeman, *What i saw in Kaffir-Land*, William Blackwood and Sons, Edinburgh and London, 1880, p. 20.
[9] Sir Stephen Llakeman, *What i…*, p. 184.
[10] Cunoştinţă a judecătorului Lakeman.
[11] Pentru duritatea represiunii împotriva rebelilor conduşi de Khoi şi invincibilitate i s-a spus „Regimentul Morţii”.
[12] The Edinburgh Gazette, 1853,6 decembre, p. 977.
[13] Sir Stephen Lakeman, *What i…*, p. 206-211. Wm. A. Shaw. „The Knights of England” p. 350. Titlul de baronet primit la investire era ereditar.
[14] Ambasadorul Marii Britanii la Înalta Poartă.

după ce i-a făcut cunoştinţă cu notabilităţile otomane, l-a trimis la Galipole să inspecteze reduta. De-acolo s-a dus să inspecteze fortificaţiile de la Varna şi Şumla, unde îl va cunoaşte pe Omer Paşa[15], de care îl va lega o strânsă prietenie. Reîntors la Constantinopol, unde rapoartele sale fuseseră foarte apreciate, a asistat la scene penibile cu greci, armeni şi români care căutau, prin toate mijloacele, să-şi arunce rudele în închisoare[16]. Nu bănuia că lumea răsăriteană, pe care o judeca pe două pagini cu asprimea puritanului, va fi cuibul său vreme de patru decenii şi că momentul vieţuirii în mijlocul ei se afla la exact un an distanţă. Nu a întârziat prea mult la Constantinopol, fiind chemat la Londra să-şi întocmească raportul, desigur cu observaţii ascunse otomanilor, pentru Statul Major al Armatei[17]. Va avea şi surpriza conferirii titlului de baronet. Întrucât îşi câştigase mulţi prieteni printre generalii otomani, a fost rechemat pe malurile Bosforului şi a acceptat să intre în corpul ofiţerilor superiori ca Mazhar sau Mazar Paşa[18]. Sultanul însuşi i-a oferit un dar de preţ, o sabie indiană, probabil bătută cu nestemate. În 15 septembrie 1854 a fost numit de Omer Paşa guvernator al Bucureştilor, funcţie care l-a supărat pe feldmareşalul Coronini[19], pentru că orice ar fi întreprins fără încunoştinţarea şi acordul lui Mazhar ar fi fost considerat abuz şi interpretat ca act neamical faţă de aliatul otoman. Ajutat de praporcicul Vasile Puică[20], Lakeman (Mazhar) a putut cunoaşte şi lumea mahalalelor, cu boierii înţelegându-se în limba franceză. Tot ce se petrecea în oraş i se aducea la cunoştinţă şi lua imediat măsuri de tip poliţienesc. Din acest motiv, agenţii austrieci, deşi se puteau bizui pe diaspora austriacă şi maghiară destul de însemnată în oraşul cosmopolit care era capitala Valahiei de atunci, nu au reuşit nimic spectaculos din punctul de vedere al Vienei[21]. Proiectul acaparării acestui voievodat autonom de la periferia Imperiului otoman părea tot mai îndepărtat. Cu toate acestea, ofiţerii cartografi continuau lucrul la harta detaliată a teritoriului nord-dunărean, mizându-se pe cine ştie ce manevră inteligentă la finele războiului sau - de ce nu ? – pe noroc. Austriecii mai mizau şi pe faptul că Barbu Ştirbei se refugiase la Viena şi că, revenit pe

[15] În 1848 se căsătorise cu Anne Simonis, născută la 17 octombrie 1832 în Homorod, într-o familie de saşi. Însoţită de Georg (Getz), după alţii, eronat, de Karl, unul dintre cei 6 fraţi, la Bucureşti, a locuit la o rudă, Martin Binder, institutor la Şcoala evanghelică. Cu paşa, croat renegat pe numele său Michael Latas, s-a cunoscut în casa lui Dumitru Polizu. S-a căsătorit în rit musulman, ea căpătând numele de Ida Saide, dar rămânând creştină. După o şedere fastuoasă la Viena, a dat naştere unui băiat care a murit la trei ani călcat de trăsură. Relaţiile dintre soţi s-au răcit brusc şi ea a divorţat în 1855, retrăgându-se la Paris, unde în anul 1860 s-a recăsătorit cu baronul Otto von Braunecker şi a devenit mama a şase copii. A murit la 10 ianuarie 1914.

[16] Sir Stephen Lakeman, *What i….*, p. 200-201.

[17] *Ibidem*, p. 207.

[18] A rămas creştin, la fel ca Grigore M. Sturdza, participant alături de el în Războiul Crimeii şi cunoscut ca Muhlis Paşa.

[19] Imperiul Habsburgic, care deţinuse două decenii Oltenia, a urmărit aproape pe faţă absorbţia întregii Valahii şi o parte din Dobrogea. Pe de altă parte, Omer Paşa, sprijinit de fraţii Goleşti şi de Heliade Rădulescu, avea gânduri ascunse de domnie, cum observa Sadyk Paşa. Calculul său a fost acesta: alegerea unui paşă creştin şi de origine engleză în postura de administrator al Bucureştilor sugera şi un protectorat britanic opus oricăror planuri secrete de afectare a suzeranităţii otomane şi, implicit, a intereselor sale. Statul Major austriac se afla în casa Fălcoianu, vizavi de Biserica Amzei, vândută în 1908 Elisei I. I. C. Brătianu.

[20] Recunoscător, guvernul britanic i-a acordat în 1856 o medalie onorifică.

[21] Vezi în *Călători străini*, serie nouă, sec. XIX, vol. VI, p. 338-343, *Scrisoarea lui Sir Stephen Bartlett Lakeman către tatăl său, Bucureşti, 12 noiembrie 1854*, traducere după textul original din Trevor J. Hope, *Sir Stephen Lakeman (Mazar Pasha) as military gorvernor of Bucharest at the commencement of the Austrian occupation of the Danubian Principalities in 1854* în „Revue Roumaine d'Histoire", XVI, 1, 1977, p. 25-41.

Tron, revenire prevăzută pentru primele zile ale lunii octombrie 1854, ar fi lucrat pentru interesele lor. Această eventualitate era suspectată şi de Mazhar, care, discutând în detaliu cu Omer Paşa şi cu Sadyk Paşa consecinţele revenirii lui Ştirbei Vodă, a făcut o serie de observaţii şi de propuneri, în general acceptate de Omer[22], dar primite cu multe rezerve de Sadyk, care se temea că ar compromitea soarta legiunilor poloneze de sub comanda lui Coronini[23]. În ziua de 30 septembrie 1854 Mazhar i-a cerut prefectului de poliţie Rudolf Rosetti să interzică orice manifestaţie populară favorabilă lui Ştirbei sau ridicarea de Arcuri de Triumf în Capitală. Indiferent faţă de măsurile luate de otomani, Vodă s-a reîntors în 5 octombrie la Bucureşti. Pentru Omer şi Mazhar a însemnat o înfrângere, la fel şi pentru cei câţiva paşoptişti, care protejaţi de Sultan şi de absenţa lui Ştirbei, cutezaseră să revină din exil. Până în noiembrie, când a însoţit trupele otomane în Moldova, Mazhar i-a şicanat continuu pe Domnitor şi pe austrieci.

Căsătoria cu Maria Filipescu, născută Bujoreanu. Va reveni în Bucureşti in iunie 1856[24], după încheierea războiului şi după călătoria făcută în insula Sfânta Elena. Oficial, venea[25] la insistenţele lordului Stratford Redcliffe ca să-i dea o mână de ajutor lui Ion Ghika[26] pentru obţinerea numirii de caimacam al Ţării Româneşti. În realitate, în urma unui probabil lung schimb de scrisori cu văduva maiorului Emanoil Filipescu[27], pe care, desigur, o cunoscuse cu doi ani înainte, obţinuse acordul ei în vederea căsătoriei. Ştirea a stârnit interesul ziarului vienez „Fremdenblatt", din care „Gazeta de Transilvania" a preluat – cam după ureche - esenţialul: „Marzaru Paşa, care mai fu încă aici, sosi de la Constantinopole la Bucureşti şi descălecă la palatulu celu vechiu. Marzaru paşa e cunoscutulu partisanu alui C. A. Laurman (!); zicu că ar avea 40 mil(ioane?) venitu pe an şi se vorbeşte de obşte că vrea a se căsători cu o damă română, M. Filipescu[28]. Alţii zic că va ocupa locul de secretar alu comisariulu turcesc ce va veni în scurtu aici"[29]. Locuind în „palatul cel vechiu", adică în casa Ghikuleştilor de pe Podul Mogoşoaiei, Mazhar se găsea la o distanţă de cel mult o sută de paşi de locuinţa[30] viitoarei soţii, o casă lungă, cu un etaj, dispusă de la Est spre Vest între bisericile Ienei şi Dintr-o Zi, în vecinătatea caselor Cornescu şi Herescu. Căsătoria s-a

---

[22] Era sfătuit în acest sens ostil lui Ştirbei şi de Ion Heliade Rădulescu, care se răzbuna pentru atitudinea reacţionară şi antipaşoptistă a Domnului.

[23] Michael Czajkowski (Sadyk Paşa), *Moje Wspomnienia o wojnie 1854 roku*, Warszawa, 1962, p. 127-128.

[24] În 31 ianuarie salvase de la înec, la Calais, 5 persoane.

[25] Se întorsese din insula Sf. Elena prin Ceylon, unde, conform lui Ewan Amstrong, cumpărase o plantaţie de cafea.

[26] Lucian Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea Războiului Crimeii(1853-1856)*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1972, p. 385.

[27] Fiul Marelui Ban George (Iordache) Filipescu (Din epoca regulamentară şi până la finele primului război mondial membrii acestei familii au adoptată forma franceză a numelui: Philippesco). Se căsătorise cu Maria Bujoreanu în anul 1840, având doi copii, pe George, zis Pomadin, căsătorit cu Maria Băleanu şi pe Alexandrina, căsătorită cu generalul Alexandru Zefcari. Conform cercetărilor lui Alin Pavel, expuse în lucrarea coordonată de M. Dim. Sturdza citată mai sus, a murit – „în misiune" - în 23 iunie 1849.

[28] Maria, fiica căminarului Ştefan Bujoreanu, fost ispravnic al Gorjului şi sfătuitor de taină al lui Theodor din Vladimiri (Vladimirescu), asasinat de 10 haiduci mascaţi, care, scria vel serdarul Ion Dârzeanu, „l-au chinuit toată noaptea cu fierul ars până şi-a dat duhul". Crima fusese înfăptuită în noaptea Învierii, 15 martie 1822, în Pădurea de la Copăceni.

[29] Gazeta de Transilvania, XIX, 1856, p. 195.

[30] Fosta casă a căminarului Isac Ralet, căsătorit cu Anastasia Ghika, de pe uliţa Ienei. Vezi G. D. Florescu. „Din vechiul Bucureşti", p. 122-123.

oficiat la începutul lunii iulie 1856, în prezenţa lui Robert Colqhuon, ca persoană particulară, dar fără participare otomană. Soţii, de-o vârstă apropiată[31], au plecat într-o aşa-zisă lună de miere care s-a prelungit până la mijlocul lui septembrie. Au petrecut în centrul Angliei, în localitatea Ashby-de-la-Zouch şi în apropiere, la Grange Wood[32], unde au cumpărat o reşedinţă. Erau locuri încărcate de fapte de vitejie şi de cavalerism legendare, înfăptuite de eroi precum Ivanhoe şi de Robin Hood. Dacă a intenţionat să o impresioneze[33], a reuşit. Un timp au locuit şi în Liverpool, unde i-a pozat pictorului Sidney Willis Hodges. Portretul intitulat „His Excellency Mazhar Pasha (Sir Stephen Lakeman) Governor of Bucharest" figurează în Galeria de la The Royal Academy of Arts[34] cu numărul 483. La data aceea nu mai era demult Governor of Bucharest… Neîndoielnic, a dorit să se fălească în faţa cunoscuţilor cu titlul nobiliar, cu funcţia de Guvernator, dar şi cu soţia sa, pe care le-a prezentat-o ca „Princesse Marie de Philipesco"! Rezultă că aventurierul era şi mitoman: a cutezat să o numească astfel chiar în actele oficiale emise în Marea Britanie. Mistificarea nu era şi nu este doar o maladie dâmboviţeană. Pentru Sir Lakeman căsătoria era profitabilă din orice unghi ar fi privit-o. Numai din dota pe care soţia sa o adusese în căsnicia trecută şi care, potrivit Legiuirii lui Caragea, în vigoare până în anul 1864, îi revenea în administraţie, în afară de casa de pe uliţa Ienei, peste zece moşii, vechea familie Bujoreanu fiind printre cele mai înstărite din Valahia[35]. Aceste moşii erau: Copăcenii de Sus, Copăcenii de Jos şi Tărtăşeşti[36] în Ilfov, Răsuceni, Singureni, Bălăria, Mereni, Frăsinetul în Vlaşca, Zămăreasca în Teleorman, Pomoteşti în Dolj[37]. Castelanul din Leicester devenise şi un însemnat moşier valah[38].

Căsnicia. Despre viaţa celor doi soţi nu există nicio însemnare. Putem presupune că introdusese reguli englezeşti. În casa din Bucureşti, odată sau de două ori pe săptămână, doamna[39] primea în vizită la ora 5 numai doamne invitate, iar el, conformându-se politicii anglo-otomane, întreţinea legături doar cu duşmanii

[31] Maria Lakeman, născută cel mai târziu în 1822, deşi într-un arbore genealogic figura ca an de naştere 1826, caz de paternitate necunoscută, era ceva mai vârstnică decât soţul ei, poate cu mult mai în vârstă dacă speculăm asupra neputinţei de a-i oferi un urmaş..

[32] Charles Roger Dod, *Baronetage and knightage of Great Britain and Ireland*, p. 51. Sir Lakeman îi va povesti mai târziu fiului său, George, că deţinea şi un „castel cu multe tablouri" la Edinburgh. Ştefan Petre-Kirson, *Pe aripile amintirilor*, Editura Fundaţiei Culturale Magazin Istoric, Bucureşti, 2005, p..16

[33] Trebuie neapărat menţionată călătoria cu trenul, accesibilă pe toată suprafaţa Angliei din 1850. În România deliciul acestui tip de călătorie avea de aşteptat aproape două decenii.

[34] Algeron Graves, *The Royal Academy of Arts, A Complete Dictionary of Contributors and their work from its foundation in 1769 to 1904*, vol. IV, Harral to Lawranson, London, Henry Graves and Co. LTD and George Bell and Sons, 1906, p. 116.

[35] Maria Bujoreanu avea şi un frate mai mare, Mihalache, stăpân peste restul moşiilor deţinute în Vâlcea, leagănul familiei Bujoreanu, Dolj şi Teleorman.

[36] Probabil satul Bujoreanca. Pentru clarificări vezi Dan Toma Dulciu, „Tărtăşeşti-Monografie".

[37] Vestitorul Românesc, XXII, 1857, p. 20.

[38] Îşi putea permite, de pildă, să plătească în paralel cu fiscul valah şi pe cel englez. Vezi The London Gazette din 15 octombrie 1861.

[39] Viaţa ei s-a scurs într-un anonimat absolut. Ca urmaşă a lui Ştefan Bujoreanu a reclădit bisericile din Copăcenii de Sus şi de Jos, Răsuceni şi Singureni, ca soţie a maiorului Philippescu a devenit mama a doi copii, iar ca soţie a lui Lakeman a stat în umbra soţului. În această din urmă fază a existenţei sale, conform cercetărilor părintelui Stroe, s-a îmbolnăvit de tuberculoză şi a decedat la Florenţa prin anii 60-70 ai secolului al XIX-lea. A fost înmormântată în biserica ctitorită de ea, astăzi cu hramul Adormirea Maicii Domnului, din localitatea 30 Decembrie, fostă Copăcenii de Sus. Mormântul se află ascuns sub dale.

imperialismului rus, cu paşoptişti. Probabil că informaţiile care i se păreau relevante erau raportate. Alte griji nu avea. Moşiile, exploatate prin arendaşi, e de bănuit că le vizita des, mai cu seamă pe cele din Ilfov şi din Vlaşca. Reşedinţa a fost stabilită în Copăcenii de Jos, în vechiul conac[40] al Bujorenilor. Pe la începutul secolului al XX-lea „Castelul Copăceni" a intrat în posesia Principesei Maria. Conform datelor istorice culese din arhive şi observaţiilor preotului Stroe Didel, parohul Bisericii Adormirea Maicii Domnului, lordul englez s-a ataşat de localitatea de pe malul Argeşului, contribuţiile sale meritând să fie consemnate: a adăugat bisericii abside şi turle, a comandat două clopote la Turnătoria Wekers, din care se mai păstrează unul, a configurat satul după modelul englez în formă de patrulater, cu străzi paralele ce comunicau la extremităţi, a construit o şcoală, transformată ulterior în primărie. Fără îndoială, tot el s-a îngrijit şi de prefacerea Pădurii în care fusese asasinat socrul său în parc englezesc. Câteodată îşi cheltuia timpul pescuind - de presupus - în Balta Răsuceni, în 1864 reuşind să prindă un crap uriaş, o femelă, pe care l-a dăruit crescătoriei Aldermarston. Pentru aventurierul Lakeman acest tip de existenţă banală trebuie să fi fost un coşmar, totuşi, cu trecerea timpului, a devenit o obişnuinţă.

Martor tăcut al politicii româneşti. Unirea Ţării Româneşti cu Moldova şi domnia lui Cuza considerate, probabil, de Londra şi de Constantinopol ca fiind controlabile, s-au încadrat între evenimentele majore în care nu-l găsim implicat. Însă urcarea pe Tron a unui Hohenzolern înrudit cu suveranul Prusiei şi cu împăratul Franţei a alarmat cabinetul britanic, marea problemă fiind aceea că tocmai paşoptiştii[41], consideraţi aliaţi, îl înscăunaseră. Sir Stephen Lakeman nu înţelesese nimic din jocul lor complicat, cu arestări, lovituri de teatru şi acuzaţii regizate, soldat cu un exil excesiv de mediatizat, deci teatral, al fostului Domn şi cu aducerea lui Carol I în cel mai strict secret, în ciuda măsurilor luate de austrieci şi de ruşi. Se mângâia, poate, cu gândul că nici agenţii celorlalte mari puteri nu pricepuseră nimic din ceea ce se întâmplase la Bucureşti. Înseşi cabinetele europene căzuseră în capcană, dând crezare Loviturii de Stat din 2 mai 1864 şi acordând, la cererea lui Cuza, dreptul românilor de a-şi decide singuri politica internă prin plebiscitare. Or, datorită tocmai Statutului Desvoltător emis de Cuza mâinile le fuseseră legate în primăvara anului 1866! Napoleon III a fost primul şef de stat care a încercat ceva „la Gurile Dunării", dar în 1867 Cuza l-a refuzat, iar în 1870, la trei săptămâni după declaraţia de război adresată Prusiei(19 iulie 1870), complotul urzit de Eugeniu Carada contra lui Carol I în şapte mari oraşe a căzut în ridicol[42]. I.C. Brătianu, implicat cu prudenţă, conştientiza că o „republică Română cu el preşedinte"[43], cum sugerau unele ziare partizane, - dar neinformate, căci mişcarea nu

[40] A locuit acolo până la decesul soţiei, când întreaga avere a Bujorenilor, mai puţin Tărtăşeşti şi Răsuceni, a revenit copiilor soţiei sale din prima căsătorie. Domeniul Copăceni a intrat în stăpânirea lui George Emanoil Philippescu, consilier la Curtea de Conturi şi organizatorul curselor de cai al Jokey Club. Odată cu transformarea conacului într-un castel cochet în anii 1891-1892, după planurile arhitectului Paul Gottereau, aici a locuit până în 1895 proprietarul moştenitor, care nu a fost niciodată "mareşal al Palatului", această funcţie fiind deţinută de vărul lui, Gheorghe Philippescu.

[41] Toţi boieri, fapt ce explică de ce au avut coloana vertebrală rectilinie până la moarte.

[42] S-a mizat pe reacţia de frustrare a grupărilor liberale din jurul înţelegerii de la Hotelul Concordia din 1867.

[43] Pressa, nr. 44, din 11 septembrie 1870, p. 173. În mod curios persistă şi astăzi această „convingere", poate din cauza absenţei „trecutului republican" în România, forma de guvernământ republicană fiind introdusă de sovietici de ziua fondării URSS, 30 decembrie, şi exprimând, prin lipsa unui suveran efectiv, aservirea statului faţă de o terţă putere.

fusese republicană, ci doar antidinastică, - ar fi situaţia ideală pentru Marile Puteri pentru a şterge de pe hartă noul stat numit România[44], în cel mai bun caz pentru a-l umili si controla despotic. Ce poate fi mai stupid decât textul următor: „Prefect Candiano-Popescu, vă anunţ definitivul succes al libertăţii pe tot teritoriul României. Din înaltul ordin al Regentului, primiţi jurământul de credinţă al funcţionarilor civili, precum şi trupei militarilor de acolo. Nesupunerea considerată de înaltă trădare către naţiune, Ministru Brătianu"?! Pe bună dreptate Caragiale a ridiculizat această aventură în „Conu Leonida faţă cu reacţiunea" şi în „D-ale carnavalului". Agitaţia bruscă a susţinătorilor lui Cuza a părut şi ea suspectă lui Brătianu: un român fără susţinere europeană pe Tron ar fi convenit de minune Sultanului, Ţarului şi Împăratului de la Viena. Ca la români, totul s-a sfârşit prin moţiuni de devotament ale Camerelor faţă de Dinastie şi Tron. Mai mult, victoria Prusiei şi căderea de la putere a lui Napoleon III, evenimente urmate de unificarea Germaniei, îl vor transforma pe Carol I într-un om providenţial[45]… Sir Lakeman a stat deoparte. Nu a intervenit nici mai târziu, cu ocazia agitaţiei studenţeşti şi mitocăniilor de la Sala Slătineanu din 22 martie 1871, când s-a strigat „Trăiască Republica Franceză!", Republica Franceză a lui Blanc şi Cremieux… A căzut atunci guvernul anglofilului Ion Ghica prietenul şi vecinul[46] său. Bine a făcut, nici el, nici Ghica nu aveau ce căuta într-o afacere franceză sau, mă rog, cu aparenţe franceze. După 15 ani de vieţuire pe malurile Dâmboviţei a priceput un lucru: doar din interior poate fi înţeles mersul treburilor politice în România, treburi care aveau o pronunţată nuanţă paşoptistă, căci politica Ţării era dictată de foştii revoluţionari. Nu însemna neapărat o implicare pe faţă, voia doar să fie un martor din interior. Probabil că Londra, îngrijorată de obedienţa liberalilor români faţă de Marele Orient al Franţei, a căutat să schimbe macazul către Marea Lojă a Angliei. Aşa se fondase Imperiul Britanic[47]. De ce nu ar funcţiona reţeta victorioasă pretutindeni şi în Bucureşti?

Complotul de la Mazhar Paşa. Întâlnirile cu aceşti neobosiţi conspiratori, începute imediat după verdictul pentru jalnicele manifestări de la Sala Slătineanu, au sfârşit prin atragerea liberalilor sub umbrela Marii Loje a Angliei, considerată de Dan Amedeo Lăzărescu încheiată în 1874[48]. Era şi un uriaş salt calitativ de la Armand Levy, un nimeni care poza în filoromân pentru impunerea dispoziţiilor Alianţei Israelite, la Ducele de York, dar şi un semn că reuşise să câştige încrederea năvalnicilor liberali[49].

---

[44] Prin Constituţia din 1 iulie 1866.
[45] Secolul, 9 februarie 1871.
[46] Moşiile lor Tărtăşeşti şi Ghergani se învecinau.
[47] Pentru a-şi aservi şi Marea Finanţă, nu doar pe fruntaşii partidelor europene, Marea Lojă a Angliei i-a pus la dispoziţie acesteia centrul Londrei(City of London) şi a creat, prin Cecyl Rhodes - sub cărui fotografie figurează pe Internet numele lui St. B. Lakeman! - organizaţia „Masa Rotundă", ce-i reunea şi-i reuneşte pe marii bancheri şi industriaşi ai lumii. În momentul de faţă City of London deţine un sfert din acţiunile Fondului Proprietatea. Vezi articolul *Eliott şi City of London controlează 1,5% din afacerile din România*, apărut în Ziarul Financiar, numărul din 25 aprilie 2013, sub semnătura lui Andrei Chirileasa.
[48] Repetată verbal în desele şi lungile discuţii avute la Biblioteca Academiei. Logica l-a îndemnat să vadă în spatele acestui fenomen comunitatea britanică din Bucureşti, mică, dar puternică prin relaţiile de familie. Îl bănuia mai cu seamă pe Sir Lakeman datorită statutului său privilegiat, de reprezentant al Angliei şi al Porţii. Cred că ilustrul cărturar avea dreptate.
[49] Nu exclud, ţinând seama de simpatia de care se bucura Ion Ghica la Constantinopol şi Londra, ca Sir Lakeman să fi avut misiunea înlocuirii lui Carol I cu omul politic român. Însă, marioneta, indiferent de mânuitor, tot marionetă rămâne şi sunt convins că Viena şi Sankt Petersburgul ar fi salutat cu entuziasm înlocuirea dinastică.

Nucleul acestora, alcătuit din foştii membri ai „înţelegerii de la Concordia”, polariza toate celelalte orientări şi grupări liberale. Întrucât majoritatea deţineau şi ziare proprii, este posibil ca Lakeman să fi venit cu ideea apariţiei unui nou ziar, care să exprime crezul şi dorinţele politice ale „noilor prieteni”. În ziua de 23 ianuarie 1875 bucureştenii au cumpărat primul număr al noului ziar intitulat „Alegătorul Liber”[50], care va apărea în primele numere joia şi duminica, apoi lunea, miercurea şi vinerea, sub conducerea unui comitet extrem de numeros, în care îi întâlnim pe I. C. Brătianu, D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu, N. Fleva, N. Ionescu, I. Ghica, numit în vederea alegerilor „comitet electoral”şi al cărui girant era tânărul Ion Luca Caragiale.[51]. De remarcat că articolul de fond se intitula „Alegători”. Odată cu apariţia numărului 56, vineri 20 iunie 1875, redacţia va fi mutată din casa Slătineanu în „casele unde a fost Regia Tutunului”, pare-se un corp al casei lui Mazhar, probabilul proprietar al ziarului. Propaganda nu a avut rezultatele scontat, alegerile din aprilie fiind pierdute spectaculos. Considerând, pe bună dreptate, că pierderea alegerilor s-a datorat violenţelor şi că Domnul nu a intervenit din motive de recunoştinţă faţă de poziţia lui Lascăr Catargiu după evenimentele de la Slătineanu, prietenii lui Mazhar au stabilit trei obiective: formarea unui partid politic, îndepărtarea lui Carol I şi câştigarea alegerilor. PNL a apărut în aceste condiţii în ziua 24 mai 1875, programul[52] fiind publicat în 4 iunie în oficiosul „Alegătorul Liber”, rolul de organul de presă al partidului revenind deja tradiţionalul ziar „Românul”. La o lectură atentă a programului se pot depista direcţiile ce vor deosebi net, peste o jumătate de secol, sub conducerea lui Ionel Brătianu, naţional-liberalismul de liberalismul de tip britanic. Concluzia? I. C. Brătianu, adeptul unul liberalism naţional, etatist şi cu nuanţe de centru-stânga, a fost mai convingător decât Sir Lakeman! Deviza „Prin noi înşine” exista, dar in nuce. În 5 iunie 1875 partidul avea deja un comitet director format din 25 de persoane, ca şef, din respect pentru opţiunea lordului, deci formal, fiind nominalizat Ion Ghica. Al doilea obiectiv, ce garanta în opinia lor forţarea unor noi alegeri şi câştigarea lor, privea înlocuirea Suveranului, nu declararea unei „republici a tuturor”, cetăţeni vechi, noi şi emigranţi, cum sugerase în trecut A. Levy, intrând în conflict pe această temă internaţionalistă cu C. A. Rosetti. S-au pronunţat numele lui I. Ghica, simpatizat evident de Sir Lakeman, şi al colonelului Nicolae Dabija, ambii urmaşi de voievozi, însă nu sângele domnesc conta, ci puterea numelui pe scena politică europeană[53]. În cele din urmă Brătianu a taxat propunerile ca

[50] Redactorii răspunzători de articolele de fond au fost, în această ordine, Ion Ghica, Eugen Stătescu, Mihail Kogălniceanu. Vezi broşura *Programa de la Mazar Paşa aplicată de guvernul domnului Ion C. Brătianu, cuvânt rostit în şedinţele Camerei Deputaţilor din 26 şi 27 ianuar 1883 de M. Kogălniceanu, deputatul Colegiului IV Mehedinţi*, Bucuresci, Tipografia Alexandru A. Grecescu, 1883, p. 18-19.

[51] A stat acolo un singur an, părăsindu-l de frica răspunderii penale în toamna anului 1876, când s-a angajat la Uniunea Democratică, jurnalul lui Dimitrie August Laurian.

[52] În broşura amintită, p. 22, Kokălniceanu l-a numit „Evanghelia noastră”, a naţional-liberalilor, desigur. Tot acolo, p. 18, a rezolvat şi misterul prezenţei conservatorului Manolache Kostache Epureanu: „Lui nu-i plăcea ce făceau conservatorii la guvern. El, dar, se uni cu noi, mazariştii, şi când aceştia ajunseră la putere, el deveni preşedintele acelui minister(guvern, n.n)”. Fiind un intrus cu vederi conservatoare, radicalii i-au făcut viaţa amară, până a demisionat şi a revenit în gruparea din care plecase.

[53] Analiza fenomenologică a întâlnirilor de pe uliţa Ienei scoate în evidenţă faptul că englezul nu cunoştea ţelul tainic al liberalilor: România trebuia să iasă de sub autoritatea Marilor Puteri şi să devină prin ea însăşi o putere, cel puţin regională. Este puţin probabil că s-ar mai fi zbătut pentru domnia lui Ion Ghica(e limpede că acesta nu i-a dezvăluit sensurile luptei începute în Societatea Frăţia) sau că ar mai fi încercat medierea între guvernul liberal şi Poartă.

neserioase[54], oricare nume de român fiind surclasat de forţa sonoră a dinastiei germane şi a hotărât să-l convingă pe Carol I să decidă noi alegeri. Fapt care s-a întâmplat mai uşor decât se aştepta[55]. Astfel „complotul", ce a fost penultima etapă a întâlnirilor de la „Mazhar", a intrat în istorie cu titlul de „coaliţie"[56]. Din fericire pentru viitorul României.

Mazhar Paşa iarăşi în război. Curând, datorită abilităţii prinţului Gorceakov, care a reuşit să spargă alianţele ce au condus la înfrângerea Rusiei în Războiul Crimeii şi chiar să izoleze Imperiul Otoman, a fost redeschisă „Chestiunea Orientală". România trebuia să aleagă între Sultan şi Ţar, expectativa nefiind posibilă. Era momentul reîntoarcerii la aventură, iar sir Lakeman să intre în acţiune şi ca Mazhar Paşa. A plecat în mare grabă spre Constantinopol, unde, în calitate de general al armatei otomane, a fost bine primit de Savfet Paşa şi de Midhat Paşa. Discuţiile avute cu miniştrii otomani au condus la creionarea unui proiect de înţelegere, din care reţin: dreptul românilor de a încheia convenţii vamale cu Austria şi Rusia, independenţă poştală relativă, recunoaşterea paşaportului român şi, mai ales, numirea unui agent diplomatic otoman la Bucureşti. Multe dintre prerogativele Porţii ca putere suzerană intrau în umbră ori chiar ar fi fost anulate dacă se negocia inteligent. În condiţii de linişte politică rezultatele demersului lui Mazhar ar fi fost excepţionale. Însă războiul bătea la uşă. Trezindu-se cu însuşi Aali Bey, Guvernatorul Turciei, care a venit şi cu alte propuneri ademenitoare, cum ar fi dreptul ca oastea română să treacă în Bulgaria „fără o cerere prealabilă", Brătianu, care tocmai se întrevăzu-se cu trimisul de taină al Ţarului, contele Nelidov, a refuzat să încheie un tratat cu otomanii: se pregătea să-l înfrunte pe temutul Gorciakov la masa tratativelor. Refuzul a fost umilitor atât pentru Mazhar, cât şi pentru otomani[57]. Se pun cel puţin două întrebări: a avut Mazhar încuviinţarea guvernului[58]? A fost o misiune încredinţată de Londra[59]?. Dilema a preocupat lumea politică şi Sir Lakeman s-a simţit dator - poate la sugestia lui Disraeli - să se explice „întregii Europe" într-o scrisoare trimisă ziarului francez „Les Debats" la 25 septembrie 1877 şi reprodusă în „Pressa" din 29 septembrie şi, cu titlul „Căderea

[54] Dan A. Lăzărescu, comunicare orală.
[55] Au fost unele întârzieri tactice pentru a nu lăsa impresia cedării sub presiune.
[56] A se vedea contribuţiile lui Apostol Stan, numeroase şi importante, la istoria PNL.
[57] Replica de pe malurile Bosforului a sosit rapid. În 16 decembrie 1876 a apărut Constituţia Imperiului Otoman. Articolul 1 menţiona: „Imperiul Otoman cuprinde ţinuturile şi posesiunile actuale şi provinciile privilegiate. El alcătuieşte un tot indivizibil din care nicio parte nu poate fi dezlipită sub nici un motiv". Deci România era inclusă în Imperiu! Peste o săptămână, în şedinţa publică a Camerelor, I. C. Brătianu avea să pronunţe celebra frază: „Nici sabia lungă a lui Baiazet şi Mohamet nu a putut să pătrundă până în Munţii României, acolo unde cutează astăzi să străbată Midhat Paşa cu Constituţiunea lui!", adăugând - mai mult ca sigur - pentru urechile lui sir Stephen Lakeman: „Chiar dacă toate puterile din Europa, din interese particulare, ar zice că România să fie provincie turcească, noi să nu suferim una ca aceasta"!
[58] Brătianu l-a informat pe consulul englez Charles Mansfield că a aflat de iniţiativa lui Mazhar de la o terţă persoană şi că era potrivnic oricărei colaborări militare cu otomanii. Vezi „Independenţa României", vol. II, partea I, doc. 77 şi 83.
[59] Consulul englez a bănuit că sir Lakeman a mizat pe o campanie anglo-otomană cu participarea României în ţinuturile răsculate, campanie pe care ar fi urmat să o conducă el. Adăuga că era o fantezie şi că englezul cu grad de paşă nu se bucura de susţinerea Consulatului. Totuşi, la finele războiului (17 mai 1878) a fost înlocuit cu Sir William Arthur White, care a venit cu soţia şi fiica. Coroborând această înlocuire cu poziţia virulent prootomană şi, implicit, antiromânească, a ambasadorului britanic la Constantinopole, H. Eliott, rezultă că Sir Lakeman nu a acţionat chiar de capul lui, dar, ca orice misiune secretă, nu va fi niciodată clarificată.

Măscei", în „Războiul"[60]. În scrisoare, el preciza că a fost trimis de Guvern, care contase „pe ataşamentul său faţă de interesele României", dar Brătianu negase. De ce? Părea bulversat de criteriile directoare ale politicii naţional-liberale, care, constata, i-au fost tăinuite. Câtă dreptate are profesorul Ion Bulei când afirmă: „Paşoptiştii(Ei s-au reîntâlnit la Mazhar, n.n.) sunt patrioţi înainte de orice altceva. De un patriotism izvorât dintr-un romantism puternic, copleşitor. Cu o foarte accentuată doză de exclusivism şi nevoie de legitimare"![61] Cum să-i determini să vorbească aceeaşi limbă pe romantici şi pe un pragmatic?

Memorialistul. Încercarea ratată de mediere va fi avut consecinţe, prima şi cea mai firească fiind răcirea relaţiilor cu Sultanul şi cu PNL. Adăugând şi - probabila - ftizie a soţiei[62], existenţa atât de liniştită şi de misterioasă de până atunci a luat o traiectorie neplăcută. Cu siguranţă şi-a auzit vorbe, căci trăia în Bucureşti, poate a fost contestat. Cine era el, în definitiv? Acestei întrebări i se cuvenea un răspuns. În aceste condiţii vitrege a scris lucrarea autobiografică „What I saw in Kaffir-Land" pe care a publicat-o la Editura William Blackwood and Sons, Edinburgh and London în anul 1880. Coperţile originale sunt roşii, prima copertă având imprimat un cap de leu auriu. Pe pagina interioară de titlu, sub Sir Stephen Lakeman a ţinut să scrie Mazhar Pacha şi un sofism latin „Militia est potior. Quid enim?". Semnificativ, cartea se încheie cu apogeul carierei sale, ritualul (re)înnobilării în Castelul Windsor[63]. Misteriosul paşă era un englez de obârşie olandeză nobilă şi până la sosirea în capitala Valahiei avusese o viaţă palpitantă, de-a lungul ei intersectându-se aventura cu personalităţi remarcabile ale istoriei britanice şi otomane. Abia după lectura acestei cărţi oamenii s-au convins că nu aveau în faţă un englez parvenit căzut pradă moliciunii levantine, ci un erou ieşit la pensie înainte de vreme, însă, probabil, cu anumite îndatoriri, secrete chiar şi pentru consulul general britanic din Bucureşti[64]. Este interesant de observat că după ce i s-a pus ştampila de aventurier, englezii nu au mai părut interesaţi de viaţa sa militară, particulară şi de agent în slujba Foreign Office. Nici naţional-liberalii nu s-au lăsat mai prejos, din motive încă nelămurite evitând să discute despre omul Mazhar Paşa, în casa şi în grădina[65] căruia s-au întâlnit mai bine de o jumătate de an[66]…

Căsătoria cu Maria Arion. Mulţumit, oarecum, de lumina aruncată asupra sa de cartea amintită, Sir Lakeman ascundea, totuşi, în adâncul sufletului o mare îngrijorare: îmbătrânise şi nu avea urmaşi. Astfel se explică graba recăsătoriei cu tânăra

[60] Numărul 69, din 30 septembrie 1877, p. 2.

[61] Ion Bulei, *Elita politică modernă a românilor*, conferinţă ţinută la Teatrul Naţional la 12 februarie 2012, p. 2.

[62] În Anuarul de România pe anul 1879 figura ca locuind pe strada Enei 6, ceea ce înseamnă că soţia lui încă trăia s-au încetase din viaţă de curând.

[63] Descrierea ceremoniei, o noutate pentru majoritatea locuitorilor acestei planete, a fost imediat reprodusă de ziarul „New York Daily Tribune", numărul din 9 mai 1880, p. 9, cu titlul *A Knights Account of His Knighting*. Din aceeaşi cauză, dar şi pentru lămuriri vizavi de Mazhar Paşa, cartea a circulat din anul apariţiei şi în Bucureşti. Au deţinut-o prinţul George. G. Bibescu şi V. A. Urechia.

[64] În scrisoarea către tatăl său avertiza: „De vei copia vreo parte a scrisorilor mele pentru dl Roberts, fii cu grijă şi, pentru numele lui Dumnezeu, nu adăuga niciun cuvânt din ceea ce am scris, căci nu-ţi pot explica ce mare, foarte mare daună îmi vei provoca mie şi funcţiei în care sunt angajat".

[65] În viziunea lui Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie Contemporaine*, Paris; 1900, p. 256, erau întâlniri peripatetice. Chiar şi în ianuarie?

[66] Informaţiile urmăresc cartea, astfel sunt relativ bogate până în 1856 şi extrem de rare ulterior acestei date!

Maria-Ioana Arion[67]. Căsătoria a avut loc în 6 martie 1881, probabil după cel puţin şase luni[68] de doliu obligatoriu în sânul unei societăţi conservatoare cum era înalta societate bucureşteană. S-a mutat într-o nouă locuinţă, pe strada Episcopiei nr. 5[69]. În ea va avea bucuria naşterii primului copil, un băiat căruia i-a pus numele George[70]. Apoi intervine ceva, poate procesul intentat de urmaşii primei soţii pentru recuperarea averii la uzufructul căreia avea acum acces o străină. Verdictul este logic, totuşi a reuşit să rămână stăpân pe două moşii, Răsuceni şi Tărtăşeşti[71]. Veniturile au scăzut drastic şi au impus căutarea altei locuinţe într-o zonă centrală, dar mult mai ieftină. Familia Lakeman s-a mutat la mijlocul anului 1883 pe strada Principatele Unite la numărul 45[72]. Acolo se vor naşte Cecilia sau Celia, după numele străbunicii dinspre tată,[73] şi Dan[74]. Viaţa decurgea paşnic, dar fără strălucirea dinainte[75]. De la o vreme a început să resimtă trecerea anilor, accentuată de diferenţa de vârstă faţă de soţie. A trebuit să participe în 21-22 iunie 1887 la Jubileul de aur al Reginei Victoria. La întoarcere, posibil să fi remarcat vizitele suspect de dese ale generalului Ion Opran. Mai târziu, posibil ca el să fi intentat proces de divorţ. În ziua de 30 mai 1894[76] s-a trezit celibatar. Avea în jur de 70 de ani. Peste trei ani a pornit iarăşi spre Londra: trebuia să participe la jubileul de diamant al Reginei. Doamna Sybille Chrissoveloni cunoştea din familie, de data aceasta fapte certe, că bunicul ei a suferit un accident grav. Estrada se prăbuşise sub greutatea invitaţilor şi un picior i-a fost fracturat. Întors în România a fost prost

---

[67] Născută în 1856, putea să-i fie fiică… Prin această căsătorie devenea rudă prin alianţă cu Anton Arion, din câte am constatat, un liberal cu accese radicale, dar refugiat la bătrâneţe în tabăra conservatoare. Ramura Anton Arion din Genealogia Arioneştilor a fost cercetată de Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura All, 1998, Bucureşti, p. 44

[68] Părintele Didel Stroe crede că decesul primei soţii s-a petrecut în preajma anului 1878, dacă nu chiar cu câţiva ani înainte.

[69] Fosta casă de pe strada Ienei fie revenise copiilor primei soţii, fie fusese vândută. Pe locul ei, de data aceasta Ienei nr. 11, va fi inaugurată în iulie 1897 Baia Centrală. În ciuda afirmaţiei strănepoatei sale, Sybille Manu-Chrissoveloni, *Pe aripile…*, p. 18, acest stabiliment nu putea să fie deţinut de Sir Lakeman întrucât aparţinea unei „Societăţi Anonime", director fiind dr. Zender.

[70] După decesul mamei, va fi adoptat de mătuşa Elena Oeconomu, care nu avea moştenitori. Numele sub care va fi cunoscut mai târziu va fi George Lakeman-Oeconomu, absolvent al facultăţii de Drept în 1905 şi pasionat de vânătoarea călare practicată de lorzi. Va locui într-un imobil somptuos, construit după planurile lui Paul Gottereau, pe strada Soarelui, azi Theodor Aman. De câţiva ani s-a instalat acolo Ambasada Algeriei.

[71] Vor reveni după divorţ celei de a doua soţii, care le va administra până la deces în numele copiilor. În fostul conac din Răsuceni, restaurat, va locui până în 1905 tatăl ei, Barbu Arion.

[72] Fosta soţie, Maria-Ioana Opran a încetat din viaţă, conform datelor lui Alin Pavel, în 2 noiembrie 1899, în acelaşi an cu soţul ei. Casa a fost vândută Ministerului de Război, care nu a îngrijit-o. În mai 1910, Mitropolitul primat Anastasie Mironescu a cumpărat-o – avea acum adresa la numărul 63 - pentru Societatea Ortodoxă Naţională a Femeilor Române, a cărei preşedintă, Anastasia Filipescu, sprijinită de Spiru Haret, a reparat-o impecabil şi, în 1912, a instalat în ea Liceul Ortodox de Fete, de care s-a interesat îndeaproape, până în 1938, Regina Maria, prietena familiei Flipescu. În 1945 ocupantul sovietic dispune interzicerea Societăţii şi închide Liceul Ortodox. Fostul local de învăţământ a fost redeschis pe 1 noiembrie 1954 ca Liceu de Muzică.

[73] Căsătorită cu Constantin Bossie sau, francizat, Bossy. Franţuzirea, explică profesorul Mihai Sorin Rădulescu în articolul *Familia Bossie*, apărut în „Ziarul de Duminică", numărul din 25 martie 2010, s-a petrecut „în secolul XIX, pentru a nu fi pronunţat prea diferit de forma moldovenească; în vorbire franceză „s"-ul intervocalic s-ar fi pronunţat „z", iar diftongul de la sfârşit „-ie" era văzut poate ca având o alură cam provincială". Fenomenul poate fi întâlnit şi la alte familii boiereşti, de exemplu Filipescu-Philippesco.

[74] A emigrat de tânăr în Argentina.

[75] Rămâne un mister destinul averii sale din Anglia, Scoţia şi Ceylon. Dacă a pierdut-o, în ce condiţii?

[76] Dată consemnată de Alin Pavel.

tratat şi a murit[77] de cangrenă. Destinul copiilor lui Sir Lakeman este uşor de lămurit apelând la amintirile doamnei Chrissoveloni, vii şi, în privinţa lor, corecte. Pot fi verificate şi urmărind arborele genealogic al Familiei Regale de Orleans, prin căsătoria Irinei Manu, strănepoata lui Sir Stephen Lakeman, cu ducele Charles Louis d'Orleans.

Am urmărit în acest text soarta unui om excepţional[78], care a avut un rol major în construirea Imperiului Britanic, în determinarea unei uniforme cu o culoare protecţionistă pe orice teren de luptă, în cimentarea influenţei britanice asupra politicii otomane, în crearea PNL, principalul partid politic al vechii şi adevăratei Românii.

A avut slăbiciuni? Cine nu are? A făcut uneori spionaj pentru Anglia şi Înalta Poartă? Era de datoria sa de ofiţer al ambelor puteri. Ca moşier s-a comportat exemplar, îngrijindu-se de sate, de copiii ţăranilor, de biserici, deşi era de rit anglican. Pentru România a fost un noroc nesperat stabilirea lui aici: mare parte din destinul ei politic i se datorează, căci a zădărnicit planurile de acaparare a Valahiei de către Austria în Războiul Crimeii şi, prin fondarea PNL, a contribuit la emanciparea ţării până la nivelul visat, dar nesperat, de putere regională. Îl vom omagia vreodată cum se cuvine pe acest om providenţial?

SIR STEPHEN BARTLETT LAKEMAN PASHA IN BUCUREŞTI

Abstract

In the present article I tried to present the life of exceptional man, who played a major role in the formation of the British Empire, as well as in the introducing of a uniform of a protectionist color in any battle field and in the empowering of the British influence over the Ottoman policy, and in the formation of PNL, the main political party of the old & true Romania.

As any man he had his flaws: he was a spy for both England & the Grand Porte, but it was his duty as an officer of both powers. As a landlord he behaved exemplary as he took care of villages and peasants' children and, churches though he was an Anglican. The fact that he lived here was an enormous luck for Romania: a big part of its political life is owed to him, as he baffled the desire of Austria to put the hands over Romania during the War of Crimea. By founding PNL he contributed the emancipation of the country as a regional power. Will we be ever capable of honoring this great man properly?

[77] Dimitrie Radu Rosetti, care l-a cunoscut, scria în *Dicţionarul contimporanilor*, Bucureşti, Editura Lito-Tipografiei Populara, Pasagiul Român 12, 1897, p. 112, că a murit în Anglia, probabil în locuinţa sa de pe Churh Street. Dacă decesul s-a întâmplat în România, unde a fost înmormântat? Şi de ce decesul său a trecut neobservat în presa naţional-liberală? La Alin Pavel, în lucrarea citată, apare data 9 iunie 1900!

[78] Poetul gălăţean Ion Potolea, în volumul *Teatralitate şi iluzie în opera lui Mateiu I. Caragiale*, îl consideră a fi fost modelul „inspirator al personajului Paşadia"! Vezi şi Anexa 2.

ANEXA 1

Familia lui Stephen Bartlett Lakeman

Tatăl: Stephen Lakeman
Mama: Elizabeth Bartlett, fiica lui Humphry Bartlett şi a Elizabeth Hodder

Căsătoriţi la 29 ianuarie 1801 în Brixham, Devon, Anglia

Copii: Sarah
Stephen
Mary
Thomas
Bartlett
Michael
Jasper
Lavinia

Locuinţa în 1822-1825 pe Lower Street, Dartmouth

ANEXA 2

Medalii şi Ordine[79].

1853 - Medalia „Danube Campaign”

- Medalia „Regina Victoria”

1856 - Ordinul „Medjidie”

- Legiunea de Onoare

1880, august - Medalia „Kaffir”

1897- Medaille de Sauveteurs Francais „Aqua Terra”

[79] Date obţinute prin intermediul preotului Stroe Didel de la un urmaş britanic al lui Sir Lakeman.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

PRICINI „ECSTRAORDINARE“ LA EPISCOPIA DE ARGEŞ

VASILE NOVAC*

Fondul Episcopiei de Argeş aflat la Arhivele Naţionale Direcţia Judeţului Argeş, păstrează câteva „dele“ (dosare), din anii 1841-1844, intitulate „pentru ecstraordinare pricini“, pe care ne vom strădui să le prezentăm mai la vale.

Subocârmuirea Plasei Argeş roagă Iconomia Episcopiei de Argeş, la 26 martie 1841, să dea voie clăcaşilor de pe moşia Măniceşti „ca să dărâme mugur, însă numai din poalele copacilor, spre îndestularea vitelor“, fără a face vre-o „tăiere sau stricăciune“[1].

C. Urlăţeanu, arendaşul moşiei Zigoneni, solicită Iconomiei Episcopiei de Argeş, la 26 martie 1841, să-i permită să taie lemne pentru repararea morii, „fiind potopul de mai deunăzi mare, au rupt 15 podini“. La 5 septembrie, i se aprobă tăierea acestor lemne pentru „dregerea acestei mori, iar mai multe n-are voie a tăia“[2].

Îngrijitorul Iconomiei scrie lui Nicolae Tudorin, epistatul moşiei Măneşti, să ia trei părţi din vin şi din tescovină, iar Crucerul Dincă să ia o parte[3].

Preoţii de la Biserica Schitului Bădiceni, la solicitarea Episcopiei, dau un înscris prin care arată că diata răposatului Pavel Pove este falsă, iar iscăliturile sunt ale unor oameni morţi[4]. La 12 noiembrie 1841, şi Iriarh Ieromonah Proin Cornăţeanu, susţine, „cu suflet nevătămat, că diata ce o arată verii mei, pentru moşia Bădiceni, nu iaste scrisă cu slova răposatului şi iscălitura şi să cunoaşte a fi plastografie“[5].

La 27 aprilie 1842, îngrijitorul Iconomiei de la Episcopia Argeşului porunceşte logofătului Ştefan Protopopescu să prindă şi să trimită doi ţigani şi o ţigancă cu copilul, ce au fugit cu o căruţă cu patru boi şi s-au stabilit în jurul Schitului, precum şi ţiganca Radului, fugită mai demult[6].

Ocârmuirea Argeş scrie Iconomiei Episcopiei de Argeş, pentru a înceta neorânduielile şi abuzurile ce se fac la socoteala cutiilor satelor, conformându-se cu dispoziţiile Regulamentului Organic şi cu poruncile Departamentului Visteriei şi Credinţei „ca-n viitor, să binevoiţi spre stârpirea acelui pârlej de abuz a lua în băgare de seamă foile socotelilor la venitul şi cheltuielile de sate ce se întocmesc la fiecare sfârşit

---

* Piteşti.

[1] Direcţia Argeş a Arhivelor Naţionale, *fond Episcopia de Argeş,* dos. r. 1/1841, f. 2.
[2] *Ibidem,* f. 8.
[3] *Ibidem,* f. 11.
[4] *Ibidem,* f. 12.
[5] *Ibidem,* f. 12 v.
[6] Idem, dos. nr. 3/1842, f. 1.

de trei luni în satele şi pe moşiile: Brătăşeşti, Flămânzeşti, Valea Danului, Valea Iaşului, Brădetu, Giurgiuveni, Goleşti, Vătăşeşti, Valea Rea, Băbueşti, Topana, Valea Mare şi Ungureni şi a le iscăli după cuviinţă. Dacă, însă, şi Cinstitei Iconomii îi va fi cu neputinţă a săvârşi aceasta, din care se poate judeca cât folos izvorăşte, atunci, apoi, veţi pune asemenea straşnice îndatoriri orânduitului ce-l veţi fi având acolo“[7]. La 20 mai 1842, Iconomia răspunde că se va conforma otnoşeniei cu nr. 2553[8].

Iconomia Sfintei Episcopii Argeş ceartă pe Nicolae Tudorin, arendaşul moşiei Goleşti, că nu s-a îngrijit să trimită buţile cu vin la Episcopie. „Al doilea, buţile câte au rămas, acilea, la vie, şi altele ce ţi s-au dat prin catagrafie... te-ai pus şi ai înstrăinat buţile, ducându-le la povarna d. şi ai pus prune în ele. Şi acum, vinul ce este pe sama Casii Sfintei Episcopii şi a patra parte este pă seama coconului Dincă. Şi, în pădure, să nu îndrăzneşti a tăia lemne din picioare, fără voia şi slobozenia Sfintei Episcopii, căci... vei fi în mare osândă şi răspundere“[9].

La 7 februarie 1843, mai mulţi clăcaşi din Zigoneni se adresează Iconomiei Sfintei Episcopii Argeş pentru a le aproba tăierea din pădure a lemnelor necesare împrejmuirii grădinilor şi caselor, cerere a cărei necesitate a fost confirmată de către arendaşul Lazăr. În timp ce unii solicitau între 200 şi 800 de pari, Preda şi Enache sin Talabă mai aveau nevoie de: 16 grinzi pentru casă, şase furci de slon şi patru cosoroabe. La această solicitare, Iconomatul porunceşte lui Lazăr Nanu, arendaşul moşiei, să cerceteze „şi, care vor avea lipsă într-adevăr, să li se dea voie a-şi tăia pari de lemne neroditoare şi după jos, iar nuiele vor tăia din zăvoi. Iar de la pădurea întreagă vor fi opriţi“[10]. Ultima precizare însemna că Preda şi Enache Talabă nu puteau să treacă la construirea casei şi a slonului.

Toma Vlădescu, arendaşul moşiei Valea Rea, informează Iconomia Sfintei Episcopii că locuitorii clăcaşi taie pădurea şi o vând negustorilor din Piteşti. În anul 1840, isprăvnicelul a prins pe doi clăcaşi, Sandu Dorobanţu şi Marin Simion, vânzând lemne la Piteşti. După reproşurile sale, au vrut să-l bată, dar, ducându-i la Subocârmuire, li s-au descărcat lemnele şi au fost bătuţi, „zicându-le ca să nu mai îndrăznească a mai tăia pădurea“. După două jalbe date Subocârmuirii, s-a făcut o comisie de ispaşă, care a hotărât ca toţi clăcaşii să plătească ce au stricat, în afara lui Voicu Papucescu, la care s-a constatat că a tăiat 400 de tufani, pe care i-a vândut lui Duminică Tatic din Gura Bascovului. În fârşit, se arată că: Ion Fluturel, Sandu Dorobanţu şi Ghiţă Florescu, fiecare cu câte o căruţă, taie şi vând lemne „pă toată zioa“[11].

Iconomia Sfintei Episcopii roagă Ocârmuirea de Argeş să ia măsuri „pentru stăvilirea cu desăvârşire... a celor rău nărăvaşi stricători ai pădurii... cât şi pentru ispăşenia şi despăgubirea cuvenită, pentru stricăciunea ce să va dovedi“[12]. N. Tudor, la 13 februarie 1843, informează Iconomia Sfintei Episcopii că:

---

[7] *Ibidem,* f. 3.
[8] *Ibidem,* f. 8.
[9] *Ibidem,* f. 6.
[10] Idem, dos. r. 2/1843, f. 1.
[11] *Ibidem,* f. 3.
[12] *Ibidem,* f. 2.

1. Dumitru sin Ion, căsătorindu-se, nu mai putea sta în casa părintească şi, pentru a-şi face propria-i locuinţă, avea nevoie de: patru tufani de fag pentru temeie şi opt tufani mai mici pentru cosorobi şi cinci grinzi şi opt căpriori;

2. Unii locuitori din Răteşti „au îndrăznit de au tăiat lemne de şi-au făcut slonuri şi pătule“;

3. Revine la cererea de a se repara gardul viei, fiindcă „s-au dărăpănat cu totul şi ştiut este dumitale că via este în mijlocul satului şi nu putem ca să o mai păzim de vite“[13]. A doua zi, soseşte răspunsul ca să trimită listă cu toţi clăcaşii care au nevoie de case, cu „suma şi felurimea lemnelor trebuincioase“, dar, până la aprobare, „să nu îndrăznească nimeni a tăia cea mai mică nuia din pădure“. I se mai porunceşte să facă gardul şi porţile viei şi să o păzească. Asupra punctului 2, faptul fiind împlinit, nu se suflă nici-o vorbă[14].

Aleşii satului Goleşti raportează C. Iconomii a Sfintei Episcopii Argeş“; „Fiind, astăzi, chemaţi de C. Iconomie ca să vedem în ce stare să află via Sfintei Episcopii, venirăm şi văzurăm că gardul viei celei mari, fiind fost foarte vechi, acum, s-au prăpădit de tot... Iar via Brădetului, fiind asemenea gardul vechi, s-au rupt şi au intrat vitele locuitorilor şi au făcut stricăciune mai multe de jumătate, haracii fiind vechi... şi alţii s-au rupt, s-au putrezit“[15].

La 15 aprilie, Matei Floroiu din Câineni se plânge Iconomii de Argeş împotriva arendaşului ei, Fătu Toma, care vrea să-l îndepărteze de la drepturile de moştenire primite de la tatăl său, Macarie Monahul, de la Schitul Brătăşeşti, pe care el l-a îngropat, „făcându-i toate cele trebuincioase“[16].

Aleşii satului Goleşti scriu Iconomii Sfintei Episcopii a Argeşului să aprobe lemnele trebuincioase pentru reconstruirea a două poduri, „căci ne sunt trebuincioase, atât noo, lăcuitorilor, cât şi chiar Sfintei Ipiscopii“[17].

La solicitarea lui Petcu Dobrian, arendaşul moşiei Topana, Iconomia Sfintei Episcopii Argeş porunceşte ca „pentru acele prisoase pentru fân şi de arături, să te învoieşti cu lăcuitorii, precum să urmează şi pă la vecinătăţile moşii, păzind întocmai coprinderea contractului ce-l ai de la Sf. Episcopie, precum şi la pădure, să orânduieşti pădurari, om vrednic a fi cu priveghere a nu tăia pădurea“[18]. Locuitorii clăcaşi din Domneşti roagă Iconomia Sfintei Episcopii Argeş să rămână „liniştiţi de a nu mai avea pricini şi străgănări ce d.d. arendaşu, atât în sat, cât şi pă la altele stăpâniri, pentru acestea:

1. Pentru pogoanele de prisos la care din noi să află, nu s-au făcut nici-o învoială până acum, căci ni se cere prea mult pă pogon;

2. Să ni să dea o probă de stânjăn drept de la Sânta Episcopie, căci cu care ni să măsură, suntem bănuiţi că ar fi cam mic;

3. Pentru livezile de pruni care avem, atât în izlaz, cât şi în apărat, să se socotească în pogoanele legiuite...

[13] *Ibidem,* f. 4.
[14] *Ibidem,* f. 6.
[15] *Ibidem,* f. 8.
[16] *Ibidem,* f. 9.
[17] *Ibidem,* f. 10.
[18] *Ibidem,* f. 14-15.

4. Pentru grădinile ce le avem închise, în vatra satului, în izlaz, pentru hrană, curăţate de moşi, de strămoşi, cât şi de noi, să se numere în pogoanele legiuite sau nu?

5. Izlazul ce este la satul nostru nu i să ştie hotarul, pă de altă parte, este numai trupină lângă trupină de arinişi şi de mesteacăn mărunţel şi râpi, iar nu poiană. Şi ne ţinem ci izlaz de la Sfânta Mănăstire Aninoasa, pă an câte 540 de lei, de ne paştem vacile cu lapte. Şi, pentru aceasta, să ni se facă o alegere sau a ni se face o uşurare sau a ni se da un izlaz mai curat.

6. Pădure dă fag pă această moşie n-avem, ci trăim cu lemne de cumpărat de pe la alte moşii, cum, de sânt acum zece ani, cumpăram de la pădurea Ritevoieştilor, cale de o zi, cu dus, cu venit, iar mai înainte cumpăram de la moşia Slănicului. Şi, după Regulamentul Organic, suntem apucaţi să plătim carul de lemne în datoria proprietaricească.

De aceea, vă rugăm a ni se face o uşurare“[19]. Iconomia a trimis la Domneşti, ca vechil, pe logofătul Vlaicu Şendrulescu, „care a făcut învoire pentru pogonul de prisos, să dea săteanul lei 13 şi dijmă“[20].

Arendaşul Petcu Dobrian informează Iconomia Episcopiei de Argeş că Pohiel Nicu Cristea, arendaşul moşiei Săracu din Ciomăgeşti, care este proprietar împreună cu Nae Antonescu şi cu Protopopul Dringu, înainte de a lua săvârşire pricina dintre ei şi Mănăstirea Săracu, a tăiat 500 tufani din hotarul Topanei. De asemenea, calcă hotarul moşiei până la Gura Sorbuleţului, coseşte livezi, taie lemne din pădure, mută pietrele de hotar. Cere instrucţiuni, recomandând să fie dat judecăţii „ca să-l stăvilească pă numitul Hristea a nu să mai întinde până nu-şi va lua această pricină săvârşirea“[21].

Iconomia Episcopiei de Argeş, la 23 iulie 1843, scrie următorul protest către prezidentul Judecătoriei Olt: „La Hotărnicia ce au făcut d-lui pitarul Grigore Pleşoianu moşiei Ciumăgeşti a Sfintei Mănăstiri Morunglavu, ce să învecineşte şi cu moşia Tutana a Sfintei Episcopii Argeş, încetatu leat 1842, vedem prin Hotărnicia făcută... că intră în moşia Tutana a Sfintei Episcopii Argeş cu un codru de moşie, după o hotărnicie ce o are Sfânta Mănăstire Morunglavu în condica lu leat 7213 (1705) iunie 15, dar acea hotărnicie ne-au arătat dumnealui logofătul Vlaicu Şendrulescu, vechilul din partea Sfintei Episcopii ce l-am avut la acea moşie, că acea carte ce s-au văzut copia în Condica Sfintei Monastiri de hotărnicie este neadeverită de cine au fost hotarnic. Şi, de atunci, au zis dumnealui hotarnicului că acea copie de hotărnicie, până nu va aduce cea adevărată ca să i se vadă iscăliturile cine au fost hotarnici pă acea vreme şi cum au putut să dea hotărâre când din partea Sfintei Episcopii Argeşului nu să dovedeşte că au fost nimeni. Şi, de atunci şi până acum, nici o stăpânire n-a avut Mănăstirea Morunglavu, pă acolo pă unde cere acum să ia... Iarăşi, de atunci, i s-au zis de către vechilul nostru că, deşi se arată de către unii din lăcuitorii moşiei Ciomăgeşti că ştiu hotarul unde zice din Furnicătura Drumurilor drept în Locul Cailor, fiindcă este veche stăpânirea Sfintei Episcopii pă acolo, urmează ca acei rumâni, de ştiu cu adevărat acel hotar că este pă acolo pă unde ei au arătat, să primească carte de blestem şi aşa va rămânea acel petic de moşie pă seama mai sus zisei mănăstiri, iar numai pă arătări mincinoase şi hârtii, vorbe neiscălite, nu va putea Mănăstirea Morunglavu să ia moşia

[19] *Ibidem,* f. 16.
[20] *Ibidem,* f. 19.
[21] *Ibidem,* f. 17.

în aâlnicie"[22]. Ca răspuns la acest raport, Nicolae Popescu, din partea Iconomii, arată că a trimis Episcopia vechil la judecătoria de Olt, unde a arătat că Episcopia nu dă iscălitură de mulţumire. În plus, „Prea Sfinţia sa Părintele Episcop au dat jalbă de nemulţumire... într-această pricină". De aceea, îi porunceşte: „spuneţi acelui postelnic Hristea, cum şi neînţelegătorului protopoop Dradu, ca nu care cumva să îndrăznească a intra în vre-o stăpânire, până va lua sfârşit această împrejurare. Şi de au luat ceva fân din acele petece cu numire că au rămas pă samă-le, să-l întoarcă înapoi, căci judecata nu e săvârşită, iar la din împotrivă, să nu să căiască... Iar de nu vor înţelege, dv. să puneţi pă aleşii satului să preţuiască acele producturi ce vor lua acia, ca la vreme să avem ştiinţă de unde să ne despăgubim"[23].

La 2 august 1843, Nicolae Popescu, îngrijitorul Iconomii, trimite confirmarea primirii a două ţigănci roabe ale Episcopiei, ce fuseseră prinse la Câmpulung şi şi expediate, prin Subocârmuirea de Argeş, de către Ocârmuire[24].

Subocârmuirea de Argeş roagă Iconomia Sfintei Episcopii să cerceteze dacă Dinu Grădinaru este dator la Dincă Nedelcovici din Piteşti. Răspunsul fiind afirmativ, datornicul este oblicat să plătească[25].

La cererea Judecătoriei de Argeş, prin Subocârmuirea de la Curtea de Argeş, Iconomia Sfintei Episcopii trimite copie după dania făcută de Tiţa Chiricioaia unui nepot al său, Gheorghe sin Nicolae Moldoveanu, cuprinzând o ogradă de pruni[26].

La 24 ianuarie 1844, Vlaicu Şendrulescu, vechilul Episcopiei, roagă Judecătoria de Argeş, să pună un soroc mai îndepărtat „în pricina hotărnicii făcută de d-lui Marianovici, moşneanul Opăteşti, ce să învecineşte cu moşia Sfintei Episcopii", fiind ocupat la data propusă de Judecătorie[27].

Subocârmuirea Plasei Oltlui cere Iconomii Episcopiei Argeş să se pronunţe asupra pricinii dintre clăcaşii moşiei Topana şi arendaşul Petcuţă Dobrian, care le pretinde între opt şi zece lei pentru prisoase, iar ei cred că trei lei până la trei şi jumătate de pogon este suficient. Iconomia răspunde, la 12 mai, că, în conformitate cu porunca „Cinstitei Episcopii... mergând şi la moşia Topana a Sfintei Episcopii, ce ţine de dânsa satele: Topana, Valea Mare şi Ungureni şi luând în arendă de d-lui Petcuţi Dobrian, au adunat pă toţi sătenii clăcaşi faţă cu d. arendaşi şi s-au hotărât înnoirea prisoaselor de pogoane... ca să plătească de fieşcare pogon câte lei patru parale 20 şi dijma de la semănături a zecea parte. Iar dijma de la fâneţe să să ia, după cum să va politpsi în partea locului[28]. Cu două zile mai înainte, în baza unui acord al lui Petcu Dobrian, Iconomia Episcopiei scria Ocârmuirii de Argeş că s-au înţeles „să-şi plătească fiecare pă pogonu de arătură şi dă fân câte lei şapte"[29].

Arendaşului moşiei Corbi i se comunică, la 4 februarie 1844, să se preocupe şi de lucrările cerute pentru „opşteasca catagrafie"[30].

---

[22] *Ibidem,* f. 22.
[23] *Ibidem,* f. 23.
[24] *Ibidem,* f. 24-25.
[25] *Ibidem,* f. 26.
[26] Idem. dos. nr. 1/1844, f. 1-3.
[27] *Ibidem,* f. 7.
[28] *Ibidem,* f. 8.
[29] *Ibidem,* f. 10.
[30] *Ibidem,* f. 16.

La 17 februarie, Economia Episcopiei Argeş porunceşte Economii Mănăstirii Antim să-i trimită catagrafie de moşiile, arendaşii, îngrijitorii, epistaţii şi numărul locuitorilor, cu precizarea judeţului şi a plasei[31].

Dumitru Mitu din Zigoneni solicită Iconomiei de Argeş să-i aprobe, pentru construirea unei case, următoarele lemne: „5 temeie, 9 cosoroabe, 8 grinzi, 20 stâlpi, 8 proptele 1 (un) tufan de podină, 14 căpriori, 35 laţi. 1 (un) tufan de blăni, uşi şi paturi, 1 (un) tufan păruşi[32]. S-a dat poruncă arendaşului moşiei Zigoneni să onoreze cererea jeluitorului[33].

La cererea prezidentului Judecătoriei de Olt ca Iconomia să plătească 1.000 de lei cheltuieli de judecată, în urma procesului avut cu Casa răposatului Atanasie Racoviceanu, se dă răspuns să se adreseze Prea Sfinţiei sale Episcopul, ce sa află la Bucureşti[34].

Îngrijitorul moşiei Giurgiuveni face cunoscut Iconomiei că au fugit patru clăcaşi, pe care i-a localizat, dar nici aleşii satelor, nici Subocârmuirea nu au răspuns solicitării de a-i înapoia[35].

La 8 aprilie 1844,Răducanu Topoloveanu informează pe episcopul de Argeş că pitarul Nicolae Negulescu, Radu Bărbieru şi Arghira Merişasca, de 20 de ani, nu-şi lucrează viile vecine cu a sa, ceea ce-i provoacă pagube, de către vitele satului şi de păsări. De aceea, roagă Sfânta Episcopie, în calitate de proprietară, să-i oblige să le lucreze sau să i se dea lui să le lucreze, fiindcă văz că, de atâta vreme, pierde Sf. Episcopie otaştina“[36].

Aleşii satului Giurgiuveni, zoriţi de Subocârmuire şi „de singura noastră trebuinţă pentru dregerea unui pod“, solicită aprobare pentru tăierea a „6 tufani pentru urşi, 8 pentru blăni şi 2 tufani pentru străji“. Cererea este aprobată de către episcopul Ilarion[37].

În numele locuitorilor din: Topana, Valea Mare şi Ungureni, Popa Gheorghe, Popa Ilie şi Popa Florea reclamă Iconomiei Episcopiei de Argeş pe doi arendaşi, pentru următoarele abuzuri: „Din leat 839, un Năstase, brat Hagi Neculcea, din oraşul Piteşti, pretinde că noi... suntem datori a da zeciuială din rodul pământului. Dumnealui ne-au luat din cinci padini de fân şi porumburile nu le-au dijmuit pă loc, ci prin pătule, mai târziu. Şi am fost totdeauna încărcaţi. Ne-au mai apucat şi pentru locuri, zicând că am avut prisoase la pogoane, care noi prisos nu am avut. Şi am dat din oamenii cei de frunte câte lei 20, mijlocul lei 13, coada lei 9. Pentru erbărit, am dat, de cu primăvară, câte lei 2 parale 20 de vită mare, râmătorul lei 9. Acum, toamna, iar ne apucă de am dat de vită mare câte lei 1, de râmător, fie el mare, fie mic, lei 2 par. 20; oi, capre, câte par. 30. Asemenea, vedem că urmează arendaşul de acum, Petcuţă Dobrian ot Piteşti, precum şi preoţii care ne aflăm la bisericile din aceste sate, cu ţârcovnicii şi candidaţii nu suntem cunoscuţi cu nimic, după cum sântem la alte sate, ci totdeauna am fost la arindaşul dintâi necinstiţi şi bătuţi... Şi după cum au dat toţi clăcaşii şi noi am dat.

[31] *Ibidem,* f. 17.
[32] *Ibidem,* f. 18.
[33] *Ibidem,* f. 18 v.
[34] *Ibidem,* f. 47.
[35] *Ibidem,* f. 50-51.
[36] *Ibidem,* f. 47.
[37] *Ibidem,* f. 50-51.

Asemenea fapte pătimim şi acum. Acest arendaş, pădurea s-a vândut la alţi străini şi noi sau mirenii nu am fost slobozi nici de un băţ măcar să luăm de la arendaşul dintâi. Asemenea şi cel de acum vinde pădurea cât poate dobândi şi noi suntem popriţi, ci când ne găseşte cu câte ceva, suntem bătuţi şi juraţi“[38]. Trimisul Episcopiei la faţa locului susţine că cei iscăliţi în această jalbă au tăgăduit că ar fi adresat o astfel de cerere[49].

La raportul lui Ghiţă Dobrian că locuitorii au intrat „cu topoarăle în pădure de fac frunză“, Iconomia Episcopiei de Argeş răspunde, la 15 septembrie 1844: „Şi mare mirare au prins-o, când dv., pă de o parte aţi fost în moşie şi nu trebuia a-i îngădui, iar pă de alta, că rău au urmat şi ei cu aşa de obraznică îndrăznire“[50].

La întrebarea Judecătoriei Argeş dacă Ghiţă Popescu din Piteşti a luat cu embatic de pe vremea episcopului Grigore o prăvălie lângă Biserica Sfântului Gheorghe, Iconomia Episcopiei de Argeş arată că n-are nici-un document care să confirme acest lucru, dar că a avut o prăvălie cu embatic dată de episcopul Ilarion, lângă Metohul Sfintei Episcopii, care, „în anii trecuţi“, a fost dată pitarului N. Popescu din Costeşti[51].

La solicitarea făcută de Comisia Catagrafiei judeţului Muscel ca Iconomia să trimită un delegat pentru a semna lucrările atingătoare de satele unde are proprietăţi, se răspunde că această însărcinare au primit-o arendaşii respectivelor moşii[52].

Doi clăcaşi de pe moşia Topana au cerut lemne pentru acoperirea caselor şi Iconomia Episcopiei au fost de acord, fiindcă şi arendaşul Ghiţă Dobrian a confirmat aceste nevoi[53].

Arendaşul moşiei Topana scrie Iconomii Episcopiei de Argeş că nouă clăcaşi au cerut lemne pentru a-şi construi case. El consideră că are nevoie fiecare de „câte zece copaci şi douăzeci tufani“. I se răspunde: „nu poate Iconomia a da dezlegare, căci la asemenea împrejurare, urmează listă în desluşire şi arătare pentru câte lemne şi ce felurime trebuie, care să fie iscălită de juraţii satului, de câţiva fruntaşi i de preoţi şi de dv. Adeverită că este de neapărată trebuinţă... iar nu aşa precum cer câte 30 copaci de unu... Dar aşa făcându-se urmarea, să va îndestula cererea ce fac“[54].

Din cele prezentate mai sus, se observă că pricinile Episcopiei de Argeş, nu erau de fel „ecstarordinare“, ci obişnuite. Ele se referă la raportul Episcopiei cu arendaşii săi şi la relaţiilor acestora cu locuitorii clăcaşi ai satelor. Remarcăm grija deosebită a Iconomiei Episcopiei pentru buna gospodărire şi păstrare a fondului silvic. Nici o tăiere nu se putea face decât la raportul favorabil al arendaşului şi aprobarea era rezervată doar Iconomii Episcopiei. Solicitările pentru lemne se făceau pentru construirea de case, repararea de acoperişuri, repararea de poduri, de mori sau pentru îngrădirea ogrăzilor. Unele documente amintesc de buţi de vin sau poverne pentru păstrarea tescovinei sau a prunelor. Documentele semnalează multe abuzuri făcute de arendaşi împotriva clăcaşilor şi, uneori, chiar împotriva proprietarilor. Este amintit şi

[38] *Ibidem,* f. 48.
[49] *Ibidem,* f. 48 v.
[50] *Ibidem,* f. 49.
[51] *Ibidem,* f. 53.
[52] *Ibidem,* f. 54.
[53] *Ibidem,* f. 55.
[54] *Ibidem,* f. 52.

un caz de plastografie, executat pentru a cotropi un codru de loc. Pentru a ne da seama de abuzurile unor arendaşi, cităm cazul de la satele Topana, Valea Mare şi Ungureni, unde arendaşul le-a pretins între 8 şi 10 lei de prisoase, dar după reclamaţia sătenilor, s-a stabilit câte patru lei şi 20 parale şi o dijmă din semănături de a zecea parte. Se mai aminteşte de preocuparea Episcopiei de Argeş pentru a-şi readuce la vatră ţiganii fugiţi. Se vede că robii Iconomiei duceau o viaţă prea puţin suportabilă.

”EXTRAORDINARY“ MATTERS AT ARGEŞ EPISCOPACY

Abstract

The article presents some files from 1841-1844, entitled ”for extraordinary matters“ kept in the Fond of the Argeş Episcopacy from the National Archives of the Argeş County Board.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

MATRICE SIGILARE CARE AU APARŢINUT UNOR SUBPREFECTURI DIN DISTRICTUL ARGEŞ (1867-1872)

LAURENȚIU-ŞTEFAN SZEMKOVICS*

În colecţia de matrice sigilare[1] de la Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti sunt 14 piese care au aparţinut, în perioada 1867-1872, subprefecturilor plaselor Argeşul, Cotmeni, Gălăşeşti, Loviştea, Oltul, Piteşti şi Topologul din districtul Argeş. Aceste matrice, care imprimau sigiliul[2] pe documente și pe care le vom analiza, în bună măsură, cu ajutorul sigilografiei[3] și heraldicii[4], au forma rotundă[5], au acelaşi diametru la rondelă, sunt confecţionate din alamă şi sunt gravate în incizie şi în excizie[6]. În câmpul sigilar[7] al acestor vestigii se distinge, cu mici modificări, *stema*

* Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.

[1] Denumim matrice sigilară obiectul confecţionat din material dur care, având gravate o reprezentare şi un text ce-l individualizează pe posesor, serveşte la realizarea amprentei sigilare; Damian P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, I, 1956, p. 245; Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 5.

[2] Sigiliul este amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluție de aur, tuş sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă şi un text menit a individualiza posesorul; sigiliul este principalul mijloc de garantare a secretului şi de asigurare a autenticității actului; *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie,* colectiv de autori, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 213-218.

[3] Sigilografia a fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux*, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9.

[4] Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2000, p. 422.

[5] Sigiliile rotunde, cu forma considerată fundamentală, reprezintă autoritatea; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I. Sigiliile emise de cancelaria domnească a Ţării Româneşti (1390-1856) – Trésor sfragistique roumain. I. Les sceaux emis par la chancellerie princière de la Valachie (1390-1856)*, Edit. Ars Docendi, Bucureşti, 2006, p. 64.

[6] Gravarea sigiliilor se poate face în adâncime (*incizie*), pentru sigilarea în ceară sau cocă, ori în relief (*excizie*), pentru sigilarea în tuş sau fum; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 128.

[7] Câmpul sigilar este suprafaţa pe care se gravează emblema şi legenda unui sigiliu; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 71.

României din 1867[8] pe care o redăm mai jos aşa cum a fost descrisă în legea de la acea vreme.

Art. 1. Armele României se fixează după cum urmează:

Art. 2. Scutul are forma unui pătrat lung. Partea interioară rotunjită la ambele unghiuri şi terminată la mijlocul bazei printr-un vârf. Scutul se împarte în 4 secţiuni, prin două linii încrucişate în mijloc. În secţiunea din dreapta de sus, pe albastru, în cea din stânga de jos, pe galben, figurează aquila română cu capul spre aripa stângă şi cu o cruce de aur în gură, simbolul Ţării Româneşti.

În secţiunea din stânga de sus, pe albastru, şi în cea din dreapta în jos, pe roşu, figurează capul de bour cu o stea între coarne, simbolul Moldovei. În ambele secţiuni superioare ale scutului, în stânga şi în dreapta liniei despărţitoare, figurează soarele şi luna. Pe scut va fi coroana regală.

Art. 3. În mijlocul scutului României figurează scutul M. S. Domnitorului, scartelat, având secţiunea de sus din dreapta şi cea de jos din stânga în alb (*argint*), iar cea din stânga de sus şi cea din dreapta de jos în negru. Scutul are drept suporţi în stânga un leu, iar în dreapta o femeie în costumul femeilor dace, care ţine în mâna stângă arma Dacilor, numită arpi.

Art. 4. Pe suport este aşezată o eşarpă albastră pe care este scrisă deviza familiei Hohenzollern: „Nihil sine Deo”.

Art. 5. Pavilionul este de culoare roşie (*pourpre*), căptuşit cu hermină, având deasupra coroana regală.

În urma analizării elementelor din compoziţiile heraldice cu stema României de la 1867 am constatat atât asemănări, cât şi deosebiri faţă de textul din legea de mai sus, distingând două tipuri de reprezentări în emblemele acestor matrice.

A. Stema de la 1867: scut scartelat, încărcat în cartierul 1, pe albastru[9], cu acvila cruciată[10], flancată[11] în partea stângă superioară de soare[12], în 2, pe albastru, cu

---

[8] Promulgată prin *Legea pentru fixarea şi stabilirea armelor României*, publicată în Monitorul, jurnal oficial al României, no. 75 din 2/14 aprilie 1867, p. 450-452; Supliment Monitorul Oficial no. 75, p. 453-454; ibidem, no. 77 din 5/17 aprilie 1867, p. 467; vezi şi Ştefan D. Grecianu, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armerielor oficiale cu planşe şi vocabular*, Bucuresci, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1900, p. 11-16, 44-45; P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domneşti, trofee. Cercetare critică pe terenul istorii (cu numeroase figuri în culori)*, Stabiliment de arte grafice „Universala”, Bucureşti, 1903, p. 95-100; Constantin Moisil, *Stema României. Originea şi evoluţia ei istorică şi heraldică*, Bucureşti, 1931 (extras din *Boabe de grâu*, II, 1931, nr. 2, p. 65-85), p. 18-19; idem, *Stema României*, în *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 69; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 159-160; idem, *Evoluţia armeriilor Ţărilor Române de la apariţia lor şi până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, traducere din limba franceză Livia Sîrbu, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2005, p. 402-406; Maria Dogaru, *Colecţiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, Bucureşti, 1984, p. 46; eadem, *Stemele României moderne*, în *Magazin Istoric*, 1993, p. 3-5; eadem, *Din heraldica României*, JIF, 1994, p. 61; Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Simbolurile naţionale ale României*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2003, p. 123-128; Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, *Matrice sigilare aparţinând Ministerului de Interne şi unor structuri poliţieneşti (1831-1931)*, Editura Ministerului Administraţiei şi Internelor, 2012, p. 33.

[9] Albastru (azur) = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii orizontale plasate la distanţă egală. Semnifică loialitate, fidelitate, frumuseţe; A. de la Porte, *Trésor héraldique d'après d'Hozier, Ménétrier, Boisseau, etc.*, Paris, Leipzig, H. Casterman, Tournai, 1861, p. 11.

[10] Acvilă cruciată = pasăre heraldică purtând în cioc o cruce; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 17.

[11] Flancat = termen ce indică poziţia paralelă cu laturile scutului a unor mobile; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 119.

capul de bour[13] cu stea[14] între coarne[15], flancat în partea dreaptă superioară de semilună[16], în 3, pe roşu[17], cu capul de bour cu stea între coarne, în 4, pe aur[18], cu acvila cruciată. Peste tot (în inimă), un ecuson cu armele familiei de Hohenzollern: scut sfertuit, având în cartierele 1 şi 4 argint[19], în 2 şi 3 negru[20]. Scutul mare, aşezat cu vârful pe două arabescuri[21], timbrat de o coroană închisă, terminată printr-un glob crucifer[22], are ca tenanţi: la dextra o femeie dacă stând pe un arabesc, ţinând în mâna dreaptă sica, iar la senestra un leopard lionat[23]. Sub scut, deviza[24] „NIHIL SINE DEO"[25] (NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU). Întreaga compoziţie este inclusă sub un

[12] Soarele = astru reprezentat cu o faţă umană, înconjurat de 12 sau 16 raze, alternând cele drepte cu cele ondulate; este simbolul luminii, al bogăției și al abundenței. El este de asemenea desemnat ca emblemă a divinității. În iconografia creştină, indică adevărul; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du sud-ouest, 1901, p. 424.

[13] Bour = purtător al lumii; simbol al abundenţei (datorită cornului); Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere*, Edit. Artemis-Cavallioti, Bucureşti, 1995, p. 294-306.

[14] Stea = simbolul manifestării centrale a luminii, a focarului unui univers în expansiune. Ea este, ca şi numărul cinci, simbol al perfecţiunii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, III, 1995, p. 257-264.

[15] Corn = simbol al puterii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 367-369.

[16] Lună = figură naturală, din categoria aştrilor, reprezentată conform regulilor heraldice, printr-un disc de argint cu figură umană. În heraldica românească acest astru este, de obicei, înfăţişat sub formă de crai nou (semilună) figurat. Poziţia obişnuită a semilunii este culcată la orizontal, cu coarnele în sus; când este redată orizontal cu coarnele în jos se blazonează răsturnată; când este înfăţişată vertical cu coarnele îndreptate spre flancul drept se defineşte semilună întoarsă; iar când este în poziţie verticală, cu coarnele spre stânga, se descrie conturnată. Simbolizează veşnicie, nemurire, strălucire; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 159.

[17] Roşu = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii verticale plasate la distanţă egală. Semnifică curaj, dârzenie, îndrăzneală, dragoste, sacrificiu, bunătate, vigilenţă şi justiţie; A. de la Porte, *op. cit.*, p. 11; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 201.

[18] Aur = metal utilizat în alcătuirea stemelor; este reprezentat convenţional prin puncte plasate la egală distanţă între ele (*Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 49); simbolizează bogăţie, forţă, credinţă, puritate, constanţă, bucurie, prosperitate, viaţă lungă; G. Eysenbach, *Histoire du blason et science des armoiries*, Tours, MDCCCXLVIII, p. 370; H. Gourdon de Genouillac, *Les Mystères du blason de la noblesse et de la féodalité. Curiosités – bizarreries et singularités*, Paris, E. Dentu, Éditeur, Libraire de la Société des Gens des Lettres, 1868, p. 16.

[19] Argint = metal utilizat în alcătuirea stemelor, reprezentat convenţional prin câmp alb, respectiv suprafaţă liberă. Simbolizează puritate, nevinovăţie, sinceritate; H. Gourdon de Genouillac, *op. cit.*, p. 16-17.

[20] Negru = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii verticale suprapuse pe linii orizontale. Semnifică ştiinţă, modestie, durere, prudenţă; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 173.

[21] Arabescul = poate fi pus în legătură cu pânza de păianjen şi, de asemenea, cu labirintul, al cărui itinerar complex are menirea să conducă de la periferie spre centrul local (simbolul centrului invizibil al fiinţei); Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, I, p. 121-122.

[22] Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găseşte în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribut al suveranităţii. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Ţării Româneşti, în armele Moldovei şi în armeriile statului român; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 127.

[23] Leopard lionat = leopard rampant, adică ridicat pe labele inferioare şi are capul văzut din faţă; G. de L. T***, *Dictionnaire héraldique, contenant tout ce qui a raport à la science du blazon, avec l' explication des termes; leurs etymologies, & les exemples nécessaires pour leur intelligence, suivi des Ordres de Chevaleries dans le Royaume et de l'Ordre de Malthe*, Paris, Chez Lacombe, MDCCLXXIV, p. 20.

[24] Deviza = inscripţie conţinând o maximă morală, o exclamaţie, o formulă de credinţă, un angajament; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 100.

[25] Maria Dogaru, *Din heraldica României*, JIF, 1994, p. 73.

pavilion[26], prins, în partea de sus, sub o coroană închisă asemănătoare cu cea care timbrează scutul, dar de dimensiuni mai mari decât aceasta.

B. Stema de la 1867: scut scartelat, încărcat în cartierul 1, cu acvila cruciată, flancată în partea stângă superioară de soare, în 2, cu capul de bour cu stea între coarne, flancat în partea dreaptă superioară de semilună, în 3, cu capul de bour cu stea între coarne, în 4, cu acvila cruciată. Peste tot (în inimă), un ecuson cu armele familiei de Hohenzollern: scut sfertuit, având în cartierele 1 şi 4 argint, în 2 şi 3 negru. Scutul mare, aşezat cu vârful pe două arabescuri, timbrat de o coroană închisă, terminată printr-un glob crucifer, are ca tenanţi: la dextra o femeie dacă stând pe un arabesc, ţinând în mâna dreaptă sica, iar la senestra un leopard lionat. Sub scut, deviza „ NIHIL SINE DEO" (NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU). Întreaga compoziţie este inclusă sub un pavilion, prins, în partea de sus, sub o coroană închisă asemănătoare cu cea care timbrează scutul, dar de dimensiuni mai mari decât aceasta.

Scutul este de tip francez modern[27], scartelat, având cartierul 1 albastru, cartierul 2 tot albastru, cartierul 3 roşu şi cartierul 4 auriu.

Acvila cruciată ocupă cartierele 1 şi 4 ale scutului, redată din faţă, cu capul conturnat, cu aripile deschise şi zborul în jos.

Capul de bour ocupă cartierele 2 şi 3, redat din faţă, cu stea cu cinci raze între coarne.

Soarele din cartierul 1, care flanchează acvila cruciată în partea stângă superioară este redat cu 16 raze.

Semiluna (*crai-nou*) din cartierul 2, care flanchează capul de bour, este răsturnată şi pusă peste cornul drept al animalului.

Ecusonul din inimă este redat ca un scut de tip polonez, cu marginea de sus şi talpa în acoladă, colţurile superioare retezate şi cu concavităţi pe flancuri.

Coroana, atât cea care timbrează scutul (mai mică), cât şi cea care timbrează pavilionul (mai mare) este închisă, fără tocă, compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase, surmontat de opt cruciuliţe (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle[28], din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle, aplatizate la orizontală în partea de sus, care se reunesc în partea superioară şi se termină la mijloc printr-un glob crucifer, cu cruce labată[29] (cu braţele de formă concavă)[30].

---

[26] Pavilion = ornament exterior al scutului sub formă de mantou, prevăzut în partea superioară cu un baldachin. Este alcătuit din purpură, căptuşit cu hermină, brodat cu franjuri şi ciucuri din fir de aur. Simbolizează cortul sub care membrii familiilor domnitoare îşi adăpostesc armele. Uneori acesta este reprezentat chiar şi în armele de stat, fără baldachin, semnificaţia păstrându-se totuşi; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 183.

[27] Vezi şi Lorenzo Caratti di Valfrei, *Dizionario di Araldica i significati e le figure di 3200 termini araldici*, Arnoldo Mondatori Editore S.p.A., Milano, 1997, p. 182, fig. 187.

[28] Perla = în Europa era folosită în medicină la tratarea melancoliei, a epilepsiei, a demenţei. La greci, perla era simbolul iubirii şi al căsătoriei. Ea simbolizează sublimarea instinctelor, capătul luminos al evoluţiei. Perla este rară, pură, preţioasă. Datorită formei sale sferice, perla este asociată cu perfecţiunea; mai simbolizează cunoaşterea; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, III, p. 66-69; Hans Biedermann, *Dicţionar de simboluri*, vol. II, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2002, p. 327-328.

[29] Silviu Andrieş-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în *Analecta Catholica*, IV, 2008, Chişinău, 2010, p. 110, fig. 37.

[30] Claude Wenzler, *Le guide de l'héraldique. Histoire, analyse et lecture des blasons*, Éditions Ouest-France, Édilarge SA, Rennes, 2002, p. 187, fig. 338, 339, 340.

Femeia dacă este în partea dreaptă a scutului, redată din faţă, cu capul întors spre stânga şi privind la coroana care timbrează scutul, stând pe un arabesc, poartă veşminte lungi, ţinând în mâna dreaptă sica aşezată în pal, iar mâna stângă pe marginea de sus a scutului.

Leopardul lionat este în partea stângă a scutului, stând cu piciorul stâng posterior pe un arabesc, cu cel drept sprijină partea de jos a scutului, ţinând cu laba stângă anterioară scutul de flancul stâng, pătrunzând în dreptul liniei orizontale despărţitoare, iar pe cea dreaptă o ţine pe marginea de sus a scutului.

Pavilionul în care este compoziţia heraldică, este dotat cu franjuri şi ciucuri, este căptuşit roşu, presărat cu hermină[31] şi prins în partea de sus sub o coroană închisă.

Deviza familiei de Hohenzollern, „NIHIL SINE DEO", este plasată sub scut şi este scrisă pe o eşarfă cu litere majuscule.

Hohenzollern a fost dinastie domnitoare din Prusia şi apoi în Imperiul German. Conţii de Zollern, de unde provine numele de Hohenzollern, au obţinut în 1191 burgraviatul de Nürnberg de la Frederic I Barbarossa. În 1127, Frederic şi Conrad, fiii lui Frederic al III-lea de Hohenzollern, au dat naştere celor două ramuri, de Suabia şi de Franconia. Din ramura de Suabia va deriva aceea de Hohenzollern-Sigmaringen, care prin Carol I a domnit în România[32]. Dinastia de Hohenzollern avea un vechi arbore genealogic datând din 1417, când acestei familii i-a fost dăruit micul stat Brandenburg, stat care s-a extins încetul cu încetul, în special în următorii 300 de ani[33].

I. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă[34], mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*). **ARGEŞU DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[35]**.**

[31] Hermină = blană utilizată în alcătuirea stemelor, în special la căptuşirea pavilioanelor şi mantourilor. Este reprezentată convenţional printr-o suprafaţă albă semănată cu codiţe negre. Este blana folosită de obicei la reprezentarea armelor de stat. Simbolizează măreţie, suveranitate; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 131.

[32] *Enciclopedie de istorie universală*, traducere de Alexandru Balaci, Mădălina Chelemen, Radu Gâdei, Sorina Venier, All DeAgostini, 2003, p. 708.

[33] Walter Oppenheim, *Habsburgii şi Hohenzollernii 1713-1786,* traducere de Roxana-Aura Duma, ediţia a III-a, Bucureşti, Bic All, 2001, p. 5.

[34] Exergă = spaţiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, şnurate, perlate, etc.), în care se gravează textul legendei; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 111.

[35] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, col. *Matrice sigilare,* nr. 2245.

II. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. ARGEŞU DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[36]**.**

III. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. COTINENI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[37]**.**

IV. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. COTMENI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[38]**.**

[36] *Ibidem*, nr. 2246.
[37] *Ibidem*, nr. 2243.
[38] *Ibidem*, nr. 2244.

V. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. GĂLĂŞEŞTI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[39]**.**

VI. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. GĂLĂŞEŞTI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[40]**.**

VII. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. LOVIŞTEA DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[41]**.**

[39] *Ibidem*, nr. 2248.
[40] *Ibidem*, nr. 2247.
[41] *Ibidem*, nr. 2250.

VIII. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. LOVIŞTEA DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[42]**.**

IX. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. OLTUL DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[43]**.**

X. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. OLTUL DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[44]**.**

[42] *Ibidem*, nr. 2249.
[43] *Ibidem*, nr. 2254.
[44] *Ibidem*, nr. 2253.

XI. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. PITEŞTI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[45]**.**

XII. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. PITESCI DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[46]**.**

XIII. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în incizie, având în emblemă stema României de la 1867 (a). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. TOPOLOGU DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[47]**.**

[45] *Ibidem*, nr. 2252.
[46] *Ibidem*, nr. 2251.
[47] *Ibidem*, nr. 2255.

XIV. Matrice sigilară rotundă (42 mm), gravată în excizie, având în emblemă stema României de la 1867 (b). În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: * **SUBPREFECTURA** * **PLAS**(*a*)**. TOPOLOGU DIST**(*rictul*)**. ARGEŞU**[48]**.**

MATRICES SIGILLAIRES QUI ONT APPARTENU AUX QUELQUES-UNES SOUS-PREFECTURES DU DEPARTEMENT ARGEŞ (1867-1872)

Résume

Dans l'article *Matrices sigillaires qui ont appartenu aux quelques-unes Sous-Préfectures du département Argeş (1867-1872)*, l'auteur présente 14 pièces qui proviennent des Archives Nationales Historiques Centrales de Bucarest, de la collection „Matrices sigillaires”. Ces matrices sigillaires à l'aide desquelles on imprime le sceau sur les documents, ont des formes rondes, sont confectionnées en laiton, sont gravées en incision et en excision, ont la même dimension et ont sur leur emblème les armoiries de la Roumanie de 1867. On analyse l'emblème des ces matrices sigillaires concernant: l'écu, les meubles, les tenants, la devise, les couronnes qui timbrent l'écu et le pavillon, le globe croiseté, les ornements extérieurs de l'écu.

Mots-clés: Archives Nationales, Argeş, armoiries, couronnes, devise, écu, globe croiseté, matrices sigillaires, meubles, Sous-Préfectures, tenants.

48 *Ibidem*, nr. 2256.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

BISERICI ŞI ŞCOLI PROTESTANTE LA PITEŞTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-lea

SPIRIDON CRISTOCEA*

Aflat la sud de Carpaţi, la confluenţa Râului Argeş cu Râul Doamnei şi la întretăierea unor importante căi de comunicaţie care făceau legătura, spre nord, cu oraşele transilvănene, Sibiu, prin Râmnicu Vâlcea, şi Braşov, prin Câmpulung, iar spre sud cu Bucureştiul, Piteştiul este localitatea care după devenirea sa ca oraş, în secolul al XIV-lea[1], a fost locuit numai de români. Acest lucru este relevat de episcopul şi arhiepiscopul de Sofia, Petru Bogdan Bakšic, care, în 1640, consemna faptul că Piteştiul avea „200 de case de români, adică vreo mie de suflete…“. Fiind catolic, el menţionează că „aici nu sunt catolici, doar când vin negustori la târg“[2].

În decursul anilor însă, din motive pe care nu este cazul să le analizăm aici, alături de români s-au aşezat locuitori veniţi din afara graniţelor, în special de la nord de Carpaţi şi de la sud de Dunăre, de alte etnii şi de alte religii. Până la catagrafia din 1838 nu avem informaţii exacte despre numărul locuitorilor, despre originea lor etnică şi despre religia lor.

Document de o deosebită importanţă, fără de care nu se poate scrie istoria Piteştiului în această perioadă, catagrafia din 1838, întocmită ca urmare a prevederilor Regulamentului Organic din 1831, ne prezintă pentru prima dată informaţii despre situaţia demografică a oraşului, despre originea etnică a locuitorilor şi indirect despre religia lor ş. a.

Împărţit în patru culori (roşie, neagră, albastră şi galbenă) Piteştiul avea în 1838 un număr de 4.014 locuitori, dintre care cei mai numeroşi erau românii - 2.318. După români, urmau, în ceea ce priveşte numărul de locuitori, sârbii, cu 891 de persoane, ţiganii - 416 şi grecii - 227. În privinţa sârbilor, ei puteau fi bulgari care, fugind de pe teritoriul lor aflat în Imperiul Otoman, nu-şi declarau etnia adevărată, pentru a nu fi duşi înapoi. O comunitate importantă era şi cea israelită care număra 78 de persoane, pentru ca ruşii să fie în număr de 24 şi armenii în număr de 19. În afară de aceşti locutori de altă etnie, decât cea a românilor, în Piteşti se aflau şi 18 nemţi şi 5 unguri, veniţi desigur de peste munţi[3].

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Prima atestare documentară a Piteştiului se află într-un hrisov al domnitorului Mircea cel Bătrân din 20 mai 1388 (*D.R.H.*, B, Ţara Românească, vol. I, nr. 9, p. 25-28).
[2] *Călători străini despre ţările române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p. 208.
[3] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare: D.A.N.I.C.), fond Catagrafii 1838, 46/1838, partea I.

După 1838, se produce o creştere a numărului de locuitori ai Piteştiului, astfel că de la 4.014, câţi existau în acest an, se ajunge la 8.400 în 1872, la 10.949 în 1890 şi la 15.570 în 1901.

Biserica calvină. Odată cu creşterea numerică a populaţiei Piteştiului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar comunităţi de altă religie care îşi vor construi propriile biserici. Astfel, comunitatea armeană îşi construieşte biserica în 1852, cea israelită avea sinagogă în 1864[4], iar cea catolică edifică biserica Sf. Anton în 1896.

În afară de aceste comunităţi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Piteşti exista şi o comunitate maghiară reformată. Neavând biserică, această comunitate s-a adresat domnitorului care a aprobat, printr-un decret, construirea unui asemenea locaş. Ca urmare a decretului domnesc, Ministerul de Interne, prin ordinul 280 din ianuarie 1860, a dat voie „comunităţii maghiaro-reformată din acest oraşi Piteşti a ridica biserică pe locul lăsat prin testament de reposatul medic Carl Iechel“ (Carol Zekely, n.n.). Obţinând aprobările, comunitatea maghiară a construit biserica care „a şi luat săvârşire şi sănţirea ei, conform ritului său, la 11 decembrie anul espirat“ (1862 n.n.). Pentru „predicarea religiunii, susţinerea şi consolidarea moralei“ a fost orânduit ca preot pastorul Ioseph Nagy.

Pastorul, care săvârşise „înveţăturile gimnasiale şi facultative păstorale“, a fost însărcinat „cu ţinerea unei şcoale, unde tinerimea să-şi poată priimi o educaţiune morală şi socială din obectele necesarie alle învăţământului, conform posiţiunei de meseriaşi“. Privind obiectele de învăţământ ele erau „cele dintâi cunoştinţe ce tot omul trebue a le poseda în limbile germană şi maghiară“. Pentru a respecta legile ţării, în această şcoală trebuie să se înveţe limba română „ca limbă principală a ţerrei“. În vederea deschiderii şcolii, câţiva reprezentanţi ai comunităţii (Sigmond Kovats, curator, Velesnyei Şandor, Ludvig Kubis, casier ş.a.) cer Ministrului, la 10 ianuarie 1863, aprobarea ca institutorul român Barbu Pretorian, cu care încheiaseră un contract, să fie „învăţător în această şcoală pentru limba română“. De asemenea, ei cer ministrului să elibereze „autorisaţiune numitului pastor al nostru, Ioseph Nagy, spre a putea deschide şcoala, cât se va putea mai curând, şi a urma cu învăţătura copiilor noştri, cari acum nu au nici un conducător spre luminarea învăţăturilor“ (Fig. 1).

Fig. 1. Semnatarii cererii din 10 ianuarie 1863.

[4] Prima sinagogă a comunităţii israelite din Piteşti, ce exista în 1864, a fost demolată în 1922, pentru a se construi, între 1920 şi 1924, cea care se află astăzi pe B-dul Eroilor.

Totodată, semnatarii trimit ministrului şi învoirea încheiată, la 9 ianuarie 1863, cu institutorul Barbu Pretorian, care avea autorizaţia 25715/19 decembrie 1862 eliberată de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. „Fiind datori a avea la şcoala noastră de la biserica unguri reformaţi şi un profesor de limba română", semnatarii s-au învoit cu Barbu Pretorian, care primea ca plată un galben pe lună pentru „venirea la şcoală un ceas dimineaţa, iar vara două, şi dimineaţa şi dupe amiazi"[5] (Fig. 2).

Fig. 2. Învoirea din 9 ianuarie 1863, cu Barbu Pretorian.

[5] D.A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (M.C.I.P.), dos. nr. 54/1863, f. 4, 5.

Pentru deschiderea şcolii maghiare, prefectul judeţului Argeş ceruse, prin adresa 896/18 ianuarie 1863, să i se prezinte aprobarea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice şi de aceea cei doi reprezentanţi ai comunităţii, pastorul Nagy şi curatorul Kovats, trimit Ministerului o telegramă, primită de acesta la 18 februarie 1863, prin care solicită a „da deslegare ceruta de d. prefect Argeşi, prin raport n. 896 ianuarie 18, pentru deschiderea şcoalei maghiare“[6].

În urma acestor solicitări, ministrul cultelor, prin adresa 6597 înaintată Consiliul Superior al Instrucţiunii, „recomandă cererea mai multor locuitori maghiari din oraşiul Piteşti de a se autorisa deschiderea unei şcoale în care să se predea limbile germană, maghiară şi română“. Deliberând asupra adresei ministrului, Consiliul aprobă, în ziua de 19 martie 1863, „deschiderea şcoalei reformate maghiaro-germane şi să dea autorisaţiune pastorului Ioseph Nagy de a instrui pe copii în acele limbi“ şi lui Barbu Pretorian de a „învăţa limba română în această şcoală“. De asemenea, Consiliul Superior mai hotărăşte: „curatela bisericei şi a şcoalei va fi datoare a ţine duoă essamene pe fiecare an, la fiecare semestru, şi a fi supusă instrucţiunilor privitoare la instrucţiunea publică“, iar institutorul pentru limba română trebuia să aibă autorizaţia Ministerului. Hotărârea Consiliului Superior al Instrucţiunii, aprobată de Minister, a fost trimisă la 27 aprilie 1863, cu numărul 12548, Comitetului de Inspecţiune Şcolară din Districtul Argeş spre a o pune în aplicare“[7].

Documentele prezentate mai sus, păstrate la arhivele statului de la Bucureşti şi Piteşti, prezintă o mare importanţă privind istoria comunităţii reformate maghiare din Piteşti. Ele ne informează că această comunitate şi-a construit o biserică la Piteşti, care a fost sfinţită la 11 decembrie 1862 şi care este mai veche decât biserica catolică Sf. Anton construită în 1896. Dacă ultima se păstrează şi astăzi, pe str. Victoriei, biserica reformată nu se mai păstrează decât într-o carte poştală ilustrată. Situată în centrul Piteştiului, pe str. Doamna Bălaşa, această biserică a fost distrusă în timpul bombardamentelor aviaţiei americane din anul 1944. Aici, probabil, a funcţionat şcoala reformată maghiară, care trebuia să se deschidă după 27 aprilie 1863 (Fig. 3).

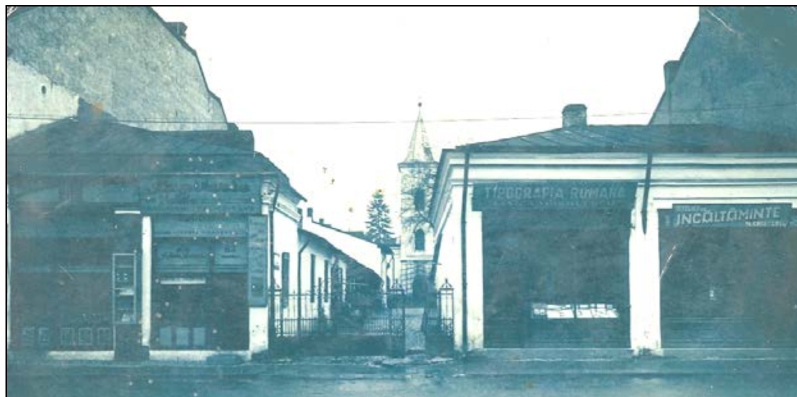

Fig. 3. Biserica calvină.

[6] D.A.N.I.C, fond M.C.I.P., dos. 54/1863, 6.
[7] D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 54/1863, f. 2, 7.

La 24 ianuarie 1867 primarul oraşului Piteşti primea o scrisoare de la epitropii bisericii ungare reformate din care aflăm multe lucruri despre acest locaş. După cum am arătat mai înainte, biserica reformată a fost construită pe un loc donat de răposatul doctor Carol Szekely. Dar, în afară de acest loc, Carol Szekely lăsase prin testament bisericii şi via sa din Coasta Câmpului, din plasa Podgoria, jud. Muscel. Potrivit testamentului, Ludvich Szekely, fratele lui Carol Szekely, în calitate de epitrop, trebuia să lucreze via, iar, după ce scădea cheltuielile, o parte din venit îi revenea lui şi „moştenitorilor mei din neam în neam", iar două părţi, bisericii, „socotindu-se neamul meu şi ca titor". Fratele său, Ludvich, era obligat să nu se risipească nimic din donaţie, să menţină biserica cu preot şi cântăreţ, iar la sfârşitul anului să dea socoteală către „mădularii aleşi de biserică".

Dar, aşa cum arătau epitropii, Ludvich n-a respectat cele înscrise în testament, pentru că în anii 1851-1859 a arendat via şi n-a dat „partea ce s-a cuvenit eclesei bisericeşti". De asemenea, Ludvich a arendat via în 1865 la un preţ de 298 de lei şi $26^{2/3}$ parale şi în 1866 pentru 490 lei şi $26^{2/3}$ parale şi, de asemenea, n-a dat nimic bisericii.

Văzând această „faptă şi pagubă", epitropii au hotărât ca să arendeze ei via, urmând a opri a treia parte care se cuvine lui Ludvich, până când se va recupera suma de 3.908 lei şi $37^{3/5}$ parale pentru anii pe care o adunase el. Ca urmare a celor prezentate, epitropii bisericii (Ioseph Nagy, preot reformat, Sizmond Kovats, Kubis Lajos, Velesnyei Sandor ş.a.) cer primarului să orânduiască licitaţia de arendare ce urma să se ţină „duminică, la 11 ore antemeridie, în locaşul eclesei bisericeşti ungare reformate". În urma scrisorii epitropilor, prin publicaţia 175/25 ianuarie 1867, se anunţa că în ziua de 29 ianuarie urma să aibă loc licitaţia pentru arendarea viei din Coasta Câmpului dăruită de răposatul doctor Carol Szekely.

Publicaţia primarului, din 25 ianuarie 1867, a determinat reacţia lui Ludvich Szekely care, la 28 ianuarie 1867, îi cere primarului Piteştiului să revoce, printr-o altă publicaţie, licitaţia ce urma să se ţină pe 29 ianuarie 1867. Din scrisoarea lui Ludvich, aflăm că testamentul fratelui său, Carol Szekely, fusese făcut la 11 februarie 1848.

Cerând anularea licitaţiei, Ludvich argumenta că fratele său, „în calitatea sa de fondator şi donator al bisericii", prin testament rezerva „lui, mie şi neamului nostru, secssu bărbătesc, titlul de titori şi epitropi de drept şi perpeturii", urmând ca el să aibă grijă de biserică şi să lucreze via. Instituirea „pomeniţilor în calitate de epitropi, fără nici o regulă şi consimţământul mieu", ca şi hotărârea de a arenda via, contravine testamentului şi, de aceea, Ludvich cere anularea licitaţiei[8]. Întrucât nu se mai păstrează documente, nu ştim cum s-a rezolvat problema arendării viei şi nici cum a funcţionat biserica şi şcoala reformată.

Timp de aproape 20 des ani nu mai avem ştiri despre comunităţile religioase, altele decât cea ortodoxă, din Piteşti. La 17 martie 1887 primarul trimitea câte o adresă la cinci comunităţi (luterană, calvină, israelită, catolică, gregoriană) ca să comunice „cât se poate de urgent", câţi enoriaşi are fiecare biserică, care este numărul şi numele epitropilor şi ce venit are lăcaşul.

Prima comunitate care a răspuns la adresa primarului (934/17 martie) este cea calvină. Astfel, la 18 martie 1887 preotul calvin Domjan Ferencz informează că erau 28

[8] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 10/1866, f. 14-16.

familii de enoriaşi ai bisericii calvine şi din alte 12 familii „numai unii din membri ţin de biserica noastră". Epitropii se alegeau pe o perioadă de trei ani prin votul verbal al tuturor enoriaşilor, numărul lor fiind de şapte, din care unul era curator (Bihari Ianoş), iar ceilalţi şase erau presbiteri (Hutaşi Andraşi, Samuel Diosegi, Zigmond Andraşi, Ciakan Daniel, Şonka Lajoş, Medve Gheorghe). Venitul, ce provenea din uzufructul unei vii şi „de la neşte case, pe care le posede biserica noastră", era folosit pentru plata preotului şi a învăţătorului. Cheltuielile, folosite pentru „reparaţia şi cu dările pe care le plătim către stat, până la lei noi douo sute pe fiecare an", erau adunate din subscripţii de la enoriaşi şi din beneficiile unui bal organizat o dată pe an[9].

Deşi se sfinţise la 11 decembrie 1862, biserica reformată (calvină n.n.) avea nevoie de reparaţii interioare şi exterioare, care dacă nu s-ar fi făcut ar fi adus sfântul „local la ruină pe de o parte, iar pe de alta şi-ar perde din prestigiul moral". De aceea, având în vedere că „starea de înaintare în cultură a unui popor se judecă şi se apreciază după cum îi este localul unde aduce rugăciuni", la 27 mai 1887, epitropii, sub preşedenţia preotului, hotărăsc, pentru a strânge fondurile necesare reparaţiei, „a se vinde cu licitaţiune locul ce are în bulevardul Elisabeta Doamna".

În vederea vânzării locului, biserica reformată din Piteşti ceruse aprobarea Consiliului Superintendenţei Reformate din Transilvania încă din 1886. La 28 septembrie 1886 printr-o adresă trimisă din Bucureşti şi semnată de Bartaluş Janos, preotul bisericii este anunţat că „via şi locul viran al bisericii reformate din Piteşti" se va vinde numai dacă un amator va oferi preţul valorii lui şi va depune o garanţie de 200 lei pe care-i va pierde, dacă nu va oferi întregul preţ. De asemenea, câştigătorul era obligat să depună în mâna epitropilor jumătate din suma oferită, iar cealaltă jumătate, când primea actele legale[10] (Fig. 4).

Fig. 4. Inscripţia de pe ştampila aplicată pe documentul din 28 septembrie 1886: „A Piteşti Reform Egyhaz Pecsetje 1861".

Locul, cu lărgimea de 21 m şi adâncimea de 22,5 m, aflat pe bulevardul Elisabeta Doamna, se învecina la sud cu proprietatea casei răposatului Haciulea, la vest cu doamna Lăzăroaia, spatele cu proprietatea lui I. T. Purcăreanu şi faţada la bulevardul Elisabeta Doamna.

Epitropii au hotărât prin procesul verbal din 27 mai 1887 ca licitaţia să se facă în următoarele condiţii: să aibă loc la 24 iunie, ora 12, în localul bisericii; să se facă în prezenţa a cel puţin trei epitropi şi cu asistenţa preotului, urmând să aibă loc şi o supralicitaţie la cinci zile de la licitaţia provizorie; să înceapă de la preţul de 1700 lei în sus, concurenţii urmând a depune o garanţie de 170 lei; persoana care adjudeca locul trebuia să depună banii în mâinile epitropilor, după care primea actul autentificat şi transcris în registrul Tribunalului Argeş, urmând a suporta toate taxele şi spesele timbrului şi înregistrării; banii se vor păstra de epitropi

9 D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 1-2.
10 D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 7.

şi preot în casa bisericii, urmând a fi folosiţi numai pentru repararea şi îmbunătăţirea localului; vânzarea se va publica în Monitorul Oficial şi în jurnalul local[11].

Procesul verbal a fost înaintat Primăriei, care-l aprobă în şedinţa din 7 iunie 1887, cu condiţia ca licitaţia să aibă loc în pretoriul bisericii, la un termen ce se va fixa[12].

La 9 iunie 1887, primarul înaintează câte o adresă redactorilor „Monitorului Oficial“ şi ziarului local „Dorinţa Argeşului“ ca să publice, spre ştiinţa amatorilor, anunţul că licitaţia pentru vânzarea locului bisericii reformate va avea loc pe 10 iulie, ora 2 post meridian, iar printr-o altă adresă invita pe epitropii bisericii reformate să asiste la licitaţie, spre a-şi da avizul asupra preţului ce va rezulta[13].

La licitaţia care s-a ţinut în ziua de 10 iulie 1887, în prezenţa primarului şi a epitropilor, au concurat Ion T. Purcăreanu, Carol Fodor şi Franz Lehrer. Primul a oferit, la prima strigare, 850 lei, al doilea - 1000 lei şi al treilea - 1050 lei. După a doua strigare, Franz Lehrer s-a retras, licitaţia fiind câştigată, după alte şase strigări, de Carol Fodor care a oferit 2100 lei. În procesul verbal semnat de primarul Nicolae Costandinescu şi epitropi, se consemnează că licitaţia a fost adjudecată provizoriu de Carol Fodor, prevăzându-se însă un „drept de ofertă, în termen de cinci zile libere socotit de astăzi"[14].

În ziua de 11 iulie, prin altă publicaţie a primarului, se făcea cunoscut că în termen de cinci zile se primesc oferte de supralicitaţie, amatorii urmând a depune o garanţie de 10% la suma rezultată din licitaţie[15] (Fig. 5).

Întrucât licitaţia fusese câştigată de Carol Fodor, cel de al doilea concurent, Ion T. Purcăreanu, îl anunţă pe primar, la 16 iulie 1887, că face „ofertă cu suma de lei 5% peste preţul resultat în licitaţie de lei 2100, pentru care... depun ca garanţie lei 170 în numerar, rugându-vă a dispune cele legale“[16].

Prin publicaţia din 16 iulie 1887 se anunţă că cea de a doua licitaţie urma să aibă loc în ziua de 25 iulie 1887, ora două post meridian, în localul Primăriei, fiind anunţaţi, totodată, epitropii şi Carol Fodor.

Ce-a dea două licitaţie, ţinută la 25 iulie 1887, a fost adjudecată, după a treia strigare, cu 2305 lei, de Ion T. Purcăreanu, cel de-al doilea ofertant, Carol Fodor, oferind numai 2300 lei. În procesul verbal încheiat cu această ocazie, semnat de ajutorul de primar Ion Bănescu, de epitropii Bihari Ianoş, Şonka Lajos, Samuel Deoseghi, şi de preotul bisericii Franciscus Domiani, care au asistat la licitaţie, se consemnează faptul că epitropii se mulţumesc cu preţul obţinut la licitaţia ce urmează a fi aprobată definitiv de Consiliul comunal[17].

[11] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 6.
[12] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 5.
[13] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, 12.
[14] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 8.
[15] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 9.
[16] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 17.
[17] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 18-19.

Fig. 5. Licitaţia din 10 iulie 1887.

Ca urmare, consiliul local întrunit la 28 iulie 1887, sub preşedinţia primarului Nicolae Constantinescu, aprobă definitiv licitaţia din 25 iulie 1887, adjudecată de Ion T. Purcăreanu cu 2305 lei, şi cere, atât epitropilor, cât şi câştigătorului, „spre a regula formarea actelor de vânzare prin Tribunalul Local, comform condiţiunilor depuse la Primărie". Garanţia de 170 de lei depusă de Ion T. Purcăreanu trebuia păstrată de casier, până la depunerea cererii pentru eliberarea ei[18].

[18] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 24.

La 9 august 1887, primarul primea o cerere semnată de epitropii şi preotul bisericii reformate de a elibera banii licitaţiei depuşi la casierul comunal, deoarece cumpărătorul, Ion T. Purcăreanu, confirmă prin semnătură că a primit actul legalizat de Tribunalul Argeş[19] (Fig. 6).

Fig. 6. Epitropii bisericii calvine cer primarului, la 9 august 1887, eliberarea banilor în urma licitaţiei.

[19] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, f. 22.

Biserica luterană. O altă comunitate din Piteşti despre care avem ştiri este cea de rit evanghelic, ai cărei locuitori, prin preotul lor, s-au adresat ministrului cultelor şi instrucţiunii publice pentru „cumpărarea unui loc în acel oraş, pentru a-şi clădi o casă de rugăciune şi şcoala".

La 27 iulie 1863, secţiunea clerului din M.C.I.P. anunţa pe directorul serviciului Instrucţiunii Publice din acelaşi minister despre această aprobare a ministrului „cu condiţiune însă a fi supuse întru toate la legiuirile ţierei, neputând invoca, nici o dată, pentru aceste aşeziamente o preotecţiune străină"[20].

În Piteşti există şi astăzi pe bulevardul Republicii, nr. 88, vizavi de Poşta veche, Biserica evanghelică c. a., construită de locuitorii de rit evanghelic după 1863, care a aparţinut comunităţii luterane din acest oraş[21] (Fig. 7).

Fig. 7. Biserica luterană.

Referitor la biserica reformată luterană, la 2/14 iulie 1866, Starostia acestui locaş îl anunţa pe primar, prin adresa nr. 397, că în urma ordinului marelui episcop din Berlin şi decretul eminenţei sale din 17 mai 1866, urmat după decizia Înaltului Consistoriu al Ministerului din Vestfalen, în ziua de 1/13 iulie 1866 a sosit la Piteşti pastorul Eduard Ortmann, numit pastor luteran evanghelic pentru comuna Piteşti şi care începând cu data de 3/15 iulie 1866 va primi funcţiunea bisericească a acestei religii.

[20] D.A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 54/1863, f. 3.

[21] La şcoala de pe lângă această biserică a învăţat pictorul Rudolf Schweitzer-Cumpăna, născut în Piteşti la 7 mai 1886.

Starostele bisericii reformate solicită primarului ca să comunice noului pastor câteva dintre instrucţiunile acestei ţări pe care trebuie să le respecte.

La 13 iulie 1866, primarul răspunde adresei nr. 397 a starostelui anunţându-l că, deocamdată, nu are de a-i recomanda noului preot al bisericii luterane decât „paza cu religiositate“ a celor cuprinse în adresa 2216/1865 trimisă predecesorului sfinţiei sale, relativ la „esecutarea dispoziţiunilor legi înscrieri actelor civile“[22].

Informaţii despre comunităţile şi bisericile, altele decât cele ortodoxe de la Piteşti, ne furnizează documentele păstrate la arhivele din Piteşti. Astfel, la 26 februarie 1866 Primăria Piteşti trimitea adrese comunităţilor reformată (nr. 314), israelită (nr. 313) şi armeană (nr. 315) ca în termen de 10 zile să comunice despre: averea mişcătoare şi nemişcătoare a comunităţii, veniturile comunităţii din proprietăţi imobiliare şi taxe, precum şi cheltuielile ordinare pentru întreţinerea cultelor[23].

Nu s-a păstrat raportul comunităţii reformate, dar la 27 mai 1867 Primăria Piteşti cere din nou comunităţilor din Piteşti ca în termen de cinci zile, conform Ordinului Ministerului de Interne 9830/12 mai 1867, să depună bugetul şi bilanţul de venituri-cheltuieli ale bisericilor din anul 1864 şi până la acea dată. Acum adresa Primăriei a fost trimisă comunităţii luterană (adresa 1164), maghiară (nr. 1165), catolică (nr. 1166) şi armeană (nr. 1167).

La 22 iunie 1867, biserica catolică din Piteşti răspunde primarului că „n'are avere, afară numai de o casă ce s-află în Uliţa mare, a căruia parte este pentru funcţiunile bisericeşti şi pentru preot“. De asemenea, menţiona că n-are venit, „afară numai chiriea de o parte a numitei case a căruia preţulu s'arată prin contractulu“. Deci, la 1867, în afară de biserica reformată, exista şi o biserică a comunităţii catolice.

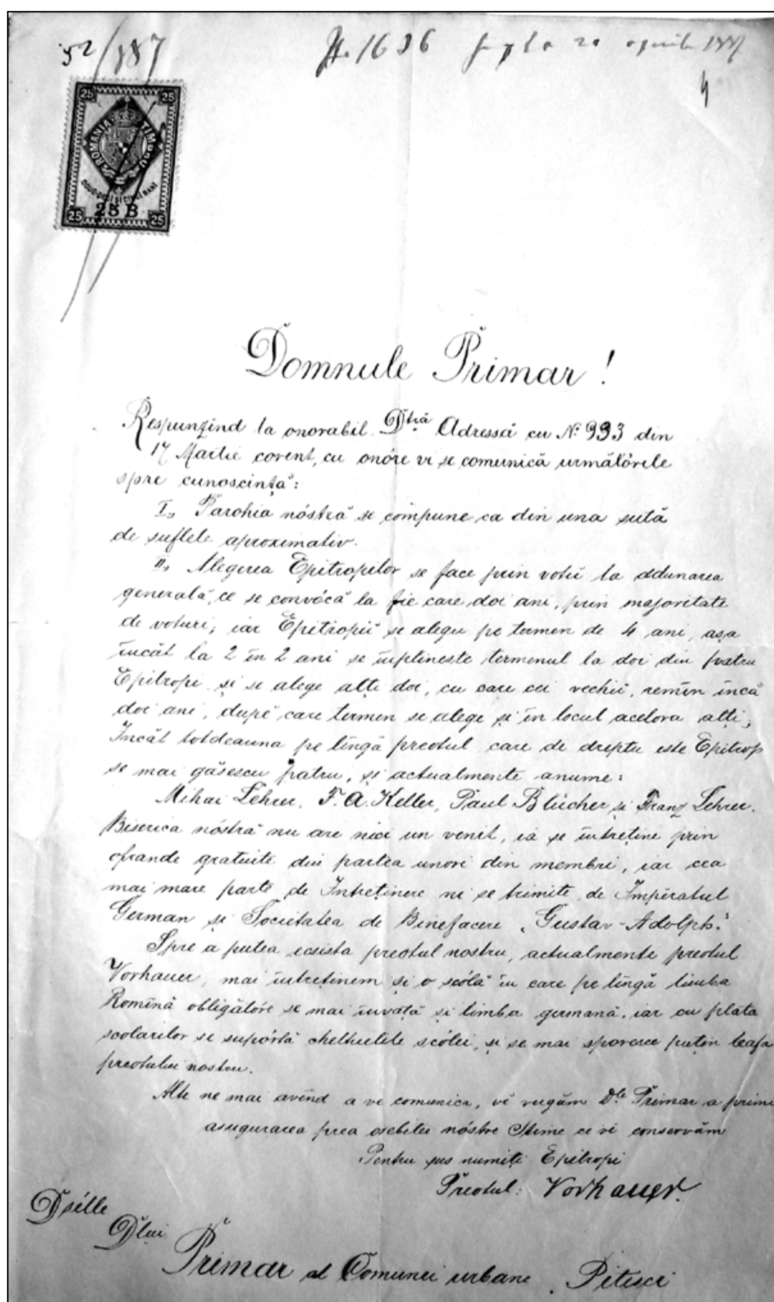
La 17 martie 1887 primarul trimite adresa 933 şi bisericii luterane ca să comunice câţi enoriaşi are fiecare biserică, care este numărul şi numele epitropilor şi ce venit are lăcaşul. Din răspunsul semnat de preotul Vorhauer, primit de Primărie la 20 aprilie 1887, aflăm că parohia era alcătuită „ca din una sută de suflete aproximativ". Epitropii, în număr de patru, erau aleşi de adunarea generală prin majoritate de voturi, pe termen de patru ani, iar din doi în doi ani, când se împlineşte termenul la doi din patru epitropi, se aleg alţi doi, cu care cei vechi rămân încă doi ani.

Din scrisoarea preotului Vorhauer, primită de primarul Piteştiului la 20 aprilie 1887, aflăm numele celor patru epitropi: Mihai Lehrer, F.A. Keller, Paul Blucher şi Franz Lehrer (Fig. 8). Neavând nici un venit, biserica se întreţinea din donaţiile unora din membri, „iar cea mai mare parte de întreţinere ni se trimite de împăratul german şi Societatea de binefacere Gustav Adolf". Pentru a putea exista preotul, „mai întreţinem şi o şcoală în care, pe lângă limba română obligătoare, se mai învaţă şi limba germană, iar cu plata şcolarilor se suportă cheltuielile şcoalei şi se mai sporeşte puţin leafa preotului nostru"[24].

[22] Direcţia Judeţeană Argeş a Arhivelor Naţionale (în continuare: D.J.A.A.N.), fond Primăria Piteşti, dos. 10/1866, f. 3.

[23] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 10/1866, f. 1.

[24] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888,f. 4.

Domnule Primar!

Respunzênd la onorabil Dtră Adressă cu No. 993 din 17 Martie corent, cu onóre vi se comunică următórele spre cunoscinţă:

I. Parohia nóstră se compune ca din una sută de suflete aproximativ.

II. Alegerea Epitropilor se face prin voturi la adunarea generală ce se convócă la fie care doi ani, prin majoritate de voturi; iar Epitropii se alegu pe termen de 4 ani, aşa încât la 2 în 2 ani se împlineste termenul la doi din patru Epitropi şi se alege alţi doi, cu care cei vechii, remân încă doi ani, după care termen se alege şi în locul acelora alţi; încât totdeauna pe lîngă preotul care de drept este Epitrop se mai găsescu patru, şi actualmente anume:

Mihai Lehrer, F. A. Keller, Paul Blicher şi Franz Lehrer.

Biserica nóstră nu are nici un venit, ci se întreţine prin ofrande gratuite din partea unor din membri, iar cea mai mare parte de întreţinere ni se trimite de Împăratul German şi Societatea de Binefacere „Gustav-Adolph".

Spre a putea exista preotul nostru, actualmente preotul Vorhauer, mai întreţinem şi o scólă în care pe lîngă limba Română obligatórie se mai învaţă şi limba germană, iar cu plata scolarilor se suportă cheltuelile scólei, şi se mai sporesce puţin leafa preotului nostru.

Alte ne mai avênd a vĕ comunica, vĕ rugăm Dle Primar a primi asigurarea prea osebitei nóstre Stime ce vĕ conservăm

Pentru sus numiţii Epitropi

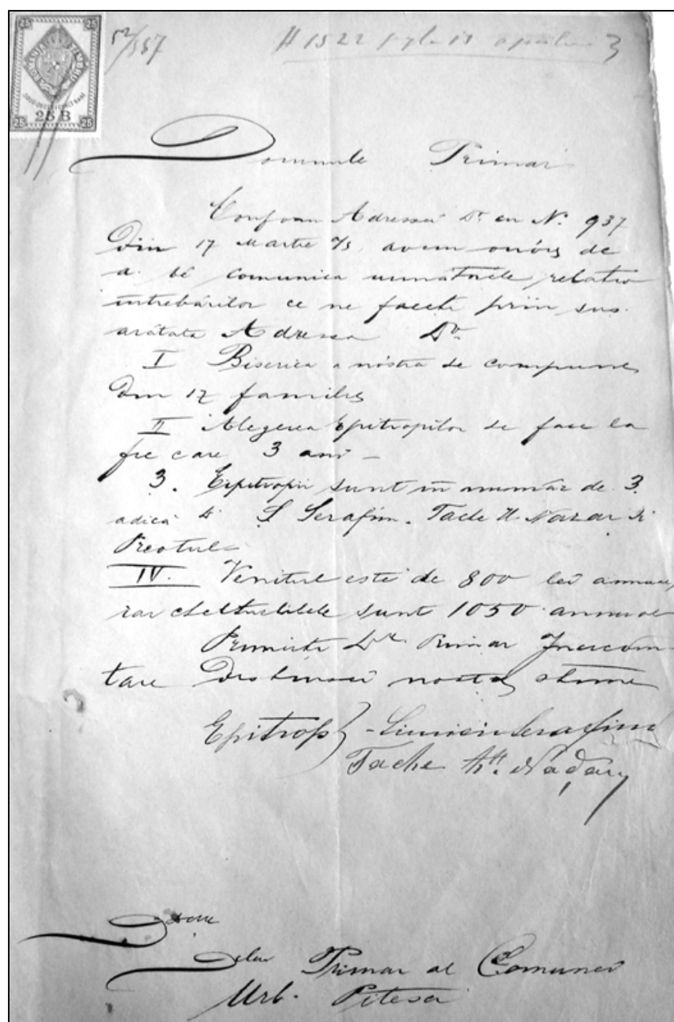
Preotul Vorhauer

Dsale Dlui Primar al Comunei urbane Pitesci

Fig. 8. Scrisoarea preotului Vorhauer către primarul Piteştiului.

Biserica gregoriană. O altă comunitate existentă la 17 martie 1887 este cea gregoriană, a cărei biserică avea ca patron pe Sfântul Ioan[25].

Din adresa înaintată Primăriei de epitropii Simion Serafim şi Tache Nazan, înregistrată la această instituţie la 3 aprilie 1887, aflăm că biserica avea 12 familii, iar epitropii, în număr de trei, se alegeau la fiecare trei ani, unul din ei fiind preotul. Tot din acest răspuns, aflăm că venitul bisericii era de 800 lei, iar cheltuielile de 1050 lei (Fig. 9).

5/357 #1322 / 1887 aprilie 3

Domnule Primar

Conform Adresei Dv. cu N. 937
din 17 martie 87, avem onoare de
a vă comunica următoarele relativ
întrebărilor ce ne faceți prin sus
arătata Adresa Dv.
I Biserica noastră se compune
din 12 familii
II Alegerea Epitropilor se face la
fie care 3 ani –
3. Epitropii sunt în număr de 3
adică: S. Serafim. Tache H. Nazar și
Preotul
IV. Venitul este de 800 lei anual,
iar cheltuielile sunt 1050 anual
Primiți Dle Primar încredințare
deosebitei noastre stime
Epitropi } Simion Serafim
Tache H. Nazar

Domniei
Sale Dlui Primar al Comunei
Urb. Pitești

Fig. 9. Scrisoarea epitropilor bisericii gregoriene către primarul Piteştiului.

[25] Despre construirea acestei biserici vezi: Nicolae Pârâianu, *Peisaj urban cu negustori armeni şi o biserică,* Arrarat, 2013, p. 85-91.

Ca orice biserică şi aceasta era obligată să trimită Primăriei bugetul de venituri-cheltuieli şi bilanţul. Aceiaşi epitropi, Simion Serafim şi Tache Nazan, trimit Primăriei bugetul de venituri-cheltuieli pe anii 1884, 1885, 1886 care la 24 ianuarie 1888 ajunge la Comisiunea bugetară. Dar la 27 iulie 1888 consilierii Agate Vasiliu şi C. I. Nancovici înaintează primarului Nicolae Costandinescu o adresă prin care-l anunţă că, pentru a verifica actele înaintate, trebuie anexate contractele de închirierea bunurilor bisericii şi „lista volontară de adjutorul oferit de enorie bisericii“, încheierea epitropiii pentru încuviinţarea de reparaţii, precum şi „autorisaţiea dată de Primărie că reparaţia să se facă în regie de Epitropie, iar nici cum prin ţinere de licitaţiune“[26].

Lipsa documentele ne împiedică să urmărim felul cum a evoluat istoria acestor biserici şi şcoli ce au aparţinut comunităţilor calvină, luterană şi gregoriană. Rândurile de faţă prezintă celor interesaţi o filă necunoscută din istoria oraşului Piteşti, urmând ca viitoare cercetări să completeze paginile albe din monografia acestei localităţi care ar trebui rescrisă.

PROTESTANT CHURCHES & SCHOOLS IN PITEŞTI IN THE SECOND HALF OF THE 19-TH CENTURY

Abstract

In Piteşti, a town of Walachia, as well as in others localities people of other ethnicity & religions came from abroad.

In the 19-th century, these communities (Calvinists, Lutherans, and Gregorians) built churches and schools in the proximity of these churches. Today, only two of the three churches (those of the Lutheran & Armenian communities) still exist.

[26] D.J.A.A.N., fond Primăria Piteşti, dos. 20/1887-1888, 3,10,15, 25-26.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ION MIHALACHE (1882-1963) ŞI ALEKSANDĂR STAMBOLIISKI (1879-1923) CÂTEVA CONSIDERAŢII COMPARATIVE

GEORGE UNGUREANU[*]

Finalul secolului al XIX-lea a consemnat, pentru jumătatea răsăriteană a bătrânului continent, pe lângă extinderea revoluţiei industriale şi a unor drepturi şi libertăţi cetăţeneşti în aceste regiuni, şi apariţia grupărilor şi partidelor agrariene (ţărăneşti), care şi-au propus ca obiectiv primordial apărarea intereselor producătorilor agricoli individuali, iar scopuri maximale, edificarea unor state ţărăneşti.

Printre statele europene în care mişcările agrariene au jucat un rol politic important se numără România şi Bulgaria, ţări confruntate cu o spinoasă problemă ţărănească.

Astfel, abolirea rangurilor şi privilegiilor boiereşti prin Convenţia de la Paris (7/19 august 1858) şi redistribuirile de proprietate consecutive promulgării „Legii Agrare" din 14/26 august 1864, nu rezolvaseră problema ţărănească, întrucât marii proprietari şi statul continuau să deţină circa 7/10 din totalul suprafeţelor arabile. După 1880, au luat amploare fenomene ca fărâmiţarea şi înstrăinarea loturilor, în paralel cu creşterea rolului arendaşilor, de multe ori alogeni, pe marile moşii. Polarizarea socială şi înrăutăţirea traiului ţăranilor au avut ca efecte numeroase mişcări (revolte, răscoale) între anii 1888 şi 1907[1].

În Bulgaria, situaţia era sensibil diferită de cea din România. Aici, după dobândirea suveranităţii naţionale, marile proprietăţi aparţinând foştilor potentaţi otomani fuseseră, practic, împărţite într-un mod destul de echitabil între familiile ţărăneşti bulgare, ceea ce făcea să nu existe disparităţi şi antagonisme sociale flagrante. Exista şi aici o problemă ţărănească, însă datele ei principale erau lipsa capitalurilor şi a inventarului modern, situaţie care a favorizat mai întâi activităţile de tip cămătăresc, apoi fenomenul băncilor şi al cooperaţiei populare[2].

---

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Keith Hitchins, *România* (*1866-1947*), ediţia a treia, traducere de George G. Potra şi Delia Răzdolescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 173-189; vezi şi Gh. Platon, *Chestiunea ţărănească*, în Idem (coord.), *Istoria românilor* (tratat academic), vol. VII, tom II, *De la independenţă la Marea Unire* (*1878 - 1918*), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 82-101.

[2] Leften S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York-Chicago-San Francisco-Toronto-London, Holt, Rinehart and Winston, 1963, p. 441-444, *Stopanska istorija na Bălgarija*, Dăržavno Izdatelstvo za Nauka i Iskustvo, Sofia, 1981, p. 217-235; Steven K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor* (*1804-1945*), traducere de Andreea Doica, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 138-140; 177-178.

Acesta este, în linii generale, cadrul social în care aveau să se afirme, în primele decenii ale secolului al XX-lea, Aleksandăr Stamboliiski şi Ion Mihalache, în calitate de lideri ai curentului agrarian, în Bulgaria, respectiv, România.

Aleksandăr Stamboliiski s-a născut la 1 martie 1879, în satul Slavoviţa, districtul Pazargic*, din sudul Bulgariei, o zonă de interferenţe etno-lingvistice şi religioase, unde, pe lângă populaţia majoritară creştin-ortodoxă de limbă bulgară, locuiau numeroşi musulmani vorbitori de limbă turcă sau bulgarofoni (pomacii). După absolvirea unor şcoli cu profil agricol şi vini-viticol (1893-1897), tânărul învăţător Al. Stamboliiski a plecat în Germania, unde a încercat să studieze filosofia, la Halle, apoi agronomia, la München, preţ de câte un an, apoi s-a întors în ţară, grav afectat de boală, de care s-a vindecat într-un mod aproape miraculos. La revenirea în Bulgaria, cântărea doar 40 de kilograme[3].

Mai tânăr cu trei ani decât omologul său agrarian bulgar, Ion Mihalache s-a născut la 15 februarie 1882, în zona de podgorie a judeţului Muşcel (Goleştii Badii, între Topoloveni şi Cârcinov), din părinţi foşti clăcaşi, Iancu şi Ana, oameni de condiţie materială modestă. Îndrumat de către învăţătorul Nicolae Cristescu, Ion Mihalache se va îndrepta şi el către profesia de dascăl, absolvind Şcoala Normală „Carol I" în anul 1901, la Câmpulung Muşcel, după care a profesat la Ludeşti – Dâmboviţa (1901-1903), apoi la Topoloveni[4].

Comparând traiectoriile celor doi oameni politici, observăm o afirmare ceva mai rapidă a lui Stamboliiski, fapt datorat, în primul rând, situaţiei mai bune a ţărănimii bulgare, inclusiv la nivel organizatoric. Astfel, încă din perioada studiilor liceale de specialitate la Plevna, Stamboliiski l-a întâlnit pe Janko Zabunov, un organizator al viitoarei Uniuni Naţionale Agrare Bulgare (*Bălgarskoto Zemedelsko Nacionalno Sajuz*, prescurtat B.Z.N.S.), înfiinţată în anul 1899, ca organizaţie socio-profesională şi transformată în partid politic în anul 1906.

După revenirea din Germania şi însănătoşire, Stamboliiski a devenit redactor la ziarul *Zemedelsko Zname* („Steagul ţărănesc"), apoi, în anul 1905, elaborează primul program politic al B.Z.N.S., reuşind în anii următori să ţină sub control diferitele tendinţe divergente apărute în cadrul Uniunii[5].

În cazul lui Ion Mihalache, apropierea de ţărănism, curent a cărui coagulare politică avea să o realizeze chiar el, a fost favorizată de originea sa din zona Argeş – Muşcel, ca şi în cazul lui Constantin Dobrescu-Argeş şi al lui Alexandru Vălescu (cumnatul celui din urmă), cei care, împreună cu Vasile M. Kogălniceanu, au încercat, în mai multe rânduri, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea şi primul deceniu al secolului al XX-lea, să pună bazele unui partid ţărănesc. De aceste eforturi nu a fost străin nici Ion Mihalache, arestat în timpul tulburărilor din anul 1907, şi iniţiator al unei încercări în acest sens în anul 1913[6].

* Localitatea nu trebuie confundată cu Bazargic, din Dobrogea de Sud, astăzi Dobriči.

[3] Tašo V. Tašev, *Ministrite na Bălgarija* (*1879-1999*), Sofija, Akademično Izdatelstvo, 1999, p. 420; Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans. A Short History of Bulgaria*, translated from Bulgarian by Bistra Roushkova, Sofia, Colibri, 2005, p. 320.

[4] Apostol Stan, *Ion Mihalache – destinul unei vieţi*, Bucureşti, Editura Saecullum I.O., 1998, p. 7-10.

[5] T.V. Tašev, *op. cit.*, p. 420, I. Ilchev, *op. cit.*, p. 320.

[6] Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Ţărănesc*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 24.

Anul respectiv a marcat, pentru România, reanimarea dezbaterilor în problema agrară, după câţiva ani de letargie, consecutivi represiunii din 1907. Campania (expediţia) militară întreprinsă în Bulgaria, în vara anului 1913, i-a pus pe militarii români, mulţi dintre ei fii de ţărani, în contact cu o realitate rurală idilică, din punctul lor de vedere. Dacă elitele româneşti ironizau lipsa unei veritabile aristocraţii bulgare, a tradiţiilor în materie, a rafinamentului etc., ţărănimea era surprinsă de starea materială mai bună a oamenilor obişnuiţi, de lipsa marilor moşieri şi a arendaşilor.

În privinţa sistemului de proprietate funciară şi al relaţiilor agrare, Ion Mihalache vedea în Bulgaria un model, însă nu ignora caracterul aventuros al politicii duse de guvernul de la Sofia[7].

Izbucnirea Primului Război Mondial avea să îl găsească, deci, pe Al. Stamboliiski în postura de conducător al agrarienilor bulgari, iar pe Mihalache, în plină acţiune pentru organizarea politică a acestui curent, deja existent în fapt, pe teritoriul României.

Ca lider al unui partid reprezentat în *Săbranje* (Parlamentul Bulgariei), Al. Stamboliiski s-a opus intrării ţării în război împotriva Serbiei, în anul 1915, declarându-i regelui Ferdinand I de Saxa Coburg-Gotha (1887-1918, n. 1861-d. 1948) că este posibil ca, urmare a unei alegeri greşite în politica externă, să îşi piardă coroana, cu cap cu tot, aserţiune care i-a adus condamnarea la închisoarea pe viaţă[8].

În schimb, I. Mihalache ia parte activ, ca sublocotenent, avansat locotenent după câteva săptămâni, la luptele din Dobrogea (provincie revendicată de Bulgaria în întregime) şi din Moldova (Mărăşeşti), fiind, împreună cu unitatea lui, trimis în Basarabia, în primele luni ale anului 1918. Fără a pune sub semnul îndoielii justeţea războiului de întregire sau a se lăsa convins de lozincile bolşevice, învăţătorul-ofiţer Ion Mihalache a desfăşurat şi o vie activitate politico-propagandistică, axată pe ideea combaterii nedreptăţilor sociale şi pe necesitatea organizării clasei ţărăneşti într-un partid, ca o condiţie esenţială pentru abolirea veritabilă a inegalităţilor şi privilegiilor care scindau societatea românească[9].

Sfârşitul Primului Război Mondial a dus la creşterea rolului politic al celor doi lideri agrarieni din Bulgaria învinsă, respectiv, din România întregită teritorial, dar sfâşiată social şi devastată de război.

Diferenţa cea mai evidentă între Al. Stamboliiski şi I. Mihalache, pentru perioada 1918-1923, constă în faptul că primul a devenit şef al guvernului şi, practic, conducător autoritar al Bulgariei (octombrie 1919 - iunie 1923), iar cel de-al doilea a fost, de la crearea Partidului Ţărănesc (P.Ţ.), la data de 5/18 decembrie 1918, sub conducerea sa, unul dintre principalii lideri ai opoziţiei, cu excepţia perioadei decembrie 1919 - martie 1920, când a fost ministru al Agriculturii şi Domeniilor, sub guvernarea Blocului Parlamentar.

Un prim criteriu de comparaţie a celor doi oameni politic, în perioada 1918-1923 (în cazul lui I. Mihalache, şi după această dată) este relaţia cu alte instituţii, partide şi categorii politice şi sociale.

---

[7] A. Stan, *op. cit.*, p. 43-44.

[8] Misha Glenny, *The Balkans (1804-1999). Nationalism, War and the Great Powers*, New York-London-Victoria (Australia)-Auckland-Toronto, Penguin Books, 2000, p. 336-337.

[9] A. Stan, *op. cit.*, p. 56-60.

Astfel, prin includerea principiului „luptei de clasă” în programul său, Partidul Ţărănesc şi-a atras numeroase suspiciunii şi acuzaţii de (cripto-) bolşevism. De fapt, în concepţia lui Ion Mihalache, principiile armoniei sociale şi ale luptei de clasă nu erau opuse, ci complementare, în sensul că, prin ameliorarea situaţiei sociale a ţărănimii, în fond, marea majoritate a populaţiei şi aprofundarea solidarităţii de tip naţional. Încercarea de a concilia teoretic cele două imperative i-au atras alte acuzaţii din partea publiciştilor şi a istoriografiei de extremă stânga. I. Mihalache nu se opunea industrializării, însă vedea în industrie mai mult un auxiliar al agriculturii, decât o viitoare ramură economică dominantă[10].

Nici guvernarea lui Aleksandăr Stamboliiski nu poate fi caracterizată ca anti-industrială, sau, cu atât mai puţin, anti-modernistă intrinsecă, în pofida unor pronunţate accente anti-urbane[11].

Net deosebită a fost atitudinea celor doi conducători faţă de instituţia monarhică, reprezentată în Bulgaria, după abdicarea lui Ferdinand, de către Boris al III-lea (n. 1894 - d. 1943; 1918-1943). A. Stamboliiski nu şi-a ascuns aspiraţiilor republicane, el fiind implicat, în toamna anului 1918, la puţin timp după eliberarea din închisoare (25 septembrie 1918) în revolta militară de la Radomir, al cărei scop de bază era proclamarea republicii, prin detronarea întregii dinastii, nu doar a lui Ferdinand, privit însă de majoritatea bulgarilor ca o victimă a unei sorţi nedrepte[12].

În România, forţele politice ne-socialiste, dar opuse P.N.L., vedeau în regalitate un obstacol în calea acestei puternice forţe politice, opţiune manifestată transparent cu prilejul restauraţiei din 1930.

Tot diferită era atitudinea celor doi conducători agrarieni faţă de biserică. I. Mihalache, un fervent creştin-ortodox, vedea bisericile ca pe nişte viitoare micro-ferme, unde credinţa în Dumnezeu să impulsioneze munca şi buna gospodărire[13]. Al. Stamboliiski, mai sceptic faţă de religie şi mai înclinat spre lucrurile pragmatice şi lumeşti, a făcut din domeniile mănăstireşti principalele ţinte ale programului său de expropriere[14].

Popular printre compatrioţii săi, mai ales printre ţărani, Stamboliiski s-a comportat ca un lider stăpânit de tentaţia unanimităţii, adoptând o atitudine de ostilitate virulentă şi violentă faţă de alte formaţiuni politice, conduită potenţată de caracterul său frust; astfel, pe Mihail Madžarov îl numea, în toiul dezbaterilor parlamentare „Bătrânul acela cu cap de cal”, iar pe Stojan Danev, „piticul acela pe care îl alerga regele Ferdinand cu toiagul prin tren”[15].

Manifestările publice ale forţelor de opoziţie erau adesea contracarate de Garda Portocalie, formată din ţărani înarmaţi cu bâte; în România, I. Mihalache va avea

---

[10] *Ibidem*, passim, I. Scurtu, *op. cit.*, p.85-86.
[11] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, traducere din engleză de Mihaela Constantinescu şi Sofia Oprescu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000, p. 271.
[12] Guy Gauthier, *Acvile şi lei*. O *istorie a monarhiilor balcanice* (1817-1974), traducere din franceză de Ludovic Skultéty, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 248; o imagine amplificată asupra evenimentelor de la Radomir, la istoricul de formaţie stalinistă Krăstjo Mănčev, *Istorija na balkanskite narodi*, T.3 (1918-1945), Sofija, Paradigma, 2008, p. 41-42.
[13] A. Stan, *op. cit.*, p. 90.
[14] St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 231.
[15] Ion Gh. Duca, *Memorii*, ediţie şi indice de Stelian Neagoe, volumul IV, partea a II-a, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1994, p. 280.

iniţiativa formării unor grupări de auto-apărare ale Partidului Naţional Ţărănesc (P.N.Ţ.), „voinicii", la finele anilor '20, însă ele nu vor deveni un simbol al violenţei, prezente şi în viaţa politică românească. Un renume mai puternic îşi vor câştiga, în toamna anului 1944, Gărzile „Iuliu Maniu".

Diferenţe cel puţin de nuanţă se constată şi în privinţa atitudinii faţă de comunişti, care se afirmă impetuos în viaţa politică bulgară şi destul de vizibil în cea românească.

În cazul ţărăniştilor români, accentul pe problematica socială şi exprimarea ideii de „luptă de clasă", pe lângă existenţa unor adversari politici comuni (liberalii, averescanii etc.), păreau a constitui premise pentru anumite forme de colaborare. Acestor premise li se contrapuneau însă retorica anti-individualistă, anti-creştină şi antinaţională a comuniştilor, accentul exclusivist pus de aceştia pe proletariat, categorie socială care, după reformele din 1921, reprezenta doar o minoritate, situaţie constatată şi de L. Pătrăşcanu.

În anii 1921-1922, când derapajele antinaţionale ale comuniştilor erau mai puţin evidente, P.Ţ. a condamnat unele măsuri de forţă ale autorităţilor averescane, apoi liberale, contra acestora, temându-se că şi ei ar putea cădea victime ale unor asemenea acte autoritare[16].

Relaţia lui Al. Stamboliiski cu Partidul Comunist Bulgar (B.K.P.), a fost una destul de sinuoasă şi ambivalentă. În perioada octombrie 1919 – mai 1920, liderul agrarian bulgar a preferat să se alieze cu elemente ale fostului regim (M. Madžarov, A. Burov, St. Danev) decât cu bolşevicii, însă la începutul anului 1921, după ce Lenin îşi mai pondereazӑ atitudinea faţă de ţărani, prin adoptarea NEP-ului, şeful B.Z.N.S. elogiază revoluţia bolşevică[17]. În 1922, comuniştii sprijină campania autorităţilor împotriva unor elemente din fostele guverne, dar relaţiile se răcesc din nou odată cu alegerile din primăvara anului 1923[18].

Nici reforma agrară nu era văzută la fel de agrarienii români şi bulgari.

Deşi, în Bulgaria structura proprietăţii funciare era una destul de egalitară, totuşi, guvernul Stamboliiski a recurs la exproprieri şi redistribuiri de proprietare, antrenând circa 6% din totalul terenurilor arabile din Bulgaria. Au fost expropriate mai ales aşezămintele de tip mănăstiresc, cele 330.000 de ha fiind distribuite unui număr de 64.000 de ţărani bulgari şi 25.500 de refugiaţi. Conform acestei reforme, legiferate la data de 12 mai 1921, limita maximă a probabilităţilor funciare era de 30 de ha, cu excepţia văduvelor cu mai mult de patru copii în întreţinere[19]. Ca efect al acestor măsuri, în Bulgaria anilor '20, 57% din totalul proprietăţilor agricole bulgare aveau mai puţin de 5 ha, iar 28% , între 5 şi 10 ha[20].

[16] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 98.
[17] R.J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea …şi după*, traducere de Cornelia Bucur, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2002, p. 146.
[18] Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor – sec. XX* (*1887-1982*), traducere de Eugen Mihai Avădanei, Iaşi, Institutul European, 2000, p. 158.
[19] St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 231.
[20] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, fond *Societatea Naţiunilor* (*S.N.*), dosar 50/1925, f. 196

În România, după aplicarea reformelor agrare legiferate în anii 1918 şi 1921 de către guvernanţii liberali şi averescani, circa o şesime din teritoriul arabil era grupat în proprietăţi mai mari de 500 de ha[21].

Proiectul Mihalache de reformă agrară, elaborat în primele luni ale anului 1920, se situa pe o linie mediană între planurile foştilor şi viitorilor guvernanţi liberali şi, respectiv, averescani, pe de o parte, şi viziunea confraţilor ideologici de la sud de Dunăre, pe de altă parte, fiind inspirat din legislaţia în materie adoptată de Polonia şi Cehoslovacia. În esenţă, programul lui Ion Mihalache, rămas în stadiul de proiect, prevedea limitarea marii proprietăţi la 100 de hectare, cu excepţia acelor exploataţii unde se făcuseră investiţii modernizatoare, pentru acestea fiind prevăzute limite de 250 ha, în zonele populate, respectiv 500 de ha, în zonele de colonizare. Pentru eficientizarea activităţii agricole, se mai propuneau încurajarea cooperaţiei şi înfiinţarea de loturi – model, administrate de ţărani destoinici[22].

Un deziderat al forţelor de stânga în secolul al XX-lea, a fost şi promovarea femeilor în viaţa publică, sau, cum se exprimau comuniştii români din anii '50, „realizarea egalităţii depline a femeii cu bărbatul".

În cazul Bulgariei stamboliiskiene, cel mai cunoscut exemplu în acest sens îl constituie ascensiunea Nadeždei Stančova, fiica diplomatului de carieră Dimităr Stančov[23], promovată ca translator oficial al prim-ministrului şi ca primă femeie-diplomat, după modelul Alexandrei Kollontay, prototipul „Ninočkăi" din filmul clasic omonim, cu Greta Garbo în rolul principal.

În cazul României, putem lua în calcul acordarea condiţionată a dreptului de vot pentru femei, în cadrul alegerilor locale şi judeţene, în timpul guvernării Iuliu Maniu (1929).

În domeniul politicii externe, putem identifica, pentru perioada 1919-1923, unele similitudini între agrarienii români şi cei bulgari, în sensul că primii se pronunţau pentru dezvoltarea relaţiilor României prioritar cu foştii aliaţi victorioşi din război, iar cei de-ai doilea îşi propuneau să amelioreze situaţia Bulgariei prin captarea bunăvoinţei învingătorilor din 1918.

În atitudinea faţă de Rusia Sovietică, intervenea cel puţin o diferenţă de nuanţă, Stamboliiski restabilind *de facto* relaţiile bulgaro-sovietice în anul 1921 (gest favorizat şi de nuanţările intervenite în politica bolşevicilor faţă de ţărani), în timp ce guvernul „Blocului Parlamentar", condus de Al. Vaida-Voevod (noiembrie 1919 - martie 1920), a antamat tratative cu sovieticii, în vederea recunoaşterii *statu-quo*-ului teritorial pe râul Nistru.

La 15 decembrie 1936, Ion Mihalache avea să facă o declaraţie memorabilă sub cupola Parlamentului, anume că România, într-un eventual nou război general, ar trebui să se alăture acelei grupări care îi va salvgarda mai bine frontierele[24]. De altfel, în vara anului 1941, liderul ţărănist a avut o atitudine mai favorabilă decât Iuliu Maniu

[21] K. Hitchins, *op. cit*., p. 390-390.
[22] A. Stan, *op. cit*., p. 89-91.
[23] Despre rolul familiei Stančov în diplomaţia şi cultura bulgară, a se vedea G. Ungureanu, *Mari A. Firkatian, „Diplomati, mečtateli, patrioti. Bălgarija i Evropa prez pogleda na semeistvo Stančov", Sofia, Paradigma, 2009, 464 p.* (recenzie), în „Revue des études sud-est européenes", Tom L, nr. 1-4/2012, p. 393-394.
[24] Rebecca Haynes, *Politica României faţă de Germania* (*1936-1940*), traducere de Cristina Aboboaie, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 33.

faţă de decizia lui Ion Antonescu de a se alătura Germaniei lui Hitler în efortul de război anti-sovietic[25], înrolându-se ca voluntar în armată, la aproape 60 de ani, gest care, după instaurarea guvernului Petru Groza, în martie 1945,va avea ca urmare directă confiscarea fermei-model de la Dobreşti–Muşcel (actualmente, judeţul Argeş).

Foarte importante pentru decelarea similitudinii şi a diferenţelor dintre cei doi lideri agrarieni din sud-estul Europei sunt percepţiile observatorilor şi autorilor occidentali. Astfel, la Guy Gauthier, conducătorul agrarian bulgar apare ca „un bărbat curajos, cu idei progresiste şi cu fizicul unui Hercule de bâlci", ne-lipsit de carismă[26].

Economistul francez Henri Prost, care a cunoscut direct atât România, cât şi Bulgaria interbelică, îl caracteriza astfel pe Ion Mihalache: „Era înainte de toate un ţăran. Stă mărturie încăpăţânarea lui de a purta cămaşa peste pantaloni, chiar la ceremoniile oficiale.[…] Trecuse de 40 de ani când s-a apucat să înveţe franceza, germana şi engleza, limbi pe care a ajuns să le vorbească foarte bine"[27].

O impresie jalnică i-a făcut-o Stamboliiski spumosului şi corozivului Constantin Argetoianu (n.1871–d.1955) în timpul primei sale vizite în capitala României, în ianuarie 1921. Iată cum îl descrie Argetoianu pe şeful guvernului bulgar: „Mânca cu degetele, băga cuţitul în gură, îşi apuca furculiţa cu pumnul încleştat, ca pe un pumnal. Nu vorbea decât bulgăreşte, nu pricepea nicio boabă din altă limbă şi, deşi se aşeza numai pe jumătate, trosneau scaunele sub el. Vorbea cu gura plină, din care mai cădeau şi bucăţi din măcinişul măselelor şi îi mai curgea şi sos de pătlăgele pe bărbie"[28]. Conservatorul aristocrat Alexandru Marghiloman (n. 1854 – d. 1925) se exprima, referindu-se la manierele mai elegante deprinse de către I. Mihalache, în următorii termeni: „Ştie şi să mănânce".

Regina Maria este ceva mai ponderată în aprecieri, scriind, în însemnările sale, la data de 11 ianuarie 1921, următoarele: „Stamboliiski este un patriot înflăcărat şi atât de sincer în dorinţa lui de a-şi reface ţara, încât oriunde se duce face impresie. Un om de o extraordinară energie, ţăran de origine, care are doar manierele strict necesare pentru a fi acceptat într-un salon. Are o figură ciudată, cu ochii mici, arzători, sub o frunte înaltă. Masiv, solid şi spătos, îi simţi imediat forţe, dar nu are o faţă plăcută. Nu vorbeşte nicio limbă în afară de cea maternă şi comunică prin intermediul unei translatoare, domnişoara Stanciov, fiica unui prieten al ţarului Ferdinand"[29].

Relaţia directă între cei doi conducători de partide ţărăneşti nu a fost nici constantă, nici fructuoasă. În cursul vizitei din ianuarie 1921, Al. Stamboliiski a avut o întrevedere cu Ion Mihalache şi Virgil Madgearu, pe tema colaborării între cele două partide, în contextul iniţiativei de creare a unei „Internaţionale Verzi", care să grupeze toate partidele ţărăneşti şi agrariene din centrul şi sud-estul bătrânului continent. La întoarcerea în patrie, liderul agrarian bulgar a afirmat, la Rusciuk, cum că s-ar fi înţeles

[25] Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române de la* 23 *august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 207
[26] Guy Gauthier, *op. cit.*, p. 249.
[27] Henri Prost, *Destinul României* (*1918-1954*), ediţie Valer Moga, Bucureşti, Editura Compania, 2006, p. 41-42.
[28] I. Scurtu, *Un moment controversat din istoria relaţiilor româno-bulgare: Vizita lui Al. Stamboliiski la Bucureşti (ianuarie 1921)*, în *Români şi bulgari. Provocările unei vecinătăţi* (coord.: Fl. Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiţă), Bucureşti, Editura Cartea Universitară, 2007, p. 193-194.
[29] *Ibidem*, p. 192.

cu ţărăniştii români în privinţa retrocedării Dobrogei de Sud către Bulgaria. Deşi dezminţită ulterior de Stamboliiski, această declaraţie hazardată şi, după toate probabilităţile, mincinoasă, a constituit punctul de plecare pentru acuzaţii foarte grave la adresa P.Ţ. din partea adversarilor politici, în primul rând a guvernanţilor averescani. S-a vorbit despre mituirea, de către liderul bulgar, a celor doi fruntaşi ţărănişti care se întâlniseră cu el[30].

Dacă aceste acuzaţii sunt, în esenţă, fanteziste, rămâne un adevăr faptul că, în anii interbelici, Partidul Ţărănesc, iar după 1926, Partidul Naţional Ţărănesc (P.N.Ţ.), prin aripa şi disidenţele sale de stânga, a fost, dintre partidele româneşti importante, cel mai receptiv la doleanţele şi revendicările bulgarilor sud-dobrogeni[31].

Ca efect al campaniei negative declanşate după discuţiile Mihalache–Madgearu – Stamboliiski şi declaraţiile intempestive ale acestuia din urmă, P.Ţ. a adoptat o atitudine mai rezervată faţă de B.Z.N.S. şi iniţiativele sale internaţionale. La Congresul Uniunii Naţionale Agrare Bulgare din iunie 1922, P.Ţ. a trimis doar o telegramă de felicitare, nu şi o delegaţie, iar ideea alăturării P.Ţ. la Internaţionala Verde nu s-a mai concretizat[32]. Câteva luni mai târziu, şeful guvernului agrarian a vizitat România pentru a doua oară (4-8 noiembrie 1922), însă, de data aceasta nu a mai avut nicio întâlnire cu vreun lider ţărănist de aici[33].

La 8/9 iunie 1923, în Bulgaria se produce o lovitură de stat a forţelor de dreapta, care au beneficiar de neutralitatea binevoitoare a regelui Boris, dar şi de neimplicarea totală a puternicului Partid Comunist Bulgar, ducând la prăbuşirea violentă a regimului Stamboliiski. După câteva zile de rezistenţă îndârjită a „Gărzii Portocalii", fostul şef de guvern a fost capturat şi ucis cu bestialitate în apropierea satului său natal. Noul guvern, condus de Aleksandăr Ţankov (n.1879–d.1959), a trecut la reprimarea dură a tuturor forţelor de stânga („teroarea albă"), reuşind, în septembrie 1923, să înfrângă o rebeliune agrariano-comunistă[34]. Guvernul de la Bucureşti, condus de Ionel Brătianu, cu I. Gh. Duca la externe, a adoptat o neutralitate binevoitoare faţă de noile autorităţi de la Sofia, care, la rândul lor, preocupate de reprimarea adversarilor politici interni, a pus surdină revendicărilor în problema sud-dobrogeană. Totuşi, unii fruntaşi agrarieni bulgari, precum Aleksandăr Obbov, şi-au găsit refugiul tot pe teritoriul statului român[35].

Reacţia ţărăniştilor români faţă de evenimentele petrecute în Bulgaria începând cu lovitura de stat din noaptea de 8/9 iunie 1923, comportă două aspecte. Pe de o parte, reprezentanţii Partidului Ţărănesc au criticat în termeni categorici regimul lui Ţankov şi politica sa represivă. Pe de altă parte însă, actul de la 9 iunie 1923 a

[30] *Ibidem*, p. 195-197.
[31] G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relaţiilor româno-bulgare* (*1919-1940*), Brăila, Editura Istros, 2009, p. 119-166.
[32] I. Scurtu, *Istoria Partidului Ţărănesc…*, p. 146.
[33] Constantin Iordan, *România şi relaţiile internaţionale din sud-estul european (1919-1924). Probleme ale păcii, securităţii şi cooperării*, Bucureşti, Editura All, 1999, p. 44.
[34] Stajko Trifonov, *Istorija na Bălgarija* (*1878-1944*), Sofija, Bulvest, 2000, p. 156-165; Plamen Pavlov, Iordan Ianev, Daniel Cain, *Istoria Bulgariei*, Bucureşti, Editura Corint, 2002, p. 138-140, Ivan Ilchev, *op. cit.*, p. 324-330.
[35] G. Ungureanu, *Problema Cadrilaterului…*, p. 256-266.

constituit un serios avertisment pentru conducerea P.Ţ., care a început să se delimiteze tot mai clar de stânga radicală, punând între paranteze lozinca „luptei de clasă”[36].

Oricum, după evenimentele din 1923, atât agrarianismul (ţărănismul) bulgar, cât şi cel românesc, trec prin sensibile mutaţii identitare. În Bulgaria, agrarienii, loviţi din plin de represaliile guvernamentale, s-au divizat, la finele anului 1923, în trei facţiuni, dintre care una s-a apropiat de comunişti. În România, în urma fuziunii cu Partidul Naţional (P.N.), perfectată în anii 1924-1926, după renunţarea la lozinca „luptei de clasă”, ţărăniştii au făcut un pas important spre dreapta eşichierului politic.

Ion Mihalache va rămâne un mare adversar al bolşevismului, refuzând, atât în 1945, cât şi zece ani mai târziu, să se desolidarizeze de Iuliu Maniu, să-şi renege acţiunile de după 1924 şi să colaboreze cu comuniştii, după „modelele” Anton Alexandrescu, Gheorghe Tătărescu şi Constantin Titel Petrescu. După mai bine de 15 ani de temniţă grea, avea să-şi găsească sfârşitul, la 5/6 martie 1963, în închisoarea de la Râmnicu-Sărat. Conform unor versiuni (Ioan Ovidiu Borcea), moartea lui Mihalache ar fi fost urmarea unui asasinat calificat, nu numai a condiţiilor precare de detenţie[37].

Ipoteza este plauzibilă, pentru că, în anul 1962 începuseră eliberările de deţinuţi politici şi trimiterile în domicilii obligatorii, ca etapă intermediară până la eliberarea definitivă. Ion Mihalache era însă un lider prea important şi prea încăpăţânat ca să poată fi lăsat să iasă viu din închisoare. Fapt este că, la patru decenii după Al. Stamboliiski, şi Ion Mihalache murea asasinat, direct sau indirect, de adversarii politici.

Diferenţa este că Stamboliiski căzuse victimă extremiştilor de dreapta, iar Mihalache, celor de stânga, iar această deosebire avea să conteze foarte mult pentru recuperarea memoriei celor două personalităţi, în perioada naţional-comunistă. Astfel, în Bulgaria, chiar în 1963 (anul morţii lui Mihalache) vedeau lumina tiparului amintirile lui Konstantin (Kosta) Muraviev (n.1893–d.1965), nepot al lui Stamboliiski, ministru de interne în cabinetul acestuia şi conducător al unui efemer guvern în perioada 2–9 septembrie 1944, deţinut politic între anii 1945 şi 1955, respectiv 1956 şi 1961[38].

În anul 1979, la sărbătorirea centenarului naşterii lui Al. Stamboliiski, localitatea sa natală a primit numele acestuia, ceea ce era de neconceput, în România lui Ceauşescu, despre Ion Mihalache, în pofida unor sensibile nuanţări ale discursului istoriografic, mai ales în cercurile de specialişti.

De asemenea, se cuvine menţionat şi faptul că în Bulgaria comunistă, Uniunea Agrară a continuat formal să existe ca partid satelit al Partidului Comunist; agrarienii bulgari ocupau constant circa 100 de locuri în Adunarea Populară, ponderea şi atitudinea lor nefiind în măsură să pună sub semnul întrebării monopolul politic comunist. În România, acest monopol era exercitat într-o manieră mai directă : în ianuarie 1948, P.N.Ţ.–Anton Alexandrescu fusese înghiţit de Frontul Plugarilor, care avea să se autodizolve cinci ani mai târziu.

După 1989, atât I. Mihalache, dar şi Stamboliiski au putut fi pe deplin integraţi panteonului naţional român, respectiv bulgar. Astfel, în România au început să apară denumiri omagiale de I. Mihalache, inclusiv un bulevard în Capitală, în timp ce în

[36] I. Scurtu, *Istoria Partidului Ţărănesc…*, p. 124-126.
[37] Victor Ioan Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990, p. 388.
[38] Tašo V. Tašev, *op. cit.*, p. 306-307.

Bulgaria cu greu găseşti un oraş în care să nu existe o stradă sau un bulevard Al. Stamboliiski.

Agrarianismul, ca doctrină (ideea „statului ţărănesc”) s-a dovedit un eşec, fiind infirmată de mersul istoriei. Astăzi, în urma acumulărilor cantitative şi calitative industriale şi post-industriale, statele cu cea mai performantă agricultură (S.U.A., Australia, Olanda) au un procent redus de populaţie implicată în acest sector economic primar[39]. Ceea ce rămâne totuşi viabil din doctrina agrariană clasică este ideea autonomiei micilor comunităţi funcţionale, aplicată astăzi în Occident, inclusiv în state unitare ca Franţa, sub forma principiului subsidiarităţii.

ION MIHALACHE (1882-1963) & ALEKSANDĂR STAMBOLIISKI (1879-1923). A FEW COMPARATIVE THOUGHTS

Abstract

One of the most important personalities of the Argeş-Muşcel area in the 20-th century was Ion Mihalache (1882-1963), the founder-president of the Peasant Party (1918-1926) and one of the leaders of the National-Peasant Party (1926-1947). The present paper presents some significant aspects of his social & political ascension by comparison to the leader of the Bulgarian agrarians, Aleksandăr Stamboliiski (1879-1923), the authoritative leader of the government from Sofia, between October 1919 and June 1923. Although there are some general similarities between the two leaders Ion Mihalache seems to be a more refined politician, more open minded regarding some ”right-wing” values & institutions (the individual motivation of the agricultural producers, the monarchy, the church, the traditions etc.). He was also an irreducible opponent of the communists.

[39] *Enciclopedia Statelor Lumii*, ediţia a IX-a, Bucureşti, Editura Meronia, 2008, passim.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

TRANSFERUL DE PUTERE ŞI POPULAŢIA CAPITALEI ÎN ANUL 1916

CORNEL POPESCU[*]

Pretextul declanşării primei conflagraţii mondiale a fost reprezentat de asasinarea moştenitorului tronului Imperiului Austro-Ungar, Franz Ferdinand şi a soţiei sale, principesa Sofia, în oraşul Sarajevo din Bosnia-Herţegovina. Motivul real, a fost dorinţa de reîmpărţire a imperiilor coloniale şi de formare a statelor naţionale în Europa. La Bucureşti, premierul român Ionel I. C. Brătianu[1] a fost prudent în privinţa luării, hotărârii de a intra România în război, pentru că ştia discuţiile de la Paris şi Londra, din cadrul cercurilor politice. Putem da ca exemplu în acest sens trasarea, în anul 1916 la Londra a viitoarei linii de frontieră între România şi Ungaria, denumită în limbajul diplomatic „Linia Balfour", după numele celui care a trasat-o, Lordul Arthur James Balfour[2].

Regele Carol I (1881-1914)[3] şi şeful Partidului Conservator, Petre P. Carp, au cerut să se respecte tratatul încheiat între România şi Puterile Centrale la data de 18/30 octombrie 1883[4] şi să intrăm în război ca aliaţi ai acestora[5], dar Ionel Brătianu şi membrii guvernului său, s-au impus şi Consiliul de Coroană din 21 iulie 1914 de la Sinaia a hotărât adoptarea expectativei armate pentru pregătirea războiului şi realizarea unităţii naţionale.

Marile puteri, au iniţiat o acţiune diplomatică intensă pentru a atrage România de partea taberei în care făcea parte fiecare[6]. Ionel Brătianu nu s-a lăsat amăgit de promisiunile diplomaţilor străini, ştia ce a păţit tatăl său I. C. Brătianu în timpul Războiului de Independenţă, dar nu s-a lăsat influenţat nici de cererile şi presiunile oamenilor politici români antantofili, antiruşi sau filogermani[7]. Premierul român a

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Pentru biografia lui Ionel I. C. Brătianu, vezi pe larg, Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu*, Bucureşti, 1994; Ion Scurtu, *Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică*, Bucureşti, 1992.

[2]Vezi pe larg Radu Ştefan Vergatti, *O dispută fără obiect: Transilvania*, în *Geopolitica*, revistă de Geografie politică, Geopolitică şi Geostrategie, anul III, nr. 11/2005, p. 125-136.

[3] Între 1866-1879 a purtat titulatura de Principe, iar între 1879-1881 de Alteţă Regală, România a fost ridicată la rang de regat de către Parlament pe 14/26 martie 1881.

[4]Un tratat de alianţă cu Austro-Ungaria la care, in aceeaşi zii a aderat şi Germania. Tratatul avea un caracter defensiv şi secret, fiind cunoscut doar de un cerc restrâns de politicieni si de regele Carol I.

[5] ***, *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Bucureşti, 1987, p. 78-79.

[6] Se confruntau două grupări politico-militare Tripla Alianţă (Puterile Centrale) şi Tripla Înţelegere (Antanta).

[7] Radu Ştefan Vergatti, *Starea de spirit a lui Ionel I. C. Brătianu după intrarea României în Primul Război Mondial*, în Buletinul Ştiinţific, Studii Istorice al Universităţii din Piteşti, nr. III-IV (2004-2005), Piteşti, p. 113-114.

aşteptat momentul favorabil pentru intrarea României în război. După ce la 4/17 august 1916[8] a încheiat un acord secret cu Tripla Înţelegere pentru intrarea în război ca aliată al acestei grupări politico-militare[9].

În perioada neutralităţii între bucureşteni circula o glumă care reda starea de spirit a acelor ani tulburi. Se spunea că Nicolae Filipescu declara că nu a venit timpul ca România să intre în război, Alexandru Marghiloman afirma că a sosit de mult timpul, iar Ionel Brătianu spunea că este bine să nu ne uităm la ceas[10]. La data de 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar la 15/28 august 1916, armata română a început operaţiile militare pentru eliberarea Transilvaniei[11]. La 17/30 august Germania a declarat război României iar la 19 august/1 septembrie 1916 Sublima Poartă şi Bulgaria au urmat exemplul germanilor. Armata română lupta pe două fronturi, pe 24 august/6 septembrie 1916 a avut loc înfrângerea armatei române la Turtucaia. Brătianu şi-a dat seama că ţara se afla într-o situaţie grea şi i s-au prăbuşit starea de spirit şi moralul[12]. În ziua de 20 noiembrie/3 decembrie 1916, armata română a pierdut bătălia de pe Argeş-Neajlov[13], sau bătălia pentru Bucureşti.

Piața Victoriei- Primul Război Mondial. Imaginea (datează din preajma bătăliei pentru București) surprinde retragerea sau plecarea pe front a militarilor români ce *părăsesc piața pe Bulevadrul Colței. Reprodusă după www.muzeuldefotografie.ro*

[8] ***, *Istoria Românilor*, vol. VII, *De la Independenţă la Marea Unire 1878-1918,* coord. Acad. Gheorghe Platon, Tom II, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 418-419, la această dată în locuinţa lui Vintilă Brătianu, au fost semnate 5 exemplare în original pentru: Rusia, Franţa, Marea Britanie, Italia şi România, desemnarea documentelor de alianţă cu Antanta nu au ştiut nici măcar membrii guvernului.

[9] ***, *România în anii…*, vol. I, *ed. cit.* p. 121-122.

[10] Radu Ştefan Vergatti, *Starea de spirit…, ed. cit.*, p. 114.

[11] ***, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *ed. cit.*, p. 420-421.

[12] Vezi pe larg Radu Ştefan Vergatti, *Starea de spirit…, ed. cit.*, p. 115-116.

[13] ***, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *ed. cit.*, p. 433; ***,*România în anii…*, vol. I, *ed. cit.*, p. 486- 526.

În faţa pericolului iminent de ocupare a capitalei, de către Mareşalul von Mackensen, autorităţile române, regele, armata şi o parte a locuitorilor s-au retras în Moldova. În urma lor a rămas două treimi din teritoriu în mâinile inamicului, nevoit să suporte un regim de ocupaţie militară foarte sever.

Capitularea Bucureştilor, la 23 noiembrie/6 decembrie 1916, a fost un moment greu, emoţionant, perceput în modul cel mai profund de către societatea românească. O „radiografie" a momentului a fost posibilă nu numai cu ajutorul memorialisticii acelor zile, dar şi cu ajutorul documentelor oficiale care s-au păstrat în colecţiile muzeale sau în arhive. Astfel, mărturiile directe ale unor personalităţi politice şi culturale care au rămas în perioada ocupaţiei germane în Bucureşti - precum Alexandru Marghiloman, membru marcant al Partidului Conservator, Alexandru Tzigara Samurcaş, directorul Fundaţiei Carol I şi al Muzeului de artă populară sau avocatul T. Cancicov, membru al Partidului Conservator Democrat (Take Ionescu) - au configurat evoluţia evenimentelor, stările de spirit şi atmosfera acelor timpuri.

Casa Armatei (în stânga) și Hotel Capitol (în dreapta imaginii).
Un alt detaliu demn de menționat este stâlpul de iluminat public cu electricitate aflat la centru-stânga imaginii. În acea perioadă iluminatul public electric exista doar în zona Palatului Regal - Teatrul Național - Calea Victoriei - Parcul Cișmigiu și era alimentat de către cele două generatoare Edison instalate în subsolul Teatrului Național. Reprodusă după www.muzeuldefotografie.ro

După ce guvernul a părăsit capitala, aceasta va rămâne sub conducerea lui Dumitru Nenițescu (numit șef al Ministerului de Război), Generalul Mustață (numit prefect al poliției), Lupu Costache (numit Ministru de Interne). Primar rămânea tot Emil Petrescu[14]. Pe 21-22 noiembrie 1916, populația capitalei a fost panicată, oamenii se temeau de faptul că germanii și mai ales bulgarii ar putea comite jafuri, atacuri și violuri[15], dar bucureștenii aveau speranța că o să-i ajute Alexandru Marghiloman, considerat "*omul nemților*"[16]. Pe 22 noiembrie 1916, pe ziduri, bucureștenii puteau citi ordonanța Prefecturii Capitalei, semnată de Generalul Mustață și care avea 11 puncte[17].

PROCLAMAȚIUNE

Noi Generalul Mustață Prefectul Poliției Capitalei aduc la cunoștința tuturor cele ce urmează:

1. Din înalte considerații guvernul țărei și-a mutat provizoriu reședința la Iași, însărcinându-mă cu asigurarea liniștei și a ordinei în Capitală.

2. Luând această grea sarcină, voi căuta a-mi face datoria până la capăt, astfel că liniștea și ordinea cea mai desăvârșită să domnească.

3. Vor fi pedepsiți cu pedeapsa capitală toți acei ce se vor deda la jafuri, prădăciuni, dare de foc, și la nesupunere la ordinele noastre.

4. Toți cei ce posedă în casele lor arme de orice fel, în termen de 12 ore de la publicarea acestei proclamații, vor fi datori a le depune la Primăria Capitalei, contravenienții vor fi pedepsiți cu împușcarea.

5. Întrunirile prin case particulare, localuri publice, cluburi sau chiar pe străzi în grupuri, cu scopuri ascunse, vor fi pedepsite cu împușcarea.

6. Apariția oricărui jurnal sau orice publicație se oprește cu desăvârșire. Contravenienții vor fi executați.

7. Orașul va fi iluminat în întregime, iar localurile publice vor fi deschise, până la ora 8 jumătate seara.

8. Toți birtașii, cafegii și cârciumarii, care vor da de băut oricărui cetățean sau a provoca scandaluri în acele localuri, se vor pedepsi cu amendă până la 10.000 lei și cu închiderea localului pentru toată durata răsboiului.

9. Sunt oprite reprezentațiile teatrale, cinematografice și cafe-concerturile. Magazinele de orice fel pot, după voia fiecăruia, a fi închise sau deschise și asta numai până la ora 7 seara.

10. E oprită circulația pe strade de la 9 seara, afară de oamenii de serviciu ai poliției sau a fanaragiilor. Contravenienții vor fi executați.

---

[14] Constantin Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului (1916-1918)*, Editura Alcalay, Brăila, 1921, p. 22.

[15] *Ibidem*, p. 24.

[16] *Ibidem.*

[17] Pentru conținutul ordonanței, a se vedea Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 24 și următoarea; Arhibald, *Porcii, impresii din timpul invaziei, note de om necăjit*, Editura Poporul, București, 1921, p. 66; Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu, Războiul 1914-1919*, Editura Universul, București, 1937, p. 34.

11. Poporul Capitalei, care în toate ocaziunile mari a dat probă de tact și înțelepciune, va face ca și în aceste momente grele să fie la înălțimea sa (?) spre a nu fi pus în dureroasa poziție de a aplica pedepsele de mai sus.

Dat în București la 22 Noembrie 1916

(ss) GENERAL MUSTAȚĂ

Generalul Mustaţă a fost numit şef al Poliţiei, pentru că a scris o broşură care-i lăuda pe germani, dar cu toate acestea el a fost înlocuit de Comandamentul german[18]. Această ordonanţă a provocat consternarea populaţiei. De precizat că anterior anului 1916 au existat două categorii de germanofili, o categorie reprezentată de Petre P. Carp[19], Lupu Costache[20], Ion Bianu[21] ce se temeau de ruşi şi considerau că interesele României vor fi înfăptuite doar alături de germani şi germanofilii care erau înscrişi în registrele poliţiei ca fiind agenţi de propagandă germani în schimbul unor sume de bani primite în acest scop. Capitularea Bucureştilor, moment extrem de dureros pentru români, a avut şi o notă tragi-comică, în felul haotic în care s-a desfăşurat. În ziua de 22 noiembrie 1916, sosea în Bucureşti un ofiţer german cu un drapel şi o scrisoare sigilată, de la Mareşalul Mackensen, pentru comandantul Garnizoanei Bucureşti. A fost condus la generalul Anghelescu căruia i-a comunicat verbal că Mareşalul Mackensen cere ca, în 24 de ore, Garnizoana să fie predată, în caz contrar urmând un bombardament puternic de artilerie grea. Generalul român a răspuns însă că în Bucureşti nu mai exista garnizoană şi nici comandant, aşa că nu putea primi scrisoarea. A doua zi, primarul oraşului Emil Petrescu şi Prefectul Poliției aranjaseră ca sa iasă înaintea armatei inamice, la orele 9 dimineaţa, la bariera Bragadiru, căci pe acolo ajunsese în Bucureşti solul mareşalului. Cert este că au stat la barieră până la prânz şi, văzând că nu vine nimeni, autorităţile s-au întors în oraş. Mulţi au plecat acasă, doar primarul, mergând la Ministerul de Interne, află că armata lui Mackensen intrase deja în Bucureşti[22], pe Calea Griviţei. Vice-primarul Titus Popovici a fost trimis în zonă şi, într-adevăr, acesta s-a întâlnit, la Matache Măcelaru, cu două companii de infanterie comandate de un locotenent căruia i-a spus că oraşul se „predă liber de trupe". Ofiţerul a pretins în schimb o declaraţie scrisă, un act cu sigiliul oraşului, un document oficial. Dar acest act rămăsese la primar care era la Ministerul de Interne. Astfel, ofiţerul german şi escorta sa au fost îmbarcaţi în automobilul Primăriei, şi cu toţii, au mers la Primar. Dar aici s-a constatat că actul cu pricina se afla la Primărie. Desigur că reprezentantul german a fost surprins de atâta zăpăceală în predarea unui oraş ca Bucureştiul. Dându-i-se toate asigurările că nu există armată în oraş şi neavând încotro, el a acceptat să meargă la Primărie. Dar pe drum, surpriză, pe Bulevardul Academiei un grup de 12 infanterişti români cu muniţie de război stăteau în colţul străzii, gata de tragere.

Escorta germană şi-a încărcat armele. În faţa imensului pericol, vice-primarul, făcând uz de funcţia sa, a cerut soldaţilor români să predea armele. Dar aceasta nu a

[18] Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 26.

[19] Constantin Stere, *Marele Răsboiu și Politica României*, Editura Societatea Anonimă *Poporul*, București, 1918, p. 123, Lucian Boia, *Germanofilii, Elita Intelectuală Românească În Anii Primului Război Mondial*, Editura Humanitas, București, 2009, p. 7. Lucian Boia a reluat teza lui Constantin Stere, conform căreia foarte mulți oameni politici din România doreau o alianță cu Germania, pentru a bloca expansiunea Rusiei.

[20] B.A.R., mss. A 1825*, Memoriile unui trădător 1850-1919.*

[21] *Idem*, Mapa V, varia 6, *Însemnări politice*, Mapa II, varia 33.

[22] *Idem,* Mapa VI, varia 35, *Din război* 1916-1918, Mapa II, varia 40.

fost totul, căci atunci când automobilul a ajuns în Calea Victoriei, a apărut şi tramvaiul Cotroceni-Obor în staţie, plin ochi de soldaţi români echipaţi de război. Ofiţerul german a fost aproape sufocat de furie. Cu rugăciuni ţi insistenţe, tramvaiul a fost golit şi soldaţii dezarmaţi şi conduşi în curtea Prefecturii Poliţiei. Şi, astfel, s-a făcut predarea Capitalei.

La 12 şi jumătate noaptea pe 23 noiembrie 1916, trupele germane au ocupat Gara de Nord, Emil Petrescu le-a citit actul de predare al oraşului la Primărie[23]. Au început să aibă loc incidente, provocate de bulgari (devastări de case, violuri, lupte)[24], soldaţii au început să fie încartiruiţi, deşi nu aveau bilet de la Comandament. Mareşalul Mackensen a hotărât ca Statul Major să se stabilească în sediul Ministerului de Război din Cişmigiu, iar Comandamentul în sediul Ministerului Lucrărilor Publice de pe Bulevardul Elisabeta[25]. Germanii au cerut o aprovizionare pentru 45.000 de oameni (cu ceapă, orez, tutun, ceai, zahăr, cartofi, etc.), greu de realizat, datorită lipsei de comunicaţie cu provincia şi a sărăciei capitalei.

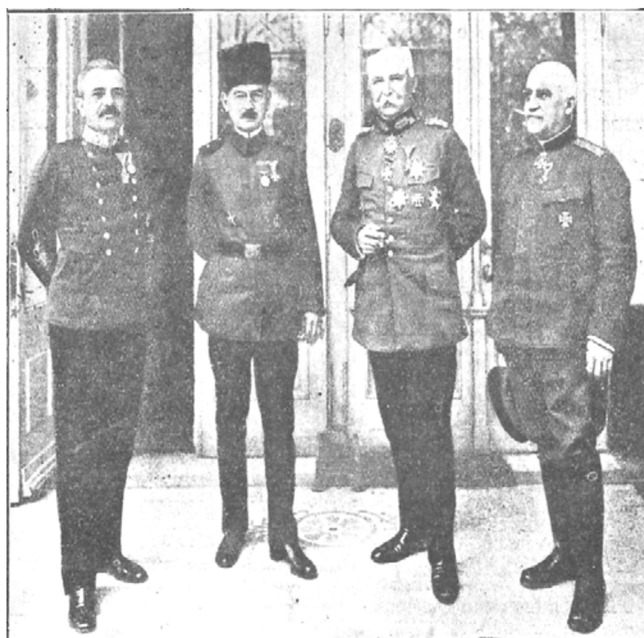
Au fost confiscate telefoanele, dar alimentarea cu apă şi energie electrică nu au fost oprite, se puteau face cumpărături, populaţia nu a suferit iniţial din punct de vedere al aprovizionării, dar a fost supusă unui chin moral[26]. Pe 24 noiembrie 1916 Generalul Mustaţă a emis o nouă ordonanţă care cerea ca toţi tinerii care au luptat în armatele română, franceză, engleză, rusă şi italiană să se prezinte la Cercul Militar pentru a fi prizonieri[27]. A doua zi, Aronovici, un tipograf bucureştean, a tipărit cărţi poştale care conţineau un mesaj de bun venit armatei germane[28]. O nouă ordonanţă a poliţiei cerea ca toţi cetăţenii care au arme, să le predea poliţiei. Au început să se înmulţească jafurile, soldaţii germani au început să practice brigandajul, ei intrând în magazine luau ce aveau nevoie şi nu plăteau.

Pe 29 noiembrie Generalul Mustaţă a fost demis, la cererea lui Alexandru Marghiloman, a fost numit şef al poliţiei Tzigara-Samurcaş. Începând cu 30 noiembrie 1916 s-a înmulţit numărul rechiziţiilor[29]. Trebuie remarcată atitudinea populaţiei: cei din clasa de jos şi de mijloc erau omenoşi cu prizonierii şi răniţii, îşi împărţeau hrana cu aceştia. Cu cât urcai pe scara socială, egoismul şi frica creşteau[30]. În zilele de 23, 24, 25 noiembrie au ieşit foarte mulţi locuitori pe străzi pentru a-i aclama pe germani, iar aceştia au fotografiat scena pentru a arăta că: „ populaţia Bucureştiului întreagă a ieşit cu flori înaintea armatei germane aclamându-le ca pe nişte liberatoare?!…”[31]. Germanii au fost ajutaţi de cetăţenii de naţionalitate germană, spre exemplu automobilul lui Mackensen a fost condus la intrarea în capitală de Martin Badt[32]. În zilele următoare, Statul Major şi Komandatura germană au ocupat Hotelul Bulevard, Capşa şi Athéné Palace unde s-au stabilit. Vechile nume româneşti ale hotelurilor, cafenelelor,

[23]Sabina Cantacuzino, *op. cit.*,p. 37.
[24] *Ibidem*, p. 38.
[25]*Ibidem*, p. 39.
[26] *Ibidem*, p. 40.
[27] Arhibald, *op.cit.*, p. 68.
[28]*Ibidem*, p. 69.
[29]*Ibidem*, p. 71.
[30] Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 62 și următoarea.
[31]Constantin Bacalbaşa, *op.cit.*, p. 35.
[32] *Ibidem*.

restaurantelor au fost înlocuite cu firme germane: Berliner Kaffée, Kaiser, Palast etc. Strada Lipscani a devenit Leipziger Strasse, Hotelul Grant - Kronprinz Hotel. De asemenea, o companie bulgară şi una turcească au rămas, ca garnizoană de ocupație, pe lângă trupele germane. Îmbrăcămintea şi atitudinea acestora erau deplorabile. Bulgarii, încă din primul moment s-au îmbătat şi au trecut la jafuri; au preluat Casa Capşa aducând-o într-o stare jalnică pentru multă vreme[33]. Ajunse în centrul Capitalei, trupele de ocupaţie au început să cumpere produse alimentare fără bani dând în schimb bonuri, ştampilate de comandantul lor şi plătite de primărie. Soldaţii români și ruşi, capturaţi în acele zile, au fost instalaţi la Cercul Militar, apoi au fost trimişi în lagăre. Transferul de putere s-a făcut intr-o perioadă scurtă de timp şi fără opoziţia populaţiei.

După înfrângerile armatei române două treimi din teritoriul ţării a fost ocupat: Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi o parte din sud-vestul Moldovei, incluzând 100.000 km^2 din cei 130.903 km^2 şi 22 de judeţe din cele 34 existente în 1916[34].

Köntz Nizami Tülf Tantiloff

Guvernatorul militar şi ataşaţii săi.
Reprodusă după Constantin Kiriţescu, Istoria Războiului pentru Întregirea României 1916-1919, Ediţia a II-a, vol. III, Editura Meridiane, Bucureşti, 1975, p. 140.

[33] Ioniță, Maria-Magdalena, *Casa și Familia Capșa în România modernă 1852-1950,* Editura Oscar Print, Bucureşti, 2010, p. 182-189.
[34] Emil Răcilă, *Contribuţii privind lupta românilor pentru apărarea patriei în Primul Război Mondial: Situaţia administrativă, politică, socială a teritoriului român vremelnic ocupat, 1916-1918,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 81.

Înfrângerile suferite de armata română s-au datorat unui complex de factori şi în special slabei dezvoltări industriale a ţării, ceea ce a determinat o slabă dotare cu arme, muniţii şi material de război. La intrarea în război România avea doar 375.000 puşti Manlicher, din care 260.000 existau încă din 1912; 100.000 puşti Martini-Henry din care se pare că 70.000 erau din timpul războiului de independenţă, adică puşti fără repetiţie; o mitralieră de batalion, în timp ce inamicul avea şase mitraliere de companie.

Cele 1.000 de mitraliere sosite din Franţa au fost declarate inutilizabile pentru că nu se cunoştea modul de utilizare al lor, fiind depozitate şi folosite abia în 1917[35]. Este adevărat că la începutul războiului unele fabrici au fost transformate în fabrici producătoare de afete de tun, piese de schimb pentru artilerie etc. Importul de arme se realiza destul de greu, armata română fiind în inferioritate faţă de armata germano-austriacă, foarte bine pregătită şi dotată cu armament modern.

Se pare că la baza înfrângerii armatei române au mai contribuit şi slaba organizare şi instruire a soldaţilor, întinderea vastă a frontului (1.400 km), lipsa de cooperare între unităţi, deplasările armatelor de pe un front pe altul. În 1918, când mareşalul Mackensen s-a întâlnit cu generalul Averescu, i-a spus: ,,Ştii dumneata că dacă continuai, eram pierdut?”**,** iar la explicaţia generalului că situaţia din nord l-a determinat să oprească operaţia, mareşalul i-a replicat: „Aţi fi avut vreme, după ce m-aţi fi nimicit”[36].

THE TRANSFER OF POWER AND THE POPULATION OF THE CAPITAL CITY IN 1916

Abstract

On the 20th of November/3rd of December, after the end of the Argeş-Neajlov fight, or the battle of Bucharest, the Romanian Government and the king went to Moldavia. The general opinion spread around the country was a negative one that considered a disaster the fact that the capital was conquered by the enemy. Though the Romanians believed then that the Allied Powers would win and consequently the Great Romania would become reality. In the period of German occupation, the population living in Bucharest was the subject of exploitation; the occupation authorities organized the territory in an administrative way. After Mackensen who was the commandant of the army group, the main authority of the occupied territory was represented by the military governor, the count Tüllf von Tschepe und Weidenbach. The German authorities requisitioned the whole quantity of leather, textile materials, brass and bronze objects. They had major interest in products containing fat: nuts, chestnuts, acorns, beech nuts, pumpkin-seeds, water melon seeds. In the period of occupation, in Bucharest appeared newspapers written half in German and half in Romanian, for example, ”Bucharest Journal“, “The Light” and “The Illustrated Week”.

---

[35] C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri"*, vol. III, partea a V-a, 1916-1917, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 27.

[36] Cf. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002, p. 263.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ISTORICUL SOCIETĂŢII PETROLIERE FORAKY ROMÂNEASCĂ 1922-1942

IONELA NIŢU*
DAN OVIDIU PINTILIE**

Capitalul belgian a fost foarte interesat de pătrunderea pe piaţa petrolului din România înfiinţând o serie de societăţi ca, Sirius, Foraj-Lemoine, Româno-Belgiană, Concordia, Nafta etc. ale căror capitaluri erau alimentate de capitalul bancar şi industrial belgian. Dacă în anul 1903, totalul capitalului investit în sectorul petrolier românesc se ridica la 7,9 milioane lei, în anul 1938, anul de vârf al producţiei economice a României, capitalul belgian s-a ridicat la 6,44% din producţia totală.

Agenţi de schimb din Anvers, conduşi de Joseph Waterkeyn şi Creditul Naţional Industrial Belgian reprezentând interesele financiare a celor interesaţi în afaceri cu petrol, au început investiţii în Grozny la început, apoi la Boryslow şi în fine, în România. Interesul manifestat începând cu 1920, mai ales din punct de vedere financiar a fost esenţial[1].

Ca urmare, a început o colaborare şi cu grupurile franceze aflate deja în procent mai mare în România pentru dominarea pieţei după încheierea primului război mondial. Belgia nu a recunoscut Sovietele şi ca urmare, pentru o politică petrolieră sigură, s-a apropiat de Franţa, acceptând ca Banque de l'Union Parisienne să deţină o parte din capitalul societăţii Petrofina şi să se înfiinţeze o filială a acesteia Petrofina France.

În România, programul acestei colaborări este pus pe picioare în august şi septembrie 1919 când se asociază la el grupurile belgiene Josse Allard[2] şi Waterkeyn şi băncile franceze Parisbas şi Mirabaud, Societatea Franceză de Studii şi Întreprinderi, asociată la Mirabaud şi industriaşul M. Champin care era inima grupului Mirabaud, reprezentând sectorul metalurgic care livra multe din componentele necesare industriei petroliere[3]. În urma vizitei efectuată la Bucureşti în anul 1920 a lui Aloys Van de

* Serviciul Judeţean Vâlcea al Arhivelor Naţionale, Vâlcea.
** Serviciul Judeţean Argeş al Arhivelor Naţionale, Piteşti.

[1] Michel Dumoulin, *Petrofina. Un Group Petrolier International et la gestion de l'incertitude*, vol. I, Peeters, 1997, p. 13, 55.

[2] Josse Allard (9 mai 1868 - 26 aprilie 1931), bancher şi filantrop belgian, a fost unul dintre cei cinci fondatori ai societăţii belgiene financiare de transport şi întreprinderi industriale (SOFINA), administrator la numeroase societăţi, membru în numeroase consilii, el apărea ca un mare animator al societăţilor financiare din lumea întreagă, în asociaţie cu capitalurile franceze care lucrau cu întreprinderile lor, apud Marie-Thérèse Bitsch, *La Belgique entre la France et l'Allemagne, 1905-1914*, Publications de la Sorbonne, 1957, p. 134.

[3]. Èric Bussiér, *La France, la Belgique et l'organisation économique de l'Europe, 1918-1935*, Paris, 1992.

Vyvere[4] s-a reuşit să se tranzacţioneze acţiunile societăţilor Concordia şi Creditul Petrolifer (care vor fuziona) în favoarea societăţii Petrofina înfiinţată în 1920 (de către Hector şi Fernand Carlier şi Aloys Van de Vyvere) şi să se reglementeze o colaborare pentru societatea Vega cu Compagne Industrielle des Petroles.

Şi societatea anonimă pentru sondaje şi întreprinderi miniere „Foraky Românească”, în franceză Foraky Roumaine, a fost înfiinţată în 1922 de către grupul bancar reprezentat de baronul Josse Allard şi Waterkeyn, Société Anonyme des Petroles de Roumanie, Crédit Anversois şi La Société Belge d’Entreprises de Forage et de Fonçage, „Foraky” din Bruxelles, înfiinţată la 15 noiembrie 1906. Aceste societăţi au adus ca aport 54,6% din capitalul societăţii.

Sediul acesteia era în Bucureşti, strada Academiei nr. 19, pasajul Imobiliara, scara G, având un capital de 5.000.000 lei deplin vărsat, împărţit în 10.000 acţiuni a câte 500 lei fiecare. Actul constitutiv şi statutele societăţii autentificate de Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat la nr. 28.931 din 1922 au fost publicate în Monitorul Oficial, nr. 231 din 26 ianuarie 1923[5]. A fost înregistrată la Camera de Comerţ şi Industrie sub nr. 508 din 1933.

Principalii acţionari care au constituit capitalul societăţii au fost: **Josse Allard**, bancher din Bruxelles, inginer de mine care a subscris 2.500.000 lei pentru care a primit 5.000 acţiuni; **Theodore Marie Hegener**, avocat din Bruxelles care a subscris 500.000 lei şi a primit 1000 acţiuni; **Vital Meganck**, inginer de mine, a depus 500.000 şi a primit 1.000 acţiuni; **Theodor Ficşinescu**, inginer şi director al societăţii Colombia care a subscris 500.000 lei şi a primit 1000 acţiuni; **Virgil Tacit**, inginer de mine care a subscris 500.000 şi a primit 1000 acţiuni; **Henri Schneider**, inginer care a subscris 250.000 lei şi a primit 500 acţiuni; **Joseph Sallekaers**, director de bancă la Bruxelles care a subscris 250.000 lei şi a primit 500 acţiuni[6].

Conform statutelor, au fost numiţi ca administratori ai societăţii Josse Allard, Theodore Marie Hegener, Vital Meganck, Theodor Ficşinescu şi Virgil Tacit, iar cenzori Gustav Schmidt, Joseph Sellekaers şi Henri Schneider. Cenzori supleanţi: Maurice Focşaner, Gustav Vos, industriaş din Bruxelles şi Ştefan Dan, procurist la Banque Belge pour l’Etranger. Primul Consiliu de administraţie compus din minim cinci membri şi maxim 12 membri urma să funcţioneze pe termen de 4 ani sociali. Societatea era administrată în afară de consiliul de administraţie de direcţia societăţii şi cenzori. Adunarea Generală Ordinară se compunea din toţi proprietarii de acţiuni şi se întrunea ori de câte ori se considera necesar.

În data de 20 februarie 1924, s-a întrunit la sediul social Adunarea Generală Extraordinară sub preşedinţia lui Virgil Tacit pentru constituirea Consiliului de administraţie în conformitate cu art. 23 din statute. Şedinţa a fost condusă de Theodor Ficşinescu şi Vital Meganck care reprezentau cel mai mare număr de acţiuni, secretar al biroului fiind desemnat Gustav Schmidt. Membrii biroului constatând că activitatea societăţii se desfăşoară în condiţii foarte bune hotărăsc creşterea capitalului cu

[4] Van de Vyvere (1871-1961), prim-ministru al Belgiei în 1925, ministru al Agriculturii, Finanţelor, Justiţiei, Afacerilor Economice, membru în Camera Reprezentanţilor.
[5] Serviciul Judeţean Argeş al Arhivelor Naţionale (în continuare S.J.A.N. Argeş), fond *Societatea Foraky Românească*, dosar 1/1924-1942, f. 1.
[6] Monitorul Oficial, nr. 231 din 26 ianuarie 1923, p. 10894-10896.

20.000.000 lei astfel că capitalul societăţii va ajunge la 25.000.000 lei împărţit în 50.000 acţiuni a câte 500 lei acţiunea.

Preşedinte al Consiliului de administraţie va fi ales baronul Josse Allard care rămâne în funcţie până la decesul acestuia în 1931. Preşedintele adunării generale C.R. Mircea în şedinţa din 19 iunie a făcut un elogiu impresionant personalităţii defunctului baron subliniind „marile calităţi de om de finanţe ale cărui influenţe salutare au fost răspândite în toată Europa şi în celelalte continente"[7]. Director general al societăţii va fi numit ing. O. L. Friedenreich.

A obţinut din partea Ministerului Industriei încă de la început permise de explorare de bitumine şi concesiuni de exploatare de bitumine, precum şi o serie de contracte de foraj, finanţare sau asociere încheiate cu diverşi deţinători de la stat a unor permise de explorare şi concesiuni de exploatare.

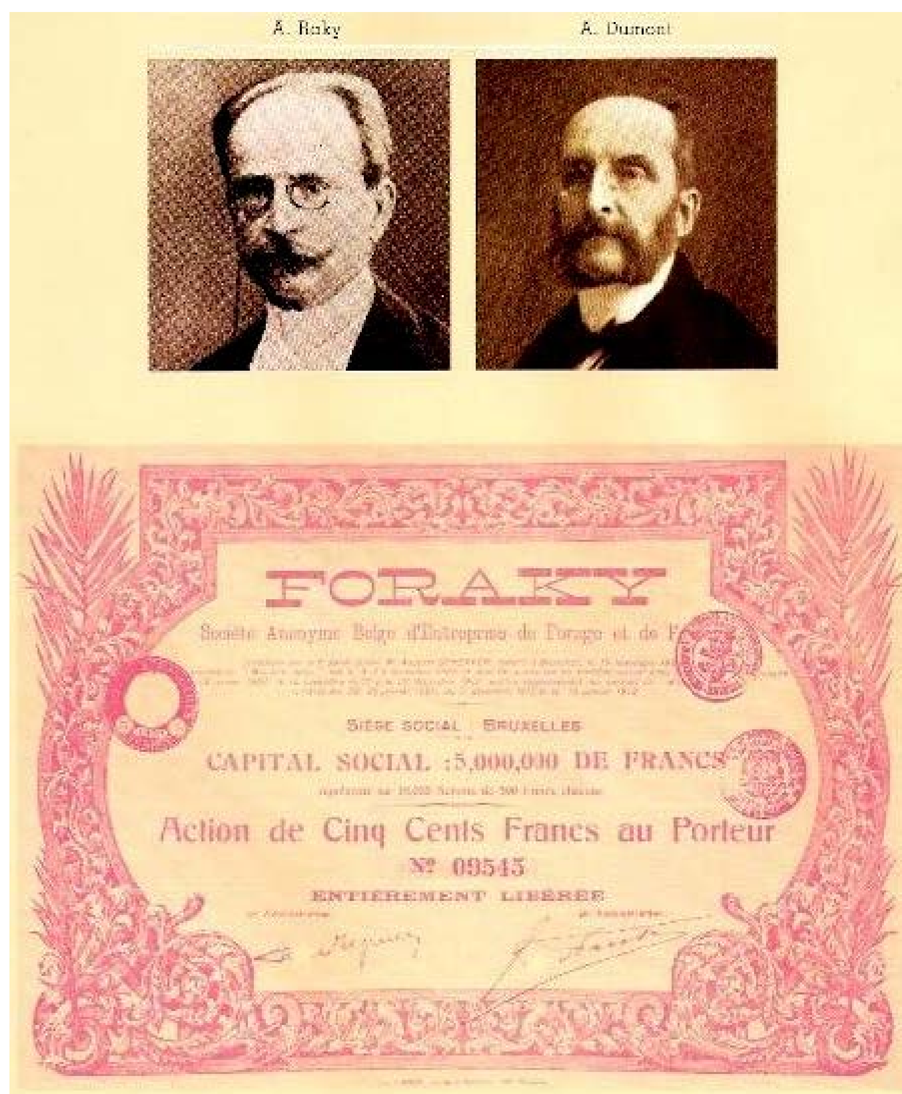
Activitatea societăţii s-a desfăşurat la început pe perimetre de exploatare preluate de societate de la oameni în judeţul Prahova, la Moreni, Matiţa, Copăceni, Bordieni, Scorţeni, Băneşti, Ghirdoveni, Telega, Gura Vitioarei, în total de 270 ha. Pe lângă acestea va primi prin Decret Regal nr. 2593 din 20.11.1935, din perimetrele statului 13,1675 ha la Runcu II, comuna Scoreţeni, judeţul Prahova. În judeţul Dâmboviţa deţinea 329 ha de la oameni, aflate la Colibaşi, Răzvadu de Jos, Gura Ocniţei, Viforâta, Valea Voievozilor, Ocniţa, Aninoasa, iar de la stat, prin decretele regale nr. 375, 510 şi 511 din februarie şi martie 1941, 103 ha la Viforâta[8].

Prin Decretul Regal 2.189 din 31 iulie 1930 primeşte 10 ha la Cornetu-Cricov, perimetrul XII, judeţul Prahova. Tot în aceiaşi dată cu decretul 2.893 mai primeşte încă 10 ha tot în acea zonă, perimetrul XIII[9]. Perimetrele au fost luate în comun cu societatea Colombia având convenţii de foraj cu societatea Steaua Română, autorizate de Consiliul de Miniştri cu Jurnalul nr. 50 din 15 ianuarie 1938. Prin Decretul Regal 1.923 din 1 iulie 1943 va primi de la stat Ţinutul Minier nr. XI aflat la Taslău-Bacău, structurile Vâlcăneşti, Şuţa Seacă şi Năeni în suprafaţă de 27.366 ha. Pentru toate terenurile deţinute, impozitul pe suprafaţă în anul 1941 s-a ridicat la suma de 358.500 lei achitată în întregime de societate.

În decursul activităţii, societatea a încheiat contract de foraj cu societatea Petrolul Românesc la 26 februarie 1926 din care se va naşte un litigiu întins pe mai mulţi ani, patru convenţii de exploatare în 1937-1938 cu societatea Steaua Română pentru exploatarea în comun a terenurilor din regiunea Moreni cu o participare de 50%, o convenţie cu Steaua Română şi Astra Română cu o participare pentru Foraky de 5,45%, cu I.R.D.P. pentru 50% din producţia netă din terenurile acesteia, cu Colombia, pe terenurile de la Runcu, într-o proporţie de 73% pentru Foraky, precum şi lucrări cu societatea Koppes-Poienăreanca, cu o participare progresivă pe producţie de la 500 la 3000 de vagoane[10]. Au fost instalate şase sonde de foraj, cheltuielile ridicându-se la 6.667.974 lei[11].

---

[7] S.J.A.N. Argeş, fond *Societatea Foraky Românească*, dosar 1/1924-1942, f. 37.
[8] Idem, fond *Societatea Concordia*, dosar 108/1942-1943, f. 26.
[9] *Ibidem*, dosar 108/1942-1943, f. 10.
[10] *Ibidem*, dosar 108/1942-1943, f. 28-29.
[11] *Ibidem*, dosar 37/1927-1939, f. 50.

Acţiune Foraky.

În 29 septembrie 1924 sunt cooptaţi ca administratori ai societăţii: ing. C. R. Mircea, I. Waterkeyn şi Louis Lambo iar cenzori: G. Schmidt (decedat în 1930), H. Schneider şi I. Sellekaers. Sunt aleşi de asemenea Popeia, Ionescu-Boroaia, G. Vos, Şt. Dan, M. Focşaner, Em. Papiniu şi A. Werbeck, P. Georgevici. Sediul societăţii se afla în strada Luterană nr. 4 etaj 6, apoi sediul societăţii va fi mutat în 1933 la Ploieşti pe bulevardul Independenţei, nr. 7, iar în 1936, din nou la Bucureşti, pe strada Luterană, apoi pe Calea Victoriei, nr. 63 şi în sfârşit pe Matei Millo, nr. 15.

În 24 mai 1926, Adunarea generală extraordinară modifică art. 8 din statute astfel că capitalul social putea fi modificat până la 300.000.000 lei astfel că capitalul va fi mărit de la 25.000.000 lei la 125.000.000 lei. În 20 septembrie 1926 sunt aleşi ca administratori Josse Allard şi Fernand Vigneron – vicepreşedintele Societăţii Anonime „Credit Anversois”.

La 31 decembrie 1927, beneficiul societăţii a fost de 71.596 lei, administrator fiind Josse Allard, V. Meganck şi J. Waterkeyn. În 1929 beneficiul s-a ridicat la 147.817 lei.

În 1931, în locul defunctului baron Josse Allard va fi ales ca administrator fiul acestuia, baronul Josse Louis Allard (1903-1939).

Principalii acţionari ai societăţii „Foraky Românească” erau Societatea belgiană „Pargéfina”, care deţinea 248.011 acţiuni precum şi 12 persoane particulare care deţineau între 30 şi 60 de acţiuni, printre care amintim pe O.L. Frieddenreich, V. Meganck, baron Josse Allard, Th. Ficşinescu, ing. C.R. Mircea, F. Vigneron, J. Waterkeyn, J. Sellekaers, V. Tacit şi alţii. Allard, J. Sellekaers, F. Vigneron şi J. Waterkeyn făceau parte şi din Consiliul de administraţie al Societăţii belgiene „Forapetrol” cu sediul la Bruxelles, constituită la 27.10.1927 şi care va acorda împrumuturi societăţii pentru procurări de materiale şi pentru activitatea pe şantiere. Forapetrol avea capitalul deţinut de societatea „Brufina” şi de Banca Josse Allard[12].

În mai 1930, societatea deţinea pe şantierul de la Chiciura – Teiş un număr de 7 sonde cu o producţie cuprinsă între 4 şi 5 vagoane zilnic şi întâmpina multe dificultăţi în forarea terenului pentru găsirea petrolului care era parafinos. Pe şantierul de la Runcu existau patru sonde cu o producţie între 6 şi 7 vagoane, trei sonde în foraj cu adâncimi între 195 şi 250 metri şi 2 sonde în montaj. Pe şantierul de la Pâscov, societatea deţinea 8 sonde în producţie care dădeau între 14 şi 17 vagoane exploatat pe perimetrele societăţilor Petrolul Românesc şi Creditul Minier, precum şi 2 sonde în foraj; pe şantierul de la Gura Ocniţei existau 12 sonde în producţie care furnizau între 15 şi 20 vagoane de ţiţei, disponibilitate de rezervoare în staţia de pompaj a Concordiei, precum şi o sondă instalată care a forat în 5 săptămâni 960 metri cu primul aparat al societăţii de tip Rotary[13].

Au fost acordate perimetrele XII-XIII ale statului de la Urlaţi unde se fora alături de societatea Colombia, iar pentru că existau dificultăţi permanente pentru plasarea ţiţeiului brut, s-a încheiat un prim contract cu societatea Petrol Block pentru tratarea unei cantităţi săptămânale de 500 vagoane şi s-au dus tratative pentru încheierea unui al doilea contract pentru rafinăria sa de la Buzău. Se considera că fără dificultăţile întâmpinate pe teren, producţia de ţiţei urma să se dubleze mai ales pe şantierele de la Moreni şi Gura Ocniţei. Producţia a trebuit să fie redusă în luna noiembrie prin aplicarea Convenţiei de stabilire a cantităţilor de ţiţei extrase de fiecare societate mai ales de pe perimetrele în exploatare comună cu Sirius-Concordia, Creditul Minier şi Petrolul Românesc. În total, societatea a redus producţia la 1.100 vagoane din care ei îi reveneau 600 vagoane lunar, ceea ce reprezenta 20 vagoane pe zi.

În 19 iunie 1931, cele 30 sonde instalate pe şantierele de la Runcu, Chiciura, Moreni, Gura Ocniţei şi Ochiuri dădeau o producţie medie de 32 vagoane zilnic,

---

[12] Michel Dumoulin, *op. cit*, p. 111.

[13] SJAN Argeş, fond *Societatea Foraky Românească*, dosar 1/1930-1941, f.n.

sistemele de forat fiind canadian şi Rotary.

Începând cu septembrie 1931, datorită scăderii continue a preţurilor produselor brute şi rafinate, situaţia industriei petroliere din România era dezastruoasă. Şi situaţia societăţii Foraky devine tot mai grea luându-se măsurile cele mai energice pentru a putea trece de criză. Astfel, s-au hotărât mari reduceri de personal şi de salarii, tot personalul tehnic şi ingineri deveniţi de prisos fiind disponibilizaţi. Pentru a se ajunge la o reduce proporţională a cheltuielilor generale şi o parte din personalul direcţiei cu sediul în Bucureşti devenea disponibilizat. S-au suspendat lucrările de la şantierul Gura Ocniţei (sondele Romolea şi Petrol Block) renunţându-se inclusiv la serviciile inginerului Sipiceanu, şeful şantierului la inspectorul de sondaje Philippe Zinck, inspector de sondaje şi la toţi maiştri sondori şefi.

Activitatea de foraj era menţinută provizoriu la o singură sondă, la Runcu-Nord în vederea menţinerii producţiei nete de 450 vagoane lunar, dar şi achiziţionarea de noi parcele pe acest şantier pentru a se asigura contractul încheiat cu societăţile „Schapira”, „Romolea” şi „Petrol Block”. Tot din cauza crizei, societatea îşi va muta sediul la Ploieşti, pe strada Independenţei nr. 7, iar avocatul Papiniu care nu a fost de acord cu reducerea salariului său, cu 10.000 lei, a fost pus în disponibilitate. Ca urmare a tuturor măsurilor luate, exerciţiul 1931 se încheie pentru societate cu pierderi de 37.221.915 lei în timp ce amortismentele erau de 32.006.403 lei.

În şedinţa Consiliului de administraţie din 18 mai 1932, directorul general Friedenreich arăta că „reducerile şi comprimările masive aplicate în august 1931 au dus la un rezultat favorabil şi cu toate că situaţia generală ar fi încă critică, societatea pare să reziste crizei, obţinându-se chiar excedente uşoare”[14].

În 1932, Consiliul de administraţie se compunea din baronul Josse Louis Allard – preşedinte, V. Meganck, administrator delegat, iar administratori Hegener, C.R. Mircea, Theodor Ficşinescu, V. Tacit, F. Vigneron şi J. Waterkeyn.

În 1933, rezultatele obţinute de societate erau favorabile, producţia fiind de 65 vagoane zilnic din care rămâneau 30 vagoane pentru societate. Se dorea continuarea explorărilor pe perimetrele statului de la Runcu în suprafaţă de 250 ha, împreună cu societatea Koppes şi Runcu-Nord-Est pentru continuarea forajelor în această regiune interesantă. Se dorea să se obţină împrumuturi pentru încheierea unui act de preluare a 600 ha divizate în parcele de 3-10 ha cu preţul de 80.000 lei/ha şi 8% redevenţă în zona Piscuri – Filipeştii de Pădure, aproape de Păroasa-Mărgineni. Pe exerciţiul 1932, societatea a săpat 6804 metri faţă de 3448 metri în 1931, producţia de ţiţei obţinută fiind de 7690 vagoane faţă de 6511 în 1931. Toate acestea a adus societăţii un venit de 32.823.869 lei.

Îmbunătăţirile tehnice aduse la exploatările societăţii nu au dat rezultatele financiare aşteptate iar situaţia industriei petroliere nu s-a ameliorat din cauza supraproducţiei, a lipsei de acorduri şi a fluctuaţiei notabile a preţurilor. S-a aplicat în continuare o economie strictă în toate domeniile care a dat ca rezultat o scădere a preţului de cost. Ca urmare, societatea Forapetrol a acordat o bonificaţie de mai bine de jumătate asupra dobânzilor datorate (s-au redus cu 3%). Ca urmare, pierderile s-au ridicat la doar 4.082.703 lei în timp ce amortismentele au crescut la 15.517.894 lei. Soldul total al pierderilor se ridica la suma de 41.304.618 lei.

---

[14] *Ibidem*, dosar 1/1930-1941, f.n.

Foraky a avut deschis pe piaţa din Bruxelles un credit la firmele care deţineau cele mai multe acţiuni din capitalul său. Creditul deschis la societatea Forapetrol din 31 decembrie 1927 până în 1935, s-a ridicat la suma de 47.788.362 franci belgieni cu o dobândă de 7,1% pe an, pentru procurarea de maşini şi unelte (între 1927 şi 1929), foraj şi instalaţii de exploatare pe şantierele deţinute (1927-1935)[15]. La 31 decembrie 1936, Forapetrol este debitată cu valoarea mai multor sonde abandonate sau suspendate astfel că datoria societăţii Foraky scade la 31.214.415 franci belgieni sau 146.707.753 lei. Împrumuturile au fost folosite şi investite pentru mărirea întregii societăţi, adică în maşini, unelte, foraje şi instalaţii[16]. Pentru aceste împrumuturi, societatea nu a achitat impozitul imobiliar fapt pentru care se va deschide un proces cu statul care se va întinde până în 1939 cu achitarea acestuia la Ministerul Finanţelor în valoare de 2.222.408 lei.

În 21 mai 1934 îşi prezintă demisia din funcţia de administratori ai societăţii Th. Hegener care având calitatea de preşedinte şi administrator delegat la Forapetrol a considerat că vor apărea divergenţe de interes mai devreme sau mai târziu între Forapetrol şi Foraky şi ca urmare, dorea să fie un arbitru care să intervină „util şi repede” deoarece reprezenta în cel mai mare grad, interesul societăţii Forapetrol pe piaţa românească şi asupra societăţii Foraky. În acelaşi timp, pentru motive nepublicate oficial ci doar verbal preşedintelui Josse Allard şi V. Maganek, îşi prezintă demisia din calitatea de administrator.

În şedinţa Adunării Generale Extraordinare din 20 iunie 1934 se hotărăşte reducerea capitalului de la 125.000.000 lei la 50.000.000 lei, astfel că acţiunile care aveau o valoare nominală de 500 de lei se reduc la 200 lei fiind în număr de 250.000 acţiuni. În mai 1935, conform legii trebuia numit în Consiliul de administraţie un nou administrator român. Deoarece „era dificil să se ceară domnului Vigneron demisia sa din Consiliu de la Foraky” din proprie voinţă îşi va da demisia din societate Joseph Waterkeyn, iar baronul Josse Louis Allard din funcţia de preşedinte. În locul acestuia va fi numit C.R. Mircea. În aceiaşi şedinţă, noul preşedinte face un elogiu lui Virgil Tacit, administrator decedat de curând, exprimându-şi „regretele sale de a vedea consiliul lipsit de un concurs preţios”.

În şedinţa din 8 mai 1936, în locul defunctului V. Meganck, „fondatorul societăţii la al cărei progres a contribuit zi de zi cu sârguinţă şi multă pricepere”, este ales administrator inginerul belgian Gustave Lemaire şi realeşi ca administratori Theodor Ficşninescu şi Vlad Manoliu. În 14 decembrie 1936, se aduce elogiu preşedintelui C.R. Mircea, decedat în mod prematur şi se primeşte demisia lui F. Vigneron. Îşi prezintă de asemenea demisia „din cauza ocupaţiilor mele”, Vlad Manoliu.

În şedinţa din 20 mai 1937, în locul defunctului administrator C.R. Mircea este ales Gheorghe Gheorghiu şi pe O.L. Friedenreich în locul lui Fernand Vigneron. În 1938, preşedinte al societăţii era Th. Ficşinescu, administrator delegat G. Lemaire şi administrator director OL Friedenreich.

În februarie 1940 demisionează din funcţiile lor C. Mathieu, I. Wechsler, H. Schneider, J. Sellekaers, cetăţeni belgieni, precum şi preşedintele Th. Ficşinescu în data

[15] Idem, fond *Societatea Concordia*, dosar 37/1927-1939, f. 52.
[16] *Ibidem*, dosar 37/1927-1939, f. 43.

de 8 aprilie. Prematur, în februarie 1940 murise şi preşedintele Josse Louis Allard. Conform Decretului-Lege 3548 din 19.10.1940, societăţile erau obligate să-şi reducă numărul membrilor în Consiliul de administraţie de la 8 la 5. Ca urmare, în şedinţa din 12 decembrie 1940 demisionează Gh. Gheorghiu, dr. Kreijci-Graf, Dinu Cecropid şi H. Brochhaus. Sunt aleşi, Al. Radian ca preşedinte, dr. Warth, ing. C. Hoisescu, Dan A. Hiottu şi C.L. Friedenreich ca director general şi administrator.

Totalul vânzărilor de ţiţei produs de societate a fost de 50.023.685 lei în anul 1934, de 41.294.435 lei în 1935 şi de 43.632.547 lei în 1936. Deoarece contul de profit şi pierdere arăta o pierdere de 11.614.304 lei în 1936, s-a hotărât să se aplice amortismente în valoare de 24.500.000 lei.

Începând cu 20 octombrie 1937, în urma convorbirilor şi contractelor încheiate între societatea Concordia şi societatea Foraky s-a stabilit ca toată producţia societăţii Foraky să fie cumpărată de Concordia. Cantităţile de ţiţei de care dispunea societatea proveneau atât din sondele exploatate cât şi din redevenţele sau participaţiile ce îi reveneau[17]. Produsele petroliere şi anume: benzină uşoară şi grea, petrol distilat, motorină şi păcură erau luate de la schele sau rezervoare şi se întocmeau procese verbale de analiză.

Principalii furnizori şi creditori de mărfuri străini ai societăţii erau în 1938 următorii: Axelson şi Ingersoll Rand din SUA, Foraky Bruxelles, Laroche Lechat din Belgia, Manfred Weiss din Ungaria, W. Fissenewerth şi Siemens-Schuckert din Germania şi Poldihutte din Cehoslovacia. Clienţii societăţii tot în 1938 erau SAR Sanielevici căruia îi vânduseră produse petroliere în valoare de 65.754.386 lei, Concordia – Bucureşti care primise produse în valoare de 13.834.619 lei şi diverşi clienţi care primiseră produse în valoare de 619.434 lei[18].

Avea de recuperat sume importante în valoare de 141.577.466 lei de la societatea Petrolul Românesc, pentru activitatea a cinci sonde instalate şi abandonate definitiv pe care aceasta a refuzat totdeauna să o recunoască şi nu a decontat-o niciodată, cu toate că au fost depuse probe în acest sens. Pe de altă parte, societatea Petrolul Românesc se considera ea creditoare asupra societăţii Foraky, fapt care va provoca un proces care se va disputa la Curtea de Apel din Craiova şi Bucureşti între 1928-1932.

În iunie 1939, preşedintele Th. Ficşinescu spera ca societatea „Forapetrol" să renunţe la vânzarea concesiunii din zona Milcovul-Vulcăneasa (Râmnicu-Sărat) în suprafaţă de 2504 ha. Având în vedere că interesul primordial a unei societăţi petroliere era să-şi menţină toată concesiunile, preşedintele era de părere că ar fi trebuit să se ceară perimetre noi de explorare fie singură, fie în colaborare, dar pentru societatea „Forapetrol" renunţarea la concesiune era „indispensabilă pentru transferarea fondurilor" atunci când clearingul belgo-luxemburghez ar fi îngăduit această operaţiune.

Începând cu anul 1940, ţiţeiul produs de Foraky la Ochiuri, Viforâta, Buştenari, Moreni, Runcu, Ceptura, parafinos şi neparafinos era cumpărat de Societatea S.A.R.D.E.P. care îl vindea mai departe pe piaţa Germaniei.

Conform jurnalului Consiliului de Miniştri nr. 1.147 publicat în „Monitorul

[17] *Ibidem*, dosar 78/1937, f. 19-21.
[18] *Ibidem*, dosar 37/1927-1939, f. 40, 49.

Oficial" nr. 113 din 17 mai 1940, s-a constituit o Asociaţie fără scop lucrativ a Întreprinderilor Petrolifere pentru Construirea de Depozite Necesare Apărării Naţionale sau pe scurt A.I.P.D.A.N.[19] Sediul Asociaţiei era în Bucureşti, la sediul societăţii „Creditul Minier", Bulevardul I.C. Brătianu, nr. 16. Durata Asociaţiei era nedeterminată, în funcţie de scopul propus, construirea şi instalarea depozitelor şi accesoriilor, precum şi vărsarea sumelor subscrise de fiecare întreprindere.

Contribuţia fiecărei societăţi a fost lăsată la latitudinea autorităţilor astfel că cotele societăţilor mici nu reprezenta decât 22,1% din total. Capacitatea totală a rezervoarelor societăţii Foraky era de 4047 mc care puteau primi cotă parte 125 tone, iar apoi prin recalculare, 194 tone[20]. În total, trebuiau furnizate 100.000 tone ce trebuiau depozitate în rezervoare cu o capacitate de 2.615.255 mc.

Până în ianuarie 1940, majoritatea acţiunilor societăţii au fost deţinute de Societatea „Pargefina", o societate anonimă din Luxemburg ale cărei acţiuni era deţinute la rândul lor de către societatea „Forapetrol" din Bruxelles înfiinţată în 1927 cu un capital de 100.000.000 lei. La rândul ei „Forapetrol" avea de recuperat o creanţă de 34.000.000 franci belgieni de la Foraky, dar va ceda aceste creanţe după iunie 1940, societăţii Algemeine Warenfinanzierung din Berlin. De asemenea, Forapetrol va ceda cele 248.922 acţiuni Foraky Românească deţinute de Pargefina, băncii Sponholtz, Ekestadt & Schroder din Berlin. Preţul pentru ambele operaţiuni a fost de 36.000.000 franci belgieni încasat de Forapetrol. „Warenfinanzierung" avea strânse legături cu Kontinetale Oel din Berlin deţinătoare a 52% din acţiunile Concordia. Aşa se explică fuziunea dintre Foraky Românească şi societatea Concordia[21].

După ocuparea Franţei, Belgiei şi Olandei, şi preluarea pachetelor majoritare de acţiuni ale societăţilor „Sociéte Industrielle des Pétroles Roumains" (S.I.P.E.R.), „Omnium International des Pétroles" cu sediul în Paris şi a trustului franco-belgian „Compagnie Financière Belge des Pétroles", societatea germană „Kontinenale Oel G.m.b.H." Berlin a devenit şi deţinătoarea societăţilor petroliere „Foraky Românească", „Concordia", „Moldonaphta", „I.R.D.P.", „Colombia", „Explora", „Sarpetrol" şi „S.A.R.D.E.P." industria petrolieră având de suportat urmările „colaborării"dictatului economic impus în toamna anului 1940, iar apoi consecinţele inerente create de război.

În august 1940, 248.922 acţiuni erau deţinute de Banca Sponholtz, Ekestadt & Schroder din Berlin, 690 erau deţinute de Banca J. Allard din Bruxelles şi 388 de moştenitorii inginerului C.R. Mircea (profesor Rarincescu). Banca Allard a vândut acţiunile sale în baza aprobării Ministerului Economiei cu 13896 şi 15618 din 1941 lui Emil Sallay în număr de 610, avocatului Seber 10, domnişoarei R. Iancu 10 şi lui I.M. Waterkeyn în număr de 60. Acţiunile băncii din Berlin erau depuse la societatea Bancară Română din Bucureşti, strada Lipscani[22].

În 31 ianuarie 1941, Adunarea Generală a societăţii hotărăşte modificarea art. 12, 16, 18, 20, 29, 33 şi 34 din statut pentru a fi puse în acord cu noul Cod Comercial şi Decretul Lege 3548 din 19.10.1940. în urma acestor modificări, societatea este

[19] *Ibidem*, dosar 76/1940, f. 13.
[20] *Ibidem*, f. 11.
[21] *Ibidem*, dosar 108/1942-1943, f. 4.
[22] *Ibidem*, f. 23-24.

administrată de un consiliul din cel puţin 1 şi mult 9 membri aleşi pe cel mult patru ani în raport cu capitalul societăţii. La şedinţă a participat şi Emil Sallay ca procurator al Băncii Sponholtz, Ekestadt & Schroder care deţinea un număr de 248.922 acţiuni (49.784.400 lei) din cele 250.000 acţiuni reprezentând capitalul social de 50.000.000 lei. Totodată, Adunarea generală extraordinară îl autorizează pe V. I. Warth să funcţioneze ca administrator la societatea „Moldonaphta”[23].

„Moldonaphta” cu sediul în Bucureşti, strada Orlando nr. 12, al cărui obiect era explorarea, exploatarea, transformarea şi comercializarea petrolului şi derivatelor sale, a fost constituită în anul 1921, cu un capital iniţial de 22.000.000 lei, împărţit în 44.000 acţiuni. Din acestea, 43.500 acţiuni adică, aproape 99% din capital, au fost cumpărate în 1941 de către fosta societatea petrolieră „Foraky Românească”, restul de 500 acţiuni găsindu-se la Societatea „Bancara Română”, depuse pe numele unor persoane particulare.

Din martie 1940, piaţa românească „etatizată” a fost eliberată de sub tutela capitalurilor franco-britanice care dictau volumul producţiei şi a preţurilor în sectorul petrolier, şi a început să funcţioneze spre un singur profit şi anume Germania care furniza în acelaşi timp guvernului român arme. În cazul Românie, dinamismul politic a deschis drumul dinamismului economic. Germania reuşeşte între septembrie 1940 şi septembrie 1941 să achiziţioneze majoritatea acţiunilor la societăţile petroliere cu capital anglo-franco-belgian cu ar fi Colombia, I.R.D.P., Concordia şi Foraky, să preia conducerea societăţii „Astra”, asigurându-şi un control de 50% din producţia românească de ţiţei obţinută în 1940[24].

În şedinţa din 4 noiembrie 1942, sub conducerea preşedintelui Consiliului de administraţie Alexandru Radian se aduce la cunoştinţă că încă din primăvara anului 1941 în urma tratativelor îndelungate purtate cu consiliul de administraţie al societăţii Concordia s-a hotărât fuziunea societăţii Foraky cu Concordia, făcându-se demersurile necesare la forurile competente ale statului de la care s-a obţinut aprobarea cu nr. 22856 din 16 octombrie 1942 a preşedinţiei Consiliului de miniştri Subsecretariatul de Stat al Românizării. Fuziunea era necesară pentru a da posibilitate societăţii să prospere în cadrul unei exploatări mai vaste sub conducerea „unui organism economic mai întărit şi mai sănătos” care să asigure o mai bună şi raţională exploatare şi care „va avea avantaje şi pentru dv. domnilor acţionari”.

Foraky Românească deţinea în acel moment 38 de sonde în producţie şi 25 în participaţie, pe concesiuni particulare şi de la stat. Concesiunile petrolifere de la stat şi particulari se ridicau la 700 ha din care 6 perimetre erau luate în concesiune de la stat. În judeţul Prahova concesiunile se găseau în localităţile Moreni, Matiţa, Gura Vitioarei, Copăceni, Bordeni, Scorţeni, Poenăreanca, Ghirdoveni, Telega, în judeţul Prahova în localităţile Aninoasa, Colibaşi Ciocoeşti, Răsvadul de Jos, Gura Ocniţei, Ocniţa, Viforâta, Valea Voevozilor, în judeţul Putna moşia Milcovul Vâlcăneasa (2.500 ha) şi în judeţul Bacău la Mânăstirea Caşin (209,59 ha). Avea încheiată o convenţie pentru explorare împreună cu Concordia, Creditul Minier şi Steaua Română pe structura de la

[23] Idem, fond *Societatea Foraky*, dosar 1/1924-1942, f. 52-54.
[24] Philippe Marguerat, *Le 3rd Reich et le petrole roumain 1938-1940*, Institute Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Geneva, 1977, p. 179, 202, 206.

Vâlcăneşti[25]. Verificările care s-au efectuat în aprilie 1942 în regim de urgenţă şi care nu au reuşit să cuprindă toate regiunile, au arătat că unele concesiuni erau validate definitiv iar altele nu şi că aceste concesiuni erau pe de o parte mai mult decât dubioase în ceea ce priveşte drepturile iar pe de altă parte ele erau extrem de oneroase. Contra prestaţiilor societăţii erau în general extrem de oneroase faţă chiar de cele mai oneroase dintre contractele încheiate de alte societăţi.

Nu se obţinuseră încă certificatele de la cadastru iar unele ordonanţe de înscriere în Cartea Minieră nu erau încă comunicate statului. Ca urmare, din punct de vedere juridic terenurile nu erau în regulă. În privinţa sarcinilor pe care societatea le avea de suportat la Fisc, cheltuielile de consolidare şi validare se ridicau la un minim de 2.700.000 lei. Nu existau la momentul verificării declaraţiile cerute de legea pentru combaterea camuflării bunurilor, drepturilor şi intereselor evreilor din 14 martie 1942, pentru actele încheiate cu evrei începând cu 6 septembrie 1940. Existau câteva contracte importante care cădeau sub aplicarea art. 3 din legea menţionată şi care nu fuseseră declarate şi care puteau să aibă consecinţe grave (anularea) dacă nu se făceau până la 14 mai 1942[26].

Deţinea 29 de rezervoare unde depozita producţia de circa 3500 vagoane de ţiţei pe an. Ca urmare, era o mare afacere pentru societatea Concordia, în afară de şantierul de la Mislea care era deficitar şi care a fost arendat mai târziu societăţii „Sarpetrol”[27].

Fuziunea avea efect retroactiv, cu începere de la 1 ianuarie 1941, pe baza bilanţurilor celor două societăţi din 31 decembrie 1940. Societatea Concordia urma să absoarbă întregul activ şi pasiv al societăţii Foraky Românească, acţionarii acesteia urmând să primească pentru cele 250.000 acţiuni de o valoare nominală de 200 lei, 140.000 acţiuni la societatea Concordia a câte 350 lei fiecare, având drept de dividend începând cu 1 ianuarie 1942. Ca urmare a fuziunii, Concordia îşi sporea capitalul social cu 49.000.000 lei divizat în 140.000 acţiuni a câte 350 lei fiecare[28]. Totodată, conform procesului-verbal nr. 71 din 29.04.1942, Consiliul de administraţie al societăţii Foraky aprobă să se vândă societăţii Concordia cantitatea de 2500 vagoane ţiţei de toate categoriile din producţia anului 1942 la preţul existent pe piaţă dar cu menţiunea că societatea va beneficia de o eventuală mărire a preţurilor după data de 1 aprilie 1942.

Ca avans pentru această vânzare se primea suma de 45.000.000 lei care urma să fie întrebuinţată pentru reachitarea în parte a creditelor obţinute din partea societăţii Kontinetale Oel Berlin – Sucursala Bucureşti[29]. Totodată se hotărăşte strămutarea sediului său din strada Orlando nr. 10 în strada Pietăţii nr. 2.

Luând cunoştinţă de raportul Consiliului de administraţie în urma discuţiilor avute, Adunarea generală hotărăşte fuziunea societăţii Foraky Românească cu societatea Concordia, urmând ca mandatarul numit în persoana ing. O. L. Friedenreich să predea tot patrimoniul societăţii absorbante şi să semneze în faţa tuturor instanţelor până la radierea societăţii de către forurile competente. Pentru munca depusă, membri

[25] SJAN Argeş, fond *Societatea Concordia*, dosar 13/1941-1945, f. 8-9.
[26] *Ibidem*, dosar 200/1938-1942, f. 47-58.
[27] *Ibidem*, dosar 108/1943-1944, f. 3-4.
[28] Idem, fond *Societatea Foraky*, dosar 1/1941-1942, f.n.
[29] *Ibidem*.

Consiliului de administraţie prin hotărârea Adunării Generale primeau o sumă globală de 324.000 lei, iar Comitetul de cenzori o sumă globală de 66.000 lei, bineînţeles în sume brute.

Între anii 1937-1939 s-au plătit câte 100.000 lei lui Th. Ficşinescu ca preşedinte, lui C. Hoisescu şi lui Gh. Gheorghiu. G. Lemaire şi O. L. Friedenreich nu au primit nimic, unul fiind domiciliat în străinătate iar celălalt, era director general, salariat. Toată economia făcută prin reducerea membrilor de la 8 la 5 a fost vărsată la stat, pentru Fondul Reconstrucţiei Statului.

În numele Băncii Sponholtz, Ekestadt & Schroder, Emil Sallay mulţumeşte membrilor Consiliilor de administraţie şi de cenzori, funcţionarilor şi muncitorilor pentru munca depusă în cadrul societăţii. Procesul-verbal al şedinţei nr. 25 din 4 noiembrie 1942 s-a transcris în registrul special de petrol nr. 7 din 4 ianuarie 1944, conform cererii făcute sub nr. 169 pe 1943.

În urma fuziunii, societatea Concordia a primit imobilul din Ploieşti, strada Independenţei nr. 7 preluând şi controlul societăţii Moldonaphta ale cărei exploatări din Moldova constituia un excelent punct de plecare pentru activitatea viitoare în acea regiune. Concordia a absorbit Foraky dar ea însăşi era sub controlul german încă din martie 1940. Personalul belgian de la Foraky a fost nevoit să se reîntoarcă în Belgia sau să plece în Congo unde au continuat activităţile petroliere[30].

Ca urmare a acestei fuziuni, rămasă definitivă, „Concordia” a predat înainte de 23 august 1944, un număr de 139.397 de acţiuni firmei germane „Spohnholtz – Ebestaedt & Schroder”, o bancă germană.

Contra acestei fuziuni se va deschide un proces care se va termina în 1943 când fuziunea a rămas definitivă în 18 septembrie fiind publicată în „Monitorul Oficial” nr. 139, pagina 4147 şi 51-52 din 18 iunie 1943. Statul care deschisese procesul nu şi-a pierdut prin fuziune perimetrele de explorare şi exploatare, ele existând în cadrul societăţii Concordia care a înglobat societatea Foraky, respectiv toată capacitatea ei tehnică şi financiară.

Activitatea societăţii Foraky Românească a fost deosebită pentru industria petrolieră din România aducându-şi un aport destul de mare în dezvoltarea şi cercetarea în domeniul producţiei, explorării şi comercializării produselor petroliere. Din cele 12 societăţi petroliere belgiene constituite în România a ocupat locul 3, după societăţile Concordia şi Nafta care au avut o activitate prosperă, punând în exploatare noi concesiuni, dezvoltând instalaţiile de stocare şi transport a ţiţeiului şi de rafinare a acestuia.

„Concordia” care a absorbit „Foraky”, a fost un adevărat holding în România care după fuziunea din 1930 cu Societatea „Vega” şi diversificarea activităţilor metalurgice, miniere (aur, argint, aluminiu, cărbune) şi electricitate i-au permis să traverseze marea criză 1929-1933 cu mai multă sau mai puţină bunăstare, dar care a continuat să acorde dividende pentru activitatea depusă de acţionarii săi. Acţionarii belgieni au crezut că se vor mai întoarce după 1944 în România, dar din păcate, cursul istoriei o va lua pe alt drum care va însemna pentru sectorul petrolier românesc o rămânere în urmă în ceea ce priveşte cercetarea şi dezvoltarea acestei industrii.

30 Michel Dumoulin, *Op.cit.*, p. 111.

SHORT HISTORY OF THE ROMANIAN OIL COMPANY FORAKY 1922-1942

Abstract

The Romanian oil company "Foraky" was one of the eleven oil companies with Belgian capital established in Romania to exploit oil lands, crude oil and to turn it to profit on the international markets, especially in Belgium and France.

After "Concordia" and "Nafta" companies, "Foraky" was a company with a distinguished activity between 1922-1942, when it was taken over by "Concordia" Company to improve the activity and to obtain better cost prices.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CÂTEVA CONSIDERAŢII PRIVIND AJUTOARELE MILITARE GERMANE PENTRU ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

S-a discutat mult în istoriografia românească dacă Germania, aliatul impus de desfăşurarea ostilităţilor pe fronturile conflagraţiei mondiale, şi-a respectat obligaţiile faţă de prietenul mai mic, dar deosebit de important prin livrările de petrol. Concluzia unanimă a fost că dictatorul german n-a ţinut cont de cele convenite şi a trimis armatei române prea puţină tehnică militară. Cercetând lucrările publicate am ajuns la alte rezultate. De unde apare diferenţa? Simplu. Am comparat cantităţile livrate cu cifrele privind producţia şi se poate constata cu uşurinţă că Germania nu avea de unde să trimită armamentul cerut de autorităţile de la Bucureşti.

Nici Wehrmachtul nu avea diviziile la standardele de război. Este vorba de divizii reduse numeric şi nu cele standard de 17.500 de militari din planurile iniţiale. Sutele de mari unităţi cereau permanent tehnică modernă, dar industria germană a fost prea târziu trecută pe picior de război şi atunci lipseau materiile prime de calitate sau mâna de lucru calificată. Adevărul în scrierea istoriei se obţine numai dacă apelăm la comparaţii şi realizăm studii interdisciplinare. Considerăm că această teorie istoriografică are origini ideologice, preluate şi după 1989 dintr-o comoditate de gândire, dar există şi tradiţia românească a lamentărilor împinse până la lacrimi.

Prezentul studiu se referă, în limitele spaţiului tipografic, doar la unele livrări de echipament militar greu, esenţial pentru luptele pe câmpul de luptă modern. Trimiterile pentru infanterie şi marină vor demonstra într-un viitor studiu că teza istoriografică a lipsei de interes din partea Germaniei pentru înarmarea aliatului petrolier a fost o mare dezinformare.

Trimiteri de tancuri. Tancul se defineşte ca fiind o maşină protejată de o cuirasă din oţel de calitate, având şenile pentru a traversa orice fel de teren şi armament montat într-o turelă ce permite tirul rapid în orice direcţie din care apare o ameninţare. Apărut în anii Primului Război Mondial, nu s-a remarcat prea mult din cauza motoarelor slabe. Militarii germani au sesizat însă pericolul reprezentat de noile spărgătoare de fronturi, dar politica de înarmare n-a pus accent pe noile maşini. Cuirasa de oţel permitea trecerea peste reţelele de sârmă ghimpată şi prin tirul infernalelor mitraliere. Abia după 1932 a început să apară tehnica blindată sub forma tanchetelor din modelul Panzer I. Primele confruntări din 1939 au demonstrat superioritatea maselor de blindate lansate asupra armatelor lipsite de tehnică modernă şi de sisteme de fortificaţii, măcar de campanie. Practic, armatele numeroase prin soldaţi nu mai contau

* Colegiul Naţional „Alexandru Odobescu", Piteşti.

decât dacă terenul era impracticabil pentru tehnica motorizată. Maşinile deveneau stăpânele câmpurilor de luptă.

Istoricii români au considerat că aliatul german n-a acordat suficientă atenţie României, supusă unui regim de umilire prin livrări limitate de armament. Se scrie despre rea voinţă în urma satisfacerii cu prioritate a propriilor unităţi[1]. Lăsând la o parte faptul că orice conducător este obligat să înarmeze armata propriei ţări, Germania a făcut eforturi deosebite pentru a aproviziona armatele aliate. Din păcate pentru România şi soldaţii ei slab echipaţi, liniile de fabricaţie erau subdimensionate şi nu aveau suficiente materiale pentru producţia de tehnică militară.

Analiza cifrelor este relativ dificilă şi plictisitoare. Nu poate să aducă o glorie rapidă prin apariţia unor articole şocante, bune de a fi prezentate la televiziune şi în presă. Germania a avut unele manifestări de frate mai mare în timpul colaborării cu armata română, ceea ce s-a mai întâmplat în cazul alianţelor. În ceea ce priveşte livrările de armament, statisticile infirmă teoriile lansate de cercetătorii militari români. Să analizăm acum doar livrările de tancuri din 1944.

Se ştie că tehnica blindată asigura succesul pe câmpurile moderne de luptă şi orice atac al infanteriei se transforma într-o hecatombă dacă nu exista sprijinul maşinilor blindate. Germania a trimis spre România 69 de tancuri Panzer IV[2], intrat în nomenclatorul românesc cu indicativul T-4. Se poate spune că este puţin dacă ne raportăm la totalul blindatelor folosite de germani[3]. Livrarea implică doar un insignifiant 0,07%. Procentul creşte la 0,08% dacă se elimină toate maşinile realizate până în 1938, scoase din linia frontului de multă vreme, şi în 1945 când România schimbase deja tabăra. Pz IV era un tanc, adică un blindat cu o turelă capabilă să asigure rotirea unui tun 360°.

Producţia totală germană a fost destul de mică faţă de necesităţi, de doar 29.910 piese. Livrările către România s-ar ridica acum la 0,23%. Tot pare puţin. Să eliminăm anul 1945. Rămâne aproximativ acelaşi procent. Dacă mai eliminăm producţia din 1938 şi cea anterioară acestui an, se ajunge deja la 0,26%. Să vedem însă ce s-a întâmplat în 1944. Producţia totală de tancuri a fost de 7.975 de exemplare. Chiar dacă luăm în calcul şi ce s-a produs după 23 august 1944, România a primit 0,86% din total sau 2,20% dacă ne referim doar la modelul amintit. Şi tot pare puţin.

Dacă ne raportăm la dimensiunile frontului şi la numărul de divizii blindate, Germania nu avea cu ce să se înarmeze pentru a ridica un zid mobil de oţel. Nu trebuie să uităm că Wehrmachtul suferise în 1944 crizele din Ucraina şi Bielorusia şi nici pe frontul occidental situaţia nu era mai bună. Multe unităţi erau dispersate în Italia. O divizie blindată avea un număr şocant de tancuri. Divizia 13 Panzer de frontul românesc dispunea în august 1944 de 20-25 de tancuri şi trebuia să asigure acoperirea unui dispozitiv defensiv de 450 km[4].

---

[1] Alesandru Duţu, *Între Wehrmacht şi Armata Roşie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, p. 195.
[2] *Ibidem*.
[3] www.sturmvogel.orbat.com
[4] Alesandru Duţu, *op. cit.*, p. 171.

Trimiterile de tehnică blindată erau negociate în continuare în august 1944 şi livrările erau planificate până la sfârşitul anului[5]. Trenurile cu armament erau pe drum spre România. Partea germană oferea şi vânători de care[6]. Cum modelul *Mareşal* promitea să fie o armă eficientă, motoarele de origine franceză sau cehă erau esenţiale pentru producţia de serie şi erau livrate de către Reich[7].

Tancurile germane au reuşit mari şi uimitoare performanţe nu prin număr, ci prin combinarea inteligentă a tunurilor antitanc în dispozitivul tactic sau a aviaţiei[8]. Insuficienţa generală a dus la dezastrul din 1945. Există unele informaţii că în august 1944 au fost expediate în România câteva exemplare din faimosul model *Tiger*, blindatele participând tocmai la respingerea atacurilor germane din zona de nord a Bucureştiului.

Trimiteri de tunuri. Armele antitanc reprezintă cheia unei apărări eficiente într-un conflict modern şi unităţile germane de infanterie au intrat în conflict cu tunul de calibrul 37 mm, complet depăşit în lupta cu blindatele franceze moderne. Armata finlandeză a întâlnit prima tancuri grele din modelul KV-1 şi a reuşit multe lovituri directe asupră blindajului frontal. Au fost doar simple ciupituri. Serviciile secrete germane n-au aflat despre noile performanţe ale maşinilor cu stea roşie şi tehnica antitanc perimată a fost păstrată în cadrul diviziilor de infanterie. Pierderile germane au fost mari din cauza conservatorismului şi a imposibilităţii de a schimba armele pierdute sau învechite. A fost înlocuit treptat cu cel de calibrul 50 mm din care s-au realizat 9568 de exemplare. Au fost livrate părţii române până-n august 1943 242 de piese, adică 9,21% din producţia pe anul respectiv sau 2,52 % din total[9]. Era mult dacă se ţine cont că armata germană suferise pierderi grele în 1942 şi 1943 tocmai din cauza insuficienţei artileriei antitanc, un capitol extrem de trist din istoria infanteriei. Numai la Kursk au fost pierdute 3000 de tunuri de diferite calibre. Să nu uităm că o armă de acest tip, folosind muniţie cu viteză iniţială mare, se uza rapid pe front, cam cu 60% pe an.

Tunurile antitanc de calibrul 75 mm erau eficiente împotriva carelor sovietice medii şi grele de la distanţe mari şi în 1943 au fost expediate 184 de piese (0,60%)[10], iar în anul următor s-au adăugat alte 295 (0,966%). Tunurile trimise în 1943 erau din modelul Pak 97/38, adică tunul francez de calibrul 75 mm, eroul primei conflagraţii mondiale, adaptat în grabă la noul rol de vânător de care. Nu era decât o soluţie în disperare de cauză la lipsa unei arme adecvate şi pentru propriile unităţi de infanterie. Arsenalele germane lucrau la modele noi, dar era mai uşor de modificat o armă decât de construit de la zero. Livrările au atins în 1943 un procent de 4,95% din producţia totală sau 21,44% din cea pe anul menţionat. Cum un regiment de infanterie avea

---

[5] Germania promitea îmbarcarea la 21 august 1944 a 15 vânători de care Jagdpanzer 38 (t), adică a peste 1% din producţia pe anul 1944. Arhivele Militare Române, *Relaţiile militare româno-germane 1939 – 1944*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2000, p. 426.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*.

[8] Vasile Scârneci, *Viaţă şi moarte în linia întâi*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 401.

[9] Arhivele Militare Române, *Relaţiile militare româno-germane 1939-1944*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2000, p. 354.

[10] *Ibidem*, p. 354.

teoretic şase piese antitanc la nivelul anului 1942[11], rezultă că Germania a trimis armament pentru echiparea a circa 79 de unităţi, adică pentru aproape 27 de divizii complete, ceea ce România nu avea la nivelul anului 1944. Să nu uităm că trupele germane au suportat puternicele şocuri sovietice din Ucraina şi Bielorusia. Nici pe fronturile din Italia sau Franţa nu era mai uşor sub potopul de tehnică americană. Aveau nevoie şi de tunuri pentru antrenament sau pentru ajutorarea armatelor ungară şi finlandeză. Autorităţile române recunoşteau că un tun AT se devaloriza cu 60% pe an, uzura fiind vinovată de marile cereri din partea militarilor şocaţi de fenomenul T-34. Armata germană a fost obligată să folosească artileria antitanc de captură pentru a face faţă valurilor de blindate anglo-americane şi tunurile sovietice de calibrul 76,2 mm au fost verificate din plin în Africa[12].

N-au fost neglijate nici obuzierele, artileria grea fiind principalul instrument pentru pregătirea terenului în vederea unei ofensive cu pierderi mici sau în bararea atacurilor de infanterie. Până-n august 1943 au sosit 252 de obuziere de calibrul 100 mm şi 48 de calibrul 150 mm[13]. Cifrele par mici, dar la nivelul de înzestrare din 1942 o divizie avea 16 piese de calibrul 100 mm[14], adică germanii au livrat tehnică pentru 31,5 mari unităţi. Piesele de 150 mm puteau să echipeze patru noi divizioane din regimentele de artilerie grea motorizată ale armatei[15].

Cum pierderile în echipament greu erau grele şi din cauza imposibilităţii evacuării rapide în condiţiile terenului dificil, Germania a fost obligată să facă noi livrări în 1944. Au sosit 224 obuziere de calibrul 100 mm şi 11 de calibrul 150 mm[16]. Niciodată România n-a primit atâtea piese medii şi grele într-un timp scurt de la un aliat.

Germania a mai expediat spre România din belşug tehnică sovietică de captură, toată superioară armelor din înzestrarea iniţială a armatei române. Tunurile de calibrul 45 mm au fost adoptate cu entuziasm în locul celor de calibrul 37 mm deoarece aveau calităţi antitanc mai bune şi erau eficiente pentru sprijinirea infanteriei împotriva infernalelor mitraliere. Înălţimea mică şi posibilitatea de a fi manevrate de soldaţi în câmpul tactic au contribuit la răspândirea rapidă. Armele sovietice nu erau depăşite. Chiar partea germană le-a adoptat cu mare interes. Piesele de calibrul 76,2 mm au făcut ravagii în blindajele tancurilor britanice, iar cele de calibrul 122 mm s-au dovedit foarte utile pentru sprijinirea atacurilor infanteriei. Tunurile antiaeriene de calibrul 85 mm apărau oraşele Reichului. Era o singură problemă. Industria nu putea să asigure noi tipuri de muniţie în cantităţi suficiente.

Industria germană era supusă unui efort fără precedent în istoria ţării şi prin ridicarea unui sistem defensiv considerat de către Adolf Hitler drept inexpugnabil. Zidul Atlanticului era un fel de Mare Zid Chinezesc ridicat din beton armat. Echiparea

---

11 Cornel I. Scafeş (coord.), *Armata română 1941-1945*, Editura R. A. I., Bucureşti, 1996, p. 102.

12 Hart, Liddell, *Istoria celui de-Al doilea Război Mondial*, vol. I, Editura Orizonturi, Editura Lider, Bucureşti, f.a., p. 389.

13 *Relaţiile militare româno-germane*, p. 354.

14 Cornel Scafeş, *Armata română*, p. 123.

15 *Ibidem*, p. 122.

16 Alecsandru Duţu, *Între Wehrmacht şi Armata Roşie*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, p. 195.

cazematelor a depăşit producţia internă de armament şi completările s-au făcut cu tot ce s-a găsit prin Europa ocupată, dar tot n-a fost suficient.

Trimiteri de avioane. Experienţele primei conflagraţii mondiale demonstraseră rolul crucial al aparatelor de zbor într-un conflict modern. Dacă iniţial erau utile la cercetare şi dirijarea focului de artilerie, progresele tehnice au permis trecerea la folosirea masivă a bombelor şi a mitralierelor.

Starea aviaţiei române era dezastruoasă în 1939, situaţie sesizată de prim-ministrul Armand Călinescu. Aviatorii au găsit un real sprijin în conducătorul guvernului, dar gloanţele asasinilor au oprit ideile valoroase. Tehnica de model polonez era complet depăşită şi în cantităţi mici prea mici pentru a reprezenta un real pericol pentru vecinul răsăritean, iar celebrul IAR-80 încă nu intrase în producţia de serie[17]. Autorităţile de la Bucureşti au fost obligate să importe avioane din Germania în schimbul petrolului. Primul model oferit a fost He-112, un avion de vânătoare cu o mare putere de foc şi capabil să execute atacuri la sol împotriva trupelor lipsite de o apărare antiaeriană eficace. Prezenta dezavantajul de a fi fost cunoscut de către piloţii sovietici de pe timpul luptelor din Spania. Au fost livrate 30 de exemplare, dar două au fost distruse de piloţii români şi în iunie 1941 erau aliniate 23 de He-112 în stare de zbor şi alte 5 erau în atelierele de reparaţii. Germania a trimis 30,6% din producţia de He-112 aliatului din est. Se poate motiva că era un model uzat moral, ce nu mai interesa conducerea Luftwaffe, dar depăşea calitativ tehnica sovietică şi reprezenta 11,21% din potenţialul aeronautic românesc gata de luptă. Dacă Berlinul poate să fie acuzat că n-a oferit de la început tehnică de vârf, trebuie să amintim cititorului că toate puterile exportatoare de armament livrează la început ceea ce poate să fie contracarat cu uşurinţă. Exemplul american în relaţiile cu Marea Britanie este foarte cunoscut. Principalul sprijin l-a reprezentat trimiterea celor 50 de Me-109, coşmarul piloţilor aliaţi pe toate fronturile, armă rămasă redutabilă prin modernizări până la sfârşitul conflagraţiei. În iunie 1941 erau aliniate 30 de Me-uri, adică 14,63% din forţa aeronautică românească. Dacă ne raportăm la aviaţia de vânătoare modernă, existau 76 de aparate din care 53 erau germane (69,73%).

N-am inclus în calcule aparatele *Hurricane* de producţie britanică deoarece lipsa pieselor de schimb le putea imobiliza rapid într-o confruntare de uzură. Matematica permite foarte uşor să observăm că aliatul german a trimis tot ce a putut spre România. N-au fost uitate nici bombardierele, principalele arme ofensive. Erau gata de luptă 23 de He-111 (11,21% din totalul aviaţiei) şi reprezentau 58,9% din totalul aviaţiei moderne de bombardament mediu (am inclus în calcul doar exemplarele de S. 79)[18]. A fost asigurată şi instruirea echipajelor româneşti, ceea ce explică succesele împotriva aviatorilor sovietici. Contribuţia germană a fost esenţială pentru creşterea potenţialului ofensiv al aviaţiei române şi fără ajutorul avioanelor trupele terestre s-au aflat în situaţii delicate. N-au fost pierdute decât 43 de aparate şi, sub umbrela avioanelor Me-109, chiar şi tehnica complet perimată a putut să facă minuni[19].

---

[17] Aviaţia sovietică dispunea de bombardiere grele cvadrimotoare capabile să lovească orice fabrică din România şi avioanele de vânătoare copleşeau numeric chiar şi forţele Luftwaffe.

[18] Calculele s-au efectuat după datele din lucrarea *Eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei 22 iunie - 26 iulie 1941*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 94.

[19] *Ibidem*, p. 322.

La operaţiunile militare din 1941 au participat şi bombardiere S-79 dotate cu motoare Junkers - Jumo de 1200 CP[20]. Eficienţa aparatelor a crescut şi au reuşit să dea o lovitură grea apărării Odessei prin distrugerea unui mare depozit de muniţii[21]. Cum totalul producţiei germane de avioane în anii războiului (1939-1945) a fost de doar 94.622 exemplare, trimiterile către aliatul român nu subliniază în niciun caz un sabotaj sau o rea intenţie. Pierderile Luftwaffe în luptele aeriene şi în accidente erau foarte mari şi unităţile de elită erau mereu descompletate. România era protejată de numeroase escadrile de elită şi aviaţia americană a verificat eficienţa piloţilor experimentaţi. Mulţi au înroşit cu sângele lor câmpurile româneşti. Cum după 23 august 1944 au fost capturate 228 de avioane şi 1337 motoare de la unităţile foştilor aliaţi, se deduce simplu că obligaţiile au fost îndeplinite în limita posibilităţilor. Industria germană a livrat tehnică militară şi celorlalţi aliaţi, ceea ce nu demonstrează o necredinţă. Se poate discuta doar de neputinţă. În plus, din motive strategice, au fost exportate aparate şi către ţări neutre.

Avioanele de vânătoare sunt necesare pentru a asigura dominaţia în aer, dar bombardierele de asalt sunt necesare pentru sprijinirea trupelor împotriva inamicului superior numeric. Dacă iniţial au fost furnizate modele poloneze şi franceze, în 1943 şi 1944 au început să sosească aparate germane. Au intrat în dotare temutele Ju 87 Stuka, capabile să lovească printr-un picaj ameţitor ţinte mici şi mobile. Cum viteza era mică şi exista un timp destul de mare până la luarea altitudinii, se impunea introducerea unui model capabil să zboare la mică înălţime şi să înfrunte tirul antiaerian al armelor de calibru redus. Henschel Hs 129 a fost o soluţie de criză, dar Luftwaffe nu avea ceva mai bun la acest capitol. Au fost livrate României de exemplare.

Aviaţia prezintă avantajul vitezei cu care loveşte ţintele indicate de comandament, dar la sol este extrem de vulnerabilă. Măsurile de camuflaj pot fi utile prin dirijarea bombelor spre ţinte false, dar atacurile aeriene repetate pot distruge preţioasele piste, avioane şi unităţile de deservire. Artileria antiaeriană este indispensabilă şi germanii au trimis baterii specializate pentru apărarea zonei Prahova. S-au adăugat staţii de radiolocaţie, proiectoare şi detaşamente de pompieri. Bateriile româneşti aveau servanţi pricepuţi, dar echipamentul artileristic nu se mai ridica la nivelul războiului modern.

S-a făcut un efort material şi au fost expediate în 1944 108 tunuri de calibrul 88 mm, supranumite de germani tunurile minune acht-acht, 12 piese de calibrul 37 mm şi alte 179 de calibrul 20 mm, foarte periculoase prin debitul mare de proiectile asupra ţintelor aflate în zbor la joasă altitudine. Muniţia performantă a fost livrată tot din Germania, partea română fiind lipsită de materialele necesare producerii de explozivi pentru proiectilele cu mare viteză iniţială. Americanii, după şocul neplăcut din 1 august 1943, au renunţat la trimiterea bombardierelor B-24 în astfel de misiuni sinucigaşe. Prin aceste expedieri, zona Prahova a devenit una din cele mai bine apărate din Europa

[20] *Aviaţia română pe frontul de est şi în apărarea teritoriului*, vol. 1, Editura Tehnoprod, Bucureşti, 1993, p. 58.

[21] *Ibidem*, p. 67.

în condiţiile în care apărarea antiaeriană germană nu reuşea să interzică accesul aviaţiei inamice nici măcar deasupra capitalei Reich-ului[22].

Trimiterile de avioane au fost limitate de capacităţile industriale incorect folosite până la numirea lui Speer ca ministru. Producţia germană n-a permis nici măcar apărarea Reich-ului. Obiectivele fundamentale ale Germaniei, bazinul Ruhr, Berlinul şi Hamburgul, n-au fost la adăpost de raidurile aviaţiei aliate. Nici ţinte punctiforme cum au fost cuirasatele *Bismarck* şi *Tirpitz* n-au avut parte de o protecţie eficientă din partea aviaţiei de vânătoare.

Ajutorul german în avioane poate n-a fost semnificativ după calculele specialiştilor militari români, dar ajutoarele au constat şi-n echipamente necesare la bordul aparatelor de luptă. Astfel, au fost aduse staţii radio şi armament automat în cantităţi mari, inclusiv temutele tunuri de calibrul 20 mm[23]. Dacă se ţine cont că până la 22 iunie 1941 nu existau proiectile decât de calibrul 7,92 mm, oferta germană a însemnat o adevărată revoluţie. N-au fost uitate nici bombele necesare distrugerii ţintelor mari sau protejate prin blindaje sau beton. Zburătorii români au primit şi costume de zbor cu încălzire. Eficienţa aparatelor IAR-80 ar fi fost drastic diminuată în lipsa unor furnituri germane[24].

Concluzii. Concluzia că partea germană nu şi-a îndeplinit obligaţiile cu corectitudine trebuie să dispară din lucrările serioase de istorie. Uniunea Sovietică a ajutat mult inamicul să reziste tocmai prin artileria pierdută în 1941 şi 1942. Multe piese au fost generos oferite de germani armatei române şi au fost esenţiale pentru completarea unităţilor cu armament greu. Se poate spune că partea germană a ridicat radical nivelul de înzestrare şi pregătire al armatei române, dar capacităţile industriale n-au făcut faţă cerinţelor unui război ale cărui dimensiuni nu fuseseră anticipate de liderii politici sau militari. Chiar şi SUA, practic un continent neafectat de lupte sau bombardamente aeriene, a avut probleme cu acoperirea necesarului de echipament pentru propriile trupe. Livrările germane au urmat şi ritmul producţiei industriale, ministrul Speer reuşind o adevărată producţie de masă abia în 1944.

Chiar dacă soldaţii germani au intrat în legendă având în dotare o mitralieră MG 34 sau 42, multe unităţi au primit arme automate complet perimate încă din Primul Război Mondial. Fără să exagerăm cu ceva, chiar se stătea prost la capitolul înzestrare. Orice armă dată României sau altui aliat însemna o catastrofă pentru armata Berlinului.

Furniturile către aviaţie şi marină demonstrează că Reichul trata serios problema aprovizionării României, dar plapuma era cam mică. Barajele de pe Dunăre aveau deja la 22 iunie 1941 mine magnetice germane[25].

Spaţiul tipografic nu ne permite să intrăm şi-n domeniul colaborării pe front, dar ofiţerii români remarcau seriozitatea germană. Astfel, locotenent-colonelul Vasile

---

[22] Chiar dacă apărarea antiaeriană germană a intrat în legendă sub numele de FLAK, numărul de tunuri antiaeriene a fost insuficient. Defensiva era întărită cu tunuri capturate de la sovietici.

[23] După datele generalului Gerstenberg, până la 22 ianuarie 1943, au fost furnizate 100 de tunuri Ikaria-FF, adică arme suficiente pentru echiparea a 50 de avioane (Arhivele Militare Române, *Relaţiile militare româno-germane 1939-1944*, Editura Europa Nova, Bucureşti, 2000, p. 287).

[24] *Ibidem,* p. 287.

[25] *Eliberarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei 22 iunie - 26 iulie 1941*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 325.

Scârneci, comandantul Batalionului 3 Vânători de Munte nota că o baterie de calibrul 210 mm a tras 200 de lovituri în ajutorul aliatului încolţit de sovietici[26].

Teoria conform căreia Germania nu şi-a sprijinit aliatul din Carpaţi rămâne doar o dezinformare clasică[27], departe de adevărul ştiinţific. Viitoarele studii vor demonstra masivitatea trimiterilor de tehnică militară, arhivele fiind încă slab cercetate sau documentele se mai ascund în spatele secretelor de stat.

A FEW CONSIDERATIONS REGARDING THE GERMAN MILITARY SUPPORT FOR ROMANIA DURING THE WORLD WAR II

Abstract

The article presents a new theory about the German military support offered to Romania in 1941-1944.

[26] Vasile Scârneci, *Viaţă şi moarte în linia întâi*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 440.

[27] Vladimir Volkoff, *Tratat de dezinformare*, Antet, f.a., p. 15.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ASPECTE ALE VIEŢII COTIDIENE PITEŞTENE ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

DRAGOŞ CHISTOL[*]

Lucrarea de faţă prezintă câteva aspecte ale vieţii cotidiene piteştene generate de starea de război, când democraţia şi libertăţile cetăţeneşti au fost suprimate.

A fost o perioadă foarte dificilă, pe care autorităţile statului au încercat să o gestioneze prin diferite mijloace, inclusiv prin intermediul tipăriturilor. Astfel, în 1943, municipalitatea din Piteşti a distribuit un pliant intitulat „Cum să ne apărăm viaţa şi avutul împotriva bombelor“, iar între altele, tipăritura sfătuia oamenii să fie atenţi cu cine vorbesc şi ce anume vorbesc[1].

Un ordin al procuraturii militare, emis în baza Decretului nr. 1798 din 21 iunie 1941, şi a dispoziţiilor articolului 486 din Codul Justiţiei Militare, afişat „pe străzi, în localuri publice, instituţii publice şi particulare”[2], instituia interdicţia „de a comenta, în orice loc şi sub orice formă, sau a se comunica şi colporta, ştiri relative la operaţiunile de răsboiu, situaţia şi dislocarea trupelor române sau aliate, altele decât cele cuprinse în comunicatele oficiale române sau aliate, ori în reportajele de răsboiu publicate în ziare”[3]. Totodată, era „interzisă răspândirea în public, pe orice cale, a ştirilor difuzate de posturile de radio aparţinând ţărilor care sunt în conflict cu Puterile Axei [...] recepţionarea ştirilor difuzate de aceleaşi posturi, astfel ca să poată fi auzite de public, fie prin deschiderea ferestrelor ori aşezarea difuzoarelor către stradă sau către locuinţele vecine, fie prin recepţionarea în localuri publice (restaurante, cafenele, cofetării etc.)”[4]. Acelaşi ordin preciza că „nimeni nu va putea deţine aparate de radio-transmisiune, de telegraf sau coteţe cu porumbei călători fără autorizaţia Ministerului Apărării Naţionale”[5].

Articolul 12 al ordinului interzicea „adunarea de persoane, în localuri publice sau în locuinţe particulare, în scopul de a asculta ştirile difuzate de posturile de radio străine”, interdicţia extinzându-se „chiar şi asupra membrilor aceleiaşi familii care nu locuiesc în acelaşi apartament”[6]. În plus, localnicilor li se interzicea găzduirea străinilor

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Narcis Gherghina, *6 mai 1944 în istoria Argeşului*, în „Argesis. Studii şi comunicări”, Seria Istorie, 2001, nr. X, Piteşti, p. 395-401.
[2] Arhivele Militare Române, fond Direcţia Justiţiei Militare, dosar nr. 2130, f. 476.
[3] *Ibidem*, f. 476.
[4] *Ibidem*, f. 474.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, p. 475.

fără anunţarea autorităţilor militare sau poliţieneşti ale oraşului[7].

Pentru a preveni efectele devastatoare ale posibilelor raiduri aeriene, autorităţile locale efectuau controale prin oraş pentru a verifica dacă, noaptea, geamurile locuinţelor erau camuflate. Oamenii erau instruiţi să folosească hârtie neagră, cartoane, perdele groase, pături sau orice alt obiect ce nu trebuia să lase lumina din casă să răzbată afară[8]. Era interzis a se face focuri, noaptea, pe câmp sau în locuri virane, iar de respectarea acestui ordin erau responsabile autorităţile militare.

În cele din urmă, când bombardamentele au avut loc, în vara anului 1943, acestea au lovit cel mai mult în moralul oamenilor. Nesiguranţa, deprimarea şi furia puseseră stăpânire pe locuitorii oraşului, un raport al poliţiei din Piteşti menţionând faptul că „oamenii se plâng unii altora de neputinţa în care ne găsim de a nu opune acestor inamici nici o contramăsură”. Ei cereau autorităţilor „să se găsească o soluţie pentru a scăpa de această teroare aeriană”[9].

Economia şi comerţul local au fost şi ele afectate de starea de război. Spre exemplu, târgurile săptămânale se închideau la ora 10^{00} dimineaţa, din cauza faptului că sătenii nu mai veneau să vândă sau să cumpere produse. Situaţia devenea tot mai dificilă şi din cauza crizei alimentelor, a materiilor prime, a mărfurilor de tot felul, iar acest fapt a determinat creşterea rapidă a preţurilor, a inflaţiei şi, bineînţeles, creşterea speculei şi sărăciei. Aprovizionarea în Piteşti era deficitară, dublată, uneori, şi de calamităţile naturale, cum ar fi seceta anului 1940 sau inundaţiile anului 1941. Lipsa grâului i-a determinat pe brutari să folosească mălai sau fasole la fabricarea pâinii. Într-un final, autorităţile au luat măsura introducerii raţionalizării pâinii, zahărului, uleiului şi altor produse alimentare, distribuite acum doar pe bază de cartelă. De asemenea, din cauza sărăciei în care trăiau multe familii, municipalitatea din Piteşti a luat măsura înfiinţării a două cantine unde să poată servi masa 56 de adulţi şi 320 de elevi.

O altă problemă cu care se confruntau autorităţile locale era reprezentată de aprovizionarea cu lemne de foc necesare încălzirii locuinţelor iarna. Prefectura a fost cea care s-a implicat direct în aprovizionarea instituţiilor publice, a spitalelor, a şcolilor şi a locuitorilor, în acest sens permiţând locuitorilor din nordul judeţelor Argeş şi Muşcel, care deţineau păduri, să vină în oraşe şi să comercializeze lemne de foc. La aceasta a colaborat şi armata, punând la dispoziţia prefecturii săniile şi căruţele necesare transportului[10].

Întreprinderile care aveau contracte cu Ministerul Înzestrării Armatei, cum ar fi „Ţesătoria Română“ din Piteşti, au fost supuse rigorilor războiului. Astfel, prin decretul din 18 februarie 1941 „orice instituţie sau întreprindere de stat sau particulară putea fi militarizată oricând interesele superioare ale statului ar cere-o”[11]. Munca, în această situaţie, a devenit obligatorie. Fiecare locuitor era „obligat să servească

[7] *Ibidem*, f. 474.
[8] Narcis Gherghina, *op. cit.*, p. 395-401.
[9] Alin Calopereanu, *Bombardamentul de la 1 august 1943 şi efectele sale în judeţul Argeş*, în „Argessis. Studii şi comunicări”, Seria Istorie, 2000, nr. IX, Piteşti, p. 401-407; Marinela Badea, *Situaţia populaţiei româneşti din 1943 până la 23 august 1944*, în „Argesis. Studii şi comunicări”, Seria Istorie, 2006, nr. XV, Piteşti, p. 439-446.
[10] Dan Ovidiu Pintilie, *Informaţii privind aprovizionarea populaţiei judeţului Argeş în perioada 1941-1944*, în „Argesis. Studii şi comunicări”, Seria Istorie, 2008, nr. XVII, Piteşti, 265-269.
[11] Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura All, Bucureşti, 1999, p. 68.

interesele generale ale statului român, îndeplinind o muncă în cadrul îndeletnicirilor individuale sau de folos obştesc”[12]. Mai târziu, în acelaşi an, la 2 octombrie 1941, a fost promulgat decretul lege nr. 2741, care făcea referire la regimul muncii în timp de război: se interzicea orice încetare a lucrului în întreprinderile militarizate fără încuviinţarea prealabilă a comandantului militar al întreprinderii, a îndrumătorului militar sau a directorului stabilimentului militar al armatei. În cazul celorlalte întreprinderi, încetarea lucrului nu se făcea fără aprobarea Inspectoratului de muncă, ce era dată, exceptând cazurile de forţă majoră, cu avizul conducerii întreprinderii. Încălcarea acestor prevederi constituia faptă penală - „crimă de sabotaj“ - şi se pedepsea cu închisoare de la cinci la 20 de ani. Decretul-lege stabilea durata legală a zilei de muncă, care se prelungea până la 12 ore. Existau încă întreprinderi în care urma să se lucreze 8 ore pe zi, însă se desfiinţa repaosul duminical, iar numărul obligatoriu de ore de lucru era de 56 pe săptămână[13]. În plus, patronii aveau dreptul să suspende şi concediile de odihnă, care, practic, au fost desfiinţate[14]. În ianuarie 1942, a fost aprobată „Legea de reglementare a muncii pe timp de război”. Conform acesteia, salariile erau la nivelul minim pentru toţi lucrătorii. În ceea ce-i priveşte pe salariaţii publici, s-a luat hotărârea că aceştia sunt chemaţi în „serviciul naţiunii”.

În presă s-a instituit cenzura, pentru că se considera că aceasta trebuie să pregătească opinia publică „printr-o propagandă care să fie susţinută de toate jurnalele…”[15]. Cenzura s-a instituit la nivelul tuturor publicaţiilor, indiferent de profilul acestora, inclusiv la nivelul celor cu caracter ştiinţific, care vor fi aprobate doar de către Consiliul de Miniştri. Cărţile anterior apărute şi autorizate de fostele guvernări erau retrase dacă se constata faptul că „sunt străine de ideologia şi orientarea politică şi naţională a noului stat”[16].

Deşi sfârşit războiul, efectele sale nu vor dispărea în 1945, ci ele vor continua şi în deceniile viitoare, odată cu instaurarea regimului comunist în România.

ASPECTS OF THE EVERY DAY LIFE IN PITEŞTI DURING THE WORLD WAR II

Abstract

The present paper presents a few aspects of the every day life during the war. The economical & the commercial life of the town, as well as the new regime of working that the authorities instituted & the fact that the media was censored, all these represented restrictions for the democracy & the citizens’ freedom, completely affected in the following decades by the communist dictatorship.

[12] *Ibidem.*
[13] Coord. Aron Petric, *Istoria României între anii 1918-1981,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981, p. 33.
[14] *Ibidem.*
[15] Apud. Dinu C. Giurescu, *op. cit.,* p. 63.
[16] A.M.R, fond Marele Stat Major, Secţia 3 Operaţii, dosar nr. 2088 (1942), f. 1001.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ARMAND CĂLINESCU - AVATARUL UNUI SIMBOL

AUREL RADU*

În mai 1939, Petre Petrescu, primarului oraşului Piteşti, îi acorda lui Armand Călinescu cetăţenia de onoare „pentru merite deosebite în toată viaţa publică, pentru marea cinste ce face oraşului natal şi pentru servicii de cea mai mare importanţă aduse comunei urbane Piteşti". Printre meritele „deosebite" în viaţa publică i se remarca calitatea de „prim sfetnic al Tronului şi în această supremă demnitate, însuşi Majestatea Sa Regele Carol al II-lea i-a recunoscut ţinuta înalt patriotică" şi acele „mari lucrări de interes obştesc" cum au fost: pavarea străzilor Viilor, Craiovei şi Trivalea, asanarea Cimitirului şi altele, pentru care i se datorează „nepieritoare recunoştinţă", după cum susţinea primarul Piteştiului[1].

În acelaşi an, pe 21 septembrie 1939, Armand Călinescu este asasinat de o bandă de legionari, asasinatul fiind dictat de legea talionului, întrucât în calitate de ministru de Interne, acesta a fost implicat în executarea ordinului regelui Carol al II-lea de asasinare în închisoare a liderului legionar Corneliu Zelea Codreanu în 30 noiembrie 1938. Regele Carol al II-lea răspunde la asasinat, ordonând alte asasinate. Făptuitorii au fost prinşi, executaţi sumar şi aduşi la locul faptei. În fiecare oraş reşedinţă de judeţ alţi legionari sunt executaţi în aceiaşi manieră fiind lăsaţi să zacă în văzul publicului.

După asasinarea primului-ministru, autorităţile de la nivel local, în frunte cu prefectul judeţului Argeş, colonelul Petre Cameniţă, au exploatat din punct de vedere politic situaţia şi s-au grăbit să ridice un monument în oraşul Piteşti pentru „Marele Bărbat de Stat", fostul preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Notabilităţile oraşului şi ale judeţului, senatorii şi deputaţii de judeţ au fost convocaţi în 21 noiembrie 1939 la sediul Prefecturii Argeş unde s-a constituit un Comitet restrâns format din: Petre Cameniţă (prefectul judeţului), Ion Purcăreanu (senator), Mihai Mihăileanu (deputat), Vasile Viespescu (docent universitar), Hristache Argeşanu (prim-preşedinte al Tribunalului Argeş), Spiridon Emanoil (avocat), Ştefan Minoescu şi N. Niculescu-Lungu (secretarii judeţeni ai FRN Argeş) care prin liste de subscripţie aprobate de Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale vor colecta fonduri de la „foştii prieteni şi admiratori ai bărbatului de stat", Armand Călinescu în vederea construirii unui monument[2].

---

* Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale - Argeş, Piteşti.

[1] Arhivele Naţionale - Serviciul Judeţean Argeş (în continuare SJAN Argeş), fond *Primăria Piteşti*, dosar 24/1939, f. 1-5.

[2] SJAN Argeş, fond *Prefectura Argeş*, dosar 130/1939, f. 1, 10, 13.

Pretorii de plasă au fost rugaţi să facă presiuni asupra comunelor din judeţ ca „să dea din sold cât mai mult pentru monumentul lui Armand Călinescu”, circa 500.000 lei, ceea ce însemna ca fiecare comuna să contribuie cu suma de 5.000 lei, iar îndeplinirea acestei măsuri să fie făcută „fără zgomot şi cu dragostea pioasă pe care s-o păstrăm marelui dispărut”[3].

Sumele încasate s-au ridicat la peste 1.600.000 lei, cea mai mare sumă provenind din contribuţia Ministerului de Interne (1.000.000 lei) care a plătit bustul lui Armand Călinescu, plus contribuţia comunelor (388.000 lei) şi colectele de pe listele de subscripţie (237.517 lei). Suma totală colectată a fost mai mare decât valoarea bustului comandat care a fost evaluat iniţial în jurul sumei de 1.100.000 lei. În urma propunerii văduvei defunctului, Adela Călinescu, s-a aprobat ca suma rămasă să fie cheltuită pentru construirea unei fântâni publice pe moşia sa, la răscrucea drumului Ciupa cu Căteasca-Teiu, lucrare care s-a executat[4].

Am prezentat mai jos o situaţie cu persoanele care au primit liste de subscripţie, la care se mai adaugă şi cele primite de 113 primari ai comunelor rurale[5], după cum urmează:

Nr. crt.	**Numele şi prenumele**	**Calitatea**	**Suma subscrisă (lei)**
1.	Petre Cameniţă	Prefect de Argeş	63.611
2.	Constantin Rătescu	Primar al oraşului Piteşti	-
3.	Ştefan Minoescu	Senator	35.000
4.	Mihail Mihăileanu	Deputat	-
5.	Nicolae Bobancu	Deputat	-
6.	Ion Hodoroagă	Deputat	6.750
7.	Constantin Procopiu	Secretar general M. Finanţe	-
8.	Vasile Viespescu	Avocat şi Primar al Sectorului Galben Bucureşti	32.000
9.	Nicolae Ghimpa	Consilier Curtea de Apel, Secţia a VII-a Bucureşti	6.450
10.	Inginer Oprea Rădescu	Director Direcţia VI Silvică	12.376
11.	Nae Gheorghiu	Preşedinte al Camerei Agricole Argeş	1.875
12.	N. Vişoiu	Director Liceul Comercial Piteşti	500
13.	B. Ionescu Siseşti	Director Liceul Industrial Piteşti	1.863
14.	H. Argeşanu	Prim-preşedinte Tribunal Argeş	10.800
15.	N. Nicolescu-Lungu	Secretar FRN Curtea de Argeş	5.000
16.	Ana Georgescu	Directoare Liceul de Fete Piteşti	5.700
17.	Ana Filipescu	Directoare Liceul Industrial de Fete Piteşti	2.330
18.	Anastasia col. Bănescu	Directoare Liceul Casnic de Fete Piteşti	3.200

[3] *Ibidem*, f. 14.
[4] *Ibidem*, f. 47.
[5] *Ibidem*, dosar 130/1939, f. 3 şi dosar 129/1940, f. 4.

19.	Sevasta Stavarache	Directoare Şcoala Normală de Fete	2.540
20.	Maria dr. Pristăvescu	Preşedinte Crucea Roşie	4.000
21.	Elena P. Stavăr	Preşedinte „Sprijin Bătrâneţilor”	3.000
22.	Emil Varabiescu	Administraţia Financiară Argeş – Încasări	9.000
23.	Gheorghe Anghel	Administraţia Financiară Argeş – Constatare	10.000
24.	P. Dumitrescu	Inspector şcolar	16.800
25.	Dr. I. Creangă	Medic primar al judeţului	3.568
26.	Dr. Victor Enescu	Medic şef al oraşului Piteşti	2.370
27.	Av. Marin Constantinescu	Ajutor de primar Piteşti	9.500
28.	Al. Retevoescu	Primar Curtea de Argeş	-
29.	C. Zamfirescu	Director Casa de Asigurări	-
30.	Colonel Al. Grecescu	Preşedinte Societatea Mărăşti	17.550
31.	Spiridon Emanoil	Avocat	13.200
32.	Ing. Sorin Nicolescu	Serviciul Drumuri Naţionale	2.550
33.	Ing. Petre Ioan	Serviciul Tehnic al judeţului Argeş	505
34.	Marin Stănescu B. Nicolae	Comandant Legiunea de Jandarmi Argeş	2.000
35.	Teodor Damian	Şeful Poliţiei Piteşti	3.610
36.		Diriginte al PTT Piteşti	535
37.	Ştefan Fanian	Şef Staţia CFR Piteşti	-
38.	Maior D. Teodoreanu	Comandant Garda Naţională FRN	6.900
39.	Pr. I. Postelnicescu	Protoiereul judeţului	5.150
40.	Velicu Atanasiu	Decanul Baroului Argeş	-
41.	N. Mareş	Inspector şcolar Argeş	-
42.	I. Garofoiu	Profesor	-
43.	Adrian Vasiliu	Director BNR	-
44.	Petre Dumitrescu	Inspector şcolar	-
45.	Spiridon Emanuil	Avocat	-
46.	Pârvan	Preot Humele	5.920
47.	Ioan Filipescu	Pretor Plasa Bascov	900
48.	A. Petruc	Pretor Plasa Piteşti	550
49.	Traian Mardan	Pretor Plasa Topolog	300
50.	I. Ioaniu	Pretor Plasa Teleorman (Costeşti)	300
51.	Ştefan Popovici	Pretor Plasa Oltul (Jiblea)	600
52.	Marin Paţac	Pretor Plasa Dâmbovnic (Rociu)	1.100
53.	Bucurescu	Pretor Plasa Curtea de Argeş	190
54.	Petre N. Dumitrescu	Mălureni Bădiceni	-
TOTAL			**486.107**

Prefectul judeţului a contribuit personal cu suma de 5.000 lei, iar primarul oraşului Piteşti, avocatul Constantin Rătescu cu 10.000 lei. În septembrie 1940, nou numitul prefect legionar Mihail Georgescu îl ameninţa pe primar că: „Din ordin vă

comunic că până astăzi 26.09.1940 orele 18.00 va trebui să depuneţi Prefecturii de Argeş sumele realizate rămânând a se aviza ulterior asupra scopului iniţial şi întrebuinţării actuale a sumelor". Primarul a refuzat să „verse" banii văzând că nu se mai face monumentul şi susţinea că: „Această subscripţie s-a făcut pentru un scop bine determinat. Întrucât n-am vărsat banii înţeleg să retrag subscripţiunea. Legalmente şi pe speţă n-am nicio obligaţie eu personal de a vărsa banii mei. Aştept să fiu executat prin mijloacele prevăzute de lege, pentru a mă apăra conform legii"[6].

De asemenea, pe lista de subscripţie a deputatului Ştefan Minoescu se regăsesc următorii donatori: Ţesătoria Română din Piteşti (20.000 lei), F. H. Bomchis din Bucureşti, administratorul delegat al societăţii Ţesătoria Română (5.000 lei), A. Raes din Bruxelles (5.000 lei) şi Victor Goldschmidt din Paris (5.000 lei). Pe lista av. V. Viespescu s-au aflat: Cancicov Mircea (5.000 lei), Banca de Credit Românesc (10.000 lei), D. Alimănişteanu (5.000 lei), I. Boambă (2.000 lei), Industria Textilă Arădană (10.000 lei), adică 32.000 lei, în timp ce suma de 61.000 lei a fost restituită donatorilor având în vedere că lucrarea nu se mai execută, după cum urmează: Societatea de Gaz şi Electricitate (30.000 lei), ing. N. Caranfil (1.000 lei) şi V. Viespescu (30.000 lei)[7].

După preluarea puterii în stat de către legionari şi generalul Antonescu, construirea monumentului nu a mai reprezentat vreo prioritate, căci noul prefect legionar al judeţului dr. Mihail Georgescu, într-o „publicaţiune" din 16 decembrie 1940 susţinea că: „După 22 septembrie 1939 – ziua în care sute de legionari au fost târâţi în miez de noapte din căminurile lor şi asasinaţi în margini de drum -, autoritatea care a patronat aceste asasinate a luat iniţiativa ridicării unui bust *Marelui Bărbat de Stat* Armand Călinescu. *Călăul Neamului* se cerea imortalizat în bronz pentru că a asasinat cu laţul pe Căpitan şi ceilalţi 13 martiri. S-au deschis larg pe acel timp buzunarele multora din cei care astăzi nu găsesc un leu pentru sărăcimea ce se sbate în nevoi şi foame. Unii au dat de frica teroarei ce se exercita, alţii au dat cu bucuria şi satisfacţia ce le-o oferea spectacolul organizat de autorităţi: oameni nevinovaţi şi nejudecaţi aruncaţi ciuruiţi de gloanţele asasinilor în margine de drum şi la răspântii". Prefectul legionar mai arăta că bustul lui Armand Călinescu care a fost realizat din banii daţi de Ministerul de Interne şi „plimbat într-un camion pe străzile din Piteşti şi Bucureşti", a fost predat Arsenalului Armatei după ce a fost găsit la Curtea de Argeş „meşteşugit ascuns de părtaşii jafurilor"[8].

În mod demagogic şi populist prefectul a propus ca suma rămasă în urma colectei să fie folosită pentru a cumpăra porumb şi încălţăminte pentru săracii din nordul judeţului după cum susţinea acesta: „În pragul iernei, în ajunul sărbătorilor când cei ce au nu pridideşc cu adunatul, trebuie să ne gândim la colibele răzleţite prin văgăunele munţilor în care în jurul unei vetre reci stau copii pustiiţi de foame"[9]. Totuşi, banii nu au fost folosiţi pentru ajutorarea săracilor… căci în martie-aprilie 1941, sumele „donate" iniţial au fost restituite comunelor judeţului[10].

[6] *Ibidem*, dosar 129/1940, f. 9, 10.
[7] *Ibidem*, f. 14, 19.
[8] *Ibidem*, dosar 130/1939, f. 74.
[9] *Ibidem*, f. 74.
[10] *Ibidem*, dosar 21/1941, f. 14

Pentru a lovi şi mai mult în imaginea lui Armand Călinescu o Comisie specială pentru controlul fondurilor secrete şi de ordine publică înfiinţată pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri a pus sechestru pe întreaga avere mobilă a defunctului Armand Călinescu, sub acuzaţia că în timpul cât a fost prim-ministru a frustrat statul cu suma de 35.246.000 lei. În 16 ianuarie 1941 s-a pus sechestru asigurător pe toate bunurile mobile aflate în vila din comuna Ciupa (astăzi comuna Răteşti) care au fost lăsate în custodia administratorului moşiei, Costache Victor. Administratorul moşiei a fost nevoit să se deplaseze la Bucureşti pentru a aduce la cunoştinţa Adelei Călinescu informaţii despre sechestru şi pentru a-i preda cheile vilei de la Ciupa.

Aceiaşi Comisie a pus un sechestru asigurător penal pentru suma de 11.022.302 lei, pe averea mobilă a fostului demnitar aflată în comuna Ciomăgeşti. Având în vedere că era în iarna anului 1941, portărelul şef Grigorescu de pe lângă Tribunalul Argeş care a fost delegat pentru aplicarea sechestrului, fără să aibă la dispoziţie niciun mijloc de transport, îi solicita primarului comunei Ciomăgeşti, o comună izolată mai ales pe timp de iarnă, să-i pună la dispoziţie în ianuarie 1941 o sanie[11]!

Totuşi, la scurt timp după rebeliunea legionară, în februarie 1941, a fost ridicat sechestrul de pe averea mobilă, pe motivul că bunurile sechestrate erau proprietatea doamnei Adela Călinescu de la defunctul ei tată, maiorul Alexandru Barangă, fost mare proprietar în comuna Ciupa. În schimb, tot cu aceeaşi ocazie s-a aplicat sechestru pe un teren arabil în suprafaţă de 25 hectare, întrucât s-a constatat că este proprietatea defunctului Armand Călinescu provenit prin cumpărare[12].

După Rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941, în notele informative întocmite de Legiunea de Jandarmi Argeş apar informaţii legate de profanarea mormântului familiei Călinescu din Curtea de Argeş. Locotenent colonelul Modest Isopescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Argeş relata că în urma deplasării cu maşina la cimitirul din Curtea de Argeş s-au constat următoarele: „Cavoul este crăpat, o parte din acoperiş şi plasa din faţa criptei este stricată, iar parte din acoperişul sicriului lui Armand Călinescu este stricat, aşa că i se vedeau pantofii. Prin grija primarului oraşului Curtea de Argeş, s-au astupat crăpăturile în mod provizoriu cu cărămizi, anunţându-se familia ca să vină să ia măsuri de repararea criptei”[13].

În urma anchetelor a reieşit că în seara Rebeliunii legionare din 21-22 ianuarie 1941, doi elevi de la Seminarul Teologic din Curtea de Argeş, Ionescu Florian şi Dragomir Grigorie, au pătruns cu forţa peste paznicul cimitirului din oraş care le-a înmânat cheile de la cripta familiei Călinescu, sub ameninţarea revolverului. Elevii seminarişti ajutaţi de Niţă Gheorghe şi Preda Constantin au ridicat cu această ocazie placa de marmură de pe mormânt.

Legionarii Niţă Gheorghe şi Preda Constantin, fără să aibă o funcţie calificată, erau angajaţi la Cooperativa Forestieră „Munţii Argeşului” din Curtea de Argeş de

[11] *Ibidem*, dosar 15/1941, f. 1-8.

[12] Prin actul de vânzare din 28 iulie 1939, Maria Barangă îi vinde ginerelui său Armand Călinescu un teren arabil în suprafaţă de 50 ha cumpărat în 1929 de la Elena Popescu Racova, teren aflat în partea dinspre Vlădeasa-Mozac şi cu un drum de acces la şoseaua Teiu-Furduieşti, apud SJAN Argeş, fond *Inspectoratul II Cadastral Piteşti*, dosar 25/1945-1946, f. 263.

[13] SJAN Argeş, fond *Legiunea de Jandarmi Argeş*, dosar 14/1941, f. 43-44.

către preşedintele legionar al cooperativei, avocatul Apostol Dumitru născut în 1905 în comuna Şuici care era şi şeful legionarilor din plasa Curtea de Argeş. În imobilul deţinut de această cooperativă în strada Negru Vodă, nr. 47 era instalat sediul legionar din oraş. De asemenea, profesorul Mihăilescu H. de la Seminarul Teologic din oraş şi membru în consiliul de administraţie al Cooperativei „Munţii Argeşului", a fost cel care a mers în zilele de rebeliune la Piteşti în frunte unei echipe formată din elevi seminarişti şi oameni de prin satele din jur[14].

În seara următoare, pe la orele 23.00, au revenit cu toţii în cimitir fiind susţinuţi de Popescu Gh. Ion şi Popescu Ion (contabili la aceeaşi cooperativă) şi alte persoane neidentificate care împreună au minat cavoul şi l-au detonat. După reconstituirea faptelor, elevii seminarişti şi angajaţii de la Cooperativa „Munţii Argeşului" care au contribuit direct la detonarea criptei familiei Călinescu, au fost înaintaţi pentru a fi judecaţi de Tribunalul Militar al Corpului I Armată Craiova, cu excepţia lui Popescu Ion şi Popescu Gh. Ion care erau dispăruţi şi daţi în urmărire alături de alte persoane părtaşe[15]. Pentru exemplificare, avocatul Dumitru Apostol a fost condamnat la trei luni de închisoare corecţională şi mobilizat pentru a fi trimis pe font[16]. La sfârşitul războiului, acesta din urmă a organizat un grup de rezistenţă anti-comunistă în nodul judeţului Argeş, pe Valea Topologului, fiind prins în 1948 când a fost condamnat la închisoare şi împuşcat la scurt timp[17].

La finele celui de-al Doilea Război Mondial, cu ocazia lucrărilor de reformă agrară din 1945, Comisia de expropriere a plasei Rociu prezidată de C. Stanciu făcea cunoscut că până la definitivarea legii, Adela Călinescu şi fiul său Barbu Călinescu stabilit în Marea Britanie, dinainte de începerea războiului, rămâneau cu o cotă legală de 100 ha, câte 50 ha de fiecare. Această cotă legală era cuprinsă în următoarele hotare: la apus cu şoseaua Teiu-Furduieşti, la răsărit cu şoseaua Ciupa, la miazăzi cu proprietatea locuitorilor din comuna Teiu-Vale şi cu proprietatea Elenei Zamfirescu (fostă Popescu-Racova), iar la miazănoapte cu loturile locuitorilor din Furduieşti şi Răteşti. Terenul expropriat a fost folosit pentru împroprietărirea locuitorilor din Teiu-Deal, însă membri Comitetului de împroprietărire din comuna Teiu-Deal au fost nemulţumiţi deoarece în urma contestaţiei Adelei Călinescu i-a fost rezervată de către Comisia de reformă agrară de la nivelul Ministerului Agriculturii cota de 100 ha teren, sub denumirea de „Fermă model"[18].

Prefectul judeţului, C. Chiriac care era membru în Comisia judeţeană de reformă agrară a înaintat un memoriu vehement adresat ministrului Agriculturii şi Domeniilor – Direcţia Proprietăţii şi a Bunurilor Statului în 11 iulie 1946 şi susţinea că la nivel judeţean Barbu Călinescu a fost şi trebuie socotit „absenteist" fiind plecat din ţară şi nu trebuia făcută vreo excepţie de la expropriere pentru cei plecaţi la studii în străinătate.

Comisia judeţeană i-a rezervat Adelei Călinescu o suprafaţă de numai 50 ha teren arabil, plus conacul, pădurea şi zăvoiul, arătând că în comună sunt oameni săraci

[14] *Ibidem*, fond *Prefectura Argeş*, dosar 14/1941, f. 80-82.
[15] *Ibidem*, fond *Legiunea de Jandarmi Argeş*, dosar 14/1941, f. 86.
[16] *Ibidem*, fond *Prefectura Argeş*, dosar 211/1941, f. 11, 19.
[17] http://www.procesulcomunismului.com, 2012.
[18] SJAN Argeş, fond *Inspectoratul II Cadastral Piteşti*, dosar 25/1945-1946, f. 258, 262.

şi mai ales că măsurătorile erau făcute şi suprafeţele corespunzătoare date îndreptăţiţilor la împroprietărire, iar înmânarea titlurilor de proprietate era în curs, astfel încât „orice revenire asupra celor stabilite de comisia judeţeană şi a stărilor de fapt existente, ar produce mari tulburări în sânul populaţiei, care nu sunt de dorit în nicio împrejurare”, după cum susţinea cu patos prefectul[19].

Adela Călinescu susţinea că s-a dat o interpretare greşită noţiunii de „absenteist” căci după cum afirma aceasta dacă „s-ar fi ţinut socoteală de actele ce am prezentat între care se găseşte şi un certificat eliberat de Ministerul Instrucţiunii, desigur că nu s-ar fi ajuns la decizia ce s-a dat considerând pe Barbu Ar. Călinescu absenteist care nu a plecat din ţară ca să se plimbe, ci forţat, terorizat de bandele legionare şi a plecat ca să studieze şi din cauza războiului nu a mai putut reveni în ţară”[20].

De asemenea, în comuna Ciomăgeşti a fost expropriată şi moşia pe care Barbu Călinescu o primise de la tatăl său, în suprafaţă de 75 ha, din care 60 ha pădure şi 15 ha, curtea conacului, livezi de pruni şi fân. Prin procesul verbal din aprilie 1945, Comitetul comunal de împroprietărire al comunei Ciomăgeşti a expropriat în întregime terenul arabil, livezile şi fâneţele, în suprafaţă de 21 ha, precum şi conacul moşiei care avea următoarele „binale”:

- o casă cu trei camere învelită cu fier;
- două case mai mici cu câte două camere învelite cu şiţă;
- o magazie pentru vase cu polată în spate învelită cu şiţă şi ţiglă;
- o povarnă învelită cu şiţă;
- un pătul învelit cu şiţă.

Terenul expropriat a fost rezervat pe seama statului pentru a fi folosit ca centru pomicol şi horticol[21].

Prin legea 1948, întreaga moşie de la Ciupa a fost naţionalizată în prezenţa delegatului PMR Argeş, Teodor Bachide, a fostului administrator Victor Costache şi a administratorului Constantin Necula. Procesul verbal de luare în primire a bunurilor mobile şi imobile se întinde pe 18 file. Bunurile imobile din care făceau parte terenurile în suprafaţă de 100 ha:

- păşuni (11 ha), păduri (4,50 ha), curte (1 ha), neproductiv 2 (ha), arabil (71 ha), livezi (10 ha), vii (0,50 ha) şi construcţiile:

- o vilă (325 mp, vezi foto 1, vila din Ciupa, Răteşti), o locuinţă de iarnă pentru administrator (161 mp), un coşar porumb (72 mp), o magazie de grâu din scândură, acoperită cu ţiglă (136 mp), o remiză pentru trăsuri, din scândură, acoperită cu ţiglă (176 mp), o oierie din scândură, acoperită cu tablă (207 mp), o locuinţă de vară pentru administraţie din zid acoperită cu ţiglă (45 mp), o bucătărie de vară din scândură acoperită cu tablă (9 mp), un coteţ de păsări, din lemn, acoperit cu tablă (6 mp), un coteţ de iepuri de casă, din scândură, acoperit cu tablă (6 mp), o uscătorie prune cu 24 de grătare, din zid, acoperită cu ţiglă (25,30 mp), o clădire cu instalaţie şi magazie pentru fabricat ţuică, construită din zid, acoperită cu ţiglă (96 mp), un fânar din ştachete de lemn, acoperit cu tablă (67 mp), un grajd cu fânar, din zid, acoperit cu ţiglă (432

---

19 *Ibidem*, f. 251.
20 *Ibidem*, f. 251.
21 *Ibidem*, f. 270, 273.

mp), o cocină de porci cu opt boxe, din zid, acoperită cu tablă (117 mp), un coteţ de păsări din zid, acoperit cu tablă (31 mp) şi unul acoperit cu ţiglă (20 mp), o gheţărie din zid, acoperită cu ţiglă (18 mp), o polată pentru stupi, acoperită cu tablă (42 mp).

Vila din Ciupa - Răteşti.

Printre obiectele confiscate şi trecute în inventarul bunurilor mobile aflate în clădirea principală, la etaj, s-au găsit 25 de tablouri (pe sticlă, în ulei şi acuarelă) fără să fie trecut autorul ci numai subiectul lucrării, din care două se aflau în podul locuinţei, unde s-au mai găsit 22 volume din „La Petite Illustration", legate în verde, 52 reviste „Deux Mondes", 9 volume „Enciclopedia Cadillac", 8 volume de medicină veterinară, 4 volume din „Istoria militară" a generalului Dabija şi alte 50 de reviste diferite. Un singur obiect de inventar a fost „trimis ca obiect de valoare" (nu ştim unde), fiind vorba de un şal de mătase croşetată! De asemenea, inventarul conţine în aparenţă toate bunurile găsite, cu o scrupulozitate care frizează ridicolul şi absurdul situaţiei, fiind trecute inclusiv 13 perechi de ciorapi *file d'ecose* uzate, 4 perechi de şosete purtate, 5 perechi de mănuşi de damă purtate[22] etc.

Deşi în prezent, în Argeş şi în ţară există străzi şi licee botezate în cinstea lui Armand Călinescu, încă nu există niciun monument expus într-un spaţiu public, cu excepţia unui monument modest, placat cu marmură, aflat în Bucureşti, la intersecţia

[22] *Ibidem*, dosar 70/1948, f. 87-109.

bulevardelor Eroilor cu Eroii Sanitari. Acest monument ridicat pe locul unde a fost asasinat Armand Călinescu i se datorează lui Barbu Călinescu, unicul fiu al lui Armand Călinescu şi al Adelei, fiind dezvelit la 21 septembrie 1991 în prezenţa reprezentanţilor autorităţilor administrative, culturale şi militare ale ţării[23].

Nicolae Iorga şi Armand Călinescu.

Din păcate, în prezent acest monument este vandalizat, întrucât placa de marmură cu inscripţia „Aici a căzut la datorie primul-ministru Armand Călinescu" este smulsă, împreună cu celelalte plăci de marmură care îmbrăcă monumentul de beton. La un moment dat, pe monument a apărut scris chiar şi numele lui Miţi Dumitrescu, cel care a condus banda de legionari asasini. Ironia sorţii e că a rămas intactă doar placa pe care sunt inscripţionate cuvintele lui N. Iorga (vezi foto 2, Nicolae Iorga cu Armand Călinescu), o altă victimă a legionarilor, „Un om s-a jertfit pentru liniştea ţării sale înăuntru şi pentru independenţa ei politică în afară".

Pentru unii, Armand Călinescu reprezintă doar un simbol al luptei intransigente cu fanatismul mişcării legionare, expresie a extremismului de dreapta în România, în acele vremuri tulburi pe plan politic intern şi extern, în timp ce pentru alţii este doar un simbol al executantului umil al ordinelor venite din partea regelui playboy Carol al II-lea şi responsabilul moral pentru moartea liderului legionar şi mai ales carismatic Corneliu Zelea Codreanu.

Cert este că Armand Călinescu este un alt personaj controversat din istoria noastă contemporană zbuciumată, el nu este un „erou naţional" şi nici nu trebuie să fie folosit în vreun panteon ideologic, el este un personaj istoric cu lumini şi umbre care trebuie asumat ca atare, adică fără ură şi fără părtinire.

---

[23] http://www.armandcalinescu.go.ro, 2013.

ARMAND CALINESCU – THE AVATAR OF A SYMBOL

Abstract

Armand Calinescu was the Prime Minister of Romania in a troubled period in the history of the country (7 March 1939 – 21 September 1939), being murdered by a band of Legionnaires in Bucharest in the car he was traveling with.

Local authorities in Pitesti, home town of the former Prime Minister, imposed an administrative "offertory" and through this money was raised to build a monument in his honor in this town. However, the bust was made using Ministry of Interior money, but was not unveiled, as after the Legionnaires came to power it was seized by the Army and finally track of it was lost. Also, under the pretext of misappropriation, the Legionnaires seized all personal property that Armand Calinescu had in Ciupa (today Ratesti commune) and Ciomagesti from Arges County.

On 21-22 January 1941, the Legionnaires desecrated Armand's grave in Curtea de Arges, which they blew up. In this action were involved inclusively pupils from the local Theological Seminary and the group chief, lawyer Dumitru Apostol. The latter, who after the war organized an anticommunist resistance group in the northern area of the Arges County, was caught in 1948, when he was sentenced to prison and shot shortly after.

On 21 September 1991, Armand Calinescu's son Barbu, who had settled in Cambridge before the Second World War, unveiled a modest marble monument in Bucharest near the site of the assassination of his father. This monument was vandalized by the neo-Legionnaires followers, who were in the same situation as present...

For some, Armand Calinescu is just a symbol of the uncompromising fight with the Iron Guard, the fanatical expression of right-wing extremism in Romania in those turbulent times of internal and external politics, while for others he is just the symbol of a humble performer of orders coming from the "playboy king" Carol II, and the one morally responsible for the death of the especially charismatic legionnaire leader Corneliu Zelea Codreanu.

The fact is that Armand Calinescu is just another controversial figure in our troubled contemporary history. He is not a "national hero" and should not be used in any ideological pantheon, but a historical figure with both "flaws and assets" and should be taken as such, namely without hatred and without bias.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ASPECTE PRIVIND ACTIVITATEA PARTIDULUI SOCIAL DEMOCRAT - TITEL PETRESCU ÎN ARGEŞ (1945-1948)

VALENTIN MOTREANU*

Partidul Social Democrat s-a înfiinţat la 31 ianuarie 1910, fiind condus de I. C. Frimu, Mihai Gh. Bujor, Christian Racovschi, Dimitrie Marinescu şi Constantin Vasilescu. Un rol important continuă să îl joace Dobrogeanu Gherea, a cărui lucrare *Neoiobăgia* a avut o influenţă importantă asupra orientării partidului.

În decembrie 1918, P.S.D.R. s-a rupt în mai multe grupuri disidente. La Congresul din 7 mai 1927, mişcarea socialistă din România s-a unificat prin constituirea Partidului Social Democrat format din George Grigorovici, Constantin Titel Petrescu, Ilie Moscovici, Şerban Voinea, Iosif Jumanca, Ioan Flueraş, Ştefan Voitec, Theodor Iordănescu şi alţii.

Perioada de după Primul Război Mondial a însemnat pentru România, ca de altfel şi pentru restul ţărilor implicate în conflict o perioadă de frământări. Regimul politic antebelic a fost total transformat, iar noua înfăţişare politică, economică, socială, teritorială şi demografică a Regatului României a pus capăt anumitor chestiuni (înfăptuirea idealului naţional, introducerea votului universal, reforma agrară), dar a deschis altele, ce se vor dovedi extrem de dificil de surmontat, problema minorităţilor naţionale şi integrarea acestora, dezvoltarea mişcărilor extremiste, formaţiuni ce promiteau adepţilor săi rezolvarea tuturor problemelor României din acel moment prin transformarea radicală a societăţii româneşti.

În perioada dictaturii regale, P.S.D. şi-a continuat activitatea în ilegalitate, sub conducerea lui Constantin Titel Petrescu. Deşi se aflau în tratative cu comuniştii pentru organizarea luptei antifasciste, social-democraţii români au întrerupt contactele cu comuniştii care duceau o politică antinaţională pentru anexarea Basarabiei şi Bucovinei de N la U.R.S.S.

După 23 august 1944, P.S.D. a fost implicat în constituirea primelor cabinete provizorii, dar la instalarea guvernului Petru Groza, în martie 1945, Constantin Titel Petrescu şi alţi lideri regionali ai P.S.D. au refuzat să participe.

P.S.D. era în pragul scindării deoarece o parte a socialiştilor doreau o colaborare cu comuniştii. La conferinţa din decembrie 1945, în urma hotărârii majorităţii delegaţiilor de a merge în alegerile parlamentare pe liste comune cu P.C.R., Constantin Titel Petrescu şi susţinătorii săi au părăsit P.S.D.R, constituindu-se apoi, în mai 1946, P.S.D. Independent.

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

Sediul central al organizaţiei Partidului Social Democrat Piteşti era undeva pe strada Doamna Bălaşa, iar biroul executiv era format din: Nicolescu Ioan, Buşniţă Teodor, Pisculungeanu Matei, Dionisie Georgescu, Stănescu Rosseti[1].

Alegerile pentru diverse acţiuni (alegerea Comitetului Judeţean dar şi altele), aveau loc la Teatrul Comunal şi în ceea ce priveşte şedinţele sau alte alegeri orăşeneşti, acestea se ţineau în sediul Primăriei Piteşti, actualmente Galeria de Artă Rudolf Schweitzer-Cumpăna[2]. Pentru şedinţe şi diverse petreceri, aniversări, baluri era închiriat spaţiul Cercului Militar al Ofiţerilor. În adresa nr. 1 din 2 ianuarie 1948 se făcea cunoscut organizaţiei P.S.D. că „s-a aprobat închirierea saloanelor Cercului Militar, tariful de închiriere fiind fixat la suma de 3 000 lei, plus lumină şi materiale ca: 40 litri de benzină, 6 cutii ceară de parchet, 30 pachete de sârmă, o perie de lustruit parchetul”[3].

La întrunirea marilor adunări (Congrese) de la Bucureşti veneau circulare de la organizaţia P.S.D. Bucureşti pentru a se strânge o sumă de bani necesară desfăşurării congresului, această contribuţie fiind egală cu cotizaţia lunară pe care o plătea fiecare membru.

În zilele de 18 şi 19 ianuarie 1947, la şedinţele din cadrul organizaţiei PSD Argeş, s-au stabilit următoare taxe de înscriere, a cărţilor de membru şi a cotizaţiilor, începând cu 1 martie 1947[4]: taxa de înscriere să fie de 1 000 lei pentru sate şi 2 000 lei pentru oraş; cartea de membru urma să coste 1 000 de lei; timbru orăşenesc va costa tot 1 000 de lei, iar cel sătesc va fi de 500 de lei.

Circulara nr. 1 192 din 24 noiembrie, emisă de organizaţia P.S.D. Argeş, stabilea ca, la 10 decembrie 1947, să se desfăşoare un recensământ care să aibă ca rezultat alcătuirea unui tabel general şi complet al membrilor şi al situaţiei materiale a partidului.

O listă întocmită după 10 decembrie 1947 arăta numărul membrilor din organizaţia P.S.D. Argeş şi profesiunile acestora. Erau înscrişi 1 096, din aceştia la curent cu cotizaţiile erau 602. Pe profesiuni membri erau astfel: muncitori 180, funcţionari publici 295, particulari 11, meseriaşi 155, comercianţi 20, plugari 18, învăţători 142, profesori 154, medici 9, preoţi 6, ingineri 10, avocaţi 5, pensionari 39, militari 13, ziarişti 3, studenţi 10, diverse categorii 26[5].

Situaţia financiară la această dată a organizaţiei P.S.D. Argeş era: încasări până la 30 noiembrie 1947 (73 607 lei), plăţi (57 018 lei) şi sold de 16 589 lei.

În aceeaşi listă apar şi numele demnitarilor: Dumitru Popovici, ajutor primar Piteşti, Săndulescu Aurel, inspector general al muncii, Niculescu Georgeta, director Asigurări Sociale, Nicolae Ioan, director Casa de Asigurări Piteşti.

După momentul istoric de la 23 august 1944 la insistenţa lui Lucreţiu Pătrăşcanu, P.S.D. a consimţit să intre în Frontul Naţional Democrat, alcătuit în februarie 1945 din P.C.R., Frontul Plugarilor condus de dr. Petru Groza, , Madosz, Sindicatele Unite şi P.N.Ţ.– fracţiunea Anton Alexandrescu. Curând s-a dovedit că

[1] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Argeş, fond Comitetul Judeţean Argeş, dosar nr. 5/1946-1948, f. 3.
[2] *Ibidem*, f. 4.
[3] *Ibidem*, f. 15.
[4] S.J.A.N.-Argeş, fond Comitetul Judeţean Argeş, dosar nr. 6/1946, f. 11.
[5] S.J.A.N.-Argeş, fond Comitetul Judeţean Argeş, dosar nr. 5/1946-1948, f. 42.

F.N.D.- ul era, de fapt, o manevră a comuniştilor de a-şi crea o majoritate pe plan electoral în dauna social-democraţilor.

Însă, din luna ianuarie 1948, multe persoane înscrise în P.S.D. începeau să treacă la P.C.R., acest partid promiţându-le unora funcţii publice înalte iar altora recompense exorbitante. Este cazul lui Gheorghe Lazăr, funcţionar la Administraţia Financiară Argeş, care la 19 ianuarie 1948 îi scria preşedintelui P.S.D. Piteşti, Dumitru Popovici, că „activând în P.C.R., cu respect vă rog să binevoiţi a primi demisia subsemnatului din P.S.D.”[6]. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu Usatiuc Ludmilla şi Burcea Ion, funcţionari tot la Administraţia Financiară.

Pentru anul 1948, Secretariatul pentru Presă şi Propagandă a editat un calendar de perete care „este executat în excelente condiţiuni tehnice constituind un instrument propagandistic de înaltă valoare”[7].

Circulara nr. 83 de la P.S.D. Bucureşti către P.S.D. Piteşti „Vă rugăm să înzestraţi atât sediile cât şi locuinţele particulare ale oamenilor cu acest calendar, adresând de urgenţă comenzile la Administraţia ziarului Libertatea, strada Sărindari nr. 579”[8]. Preţul unui exemplar era de 30 de lei, organizaţiile primind un rabat de 10% asupra preţului de vânzare. Ziarul Libertatea era oficiosul Partidului Social Democrat, primul număr apăruse la 24 august 1944 iar la 17 decembrie 1947 se împlinea 1 000 de numere editate.

Tot pentru propagandă în oraşul Piteşti se edita ziarul „Gândul Nostru” cu conţinut socialist la care au colaborat membri ai PSD de la 1945 până în august 1947. Sediul ziarului se afla în clădirea închiriată pe strada D-na Bălaşa, unde proprietar era un anume Stoica. Chiria era stabilită, conform deciziei Comisiei de Arbitraj, pe lângă Judecătoria Mixtă Piteşti în sumă de 12 000 lei şi achitată până la 1 februarie 1948[9]. Inventarul organizaţiei din strada D-na Bălaşa era: o canapea, 2 fotolii, 4 scaune (toate capitonate cu stofă de mătase), o bancă de lemn, o masă de birou, un cuier, 2 tablouri (regele Carol al II lea şi Karl Marx)[10]. Biblioteca era alcătuită din: 30 de volume diferite, 12 volume operele complete ale lui Lenin, 5 volume operele complete ale lui Stalin.

Situaţia organizaţiilor P.S.D. din plasa Piteşti era: Găvana, organizaţie înfiinţată la 13 mai 1945 (287 membri cu carnet), Albota …23 aprilie 1948 (1 membru), Bascov, 1 februarie 1946 (178 membri), Bradu de Jos…23 aprilie 1946 (50 membri), Bradu de Sus… 18 aprilie 1947 (35 membri), Geamăna …20 martie 1946 (28 membri), Moşoaia….15 februarie 1946 (20 membri), Poiana Lacului…6 octombrie 1946 (50 membri), Prundu…1 mai 1946 (70 membri).

În februarie 1948, P.S.D. a fuzionat cu P.C.R. în cadrul Partidului Muncitoresc Român. La scurt timp liderii P.S.D. au fost arestaţi, fapt care a cauzat dispariţia partidului din viaţa politică. P.M.R. este numele sub care a funcţionat P.C.R. o perioadă de timp, de la unificarea cu P.S.D. din anul 1948 şi până în anul 1965.

[6] *Ibidem*, f. 22.
[7] *Ibidem*, f. 31.
[8] *Ibidem*, f. 31.
[9] *Ibidem*, f. 42.
[10] *Ibidem*

ASPECTS REGARDING THE ACTIVITY OF THE SOCIAL DEMOCRATIC PARTY-TITEL PETRESCU IN ARGEŞ (1945-1948)

Abstract

The Romanian Social Democratic Party was the representative of the social-democracy in the Romanian political life until the establishing of the communist dictatorship. The party was founded in 1927 when the whole socialist movement was centralized. Among its first members: George Grigorovici, Constantin Titel Petrescu, Ilie Moscovici, Iosif Jumanca, Ioan Flueraş şi Ştefan Voitec.

The article refers to the activity of the Argeş County Branch of the P.S.D., as well as nominal situations regarding its members, the connection between the county organization & the central one from Bucharest, the propagandistic activity of the party, the preservation of the democracy in Romania. In February 1948 P.S.D. merged with P.C.R. becoming the Romanian Workers Party (PMR). Two month later the leaders of the P.S.D. were arrested and consequently the party vanished from the political life.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ASPECTE PRIVIND APLICAREA REFORMEI AGRARE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ

ION ŞTEFAN*

În condiţiile în care, în toamna anului 1944, soldaţii români luptau din greu pe fontul de Apus, în ţară situaţia se deteriora tot mai mult din cauza agitaţiilor şi acţiunilor comuniştilor organizaţi în aşa-numitele „gărzi patriotice" ce incitau la acte de violenţă şi nesupunere. „Gărzile patriotice" au trecut la înlăturarea primarilor şi a prefecţilor naţional-ţărănişti şi naţional-liberali, instalând oamenii Frontului Național Democrat.

La 18 septembrie 1944, în comuna Bădeşti, judeţul Muscel, a fost instalat primul primar comunist din judeţ, în persoana fostului ilegalist Ion Mincu. Exemplul va fi urmat în alte localităţi: la Livezeni, comunistul Constantin Manda, la Răteşti, Radu Vochin, iar la Schitu Goleşti, Petre Hurubeanu. Ziarul „Scânteia", nr. 42/2 noiembrie 1944, publica textul procesului-verbal încheiat în comuna Bădeşti, cu ocazia alegerii lui Ion Mincu ca primar al comunei:

„Proces Verbal
Astăzi 18 octombrie 1944

Subsemnaţii locuitori din comuna Bădeşti, judeţul Muscel, ne-am adunat în prezenţa domnului Pretor al Plăşii Râul Doamnei, judeţul Muscel şi am procedat la alegerea unui comitet de gospodărire a comunei Bădeşti care se compune din următoarele persoane:

Ion M. Mincu, cizmar, ca preşedinte, Dumitru Tiţescu, învăţător, Gheorghe N. Georgescu, Vasile Toader, Ilie Vasile, I. Gr. Barbu, Petre I. Mica, Ion C. Iordache, Valeriu M. Barbu, Paraschiv V. Mincu, Ion M. Negru, Vasile Ez. Mincu, Ion N. Ionescu, Nicolae D. Stoica, Nicolae Gh. Oprea, Nicolae M. Alboiu, Ilie I. Staicu, Mihai C. Mihai, Gheorghe St. Nae, Nicolae I. Militaru, Ion I. Dobrinoiu, Ion P. Lăstun, Petre N. Dan, Ion T. Tudorache şi Vasile Iordache".

Urma apoi o serie de hotărâri cu caracter populist vizând ajutorarea persoanelor sărace, scutirea acestora de prestaţii, împărţirea moşiei aparţinând Zoei Calleya Baldovin şi scoaterea la licitaţie a pământului aparținând şcolii precum şi cel al Bisericii[1].

---

* Şcoala nr. 11, Piteşti.
[1] Ion Mincu, *Însemnările personale.*

În satele judeţului Argeş, în luna octombrie au fost înlocuiţi primarii din 39 de comune, iar în noiembrie din 58 de comune[2]. În plasa Rociu, în luna noiembrie 1944, s-au schimbat primarii în toate comunele. Primarii de curând instalaţi se bucurau de protecţia cea mai înaltă. Exemplificăm prin cazul din comuna Cocu, judeţul Argeş. La 5.04.1946, notarul comunei, Ion Alecu, se plângea printr-o notă adresată Prefecturii Argeş, de abuzurile noului primar, Ilie Minoiu. În urma anchetei Serviciului administrativ al Prefecturii, acesta decide suspendarea din funcţie a primarului comunist. Prefectul judeţului, Constantin Chiriac, membru al P.N.L.-Tătărescu, aliat comuniştilor, prin decizia nr. 3.887/20 aprilie 1944, revine și decide menţinerea în funcţie a primarului[3].

În aceste condiţii s-au format primele comitete judeţene de partid, în judeţele Argeş şi Muscel. Comitetul judeţean Argeş al P.C.R. îşi avea sediul în casa fostului ilegalist Petre Năstăsescu, cizmar, pe strada „Sf. Vineri". Componenţa era următoarea: Petre Năstăsescu-secretarul Comitetului, Constantin Stănescu-secretar cu propaganda, av. Constantin Chiriac, Iosif Ivescu, Ion Stoian-activist pe linia Frontului Plugarilor, Stan Arsene-preşedintele sindicatului, Ion Buzescu-responsabil cu probleme agrare, Ştefan Bălănescu-preşedintele Uniunii Patrioţilor, Constantin Frîntu, Ana Mihai - responsabil cu munca femeilor, Marin Neacşu-responsabil cu celulele la sate[4].

Alcătuirea Comitetului judeţean Muscel al P.C.R., era următoarea: Iosif Matica-secretarul organizaţiei, Iulian Vasilescu, Constantin Mitu, Petre Hurubeanu, Iulian Manu, Eugen Hirschi, Sică Enescu, Radu Minu[5]. Comitetul judeţean P.C.R. Argeş a sprijinit constituirea și funcţionarea organizaţiei Frontului Plugarilor, din conducerea căreia făceau parte Ion Stoian, Ion Buzescu, profesor Ion Garofoiu și alţii. La adunare generală a profesorilor secundari din judeţul Argeş din 19 noiembrie 1944, profesorul Garofoiu cere învăţătorilor satelor participanţi să îndrume și să sprijine acţiunile ţărănești.

S-a constituit Comitetul judeţean Argeș de expropriere a moșiilor, din care făceau parte: Petre Năstăsescu, profesor Ion Garofoiu, Ion Stoian, ing. Constantin Ioniţă, Ion Buzescu și Constantin Chiriac[6].

La îndemnul acestora, ţăranii vor devansa reforma agrară, şi au început în octombrie 1944 să-şi împartă moşiile prin forţă. Oficiosul P.C.R., ziarul „Scânteia", scria la 26 noiembrie 1944: „Nu Mihalache va da pământ ţăranilor săraci, ci ţăranii înşişi sub conducerea Frontului Naţional Democrat îl vor lua. Şi bine fac". Tot în noiembrie 1944, Nicolae Penescu, secretarul P.N.Ţ-Maniu, în intervenţia sa din cadrul şedinţei Consiliului de Miniştrii din 20 noiembrie 1944, propunea să se precizeze că „înlocuirea autorităţilor administrative şi poliţieneşti prin manifestaţiuni locale este ilegală"[7]. Asemenea atitudini au luat și alţi mari proprietari din Argeș precum Marin Piţigoi (moșier în comuna Broșteni și posesor a 80 ha de teren), Constantin I. Drăguţescu (moșier din Hîrșești, posesor a 143,50 ha), Nicolae Popescu (moșier din

---

[2] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Argeş (în continuare A.N.D.J.-Argeş), dos. 8740/1944.
[3] *Ibidem,* dos. nr. 11/1945, f. 29.
[4]Petre Popa, *Piteşti 620. Memento,* Ediţia a II-a, Editura Paralela 45, Piteşti, 2008, p. 154.
[5] Coord. Gheorghe Pârnuţă, *Câmpulung-Muscel. Ieri şi azi,* Câmpulung-Muscel, 1974, p. 267.
[6] Dumitru Tudor, *Pagini din glorioasa luptă a maselor pentru cucerirea puterii în judeţul Argeş,* Secera şi ciocanul, nr. 4911/27.02.1970.
[7] Al. Gh. Savu, *„Se înfruntă două tactici",* Magazin istoric, nr. 1, 1970, p. 8.

Dobrogostea, posesor a 110 ha), Gheorghe Brătianu (moșier din Rătești cu 427 ha), Toader Pașaval (moșier din Perișani, cu 182 ha) și alții.

Pe fondul acestor evenimente, generalul Constantin Sănătescu va demisiona la 2 decembrie 1944.

Regele l-a însărcinat pe generalul Nicolae Rădescu cu formarea noului guvern.

Guvernul Rădescu, format la 6 decembrie 1944, ca şi cele conduse de Constantin Sănătescu, avea în componenţa sa, în majoritate, militari şi tehnicieni. Totuşi, va creşte influenţa comuniştilor în absenţa unei reacţii politice din partea liberalilor, dar mai ales a naţional-ţărăniştilor, cei care reprezentau cel mai puternic partid în acel moment şi care la 23 august 1944 au refuzat preluarea puterii. În guvernul format la 6 decembrie 1944, Petru Groza era vicepreşedinte, iar Teoharie Georgescu, din partea P.C.R., subsecretar de stat la Interne, în timp ce portofoliul Internelor aparţinea lui Rădescu. În curând vor apărea neînţelegeri între generalul Rădescu şi miniştrii comunişti, susţinuţi de sovietici. Generalul Nicolae Rădescu, în speranţa iluzorie că puterile occidentale vor reacţiona, afirma în mesajul său adresat poporului la 1 ianuarie 1945: „condiţiile armistiţiului sunt prea grele şi inexecutabile, din cauză că nu suntem lăsaţi să ne normalizăm viaţa. De unde nu e, nici Dumnezeu nu poate să dea”[8].

În februarie 1945, Frontul Naţional Democrat a lansat lozinca înfăptuirii „pe cale revoluţionară” a reformei agrare şi a declanşat o vastă campanie împotriva lui Nicolae Rădescu, care se încăpăţâna să nu cedeze puterea, fiind hotărât să ia măsuri ferme. Conducerea P.C.R.. a elaborat un adevărat scenariu de răsturnare a guvernului, pentru preluarea întregii puteri. Comuniştii au făcut public, la 9 februarie 1945, Manifestul Partidului Frontul Plugarilor. Prin acest manifest se făcea îndemnul de a se împărţi pământul „moşierilor şi chiaburilor”. În aceeași lună, reprezentanții P.C.R. s-au retras din „Comisia pentru studiul reformei agrare“, având ca argument faptul că „s-a discutat, s-a scris, s-au ținut discursuri, acum e timpul de trecut la fapte. Comisiile țărănești au de îndeplinit înfăptuirea reformei agrare“[9].

La 6 martie 1945, prin presiunile sovieticilor, s-a constituit primul guvern de „largă concentrare democratică” condus de Petru Groza şi în felul acesta comuniştii au făcut primul pas important spre preluarea puterii totale în România. În acest guvern nu au intrat reprezentanţii „partidelor istorice”, crescând în schimb ponderea comuniştilor şi a aliaţilor lor. Totuşi, pentru a da o tentă de legalitate şi de democraţie, au fost incluse şi două facţiuni dizidente: cea liberală, condusă de Gheorghe Tătărăscu, şi cea naţional-ţărănistă condusă de Anton Alexandrescu. Una dintre măsurile promovate de urgenţă de guvernul Groza a fost reforma agrară, promovarea ei fiind argumentată prin încercarea de captare a simpatiei românilor situaţi, atunci, în cea mai mare parte pe poziţii naţionaliste şi anticomuniste.

Astfel, pe 22 martie 1945 a fost adoptată de guvern legea nr. 187, prin Decretul nr. 816 pentru înfăptuirea reformei agrare, legea care pe 23 martie a fost sancţionată de Rege. Atât legea, cât mai ales regulamentul de reformă agrară, explicau în mod amănunţit condiţiile în care urma să aibă loc acţiunea de expropriere a

[8] Constantin Kiriţescu, *România în al doilea război mondial.*,vol. II, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 317.
[9] Scânteia/10.02.1945.

moşierilor şi de împroprietărire a ţăranilor fără pământ sau cu pământ puţin, fără a depăşi limita de 50 ha. Articolul 3 prevedea confiscarea pământurilor colaboratorilor cu Germania, absenteiştilor, criminalilor de război, refugiaţilor în alte state cu care România era în război, a celor care în şapte ani consecutivi nu şi-au cultivat pământul (excepţie făcând loturile până la 10 ha) şi în sfârşit, suprafeţele mai mari de 50 ha. De asemenea un alt articol, şase, prevedea că vor fi confiscate şi batozele, tractoarele, secerătoarele, locomobilele şi combinele iar uneltele agricole mărunte şi vitele vor fi date ţăranilor odată cu pământul.

Din însemnările lui Ion Mincu aflăm şi cum s-a făcut reforma agrară în comuna Bădeşti, din judeţul vecin, Muscel. În calitatea sa de preşedinte al Frontului Plugarilor din judeţul Muscel, Ion Mincu a difuzat, alături de Dumitru Manda din Livezeni, un manifest mobilizator adresat ţăranilor. Unul din punctele înscrise în procesul-verbal din 18 septembrie 1944 privea şi împărţirea moşiei aparţinând Zoiei Calleya Baldovin. Primarul Ion Mincu, împreună cu alţi 15 ţărani (Paraschiv M. Mincu,Vasile I. Toma,Vasile Toader, Ion C. Iordache, Ilie M. Păuna, Vasile I. Georgescu, Gheorghe N. Georgescu, Aurel Samoilă, Ion N. Ionescu, Vasile Gr. Barbu, Ion P. Negru, Vasile Gh. Dobrinoiu şi Gheorghe Gh. Luca), cu ajutorul unei sârme de întins rufe în lungime de 50 m, a măsurat moşia în lung şi lat pentru a afla suprafaţa. În calitatea sa de primar, a convocat o adunare populară la care au participat aproximativ 2000 de oameni. În prezenţa jandarmilor care nu au intervenit, pământul a fost împărţit, ocazie cu care au fost împroprietărite 300 de familii cu suprafeţe pe care le stăpânesc şi acum. Întocmirea tabelelor cu împroprietăriţii au avut la bază criterii precum: cei de pe front, văduve, invalizi şi orfani de război, cei cu pământ puţin. În amintirile sale, bătrânul ilegalist a păstrat tabelul nominal cu numele celor 285 de locuitori ai Bădeştilor împroprietăriţi cu terenurile Zoiei Calleia Baldovin. Şi, într-adevăr, criteriile de mai sus au fost respectate, primii care au primit pământ au fost participanţi la război, văduvele şi orfanii de război. Dar iată procesul verbal întocmit cu acea ocazie:

„Proces-Verbal

Noi, membrii în Comitetul comunal de efectuare a împroprietăririi din comuna Bădeşti, judeţul Muscel.

Având în vedere dispoziţiile Decretului-lege pentru înfăptuirea reformei agrare, publicat în M. Of. nr. 68 di 2 martie 1945, ne-am întrunit azi data de mai sus în localul primăriei comunei Bădeşti unde luând în cercetare cazurile de împroprietărire din comuna Bădeşti care urmează să fie împroprietăriţi.

Sânt trecuţi pe tabelul de împroprietărire un număr de 285 locuitori cum şi obştea satului Bădeşti cu întinderi de terenuri pentru păşune comunală şi grădini de lucernărie şi una casă, magazie şi un coteţ obşte a locuitorilor din Bădeşti, iar grajdul se dă cu titlu de proprietate invalidului Ion Butaru.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces verbal.

Primul primar comunist în judeţul Muscel

Ion Mincu

Prefect, Ilie Patraulea

Primarul oraşului Câmpulung, Iulian Vasilescu

Aj. primar al oraşului Câmpulung, Sică Enescu

Membrii Comitetului: GH. P. B. Safta, Ion I. Dobrescu, Gh. Săndulescu, Ion Oprescu, Teodor Acatincăi, Ion N. Ionescu, Vasile Georgescu“[10].

Cu ocazia împroprietăriri, a avut loc o mare întrunire chiar în mijlocul loturilor celor împroprietăriţi în punctul „Sălbiş” în prezenţa „organelor judeţene de partid şi de stat”: Prefectul de Muscel, profesorul Ilie Patraulea, Primarul oraşului Câmpulung-Muscel, Iulian Vasilescu (originar din Bădeşti), ajutorul de primar din Câmpulung, Sică Enescu, un număr de muncitori de la I.A.R. Câmpulung, mineri din bazinul carbonifer Schitu-Goleşti, de la mina de cărbuni din Berevoieşti şi de la Uzina Electrică. În cuvântul său, primarul Ion Mincu spunea printre altele: „Uitaţi-vă dv., o cocoană singură se răsfaţă din Dealul Vâlsanului şi până în Valea Bratiei, iar noi sântem câteva mii. Măsuraţi această moşie, împărţiţ-o după dreptate, adică ţinând socoteală de cei aflaţi pe front, de I.O.R. şi de cei fără pământ şi pe urmă cei cu pământ puţin. Luaţi-o, împărţi-ţo şi s-o stăpâniţi sănătoşi”[11].

Informaţiile obţinute din memoriile bătrânului ilegalist pot fi completate cu cele din documentele aflate în arhive. Prezentăm un astfel de document pentru a avea imaginea reală a modului în care a fost pusă în practică reforma agrară din 6 martie 1945. Documentul prezintă un aspect mai puţin favorabil comuniştilor, acela al devastării conacului bătrânei Baldovin de către comunişti. Aceştia au instigat locuitori şi au pătruns în conac ameninţând-o cu moartea pe proprietăreasă care toată noaptea de 8/9 aprilie 1945, la lumina lămpii a trebuit să semneze acte de proprietate. Cele mai bune pământuri, loturi de pădure şi altele au revenit comuniştilor.

„Rechizitoriu introductiv

Nr. 142

Noi, Primul Procuror al Tribunalului Muscel.

Având în vedere alăturatele acte de instrucţie penală.

Considerând că din aceste acte rezultă că:

Inculpaţii: Hristu Vladimir, Ion M. Mincu - Primarul Comunei Bădeşti, Aurel N. S. Nicolae - Primarul Comunei Pietroşani, Ion Bratu - Notarul Comunei Pietroşani şi Vasile Georgescu zis Ţambal, făcând parte din comitetul de plasă pentru aplicarea legii privind reforma agrară al Plăşii Domneşti, în ziua de 8 aprilie 1945, pe la orele 16, însoţiţi de mai mulţi locuitori din comuna Bădeşti şi Pietroşani, s-au dus la conacul reclamantei Zoe Calleya Baldovin, din comuna Pietroşani şi sub pretext că întreg inventarul viu şi mort de la conac intră în expropriere, a inventariat întreaga avere mobilă cu toată opunerea reclamantei, deşi obiectele şi vitele, afară de cele de tracţiune, sunt exceptate de la expropriere, după care au înfiinţat o gardă compusă din 10 persoane în frunte cu inculpatul Vasile I. Georgescu zis Ţambal, care a făcut de pază toată noaptea, în conacul reclamantei, în care timp V. I. Georgescu a intrat de mai multe ori în cameră peste reclamantă şi a determinat-o să facă un act prin care să împartă la diferiţi locuitori din comuna Bădeşti şi Pietroşani, vitele şi averea mobilă de la conac, lucru pe care reclamanta de teamă a nu fi omorâtă l-a făcut, încredinţând actul inculpatului Vasile I. Georgescu.

[10] Ion Mincu, *Însemnări personale*

[11] *Ibidem*

În aceeaşi noapte cum şi în dimineaţa zilei de 9 aprilie 1945, mai mulţi locuitori din comunele amintite, după îndemnul inculpaţilor au năvălit în conac şi au ridicat vite, vehicule, saci de lână, cânepă şi alte obiecte de gospodărie pe care o parte le-a împărţit iar o parte le-a dus la Primăriile respective.

În ceea ce priveşte faptele de delict săvârşite de mai mulţi locuitori din comunele vecine în pădurile proprietatea reclamantei […] să se cerceteze şi să se ia măsuri în consecinţă dacă este cazul […].

Cer Domnului Prim Preşedinte al Tribunalului Muscel, să binevoiască a lua măsuri […].

Ca martori se vor cita: Ion Pavel, Ecaterina Ion Andronache, Ion Iordache, Gică Pavel, Gh. Davidescu, Nicolae Tache, Ion Gh. Popescu zis Dascălu, Nicolae N. M. Iordache şi Ion V. P. Niţu.

Prim Procuror S. Bădescu"[12].

Evident, deşi au fost daţi în judecată, niciunul dintre cei care au devalizat conacul din comuna Pietroşani nu a păţit nimic, cu atât mai mult cu cât cei care au condus acţiunea făceau parte din P.C.R. sau din formaţiunile-satelit ale acestuia.

Iată şi procesul verbal întocmit după devastarea conacului din Pietroşani:

„Proces-Verbal

Astăzi 9 aprilie 1945

Subsemnatul Micu Ion, primarul comunei Bădeşti, judeţul Muscel, având în vedere procesul-verbal al Comisiunii de plasă pentru reforma agrară din Plasa Domneşti (întocmit de d-l Hristu Vladimir) prin care a dispus confiscarea inventarului viu şi mort de la moşia Zoiei Calleia Baldovin din comuna Pietroşani, judeţul Muscel şi diferite cereale de sămânţă din care s-au împărţit comunelor Petroşani şi Bădeşti, care fac parte din proprietatea numitei, pe ambele comuni.

Având în vedere că la comuna noastră Bădeşti s-au atribuit următoarele: doi cai, două vaci, patru porci, doi boi ; una căruţă, un plug, una coasă, un cazan de fabricat ţuică, 4 oi şi grâu, 10 ddl. de secară, 4 ddl. de fasole şi circa 2000 kg cânepă nelucrată care a fost confiscată de proprietară de la femeile din comuna Pietroşani şi Bădeşti din lacurile de topit, această cânepă şi lucrurile prevăzute în acest proces-verbal s-au împărţit locuitorilor din acestă comună după cum urmează:

1. Ion P. Negru, locuitor sărac, i s-a dat un cal
2. Ion Georgescu - „-
3. Petre I. Bucur - „- i s-a dat o vacă
4. Valeriu Barbu - „- „- „
5. Gheorghe C. Dobrinoiu şi tatăl său, o pereche de boi, una căruţă (numiţii fiind invalizi de război şi absolut săraci)
6. Constantin Bâgneanu, i s-a dat una coasă
7. Nicolae Zevedei, i s-a dat un porc
8. Ion O. Iordache „- „
9. Ion Diaconu „- „
10. Vasile Georgescu „- „
11. Vasile Toader, i s-a dat un plug

[12] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană-Argeş (se va citi în continuare A.N.D.J. - Argeş), fond Prefectura Judeţului Muscel, dos. nr. 1/1946, f. 1.

12. Comitetului Comunal de împroprietărire i s-a dat un cazan de fabricat ţuică, 4 oi şi una trăsură pe arcuri ce vor fi date pentru Convenţia de armistiţiu câns se va da ordin.

Cazanul şi trăsura au fost restituite, nefăcând parte din inventarul agricol.

13. Grâul, secara, au fost date pentru cantina şcolară locală pentru a se măcina şi face pâine necesară copiilor care iau masa la cantină.

Cânepa s-a împărţit la femeile văduve de război sărace din comună şi celor nevoiaşe ale concetăţenilor.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal.

Primar Membrii Comitetului de împroprietărire

Ion Mincu Vasile Toader

Vasile Georgescu

Valeriu Barbu"[13].

Terenul insuficient, nemulţumirile de tot felul cauzate de lipsurile materiale, un anumit tip de comportament al Zoei Calleya Baldovin în raport cu sătenii dar şi influenţa mare a puternicei celule de partid condusă de comunişti precum Ion Mincu, fraţii Iulian şi Nicolae Vasilescu, Vasile Toader, Vasile Georgescu şi alţii, au făcut ca acţiunea din aprilie 1945 să se bucure de aprecierea bădeştenilor. Acesta a fost şi argumentul pentru care la scrutinul electoral din 19 noiembrie 1946, la Bădeşti, a fost organizată o secţie de votare, deşi în jurul localităţii erau alte comune cu un număr mai mare de locuitori.

În aceeași zi în care decretul-lege pentru reforma agrară a fost publicat în Monitorul Oficial al României, Theo Simionescu, prefectul județului Argeș, a trimis o notă telefonică către toate preturile din plasele județului, cu precizări privind aplicarea reformei:

„Primarii comunelor rurale sunt obligați ca dup 10 zile de la publicarea legii în M.O. să întrunească în adunare generală pe toți țăranii plugari din comuna respectivă, fără pământ sau care au pământ până la 5 ha teren proprietate, pentru alegerea comitetelor locale de împroprietărire, compuse din 7-15 membrii. Comisiile de plasă se compun din membrii delegați din comitetele locale, fiecare comitet local trimite 2 delegați în comitetul de plasă. Președintele comitetului de plasă pentru reforma agrară va fi delegat de Ministrul Agriculturii și Domeniilor. Comitetele locale pe comune fac tabelele bunurilor agricole care urmează a fi trecute statului, tabelele celor îndreptățiți la împroprietărire și la repartizarea de inventar agricol trecut asupra statului, precum și tabelele comunelor lipsă de pășuni. Se preferă cei de pe front, concentrații și cei care au luptat contra Germaniei hitleriste. Pretorii să fie la înălțimea acestui mare act al guvernului, lucrând la popularizarea reformei agrare, iar cei care se vor distinge în această acțiune a aplicare a legii vor fi bine notați"[14].

Pentru înfăptuirea reformei agrare s-au constituit comisii de plasă formate din câte doi membrii din fiecare comună, președinte fiind un muncitor. Interesant este că, spre exemplu, în județul Argeș, președinții proveneau din rândul muncitorilor din București. Astfel, președintele plășii Costești a fost muncitorul Vasile Marin de la Atelierele CFR Grivița din București; în fruntea plășii Curtea de Argeş a fost

[13] Ion Mincu, *Însemnări personale*.

[14] A.N.D.J.-Argeș, fond Prefectura județului Argeș, dos. nr. 85/1945, f. 4.

muncitorul Alexandru Tudor, tot din Bucureşti[15]. De asemenea, în fruntea plăşilor Rociu, Piteşti, Lovişte, Jiblea, se aflau oameni tot din Bucureşti[16]. În judeţul Argeş s-au constituit 15 comisii de plasă, care se deplasau zilnic pe teren pentru a susţine comitetele locale de împroprietărire. Lucrările de împroprietărire s-au soldat ca şi în judeţul vecin , Muscel, cu incidente şi abuzuri. Astfel, într-o adresă a primăriei comunei Fîlfani către Prefectura judeţului Argeş, se arată că locuitorii satului Cochineşti au trecut ei înşişi la împroprietărire fără a mai ţine cont de comitetele alese[17].

În comuna Merişani, „gărzile patriotice" au bătut preotul comunei[18], iar în comuna Muşeteşti proprietarii de plâng că „300 de ţărani au atacat moşioarele noastre", făcând apel al prefect să ia măsuri pentru că „altfel se face omor"[19].

În însemnările zilnicei ale moşieresei Sturdza din comuna Slobozia, plasa Dâmbovnic, posesoare a 595 ha se arată: „…28 mai, s-a adunat un inginer, un delegat de la camera agricolă şi delegatul Frontului Plugarilor. Aceştia se uită la min ca la dracu…Astăzi 29 mai, vremea este întunecată, tot satul stă în faţa primăriei şi aşteaptă întocmirea listei cu ţăranii ce urmează a fi împroprietăriţi"[20].

La 19 mai 1945, preşedintele comisie de împroprietărire a plăşii Stoiceni, arată printr-o informare adresată Comitetului judeţean P.C.R. Argeş, că: „pe alocuri înfăptuirea reformei agrare s-a făcut cu părtinire, fapt care a produs anumite neînţelegeri".[21] Informează cu indignare că „sunt oameni care au aparţinut anumitor partide politice şi tot timpul au umblat după profituri, spre exemplu pământ şi pe care-l mai lucrau şi-n dijmă"[22].

Printre notele informative, dar şi din rapoartele întocmite, reiese o anumită stare de spirit. Atmosfera din Stoiceni era încărcată. Ţăranii continuau să asculte sfaturile învăţătorului Gheorghe Badea şi ale preotului Marin Mihalcea, care încercau să împiedice abuzurile şi fărădelegile comuniştilor[23].

Marii proprietari au încercat să salveze din moşiile pe care le aveau. În acest sens Maria Zaharescu care stăpânea peste 300 ha de teren, a donat bisericii Mavrodolu din Piteşti o suprafaţă de teren pentru ca biserica să facă o fermă model[24]. Nu s-a reuşit acest lucru deoarece conform art. nr. 19 din legea agrară se preciza că: „situaţia juridică a proprietăţilor pentru aplicarea prezentei legi este aceea constatată la data de 23 august 1944, cu excepţia succesiunii deschise legal ulterior"[25].

Metoda cea mai frecventă pentru salvarea moşiilor era trecerea unor suprafeţe de pământ pe numele copiilor, rudelor, apropiaţilor. Aşa s-ar explica, pentru judeţul Argeş, diferenţa de pământ la aceeaşi persoană dintre anul 1944 şi data exproprierii.

---

[15] *Ibidem*, fond Arhiva Comitetului regional P.C.R. Argeş, dos. nr. 20/1945-1948, f. 16.
[16] *Ibidem,* f. 17.
[17] Valentin Motreanu, *Reforma agrară din comunele Stolnici, Izbăşeşti şi Fâlfani, din judeţul Argeş (1864-1945),* p. 27-28.
[18] A.N.D.J.- Argeş, fond Primăria com. Merişani, dos. 102/1945, f. 13.
[19] A.N.D.J.- Argeş, fond Prefectura jude. Argeş, dos. nr. 9348/1945, f. 23.
[20] A.N.D.J.- Argeş, fond Administratorul moşiei Slobozia, dos. nr. 36/1945, f. 44.
[21] Arhiva Comitetului regional al P.C.R., fond 1, dos. nr. 20/1945, f. 14-15.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem,* p. 16.
[24] E vorba de soţia prof.dr. Zaharescu Caraman din Ciupa.
[25] *Documente cu privire la politica agrară a P.M.R.*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, p. 9.

Spre exemplu, Zoia Caleya Baldovin din comuna Cicănești, plasa Curtea de Argeș, avea în 1944 suprafața de 953 ha, iar în momentul exproprierii avea 733 ha (deci diferența fusese trecută pe numele altei persoane). Ion Gh. Cantacuzino din comuna Oești, aceeași plasă, avea 520 ha în 1944 și respectiv 232 ha la data exproprierii[26].

O altă metodă, pe deplin justificată, era recurgerea la instanță pentru anularea măsurilor luate de comitetele locale de împroprietărire aducându-se ca argument neconstituționalitatea legii de reformă agrară. Pentru a contracara acest val de procese cu mari sorți de izbândă pentru moșieri, în iunie 1947 a fost votată o lege prin care acțiunile legate de reforma agrară au fost declarate acte de guvernământ care nu pot fi atacate în justiție[27].

În atare condiții, județul Argeș se număra printre cele 32 de județe în care, la 8 ianuarie 1947, toate operațiunile în legătură cu reforma agrară erau complet terminate[28]. În privința țăranilor împroprietăriți se constată diferențe: 7510 la 1 iunie 1946 și 9700 la 16 septembrie 1946. Aceasta demonstrează că la 1 iunie 1946 nu toți care fuseseră împroprietăriți primiseră și titluri de proprietate. Legat de acest aspect trebuie arătat că chiar la începutul colectivizării agriculturii, anul 1949, foarte mulți țărani nu intraseră în posesia titlurilor de proprietate. În județul Argeș din totalul de 17921 care erau îndreptățiți la împroprietărire, numai 9 700 au primit pământ. De menționat și faptul că cei împroprietăriți trebuiau să plătească o sumă pentru pământul primit, plată dată statului și nu proprietarilor așa cum ar fi fost firesc.

Situația privind reforma agrară din județul Argeș la 1 iunie 1946[29].

Nr. crt.	**Plasa**	**Nr. moșii expropriate**	**Suprafață totală de teren a proprietarilor**	**Suprafața de teren expropriat (ha)**	**Cote rez. prop.**	**Îndreptățiți la împroprietărire**	**Nr. împroprietăriților**
1.	Pitești	25	1222	695	527	3.200	1286
2.	Curtea de Argeș	39	3659	1902	1737	2500	874
3.	Dedulești	18	1204	526	668	1600	700
4.	Titești	6	160	10	150	520	20
5.	Costești	30	4477	2807	1650	3500	869
6	Rociu	50	3884	2658	1226	4501	2581
7.	Jiblea	7	434	134	293	1200	623
8.	Stoiceni	7	382	212	170	1100	557
Total		**182**	**15610**	**8934**	**6321**	**17.921**	**7510**

[26] Prof. Ghiță St. Dumitru, *Lucrare de diplomă „Reforma agrară din 1944-1945 în județul Argeș“*, 1970, p. 45.
[27] C. Murgescu, *Reforma agrară din 1945, Editura R.P.R.*, 1956, p. 161.
[28] *Ibidem*, p. 173.
[29] A.N.D.J.- Argeș, fond Prefectura județului Argeș, dos. nr. 73/1946, f. 161.

O mare parte din moșiile expropriate au trecut la stat înființându-se ferme model. În județul Argeș, la 16 septembrie 1946, 878 ha de teren a devenit rezervă de stat[30]. La aceste suprafețe se vor adăuga mai târziu și terenurile expropriate moșiilor mănăstirești, bisericești și regale. În județul Argeș o astfel de fermă model a fost creată pe moșia lui Gheorghe Brătianu, în comuna Rătești.

Patru ani mai târziu, s-a dovedit că reforma agrară atât de mult trâmbițată de comuniști a fost de fapt un mijloc de propagandă. La Plenara C.C. P.C.R. din 3-5 martie 1949, a fost adoptat programul agrar de transformare socialistă a agriculturii. Ca urmare, chiar în anul 1949 au fost organizate pe plan național 56 C.A.P., care reuneau 4.048 gospodării țărănești cu o suprafață de 14.700 ha, iar în septembrie 1951 existau 1.083 C.A.P. cu 73.438 familii[31]. În județul Argeș printre primele C.A.P.-uri (foste G.A.C.-uri) au fost Slobozia, Stolnici, Rociu etc.

Pentru a capta simpatia românilor, comuniștii instalați la București, au trecut la înfăptuirea reformei agrare în anul 1945. Aplicarea reformei agrare în județul Argeș, ca și în celelalte din țară, s-a făcut în mod abuziv și ineficient pentru mulți țărani care, la începutul colectivizării, încă mai așteptau titlurile de proprietate.

ASPECTS REGARDING THE CARRYING OF THE AGRARIAN REFORM IN THE ARGEŞ COUNTY

Abstract

In the autumn of 1944, while the Romanian soldiers fought hard on the Western front, inside the country the social situation got more & more deteriorated because of the instigations of the communists organized as ”patriotic guards” that instigated to violence & disobedience.

In order to obtain the sympathy of the Romanians, the communists established in Bucharest, started the agrarian reform in 1945. The carrying out of the agrarian reform in the Argeş County as well as in the other counties of the country, was abusively & inefficiently carried out; many peasants were still waiting the property deeds when collectivization began.

[30] A.N.D.J.- Argeş, fond Camera agricolă, dos. nr. 3725/1946, f.

[31] Documente cu privire la politica agrară a P.M.R., Ed. Politică, București, 1965, p. 101.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

ORDINE ŞI DECORAŢII ROMÂNEŞTI ŞI STRĂINE CARE AU APARŢINUT ACAD. DR. CONSTANTIN ANGELESCU (1869-1848)

TOMA RĂDULESCU*

Constantin Angelescu[1], una din cele mai de seamă personalităţi ale liberalismului românesc, s-a născut la Craiova în ziua de 10 iunie 1869 într-o familie de comercianţi bine situaţi. A urmat cursul primar la Şcoala primară de băieţi nr. 1 „Obedeanu" din Craiova şi apoi Liceul militar „D. A. Sturdza" din acelaşi oraş. Ulterior a îmbrăţişat cariera medicală ca absolvent al Facultăţii de medicină din Bucureşti, secţia chirurgie. Cu ajutorul unei burse primite prin intermediul „Fundaţiei Madona Dudu" din Craiova, Constantin Angelescu şi-a făcut stagiul de internat ca chirurg în spitalele din Paris cu profesorii de faimă mondială Perrier, Marchand şi Ferillon în anii 1893-1897. În anul 1897 şi-a susţinut doctoratul la Facultatea de medicină din Paris. Întors în ţară dr. Constantin Angelescu a fost medic al oraşului Buzău (1897-1898), iar din ianuarie 1903 a lucrat la Spitalul Brâncovenesc condus de dr. C. Leonte ca medic primar chirurg, a fost şef al Serviciului I chirurgical la Spitalul Filantropia-Bucureşti (1904-1911), profesor titular la Spitalul Colţea, a fost profesor al Facultăţii de medicină din Bucureşti, medic onorific la Azilul „Regina Elisabeta" din anul 1901 şi până în anul 1938 a fost deputat şi senator de Buzău. Iată ce spunea printre altele despre dr. Constantin Angelescu în anul 1943, dr. Victor Gomoiu care a pus bazele disciplinei Istoria medicinii româneşti: „a fondat „Le journal de chirurgie" şi a publicat o serie de lucrări printre care o „Terapeutică post operatorie" un procedeu pentru operaţia herniei. Este corespondent al Academiei de medicină din Paris, Membru de onoare al Academiei Române, Preşedinte al Academiei de medicină şi al Academiei de Ştiinţe din România. Preşedintele Ateneului Român"[2].

În calitatea sa de senator pe viaţă şi ministru în diverse guverne a fost prezent permanent la luarea celor mai importante decizii din istorie României moderne.

Dr. C. Angelescu a fost ministru al lucrărilor publice şi comunicaţiilor în anii 1914-1916. În această calitate împreună cu Take Ionescu, Alexandru Bădărău, N. Căpităneanu şi N. Titulescu au contribuit la trimiterea de către statul francez a unei delegaţii militare compusă din doi ofiţeri superiori şi 75 soldaţi, ca să instruiască

---

* Craiova.

[1] Prima monografie dedicată personalităţii dr. C. Angelescu a fost realizată de Nicolae Peneş. Vezi Nicolae Peneş, *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieţi,* Editura „Monteoru", Bucureşti, 1998, 259 p. şi anexe.

[2] Victor Gomoiu, *Istoria medicinii în Oltenia,* în vol. *Oltenia*. Craiova, Tip. „Ramuri", 1943, p. 174.

armata română, care au sosit la 31 octombrie 1916 cu un tren special în Gara de nord[3]. Despre activitatea sa ca ministru al lucrărilor publice I. G. Duca nota în memoriile sale că „se agita cu folos, cu mult folos în chestiunea aprovizionărilor sanitare", că „era un ministru activ şi în chestiunea organizării şi aprovizionării serviciului sanitar al armatei, că desfăşurase o muncă demnă de toată lauda", iar Brătianu îi cerea să lucreze în continuare, dar „fără manifestări foarte zgomotoase"[4]. Dr. Constantin Angelescu a fost primul ministru plenipotenţiar din istoria României pentru S.U.A. după înfiinţarea la 6 august 1917 a primei Legaţii româneşti la Washington. El a avut un rol decisiv în formarea opiniei publice americane pentru cauza neamului românesc în condiţiile în care diplomaţia americană în frunte cu preşedintele W. Wilson pleda pentru menţinerea la încheierea războiului a anacronicului Imperiu Austro-Ungar prin diverse mijloace în care se înscriu şi marile manifestaţii româneşti, la care s-au asociat şi cetăţeni de diverse origini, organizate la New York, Chicago, Washington, Detroit etc.[5]. Părintele Ioan Podea, protopop al bisericii ortodoxe a românilor americani era bucuros „pentru sosirea Legaţiunii" în S.U.A. Doctorul C. Angelescu alături de românii ortodocşi din America care formau 22 de biserici ortodoxe (reprezentau 150 mii de români originari din Austro-Ungaria), a militat pentru subordonarea acestora Mitropoliei de la Bucureşti aşa cum s-a arătat în *Hrisovul de închinare şi supunere a românilor ortodocşi din Statele Unite ale Americii de Nord către Sfânta Mitropolie a Ungro-Vlahiei* (10 martie 1918, catedrala din Youngstown)[6]. În cursul lunii martie 1918 dr. Constantin Angelescu a plecat din S.U.A. la Paris pentru a continua acţiunile dedicate recunoaşterii internaţionale a contribuţiei poporului român la victoria Antantei în confruntarea cu Puterile Centrale. La 28 martie 1918 dr. Constantin Angelescu declara despre românii din S.U.A. „că dacă România va semna pacea (n.n. cu Puterile Centrale), ei consideră de datoria lor să se înroleze în armata americană şi să formeze divizii române, cu drapel de lupte pentru emanciparea fraţilor din Austro-Ungaria"[7]. La Paris în ziua de 10/23 mai 1918 a semnat alături de Paul Brătăşanu, Ştefan Popp fost senator, N. I. Marinescu un protest împotriva tratatului impus de Puterile Centrale României[8].

Dr. Constantin Angelescu, alături de Ionel Brătianu, Nicolae Titulescu, Iuliu Maniu şi mulţi alţii, este consacrat ca unul din făuritorii României Mari. Ca membru al

---

[3] Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura „Univers Enciclopedic", Bucureşti, 1996, p. 343, doc. nr. 2 din 31 oct. 1916.

[4] I. G. Duca, *Memorii*, vol. III, *Războiul, partea I (1916-1917)*, Editura „Machiavelli", Bucureşti, 1994, pp. 69 şi 126.

[5] Florentina-Manuela Tăbăcilă, *Aspecte ale relaţiilor româno-americane în perioada Primului Război Mondial (1916-1918)*, în „Muzeul Naţional", XXI, 2009, pp. 164-165.

[6] Antonie Plămădeală, *Românii americani anticipează Unirea din 1918*, în „Biserica Ortodoxă Română", XCVI, nr. 11-12, 1978, p. 1303-1306; Ştefan Pascu, Constantin Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională,* Editura „Dacia", Cluj Napoca, 1980, p. 237-241; *Corespondenţa lui George Moroianu 1891-1920,* I, Editura „Dacia", Cluj Napoca, 1981, p. 136-137; G. Neamţu, *Un preludiu al Marii Uniri. Adunarea naţională a românilor americani din 9-10 martie 1918 de la Youngstown Ohio,* în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca", 33, 1994, p. 157-170; Marin C. Stănescu, *În martie 1918 se creează Episcopia Ortodoxă Română din S.U.A. care aderă la Mitropolia din Bucureşti*, în „Studia Universitatis Vasile Goldiş", Istorie, IX, 1999, p. 108-112.

[7] Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, Editura Politică, 1980, p. 167.

[8] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar,* Editura „Ştiinţifică şi Enciclopedică", Bucureşti, 1983, p. 540.

Consiliului Naţional al unităţii române format din 29 persoane (creat la 3 octombrie 1918 la sediul Coloniei române din Avenue Champs-Elysées - preşedinte Take Ionescu, vicepreşedinţi Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. C. Angelescu şi Ioan Th. Florescu), alături de Nicolae Titulescu, Constantin Mille, L. Catargi, Al. Lahovari, Ion Ursu în Italia în anul 1918 felicită Legiunea română, formată din prizonieri ardeleni din armata austro-ungară, pentru victoriile sale alături de armata italiană[9]. În noiembrie 1918 face parte dintr-o delegaţie formată din Vasile Lucaciu, Nicolae Titulescu, Constantin Mille, Ion Ursu care a plecat de la Paris în Italia pentru a discuta cu autorităţile italiene problema emigraţiei române şi îndeosebi a Legiunii române, formată din prizonieri transilvăneni şi bucovineni. Delegaţia română a fost primită la Roma de Orlando, primul ministru[10]. De la 18 ianuarie 1919 la 21 ianuarie 1921 dr. Constantin Angelescu împreună cu Victor Antonescu şi Alexandru Vaida-Voevod a făcut parte din delegaţia română condusă de Ion I. C. Brătianu la Conferinţa de Pace de la Paris (Versailles)[11]. Într-o scrisoare din 28 februarie 1927 adresată lui Alexandru Boldur care tipărise la Paris în acelaşi an volumul „La Besserabie et les relations russo-roumaines. La question besserabienne et le droi international", dr. C. Angelescu arăta: „daţi-mi voie ca român să vă arăt profunda mea recunoştinţă pentru marea operă ce aţi întreprins demonstrând lumii apusene ce a fost şi ce este Basarabia pentru neamul românesc şi care sunt drepturile ţărei noastre asupra acestui colţ românesc, pe care vitregia vremurilor l-a separat de patria mumă"[12].

În calitatea sa de ministru al instrucţiunii publice şi cultelor (12 decembrie 1918 - 27 septembrie 1919, 19 ianuarie 1922 - 30 martie 1926, 24 noiembrie 1927 - 16 noiembrie 1928, 14 noiembrie 1933 - 28 decembrie 1937)[13] a realizat una din cele mai importante şi durabile reforme ale învăţământului românesc şi organizării moderne a cultelor, contribuind decisiv la declararea B.O.R. ca biserică naţională. Legea dr. Constantin Angelescu sau cum era cunoscută Legea pentru învăţământul primar al statului şi normal primar era expresia celor mai bune tradiţii ale legislaţiei româneşti care prevedea dezvoltarea reţelei grădiniţelor şi căminelor de copii, prelungirea învăţământului general şi obligatoriu cu încă trei ani (de la 4 la 7 ani). Această lege ridica pregătirea generală deoarece cei care nu urmau o şcoală secundară sau profesională erau obligaţi să frecventeze următoarele clase care erau structurate în trei secţii: industrială, agricolă şi comercială. Cursurile şcolilor normale creşteau de la 6 la 7 ani şi introducerea obligatorie a studiului unei limbi moderne. În anul 1928 acesta a

[9] Ioan Ursu, Dumitru Preda, *Biografia unei conştiinţe Ioan Ursu*, Editura „Dacia", Cluj Napoca, 1987, p. 195., vezi şi p. 211 unde profesorul Ioan Ursu scria despre activitatea lui de. C. Angelescu în Consiliul Naţional: „cel mai influent membru din partea liberalilor a fost domnul dr. C. Angelescu, care e un om superior şi a pus totdeauna mai presus interesele de patrie şi naţiune decât cele de partid"; Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 600.

[10] Ştefan Pascu, Constantin Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională,* Editura „Dacia", Cluj Napoca, 1980, p. 299.

[11] Corespondenţa lui George Moroianu, p. 319; Constantin I. Stan, *Activitatea doctorului Constantin Angelescu în sprijinul înfăptuirii Marii Uniri,* în „Mousaios", XI, Buzău, 2006, pp. 244-269.

[12] Victor Spinei, *Reprezentanţi de seamă a istoriografiei şi filologiei româneşti şi mondiale,* Muzeul Brăilei, Editura „Istros", Brăila 1996, pp. 57- 59.

[13] Despre participarea lui dr. C. Angelescu în diverse guverne vezi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995*, Editura „Machiavelli", Bucureşti, 1995, pp. 74 şi următoarele.

iniţiat Legea privind organizarea învăţământului teoretic care milita pentru un liceu unitar cu o durată de 7 ani, cu bacalaureat. De asemenea s-a ocupat şi de organizarea şi funcţionarea învăţământului particular (conform legii din anul 1925 - preşcolar, primar şi secundar). Pentru responsabilizarea administraţiei locale comitetul şcolar urma să primească un procent de 14% provenit din veniturile locale precum şi venituri extrabugetare etc. Chiar după război în anii 1919-1920 a înfiinţat 3.000 posturi de învăţători şi din lipsă de cadre a mărit numărul şcolilor normale; s-a ocupat şi de perfecţionarea cadrelor didactice din învăţământul primar prin organizarea pe judeţe a unor conferinţe generale ale învăţătorilor, a unor cercuri culturale şi a unor cursuri de completarea cunoştinţelor[14]. Ca ministru a contribuit la construirea a peste 6.000 de şcoli primare. Pentru ajutorarea diverselor şcoli şi licee a donat sume mari de bani. Cu ocazia sfinţirii drapelului Liceului „Carol I" din Craiova la 18 iunie 1922 a donat suma de 100 mii lei pentru ajutorarea elevilor săraci din liceu şi 10 mii lei şcolii de băieţi „Obedeanu" unde învăţase clasele primare[15]. Oraşul Craiova îi datorează noile clădiri ale liceelor „Fraţii Buzeşti", „Regina Elisabeta", „Elena Cuza" şi Liceul comercial „Gheorghe Chiţu". Pentru frumuseţea textului amintim actul de fundaţie din anul 1925 al Liceului Internat Regina Elisabeta „unde fiicele României întregite, mai ales cele din părţile Oltene şi Bănăţene, vor căpăta învăţătura şi curăţenia sufletească, spre luminarea lor şi binele obştesc, căci aşa noroceşte Dumnezeu pe cei vrednici" când era „Mare sfetnic al Ţării Dumnealui Ion I. C. Brătianu", iar ministrul Culturii naţionale Constantin Angelescu cel „cu darul de înţelepciune ce are de la Milostivul Dumnezeu şi cu dragostea de a înlesni luminarea cât mai multor fiice ale Ţării". Pentru întreaga ţară a susţinut creşterea numărului şcolilor normale prin pregătirea unor cadre calificate pentru diminuarea analfabetismului. Astfel în anul 1928 în România erau 101 şcoli normale faţă de 25 cât erau în anul 1919. Numărul construcţiilor şcolare a crescut spectaculos când s-au ridicat clădiri care domină şi azi peisajul oraşelor româneşti. De pildă în Bucureşti s-au ridicat colegiile Sf. Sava, Matei Basarab, Mihai Viteazul, Gh. Şincai, D. Cantemir, Spiru Haret, Carmen Sylva. O serie de instituţii şcolare şi culturale îi purtau numele cum erau Liceul de fete Constantin Angelescu din Buzău, Internatul dr. C. Angelescu din Bârlad, Şcoala de meserii din Băileşti-Dolj, Căminul cultural dr. C. Angelescu din comuna Manzir - jud. Tighina şi alte câteva cămine culturale din Dolj şi Mehedinţi, Căminul municipal Dr. C. Angelescu din Galaţi, Spitalul Militar Z. I. nr. 316 (din 1942).

Ca ministru a reuşit să înfiinţeze şcoli pentru minorităţile naţionale. Spre exemplu la 10 iunie 1923 a participat la punerea pietrei de temelie a Comunităţii israelite de rit occidental din Craiova unde a vorbit şi rabinul dr. Thenen[16]. În cursul anului 1924 a răspuns cu argumente, alături de I. G. Duca, Alexandru Lapedatu şi Alexandru Constantinescu, „Comitetului American pentru drepturile religioase ale minorităţilor" care trimisese în Transilvania o misiune formată din trei reprezentanţi

[14] Nicolae Andrei, Gheorghe Pârnuţă, *Istoria învăţământului din Oltenia,* Editura „Scrisul Românesc", Craiova, 1994, p. 14-56 pe larg.
[15] *Ibidem*, p. 127, nota 1.
[16] Vezi rev. „Arhivele Olteniei", II, 1923, p. 332.

din S.U.A. şi un reprezentant din Anglia, prin care arăta că sunt îndeplinite conform normelor internaţionale toate deziderатele minorităţilor de acolo[17].
Sistemul de acordarea licenţei după modelul occidental a fost introdus la iniţiativa acestuia în anul 1925, a contribuit la legiferarea învăţământului particular confesional şi al minorităţilor care îşi păstrează până azi actualitatea şi spiritul democratic. Tot în acest an a luat iniţiativa şi a înfiinţat Institutul de istorie pe lângă catedra de istorie a românilor, azi Institutul „Nicolae Iorga"[18]. În anul 1928 a organizat şi a condus ca preşedinte la Bucureşti Congresul internaţional al profesorilor secundari[19].

Ca om de aleasă cultură şi prieten apropiat al lui Ionel Brătianu a contribuit la înfiinţarea Muzeului de artă Toma Stelian şi a participat la conferinţele organizate la Vălenii de Munte în cadrul „Universităţii Libere" de către Nicolae Iorga. Dr. Constantin Angelescu a apreciat memoriile Sabinei Cantacuzino, aprecieri din care cităm: „Din citirea memoriilor sale se degajă, pe lângă viul respect al tradiţiei familiei, o atmosferă de puternică încredere în forţele neamului, însuşiri şi sentimente cu care Brătienii au condus destinele ţării. Aceste memorii dovedesc că magia înfăptuirilor acestor oameni se ridică din rădăcinile indestructibile, de unde pulsează adevărata vigoare românească"[20].

Patriot consacrat a luptat în parlamentul ţării pentru ca bogăţiile ţării să nu fie date străinilor, ci să fie folosite pentru prosperitatea poporului român. Amintim declaraţiile citite în ziua de 15 iulie 1929 în Adunarea Deputaţilor de I. G. Duca şi de dr. C. Angelescu în Senat în care guvernul de atunci era acuzat că a nesocotit orice critică şi orice sfat cu privire la resursele naturale ale ţării[21].

Dr. Constantin Angelescu a participat la toate Consiliile de Coroană care au luat decizii importante în istoria României începând cu cel din 21 iulie/3 august 1914 şi încheind cu cele din august 1940 şi în care a avut atitudini constructive şi patriotice[22].

Având un cult pentru respectarea normelor democratice şi a statului de drept, dr. Constantin Angelescu s-a opus cu toate mijloacele legale manifestărilor de extremă stângă sau dreaptă. Astfel a protestat energic împotriva organizării congresului studenţilor legionari din aprilie 1936 de la Târgu Mureş. A demascat caracterul antinaţional al P.C.R., iar din anul 1934, alături de alt craiovean jurnalistul Gheorghe Lungulescu, fiul fostului preot militar şi erou al războiului reîntregirii - Dumitru Lungulescu de la biserica Madona Dudu din Craiova, a fost unul din cei mai activi conducători ai „Ligii Antirevizioniste Române" care milita pentru păstrarea integrităţii graniţelor României. În momentele tragice ale anilor 1939-1940 în Consiliul de Coroană a pledat ca România să nu anexeze teritorii străine pe seama Cehoslovaciei cotropită de Hitler. Alături de Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Nicolae Iorga şi alţii, într-un

---

[17] Gheorghe Iancu, *Chestiunea minorităţilor etnice din România (1919-1925) în context internaţional descriere de călătorie)*, în „Anuarul Institutului de Istorie. Cluj Napoca", XXXVI - 1997, pp. 165-166.
[18] Ioan Ursu, Dumitru Preda, *op. cit*., p. 248.
[19] Adrian Butoi, Nicuşor Stanciu, *Contribuţii la cunoaşterea Colegiului Naţional „Fraţii Buzeşti", 1882-2001, vol. II,* Editura „MJM", Craiova, 2001, p. 183.
[20] Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, Editura „Albatros", Bucureşti, 1993, pp. VIII, IX, XXI.
[21] Ioan Scurtu, *Criza dinastică din România,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 177.
[22] Asupra Consiliilor de Coroană vezi Ion Mamina, *Consilii de Coroană,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

memoriu din martie 1939, când România suferea presiunea brutală a Germaniei hitleriste, şi-a oferit serviciile de politician experimentat care-şi ajută ţara, s-a asociat total politicii guvernului Armand Călinescu pentru apărarea României de agresiunea revizionistă a U.R.S.S., Ungariei şi Bulgariei, s-a pronunţat pentru neutralitate activă la începutul celui de al doilea război mondial (el arăta „să declarăm neutralitate, însă cinstită")[23]. În primul Consiliu de Coroană din dimineaţa zilei de 27 iunie 1940 a votat împotriva cedării fără luptă a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Memoriul prezentat de Nicolae Iorga Preşedintelui Consiliului de miniştri în cursul şedinţei comisiilor întrunite ale Camerei şi Senatului cu privire la ultimatumul sovietic pentru cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord a fost semnat şi de acesta „cei mai mulţi sunt întemeietori însăşi ai statului român unitar în hotarele lui fireşti nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaştere legală în numele statului şi poporului român la ceea ce nu este decât o uzurpaţie determinată de confuzia de noţiuni, fireşte trecătoare a unei epoci de criză fără pereche" se arăta în memoriul amintit mai sus. El s-a pronunţat contra arbitrajului de la Viena din august 1940 pentru păstrarea fiinţei statului român, alături de Dinu Brătianu, Ionel Mihalache, Mihail Popovici, când a declarat în cadrul Consiliului de Coroană: „orice s-ar întâmpla, sunt contra"[24]. În a doua parte a celui de al doilea război mondial (1941-1944), a militat activ pentru ieşirea României din război în condiţii cât mai favorabile. A fost prim ministru al României (30 decembrie 1933- 3 ianuarie 1934) în momentele grele ce a urmat asasinării la Sinaia de către legionari a primului ministru I.G. Duca.

Ca prieten devotat al lui Ionel Brătianu dr. Constantin Angelescu a vorbit alături de mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan şi consilierul regal Al. Lăpedatu în ziua de 28 noiembrie 1938 cu prilejul ridicării monumentului (autor Ivan Mestrovici) dedicat acestuia în grădina casei sale din str. Biserica Amzei[25].

Constantin Angelescu a semnat alături de Nicolae Iorga, A.C. Cuza, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, C. I. Brătianu, Ion Mihalache, Stelian Popescu, dr. Nicolae Lupu, Gh. Popp, Mihai Popovici, Al. Lapedatu, V. P. Sassu, Pan Halippa, dr. Costinescu, Gheorghe Brătianu, C. D. Dumitriu, dr. Daniel Ciugureanu, Aurel Dobrescu, M. Oromolu, Gheorghe Cipăianu, Virgil Madgearu, I. Lugojanu şi alţii un memoriu prezentat de Nicolae Iorga lui Gheorghe Tătărăscu (prim ministru în guvernul din 11 mai - 3 iulie 1940) în care se arăta: „Ultimatumul ce a fost urmat de o luare în stăpânire imediată a provinciilor româneşti nu poate găsi nici un temei istoric şi legal şi înstreinarea unei atât de largi părţi a României Unite calcă peste dreptul a trei milioane de ţărani români şi a unei pături de intelectuali devotate cauzei naţionale. Fără a pune în discuţie necesităţi care s-au dovedit că nu se pot evita, subsemnaţii, dintre care cei mai mulţi sânt întemeietorii înşişi ai statului român unitar la hotarele lui fireşti, nu pot admite ca în orice formă să se dea o recunoaştere legală în numele statului şi poporului român la ceea ce nu este decât o uzurpaţie determinată de confuzia de noţiuni, fireşte trecătoare, a unei epoci de criză fără pereche." La 6 august 1940 dr. C. Angelescu

---

[23] Romus Dima, *Armand Călinescu,* Fundaţia culturală „Gheorghe Marin Speteanu", Editura „Mavios-Clio", Bucureşti, 2001, p. 330.

[24] Cornel Grad, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 august 1940). Poziţia armatei române,* Editura „Limes", Zalău, 2000, pp. 96-97; vezi şi Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940,* Editura „Enciclopedică", Bucureşti, 1991. p. 229, 322.

[25] Anastasie Iordache, *Ion I. C. Brătianu,* Editura „Albatros", Bucureşti, 2007, p. 599.

semnează alături de C. I. C. Brătianu, Ion Mihalache, Istrate Micescu, G. G. Mironescu, Pan Halippa, Ghiţă Pop, Mircea Djuvara şi alţii „Apelul adresat opiniei publice internaţionale pentru susţinerea intereselor superioare ale României". La Consiliul de Coroană din 30 august 1940 în legătură cu cedarea Transilvaniei de Nord Ungariei hortiste dr. C. Angelescu declara: „Sire, orice s-ar întâmpla, sânt contra arbitrajului". La al doilea Consiliu de coroană din 30 august 1940 dr. C. Angelescu a susţinut în cadrul dezbaterilor cererea lui Iuliu Maniu prin care solicita ca guvernul român să facă un protest solemn şi categoric împotriva arbitrajului, iar în procesul verbal să se însemneze că membrii Consiliului de Coroană şi-au arătat părerea că „acest arbitraj este nedrept, că nu se întemeiază nici pe drept, nici pe consideraţiuni superioare de stat" şi că este „necorespunzător drepturilor neamului românesc"[26]. La 8 octombrie 1940 s-a constituit asociaţia „Pro Transilvania" care-l avea ca preşedinte pe Iuliu Maniu şi secretar pe Ghiţă Popp, iar din Comitet făceau parte, pe lângă membrii de frunte P.N.Ţ., dr. C. Angelescu, Gheorghe Brătianu, Alexandru Lapedatu, Iosif Jumanca, D. R. Ioaniţescu, Stelian Popescu, A.C. Cuza şi alţii. Încă din a doua parte a războiului dr. C. Angelescu a participat la diverse discuţii pentru găsirea modalităţilor de acţiune pentru scoaterea României din război. În acest scop în ziua de 6 şi 7 iunie 1944 dr. Angelescu şi Mircea Cancicov a purtat discuţii cu Iuliu Maniu „cu care a avut un schimb de vederi şi de informaţii". „Dr. Angelescu a declarat că din informaţiuni din sursă diplomatică rezultă că prin anglo-americani vor pătrunde prin Dardanele cu consimţământul Turciei, pentru a încerca o debarcare pe litoralul român şi bulgar şi că în acel moment situaţia României în general şi a opoziţiei în special va fi enorm uşurată"[27].

După 23 august 1944 dr. Constantin Angelescu a făcut parte din cei vizaţi direct de serviciile secrete sovietice. Apropiat al lui Dinu, Bebe şi Gheorghe Brătianu, împreună cu aceştia şi alături de Alexandru Lapedatu, Victor Antonescu, Ion Pillat, dr. I. Costinescu, Mihail Romniceanu, M. Fărcăşeanu şi alţii a participat în ziua de 6 octombrie 1944 la o consfătuire a P.N.L. pentru menţinerea Blocului Naţional Democrat, creat special pentru salvarea democraţiei în România. Mai târziu la 4 noiembrie 1944 s-a reînfiinţat societatea „Amicii Statelor Unite" şi Institutul American din România, unde figurează ca membru ales în Comitetul de onoare alături de George Enescu, Martha Bibescu, Dinu Brătianu, Iuliu Maniu, Constantin Titel Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, dr. N. Lupu şi cetăţeni americani. Peste câteva zile la 12 noiembrie 1944 ziarele comuniste publică o serie de comunicate prin care se cerea a fi interogaţi la Parchet fruntaşi liberali şi ţărănişti în frunte cu Dinu Brătianu, Ilie Lazăr şi alţii şi dr. Constantin Angelescu pentru mitingul din 8 noiembrie 1944[28]. În ziua de 14 septembrie 1948 a trecut la cele veşnice.

---

[26] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea II, *noiembrie 1933- septembrie 1940*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 1136, 1193, 1251; Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura „Albatros", Bucureşti, 1996, pp. 351 şi 373.

[27] ****Istoria Partidului Naţional Ţărănesc. Documente 1926-1947*, volum alcătuit de: dr. Vasile Aremia, dt. Ion Ardeleanu, dr. Alexandru Cebuc, Editura „Arc 2000", Bucureşti, 1994, doc. nr. 44 din noiembrie 1940; doc. nr. 53 din 7 iulie 1944.

[28] Şerban Rădulescu Zoner, D. Buşe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, ediţia a II-a, Editura „Cavallioti", Bucureşti, 2002, pp. 30-48, 121.

Ca om de ştiinţă şi cultură dr. Constantin Angelescu a fost membru de onoare al Academiei României din 1934 până în 1948 şi reabilitat post mortem în 1990, Preşedinte al Ateneului Român (1923-1947), Preşedinte al Academiei Române de medicină (1936-1948, Preşedinte al Institutului de ştiinţe din 1941, Preşedinte al Ligii Culturale (1941-1947), Preşedinte Universitatea Populară Vălenii de Munte, membru corespondent al Societăţii Naţionale de Chirurgie de la Paris din 1927, membru al Societăţii Internaţionale de Chirurgie de la Bruxelles din 1929, membru al Societăţii Internaţionale de la Paris din 1930.

Dr. Constantin Angelescu a realizat o serie de obiective importante în oraşul Craiova pe tot timpul vieţii sale. Prin sprijinul său s-a ridicat Liceul de fete „Regina Elisabeta”(azi Facultatea de agronomie) şi noua clădire a Liceului de fete „Elena Cuza” care păstra în sala de onoare bustul său.

Pentru biserică a făcut frumoase danii Catedralei mitropolitane „Sfântul Dumitru”- cu banii săi a cumpărat patru candelabre de bronz executate de elevii Liceului industrial din Craiova, două candele mari de argint cu mai multe braţe, un dulap din stejar sculptat, două rânduri veşminte preoţeşti şi unul diaconesc „deosebit de bogate şi scumpe”. Ca ministru a introdus religia ca obiect de învăţământ la liceele comerciale şi industriale[29]. Dr. C. Angelescu a fost mult timp membru delegat de Adunarea eparhială a Episcopiei Buzăului în Marele Congres Naţional Bisericesc care se ocupa cu conducerea treburilor administrative în B.O.R.[30]. Ori de câte ori era solicitat sau din proprie iniţiativă dona sume de bani pentru ridicarea unor noi lăcaşuri de cult. Spre exemplu, Ghenadie, episcopul Buzăului îi acorda la 10 decembrie 1936 „titlul de ctitor al bisericii din parohia Stâlpu, judeţul Buzău, cu toate drepturile şi datoriile ce decurg din ceasta”[31]. Remarcabilă este contribuţia sa materială şi morală pentru susţinerea Locurilor Sfinte şi pregătirea vizitei oficiale la Ierusalim în anul 1935 a patriarhului Miron Cristea. Pentru meritele sale a fost distins de două ori cu Ordinul cruciat Sfântul Mormânt Ortodox al Patriarhiei din Ierusalim în gradul de Comandor şi Mare Cruce.

Sistemul naţional românesc de decoraţii este format din mai multe categorii: ORDINE, SEMNE ONORIFICE, MEDALII şi CRUCI.

În ierarhia decoraţiilor ordinele sunt permanente şi sunt pe primul loc. Ele erau conferite ca răsplată pentru servicii deosebite aduse statului în cazul celor naţionale, iar cele culturale pentru cei evidenţiaţi în multiple activităţi (ştiinţă, artă, religie, literatură etc.).

La ceremoniile oficiale ordinele se purtau în mărime originală, iar la festivităţi neoficiale şi în miniatură.

Sistemul de decoraţii româneşti cuprindea la sfârşitul anului 1929 patru ordine naţionale - „Carol I”(creat în 1906 cu ocazia serbărilor oficiale prilejuite de aniversarea a patru decenii de domnie a acestuia), „Ferdinand I” (creat în 1929 la un deceniu de la desăvârşirea unităţii naţionale), „Steaua României”(atribuit din 1877-1878) şi „Coroana României” (creat în 1881 cu ocazia proclamării regatului), un ordin militar - „Mihai

[29] C. I. L., *Profesorul dr. C. Angelescu*, în rev. „Renaşterea”, XXII, 1044, nr. 7-8, iulie-august, pp. 342-344.
[30] ***, *Vieaţa Bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Craiova, Tipografia Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului şi Severinului, Craiova, 1941, p. 11.
[31] Nicolae Peneş, *op. cit*. p. 238.

Viteazul" (creat în anul 1916) şi altul sanitar „Crucea regina Maria" (creat în anul 1917), completate cu un număr de cruci, medalii şi însemne onorifice.

În anul 1932 în urma reorganizării erau cinci ordine naţionale: „Carol I", „Ferdinand I", „Serviciul Credincios", „Steaua României" şi „Coroana României". De asemenea se limita la 15 numărul total al celor care aveau ordinul „Carol I", iar ordinul „Ferdinand I" era considerat ca menit să răsplătească numai merite deosebite pentru realizarea unităţii naţionale.

Ca urmare a investigaţiilor şi demersurilor personale în anul 1984 m-am deplasat în Bucureşti pe strada Andrei Mureşan, nr. 4 unde locuia Lizette (Elisabeta) Ghica (1908-1986), fiica cea mai mică a dr. Constantin Angelescu, soţia academicianului matematician Alexandru Ghica. Elisabeta Ghica a rămas orfană după mamă la numai două săptămâni de la naştere şi a fost crescută de tatăl său de care a îngrijit până la trecerea la cele veşnice. Ea a avut două surori şi trei fraţi şi anume: Elena (1900-1981), Grigore (1901-1922), Alexandru (1902-1947), Constantin (1905-post 1998) şi Ioana (1906-1993). Generoasă, ca şi părintele său, aceasta a donat Muzeului Olteniei cea mai mare parte din ordinele româneşti şi străine acordate academicianului C. Angelescu de-a lungul vieţii sale, precum şi 36 fotografii originale. În locuinţa Elisabetei Ghica erau expuse pe un perete din hol la parter Colanul Ordinului „Carol I", Colanul Ordinului „Ferdinand I" şi Colanul Ordinului „Serviciul Credincios"din aur pe care cu toate străduinţele noastre a refuzat să le doneze Muzeului Olteniei. Desigur, aşa cum am remarcat şi din monografia lui Nicolae Peneş, există posibilitatea să mai fi primit şi alte ordine şi medalii româneşti sau străine care s-au pierdut sau se aflau la ceilalţi succesori ai dr. C. Angelescu.

În continuare vom face câteva scurte comentarii asupra distincţiilor conferite dr. C. Angelescu. Ordinea de purtare a lor era următoarea: Colanele „Carol I", „Ferdinand I", „Serviciul Credincios", Mare Cruce „Carol I", Mare Cruce „Serviciul Credincios", Mare Cruce „Steaua României", Ordinul „Steaua României", clasa I, Mare Ofiţer „Serviciul Credincios", Mare Cruce „Coroana României", Mare Ofiţer „Steaua României", Comandor „Serviciul Credincios", Mare Ofiţer „Coroana României", Comandor „Steaua României"= Ofiţer „Ferdinand I", Ofiţer „Serviciul Credincios", Comandor „Coroana României", Ofiţer „Steaua României"= Cavaler „Ferdinand I", Ofiţer „Coroana României", Cavaler „Steaua României" şi Cavaler „Coroana României".

Decoraţiile şi medaliile străine se purtau în funcţie de grad şi după ce erau recunoscute de către statul român printr-un decret publicat în „Monitorul Oficial".

Ordinul „Steaua României" este cel mai vechi ordin naţional creat la sfârşitul domniei lui Al. I. Cuza, dar care datorită condiţiilor politice de atunci n-a putut fi pus în aplicare.

Decretul Domnesc nr. 1108/ 10 mai 1877 şi cel cu nr. 1517 din 28 iunie 1877 prevedeau organizarea Ordinului „Steaua României" în timp de pace şi de război în cinci grade: Cavaleri, Ofiţeri, Comandori, Mari Ofiţeri şi Mari Cruci. Însemnele ordinului pentru război au la toate gradele două spate încrucişate peste cruce spre deosebire de cele pentru pace. Deosebirile între grade constau în general în dimensiunea ordinelor.

Ordinul „Coroana României” a fost creat de regele Carol I ca răsplată pentru serviciile deosebite aduse statului. El se acorda atât militarilor, cât şi civililor, avea 5 grade (Cavaleri, Ofiţeri, Comandori, Mari Ofiţeri şi Mari Cruci) şi a fost reglementat prin Decretele Regale nr. 1244-1245 din 10 mai 1881. Deosebirile între grade sunt în funcţie de dimensiunea crucii.

Deviza **PRIN NOI ÎNŞINE** a fost folosită iniţial în compunerea ordinului „Coroana României”, care a fost utilizată apoi mai ales în perioada interbelică de Partidul Naţional Liberal[32].

În ziua de 10 mai 1906 (conform Decretelor Regale nr. 1776 - 1777 din 9 mai 1906) pentru a se păstra amintirea aniversării a 40 de ani se domnie ai regelui Carol I s-a instituit Ordinul „Carol I” care cuprindea patru grade (Comandori, Mari Ofiţeri, Mari Cruci şi Colane) cu un număr de 80 membrii. Din anul 1932 rămân două grade - Cavaleri, Mari Cruci cu un număr de 10 membri şi colane cu un număr de 5 membri. Propunerea şi admiterea în ordin trebuia făcută cu arătarea explicită cu amănunte a motivelor care au dus la cererea de decorare. Decoraţia în miniatură cu sau fără panglică şi atârnată de un lănţişor era admisă a fi purtată numai la solemnităţi fără caracter oficial.

Alături de Ordinul „Carol I”, Ordinul „Ferdinand I” era cea mai mare distincţie românească şi era egală în grad. El a fost înfiinţat cu scopul perpetuării amintirii regelui Ferdinand Întregitorul. Regele României este Marele Maestru al Ordinului, iar ministrul afacerilor străine este cancelarul ordinului. Acest ordin urma a fi acordat pentru „cei care prin activitatea lor naţională sau faptele lor militare au contribuit în mod deosebit la realizarea unităţii tuturor românilor sau pe cei care în viitor îşi vor câştiga merite excepţionale faţă de ţară” (Monitorul „Oficial”, nr. 107/1929, Decretele Regale nr. 1537 din 17 mai 1929 şi nr. 2533 din 30 iunie 1930). El a fost instituit la 8 mai 1929 pentru comemorarea unirii tuturor românilor, la 20 de ani de la Unire. Numărul persoanelor care primeau aceste ordine era de numai 200 dintre care 70 în grad de cavaler, 50 în grad de ofiţer, 40 în grad de comandor, 25 în grad de mare ofiţer, 10 grad de mare cruce şi 5 cu gradul de colan. Gradul de mare ofiţer „Ferdinand I” acordat academicianului dr. Constantin Angelescu era echivalent cu cel de mare ofiţer „Carol I”, mare cruce „Steaua României” şi „Coroana României”. Ca purtător al acestui ordin dr. Constantin Angelescu ocupa un loc în preajma regelui în timpul serbărilor naţionale, i se acorda salutul sau onorul militar de către militarii de toate gradele atunci când acesta purta însemnele, iar în caz de deces primea onoruri militare, lucruri de care n-a mai beneficiat trecând la cele veşnice după proclamarea R.P.R. (14 septembrie 1948). Decoraţia a fost acordată personal de către regele Carol al II-lea şi avea un număr de ordine în limitele efectivelor fixate de lege. Pentru acest ordin lenta se purta de pe umărul drept spre şoldul stâng, iar placa pe partea dreaptă a pieptului.

În Decretul Regal numărul 2684 din 19 iulie 1931 se preciza că Ordinul „Meritul Cultural pentru Şcoală” se acordă celor care „se disting în cultură, fac fală României şi umanităţii prin opere de creaţie”, era organizat în patru clase: Cavaleri clasa II şi I, Ofiţeri şi Comandori, de asemenea erau stabilite 8 categorii de ramuri ale activităţilor culturale (a. litere şi opere literare, b. ştiinţă teoretică şi practică, c. artă

[32] Maria Dogaru, *Devize în heraldica românească”,* în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1992, p. 216.

muzică şi teatru, d. opere de cultură generală, e. culte, f. şcoală, g. educaţie fizică şi sport, h. opere sociale), care se deosebeau că pe lângă acelaşi însemn aveau o panglică diferită, în cazul nostru celei prevăzute la litera f (pentru şcoală).

Ordinul „Serviciul credincios" avea clasele de Comandor, Mare Ofiţer şi Mare Cruce. Era un ordin nou creat în anul 1932 (conform Decretelor Regale nr. 1545 din 28 aprilie 1932 şi 1590 din 9 mai 1932) care era plasat înaintea ordinului „Steaua României" cu o jumătate de grad şi cu un grad şi jumătate decât ordinul „Coroana României". În anul 1937 ordinului i s-a mai adăugat gradele Ofiţer şi Colan. Conform schemei iniţiale de organizare ordinul avea 25 de mari cruci, 50 de mari ofiţeri şi 150 de comandori. El a fost creat pentru a înlocui cele două clase inferioare ale ordinului „Carol I" care au fost desfiinţate. Ordinul conferit lui Constantin Angelescu corespundea funcţiilor avute în statul român (de cel puţin patru ori ministru, distins în mod deosebit în domeniul ştiinţei şi în folosul umanităţii). Crucea se purta pe piept în stânga, iar placa în partea dreaptă.

Ordinul „Casei Domnitoare" (Hohenzollern) avea şapte clase: Cavaler C, Cavaler B, Cavaler A, Ofiţer, Comandor, Mare Ofiţer, Mare Cruce (conform Decretului Regal nr. 2836 din 16 decembrie 1935). Ordinul „Casei Domnitoare" se acorda „proprio motu" civililor şi militarilor pentru merite faţă de dinastie[33]. Însemnul de „Mare Cruce" se purta ca broşe pe partea stângă a pieptului.

Ca şi ordinele, semnele onorifice erau decoraţii cu caracter permanent. În cazul Semnului onorific „Pentru Merit" - România i-a fost acordat acad. dr. C. Angelescu pentru fapte de credinţă faţă de regele Carol II şi avea statut de ordin. Legal avea statut de semn onorific deşi era organizat ca şi un ordin, el se acorda direct de rege, brevetele erau eliberate de Cancelaria Curţii Regale (Decretul Regal nr. 1913 din 5 iunie 1931) şi era organizat în cinci clase: Crucea, Cavaler, Ofiţer, Comandor şi Mare Cruce. În cazul de faţă Comandorii poartă decoraţia la gât. El se acorda „proprio motu" cetăţenilor români şi străini pentru „fapte de credinţă faţă de suveran, fapte de înaltă cultură şi înalt civism". Şi acest semn, ca şi majoritatea ordinelor de la Carol II, era inspirat de cele prusace.

Regele Carol II prin instituirea unor noi ordine a urmărit legitimarea sa ca membru şi succesor al Dinastiei, precum şi recunoaşterea apartenenţei la Casa de Hohenzollern (n.n. tatăl său, Ferdinand I, fusese exclus din această casă domnitoare deoarece declarase război Germaniei).

Medaliile prezentate au fost acordate ca semn de distincţie acad. dr. Constantin Angelescu şi răsplăteau fapte săvârşite cu prilejul unui anume eveniment sau în amintirea sa: 40 de ani de domnie a regelui Carol I, al doilea război balcanic din 1913, primul război mondial, încoronarea la Alba Iulia în 1922 a Regelui Ferdinand I şi Reginei Maria, semicentenarul războiului de independenţă (1927), comemorarea Reginei Maria, centenarul naşterii Regelui Carol I (1939). Medaliile erau organizate pe clase diferenţiate prin calitatea metalului, aveau panglică şi se purtau pe partea stângă a pieptului.

„Medalia jubiliară Carol I" a fost emisă pentru comemorarea a 40 de ani de domnie a regelui Carol I (Decretul Regal nr. 5384 din 28 decembrie 1905), se conferea

---

[33] Detalii asupra acestuia şi a altor ordine româneşti vezi la Katiuşa Pârvan, *Preocupările culturale şi artistice ale membrilor familiei regale - mărturii medalistice,* în „Muzeul Naţional", XVIII, 2006, p. 207-233.

tuturor funcţionarilor statului în activitate, militarilor de orice grad în activitate şi rezervă, foştilor miniştri şi parlamentari, pensionarilor.

Medalia „Avântul Ţării" a fost conferită pentru cei care au participat la campania din 1913 în cel de al doilea război balcanic (militari, funcţionari civili, prestatori de servicii permanente pe lângă armată).

Medalia cu toartă, comemorativă, a fost creată în anul 1913 ca să imortalizeze munca şi jertfa deosebită a Principesei moştenitoare Maria pe întreaga desfăşurare a campaniei din Bulgaria. Medalia este o raritate şi reprezintă prima efigie în care viitoarea regină apare în uniforma surorilor de caritate, iar reversul sugerează înaltul patronaj al reginei Elisabeta, căreia îi va urma exemplul şi în timpul primului război mondial.

Medalia „Victoriei" a fost conferită celor care au luat parte la primul război mondial în calitate de combatanţi în cadrul Antantei.

Medalia „Încoronarea Regelui Ferdinand I" cu baretă a fost acordată în special celor care au avut o contribuţie substanţială la făurirea României Mari şi era menită să păstreze amintirea zilei de 15 octombrie 1922 când a avut loc la Alba Iulia ceremonialul încoronării regelui Ferdinand I şi a reginei Maria la care a participat şi dr. C. Angelescu.

Medalia „Răsplata muncii pentru construcţii şcolare" avea 3 clase (I, II şi III din metal aurit, argintat sau bronz - conform Decretului Regal din 1 mai 1923).

Decretul Regal nr. 1915 din 5 mai 1939 stabilea modul de acordare a medaliei aniversare „Centenarul Regele Carol I", care a fost acordată unor largi categorii sociale.

La fel ca şi medaliile, crucile aveau un caracter ocazional şi erau acordate militarilor şi civililor pentru merite din ambele categorii. Crucile erau acordate pentru participanţii la război sau cu caracter jubiliar. În cazul crucilor acordate acad. dr. C. Angelescu acestea subliniau rolul său mai ales politic în primul război mondial (crucea comemorativă 1916-1919) sau cele acordate pentru un eveniment jubiliar (semicentenarul urcării pe tron a domnitorului Carol I - 1916, clasele I şi a II-a).

Crucea comemorativă „Războiul 1916-1918", conform Decretului Regal nr. 1744 din 8 iunie 1918 a fost conferită tuturor participanţilor la Războiul de Întregire.

O categorie cu multe rarităţi este cea a insignelor care au aparţinut dr. C. Angelescu.

Încă din anii neutralităţii (1916-1918), dr. Constantin Angelescu a primit sarcina de mare responsabilitate pentru a organiza în secret serviciul sanitar al armatei. El a aprovizionat armata cu medicamente, pansamente, a asigurat fabricarea unor comprimate, a coordonat manevrele sanitare ce s-au desfăşurat în jurul Bucureştilor aceste preocupări au dus la apropierea de familia regală. Astfel, împreună cu doamna de onoare, Maria Poenaru, originară din Craiova, şi alţii, a însoţit pe regina Elisabeta la Curtea de Argeş în toamna anului 1914, iar cu regina Maria şi două din fiicele sale în zilele premergătoare praznicului Adormirii Maicii Domnului a vizitat mănăstirile Văratic, Agapia, Secu, Bisericani şi Bistriţa[34]. După război la 31 decembrie 1918 / 13 ianuarie 1919 era primit la Palatul Cotroceni de Regina Maria căreia i-a povestit despre cele înfăptuite în S.U.A.[35]. Inedită este şi insigna cu portretul regelui Ferdinand I

[34] Constantin I. Stan, op. cit., p. 244.

[35] Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918-1919)*, I, Buc., „Editura Albatros", 1996, p. 31.

Întregitorul, aşa cum era supranumit în epocă, în care sunt nominalizate provinciile noi româneşti unite cu Regatul: Transilvania, Bucovina, Silistria (Cadrilaterul) şi Basarabia.

Scriitoare şi traducătoare, membră a Academiei Române, fruntaşă a mişcării pentru desăvârşirea unităţii naţionale, Maria Alexandra Victoria (1875-1938) a fost regina României în anii 1914-1927. Înainte de a fi regină, şi în timpul domniei regelui Ferdinand I, a fost onorată cu numeroase emisiuni de medalii şi alte însemne menite să sublinieze ataşamentul poporului român faţă de cea care fusese numită de multe ori în anii 1916-1919 "mama răniţilor". Primul ei portret a apărut în anul 1893 în medalistică cu ocazia căsătoriei sale cu principele Ferdinand, iar apoi la peste un deceniu în anul 1904 cu prilejul acordării gradului de colonel al Regimentului IV Roşiori. Între anii 1906-1914 Tony Szirmai sau Felix Rasumny realizează portrete remarcabile în medaliile şi plachetele dedicate viitoarei regine[36]. Bustul reginei Maria este realizat cu multă acurateţe şi exprimă încrederea şi bucuria naţiunii române după marile încercări prin care trecuse. Considerăm că acest medallion a fost realizat în anul 1926 cu prilejul celebrei sale vizite în Statele Unite şi Canada . Ea este, după toate probabilităţile, opera artistei plastice americane Mabel Conkling[37].

Senatul a apărut în istoria noastră constituţională din anul 1864. El era investit cu puteri însemnate pentru adoptarea legislaţiei, era un corp ponderator între puterea executivă şi Camera Deputaţilor, avea funcţia de Cameră superioară moderatoare în acţiunea legislativă în procesul elaborării şi adoptării sale. El a fost dizolvat la 5 septembrie 1940 de către gen. Ion Antonescu, iar la 13 iulie 1946 de către guvernul dr. Petru Groza. După 1990 Senatul a fost repus în drepturile sale legitime ca parte a puterii legiuitoare. Senatul a avut mai multe sedii: pe Calea Şerban Vodă, nr. 126, clădire existentă şi azi, apoi în vechiul local al Universităţii din Bucureşti, în sesiunile 1916-1917 şi 1918 în sala Teatrului Naţional şi în aula Universităţii ambele din Iaşi unde, ca şi mai înainte de război a fost şi Constantin Angelescu în calitate de reprezentant al judeţului Buzău. După război sediul Senatului a revenit la Universitate până în anul 1929 când a fost mutat în clădirea din Bulevardul Regina Elisabeta, nr. 25 unde dr. Constantin Angelescu a impus numeroase legi în calitate de ministru şi senator. Ultima şedinţă a Senatului a avut loc la 3 iulie 1940 după pierderea Basarabiei şi Bucovinei de Nord[38].

Un element de noutate pentru istoriografia românească îl aduce mărturia de botez a viitorului rege Mihai I (1927-1930; 1940-1947) din care rezultă că dr. C. Angelescu a fost naşul acestuia la botezul din 22 ianuarie 1922.

O altă categorie de distincţii sunt ordinele acordate de diverse state în semn de apreciere a activităţii sale diplomatice şi ştiinţifice.

[36] Carmen Tănăsoiu, *Consideraţii asupra medalisticii româneşti moderne (1866-1947),* în „Cercetări Numismatice", XIV, Buc., 2008, p. 511-512.

[37] Dulciu Morărăscu, *Oameni de cultură români în arta medaliei. Dicţionar*, Editura „Exclusiv Publicitate", Buc., 1991, p. 61-62.; Stambuliu, p. 244, nr. 688, p. 688, p. 256, p. 710.

[38] Detalii vezi la Valeriu Stan, *Senatul României şi sediile sale,* în „Anuar al Arhivelor Municipiului Bucureşti", I, Editura Ministerului de Interne, Buc. 1997, p. 69-75. Dulciu Morărăscu, *Oameni de cultură români în arta medaliei. Dicţionar*, Editura „Exclusiv Publicitate", Bucureşti, 1919, p. 61-62.; Stambuliu, p. 244, nr. 688, p. 688, p. 256, p. 710.

Ordinul „Coroana” a fost instituit la 15 octombrie 1897 de regele Belgiei Leopold II (1865-1909). La început a fost conceput ca ordin al „Statului liber Congo”care din 1884 fusese declarat proprietate personală. Deoarece la 18 octombrie 1908 Congo a devenit colonie Belgiană ordinul „Coroana” devine distincţie naţională şi ocupă locul al doilea în ierarhia ordinelor Belgiene. Ordinul avea şase grade, precum şi o medalie cu trei clase. El se acorda cetăţenilor belgieni şi străini pentru merite culturale, literare, artistice, în industrie, comerţ şi pentru acţiuni de civilizare în Africa.

Ordinul Sf. Alexandru a fost instituit la 25 decembrie 1881 de principele Bulgariei - Alexandru de Battenberg (1879-1886). După urcarea pe tron a principelui Ferdinand de Saxa-Coburg (1887-1918) la 14 august 1888 ordinul a devenit şi militar, după 1908 când s-a proclamat Bulgaria ca regat s-a schimbat forma coroanei, iar din 1912 se adaugă încă un grad. După septembrie 1946, odată cu alungarea monarhiei ordinul a fost abrogat.

Până la instalarea definitivă a regimului comunist în anul 1948 ordinul „Leul Alb” a fost cea mai importantă distincţie a Cehoslovaciei, era împărţit în trei clase şi două categorii: civil şi militar.

Cea mai înaltă distincţie franceză este Ordinul „Legiunea de Onoare” şi a fost instituit de Napoleon Bonaparte la 19 mai 1802. Ordinul a suferit în timp mai multe modificări ultima fiind cea din 26 iulie 1873 după proclamarea celei de a III-a Republici (1870) şi a rămas nemodificată până în prezent.

În afara faptului că a obţinut doctoratul în chirurgie la Paris, dr. C. Angelescu a avut legături strânse cu autorităţile franceze. Astfel la 31 octombrie 1916 în ternul special care cuprindea misiunea militară franceză compusă din doi ofiţeri superiori şi 75 soldaţi erau miniştri dr. C. Angelescu, Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Alexandru Bădărău şi Nicolae Căpităneanu[39].

Prima atestare documentară care confirmă necesitatea răsplătirii faptelor de vitejie pentru unele persoane în ranguri înalte în viaţa statului este ordinul cavaleresc fondat în anul 312 de către împăratul Constantin cel Mare şi intitulat **MILITIA CONSTANTINIANA A SF. GHEORGHE**. Ulterior Bizanţul, Spania, Neapole, Veneţia, Mantua, Franţa şi alte state italice, inclusiv Imperiul german, Suedia au instituit noi ordine.

Ordinul se acordă de Biserica ortodoxă prin Patriarhia de Ierusalim, personalităţilor de rit ortodox, pentru ajutorul dat Patriarhiei de Ierusalim şi bisericii ortodoxe în general.

După primul război mondial în anul 1921 a fost înfiinţat ordinul „Polonia Restituta” - cea mai însemnată decoraţie naţională poloneză, ca şi ordinul „Vulturul Alb”. Ordinul a fost menţinut şi în epoca comunistă cu unele modificări. El se acorda pentru merite militare şi navale, dar şi culturale, artistice, de administraţie civilă şi este împărţit în cinci clase (mare cruce, comandor cu stea, comandor, ofiţer şi cavaler. Medalionul de la revers marchează anul proclamării republicii poloneze (1918). Probabil una din decoraţiile poloneze a fost obţinută de dr. C. Angelescu în urma vizitei sale în Polonia în martie 1937[40].

[39] Gheorghe Buzatu, *op. cit*., p. 343, doc. nr. 2, Bucureşti, 31 oct. 1916.
[40] Carol al II-lea Regele României, *Însemnări zilnice 1937-1951,* vol. I (11 martie 1937- 4 septembrie 1938), Editura „Manuscripta”, Bucureşti, 1995, p. 28.

Ordinul „Sf. Ana" în ierarhia stabilită de sistemul ordinelor naţionale ruse se plasa după ordinele Sf. Andrei, Sf. Ecaterina, Sf. Alexandru Nevski şi Sf. Gheorghe, a fost introdus de ţarul Pavel I în anul 1797, iar în anul 1935 ordinul avea trei clase pentru merite civile şi o clasă pentru meritele militare. După retragerea din Moldova la 22 ianuarie 1917 dr. C. Angelescu şi familia sa au plecat din România şi s-au stabilit la Odesa în Rusia deoarece localitatea era cea mai apropiată de Iaşi cu numeroase trenuri zilnice. Probabil atunci a obţinut şi Ordinul Sf. Ana clasa I, căci mai târziu a urmat lovitura de stat din octombrie 1917 care a desfiinţat toate decoraţiile ţariste. După numirea sa ca ministru al României în S.U.A. (21 august 1917) dr. Constantin Angelescu a plecat la Petrograd, Londra şi apoi la Paris unde a stat mai mult de o lună.

Ordinul „Sf. Sava" a fost înfiinţat în anul 1883 cu ocazia proclamării Serbiei ca regat şi se acorda pentru merite ştiinţifice şi artistice. Deoarece statutul ordinului a intrat în vigoare în anul 1883, pe medalion la revers este aplicat acest an începând cu anul 1903. După ocuparea Iugoslaviei în aprilie 1941 de către statele fasciste acest ordin n-a mai fost acordat, iar după abolirea monarhiei şi proclamarea R.P.F. Iugoslavia acest ordin a fost desfiinţat.

Abordarea unei teme atât de pretenţioase şi care a necesitat un efort îndelungat de documentare era necesar mai ales că în parte o serie de distincţii acordate dr. C. Angelescu nu au fost semnalate în alte colecţii publice sau particulare din România, iar câteva dintre acestea chiar şi în colecţiile de peste hotare.

CATALOG

I. ORDINE ROMÂNEŞTI

1. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI**
România, *mare cruce,* md. 1877, pentru civili; argint.
Însemn: cruce bizantină, emailată albastru, cu raze între braţe; deasupra, coroană regală. În centrul crucii este aplicat un medalion emailat roşu, coroană regală, înconjurat de o bandă emailată albastru şi de o cunună din frunze de stejar, emailată verde.
Av. - în medalion, aplicată acvila cruciată stând pe un fulger; pe bandă, înscrisă deviza **IN FIDE SALUS** (Salvarea prin Credinţă).
Rv. - în medalion, aplicată cifra regelui Carol I.
D: 80 mm; Inv. I 25.928.
Lenta este roşie cu două dungi albastre la margini.
Placa: stea cu opt grupe de raze, din argint diademat, pe care este aplicat însemnul avers. Pe revers, în medalion, este reliefat numele bijutierului **JOSEPH RESCH FILS BUCAREST**.
Placa – D: 95 mm; Inv. I 25.927.
Referinţe: C E, p. 17; C, Ş; B, D; Ş, N, p. 17, nr. 10; N. L, p. 31-33, nr. 1; E R, p. 19-20, nr. 15-16; Stambuliu, p. 206, nr. 604; R.W., p. 357-358, figura 1067 şi 1069.

2. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI**
România, *ofiţer,* md. 1877, pentru civili; argint aurit.
Însemn: cruce bizantină, emailată albastru, cu raze între braţe; deasupra, coroană regală. În centrul crucii este aplicat un medalion emailat roşu, coroană regală,

înconjurat de o bandă emailată albastru şi de o cunună din frunze de stejar, emailată verde.
Av. – în medalion, aplicată acvila cruciată stând pe un fulger; pe bandă, înscrisă deviza **IN FIDE SALUS.**
Rv. – în medalion, aplicată cifra regelui Carol I.
Panglica roşie cu două dungi albastre la margini.
D: 40 mm; M. O., inv. I 25.926.
Referinţă: C E, p. 17; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 17, nr. 10; N.L, p. 31-33, nr. 1; . R.W., p. 357, dar pentru grade superioare.

3. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI**
România, *cavaler*, md. 1877, pentru civili; argint.
Însemn: cruce bizantină, emailată albastru, cu raze între braţe; deasupra, coroană regală. În centrul crucii este aplicat un medalion emailat roşu, coroană regală, înconjurat de o bandă emailată albastru şi de o cunună din frunze de stejar, emailată verde.
Av. – în medalion, aplicată acvila cruciată stând pe un fulger; pe bandă, înscrisă deviza **IN FIDE SALUS.**
Rv. – în medalion, aplicată cifra regelui Carol I.
Panglica roşie cu două dungi albastre la margini.
D: 40 mm; M.O., inv. I 25.925.
Referinţe: C E, p. 17; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 17, nr. 10; N.L, p. 31-33, nr. 1; R.W., p. 357, dar pentru grade superioare.

4. ORDINUL **COROANA ROMÂNIEI**
România, *mare cruce,* md. 1881, pentru civili; argint.
Însemn: cruce de Malta, emailată roşu cu bordură emailată alb; între braţele crucii, cifra regelui Carol I. Medalion central emailat roşu, înconjurat de o bandă emailată alb.
Av. – în medalion, aplicată o coroană regală; pe bandă, inscripţia **PRIN NOI ÎNŞINE, 14 MARTIE 1881.**
Rv. – în medalion este înscrisă data **10 MAIU** şi pe bandă **1866. 1877. 1881.**
D: 70 mm; inv. I 25.934.
Lenta este albastră cu o bandă argintie la margini, împreună cu placa.
Placa: stea cu opt grupe de raze, pe care este aplicat însemnul avers. Pe revers, în medalion, este reliefat numele bijutierului **JOSEPH RESCH FILS BUCAREST**.
D: 80 mm; M.O:, inv. I 25.944.
Referinţe: C E, p. 25-26; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 17-18, nr. 11; N.L, p. 34-35, nr. 2; E R, p. 20, nr. 18; R.W., p. 256-357.

5. ORDINUL **COROANA ROMÂNIEI**
România, *mare ofiţer,* md. 1881, pentru civili; argint.
Însemn: cruce de Malta, emailată roşu cu bordură emailată alb; între braţele crucii, cifra regelui Carol I. Medalion central emailat roşu, înconjurat de o bandă emailată alb.
Av. – în medalion, aplicată o coroană regală; pe bandă, inscripţia **PRIN NOI ÎNŞINE, 14 MARTIE 1881.**

Rv. – în medalion este înscrisă data **10 MAIU** şi pe bandă **1866. 1877. 1881**- lipsă medalionul.
Panglica este albastră cu o bandă argintie la margini.
D: 60 mm; M.O., inv. I 25.933.
Placa: stea cu opt grupe de raze, pe care este aplicat însemnul avers.
D: 75 mm; M.O., inv. I 25.935.
Referinţe: C E, p. 25-26; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 17-18, nr. 11; N.L, p. 34-35, nr. 2; R.W., p. 356-357.

6. ORDINUL **CAROL I**
România, *mare ofiţer,* md. 1906; argint aurit.
Însemn: cruce treflată, emailată roşu, cu câte 9 raze aurite între braţe; deasupra, coroană regală română din argint şi email roşu.
Av. – pe cruce este aplicat un vultur încoronat, cu zborul larg desfăcut, cruciat şi armat, din argint; central, medalion auriu cu efigia regelui Carol I, din profil spre dr., şi dedesupt două ramuri de laur încrucişate; o panglică ondulată din aur, purtând înscris cu albastru deviza **PRIN STATORNICIE LA ISBÎNDĂ**, este desfăşurată pe partea inferioară a acvilei.
Rv. – central, medalion emailat roşu, cu cifra regelui Carol I, înconjurat de o bandă circulară emailată albastru, cu datele **1866. 10 MAIU. 1906.**
D: 70 mm; M.O., inv. I 25.945.
Lenta din rips moarat albastru - deschis, pe margini cu câte o dungă aurie, prin care trece un fir de mătase roşie. Lenta se poartă de pe umărul drept spre coapsa stângă şi are lăţime de 100 mm. Pe partea dreaptă a pieptului se poartă placa ordinului. M.O., inv. I 25.936.
Placa: stea cu 8 fascicule de raze de 85 mm diametru, în mijlocul căruia este plasat vulturul din argint de la av., însemn - lipsă.
Referinţe: C E, p. 33; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 14, nr. 1; F,M., II, p. 138-139; N.L, p. 36-37, nr. 3; R.W., p. 356.

7. ORDINUL **FERDINAND I**
România, *mare ofiţer,* md. 1929, pentru civili, argint.
Însemn: cruce în formă de doi **F** adosaţi, foarte stilizaţi, emailată verde; deasupra, coroană regală. Aversul şi reversul sunt identice. Lipsă însemnul.
Lenta este albastru închis şi are în centru o bandă galben aurie străbătută de o dungă roşie – lipsă.
Placa: stea în patru colţuri, cu raze aurii, pe care este aplicat însemnul fără coroană. Pe revers, în medalion este reliefat numele bijutierului **JOSEPH RESCH FILS BUCAREST**.
D: 72 mm; M.O., I inv. 25.959.
Referinţe: C E, p. 46-47; F M, I, p. 237-238; F.M., II, p. 139; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 14, nr. 2.
N.L, p. 38-39, nr. 4; R.W., p. 359.

8. ORDINUL **PENTRU MILIŢIE**
România, *clasa I,* md. 1930, argint emailat.

Numele gravorului: Heinrich Weiss.
Cruce de Malta, email albastru, având în centru aplicată stema Regatului României (acvilă încoronată, cu crucea în cioc, spre st., iar pe piept scurt scartelat cu armele provinciilor României: Muntenia, Moldova, Oltenia, Dobrogea, Transilvania). Pe spate circular numele gravorului **HEINRICH WEISS. BUCAREST**.
D: 50 mm; M.O., inv. I 25.962.

9. ORDINUL **MERITUL CULTURAL PENTRU ŞCOALĂ CLASA I**
România, *cavaler,* md. 1931, argint.
Însemn: cruce pătrată de email violet.
Av. – la mijloc, un medalion din metal cu bustul regelui Carol II, în profil st., înconjurat de coroană de laur.
Rv. – în centru medalion, înconjurat de o coroană laur şi inscripţia pe patru rânduri **PRIN/CULTURĂ/LA/LIBERTATE**.
Panglica are următoarele culori: albă cu trei dungi roşii; între însemn şi inelul de prindere la panglică câte o coroană regală.
D: 40 mm; M.O., inv. I 25.957; I 25.958.
Referinţe: C E, p. 55; F M, I, p. 243-244; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 19, nr. 14; N.L, p. 58-59, nr. 2.
Notă: Vezi şi N. Peneş, op. cit., unde reproduce brevetul ordinului „Meritul Cultural" în grad de ofiţer acordat la 6 septembrie 1943 de regele Mihai I „Dl. Dr. C. Angelescu, Profesor Universitar-Bucureşti pentru servicii aduse şcolii" (decretul nr. 2467).

10. ORDINUL **SERVICIUL CREDINCIOS**
România, *mare cruce,* md. 1932, pentru civili, argint aurit.
Însemn: cruce emailată concav, în email albastru – azuriu, peste braţele crucii este o coroană aurită de frunze de laur, iar deasupra o coroană din aur de care se prinde inelul pentru panglică.
Av. – stema Regatului României.
Rv. – într-o cunună laur pe două rânduri **SERVICIU/ CREDINCIOS**.
D: 55 mm; M.O., Inv. I 25.946.
Panglica este formată din trei dungi verticale egale ca lăţime, două albastru deschis pe margini şi la mijloc albă. Lenta de mătase lată de 99 mm; inv. I 25.982.
Placa: stea din argint aurit cu 8 raze (4 din aur şi 4 din argint), de formă pătrată, având aplicată la mijloc crucea ordinului.
D: 75 mm; M.O., inv. I 25.968.
Referinţe: C E, p. 57-58; F M, I p. 245- 250; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 16, nr. 9; N.L, p. 40-42, nr. 5; R.W., p. 359-360.

11. ORDINUL **CASEI DOMNITOARE (HOHENZOLLERN)**
România, *mare cruce,* md. 1935, argint aurit.
Placa: stea cu opt raze, având în centru o cruce cu coroană, cu braţele ovalizate convex (cruce Ruppert), email alb şi o dungă din email negru, cu margini aurite, între braţe o cunună din frunze de laur şi stejar în email verde. În partea centrală, într-un medalion emailat alb acvilă regală, având pe piept scut cu armele Casei Hohenzollern, acesta fiind înconjurat de un inel emailat albastru cu deviza **NIHIL SINE DEO** şi două

frunze de stejar legate cu o fundă. Pe revers, în medalion, este reliefat numele bijutierului **HEINRICH WEISS BUCAREST**.
D: 62 mm; M.O., inv. I 25.965.
Panglica este din moar alb, cu trei dungi negre, verticale – lipsă.
Referinţe: C E, p. 62; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 15, nr. 6; F.M., II, p. 142/143; N.L, p. 62-63, nr. 5; R.W., p. 359, dar cu spade.

II. SEMNE ONORIFICE
12. SEMNUL ONORIFIC **PENTRU MERIT**
România, *comandor*, md. 1931, pentru civili, argint.
Însemn: cruce de Malta cu sfere în vârfurile braţelor.
Av. – medalion central emailat verde cu o cruce emailată alb înconjurată de o cunună de spini; în mijlocul medalionului este cifra regelui Carol al II-lea.
Rv. – lipsă, şi **H.WEISS** şi marca bijutierului, titlul metalului preţios.
Panglica este verde cu o bandă albastru închis la mijloc – lipsă.
D: 50; M.O., inv. I 25.961.
Referinţe: C E, p. 52-53; F M I, p. 252; E R, p. 43-44, nr. 96.

III. MEDALII
13. MEDALIA JUBILIARĂ **CAROL I**
România, md. 1906, pentru militari; bronz.
Formă ovală.
Av. – legenda: **CAROL I REGE AL ROMÂNIEI**; efigia regelui Carol I, spre st.
Rv. – legenda pe şapte rânduri: **IN/ AMINTIREA/ ANULUI/ AL 40 LEA/ AL / CĂPITĂNIEI/ MELE**. lateral anii: **1866-1906**.
Panglica roşie, cu şapte dungi verticale, în următoarea dispunere: o dungă verticală neagră la mijloc de 2 mm lăţime, având de o parte şi de alta dungi albe şi albastre de câte 1,5 mm.
D: 38 x 31 mm; M.O., I 25.929.
Referinţe: E.C, p. 32; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 25, nr. 26; N.L., p. 79, nr. 10.

14. MEDALIA JUBILIARĂ **CAROL I**
România, md. 1906, pentru militari; bronz.
Formă ovală.
Av. – legenda: **CAROL I REGE AL ROMÂNIEI**; efigia regelui Carol I, spre st.
Rv. – stema regală a României cu deviza: **NIHIL SINE DEO**. Jos anii **1866*1906**.
Panglica de culoare roşie, cu dungă neagră la mijloc având de o parte şi alta dungi albe şi albastre.
D: 38 x 31 mm; M.O., inv. I 25.930.
Referinţe: E.C, p. 32; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 25, nr. 26; N.L., p. 79, nr. 10.
Katiuşa Pârvan, *Quelques objets appurtenant à l'académicien Anton Naum dans les collections de Museé National d'Historie,* C.N.„ XIV, 2008, p. 556, nr. 4 şi 558, fig. 5.

15. MEDALIE **AVÂNTUL ŢĂRII**
România, md. 1913, pentru civili ; confecţionată din pacfong.
Medalie circulară.

Av. – acvilă încoronată cruciată şi armată; central, medalion cu efigia regelui Carol I, din profil spre dr., şi legenda **CAROL I REGE AL ROMÂNIEI**. Sub acvilă este o eşarfă cu deviza **PACE**; pe marginea medaliei, inscripţia **ÎN AMINTIREA INĂLŢĂTORULUI AVANT 1913.**
Rv. – trecerea armatei române peste Dunăre pe un pod de vase şi perspectiva munţilor Balcani. Deasupra armatei este o „Victorie”, ţinând în mâna dr. o ramură de palmier, iar în st. o cunună din frunze de laur. Pe marginea medaliei, inscripţia **DIN CARPAŢI PESTE DUNĂRE LA BALCANI.**
Medalia are toartă de forma unei semicunune din frunze de laur, pe muchie incizată litera „**o**”.
Panglica este albastru închis cu dungi orizontale roşii şi galbene la margini.
D: 35 mm; M.O., inv. 25.932.
Referinţe: E.C, p. 36-37; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 24 nr. 22; N L, p. 82, nr. 13; E R, p. 31-32, nr. 53.
Notă: Brevetul reprodus în N. Peneş, op. cit., acordată în anul 1920.

16. **MEDALIE CU TOARTĂ, COMEMORATIVĂ A PRINCIPESEI MARIA**
România, md. 1913, bronz.
Sculptor: Tony Szirmai
Av. – bustul reginei Maria spre st., îmbrăcată în ţinută de asistentă sanitară. Legenda semicirculară de la st. la dr. **MARIA REGINA ROMÂNIEI**.
Rv. – cruce gamată, identică cu cea a ordinului „Crucea Regina Maria”, având la cap un cartuş gol şi rădăcini, pe fundal flori, şi legenda pe două rânduri, deasupra crucii **PER AMOREM** şi jos **AD LVCEM**.
Panglică tricoloră prinsă de toartă.
D: (cu toartă) = 35 mm; M.O., inv. I 25.979.
Referinţe: Carmen Tănăsoiu, *Consideraţii asupra medalisticii româneşti moderne (1866-1947)*, C.N. XIV, Buc., 2008, p. 512.

17. MEDALIA **VICTORIEI**
România, md. 1921, pentru militari, bronz.
Medalie circulară.
Av. – „Victoria” înaripată stând în picioare, ţinând în mâna dr. o spadă cu vârful în jos, iar în st. o ramură de palmier.
Rv. – într-o cunună deschisă din frunze de stejar străpunsă de o halebardă, inscripţia **MARELE RĂZBOI /PENTRU CIVILIZAŢIE**, marginal cartuşe cu denumirea statelor aliate, gravate: **ANGLIA. BELGIA. GRECIA.JAPONIA.SERBIA. AMERICA.CHINA.ROMÂNIA.ITALIA.FRANŢA.**
Panglica este la mijloc galbenă, cu o bandă roşie, iar la margini, o bandă albastră şi una violet - lipsă.
D: 36 mm; M.O., inv. 25.931.
Referinţe: E.C, p. 44-45; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 25 nr. 24; N L, p. 84, nr. 15; E R, p. 32, nr. 55.

18. MEDALIA **ÎNCORONAREA REGELUI FERDINAND I**
România, md. 1922, pentru civili; metal comun.

Medalie circulară; deasupra, o baretă cu inscripţia **BUCURESTI – ALBA IULIA**.
AV. – busturile acolate, din profil spre dr., ale regelui Ferdinand şi reginei Maria şi legenda **FREDINAND. REGELE. ROMANIEI. SI. MARIA. REGINA.**
RV. – scena încoronării la Alba Iulia şi inscripţia **INTAIUL REGE AL TUTUROR ROMANILOR INCORONATU-SA LA ALBA IULIA IN 15 X 1922.**
Panglica este tricoloră (albastru, galben, roşu), cu cunună din metal galben, aplicată.
D: 30; M.O., inv. I 25.960.
Referinţă: E R, p. 32-33, nr. 56.

19. MEDALIA **RĂSPLATA MUNCII PENTRU CONSTRUCŢII ŞCOLARE**
România, *clasa a II-a*, md. 1923, metal comun.
Medalie circulară.
Av. – efigia regelui Ferdinand şi legenda circulară: **FERDINAND I REGE AL ROMÂNILOR**.
Rv. – legendă circulară între două cercuri liniare **RĂSPLATA MUNCII PENTRU CONSTRUCŢII ŞCOLARE**; în câmp un local de şcoală.
Toarta – o coroană din frunze de laur; panglica din pânză cu dungi albe şi roşii – lipsă.
D: 35 mm; M.O., inv. I 25.937.
Referinţe: E.C, p. 45; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 26 nr. 32; F. M., II, p. 151; N L, p. 85, nr. 16.

20. MEDALIA COMEMORATIVĂ A PROCLAMĂRII **INDEPENDENŢEI**
România, md. 1927, argint.
Medalie circulară.
Av. – efigiile acolate ale regilor Carol I şi Ferdinand, de la st. la dr. circular **CAROL I * FERDINAND I**, totul în cunună laur.
Rv. – cunună lauri, în câmp aşezaţi unul sub altul anii **1877** şi **1927**.
Panglica: cu dungi roşii şi albastre, iar pe margine galbene.
D: 33 mm; M.O., inv. I 25.938; I 25.939.
Referinţe: E C, p. 45;C,Ş; B,D; Ş,N, p. 25, nr. 25; N L, p. 85, nr. 16.

21. MEDALIE **CENTENARUL REGELE CAROL I**
România, md. 1939, pentru civili, tombac.
Medalie circulară cu coroană regală deasupra.
Av.- statuia ecvestră a regelui Carol I şi legenda **CAROL I**; inferior, inscripţia **INTEMEETORUL DINASTIEI SI REGATULUI ROMÂN**.
Rv. – cifra regelui Carol I, datele **1839-1939**, şi inscripţia **100 ANI DE LA NASTEREA PRIMULUI REGE AL ROMANIEI SLAVITU-SA IN DOMNIA M.S. REGELUI CAROL II.**
Panglica este de culoare albastru deschis, cu o dungă neagră străbătută de un fir argintiu şi o dungă aurie străbătută de un fir roşu la margini.
D: 35 mm; M.O., Inv. I 25.947.
Referinţe: E C, p. 67; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 26, nr. 29; N L, p. 96-97, nr. 26; E R, p. 34, nr. 60.

IV. CRUCI
22. CRUCEA COMEMORATIVĂ **RĂZBOIUL 1916-1918**

România, md. 1918, pentru militari; metal comun.
Cruce greacă, cu capetele braţelor rombice. În medalionul central:
Av. – cifra regelui Ferdinand I.
Rv. – datele **1916-1918**.
Panglica este în dungi verzi şi albastre.
D: 40 mm; M.O.; inv. I 25.922.
Referinţe: C E, p. 43; C,Ş; B,D; Ş,N, p. 24, nr. 23; N L, p. 107, nr. 5; E R, p. 40, nr. 84.

23. CRUCEA **50 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A REGELUI CAROL I**
România, *clasa I*, md. 1916, pentru civili; metal comun argintat.
Cruce greacă cu capetele braţelor lăţite; între braţe, cunună din frunze de stejar. În medalionul central:
Av. – bustul regelui Carol I în ţinută militară şi baretă de decoraţii pe piept, din profil spre st., şi legenda **CAROL I REGE - AL ROMANIEI**.
Rv. – datele **1866/1916**.
Panglica cu tricolorul având în centru dungă albastră, de o parte şi de alta roşu şi galben, iar pe margine dungă neagră, moarată.
D: 36 mm; M.O.; inv. I 25.924.

24. CRUCEA **50 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A REGELUI CAROL I**
România, *clasa a II-a*, md. 1916, pentru civili; metal comun.
Cruce greacă cu capetele braţelor lăţite; între braţe, cunună din frunze de stejar. În medalionul central:
Av. – bustul regelui Carol I în ţinută militară şi baretă de decoraţii pe piept, din profil spre st., şi legenda **CAROL I REGE - AL ROMANIEI**.
Rv. – datele **1866/1916**.
Panglica cu tricolorul având în centru dungă albastră, de o parte şi de alta roşu şi galben, iar pe margine dungă neagră, moarată.
D: 36 mm; M.O.; inv. I 25.923.

V. INSIGNE

25. INSIGNĂ **REGELE FERDINAND**
România, metal comun.
Însemn: într-un dreptunghi bustul regelui Ferdinand I din faţă, cu privirea spre st., pe cele patru laturi ale dreptunghiului legenda dispusă astfel, sub bust **TRANSILVANIA**, sus deasupra bustului **BUKOVINA**, lateral st. **SILISTRIA**, lateral dr. **BESSARABIA**, jos scut triunghiular cu cifra regelui Ferdinand I.
D: I = 62 mm; LA = 27 mm; M.O., inv. I 25.943.

26. INSIGNĂ **REGINA MARIA**
România, metal aurit.
Formă ovală.
Însemn: bustul reginei Maria, cu capul descoperit, spre dr.; deasupra coroană regală înconjurată de o ghirlandă de trandafiri şi legenda jos de la st. la dr. **REGINA NOASTRA MARIA** (după fiecare cuvânt câte un trandafir). În spate ac de prindere.
D: I = 35 mm; LA =22 mm; M.O., Inv. I 25.940.

27. INSIGNĂ **SENATOR**
România, argint.
Însemn: acvilă încoronată, cu cruce în cioc, spre st., având pe piept scut cu armele celor cinci provincii (Ţara Românească, Moldova, Oltenia, Transilvania, Dobrogea) şi scutul alb – negru (al Casei Hohenzollern).
D: 60 mm; M.O., Inv. I 25.941.

28. INSIGNĂ **SENATOR** (miniatură)
România, argint.
Însemn: acvilă încoronată, cu cruce în cioc, spre st., având pe piept scut cu armele celor cinci provincii (Ţara Românească, Moldova, Oltenia, Transilvania, Dobrogea) şi scutul alb – negru (al Casei Hohenzollern), la spate manşon de prindere.
D: 25 mm; M.O., Inv. I 25.942.

29. MĂRTURIE DE BOTEZ A PRINCIPELUI MIHAI ÎN FORMĂ DE CRUCE, CU TOARTĂ: 25 OCTOMBRIE 1921 [22 ianuarie 1922]
România, bronz aurit.
Însemn: cruce greacă, cu capetele braţelor lăţite terminate în trei colţuri.
Av. – cruce aurie, având la capăt un inel de care sunt prinse două ramuri de lauri şi ac de prindere; în centru iniţiala **M**, deasupra o coroană, de o parte şi alta pe braţe **25 - oct.**, jos **1921**.
Rv. – în centru într-un romb cifrul familiei regale, sus în cartuş **NAŞI**.
D: 35 mm; D: cruce 26 mm; M.O.; Inv. I 25.980.
Referinţă: Ernest Oberländer Târnoveanu, Katiuşa Pârvan, *Medalii, plachete, monede, bancnote şi ordine cu efigia sau cifrul regelui Mihai I*, în „Muzeul Naţional", XVII, Bucureşti, 2005, p. 340, nr. 2, planşa I, nr. 2- variantă inedită.

VI. ORDINE STRĂINE
1. ORDINUL **COROANA**
Belgia, *mare cruce*, md. 1897, argint aurit.
Gravor: Henri Walravens.
Placa: stea cu zece grupe de raze (alternativ aurite şi argintate) pe care este aplicat medalionul –avers al însemnului – medalion central emailat albastru pe care se află o coroană regală, iar în jur inel aurit, cinci braţe din email alb terminate în două colţuri, marginile aurite, iar între braţe grup de raze aurite.
Pe spate pe medalion legendă circulară **FABRIQUE D˚ORDRES BELGES ETRANGERES** şi pe cinci rânduri **HENRI /WALRAVENS / 9 RUE. JOSEPH CLAES / BRUXELLES /MIDI.**
D: 66 mm; M.O., inv. I 25.969.
Lenta este de culoare roşie-vişinie, lipsă.
Referinţă: F. M. II, p. 176 şi p. 177, fig. 13.

2. ORDINUL **SF. ALEXANDRU**
Bulgaria, *mare cruce*, md. 1888, nr. I, pentru civili; metal comun.

Însemn: cruce greacă, cu capetele braţelor lăţite, aurită, emailată alb cu bordură aurie; deasupra, coroană princiară, cu email colorat, din care ies două panglici ondulate terminate cu ciucuri.
Av. – central, medalion emailat roşu, cu numele sfântului scris cu caractere chirilice, înconjurat de o bandă emailată alb, cu deviza ordinului **ЗЪ/ НАШИ БОГЪ (PENTRU DUMNEZEUL NOSTRU)**.
Rv. – medalion central emailat alb pe care este scrisă pe trei rânduri data **19 /ФЕВRАЛЯ /1878** (data păcii de la San Stefano – Yeşilköy, azi Turcia prin care Bulgaria a devenit stat autonom) înconjurat de un inel aurit.
D: 55 mm; M.O., inv. I 25.974.
Lenta este vişinie; pe lentă este aplicată o rozetă ; inv. I 25.983.
Placa: stea cu 8 grupe de raze, argintată; pe care este aplicat medalionul – avers - al însemnului**.**
D: 90 mm; M.O., inv. I 25.971.
Ordinul este lucrat de firmele C.F. Rothe din Viena, Kretly din Paris şi Windhundkopf.
Referinţe: F M (II), p. 170-171; P K, O C, T M, p. 45- 47, fig. 68; R.W., p. 75-76.

3. ORDINUL **LEUL ALB**
Cehoslovacia, *clasa I*, md. 1922, pentru civili; argint.
Însemn: stea aurită, emailată roşu, cu cinci braţe, terminate în trei colţuri ce poartă câte o sferă în vârf; între braţe, câte o frunză de tei din metal aurit; deasupra, o cunună din frunze de tei pe care sunt încrucişate două ramuri de palmier.
Av. – pe stea este aplicat leul heraldic cehoslovac, încoronat, ridicat în două labe, purtând pe piept scutul şi armele ţării (cruce patriarhală pe trei munţi).
Rv. – central, medalion emailat roşu cu iniţialele statului **C.S.R.** înconjurat de un inel aurit pe care este scrisă cu albastru deviza **PRAVDA VITÉZI (ADEVĂRUL VA ÎNVINGE)**; pe fiecare braţ al stelei este câte o stemă; sus, leul heraldic încoronat, ridicat în două labe, de culoare argintie, pe fond roşu; lateral sus dr., o acvilă stilizată, aurie, pe câmp albastru; lateral jos dr., crucea patriarhală argintie, pe trei munţi albaştri, pe câmp roşu; lateral sus st. acvilă stilizată neagră, pe câmp auriu; lateral jos st., urs ridicat în două labe, roşu, pe câmp argintiu şi bare orizontale auriu şi albastre.
D: 70 mm; M.O., inv. I 25.955.
Lenta este roşie cu o bandă albă la margini, inv. I 25.981.
Placa: stea cu 8 grupe de raze, din argint; central medalion emailat roşu, pe care este aplicat leul heraldic cehoslovac, din argint şi deviza **PRAVDA VITÉZI**. Pe reversul plăcii sunt reliefate iniţialele **C.S.R.** şi gravat numele bijutierului **KARNET& KYSELY PRAHA**.
D: 90 mm; M.O., Inv. I 25.953.
Ordinul este lucrat de casa Karnet & Kysely din Praga şi Spin et Son din Londra.
Referinţe: F M (II), p. 179-180; P K, O C, T M, p. 54-55; Stambuliu, p. 26- 28, nr. 971-976, pentru alte clase; E R, p. 16, nr. 7; R.W., p. 105- 106.

4. ORDINUL **LEGIUNEA DE ONOARE**
Franţa, *mare ofiţer*, md. 1873, pentru civili; argint.
Însemn: stea, emailat alb, cu cinci raze bifurcate, terminate în vârf cu sfere metalice ; între raze, în chip de cunună, frunze de stejar şi laur emailate verde; deasupra, cunună

ovală din frunze de stejar şi laur emailată verde. În medalionul central aurit, înconjurat de o bandă emailată albastru.
Av. – în medalion, efigie feminină cu cunună de laur, din profil spre st., şi pe bandă inscripţia **RÉPUBLIQUE FRANÇAISE 1870**.
Rv. – în medalion, două steaguri încrucişate, emailate albastru, alb, roşu şi pe bandă deviza **HONNEUR ET PATRIE**.
D: 60 mm; M.O., inv. I 25.963.
Panglica de culoare roşie; lenta de culoare roşie; inv. I 25987.
Placa: este din argint diamantat, cu cinci raze bifurcate terminate în vârf cu sfere metalice; între raze sunt câte cinci grupuri de raze folioforme. Central, medalion cu efigie feminină, din profil spre st., încununată cu laur, înconjurat de bandă cu inscripţia **RÉPUBLIQUE FRANÇAISE 1870 HONNEUR ET PATRIE**.
D: 95 mm; M.O., inv. I 25.972.
Lucrat de Casa Arthus Bertrand – Paris.
Referinţe: F M (II), p. 165-167; P K, O C, T M, p. 65-68; Stambuliu, p. 44, nr. 129; R.W., p. 131-132.

5. ORDINUL **PENTRU MERIT**
Marea Britanie, metal comun aurit.
Cinci braţe din emailat fiecare terminate în două colţuri, marginile aurite, iar între braţe grup de raze aurite, în centru medalion email roşu şi pe două rânduri **FOR / MERIT**, iar pe un inel email verde circular · **WEST HAM SS· A ·LONDON**. În partea superioară de un inel prinsă o cunună din frunze de stejar emailate verde şi galben, în partea de sus a inelului inel de prindere a panglicii moarate, verde cu dungi la margine de culoare albastru, galben, verde.
D: cu inel 47 mm, cu coroană 70 mm; M.O., inv. I 25.964.

6. **PATRIARHIA DE IERUSALIM SAU BISERICA ORTODOXĂ DE IERUSALIM**
ORDINUL CRUCIAT SFÂNTUL MORMÂNT ORTODOX AL PATRIARHIEI DIN IERUSALIM
Patriarhia Ierusalimului, *Mare Cruce*, md. 1925-1935, bronz.
Însemn: cruce mare de bronz cu marginile circulare. Pe braţul de sus şi cel de jos vultur bicefal bizantin al Bisericii Ortodoxe Greceşti, pe braţele laterale câte o mitră patriarhală, perlată şi cu email roşu. Sus cruce bizantină prinsă în centrul unui suport de prindere a panglicii.
Av. – medalion cu portretele în culori naturale ale Sf. Mormânt din Ierusalim, având în partea de sus fond de aur, iar în jur pe email albastru inel cu inscripţia în limba greacă cu litere aurite ▪ **EN TOYTΩ. NIKA ▪ IEPOYΣAΛHM MHTHP EKKΛΣIΩN (IN HOC SIGNIS VINCIT** şi **IERUSALIM MAMA BISERICILOR)**.
Rv. – medalion emailat, în centru stema Patriarhiei de Ierusalim, în interior Biserica Sf. Mormânt pe fond galben, înconjurat de un inel emailat albastru cu inscripţia în limba franceză cu litere aurite ▪ **JÉRUSALEM MÈRE DES ÉGLISES** şi în limba greacă ▪ **EN ETEI 312 (IERUSALIM MAMA BISERICILOR** şi **ANUL 312)**.
D: fără toartă 99 mm, cu toartă 118 mm; M.O. I 25.973.
Realizat de firma Arthos Bertrand – Paris.

Referinţe: F.M., M.R., p. 107-108, nota 1 cu bibliografia aferentă; P K, O C, T M, p. 100-101; R.W., p. 222.

7. Patriarhia Ierusalimului, *comandor*, md. 1925-1935, bronz.
Însemn: cruce de bronz, având între braţe cunună de frunze de laur email verde, în centrul crucii cu email negru marcată altă cruce, sus mitră patriarhală având deasupra un inel cu cruce în interior, în centrul medalion emailat, jos crucea se termină cu o sferă.
Av. – medalion Iisus Hristos binecuvântând cu Evanghelia în mână din email colorat în roşu, albastru, alb şi galben pe fond de aur. Circular un inel – email albastru şi litere scrise cu aur - ▪ **EN ΤΟΥΤΩ. ΝΙΚΑ ▪ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΜΗΤΗΡ ΕΚΚΛΣΙΩΝ (IN HOC SIGNIS VINCIT** şi **IERUSALIM MAMA BISERICILOR)**.
Rv. – medalion Naşterea Domnului Iisus Hristos – email în diverse culori. Circular un inel – email albastru şi inscripţia în limba franceză cu litere aurite ▪ **JÉRUSALEM MÈRE DES ÉGLISES (IERUSALIM MAMA BISERICILOR)** şi în limba greacă cu litere negre pe braţele crucii ▪ **ЄΝ/ ΤΥ/ Τῳ,/ ΝΙΚΑ** şi orizontal pe două rânduri **EN ETEI / 312 (ÎN TOATE ÎNVINGĂTOARE, ANUL 312)**.
D: 140 mm; M.O., inv. I 25.976.
Placa: stea cu 8 grupe de raze, pe care sunt aplicate însemnele aversului, pe spate în medalion legendă circulară în limba franceză, pe două rânduri **BIJOUTERIE. ORDRES. MEDAILLES. PARIS/ LEMAITRE / 346 RUE ST. HONORE**.
D: 94 mm; M.O., inv. I 25.966.
Realizat de firma Arthos Bertrand – Paris.
Referinţe: F.M., M.R., pp. 107-108, nota 1 cu bibliografia aferentă; P K, O C, T M, p. 101, fig. 1205; R.W., p. 222-223.

8. Patriarhia Ierusalimului, *comandor* (minidecoraţie), bronz.
Av. şi rv. – ca la ordinul de mai sus dar fără legendă şi cu panglică roşie cu rozetă.
D: 29 mm; M.O., inv. I 25.978.
Realizat de firma Arthos Bertrand – Paris.
Referinţe: F.M., M.R., p. p. 107-108, nota 1 cu bibliografia aferentă; P K, O C, T M, p. 101 (dar pentru decoraţie normală), R.W., p. 222 (pentru decoraţie normală).

9. ORDINUL **POLONIA RESTITUTA**
Polonia, *Mare Cruce*, md. 1921, pentru civili; metal comun aurit.
Însemn: cruce de Malta cu sfere în vârfurile braţelor.
Av. – crucea, emailată alb, are în centru un medalion emailat roşu, cu vulturul polonez încoronat, emailat alb; în jurul medalionului este o bandă emailată albastru, cu deviza **POLONIA RESTITVTA**.
Rv. – din metal aurit; în centru, un medalion emailat roşu în care este înscrisă data **1918**.
D: 70 mm; M.O., Inv. I 25.948.
Lenta este roşie, cu o bandă argintie la margini.
Placa: stea cu 8 grupe de raze, din argint; central medalion emailat alb, pe care sunt reliefate iniţialele **R.P.** (în ligatură şi de mână) şi deviza pe email albastru **POLONIA RESTITVTA**.

D: 75 mm; M.O., inv. I 25.954.
Referinţe: F M (I), p. 260-261; F M (II), p. 170, fig. 6; P K, O C, T M, p. 134; E R, p. 18, nr. 12; Stambuliu, p. 183, nr. 525; . R.W., p. 343.

10. ORDINUL **SF. ANA**
Rusia, *clasa I,* md. 1835, pentru civili, argint.
Placa: stea cu opt grupe de raze, cu o cruce arzândă roşie în centru înconjurată de un inel emailat roşu purtând deviza **AMAN. JUST. PIET. FID. (AMANTIBUS JUSTITIAM PIETATEM FIDEM)** şi doi îngeri ce susţineau coroana imperială. Pe spate argint aurit şi cu litere ruseşti într-un cartuş **ЗАУАРАЪ** şi titlul metalului preţios în alt cartuş.
D: 88 mm, M.O., inv. I 25.967.
Referinţe: F.M., M.R., p. 113-115; V. p. 73-76; R.W., p. 369.

11. ORDINUL **VULTURUL ALB**
Serbia, *mare cruce*, md. 1903 (?), pentru civili; argint.
Însemn: acvilă bicefală emailată alb; deasupra, coroana regală din care coboară două panglici ondulate, emailate albastru. Pe pieptul acvilei, un medalion oval, emailat roşu în care este aplicată:
Av. – cruce emailată alb.
Rv. – data **1882** aurită pe email roşu.
D: I = 75 mm; LA = 45 mm; M.O., Inv. I 25.977.
Lenta este roşie cu o bandă argintie la margini; pe lentă este aplicată o rozetă; inv. I 25.984.
Placa: stea rombică, cu opt grupe de raze, din argint diamandat; pe stea este aplicat însemnul avers.
D: I = 75 mm; LA = M.O., inv. I 25.970.
Referinţe: P K, O C, T M, p. 170; E R, p. 23, nr. 27; Stambuliu, p. 313-315, nr. 878-880, 882-883 – dar grade inferioare; R.W., p. 378-379.

12. ORDINUL **SF. SAVA**
Serbia, *mare cruce,* md. 1903, pentru civili; argint.
Însemn: cruce ioanită cu vârfurile terminate în sfere, din metal aurit. Ordinul este emailat alb, cu o bandă albastru deschis la margini, separate de o dungă aurie. Între braţele crucii, sunt patru vulturi bicefali coronaţi, văzuţi din faţă şi cu aripile desfăcute, din metal aurit, având pe corp câte un scut oval roşu cu o cruce albă, iar în fiecare din cele patru câmpuri este scrisă sigla **C**. Pe centrul însemnului sunt aplicate medalioane ovale, bombate puternic, emailate alb şi suprapuse de câte o bordură emailată albastru deschis. Crucea este suprapusă de coroana regală din metal auriu.
Av. – pe medalion este pictată imaginea Sf. Sava, iar pe bordură este înscrisă deviza ordinului în limba sârbă **ТQОУДОМЬ СВОНМЬ ВЛСА ПQНОБQЛТЄ (PRIN MUNCA TA VEI DOBÂNDI TOTUL)**.
Rv. – pe medalionul de pe revers este aplicată cifra **1883** din metal aurit; pe bordură – sunt frunze de laur aurii.
D: fără coroană 55 mm; cu coroană 65 mm; M.O. inv. I 25.975.
Lenta este albă cu câte o bandă albastru deschis la margini, cu rozetă, inv. I 25.986.

Placa: stea rombică, cu opt grupe de raze, din argint diamandat; pe stea este aplicat însemnul avers; pe acul de prindere **G.A.S. WIEN** şi însemnul gravorului.
D: 100 mm; M.O., inv. I 25.986.
Referinţe: F M (I), p. 258-260; F M (II), p. 169, fig. 5; P K, O C, T M, p. 172. Stambuliu, p. 317, nr. 888; R.W., p. 379-380.

Listă abrevieri cataloage

Buzdugan George, Niculiţă Gheorghe, *Medalii şi plachete româneşti, memoria metalului*, Editura Ştiinţifică, Buc., 1971 = B,G; N,G, p.
Eugen Calianu, *Decoraţiile româneşti de la Cuza-Vodă la Regele Mihai I*, Editura „Eminescu”, Buc., 2006 = E.C., p., nr.
Catone Ştefan, Bedivan Dumitraşcu, Şerbănescu Nicolae, *România Decoraţii 1859-1991*, realizat prin Cover, Buc., 1992 = C,Ş; B,D; Ş,N, p., nr.
La galerie numismatique Bogdan Stambuliu, *Auction VI*, Westbury mayfair hotel – London Sundani, september 25 th – 2005 = Stambuliu, p., nr.
Lelescu Nicolae, *Decoraţii româneşti (1866-1947)*, f.a. = N.L., p., nr.
Marinescu Floricel, *Colecţii de decoraţii intrate recent în patrimoniul Muzeului militar central (I)* în rev. „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară”, nr. 4-5, 1973, p. 255-264 = F M (I), p. fig.
Marinescu Floricel, *Colecţii de decoraţii intrate recent în patrimoniul Muzeului militar central (II)* în rev. „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară”, nr. 6, 1973, p. 163-189 = F M (II), p. fig.
Floricel Marinescu, Maria Radovici, *Personalităţi din Ţara Românească şi Moldova distinse cu decoraţii străine distinse în primele şase decenii ale secolului al XIX-lea,* în Studii şi Materiale de Istorie Muzeul Militar, nr. 14-15, 1981-1982, p. 116 = F. M, M.R, p. V, p. 110-112.
Pârvan Katiuşa, Opaschi Cătălina, Tudor Martin, *Ordine şi decoraţii din patrimoniul Muzeului Naţional de Istorie a României,* vol. I., Editura Cetatea de Scaun, Buc., 2011 = P K, O C, T M, p.
Roman Elena, *Ordine, medalii, cruci, semne onorifice în colecţiile Muzeului Naţional Brukenthal. 1814-1941. Catalog*, Editura „Constant”, Sibiu, 1998 = E.R., p., nr.
И. В. Всеволдов, Ъеседы о фалеристике. Из истории наґрадных систем, Москва „Hayka”, 1990 = V.P., p.
Werlich Robert, *Orders and decorations of all nations. Ancient and modern civil and military*, Washington, 2007=R. W., p.

CATALOG

I. ORDINE ROMÂNEŞTI

1. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI** (*Mare Cruce*)

Avers

Revers

Placa

2. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI** (*Ofiţer*)

Avers

Revers

3. ORDINUL **STEAUA ROMÂNIEI** (*Cavaler*)

Avers

Revers

4. ORDINUL **COROANA ROMÂNIEI** (*Mare Cruce*)

Avers

Placa

Revers

5. ORDINUL **COROANA ROMÂNIEI** (*Mare Ofiţer*)

Avers **Revers** **Placa**

6. ORDINUL **CAROL I** (*Mare Ofiţer*)

Avers **Revers**

7. ORDINUL **FERDINAND I** (*Mare Ofiţer*)

8. ORDINUL **PENTRU MILIŢIE** (*Clasa I*)

Avers

Revers

9. ORDINUL **MERITUL CULTURAL PENTRU ŞCOALĂ CLASA I** (*Cavaler*)

Avers

Revers

10. ORDINUL **SERVICIUL CREDINCIOS** (*Mare Cruce*)

11. ORDINUL **CASEI DOMNITOARE (HOHENZOLLERN)** (*Mare Cruce*)

II. SEMNE ONORIFICE

12. SEMNUL ONORIFIC **PENTRU MERIT** (*Comandor*)

III. MEDALII

13. MEDALIA JUBILIARĂ
CAROL I

14. MEDALIA JUBILIARĂ
CAROL I

15. MEDALIE **AVÂNTUL ŢĂRII**

Avers

Revers

16. **MEDALIE CU TOARTĂ, COMEMORATIVĂ A PRINCIPESEI MARIA**

Avers

Revers

17. MEDALIA **VICTORIEI**

Avers **Revers**

18. MEDALIA **ÎNCORONAREA REGELUI FERDINAND I**

19. MEDALIA **RĂSPLATA MUNCII PENTRU CONSTRUCŢII ŞCOLARE**

Avers **Revers**

20. MEDALIA COMEMORATIVĂ A PROCLAMĂRII **INDEPENDENŢEI**

Avers **Revers**

21. MEDALIE **CENTENARUL REGELE CAROL I**

IV. CRUCI

22. CRUCEA COMEMORATIVĂ **RĂZBOIUL 1916-1918**

23, 24. CRUCEA **50 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A REGELUI CAROL I** (*Clasa I; Clasa a II-a*)

V. INSIGNE

25. INSIGNĂ **REGELE FERDINAND**

26. INSIGNĂ **REGINA MARIA**

27/28. INSIGNĂ **SENATOR /** INSIGNĂ **SENATOR** (miniatură)

29. MĂRTURIE DE BOTEZ A PRINCIPELUI MIHAI ÎN FORMĂ DE CRUCE, CU TOARTĂ: 25 OCTOMBRIE 1921 [22 ianuarie 1922]

Avers

Revers

VI. ORDINE STRĂINE

1. ORDINUL **COROANA (**Belgia, *Mare Cruce***)**

2. ORDINUL **SF. ALEXANDRU (**Bulgaria, *Mare Cruce***)**

Avers **Revers**

3. ORDINUL **LEUL ALB (**Cehoslovacia, *clasa I***)**

Avers

Revers

Placa

4. ORDINUL **LEGIUNEA DE ONOARE** (Franţa, *Mare Ofiţer*)

Avers

Revers

5. ORDINUL **PENTRU MERIT** (Marea Britanie)

6. **PATRIARHIA DE IERUSALIM SAU BISERICA ORTODOXĂ DE IERUSALIM ORDINUL CRUCIAT SFÂNTUL MORMÂNT ORTODOX AL PATRIARHIEI DIN IERUSALIM** (Patriarhia Ierusalimului, *Mare Cruce*)

Avers

Revers

7/8. Patriarhia Ierusalimului (*Comandor*)

Avers

Revers

9. ORDINUL **POLONIA RESTITUTA** (Polonia, *Mare Cruce*)

Avers

Revers

10. ORDINUL **SF. ANA** (Rusia, *Clasa I*)

11. ORDINUL **VULTURUL ALB** (Serbia, *Mare Cruce*)

Avers

Revers

Placa

12. ORDINUL **SF. SAVA** (Serbia, *Mare Cruce*)

ROMANIAN & FOREIGN MEDALS & DECORATIONS THAT BELONGED TO THE ACAD. CONSTANTIN ANGELESCU Ph. D. (1869-1848)

Abstract

One of the most important scientists & politicians who contributed to the formation of the Great Romania and to the endorsement of some laws that led to the unification of the Romanian educational system was the Academician Constantin Angelescu. He was born in Craiova (12 June 1869), he became a surgeon doctor in Paris and then he became a well known medical researcher. He was a member of PNL since 1901 and a close friend of the Brătianu Family; he was a deputy & a senator till 1938, as well as a minister in various ministers & the Prime Minister of Romania (30 December 1933 – 4 January 1934). He was also the vice-president of the Romanian National Council in Paris in 1918-1919, and the ambassador of Romania in the USA in 1917-1918.

Since 11 May 1913 to his death (14 September 1948) he was a member of the Romanian Numismatic Society. He was a member of the Romanian Academy since 1934, then excluded in 1948 and reconsidered as sush in 1990, as well as the president of Ateneul Român (1923-1947) & president of the Medicine Academy (1936-1948) etc.

Due to his merits he received the most important Romanian & foreign decorations (most of them are nowadays part of the collections of the Oltenia Museum as a consequence of the donation made by his daughter, Elisabeta Ghica din Bucureşti.

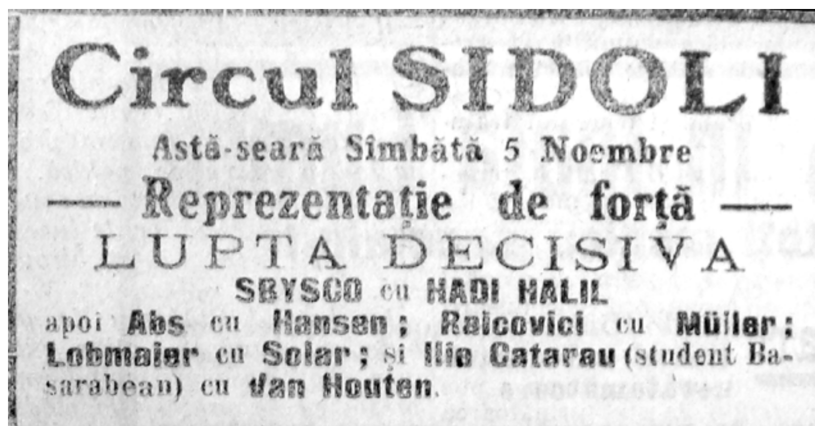
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

UN TRIUNGHI NEOBIŞNUIT: PROFESORUL NICOLAE IORGA ŞI STUDENŢII ILIE CĂTĂRĂU ŞI GHEORGHE COTENESCU

RADU PETRESCU*

Anarho-comunistul Ilie Cătărău ne-a onorat cu prezenţa venind dinspre Răsărit. N-ar fi fost primul. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numeroşi revoluţionari ruşi - mai blânzi sau mai cruzi - au fost primiţi cu braţele deschise în vechiul Regat, scăpând astfel de cnutul ţarist. Pentru unii, precum Dr. Russel, Pavel Axelrod, matelotul potemkinist Afanasi Matuşenko, Boris Savinkov sau Lev Troţki, am fost doar ţară de tranzit ori de studiu. Dar mulţi s-au stabilit aici, făcându-şi prozeliţi. Reamintesc doar câţiva, intraţi binişor în memoria colectivă: dr. Nicolae Zubcu-Codreanu, Peter Alexandrov, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Zamfir C. Arbore, Victor Crăsescu, Constantin Stere, Alexis C. Nour, Axentie Frunză.

Lipsit de resurse financiare, tânărul atletic, care nu bea şi nu fumează, nu pregetă să se înhamă la muncă pe post de salahor şi dulgher pe şantierele de construcţii, dar şi luptător profesionist la Circul Sidoli, cu sau fără mască, împotriva oamenilor şi a taurilor.

Circul SIDOLI
Astă-seară Sîmbătă 5 Noembre
— Reprezentaţie de forţă —
LUPTA DECISIVA
SBYSCO cu HADI HALIL
apoi Abs cu Hansen; Raicovici cu Müller; Lohmaier cu Solar; şi Ilie Catarau (student Basarabean) cu Van Houten.

Ilie Cătărău luptător profesionist în competiţiile internaţionale organizate la Circul Sidoli din Bucureşti.

* Filiala Bucureşti a Societăţii de Ştiinţe Istorice din România.

„Victimă” a Ţarismului care ne răpise Basarabia în 1812 şi încă o dată în 1878, Cătărău e acceptat de studenţii fideli profesorilor Nicolae Iorga şi A. C. Cuza. Printre aceştia se număra şi bunicul meu matern, Cotenescu I. Gheorghe. Înduioşaţi, studenţii îl conving pe Iorga să lanseze pentru el liste de subscripţie în „Neamul Românesc”.

Inteligent şi cu aplecare spre limbi străine şi geografie, îl impresionează pe Nicolae Iorga, care-l primeşte la mitingurile partidului său şi ale Ligii Culturale, dându-i cuvântul în apărarea intereselor basarabenilor. Fiind şi profesor la Şcoala de Război, Iorga îl prezintă – coincidenţă – aceluiaşi Prinţ Carol, interesat şi de studiile militare.

Cătărău pătrunde rapid în lumea bună. „Societatea Studenţilor în Litere” era afiliată la „Societatea Turiştilor din România” (S.T.R.), al cărei preşedinte de onoare era Prinţul Ferdinand. Ia parte la excursii şi conferinţe, nemaifiind un necunoscut pentru Who's Who-ul românesc: Prinţul Carol, membrii „dinastiei” Brătianu, dr. Ioan Cantacuzino, Alexandru Davilla, Nicolae Filipescu, Moses Gaster, Vasile Golescu, Spiru Haret, gen. George Iannescu (şeful Serviciului Geografic al armatei), Traian Lalescu, Simion Mehedinţi, Vasile G. Morţun, Gh. Munteanu-Murgoci, Ermil Pangratti, cpt. Radu Rosetti, Ioan G. Saita,), Constantin Sărăţeanu, Prinţul George Ştirbey, Alexandru Tzigara-Samurcaş, ş.a.

Dintre colegii săi de facultate, afiliaţi la S.T.R., îi remarcăm pe George Giuglea [viitor academician – n.a.], ziaristul Bartolomeu Cecropide şi profesorii secundari Gheorghe Lefteriu, Dumitru Ionescu-Sachelarie, Ioan Ursoiu şi Eugen Teofănescu.

Ca şi „takistul” Ion Luca-Caragiale, Petre Liciu, actorul Teatrului Naţional din Bucureşti, s-a implicat în politică. Coleg de bancă la Liceul Naţional din Iaşi cu Nicolae Iorga, se alătură iniţiativelor acestuia pe plan cultural şi politic. Ca vicepreşedinte al organizaţiei iorghiste din Bucureşti, candidează fără succes în februarie 1911, pe listă cu N. Iorga.

Într-o şedinţă preelectorală a organizaţiei de Ilfov, ţinută în sala „Eintracht”, la care N. Iorga nu a putut participa, pe atunci dâmboviţeanul Gheorghe I. Cotenescu, membru fondator al Partidului Naţionalist-Democrat, funcţionar al Centralei Ligii Culturale şi proaspăt absolvent al Facultăţii de Teologie[1], arată că:

„Partidul Naţionalist, înfiinţat în aprilie 1910, nu are o organizaţie electorală proprie. Naţionaliştii au, însă datoria de a lupta şi a susţine pe candidaţii din Capitală, d-nii N. Iorga şi P. Liciu. Noi nu avem ziare care să ni facă propagandă pentru alegerile generale. Regret că până şi ziarul „Universul”, care susţine că e independent, se afirmă ca sprijinit al (de - sic!) partidului conservator-democrat care, prin agenţii săi, susţine că dacă nu va veni prin puterea poporului, va veni prin puterea bâtei”[2].

Cotenescu intuise faptul că Nicolae Iorga, deşi co-preşedinte al Partidului Naţionalist Democrat [alături de A.C. Cuza – n.a.], insista asupra rolului cultural şi moral, în dauna celui politic, specific partidelor, fiind destul de dezinteresat faţă de

[1] *Consfătuirea din 23-4 april 1910 a Partidului Naţionalist-Democrat şi Întrunirea publică din 25 april 1910. Cuvântările ţinute la aceste prilejuri. Programul,* Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1909 (sic!), p. 154.

[2] *Întrunirea din Bucureşti a naţionaliştilor-democraţi,* în „Neamul Românesc”, an VI, nr. 7, 24 ianuarie 1911, pp. 106-107.

necesitatea înfiinţării unei structuri puternice de partid la nivel naţional.

Cătărău salută pe fraţii din patria-mumă în numele celor două milioane de români din Basarabia.

„Noi, Românii basarabeni, nu putem avea încredere decât numai în partidul naţionalist-democrat; vom vedea dacă putem avea încredere şi în partidul conservator, acum la Guvern, dar în nici într-un chip nu putem avea încredere în celelalte două partide, din opoziţie. D. Tache Ionescu, şi în Guvern şi afară din Guvern, n-a avut un program pentru ajutorarea Românilor din afară de Stat care aşteaptă ajutor din patria-mumă. Acelaşi lucru îl văd şi în partidul liberal”[3].

Duminică 13 februarie 1911, Iorga şi Cotenescu se deplasează la Ploieşti, unde participă la un miting electoral organizat la liceul „Sf. Petru şi Pavel”, unde „Dl. Cotenescu, profesor (sic!) din Bucureşti, luând cuvântul, arată cinstea celor ce urmăresc pe dl. Iorga şi d-sa se făleşte cu această cinste. Partidul Naţional este mic dar creşte faţă de cinstea celor ce-l conduc, d-nii Iorga şi Cuza. D-sa roagă pe cetăţeni să voteze pe dl. Iorga, candidat la colegiul II al Camerei”[4].

Cătărău nu lipsea nici de la acţiunile şi banchetele organizate anual de organizaţiile culturale de factură iredentistă din Bucureşti, „Transilvania” (înfiinţată de Alexandru Papiu Ilarian în 1867) şi „Carpaţii” (înfiinţată de Mihai Eminescu în 1882).

După alegerile din 1911, datorită disensiunilor dintre membrii comitetului de iniţiativă ieşean, se intră în criza „statuii lui Cuza”.

O minoritate activă (12 din 36, inclusiv Alexandru D. Holban şi Grigore Ghica-Deleni, preşedintele comitetului) ignoră o hotărâre anterioară şi votează amplasarea în Piaţa Nouă. Majoritatea (printre care şi N. Iorga şi A. C. Cuza) insistau pentru amplasarea statuii în Piaţa Unirii. Nemulţumiţi, profesorii naţionalişti informează prompt conducerea Centrelor Studenţeşti Universitare din Iaşi şi Bucureşti.

Acestea demarează o amplă mişcare de protest, ameninţând cu declanşarea grevei generale universitare şi boicotarea sărbătoririi semicentenarului Universităţii din Iaşi în prezenţa Regelui Carol I.

Centrul studenţesc Bucureşti fusese inaugurat la 24 ianuarie 1911 iar coordonarea s-a realizat prin vizite reciproce, fiind implicaţi atât Cătărău, cât şi Cotenescu. După discuţii, cele două delegaţii studenţeşti l-au vizitat pe Petre Liciu şi l-au invitat să ia parte la o agapă studenţească de despărţire. La sfârşit, participanţii au mers la atelierul „Foto-Lux” şi au imortalizat evenimentul.

Pe rândul din mijloc (pe scaune) se află cei doi actori ai Teatrului Naţional, Petre Liciu şi Grigore Mărculescu, iar pe primul rând, îl vedem pe Cătărău (sub Petre Liciu), cu braţul lăsat pe umărul lui Cotenescu (cel cu chelie).

Legenda fotografiei conţine o eroare: trebuia datată 1911. Nu poate fi vorba de 1912, pentru că Petre Liciu, grav bolnav şi operat de două ori la rinichi în sanatoriul Olchowski din Bucureşti, n-a mai ieşit din spital din ianuarie 1912, murind la 1 aprilie. Printre ultimii săi vizitatori s-a numărat şi bunicul meu:

„Cu o săptămână înainte, târgovind la Bucureşti pentru nuntă, am vizitat la sanatoriul de pe Călăraşilor pe artistul Liciu operat la rinichi de dr. [Petre - n.a.]

[3] Idem, p. 106-107.

[4] *Întrunirea naţionaliştilor din Ploieşti*, în „Minerva“, an III, nr. 778, 16 februarie 1911, p. 2.

Herescu, operaţia, complicată, aducând grăbită moarte acestui mare actor”[5].

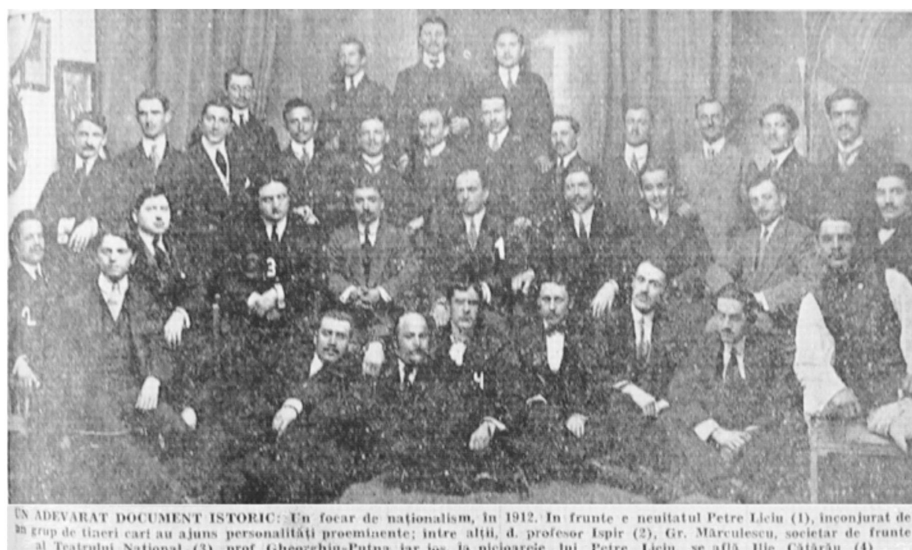
Prezentăm în continuare textul telegramei expediate din Bucureşti lui Nicolae Iorga.

„24 martie [1911], ora 10 şi 30 minute

D-lui Prof. Nicolae Iorga – Universitate – Loco

„Studenţimea bucureşteană în frunte cu marele nostru artist Petre Liciu, adunată la o agapă în onoarea delegaţiei studenţimei ieşene spre a sărbători unirea sufletească a studenţimii române, aduce cu acest prilej omagiile ei respectuoase neînvinşilor luptători ai cauzei naţionale Nicolae Iorga şi A. C. Cuza, asigurându-i de adânca veneraţiune şi nesfârşitul devotament ce-l păstrează.

Vasile Gh. Ispir, C. N. Ifrim, I. Dudescu, Dem. Rădulescu, R. Portocală, P. Stanciu, Gr. Mărculescu, Gheorghiu, Cătărău, Buşacu, Gh. Cotenescu, U. Ionescu, Foca, fraţii Carpus, A. Popescu, Ciulea, I. Popescu, Furtună, N. Constantinescu, N. Cotenescu, Gh. Popescu, Fianu, Sufonea, Dănău, Nistor, Stamatopol, Gheroescu, Cotigă, Taşcă, Irimescu, etc. etc.”.

Grupul format din studenți bucureșteni şi ieșeni, împreună cu Petre Liciu şi Grigore Mărculescu, actori la Teatrul Naţional din Bucureşti.

Lista include tineri care au evoluat frumos în perioada interbelică. teologul Vasile Gh. Ispir (Bucureşti) şi juristul Constantin. N. Ifrim (Iaşi) erau preşedinţii comitetelor de conducere ale celor două centre studenţeşti universitare, primul ajungând profesor universitar, iar celălalt avocat liberal, fondator al „Ateneului popular” din Tătăraşi-Iaşi, prefect, deputat şi ultimul primar al Iaşului înainte de 23 august 1944, juristul Radu Portocală este viitorul politican liberal şi ministru,

[5] Manuscris olograf, din arhiva personală.

economistul Gheorghe Taşcă este viitorul ministru şi ambasador, juristul Ion Irimescu-Cândeşti face parte din studenţii care l-au apărat pe Nicolae Iorga de represalii în perioada răscoalelor ţărăneşti din 1907, politician liberal şi scriitor, Nicolae A. Constantinescu este viitorul bizantinolog, filologul Grigore Gheorghiu-Putna este viitorul ginere al scriitorului Ioan Slavici, teologul Gheorghe I. Cotenescu este primul secretar particular al lui Nicolae Iorga, animator al şezătorilor şi festivalurilor organizate de Liga Culturală în vechiul Regat şi în diaspora română, dar şi organizator al primelor cursuri de vară de la Vălenii de Munte, în timp ce Nae Cotenescu (în costum naţional) este fratele său, viitor mic industriaş.

Pe 25 martie 1911, după plecarea delegaţiei ieşene, la sediul Ligii Culturale are loc adunarea Comitetului Central al Centrului Studenţesc Bucureşti, care a definitivat textul moţiunii de solidaritate cu ieşenii şi a trimis telegrama cu textul:

„Suntem întru totul alături de voi în apărarea sfintei cauze pentru care luptaţi. Nu vom îngădui nicicînd ca memoria marelui Domnitor Cuza să fie pângărită. Piaţa Unirii, simbolul pentru care el s-a jertfit, trebuie să fie locul statuii lui”[6].

Rezultatul admirabilei tenacităţi şi solidarităţi studenţeşti din acele timpuri îl ştim cu toţii: statuia lui Alexandru Ioan Cuza a fost amplasată în Piaţa Unirii, fiind dezvelită la data de 27 mai 1912 în prezenţa regelui Carol I, a Principelui moştenitor Ferdinand şi a Prinţului Carol.

Din aprilie 1912, drumurile lui Cătărău şi Cotenescu se despart.

La ordinul nu se ştie nici azi cui aparţinea (Ohrana ţaristă sau Siguranţa română), ambiţiosul Ilie Cătărău se transformă rapid într-un anarho-comunist periculos, organizând două atentate spectaculoase în Imperiul Austro-Ungar (Braşov şi Debreţin) ce trebuiau să forţeze declanşarea primului război mondial, urmate de lansarea simultană în România şi în Basarabia a Partidului Revoluţionar Român şi preluarea – pentru scurt timp - a conducerii garnizoanei Chişinău.

În memoriile sale, Nicolae Iorga descrie lapidar stupefacţia ce l-a cuprins în clipa în care i s-a adus la cunoştinţă rolul jucat în Basarabia şi în Rusia de fostul său student: „Revoluţionarul basarabean Cătărău şi-a făcut şi el partid: «Partidul Revoluţionar Român». Are şi «articole» rezervate (desigur: Republica). Acum e în Rusia”[7].

Venind cu mesaje populiste şi anarhiste, soldatul-voluntar Ilie Cătărău este ales peste noapte preşedinte al comitetului ostăşesc din Regimentul 1 Moldovenesc, punând în dificultate Sfatul Ţării.

În aceste condiţii, câţiva deputaţi basarabeni negociază cu sovietele bolşevice din Chişinău eliminarea lui Cătărău. Sovietele, interesate şi ele în dispariţia aventurierului ce-şi făcea propagandă inclusiv în rândul dezertorilor ruşi, îl arestează chiar de Anul Nou, expediindu-l sub escortă la Nistru, unde urma să fie lichidat.

Nu se ştie cum, Cătărău reuşeşte să fugă de sub escortă, traversează o Rusie în care războiul civil urma să facă ravagii, ajunge în Extremul Orient, iar de acolo ajunge pe capul delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris.

Aici organizează două atentate nereuşite împotriva lui Ioan Pelivan, membru al delegaţiei basarabene. Arestat la Nisa în urma dispariţiei unor bijuterii, îşi dovedeşte

[6] *De la Centrul Studenţesc Bucureşti,* în „Neamul Românesc”, an VI, nr. 36, 28 martie 1911, p. 566.
[7] Nicolae Iorga, *Memorii,* vol. I (1917-1919), Ed. „Naţională” S. Ciornei, 1931, p. 38.

nevinovăţia, apoi cutreieră mapamondul: Africa, Anglia, coloniile insulare ale Angliei şi Franţei, Australia, Canada, Mexic, America. În 1939, după expirarea celor 25 de ani necesari prescrierii faptelor sale [la Debreţin muriseră trei oameni, în urma deschiderii coletului-capcană – n.a.], revine pentru scurt timp în ţară, dar perioada războiului şi-o petrece în America, trăind din redevenţele aferente invenţiilor sale.

În mod surprinzător, se întoarce în ţară după 1945 şi cere ajutorul primului-ministru dr. Petru Groza. Vechiul politician îi cunoştea prea bine acţiunile „patriotice", atentatele din fostul imperiu austro-ungar. Îi recomandă călugărirea, urmată de o întoarcere în America ca agent de influentă în cadrul comunităţilor româneşti, formate iniţial din emigranţi ardeleni.

În memoriile sale, Onisifor Ghibu confirmă prezenţa „călugărului" Ilie Cătărău la Sibiu în primăvara anului 1955. În fapt, Groza forţase mâna prietenului său, Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, şantajabil datorită poziţiei sale ambigue faţă de Mişcarea Legionară. Mitropolitul a dispus „călugărirea" lui Cătărău la Alba Iulia de către doi foşti episcopi surghiuniţi acolo de regimul comunist, Veniamin Nistor al Caransebeşului şi Policarp Moruşca al Americii.[8]

Recunoscător, la moartea Mitropolitului Nicolae Bălan [6 august 1955 – n.a.], Cătărău a trimis Consistoriului din Sibiu o scurtă telegramă de condoleanţe, considerată demnă de a fi selectată spre publicare.

„Cu smerenie îngenunchez lângă rămăşiţele pământeşti ale Marelui Ierarh Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului.

Ilie Cătărău, ieromonah duhovnic"[9].

Cel care mărturisea odinioară lui Onisifor Ghibu şi basarabenilor creduli că la viaţa lui omorâse destui, numai români şi basarabeni nu, a mai beneficiat câţiva ani de protecţia lui Petru Groza. De altfel, chiar Ghibu crede că aventurierul nu mai plecase în America, şcolit sau nu de Securitate, murind în ţară.

Ce s-a întâmplat mai departe cu călugărul Ilie Cătărău, dacă a mai ajuns în America în „misiune comandată", cum se gândise dr. Petru Groza, doar românii din America ne-ar putea spune. Sau poate, cine ştie, arhivele CNSAS. Nu de alta, dar viitorul general de Securitate Nicolae Pleşiţă, obţinuse colaborarea teroristului internaţional Carlos „Şacalul" într-o operaţiune similară: dinamitarea sediului postului de radio „Europa Liberă".

În acest timp, Gheorghe I. Cotenescu îşi îndeplinea cu răbdare menirea devenind preot în Muscelul strămoşilor săi, unde urmează consecvent împlinirea idealurilor lui Spiru Haret şi Nicolae Iorga pe linia luminării satelor: este ales preşedintele tuturor obştilor săteşti şi vicepreşedinte al căminului cultural, ridică o biserică ce devine copertă de carte[10], fondează şi conduce secţia Muscel a Partidului Naţionalist Democrat, devine cel mai important iorghist din judeţ şi este ales în 1931

[8] Onisifor Ghibu, *În vâltoarea revoluţiei ruseşti. Însemnări din Basarabia anului 1917*, Ed. Fundaţiei Culturale Române., Bucureşti, pp. 458-460.

[9] *Telegrame de condoleanţe primite de Consistoriul Arhiepiscopesc în urma adormirii în Comnul a Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Nicolae al Ardealului,* în „Telegraful Român", Sibiu, an 103, nr. 37-38, 15 august 1955, p. 7.

[10] Ion Popescu-Argeşel, *Mânăstirile şi bisericile din Muscel la cumpăna dintre milenii*, Ed. Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2000.

deputat muscelean din partea acestui partid[11], ţine numeroase conferinţe la Vălenii de Munte, publică şi compune lucrări bisericeşti, fiind condamnat în 1950 pentru sprijinul logistic acordat primei organizaţii anticomuniste „Haiducii Muscelului" [cea de pe Muntele Roşu – n.a.], coordonată de colonelul martir Gheorghe Arsenescu, primind stigmatul social de „paria", fiind considerat ciumat în ochii tuturor şi evitat chiar şi de vechii săi prieteni până la moartea izbăvitoare survenită în 1965[12].

S-ar mai fi putut ei oare întâlni? Probabil că da, în Basarabia, unde preotul militar Gheorghe I. Cotenescu (1886-1965) a pătruns cu Regimentul „de fier" 9 Vânători comandat de colonelul Gheorghe Rasoviceanu [printre foarte puţinii generali „à la suite" din armata română, numit cap de regiment pe durata vieţii sale – n.a.].

„De la Nistru şi până la Tisa", ca în „Doina" lui Eminescu, Gheorghe I. Cotenescu şi-a îndeplinit misiunea de preot şi părinte iubitor al soldaţilor români, fiind avansat căpitan şi decorat cu ordinul militar „Coroana României"[13].

Iar marele savant Nicolae Iorga, pierzându-şi treptat aura de lider al mişcărilor studenţeşti de dinaintea Războiului de Reîntregire a Neamului, va fi tot mai contestat de tineretul influenţat rapid de propaganda deşănţată a mişcărilor de extremă dreaptă ce bântuiau o Europă grav afectată de consecinţele pe termen lung ale aceluiaşi război, fiind asasinat la 27 noiembrie 1940, în pădurea Strejnic din judeţul Prahova, de o „echipă a morţii" cu conexiuni locale. Precum Cronos din legendele Olimpului, tocmai Nicolae Iorga a ajuns în ipostaza de a fi „mâncat" de proprii săi fii ce-l idolatrizau la început de secol XX

AN UNUSUAL TRIANGLE: PROFESSOR NICOLAE IORGA AND STUDENTS ILIE CATARAU AND GHEORGHE COTENESCU

Abstract

This study reveals some aspects of the life of two Romanian students members of Professor Nicolae Iorga's close entourage, Ilie Catarau and Gheorghe Cotenescu, before the Great War. Posing as a nationalist student caring for the underprivileged Romanians of Transylvania, Ilie Catarau, a Bessarabian, committed two terrorist bomb attacks on two iconic symbols of the Austrian-Hungarian Empire located in Brasov and Debrecen. In 1917, he was heavily involved in the struggle for power in Bessarabia, barely escaping alive. He became a lonely wanderer, returning to Romania both before and during the communist regime. The study gives a detailed account of how theologian Gheorghe Cotenescu's life crossed at certain moments the path of Ilie Catarau's amazing life without any knowledge of the latter's true intentions.

[11] Radu Petrescu, *Preotul-profesor Gheorghe Cotenescu (1886-1965). 125 de ani de la naşterea celui mai important iorghist muscelean,* în „Revista de istorie a Muscelului. Studii şi comunicări", Volum XII, Muzeul Municipal Câmpulung-Muscel, Ed. Universităţii din Piteşti, pp. 120-130.

[12] Radu Petrescu, *Haiducii Muscelului, mişcarea de rezistenţă a colonelului Arsenescu. Preoţii colonelului Arsenescu*, în „Historia", an XII, nr. 121 (1), 2012, pp. 52-55.

[13] Radu Petrescu, *Un trio purtător de biruinţi: gen. Gh. Dabija, col. Gh. Rasoviceanu şi preotul căpitan Gh. Cotenescu,* în „Forţele Terestre" (buletin de teorie militară editat de Statul Major al Forţelor Terestre), an III, nr. 2, 2011, p. 385-392. – http://rft.forter.ro/13_arhiva/pdf/2011-t-2.pdf - accesat la 05.09.2012.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CÂTEVA SCRISORI INEDITE DE LA OAMENI DE CULTURĂ ARGEŞENI, TRECUŢI ÎN NEFIINŢĂ

TEODOR DINA*

I. Profesorul Ion I. Olteanu s-a născut la data de 23 aprilie 1912 în satul Opreşti, comuna Stâlpeni, judeţul Argeş. A rămas orfan la vârsta de 4 ani, când tatăl său a căzut eroic pe câmpul de luptă în Primul Război Mondial. Susţinut, cu eforturi deosebite de către mama sa, a urmat la Şcoala Normală din Câmpulung, obţinând iniţial diploma de învăţător, iar mai târziu, pe cea de profesor de limba şi literatura română.

Pensionat în anul 1972, îşi asumă sarcina, la o întâlnire cu „Fiii satului", de a întocmi monografia comunei Stâlpeni. Aşa l-am întâlnit - la 10 ianuarie 1975 - în sala de studiu a filialei Arhivelor Naţionale din Piteşti, cercetând documentele prăfuite şi roase de trecerea timpului. Vroia cu orice preţ să se achite cu cinste de sarcina asumată, de a întocmi la timp monografia comunei Stâlpeni. Din nefericire, n-a reuşit, fiind accidentat mortal, în traficul rutier, în Bucureşti, în timp ce se întorcea la gazdă, de la Direcţia Generală a Arhivelor Naţionale, la 17 aprilie 1976. Nu împlinise încă 64 de ani[1].

1. Stâlpeni, 26 decembrie 1975.

„Dragă Domnule Teodor Dina,

Cu mare bucurie am primit scrisoarea dumitale. În adevăr, au trecut două luni de când nu ne-am văzut, timp în care am alergat în toate părţile pentru soluţionarea unor necazuri familiare. În tot acest timp nu am făcut muncă de cercetare, pentru că nu am putut; în schimb, am studiat în parte, următoarele opere - pe care ţi le recomand şi dumitale - ca să culegi date în legătură cu fauna şi flora locală. Iată-le:

1. Biogeografia României, sub redacţia Prof. dr. docent Raul Călinescu, şi
2. România, de Victor Tufescu.

Le-am găsit la un inginer de la U.M.I.L. Stâlpeni, dar sunt informat că se găsesc şi în librării sau la anticariat. Lucrarea, care, după cum spui, mi-a fost oferită de tov. colonel Gheorghe Săvulescu, „Răscoala rocovicenilor de la 1848", te rog păstreaz-o la dumneata până când ne vom vedea, sau până când primeşti de la mine o altă scrisoare. De ce? Pe data de 27 sau 28 decembrie 1975, plec la Craiova, unde rămân până la 12-15 ianuarie 1976, când voi pleca direct la Arhivele Statului Bucureşti.

După cum vezi, nu sunt acasă şi nu vreau s-o pierd. Cum ajung la Bucureşti

---

* Piscani, judeţul Argeş.

[1] Monografia comunei Stâlpeni a fost realizată în anul 2010, de către o echipă formată din profesorii: Adrian Sămărescu, Grigore Constantinescu, Sorin Mazilescu şi Ioana Olteanu.

am să-ţi scriu ca să-mi dai cotele dosarelor indicare, pentru care-ţi mulţumesc profund. Tot ce voi găsi în legătură cu PISCANII, voi nota şi te voi anunţa.

Necazurile pe care le am m-au făcut să pierd mult timp preţios, dar sper că sănătatea mă va ajuta să recuperez timpul pierdut. Despre arhiva Protoieriei din Câmpulung m-am informat şi am aflat că este împachetată şi aşteaptă să ia drumul Piteştiului. Cred că o vom studia acolo. În încheiere, cu ocazia sărbătorilor de iarnă urez familiei dumitale multă sănătate şi La Mulţi Ani, 1976!

Cu stimă, Prof. Ion I. Olteanu".

2. Bucureşti, 10 martie 1976

„Dragă Teodor,

La rugămintea făcută sunt în măsură să-ţi dau câteva date pe care trebuie să le urmăreşti şi să le introduci în monografie, şi anume:

1883 - dosar nr. 33, pag. 26

1887 - dosar nr. 3901, pag. 15; înv. Ion Olteanu este transferat pentru baterea junei Păuna Trandafir Iordache (de la Şcoala Piscani, la cea din Purcăreni, n.n.).

1888 - dosar nr. 4388, pag. 75.

1892 - dosar nr. 34, pag. 115. şi Situaţia din iulie 1831.

Extractul de suma plugarilor şi muncitorilor, locuitori prin satele acestui Principat, care dă cifra pe familii:

Plasa Râurile, judeţul Muscel. Arh. St. Bucureşti, manuscris nr. 838.

Satul Piscani Suma familiilor Sumele de bani încasate pe fiecare an.

59 Anul 1831 = 885 lei Anul 1832 = 1770 lei

Dosarul nr. 2152 este în cercetare. La cele de mai sus pot adăuga următoarele:

Şcoala: 1902 - dosar nr. 17 pag. 46 şi 128, Obştea satului Piscani reclamă pe înv. Constantin Nicolescu pentru unele nereguli. Semnează 18 săteni.

1904 - dosar nr. 17, pag. 102, 111 şi 114.

1906 - dosar nr. 17, pag. 77.

1907 - dosar nr. 677, pag. 26. Învăţătorii Constantin Nicolescu şi Ion Petrescu sunt implicaţi în răscoala de la 1907. În dosar nr. 825 din 1907 scrie, citez:

„A mai fost reţinut la Poliţie înv. C. Nicolescu din Piscani, pe baza raportului primarului comunei şi a unor informaţii particulare culese de d-l prefect al judeţului Muscel. În urmă el a fost arestat, nu ca instigator, că n-a ieşit aceasta din instrucţie, ci pentru abuz de încredere, însuşire de bani publici, destinaţi încălzitului şcolii şi la cumpărare de cărţi elevilor săraci. A fost eliberat din penitenciar, unde fusese depus, şi dat în judecată. Cu privire la acest învăţător şi ca urmare a raportului nostru nr. 1846, aţi binevoit să-l trimiteţi şi D-voastră în faţa Comisiei judecătoreşti".

Citatul este extras din raportul revizorului Şcolar al judeţului Muscel către Ministerul Culturii şi Instrucţiunii Publice nr. 1681 din 24 mai 1907. Revizor era Gr. Teodosiu. Ce voi mai găsi te ajut cu plăcere. Am dat de necaz, mi-a murit o bunică. Îţi promit că voi trece pe la Piscani, venind de la Stâlpeni. Te-aşi ruga - câteva zile - să mă ajuţi să scot şi eu starea civilă de la (Arhivele Naţionale, filiala) Piteşti, 1832-1864.

Eu lucrez tot unde şti. Poate mai vi prin Bucureşti[2].

[2] Şi, într-adevăr, am mai trecut şi l-am găsit la Arhivele Naţionale în sala de studiu încercând să transcrie *Catagrafia din 1838*. Nu cunoştea paleografie chirilică şi i-am transcris totul pentru satul Livezeni.

Cu sincere salutări, Prof. Ion I. Olteanu“.

3. (Stâlpeni) 21 martie 1976.

„Stimate Domnule Dina

Chemat acasă (din Bucureşti, n.n.) într-o problemă personală am dat de scrisoarea ce mi-ai trimis-o şi m-a surprins lucrul acesta: de ce mi-ai scris pe adresa de la Stâlpeni, când ştiai că sunt în Bucureşti?

Ţi-am trimis din Bucureşti o scrisoare în care-ţi dădeam mai multe date (cote) unde poţi găsi date valoroase în legătură cu Piscanii. Cred că în urma acestei scrisori trimisă din Stâlpeni, ai primit şi scrisoarea de la Bucureşti. În această scrisoare îţi făceam cunoscut că după ce voi termina (cercetarea) la Bucureşti, voi veni la Piscani să culeg materialul ce-l ai în legătură cu Stâlpenii şi să te rog să mergi cu mine, dacă poţi, câteva zile la Piteşti, să-mi ajuţi la scoaterea stării civile de la 1830 la 1865.

Te rog să-mi scrii pe adresa de la Bucureşti dacă ai primit scrisoarea amintită.

Te felicit călduros că ai început redactarea lucrării, pentru care te-ai adresat forului de la Piteşti, dar şi pentru maşina de scris pe care ai cumpărat-o.

Cu sincere salutări, Prof. Ion I. Olteanu

(Pe margine) „Mâine, 22 martie 1976 plec din nou la Bucureşti, unde voi mai rămâne circa o lună de zile, cred”.

4. Bucureşti, 24 martie 1976.

Dragă Teodor,

Sosit de la Stâlpeni la Bucureşti, am dat peste cea de a doua scrisoare a ta. Am înţeles din cuprinsul ei mai multe lucruri asupra cărora îmi spun şi eu părerea.

În primul rând te felicit că ai ajuns să redactezi lucrarea[3].

În ceea ce priveşte faptul că preşedintele (consiliului popular al comunei Dârmăneşti, n.n.) doreşte să se afişeze coautor, când nimic nu a făcut, părerea mea este să fi foarte prudent. Sunt de părere să nu te opreşti numai la „PISCANI” şi să mergi şi la „DÂRMĂNEŞTI” şi atunci, dacă primarul te ajută, să aibă pretenţie de coautor!

În 3-4 ani o faci ! Mergi cu curaj înainte şi copiii tăi se vor mândri cu munca tatălui lor!

Referitor la predarea manuscrisului, comisiei de propagandă (pentru verificare şi aviz) fi foarte atent. Am văzut aici un caz când Comitetul i-a pus mâna pe manuscris şi de 3 ani nu i-l mai restituie. Preşedintele Comitetului de Cultură Socialistă i-a pretins să fie şi el coautor, cetăţeanul l-a refuzat, iar respectivul i-a pus mâna pe manuscris şi nu i-l mai restituie. Când îl predai să ceri dovadă scrisă de predare. Dar nu te îndemn să mergi mai departe. N-are cine să facă monografia comunei Dârmăneşti: de ce nu încerci, mai ales că ştii să descifrezi kirilica!

Când termin aici, sigur, vin la Piscani[4]. Îţi mulţumesc anticipat.

Cu sănătate şi succes pe viitor, Prof. Ion I. Olteanu“.

[3] Este vorba de redactarea vol. I. manuscris dactilografiat, documente 1526-1820, predat deja la Arhivele Naţionale, filiala Piteşti, într-un fond personal.

[4] Dar n-a mai apucat să vină deoarece a fost accidentat mortal de un autoturism, în după-amiaza zilei de 17 aprilie 1976 în timp ce se întorcea de la Arhive spre locuinţa colonelului N. Niculescu care îi era gazdă în Bucureşti.

II. Profesor Dr. Flaminiu Mârţu (1913-1990)

L-am cunoscut la Piscani (comuna Dârmăneşti) la 16 iunie 1976, când venise pentru informaţii în legătură Vlaicu mare logofăt Piscanul, ispravnic şi epitrop din partea domnitorului Radu Paisie (1535-1545) la reconstrucţia mânăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş).

Împreună am cercetat (la suprafaţă) mormântul ctitorului, din pronaosul bisericii, precum şi lespedea medievală a acestuia, din al cărui scris (deteriorat între timp) nu au mai rămas decât două cuvinte: „MIRCEA VOIVODA”.

Tot împreună am cercetat şi frescele din pronaos şi de pe faţadă, cu chipurile ctitorilor reconstructori ai bisericii, în secolul al XVIII-lea; „Jupan Constantin, jupaniţa Maria (soţia sa) şi Epraxia monahia” stareţa schitului Valea Mare-Podgoria, precum şi numele zugravilor „Vasile diacon zugrav” şi „Radu zugrav ot Caracal” şi „leatul 7285” (1777).

La încheierea cercetărilor Prof. Flaminiu Mârţu a ajuns la concluzia că „Biserica din Piscani este ctitoria vel logofătului Vlaicu Piscanul şi datează anterior anului 1544, anul morţii acestuia, ucis din porunca domnitorului Radu Paisie.

Ctitorii din secolul al XVIII-lea (Constantin Potoceanu şi sora sa Epraxia stareţa) au fost doar reconstructori ai locaşului de cult, deteriorat între timp.

Mormântul din pronaos aparţine cert ctitorului iniţial, Vlaicu mare logofăt Piscanul, acesta fiind îngropat în biserica ctitorită de el, aici la Piscani, după uciderea din poruncă domnească, la 1 octombrie 1544.

Scrisul de pe lespedea mormântului lui Vlaicu a fost deteriorat, în timp, în condiţii neelucidate (atunci, n.n.) rămânând doar un fragment „MIRCEA VOIVODA” cu numele domnitorului în timpul căruia a fost pusă pe mormânt lespedea respectivă”.

Reluând discuţia asupra fragmentului de scris de pe lespedea mormântului din pronaos, Prof. Flaminiu Mârţu a completat: „Vlaicu mare logofăt Piscanul a fost ucis, în 1544, în urma nefericitei lupte de la Fântâna ţiganului, din porunca domnitorului Radu Paisie.

Deşi epitrop al mânăstirii Valea, în 1535, când a fost ispravnic, împreună cu fraţii săi, la reconstrucţia acestui aşezământ monahal, Vlaicu Piscanul nu a fost înmormântat în biserica acestei mânăstiri fiindcă Radu Paisie ctitorul, nu a îngăduit ca „trădătorul” să-şi afle odihna veşnică în biserica ctitorită de el, fiind înmormântat la biserica sa din Piscani.

Moartea venind în condiţii tragice, neaşteptate, era normal ca cei care l-au îngropat (soţia şi fiul adoptiv, Vlaicu logofăt, n. n.) să nu-i făcut imediat şi lespede de mormânt, aceasta fiindu-i făcută câteva luni mai târziu, după mazilirea lui Radu Paisie, în timpul domniei lui Mircea Ciobanul, după 17 martie 1545”[5].

La 27 iunie 1976, Prof. Flaminiu Mârţu a revenit la Piscani, la invitaţia mea, pentru a face cercetări de suprafaţă la urmele conacului lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, precum şi pentru a cerceta „pipăibil” monumentul epigrafic din marginea D.N.73 (E.574), în zona satului Piscani, cunoscut sub denumirea de „Crucea de la Bellu).

Asupra acestui monument epigrafic „de la Bellu” Prof Fl. Mârţu a ajuns la

[5] Flaminiu Mârţu, *Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice*, în „Mitropolia Olteniei“, nr, 7-9/ 1978, p. 640.

următoarea concluzie: „Crucea este votivă (pentru închinat la ea!) ridicată în cinstea Marelui Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruinţă, la începutul secolului al XIX-lea, în timpul domniei lui Ioan George Caragea (1812-1818). Este mutilată de la jumătate, prin rupere, lipsindu-i partea de jos a trunchiului, cu o parte însemnată a scrisului de pe ea…

Pe cruce se mai poate citi:
(Pe faţă) (Sub braţul stâng)
IS „RIDICATU-S-A ACIASTĂ SF. CRUCE
MATEI MARCU ÎN ZILELE PREALUMINATULUI DOMN
NI KA IO…CAR (AGEA ?)”
LUCA IOAN (rupt)
HS
„RIDICATU-S-A ACIASTĂ SF. CRUCE
CU VREREA TATĂLUI, CU AJUTORUL FIULUI ŞI
DUHULUI SFÂNT ÎNTRU HRAMUL MARELUI[6]
MUCENIC GHEORGHE” (rupt).

După cercetarea monumentului epigrafic „Crucea de la Bellu”, am reluat acasă discuţia cu privire la „Locul Iudei”, unde se păstrează încă urmele conacului lui Vlaicu Piscanul, precum şi toponimicele: „Dealul Iudei” şi „Uliţa Iudei”[7]. despre care Prof. Fl. Mârţu a făcut menţiuni foarte interesante în studiul cu privire la trecutul mânăstirii Valea, din care cităm: „Avem acum şi explicaţia logică a denumirii simbolice, păstrate prin tradiţia locală, a zonei fostei curţi feudale a lui Vlaicu, la Piscani, ca „locul Iudei”, aşa cum a rămas în memoria generaţiilor de aici, personajul cu rol politic, de prim ordin, în vremea domniilor lui Vlad vodă Vintilă şi a lui Radu Paisie, dar care a sfârşit tragic”[8].

Redăm câteva scrisori de la Prof. Flaminiu Mârţu:

1. Câmpulung, 1 aprilie 1976 (carte poştală)
„Stimate tov. Dina,

Sunt mirat că nu vi s-a permis fotografierea în interiorul bisericii mânăstirii Valea, căci nu există interdicţii legale pentru aşa ceva, ci numai pentru săpături arheologice este nevoie pentru aprobare, chiar şi pentru specialişti.

Vel logofătul Vlaicu nu figurează în tabloul votiv, realizat, într-adevăr, târziu, în sec. XVIII, şi în care nici chipul lui Radu Paisie nu este cel real, fiind făcut asemănător cu cel al lui Constantin Mavrocordat - ba încă amândoi au acelaşi tip de costumaţie! - deşi au trăit la un interval de 200 de ani unul de altul.

Dacă treceţi prin Câmpulung până la 9 octombrie (1976, n.n.) mă găsiţi acasă căci îmi face plăcere să mai discutăm. După această dată voi lipsi mai mult, pentru că particip la simpozioanele naţionale de istorie agrară a României şi de arheologie, de la Constanţa şi Slobozia, unde prezint comunicări. Vă doresc sănătate şi succes!

Flaminiu Mârţu“.

---

[6] Crucea monument-epigrafic din sec. XIX se păstrează astăzi în pridvorul bisericii „Adormirea M. D.” din satul Purcăreni-Miceşti.
[7] Până la Regulamentul Organic (1832) partea de est a satului Piscani s-a numit „Piscanii de sus ai Iudei”.
[8] Flaminiu Mârţu, *Mânăstirea Valea…*, p. 643.

2. Câmpulung, 21 iunie 1976.

„Stimate tov. Dina,

Vă trimit alăturat publicaţia mea cu Tudor Vladimirescu[9] aşa cum v-am promis.

Voi pleca duminică, 27 iunie, cu maşina de Craiova ce soseşte la Piscani, la ora 8 dimineaţa, pentru a vedea inscripţia de pe Crucea de la Bellu.

Fotografiile (din biserică, de la Piscani, n.n.) au ieşit slabe datorită reflectorului necorespunzător, încât sunt inutilizabile. Noroc că am desenat la precizie şi la scară, lespedea (mormântului lui Vlaicu Piscanul, n.n.) cu tot ce se află păstrat pe ea.

Aşteptaţi-mă în staţie.

Cu salutări,

Flaminiu Mârţu“.

3. Câmpulung, 9 august 1976

„Stimate tov. Dina,

Vă răspund la scrisoare pe care am găsit-o acasă la înapoierea mea, ieri, căci am lipsit mai multă vreme din Câmpulung, şi vă dau şi traducerea inscripţiei pe care mi-aţi solicitat-o. Veţi menţiona întocmai, aşa cum vă scriu mai jos (pentru utilizarea în notele D-voastră sau în vreo lucrare) pentru că transcrierea aceasta, nouă, respectiv traducerea făcută de mine, este prezentată pentru prima oară ca atare şi îmi aparţine în deplină proprietate ştiinţifică, potrivit normelor legale în vigoare, chiar după apariţia studiului meu de sub tipar, obligând pe cei care o folosesc să menţioneze autorul.

Deci, veţi menţiona astfel; „Lectura inscripţiei păstrată pe lespedea funerară medievală aflată în pronaosul bisericii Sf. Nicolae din Piscani-Argeş, este în transcriere exactă MIRCEA VOIEVOD, după cercetătorul ştiinţific Flaminiu Mârţu, în lucrarea = Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice = conform notei infrapaginale nr. 50 şi a textului corespunzător, studiu aflat sub tipar, în „Biserica Ortodoxă Română” (Buletinul oficial al Patriarhiei Române).

Îndată ce apare, veţi menţiona numărul revistei şi data exactă, şi bineînţeles, pagina la care se află textul în cauză şi nota cu nr. 50.

Cu salutări şi succese în preocupări.

Flaminiu Mârţu“.

4. Câmpulung, 14 august 1976.

„Stimate tov. Dina,

Astăzi, după ce acum câteva zile v-am trimis un răspuns, desigur sosit la D-voastră în momentul când primi şi scrisoarea aceasta, am primit şi informarea D-voastră privitoare la documentul nr. 27 de la pag. 29-30, din D.I.R.B. vol. II, sec. XVI.

Documentul îmi este cunoscut şi eu însumi l-am menţionat în monografia oraşului Câmpulung, în nota nr. 160, de la pag. 49, în altă problemă…“.

---

[9] Flaminiu Mârţu, *„Corpus delicti” al uciderii lui Tudor Vladimirescu*, extras din „Museum” – Studii şi comunicări de istorie şi etnografie, Goleşti-Argeş, 1974.

Magdalina călugăriţa este soţia lui Baldovin părcălabul, strămoşul Goleştilor, dar documentul nu este întărire domnească, cum ziceţi, ci este întocmit chiar de către călugăriţa amintită. Uitaţi-vă că nu are menţionat, nici la început, nici la sfârşit vreun nume de domn, şi - ceea ce este mai discutabil - este faptul că menţionează la încheiere, că este o copie „după cartea cea slavonească”. Dascălul Lupp, traducătorul menţionat, putea să fi greşit, din neatenţie şi în loc de Neaga să fi scris Neacşa.

Pentru mine, însă, este o certitudine existenţa materială şi pipăibilă a lespedei cu numele scris précis de Neaga logofetişa, aflată azi în naosul (bisericii, n.n) mânăstirii Valea şi nu poate pune în discuţie numele soţiei lui Vlaicu vel logofăt (din Piscani, n.n.).

De asemenea, nu poate fi vreo confuzie între aceasta şi soţia şi soţia lui Vlaicu logofăt (cel mic, n.n.) nepotul adoptat de Vlaicu Piscanul, pentru că eu am dovedit documentar, în lucrarea despre săpăturile de la Valea, că soţia logofătului adoptat purta cu totul alt nume, pe care l-am şi indicat ca atare[10].

Dacă însă Vlaicu Piscanul vel logofăt, fiind tânăr clucer, va mai fi avut o primă soţie, Neacşa (şi a dat-o gata!) să fie sănătos! Că a mai luat-o şi pe a doua, ca mare logofăt, pe Neaga „logofetişa”, chiar cum arată lespedea (de mormânt a acesteia, n.n.) şi care l-a dat gata ea pe el, prin sabia lui Radu vodă Paisie, în anul, luna şi ziua pe care le arăt în lucrare, dumneaei murind târziu, după „tăierea trădătorului”, despre care am dovedit cu documente, că a fost complice şi la uciderea lui Vlad vodă Vintilă de la Slatina.

Aceasta este părerea mea, argumentată cu dovezi în lucrarea aflată sub tipar şi, bine-înţeles, D-voastră aveţi toată libertatea să aveţi părerile proprii, iar dacă subscrieţi pentru ale mele, le veţi menţiona ca luate din lucrarea mea, conform normelor legale în vigoare.

Comunicaţi-mi printr-o carte poştal, dacă aţi primit ambele răspunsuri de la mine, pe care vi le-am dat cu plăcere.

Cu salutări şi succese, în cercetările D-voastră.

Flaminiu Mârţu“.

5. Câmpulung, 5 noiembrie 1976.

„Stimate tov. Dina,

Mă bucur că munciţi cu hotărâre pentru clarificarea problemelor de istorie care vă preocupă. Lucrarea lui Brătulescu, despre care mă informaţi, este, de asemenea, analizată critic de mine, în studiul meu, al cărui titlu însăşi (Mânăstirea Valea, Ţiţeşti-Argeş, în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice) arată că sunt cuprinse şi toate cele scrise până astăzi asupra mânăstirii Valea. Ca atare am menţionat şi am corectat şi greşelile, grave, din lucrarea lui Brătulescu, şi vă exemplific doar câteva.

După el, (la pag. 16) lespedea lui Vlaicu (fiul vel logofătului Vlaicu Piscanul) ar purta data (de an, n.n.) 7.220 (1712), în loc de 7.050, (adică 1582) cum este inscripţia în realitate. Tot după Brătulescu, (la pag. 18 fig. 11) lespedea din 1616 (din colţul stâng de la intrarea în actualul pronaos) este citită anapoda şi fantezist ca

[10] Pe soţia lui Vlaicu logofăt (cel mic) o chema Moma, călugărită (se pare) sub numele de „Monahia Maria” şi înmormântată, în 1616, alături de soţul său, tot la mânăstirea Valea.

aparţinând unui Monahie Matei, când în realitate este clar numele de Monahia Maria…. “.

În fine, acelaşi Brătulescu, datează (în acelaşi Buletin al Comisiei Monumentelor Istorice nr. XXIV din 1931) construcţia mânăstirii Valea tocmai în anul 1544, fără nici o dovadă ştiinţifică şi fără să ştie că Vlaicu Piscanul fusese îndepărtat din orice funcţie încă din 1541 (corect, ante 15 noiembrie 1540, n.n.) de Radu Paisie (cum dovedesc documentar) care în 1544 îl şi taie.

Numai din cât aţi studiat şi D-voastră problema mânăstirii Valea, vă puteţi da seama că cele de mai sus sunt erori grave şi necesitau corectarea, ceea ce am şi făcut cu prilejul cercetărilor arheologice ce am întreprins la mânăstirea în cauză între 20 octombrie - 2 noiembrie 1969. Deci, prudenţă, dacă îl citaţi pe Brătulescu! Data exactă a apariţiei studiului meu (31 pagini şi 20 de fotografii, material ilustrativ inedit) nu o cunosc, pentru că Buletinul Oficial al Patriarhiei se află în întârziere cu apariţia regulată a numerelor sale. Aprobarea definitivă şi includerea în planul de tipărire este fapt consumat şi am aranjat, acceptând ca din drepturile mele de autor să mi se returneze costul pentru tipărire a 50 exemplare, transcrise separate, cu lucrarea. Deşi, fiţi absolut sigur că veţi avea şi D-voastră un exemplar de la mine.

Cu Ivaţcu (Golescu, n. n.) nu cred că este greşit, ci poate fi un alt Golesc, de mai târziu, cu acest prenume[11].

Cred şi doresc să mai vin pe la Piscani (dacă voi fi sănătos) căci am obiective de cercetat în comuna D-voastră, dar acum sunt deosebit de prins într-o serie de participări la misiuni ştiinţifice la localităţile din ţară şi din Bucureşti.

Am fost la Slobozia-Ialomiţa 3 zile, la Simpozionul naţional de istorie agrară, unde am prezentat o comunicare.

Cu citarea documentelor - dacă vreţi să nu fiţi bănuit de intenţia de a trade de text, din lipsă de material valoros şi nou - veţi cita pasajele care ilustrează direct şi imediat ceea ce doriţi să dovediţi (bineînţeles, veţi lua toate datele documentului; anul, luna, ziua, emitentul, beneficiarul şi locul în care se află publica) lucrarea, autorul, pagina, anul tipăririi, localitatea, editura etc.

La documentele nepublicate încă, în acelaşi fel, dar indicaţi deţinătorul şi fotografia întregului document.

Ce ştiţi despre locul numit Iuda, din Piscani?

Cu salutări tovărăşeşti,

Flaminiu Mârţu“.

NOTĂ. Profesorul Dr. Flaminiu Mârţu a trecut la cele veşnice la data de 27 noiembrie 1990 şi a fost înmormântat în cimitirul Flămânda din Câmpulung, lângă strămoşii materni din neamul Negulici.

I-am vizitat deseori mormântul în cimitirul de pe dealul Flâmânda (Câmpulung)şi-i port recunoştinţă pentru tot ce am învăţat de la dânsul în perioada când ne-am cunoscut şi corespondat.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

---

[11] După cum se ştie Ivaşcu Golescu I vornicul a murit în anul 1585, în pribegie, fiind înmormântat la mânăstirea Bistriţa, din Moldova. Cu toate acestea, printre boierii ctitori ai mânăstirii Valea, care au închinat-o (la 8 mai 1623) aşezământului monahal de la Pogoniany (Grecia) se afla şi… Ivaşcu Golescu.

SOME INEDITED LETTERS FROM PASSED AWAY MEN OF CULTURE FROM ARGEȘ

Abstract

In the article *Some Inedited Letters from Passed Away Men of Culture from Argeș*, Teodor Dina, Piscani Argeş County, some private letters of the author representing his correspondence with two historians. Encouragement & admiration for the initiative & work of Mister Teodor Dina represented by a local monograph result from the letters of the Professor Ion I. Olteanu, while the letters of Professor Flaminiu Mârțu Ph.D. are full of information, extracted from various historical documents, themselves being parts of published or unpublished historical works. The publication of these private letters constitutes a sign of gratitude from the author's behalf.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

CÂTEVA TOPONIME VECHI, CU REZONANŢĂ ISTORICĂ DIN SATELE PISCANI ŞI NEGRENI JUDEŢUL ARGEŞ

VALENTINA-ELENA GRIGORE*

Toponimia reprezintă totalitatea denumirilor date de locuitorii unei zone, în cadrul relaţiilor dintre ei şi natura înconjurătoare în care îţi trăiesc viaţa, cu scopul de a putea indica despre care loc este vorba. Denumirea acestor locuri s-a făcut din timpuri străvechi din necesitatea cunoaşterii poziţiei lor. În documentele păstrate întâlnim unele din aceste denumiri vechi, dar multe dintre ele au dispărut prin transformările care au avut loc de-a lungul timpului. Cele mai multe nume topice, păstrate până în zilele noastre, sunt chiar numele satelor respective, rămase în istorie încă de la prima lor atestare documentară.

Satele medievale de pe valea Râului Doamnei, judeţul Argeş, în cea mai mare parte, au numiri derivate de la nume de persoane, deci nume topice, cu originea în antroponimie, exemplu: Negreni, Miceşti, Petreşti, Bădeşti etc. considerându-se nu atât faptul că ele îşi trag originea dintr-un strămoş comun (fondatorul satului) cât mai ales acela că topicele cu nume la plural ilustrează organizarea lor socială pe bază de obşte[1].

Un exemplu de aşezare rurală care poartă nu (neapărat) numele strămoşului comun, ci al unui stăpânitor feudal local, îl constituie satul Negreni, vecin cu satul Piscani[2].

Prima menţiune documentară din care se constată cert existenţa acestui „stăpân" feudal, datează din 29 decembrie 1532, când Vlaicu clucer cumpără cu 2.600 de aspri „partea lui Negre, toată, căci a cumpărat-o de la Dragomir, fiul lui Negre"[3].

Ulterior, prin 1549-1550, printre martorii menţionaţi într-un zapis al lui Stan Bârs din Miceşti, este menţionat şi Dragomir din Negreni, aceasta fiind considerată şi prima menţiune documentară a satului[4].

Satul Piscani are, asemenea, un nume topic plural, nume ce indică o comunitate de locuitori, pluralul onomasticului PISC devenit toponimic, rostit peste veacuri încă de la prima sa atestare documentară „înainte de 6 iulie 1526".

„Comuna (Piscani, n. n.) îşi trage numele - cităm dintr-o lucrare de la sfârşitul secolului al XIX-lea – de la piscul sau dealul la capul căruia e aşezat şi are o populaţie

---

* Universitatea Piteşti, facultatea de istorie, studentă.

[1] Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1963, p. 154.

[2] Comuna Ciucea, judeţul Cluj, pe care am vizitat-o în anul 2009, are în componenţă satul Negreni, al cărui nume provine tot de la un Negre, feudal local, ca şi satul Negreni, comuna Dârmăneşti, judeţul Argeş.

[3] *Documente privind istoria României* (*DIR*) B, sec. XVI, vol. II. p. 115-118.

[4] *Documenta Romaniae Historica* (*DRH*) B, sec. XVI (1535-1550) vol. IV. doc. 269. p. 318.

de 998 de locuitori. Se compune din două sate; Piscani şi Negreni, despărţite prin gârla Valea Catii (…) Râul Doamnei udă partea de vest a comunei şi în el se varsă, în raionul comunei, râul Argeşel şi Râul Târgului”[5].

În arealul satelor Piscani şi Negreni sunt şi alte nume topice româneşti, cu rezonanţă istorică, cea mai veche dintre acestea fiind denumirea Valea Catii, atestată documentar la data de 24 aprilie 1559, într-un hrisov prin care domnitorul Mircea Ciobanul întăreşte lui Vlaicu logofăt stăpânirea asupra mai multor proprietăţi, printre care şi „două blăni de fân în Valea Catii” dăruite lui de moşneanul Danciu Zvârsteală din Negreni[6].

„Valea Catii – cităm din aceeaşi lucrare de la sfârşitul secolului al XIX-lea – izvărăşte din dealurile comunei Dârmăneşti, merge către sud, desparte satul Piscani de satul Negreni şi se varsă în Râul Doamnei, mai la nord de Podul Belului.

Despre această gârlă se spune următoarea legendă:

O doamnă - Baroneasa Catii - trecând prin această comună (Piscani, n.n.) şi vroind a trece gârla, care era foarte mare, a poruncit vizitiului care mâna caii să intre în apă că nu se vor îneca. Întâmplarea a făcut ca tocmai când erau pe la mijlocul gârlei, venind un talaz repede se răsturnă carul şi Doamna Catii se înecă, trupul său fiind găsit abia după trei zile. Spre aducere aminte gârla s-a numit de atunci, Valea Catii”[7].

Se poate observa că legenda privind denumirea de Valea Catii se aseamănă cu cea privind legenda Râului Doamnei, în care Doamna Marghita, soţia marelui Basarab I, s-a înecat în timpul deplasării sale de la Curtea de Argeş spre Câmpulung[8].

Asemenea legende întâlnim şi la alte localităţi de pe valea Râului Doamnei, ca: Leiceşti, Valea Nandri etc.[9].

Nu cunoaştem cert adevărul istoric cu privire la toponimul Valea Catii.

Monografistul Gheorghe Săvulescu (colonel farmacist) citând documentul din 3 iulie 1613, prin care domnitorul Radu Mihnea întăreşte lui Stanciu logofăt din Câlceşti (Mihăeşti-Argeş) stăpânirea asupra unor proprietăţi, menţionează că acesta a cumpărat şi „ocina lui Stan al lui Cătuşe din Racoviţa” (actualul oraş Mioveni-Argeş)[10].

Este probabil ca topicul Valea Catii să aibă la origine pe acest „Stan al lui Cătuşe” deşi diferenţa de 54 de ani, de la prima atestare documentară (24 aprilie 1559) şi până la emiterea hrisovului lui Radu Mihnea (3 iulie 1613) este destul de mare.

Dealul Piscani, cunoscut şi cu denumirea de Dealul Iudei, este, asemenea, unul din vechile topice păstrate până în zilele noastre. Este aşezat în partea de est a satului Piscani şi are altitudinea de 407 m. „la Ciufă” şi 485,5 m. în vârful „Dumbrava”, care constituie şi punctul superior al Dealului Iudei[11].

Denumirea simbolico-religioasă a acestui deal din zona Piscanilor îşi are originea în prima jumătate a secolului al XVI-lea, când satul (de fapt, cea mai mare parte a lui) se afla în stăpânirea lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, cumpărat de acesta de

[5] Constantin Alessandrescu, *Dicţionar geografic al judeţului Muşcel*, Bucureşti, 1893, p. 272.
[6] *D.I.R.*, B, sec. XVI, vol. III. p. 95-96.
[7] Constantin Alessandrescu, *op. cit.* p. 52.
[8] Elisei N. Avram ş.a., *Domneşti-Argeş*, Editura Caligraf Activ, Piteşti, 1998, p. 18.
[9] Sorin Mazilescu, *Râul Doamnei şi legendele sale*, Editura Universităţii Piteşti, 2000, p. 49 şi 58.
[10] Gheorghe Săvulescu, *Comuna Colibaşi, judeţul Argeş, pagini de istorie*, Piteşti, 1972, p. 58.
[11] Teodor Dina, *Satele Piscani-Negreni, judeţul Argeş, însemnări monografice*, Piteşti, 2011, p. 7.

la moşnenii locali la 29 decembrie 1532 sau puţin mai înainte. Deşi stăpânea moşii întinse în mai multe sate din cuprinsul fostului judeţ Muscel, (Stăneşti, Năpârteni, Berevoieşti, Racoviţa, Piscani, Izvorani etc.) unele moştenite de la tatăl său, altele cumpărate sau primite danie de la diverşi domnitori „ pentru dreaptă şi credincioasă slujbă”, Vlaicu a acordat o atenţie deosebită moşiei de la Piscani, unde şi-a construit conac şi dependinţe gospodăreşti, stabilindu-şi aici pentru tot restul vieţii reşedinţa rurală. Tot el a ctitorit şi biserica din acest sat în care a fost şi înmormântat.

Din păcate, „fiind în slujba domniei” ca mare logofăt (şeful cancelariei domneşti) a făcut imprudenţa de a se ralia cu boierii potrivnici domnitorului Radu Paisie, sprijinind la domnie un alt pretendent, fapt ce a făcut să fie demis din funcţia pe care o deţinea.

După destituirea din treapta de mare logofăt, Vlaicu părăseşte reşedinţa domnească de la Târgovişte şi se retrage pentru scurt timp la Piscani, pentru a se putea ocupa de averile sale, puse acum în dispută de către noii dregători ai lui Radu Paisie.

Domeniul pe care şi-l formase în decursul anilor, cu moţii întinse în mai multe judeţe ale ţării, începe acum să se destrame, fiind reclamat de către foştii proprietari de la care fusese acaparat. Nu după mult timp, simţindu-se ameninţat şi în pericol de a fi arestat de către domnitor, Vlaicu se refugiază în Ardeal, unde avea prieteni şi unde se aliază (în 1543) cu Laiotă Basarab, un nou pretendent la domnie, şi cu alţi boieri pribegi ca şi el: Stroe din Floreşti, Stanciu fiul lui Toma din Pietroşani (Prahova), Manole, Mihalcu şi alţii[12].

„Iar aceştia, împreună cu Laiotă, care era acolo fecior de domn, însoţiţi de o trupă de mercenari au intrat în Ţara Românească. În prima luptă dintre (mercenarii lui) Laiotă vodă şi (trupele lui) Radu Paisie, a biruit Laiotă şi a luat domnia la Târgovişte, înălţând pe Stroe la rang de Mare Ban al Craiovei, iar pe Stanciu l-a făcut vistier…”[13].

„Radu vodă - completează cronica ţării - a fugit cu boierii la Nicopol şi a venit domn Laiotă. Iar peste două luni Radu vodă iarăşi a venit cu mulţime de turci şi a avut război cu Laiotă la Fântâna Ţiganului şi a fost izbânda Radului vodă…”[14].

În această (a doua) luptă, dintre cei doi competitori la tronul Basarabilor, Radu Paisie primind ajutor turcesc a învins pe Laiotă Basarab, care a căzut în luptă, şi tot atunci „au fost tăiaţi de Radu Paisie şi toţi boierii prinşi în luptă alături de Laiotă vodă: Vlaicu logofăt din Piscani, Stroe Banu şi Stanciu vistier…”[15].

Aşadar, după nefericita luptă de la Fântâna Ţiganului, dintre domnitorul Radu Paisie şi pretendentul Laiotă Basarab, s-a pus punct biografiei boierului din Piscani, Vlaicu mare logofăt, care, fiind prins împreună cu învinşii a fost decapitat din porunca domnitorului menţionat, la 1 octombrie 1544. Învinuit de trădare, după legile medievale, Vlaicu a fost comparat de către contemporanii săi cu Iuda Iscarioteanu, zona curţilor sale de la Piscani purtând peste veacuri denumirea simbolică a Iudei, Vânzătorul Domnului.

„Avem acum - cităm dintr-un articol inserat în revista „Mitropolia Olteniei“ -

---

[12] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, Arhivele Olteniei, apud. Teodor Dina, *Vlaicu mare logofăt din Piscani-Argeş*, Piteşti, 2005, p. 32.

[13] Stoica Niculăescu, *Domnia lui Radu Paisie*, Craiova, 1938, p. 25.

[14] *Letopiseţul Cantacuzinesc, cronicari munteni*, E.P.L. Bucureşti, 1961, vol. I. p. 116.

[15] Stoica Niculăescu, *op. cit*. apud. Teodor Dina, *Vlaicu mare logofăt din Piscani…*, p. 33.

şi explicaţia logică a denumirii simbolice, păstrată prin tradiţia locală a zonei fostei Curţi a lui Vlaicu Piscanul, ca ,,Locul Iudei", aşa cum a rămas în memoria generaţiilor de aici personajul cu rol politic, de prim ordin, din vremea domniilor lui Vlad Vintilă şi Radu Paisie, dar care a sfârşit tragic pentru trădare"[16].

Linia Belului şi Linia Mânăstirii sunt, de asemenea, două toponime vechi, cu semnificaţie deosebită în ceea ce priveşte ,,istoria" satului Piscani. Înainte de a trece la ,,dezbaterea" acestei probleme, respectiv, la cunoaşterea mai amănunţită a celor două toponime menţionate, trebuie precizat că în decursul istoriei sale, cu certitudine în perioada migraţiei popoarelor rătăcitoare, o parte însemnată a satului Piscani s-a retras din calea năvălitorilor la poalele Dealului Iudei, la adăpostul pădurii seculare, de unde a fost readus la ,,linie" abia în timpul Regulamentului organic, în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Această parte de ,,sat" a intrat (în 1532) în stăpânirea lui Vlaicu Piscanul, fiind cunoscută până la readucerea sa la linie, sub denumirea de ,,Piscanii de sus, ai Iudei", respectiv, ai boierului comparat cu Iuda Iscarioteanul, care l-a trădat pe domnitorul ţării.

Regulamentul organic, despre care am menţionat, pe lângă unele îngrădiri aduse în special, în defavoarea ţăranilor clăcaşi, a iniţiat şi unele îmbunătăţiri pe plan local, cea mai importantă dintre acestea fiind readucerea ,,la linie" a părţii de est a satului, respectiv, ,,Piscanii de sus ai Iudei", constituindu-se actualul sector ,,Linia Mânăstirii".

Topicul acesta, are la rândul său, o semnificaţie deosebită. Denumirea, în esenţa ei, nu semnifică aşezarea acestei părţi de sat la ,,linie" cu mânăstirea, fiindcă la Piscani nu a existat niciodată o mânăstire, ci doar aceea, că locuitorii, clăcaşi pe moşia mânăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş) au fost stabiliţi (şi împroprietăriţi, în 1864) pe domeniul acesteia.

Trebuie precizat, asemenea, că după moartea lui Vlaicu Piscanul, în condiţiile arătate mai sus, fiul său adoptiv, Vlaicu logofăt (cel mic) neavând urmaşi, a ,,închinat" toate moşiile sale (inclusiv cea de la Piscani, cu conacul şi dependinţele acestuia) mânăstirii Valea, cu condiţia ca el şi familia lui ,,să fie pomeniţi la sfântul jertfelnic cât va fi sfânta mânăstire"[17]. Recunoscători pentru ,,închinarea" făcută de către boierul din Piscani, egumenii acestui aşezământ monahal au respectat dorinţa testatarului, permiţând ca el şi familia sa să fie înhumaţi chiar în pronaosul bisericii mânăstirii Valea.

În ceea ce priveşte stăpânirea efectivă a domeniului Vlăiculesc, inclusiv a moşiei de la Piscani, se poate afirma că mânăstirea Valea şi-a exercitat acest drept timp de 240 de ani, până în decembrie 1863, când, prin Legea secularizării averilor mânăstireşti, moşia în cauză a intrat în proprietatea statului[18]. Un an mai târziu, în 1864, pe această moşie au fost împroprietărite 44 de familii de foşti clăcaşi din Piscani.

Linia Belului, ca şi Linia Mânăstirii, poartă această denumire tot din timpul

---

[16] Flaminiu Mârţu, *Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice*, în „Miotropolia Olteniei", nr. 7-9/1978, p. 635.
[17] Teodor Dina, *Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) stăpână a domeniului Vlăculesc din Piscani (1623-1863)*, în *Vlaicu mare logofăt din Piscani*, Piteşti, 2005, p. 47-50.
[18] Ioan Opriş, *Despre secularizarea bunurilor mânăstireşti*, în „Argesis", XXI, Studii şi comunicări, seria istorie, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2012, p. 191.

Regulamentului organic, ambele „linii” deosebindu-se una de cealaltă doar prin numele stăpânilor lor; marele vistier Ştefan Bellu şi Mânăstirea Valea.

Se ştie că la originea lor satele noastre au fost sate de moşneni liberi. Moşnenii piscăneni, spre deosebire de confraţii lor căzuţi sub dependenţa boierilor Vlăiculeşti (mai târziu sub cea a mânăstirii Valea) stăpâneau în comun jumătate din moşia satului, cunoscută mai târziu sub denumirea de „Piscanii de jos ai luncii”.

Constituiţi în obşte puternică ei au reuşit, în condiţii deosebite, să-şi păstreze independenţa şi forma de organizare până dincolo de mijlocul secolului al XVIII-lea. Legea instituită de domnitorul Constantin Movrocordat, în 1746, privind desfiinţarea „rumâniei”, lege prin care stăpânii de moşii erau privaţi de dreptul de a-i folosi pe rumâni în mod abuziv şi nelimitat la lucrul pământului, precum şi la alte „roboate” a contribuit sigur la delimitarea „în funii” a moşiei „Piscanilor de jos ai luncii” moment care marchează şi desfiinţarea, la 30 septembrie 1759, a obştei moşnenilor din acest sat.

Ieşirea din „devălmăşie” a moşnenilor piscăneni a constituit cea mai grea pierdere în ceea ce priveşte independenţa lor, fiindcă numai peste câţiva ani, din cauze cunoscute în epocă (asuprire feudală, fiscalitate excesivă) cei mai mulţi dintre ei şi-au vândut „ocinile” devenind clăcaşi pe propria moşie, intrată succesiv în stăpânirea boierului Ştefan Bellu.

Prin aplicarea prevederilor Regulamentului organic fiind reconstituită administrativ şi partea veche a „Piscanilor de jos ai luncii”, a fost denumită acum „Linia Belului” după numele noului său stăpân, marele logofăt al Dreptăţii şi vistier Ştefan Bellu.

Un topic, cu semnificaţie, cel puţin…ciudată, găsim în satul Negreni (vecin cu satul Piscani, cu care a format comună între anii 1864-1908 şi 1923-1950). Este vorba de un drum în pantă, la ieşirea din sat spre lunca Râului Doamnei, căruia localnicii îi spun, aşa cum au pomenit şi ei: „Pe la Hulă”. Despre ce „hulă” este vorba nimeni nu ştie, fiindcă acest cuvânt reprezintă cu totul altceva decât un topic ca multe altele, pe care le întâlnim la tot pasul. Într-o lucrare veche, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, găsim (totuşi) menţionat topicul „Hula lui Colonelul, hulă (culă) loc de apărare în raionul comunei Piscani, plasa Râul Doamnei. Azi (1892, n.n.) se văd numai ruinele”[19].

Despre care colonel poate fi vorba? Când a trăit el în satul Negreni şi cu ce prilej a construit miraculoasa culă, aflăm dintr-o lucrare modestă, cu „circuit închis” puţin răspândită în rândul cercetătorilor[20].

La 28 iulie 1721, în timpul unei hotărnicii a moşiei Negreni,, cea mai mare parte din aceasta (705 stânjeni) a fost repartizată „după sineturile ce le are” lui Ion Piscupescu din Câmpulung, moşia fiind cumpărată în întregime de către tatăl său, popa Ioan, de la moşnenii locali, la sfârşitul secolului al XVII-lea. Fiul lui Ion Piscupescu, Constantin, stăpâneşte moşia Negreni până în anul 1744, când o vinde căpitanului Pană şi clucerului Apostol. De la aceştia o răscumpără (la 9 ianuarie 1745) Mitrea bogasierul (negustorul) ginerele lui Constantin Piscupescu, căsătorit cu Zoiţa, fiica acestuia.

La începutul anului 1781, fiind bolnav şi presimţindu-şi sfârşitul, Mitrea bogasierul lasă un testament în care arată că „moşia Negreni a fost vândută de Constantin Ioaniţoi, socrul său, tatăl soţiei sale, Zoiţa, căpitanului Pană şi clucerului

[19] Constantin Alessandrescu, *op. cit.* p. 170.
[20] Teodor Dina, *Biserica „Sf. Voievozi” din satul Negreni-Argeş*, Piteşti, 2005, p. 16-20.

Apostol, iar de la aceştia a răscumpărat-o el cu banii lui”. Această moşie „împreună cu alte rămasuri ale sale” a lăsat-o Mitrea cu testament fiului său Gheorghe, să o stăpânească împreună cu Zoiţa, mama sa. Iar netrăind fiul său Gheorghe şi murind fără urmaşi, moşia Negreni să rămână în stăpânirea fetelor Ilincăi, sora sa. Prin 1783, după moartea lui Mitrea, Zoiţa Piscupescu s-a recăsătorit cu Anghel polcovnicul (Colonelul).

Intrat (prin căsătorie) în stăpânirea moşiei Negreni, noul proprietar, Anghel colonelul, începe un lung proces cu moşnenii din Tămăşeşti (Dârmăneşti-Argeş) pentru revendicarea unei părţi din aceasta, timp în care construieşte cula în discuţie, ctitorind (împreună cu Hagi Ţenea din Piteşti, şi biserica „Sf. Voievozi” din acest sat.

După moartea soţiei sale şi a lui Gheorghe, fiul acesteia din prima căsătorie, întâmplată prematur în 1811, moşia Negreni este revendicată (potrivit testamentului lui Mitrea bogasierul) de către copiii fetelor Ilincăi, sora lui Mitrea: Maria şi Nedea. De la aceştia o cumpără boierul Ştefan Bellu, stăpânind-o împreună cu urmaşii săi, până la reforma agrară din 1864. Întrucât Anghel polcovnicul (Colonelul) nu încheiase lucrările de construcţie a imobilului bisericii din Negreni, cumpărătorul moşiei, vistierul Ştefan Bellu, şi-a asumat sarcina să încheie el aceste lucrări, finalizate în anul 1818.

Aşadar, „Cula lui Colonelul” a fost sigur proprietatea lui Anghel polcovnicul, ctitorul bisericii din satul Negreni, ginerele lui Constantin Piscupescu.

SOME OLD TOPONYME HAVING HISTORICAL RESONANCE FROM THE VILLAGES PISCANI & NEGRENI ARGEŞ COUNTY

Abstract

In the article *Some Old Toponyme Having Historical Resonance from the Villages Piscani & Negreni Argeş County*, the author, Valentina Elena Grigore - a student in the second year of study of the Piteşti University, Faculty of History, presents a beautiful & exciting way of deciphering the historical past of the area Piscani-Negreni Arges from a toponymical view. Starting from the name of the village & of the river that crosses it, as well as from the name of the geographical neighbouring, names coming from the past which are connected to moments & events & historical sights, the author presents a vivid picture that has a touching patina.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

PAGINI INEDITE DIN TRECUTUL UNEI FAMILII BOIEREŞTI DIN PISCANI, JUDEȚUL ARGEŞ - FAMILIA CRASSAN

ROXANA DOROBANŢU-DINA*

După dispariţia din istoria locală a boierilor Vlăiculeşti, în satul Piscani nu au mai fost boieri până în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, moşia acestui sat fiind cumpărată, după desfiinţarea obştei moşnenilor locali (în 1759) de către mai mulţi proprietari străini de această localitate. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, în condiţiile în care marii proprietari Barbu Bellu şi Mihai Popescu, puteau dispune liber de „treimea proprietății" rămasă în stăpânirea lor după reforma agrară din 1864, singurii care s-au arătat dispuşi să cumpere moşie în satul Piscani au fost boierii Costache Crassan şi Constantin Hagi Nicolau[1].

Ascendenţii acestui, Costache Crasan, fost şi prefect de Muscel între anii 1892-1894, au trăit în Câmpulung, primul semnalat ca locuitor al acestei urbe fiind protopopul Ioan, străbunicul său, menţionat pentru prima dată într-o „scrisoare de adeverinţă" din 30 mai 1760, emisă de cancelaria Sf. Mitropolii, din care reţinem:

„Viind înaintea noastră protopopul Ioan din Câmpulung Muscel, ne-au arătat (pricina) pentru un pogon de vie după Valea Vălenilor, din Dealul Piteştilor, pe moşia (mânăstirii, n.n.) Radului Vodă. Că fiind acest pogon de vie al bisericii din Câmpulung, cu hramul Sf. Marina, s-a fost părăginit de multă vreme, iar numitul protopop l-a luat de la destupat şi l-a lucrat. Şi pentru ca să nu rămână roada viei mâncată fără a se da ceva danie bisericii, a primit de a lui bună voie să dea la praznicul bisericii (la hram, n. n.) o oca de făclii (lumânări, n. n.) o oca de untdelemn şi o litră de tămâie, fiindcă otaştina (arenda, n. n) pământului o dă la (mânăstirea) Radu Vodă.

Deci, noi, după cererea sa, i-am dat această scrisoare de adeverinţă, ca să ţie şi să stăpânească acest pogon de vie al bisericii, cu bună pace de către preoţii bisericii şi de către toţi mahalagii (orăşenii enoriaşi ai bisericii Sf. Marina n. n.) atât molitva sa, cât şi neamul frăţiei sale, câţi se vor trage din el, dându-şi adetul (lumânări, untdelemn, tămâie, n. n.) ce se arată mai sus.

Mai 30, leat 7268 (1760)

Samuil Ele… Popa Filoctan Popa Florea hortofilax

* Şcoala generală Ţiţeşti, judeţul Argeş.

[1] Grecul Constantin Hagi Nicolau, exploatator de păduri, ctitor al bisericii din Davideşti (1872-1874) a avut moşie şi locuinţă la Piscani, unde a fost şi înmormântat în anul 1894. Mormântul său, cu monumentul funerar din piatră de Albeşti, căzut de pe soclu, încă de la cutremurul din 1940, este în cimitirul vechi, în dreapta altarului bisericii din satul Piscani.

Popa Ioan Costrisean Popa Ioan arhonton eclesiarh“[2].

Până la sfârşitul vieţii sale protopopul Ioan Crassan a condus destinele bisericilor din Câmpulung. În toată această perioadă a slujit la Biserica Domnească (ctitoria domnitorului Petru cel Tânăr şi a mamei sale Doamna Chiajna) catedrala oraşului, nu fără a acorda atenţie şi bisericii „Sf. Marina” căreia i-a făcut „aşezământ” de danie la 1760 (pentru pogonul de vie din Dealul Vălenilor) şi unde a fost şi înmormântat[3].

Urmaşii protopopului Ioan din Câmpulung. Primul născut în familia protopopului Ioan, viitorul preot Nica Crassan, s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea părintelui său. Primele buchii ale alfabetului chirilic le va fi învăţat viitorul protopop Nica de la tatăl său şi de la diaconii şi citeţii din Biserica Domnească, unde acesta slujea ocazional, când nu era solicitat cu treburi în protopopiat. Mai târziu, va fi urmat şi el, ca şi alţi copii ai orăşenilor înstăriţi, la Şcoala Domnească, deschisă în Câmpulung încă de la 10 mai 1669, din porunca domnitorului Antonie vodă din Popeşti.

Nu cunoaştem data când Nica Crassan a fost hirotonisit preot, nici când a fost numit protopop al oraşului, oricum, după moartea tatălui său. La 22 martie 1792, cu prilejul înnoiri, de către domnitorul Alexandru Moruzi (1792-1796) a privilegiilor mai vechi ale Bisericii Domneşti din Câmpulung, aflăm că la acea dată era preoţi la această biserică: „popa Nica, protopop sin popa Ioan, popa Panait sin Gheorghe şi popa Ştefan sin popa Hera”[4]. În anul 1794, clucereasa Safta, văduva clucerului Apostol, se jeluieşte la domnie împotriva protopopului Nica Crasan, care, „împreună cu un număr de săteni din Măţău (azi comuna Mioarele, n.n.) au intrat cu hergheliile în moşia sa…”[5].

La 5 iunie 1798 epitropii bisericii „Sf. Marina” îl reclamă mitropolitului Dionisie Filitis pentru nerespectarea „aşezământului” întocmit de tatăl său, protopopul Ioan, cu privire la dania anuală ce trebuia să o acorde acestui aşezământ religios („o oca de făcli, o oca de untdelemn şi o litră de tămâie”) în compensaţie pentru stăpânirea unui pogon de vie pe Valea Vălenilor. La începutul secolului al XIX-lea, în vâltoarea evenimentelor prilejuite de noul război ruso-turc (1806-1812) când trupele ruseşti au operat în voie pe teritoriul Ţării Româneşti, de la 29 noiembrie 1806 până la 16 mai 1812, protopopul Nica Crassan nu mai apare în documentele oraşului Câmpulung. Catagrafia bisericilor şi preoţilor din 1810 nu l-a mai înregistrat la nici una din bisericile oraşului Câmpulung. Este probabil să fi decedat înainte de 1810, fiind înmormântat în cimitirul bisericii „Sf. Marina” alături de tatăl său, ambii fiind menţionaţi în pomelnicul acesteia.

Urmaşii protopopului Nica Crassan. Informaţiile scrise, păstrate până în zilele noastre, destul de puţine, de altfel, şi sărace în conţinut, scot în evidenţă prezenţa a trei copii ai protopopului Nica Crassan: Nicolae, Maria şi Ioan. Pe primul dintre aceştia, Nicolae Crassan, îl găsim menţionat în „Catagrafia din 1838” în vârstă de 55 de ani,

---

[2] Ion Răuţescu, *Monografia oraşului Câmpulung Muscel*, 1943, p. 286, apud. Teodor Dina, *Neamul boierilor Crăsăneşti din Piscani*, Piteşti, 2010.
[3] Suntem în incertitudine în ceea ce priveşte numele Crassan: N. A. Constantinescu, în *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963, p. 252, afirmă că acesta provine de la cuvântul Crassa, nume de localitate în judeţul Ialomiţa.
[4] Ion Răuţescu, *op. cit.* p. 265.
[5] Academia Română, manuscris nr. 46/CCCIX, din 14 iulie 1794, apud. Teodor Dina, idem.

despărţit de soţie, având un fiu, Costache, de 9 ani. Din document rezultă că locuia în Mahalaua Schei şi avea ca avere mobilă şi imobilă; „cuprinsul casei, 2 cai, 4 boi, 2 râmători (porci) şi 100 de pruni”[6]. Asemenea, îl găsim menţionat peste doi ani în „Catagrafia bisericilor şi enoriaşilor din anul 1840” în evidenţa bisericii „Sf. Marina” din Câmpulung[7]. Maria Crăsănoaia, al doilea copil al protopopului Nica, a fost căsătorită cu Gheorghe Arnăutu, fiul preotului Costea Grecu din Câmpulung[8].

Primul document (urmat de altele) în care-i este consemnat numele; „dumneaei cucoana Zoiţa Crăsănoaia” este un zapis din 28 aprilie 1815, prin care aceasta (deşi căsătorită) cumpără (cu banii ei!) de la Istrate Urianu, din Câmpulung, „stânjeni 20 de moşie, casele de piatră, moara la Râul Doamnei etc.” şi alte dependinţe gospodăreşti aferente, în satul Tămăşeşti (Dârmăneşti-Argeş).

„Încredinţez acest zapis al meu – citez din documentul din 1815 - dumneaei Zoiţa Crăsănoaia[*], precum ca să se ştie că i-am vândut douăzeci de stânjeni de moşie, ce am în Tămăşeşti cumpărată. Şi i-am vândut-o cu casele de piatră, pe pivniţă, cu pereţii din cărămidă şi şindrilită, pătul mare şi moară la râu. Care aceste acareturi sunt făcute de mine, şi toate acestea le-am vândut mai sus-numitei în taleri 2.500 şi să aibă a o stăpâni dumneaei şi clironomii (moştenitorii, n.n.) dumneaei cu pace.

Şi spre încredinţare i-am dat dumneaei acest zapis cu iscălitura mea”.

Istrate Urianu, medelnicer 1815 aprilie 28.

Eu Dinu Brădiţeanu, martor. Eu Mariuţa, soţia lui Zamfir (Brătianu, n.n.) martor, Eu popa Ioan martor, Eu popa Niţu, martor (ambii preoţi la biserica din Tămăşeşti).

Eu Ioniţă căpitan Pascale, martor[9].

Continuând genealogia cu cel de al treilea vlăstar, al protopopului Nica din Câmpulung, Ioan Crassan, informaţiile de care dispunem cu privire la persoana lui sunt aproape inexistente. Biografia lui, foarte sumară, a fost completată după datele consemnate în „Catagrafia oraşului Câmpulung din 1838” în care figurează doar soţia sa, preoteasa Niţa, împreună cu fiul să Petrache, născut în anul 1808, negustor la acea dată.

Preoţit, ca şi tatăl şi bunicul său, din păcate, pe seama unei bisericii din Rucăr[10].

Prin 1806 Ioan Crassan s-a căsătorit cu Niţa, fiica unui preot din oraş, iar 2 ani mai târziu aceasta a dat naştere unui băiat, Petrache, botezat după „legea pravoslavnică a Răsăritului” de către o rudă a lor din neamul Taină. Catagrafia din 1838, când preotul Ioan nu mai era în viaţă, a înregistrat astfel pe preoteasa Niţa: „Nr. 88. Niţa preoteasa, văduvă, 45 ani, moşneancă, tovarăş de prăvălie cu fiul său. Avere: 30 pogoane fâneţe, 4

---

[6] Teodor Mavrodin, *Aspecte economice, sociale şi demografice ale Câmpulungului, oglindite în Catagrafia din 1838*, în Studii şi comunicări, V. Muzeul Câmpulung Muscel, 1989. p. 67.
[7] Ion Răuţescu, *op. cit.* pag. 291, apud. Teodor Dina, *Neamul Crăsăneştilor*, 2010, p. 21.
[8] Teodor Dina, *Condica de moşii a vistierului Ştefan Bellu, 1817*, Piteşti, 2013, p. 43.
[*] În unele documente apare cu numele de: Maria Crăsănoaia, (uneori „Crăcinoaia”) dar şi cu numele de Zinca Tămăşeasca, identificarea făcându-se uşor după numele soţului, Gheorghe Arnăutu, împreună cu care este menţionată în documente.
[9] Arhivele Naţionale Bucureşti, manuscris nr. 683, fila 89, apud. Teodor Dina, *Condica de moşii a vistierului Ştefan Bellu*, Piteşti, 2013, p. 48.
[10] Rezultă aceasta dintr-o scrisoare de felicitare adresată protopopului din Câmpulung, datată 27 martie 1838, şi semnată de „Popa Ioan sin popa Nica”.

pogoane vie, 800 pruni, 2 boi, o vacă, 41 pomi (meri, peri, nuci etc. n.n.) Petrache, fiul său, 30 ani (1808-1880, n.n.) Vasile, ungurean, 40 ani, despărţit de nevastă, slugă”[11].

Nu era săracă preoteasa Niţa Crăsănoaia. Deşi văduvă, avea o situaţie economică deosebită în comparaţie cu alte familii de moşneni câmpulungeni. Fiul său Petrache, despărţit de soţie la data întocmirii „catagrafiei” a moştenit de la părinţi o avere deloc de neglijat, pe lângă faptul că avea şi o prăvălie de „mic negustoraş” despre care vom trata mai departe.

Petrache Crasan, ascendent de seamă al boierilor Crăsăneşti din Piscani.

Nepot al protopopului Nica, negustor şi mare proprietar, Petrache Crasan s-a născut în anul 1808 în Câmpulung[12]. Ca şi tatăl şi bunicul său, a învăţat carte la Şcoala Domnească din oraşul „comitelui Laurenţiu de Longo Campo” pregătindu-se stăruitor pentru marea confruntare cu multiplele necunoscute ale vieţii. Înzestrat cu simţ practice, nativ, tânărul Petrache Crassan este atras de timpuriu de „Compania străinilor” privilegiaţi din care făceau parte vestiţii negustori ai oraşului.

În anul 1828, când avea doar 20 de ani, Petrache Crassan se căsătoreşte cu fiica unui proprietar bogat, Răducanu Brătianu, „boier de neam” din Câmpulung, dar cu moşii în Mioveni, Ciumeşti şi Tămăşeşti (Dârmăneşti). Fiica acestuia, Maria Brătianca, îndeplinea (cel puţin aşa credea tânărul însurăţel) reale condiţii ale unei căsătorii reuşite.

Spre finele anului 1829, la un an după căsătorie, Maria Brătianu-Crassan dă naştere unui fiu (singurul, de altfel) Costache, botezat de către unchiul său, Nicolae Crassan („fiul protopopului Nica”) dând copilului nou născut, pe lângă patronimul Marelui Ierarh al Mira Lichiei, şi numele fiului său. Peste câţiva ani Petrache Crassan divorţează de Maria Brătianu şi se recăsătoreşte cu fiica negustorului braşovean Sterică Arseniu, cu care mai are o fată, Maria, pe care o va căsători, peste ani, cu câmpulungeanul Ioniţă Bocănel.

La rândul său, Maria Brătianca, la care a rămas şi fiul său Costache Crassan, se recăsătoreşte cu boierul Ioniţă Stâlpeanu, stabilindu-şi domiciliul la Mioveni[13].

Nu intrăm în amănunte cu privire la activitatea negustorului Petrache Crasan, devenit mai târziu şi proprietar de moşii în cuprinsul fostului judeţ Muscel[14]. Fiul său, Costache Crasan, din care descind boierii Crăsăneşti, cu proprietăţi în satul Piscani, s-a născut la Câmpulung în anul 1829. După despărţirea părinţilor săi, a fost luat de către mama sa, Maria Brătianca la Mioveni. Nu cunoaştem dacă a frecventat (cel puţin clasa I) la şcoala din Câmpulung, deschisă în anul 1832 de către profesorul Dimitrie Jianu, nici la cea a satului Mioveni, deschisă în anul 1839 de către candidatul Petre Diaconescu, cert este că la vârsta de 62 de ani stăpânea bine scrisul combinat latino-chirilic[15].

În anul 1846, deşi în vârstă de numai 17 ani, când mama sa era de câţiva ani recăsătorită cu Ioniţă Stâlpeanu, asistă la „hotărnicia moşiei mânăstirii Valea”

---

[11] Teodor Mavrodin, *Aspecte economice, sociale etc.*, p. 118.

[12] Anul naşterii lui Petrache Crassan, preluat din „Inventarul prăvăliei” acestuia, întocmit în anul 1838, A.N.B. Achiziţii noi MMDCCLIX/46, original; apud. Teodor Dina, *Neamul boierilor Crăsăneşti*… p. 34.

[13] Mihai M. Robea, *Mioveni-Argeş, corpus de documente şi inscripţii ale oraşului*, 2009, p. 30-40.

[14] În anul 1864 stăpânea moşii în satele Dârmăneşti şi Valea Rizii, ambele supuse legii agrare.

[15] Semnătura autografă a lui Costache Crassan pe documentul din 1887 de cumpărare a unei părţi a moşiei Piscani de la moştenitorii vistierului Mihai Popescu din Piteşti.

învecinată cu moşiile Mioveni, Racoviţa, Piscani şi Miceşti[16]. Îşi dă seama că pentru păstrarea intactă a proprietăţilor moştenite îi trebuie o anume pricepere şi caută să se documenteze cât mai profund asupra zapiselor şi hotărniciilor păstrate cu grijă în sipeturile mamei sale.

La 31 august 1856, are loc la judecătoria Câmpulung, procesul de partaj între Maria Stâlpeanu şi fraţii săi Brătieni, Manole şi Ion, pentru moştenirea rămasă de la tatăl lor.

Mama sa fiind bolnavă, (de altfel, în acest an a şi decedat) este reprezentată la proces de către Costache Crassan. Un an mai târziu, la 22 iunie 1857 „fraţii Brătieni din Ciumeşti se învoiesc, în scris, cu Costache Crassan, nepotul lor, fiul răposatei Maria (Stâlpeanu, n.n.) să stăpânească el zestrea mamei sale, dând acestora suma de 700 lei”[17].

În anul 1857, în timpul pregătirii pentru divanurile ad-hoc, care urmau să hotărască Unirea Principatelor, Costache Crasan este înscris pe listele de alegători, alături de vecinul său, Robea Focănescu, „boier de neam” din Mioveni. Cu numai trei ani înaintea acestor evenimente, Costache Crassan se căsătoreşte cu Anica Arsenescu, la moşia căreia, Bârzeşti (comuna Vultureşti-Argeş) se va stabili ulterior până la sfârşitul vieţii sale.

După 1864, când o parte din foştii moşieri vând aşa-zisa „treime a proprietăţii”, respectiv părţile de moşii rămase după aplicarea legii rurale, Costache Crassan, „ţăran înstărit din Bârzeşti, la origine boier de neam”[18] cumpără moşii, sau părţi de moşii, în Boteni, Dârmăneşti, Piscani, Purcăreni etc., devenind mare proprietar

În anul 1878, contribuie substanţial la reconstrucţia bisericii din Bârzeşti, satul în care s-a stabilit cu familia, cum citām din „scurt-istoricul” acestui locaş de cult:

„Biserica parohială din Bârzeşti, cu hramul Sf. Nicolae a fost construită în anul 1878, pe locul unei biserici mai vechi, din lemn, mai mică şi degradată, care s-a desfiinţat.

Construcţia actuală a fost executată de obştea satului Bârzeşti, o contribuţie deosebită, ca iniţiativă, organizare şi sprijinire bănească, având Costache Crasan, proprietar al unei moşii în acest sat[19]. Pr. Spiridon Dumitrache 28 octombrie 1967.

Câţiva ani mai târziu, cumpără la Piscani proprietăţile moştenitorilor vistierului Mihai Popescu din Piteşti, unde fiul său Constantin (1877-1939) se va stabili cu familia până la sfârşitul vieţii. În anul 1894, sau puţin mai târziu, cumpără tot la Piscani proprietatea grecului Constantin Hagi Nicolau, unde, în 1910 fiul său Octavian (1866-1956) va construi casă şi se va stabili, asemenea, cu familia până la sfârşitul vieţii sale.

Politician conservator, Costache Crassan a fost mulţi ani membru al Consiliului judeţean Muscel, fiind şi prefect între anii 1892-1894. În acest interval, cât a deţinut funcţia de prefect, Ministerul Sănătăţii a aprobat construirea din fondurile statului a unui spital rural, undeva în central judeţului. Prefectul Costache Crasan a propus ca acesta să fie construit la Piscani pe terenul de instrucţie al foştilor dorobanţi

[16] Mihail M. Robea, *op. cit*. p. 30.
[17] Mihail M. Robea, *op. cit*. p. 32.
[18] Ion Chelcea – Botenii Muscelului, 2005, p. 67.
[19] Teodor Dina – Neamul boierilor Crăsăneşti din Piscani-Argeş, 2010, p. 55.

rurali, deţinut de Regimentul 30 Muscel, dar comisia constituită pentru cunoaşterea acestuia nu a fost de acord, optând pentru satul Racoviţa (azi oraşul Mioveni) unde proprietarul Dobrovici a cedat gratuit un teren-cămin în suprafaţă de 2 hectare, aproape de Cula Racovicenilor[20].

În anul 1904, când nu mai deţinea funcţia de prefect, dar era încă membru al Consiliului judeţean Muscel, sprijină construirea la Piscani, în căminul în care funcţionase şcoala, între anii 1860-1897, a unei infirmerii (dispensar) care a funcţionat până în anul 1920.

Costache Crasan a decedat la 21 octombrie 1909.

Urmaşii boierului Costache Crasan. În cele opt decenii de viaţă Costache Crassan a fost căsătorit de două ori, având cu prima soţie, Anica Arsenescu, 5 copii: Elena, Ioan, Nicolae, Octavian şi Constantin. Spaţiul nu ne permite, din păcate, să detaliem evoluţia primilor trei copii ai boierului bătrân, ci doar să ne limităm la ultimii doi: Octavian şi Constantin C. Crassan, care au trăit în satul Piscani şi pe ale căror moşii au „hălăduit" o parte din locuitorii acestui sat, până la reforma agrară din anul 1945.

Octavian C. Crassan s-a născut în anul 1866 la Bârzeşti. Copilăria şi-a petrecut-o alături de fraţii săi în satul natal, unde a urmat şi clasele elementare, completate cu alte câteva la gimnaziul din Câmpulung. Fire independentă, atras mai mult de „lumea satului" decât de cea a cărţilor, Octavian C. Crassan rămâne tot restul vieţii un „boiernaş de ţară".

După efectuarea stagiului militar, între anii 1887-1889, revine la Bârzeşti şi se ocupă de administrarea moşiilor tatălui său, asumându-şi atribuţiile şi răspunderile unui proprietar consacrat. La 31 octombrie 1891, cumpără pe cont propriu (de la Gheorghe Rădulescu din Piteşti) un loc de vie la Văleni „cu toate clădirile şi sădirile" alături de proprietatea tatălui său moştenită de la înaintaşi.

Tot în acest an (1891) Octavian C. Crassan se stabileşte la moşia Păcioiu (comuna Coşeşti) unde, după dorinţa tatălui său, ar fi trebuit să se stabilească şi să rămână tot restul vieţii. Nestatornic din fire, nu rămâne în acest sat, prin 1896/1897 se stabileşte la Piscani.

În 1910 construieşte casă nouă şi dependinţe în satul Piscani, renovează moara, cumpărată de tatăl său în 1887, de la fraţii Priboianu (moştenitorii vistierului Mihai Popescu) reconstruieşte hanul-cârciumă şi brutăria, introduce apă potabilă, pe olane, din izvoarele lui Tudor Piscanul etc. Noua curte boierească de la Piscani rivaliza, prin aspect cu cele ale unor boieri contemporani, de starea a doua, din satele vecine: Negreni, Purcăreni, Mioveni, Racoviţa etc. Tot acum, în 1910, îşi aduce de la Retevoieşti soţia, pe „Cucoana Ileana" cu care trăia în concubinaj încă din 1906, când locuia la moşia Păcioiu.

Din căsătoria lor Ileana Perian şi Octavian C. Crassan (căsătoriţi legitim în 1914) au avut 6 copii: Marioara, Vasile, Costache, Elena, Octavian şi Sabina. Doi dintre aceştia, Vasile (1909-1987) şi Octavian (1914-1970) au rămas în Piscani pentru tot restul vieţii.

Vasile O. C. Crassan a moştenit de la tatăl său (pe lângă o parte din moşie) moara hidraulică, iar Octavian O.C. Crasan a moştenit hanul-cârciumă şi brutăria.

---

[20] Gheorghe Săvulescu, *Comuna Colibaşi-Argeş, pagini de istorie*, Piteşti, 1972, p. 64.

Rămas văduv încă din 1938, boierul Octavian C. Crasan a decedat în anul 1956.

Constantin C. Crasan, fiul mezin al boierului Costache Crassan, s-a născut la data de 2 februarie 1877 în satul Bârzeşti. Copilăria, umbrită de decesul mamei sale, la 27 ianuarie 1886 (când avea doar 9 ani) şi-a petrecut-o în satul natal, unde va fi urmat şi clasele primare. Nu cunoaştem dacă a urmat şi clasele secundare la Câmpulung.

La 1 decembrie 1903 era deja stabilit la moşia Piscani, unde construieşte casă modernă, rămasă (cu unele modificări şi restaurări) până în zilele noastre. După stabilirea la moşia Piscani, Constantin C. Crassan s-a şi căsătorit cu Stela Vlădescu din Boteni, cu care a avut patru copii. În anul 1904 este ales epitrop al bisericii din Piscani, iar în 1905 este ales şi membru al Consiliului judeţean Muscel. La 22 septembrie 1907 îl găsim membru fondator al Băncii „Râul Doamnei" din Piscani, cu un capital înscris de 1000 lei. Tot în acest an contribuie cu 800 lei pentru „încingerea" edificiului bisericii din Piscani cu armături metalice, care au rezistat până în anii noştri. În anul 1908 îl găsim înscris în tabelul cu proprietarii mari din judeţul Muscel, cu menţiunea că moşia sa este „reminiscenţă" din fostele proprietăţi ale moşierilor Barbu Bellu şi Mihai Popescu.

Între anii 1914-1919 a îndeplinit funcţia de primar al comunei Purcăreni-Piscani[21].

Constantin C. Crassan a decedat la 15 decembrie 1939.

Din căsătoria lor, Stela Vlădescu şi Constantin C. Crassan au avut patru copii: doi băieţi, Gheorghe şi Constantin (Bebe) şi două fete, Constanţa şi Maria (Miţa).

Gheorghe (Gică) C. Crassan s-a născut în anul 1910. A urmat clasele primare la şcoala din Piscani, iar cele gimnaziale la Liceul „Dinicu Golescu" din Câmpulung, având profesor pe eruditul Gheorghe Şapcaliu (1867-1941)[22]. După încheierea cursurilor gimnaziale a fost înscris la Facultatea de Drept, în Bucureşti, devenind jurist în cadrul baroului din Câmpulung Muscel. Din păcate, evenimentele politice anterioare regimului instaurat la 6 septembrie 1940 l-au atras în mişcarea legionară, condusă de Corneliu Zelea Codreanu, fiind împuşcat pe Dealul Grui, din Câmpulung, la 29 septembrie 1939.

Constantin (Bebe) Crassan, al doilea fiu al boierului Costică Crassan, s-a născut tot la Piscani şi a urmat acelaşi „drum" ca şi fratele său, fiind şi el absolvent al Facultăţii de Drept. A profesat avocatura la Câmpulung, apoi la Bucureşti, unde s-a şi stabilit mai târziu, după „naţionalizarea" din 1948, de fapt, după confiscarea casei de locuit din Piscani, pe care o modernizase, după decesul fratelui şi al tatălui său.

Conştient de ceea ce urma să se întâmple în România, după victoria „aliaţilor" la 9 mai 1945, Bebe C.C. Crassan a donat (înainte de apariţia legii pentru reformă agrară) cea mai mare parte din moşiile sale de la Purcăreni şi Piscani, pentru luptătorii din acest război.

---

[21] Între anii 1908-1923, comuna Piscani, înfiinţată în anul 1864 din satele Piscani şi Negreni, a fost desfiinţată. Satul Piscani a fost afiliat la comuna Purcăreni, iar satul Negreni la comuna Dârmăneşti. Reînfiinţarea comunei Piscani-Negreni s-a realizat în anul 1923 şi a rezistat (cu o întrerupere de 2 ani) până în anul 1950, când ambele sate au fost afiliate la comuna Dârmăneşti, până în zilele noastre.

[22] Profesorul Gheorghe Şapcaliu din Câmpulung a citit în 1910 pe faţada bisericii din Piscani numele zugravilor acesteia „VASILE DIACON ZUGRAV" şi „RADU ZUGRAV OT CARACAL" precum şi „LEATUL 7285 (1777/1778) conf. Teodor Dina, *Biserica „Sf. Nicolae" Piscani*, 2010, p. 32.

Din păcate, guvernul instituit după 6 martie 1945, prin reformele pe care le-a înfăptuit, a dispus şi confiscarea averilor boiereşti. În 1948, Bebe C. Crassan a fost îndepărtat din avocatură, reţinut câteva luni şi obligat să facă o nouă „donaţie” către stat, respectiv a moşiei care-i mai rămăsese, a mijloacelor mecanice pentru lucrul pământului, a „castelului” şi a anexelor sale, fiind nevoit să locuiască cu chirie în Câmpulung, împreună cu soţia şi cu mama sa. După trecerea unei lungi şi grele perioade din viaţa sa, fostul boier piscănean, stabilit în Bucureşti, şi-a recăpătat funcţia de jurist pe care a practicat-o până la pensionare.

Amintirea foştilor boieri Crăsăneşti din Piscani-Argeş a dispărut odată cu instaurarea fostului regim de dinainte de 1989. Puţini dintre locuitorii vârstnici din satul Piscani îşi mai amintesc (din auzite!) de foştii boieri Crăsăneşti, Ultima „relicvă” rămasă peste ani este „castelul” (reconstruit între anii 1981-1985) acum părăsit de către foştii săi proprietari, ajuns în stare de ruină.

INEDITED MOMENTS FROM THE PAST OF A BOYAR FAMILY FROM PISCANI, ARGEŞ COUNTY: THE CRASSAN FAMILY

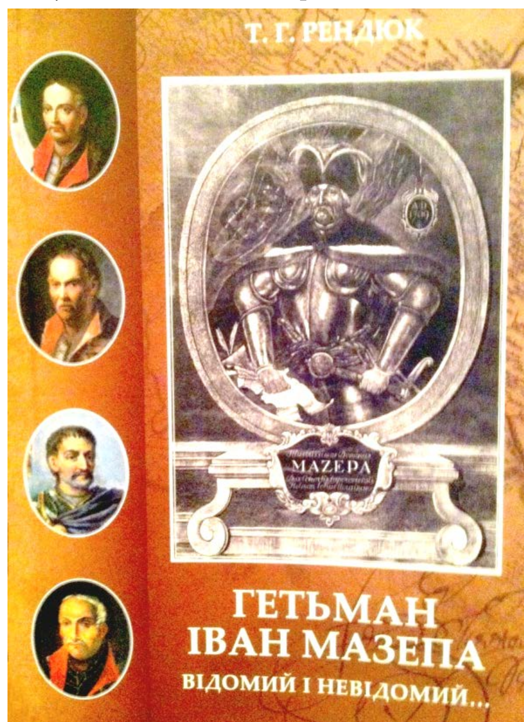
Abstract

In the article *Inedited Moments from the Past of a Boyar Family from Piscani, Argeș County: The Crassan Family*, - the teacher Roxana Dorobanţu Dina from the School Ţiţeşti-Argeş reconstitutes the family tree of a boyar family from Piscani, by presenting important information about the studies & the social status & the professional trajectory & the way the members of this family took part in the social life. The presented data offer a big picture, from the ancestors to the descendents, of some important inhabitants of the village Piscani and helps us to better understand how our ancestors lived & worked.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

TEOFIL GHEORGHIEVICI RENDIUK, ***Hatmanul Ivan Mazeppa - cunoscut și necunoscut*****, Ed. Adef, Kiev, 2010, 445 p., 35 planșe cu ilustrații.**

Autorul, Teofil Gheorghievici Rendiuk, doctor habilitat în istorie, laureat al Concursului Internațional „Avem aceleași rădăcini”, autor a peste 450 lucrări de specialitate, ministru extraordinar şi plenipotenţiar al Ucrainei în România, la Bucureşti, a publicat recent în cinci limbi cartea Hatmanul Ivan Mazepa - cunoscut şi necunoscut. Textul monografic, adresat atât specialiştilor, cât şi publicului larg, a fost tipărit în limbile ucraineană, engleză, poloneză, franceză şi română. Astfel i s-a asigurat o largă circulație.

De la început trebuie să remarc calitatea domnului Rendiuk de a fi scris într-o foarte frumoasă şi corectă limbă literară românească. Fără a-l lăuda, pot afirma sincer, convins, că dl. Rendiuk, din punctul de vedere al exprimării este superior multor scriitori români cu pretenții de ziariști, romancieri, critici literari, poeți etc. Aceeași remarcă pot să o fac şi în legătură cu textul prezentat în limbile engleză şi franceză.

Titlul cărții este bine venit. Bazându-se pe o documentație bogată, autorul aduce în fața cititorului o serie de date noi, necunoscute, asupra vieții şi activității hatmanului Ivan Mazepa. Ele sunt infiltrate, împănate în cele cunoscute până în prezent.

În legătură cu terminologia întrebuințată în lucrare, cred, ar trebui să fie aduse unele corecturi. Spre pildă, s-a scris că în tinerețe Ivan Mazepa a fost pisar general. Termenul ar indica un simplu copist de acte în cancelaria lui Petru Doroșenko,

hatmanul cazacilor de pe malul drept al Niprului. În realitate, Ivan Mazepa a deţinut o dregătorie mult mai importantă, de conducător al cancelariei şi mesager al hatmanului către ţar. Aceasta ar corespunde în limba română cu dregătoria de postelnic[1]. Al doilea termen nefericit folosit este cel de ospătar. S-a scris că regele Stanislav Lesczinsky l-ar fi trimis pe „ospătarul" său ca sol. În realitate, este clar că autorul s-a referit la un boier care deţinea dregătoria de stolnic.

Ivan Mazepa, prin originea şi educaţia lui, părea destinat conducerii Ucrainei. El provenea dintr-o familie de fruntaşi ai cazacilor. Era fiul ui Stepan Adam şi al Marinei, din stanţia Mazepinţi, de lângă Biela Ţerkva. Născut la o dată incert precizată în anul 1640, el a fost bine educat la colegiile iezuite din Varşovia şi din Bar, la Academia Movileană din Kiev, la curtea regelui Poloniei. Între anii 1656-1659 a călătorit în Olanda, în statele germane, în Franţa şi, probabil, în Anglia. Acolo a învăţat meşteşugul armelor. A revenit în Ucraina, unde a intrat în slujba lui Petru Doroşenko, hatman al Ucrainei de vest, dincolo de malul drept al Niprului. În această calitate a progresat pe scara social-politică, îndeplinind multe misiuni către curtea ţarilor de la Moscova. La 25 iulie 1687 a fost ales hatman al Ucrainei în adunarea de pe fluviul Kolomak. Atunci, acolo, conducătorilor militari ai cazacilor li s-a impus să facă noi concesii Kremlinului.

După anul 1654, după Rada din Pereiaslav, fruntaşilor cazacilor li se impunea, la fiecare alegere de hatman, să acorde noi privilegii ţarilor pravoslavnici. Această situaţie a determinat conturarea programului politic al lui Ivan Mazepa. El a urmărit unificarea tuturor pământurilor ucraineene. Intenţia lui era să ajungă până la litoralul Mării Negre, aflat unde stăpâneau teoretic hanii tătari din Hoarda Crimeei. Şi-a fixat reşedinţa în oraşul Baturin, devenit noua capitală a Ucrainei. A procedat astfel pentru a marca o schimbare. Apoi a stabilit ca punct de retragere cetatea otomană Bender (fosta cetate moldovenească Tighina) de pe Nistru, la graniţa unde era stăpânirea politică a domnului Moldovei, Constantin Duca, ce se întindea atunci şi la est de fluviul Nistru. Hatmanul Ivan Mazepa şi-a dat seama că pentru a-şi putea atinge scopul – de unificare a întregii Ucraine – era obligat să ducă o politică de echilibru între cele trei mari puteri dominante ale zonei, Imperiul Ţarilor, Rzeczpospolita şi Sublima Poartă. A dat dovadă de abilitate şi înţelepciune. A folosit cultura şi biserica ortodoxă în acţiunea de unificare. A ridicat şcoala movileană din Kiev la rangul de Academie, a ctitorit o seamă de biserici în stilul barocului ucrainean, aşa cum au fost cele din Kiev, Baturin, Bender, Pereiaslav etc. Şi, în fine, în anul 1708, a plătit din banii săi tipărirea în Alep, în limba arabă, a Noului Testament. A încercat şi a reuşit să întreţină bune relaţii cu Sfântul Mormânt şi cu Patriarhia din Ierusalim, în frunte, atunci, cu patriarhul Hrisant Nottaras. A dezvoltat raporturi diplomatice şi cu domnii români Şerban Cantacuzino (1678-1688) şi Constantin Brâncoveanu (1688-1714), cu fraţii Cantacuzino, Constantin stolnicul şi Mihai spătarul, adevărate modele pentru el în politica de echilibru. În anul 1704 nu s-a împăcat cu programul colonelului Palii. Împotriva lui, Mazepa a susţinut literaţii ucraineni, creatori ai unor opere ce serveau cauza unificării şi întăririi luptei pentru independenţă.

Hatmanul Ivan Mazepa a sprijinit şi refacerea moşiilor şi occinelor căzăceşti luate de ţari şi de regii polonezi. Astfel, a obţinut bani cu care l-a ajutat pe ţarul Petru I

1 În textul scris în limba franceză se întrebuinţează corect termenul de conetable.

în războiul nordic împotriva regelui Suediei, Carol XII (1697-1718). În momentul în care Ivan Mazepa şi-a dat seama că ţarul Petru I dorea să-şi extindă imperiul cucerind întreaga Ucraină, s-a orientat către o alianţă cu Sublima Poartă şi cu Carol XII. A avut ghinion. La 27-28 iunie/7-8 iulie 1709, în bătălia de lângă localitatea Poltava, ţarul Petru I a obţinut o strălucită victorie împotriva regelui Carol XII. Regele Suediei şi oastea lui s-au refugiat în Cetatea Bender. După un timp, au plecat prin Moldova, în Ţara Românească şi în Bucureşti, unde, probabil, au contribuit la ridicarea astăzi dispărutului turn al Colţei.

Hatmanul Ivan Mazepa, urmărit de cumplitul şi neiertătorul ţar Petru I, a fugit, pentru a se adăposti, între zidurile cetăţii otomane Bender. Acolo a murit, la o dată insuficient precizată, se pare, la 2 octombrie 1709. La un moment dat, osemintele lui au fost strămutate şi reînhumate în fosta Biserică Sf. Gheorghe din Galaţi[2]. S-a procedat astfel, pentru a ruşii, răzbunători, să nu profaneze osemintele hatmanului Ivan Mazepa, erou al poporului ucrainean. În zilele noastre, în oraşul Galaţi se înalţă şi un bust al hatmantului Mazepa. Oare este suficient?

Cartea se încheie cu un capitol cuprinzând legendele generate de personalitatea lui Ivan Mazepa. Nu trebuie uitat că unele legende, ca cea a legăturii cu contesa Falbowska şi pedepsirea lui Mazepa prin legarea de coada unui cal nărăvaş au influenţat scriitori cu renume universal, cum a fost lord Byron. Ele au avut o mare circulaţie, ca şi o parte a versurilor scrise de Ivan Mazepa.

Carte, plină de informaţii şi în legătură cu relaţiile cu Constantin Brâncoveanu, regăsite şi în colecţia de documente *Călători străini despre ţările române*, este recomandată şi recomandabilă pentru calităţile ei de document şi de operă literară.

În fine, nu se poate omite a se anunţa cititorului că această carte este însoţită de 50 ilustraţii color şi alb negru. Ele susţin foarte bine cuvântul scris. Ar fi fost util, pentru text şi pentru lector, ca planşele să fie mai mari, de dimensiunea unei pagini, pentru a fi mai bine descifrate.

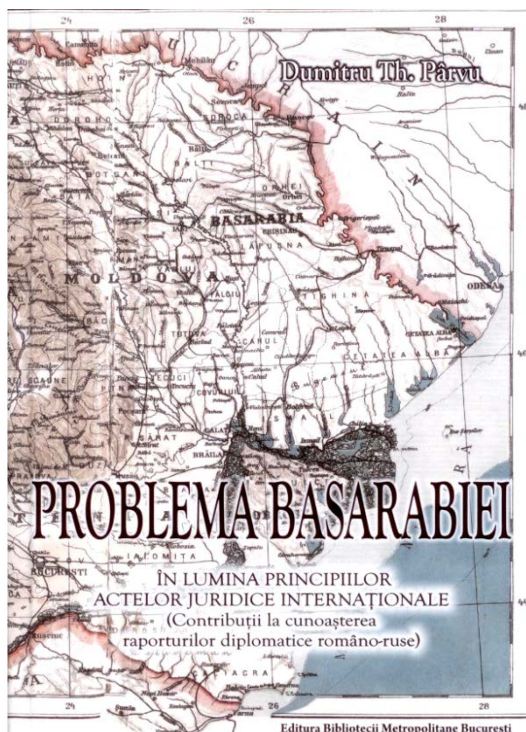
Radu Ştefan Vergatti

2 Biserica Sf. Gheorghe din oraşul port dunărean Galaţi a fost demolată în anul 1962, pe o parte a locului în care s-a aflat fiind construit un bloc de locuinţe.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXII**, 2013

NOTĂ DE LECTOR

DUMITRU TH. PÂRVU: *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaţionale (Contribuţii la cunoaşterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*, ediţia II, Editura Bibliotecii Metropolitane Bucureşti, Bucureşti, 2013, 431 p., Studiu introductiv, indice şi note de Ion Constantin.

Lucrarea de faţă este o teză de doctorat în drept internaţional public, susţinută la data de 24 februarie 1944, la Universitatea Ferdinand I din Cluj (care, în acel moment, funcţiona la Sibiu). Din comisia de acordare a titlului făceau parte prof. Gh. Sofronie, conducător ştiinţific şi următorii membri: prof. Aurelian Ionaşcu, prof. Tiberiu Moşoiu, prof. Cristofor Coroamă, prof. Erast Tarangul. Susţinerea tezei în acea zi a fost un act de curaj, atât pentru doctorand, cât şi pentru comisie. Atunci soarta Basarabiei şi a celui de al doilea război mondial erau pecetluite. În acele condiţii, se ştia clar că I. V. Stalin şi oamenii lui erau neiertători pentru cea mai mică abatere de la linia impusă de Kremlin.

Desigur că prin prisma acestei situaţii, republicarea tezei de doctorat de către vrednicul cercetător Ion Constantin, dedicat problemei Basarabiei, constituie un act de devoţiune ştiinţifică faţă de cauza României Mari.

Lucrarea lui Dumitru Th. Pârvu, maior în armata regală a României când a susţinut teza, a văzut lumina tiparului pentru întâia dată în anul 1943. Apoi, datorită cererii publicului, a fost obligat să ofere o prelungire de tiraj în 1944, la aceeaşi editură, Tipografia Şcoalei de Război.

Cu toate că membrii comisiei de doctorat erau distinşi profesori de drept internaţional, teza de doctorat are un pronunţat caracter interdisciplinar, fiind în egală măsură o lucrare de istorie.

Bibliografia folosită este organizată după criteriile academice. Ea cuprindea lucrările cele mai noi, accesibile în acel moment pentru doctorand.

Desigur, denumirea de Basarabia nu poate fi pusă în legătură cu acel „Basaran-bam”, întâlnit în opera cronicarului persan Reshid-od Din. Orientalistul Aurel Decei a demonstrat la 30 de ani mai târziu, în 1973, că acel nume, înscris în opera persanului, se referea la un alt personaj de pe teritoriul Poloniei. Deci numele de Basarabia trebuie legat de domnul român Basarab I Întemeietorul.

În rest, în general, textul este corect informat. Am folosit expresia în general, deoarece sunt unele mici corecturi care se pot efectua prin prisma rezultatelor cercetărilor istoricilor după anul 1944. Astfel, Dumitru Th. Pârvu dedică mai multe pagini aşa-numitului testament al lui Petru cel Mare, pe care, justificat, îl consideră apocrif. Or, în ultimii ani, s-a demonstrat că ţarul Petru cel Mare nu a lăsat niciun testament. În realitate, actul numit astfel este datorat unui polonez, Michail Sokolnicki, care l-a creat în anul 1797. Dar chiar dacă nu a existat acel act, în mod incontestabil nu poate fi nelegată dorinţa Moscovei de a ajunge la Bosfor şi de a cuceri a doua Romă, Constantinopolul, aşa cum arată şi D. Th. Pârvu. Un important pas în această direcţie a fost făcut în anul 1812 prin anexarea Basarabiei. A fost un act, după cum a relevat Dumitru Th. Pârvu, care a încălcat principiile dreptului internaţional stabilite de cardinalul Richelieu prin doctrina „raison d'état”. Atunci el a cerut şi a impus ca acţiunile „Faustrecht”, folosite de marile imperii, să fie înlocuite de dreptul popoarelor. Prin pacea de la Bucureşti, semnată la 16/26 mai 1812, în salonul palatului omului politic balcanic Manuc bei, Sublima Poartă a dat Imperiului Ţarist ceea ce nu poseda de drept: Moldova dintre Prut şi Nistru. Românii care locuiau acolo şi cei din Principatele Dunărene, apoi din România, nu şi-au uitat niciodată originea etnică, apartenenţa la acelaşi popor. Până la primul război mondial a fost o permanentă pendulare a stăpânirii politice asupra Basarabiei, însoţită de o necontenită acţiune de rusificare.

Anul 1918, când s-a înfăptuit reunirea Basarabiei cu România, este prezentat cu multă căldură de Dumitru Th. Pârvu. Dar din nou a început lupta pentru recucerirea Basarabiei de către Rusia sovietică. Cercetările mai noi, ale americanului Bruce A. Elleman, în arhivele japoneze au luminat modul de acţiune al sovieticilor. În anul 1925 s-a încheiat un acord secret între Tokio şi Moscova. Prin el a fost cumpărat Imperiul Nipon. Tratatul de pace de la Paris (1920) nu a fost ratificat de mikado-ul japonez Taisho, deci graniţa formată de Nistru nu a fost recunoscută.

Dumitru Th. Pârvu nu a putut să se refere la acest act, necunoscut înainte de 1965. El a putut prezenta numai faptele din perioada interbelică, până la ultima anexiune a Basarabiei şi Bucovinei de nord (28 iunie 1940). Cu toate acestea, a demontat din punct de vedere juridic toate argumentele sovieticilor pentru revenirea la graniţa pe Prut.

Paginile scrise de Dumitru Th. Pârvu, care a îmbinat istoria cu noţiuni de drept internaţional public, aduc la lumină o carte deosebită, plină de sentimente româneşti, dar nu antiruseşti, ci antiimperiale, pledând pentru o politică de egalitate a tuturor popoarelor prin prisma celor scrise de cardinalul Richelieu şi, mai ales, de Hugo Grotius în *Despre dreptul războiului şi al păcii (De jure belli ac pacis)*.

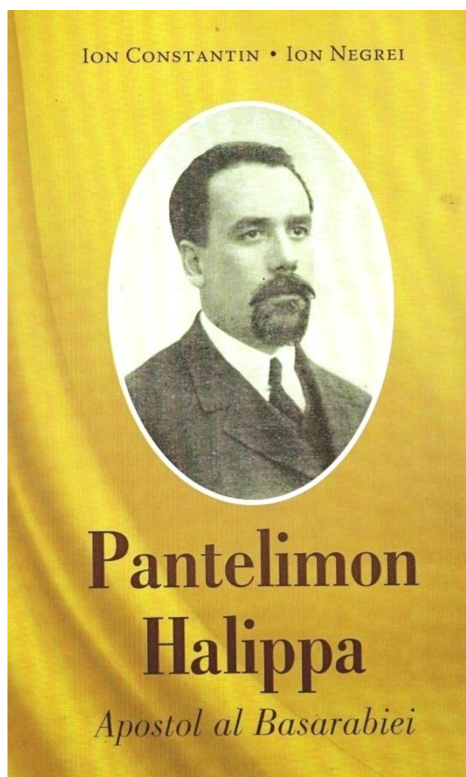
Personal, odată în plus, îl felicit pe vrednicul cercetător Ion Constantin pentru republicarea și răspândirea valoroasei cărți scrisă de Dumitru Th. Pârvu, un apărător optimist al drepturilor de afirmare şi existenţă a poporului român.

Nu pot încheia fără a arăta că lucrarea lui Dumitru Th. Pârvu are o anexă sugestivă prin imagini: sunt reproduse pagina de gardă a tezei de doctorat, publicată în anul 1943, tot pagina de gardă a tezei de doctorat publicată în 1944 cu dedicația către Onisifor Ghibu, extrasul de naştere al lui Dumitru Th. Pârvu, un certificat de atestare a calității de învățător, foaie calificativă din armată, foaie de apreciere pentru reușita avansării la gradul de maior, certificatul de obținere a licenței în drept la Universitatea Regele Ferdinand I – Cluj (21 iunie 1940), diploma de Doctor în Drept.

Am ținut să amintesc aceste anexe deoarece ele întregesc cuvântul scris.

Radu Ştefan Vergatti

ION CONSTANTIN, ION NEGREI, *Pantelimon Halippa, apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*, Editura Notograf Print, Chișinău, 2013, 735 p., Studiu introductiv de Ion Constantin și Ion Negrei, Omagiu lui Pan Halippa, un om care n-a vrut să fie sub vremi de Nicolae Nitreanu.

Cartea, voluminoasă, este împărțită în mai multe secțiuni: 1. Amintiri. Memorii. Spovedanii; 2. Documente și materiale (1906-1918); 3. Documente și materiale (1919-1939); 4. Documente și materiale (1940-1947); 5. Documente și materiale (1950-1978); 6. Documente și materiale (1979-1982); 7. Rezumat; 8. Pan Halippa – iconografie; 9. Bibliografie; 10. Indice de nume.

Lucrarea pe care o prezint în rândurile următoare este o reeditare a cărții publicate de Ion Constantin și Ion Negrei, *Pantelimon Halippa tribun al Basarabiei*, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2009.

Era necesară această întregire prin documente a imaginii omului și a muncii celui care a fost Pan Halippa (1883-1979). În viața lui îndelungată – 96 ani – acest fiu de țăran român din Basarabia a luptat permanent pentru apărarea ființei neamului său. Atitudinea lui a izvorât din profunda conștiință colectivă a mulțimii românești care locuia și locuiește în satele și orașele basarabene. Fac această afirmație deoarece nimic nu a putut zdruncina simțămintele insuflate lui Pan Halippa în copilărie: nici învățătura în școala normală, unde se preda în limba rusă și se scria cu alfabet rus, nici slujbele din Biserica Ortodoxă rusificată existentă atunci în Basarabia. Pantelimon Halippa, încă din anul 1906, imediat după marea mișcare revoluționară din 1905, a început să scrie în revista „Basarabia". A continuat apoi să scrie articole programatice în „Cuvânt Moldovenesc" (1913-1914) și să rostească discursuri patriotice în Chișinău (mai-iunie

1917) la congresele cadrelor didactice din Moldova şi la cel al soldaţilor şi ofiţerilor din armata rusă. A avut o mare influenţă asupra lor. De asemenea, o importanţă specială a reprezentat-o cuvântarea sa pentru unirea necondiţionată a Basarabiei cu România (27 noiembrie 1918). A fost o acţiune plină de curaj, căci înfrunta forţele bolşevice încă puternice în Basarabia. Este drept, vorbele lui au sosit târziu, dar au fost bine venite.

În perioada interbelică s-a remarcat prin truda obstinată de a şterge urmele rusificării Basarabiei. În parte a reuşit.

Comuniştii nu i-au iertat aceste fapte. Între mai 1950 şi martie 1952 bătrânul Pantelimon Halippa a fost închis în celebra închisoare a morţii din Sighet, după care, pentru aproape patru ani a fost deportat în Siberia şi, apoi, la revenire, până în 1957 închis în temniţa de la Gherla. Nu au reuşit să-l ucidă. Vigurosul basarabean a continuat să trăiască şi să lupte pentru Basarabia românească. O dovadă în acest sens sunt memoriile sale. adresate direct Comitetului Central al P.C.R. şi secretarului general al acestuia. Chiar dacă nu au primit răspuns, aceste acte dezvăluie tenacitatea şi credinţa omului Pantelimon Halippa în cauza căreia şi-a dedicat întreaga viaţă.

Atitudinea lui Pan Halippa a făcut ca acesta să nu fie părăsit de camarazii săi de luptă, până la sfârşitul vieţii. Grăitoare în acest sens este o fotografie-document de la înmormântarea sa (3 martie 1979). La ceremonia funebră au asistat numeroşi oameni ale căror chipuri au fost înregistrate de fotograful amator.

Cartea publicată acum, o culegere de documente alcătuită de Ion Constantin şi Ion Negrei, publicată la Chişinău, lansată la 14 noiembrie 2013 în oraşul Botoşani, a cărui primărie a sprijinit financiar tipărirea, merită toate laudele, ea fiind un instrument preţios de lucru, atât pentru specialişti, cât şi pentru publicul larg.

Radu Ştefan Vergatti

NICOLAE TITULESCU, *Corespondență*, vol. II, partea I (1920-1939), vol. II, partea II (1920-1939), text îngrijit și prefață de George G. Potra, colaboratori Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Editura Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, 574 p. (vol. II, partea I), 510 p. (vol. II, partea II) + ilustrații (Radu Ștefan Vergatti)

Publicarea corespondenței lui Nicolae Titulescu, având în cuprinsul ei 354 scrisori de la el și către el, din perioada 1920-1939, este rodul muncii de circa cinci decenii a domnului dr. George G. Potra. Cu pasiune și obstinație a cules toate scrisorile lui Nicolae Titulescu din Hoover Archives (U.S.A.), din Biblioteca Academiei Române – Secția Manuscrise, din Biblioteca Națională a României – Secția Manuscrise, din Arhivele Naționale etc., pentru realizarea proiectului național *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*.

Volumul de față denotă o muncă titanică. Din fericire, ea s-a putut materializa în cele două părți, două tomuri, care alcătuiesc volumul al doilea din *Corespondența* lui Nicolae Titulescu în cazul de față. Cred că mai nimerit ar fi fost ca titlul volumlui să fie

„O viaţă privită prin scrisori". Textul, trilingv, în limbile română, franceză şi engleză, reuşeşte să surprindă şi să redea în culori vii frământările vieţii profesionale şi particulare a lui Nicolae Titulescu. Fiind vorba de scrisori care nu erau destinate publicităţii, caracterul lor veridic este deosebit, prin aceasta accentuându-se valoarea de document a epistolelor publicate de dl. George G. Potra.

Cartea de faţă începe cu o amplă prefaţă (100 pagini), scrisă în limbile română, engleză, franceză, semnată de dl. G. Potra, urmată de o notă asupra ediţiei, rezumatul documentelor, textul celor 354 scrisori traduse şi redate în cele trei limbi folosite de editori, note biografice, lista ilustraţiilor, indice de persoane şi ilustraţii.

Textul scrisorilor abordează o problematică amplă, complexă, care l-a preocupat pe Nicolae Titulescu în calitate de om politic, diplomat şi om de cultură, european şi român. El porneşte în epistolele sale de la problema strâmtorilor, pentru a trece imediat la problema graniţelor, la relaţiile sale cu presa care erau dense şi contradictorii aşa cum observă dl. G. Potra. Apoi abordează nerezolvata problemă a tezaurului depozitat în anul 1916 la Moscova, unde a rămas pentru vecie. Se pot surprinde relaţiile tensionate cu Gh. Tătărescu, dar bune cu Vintilă Brătianu şi cu prinţul Barbu Ştirbey. În privinţa Basarabiei se poate arăta că Nicolae Titulescu a relatat succint, într-una dintre scrisori, lui I. G. Duca, modul în care a discutat cu Cristian Rakovski. După cum rezultă din text, Rakovski, renumit pentru schimbarea în mai multe rânduri a cetăţeniei şi orientării politice, s-a arătat dur şi intransigent, spunând că Uniunea Sovietică nu va ceda acel teritoriu, extrem de important din punct de vedere geopolitic. Nicolae Titulescu nu a renunţat la luptă. Spera să poată convinge Imperiul Nipon să semneze Tratatul de pace din anul 1920, de la Paris, căci actul era recunoscut de jure dacă avea pe el semnătura şi parafa celor patru mari puteri. Diplomatul român acţiona tenace, căci nu ştia că zarurile fuseseră aruncate în anul 1925, când se încheiase acordul secret japono-sovietic, prin care Moscova, practic, cumpăra Tokio. Altă serie de scrisori se referă la definirea agresorului de către sovietici şi la contribuţia lui Nicolae Titulescu în stabilirea termenilor. Logic, acest grup de epistole se leagă de cele referitoare la pactul Briand-Kellog şi la problema optanţilor.

Stabilirea relaţiilor cu Vaticanul constituie un model de răbdare diplomatică din partea lui Nicolae Titulescu, aşa cum se desprinde din corespondenţa acestui volum. Tratativele au durat 7 ani, datorită cardinalilor, obişnuiţi, după modelul lui père Joseph du Tremblay, să găsească mici, neînsemnate şi ireale motive de amânare. În aceeaşi ordine de idei s-a înscris încheierea sau restabilirea normală a relaţiilor cu Italia şi cele patru întâlniri cu Benito Amilcare Andrea Mussolini.

Nu pot fi omise numeroasele scrisori prin care Nicolae Titulescu primeşte felicitări cu ocazia alegerii lui ca preşedinte al celei de a XI-a sesiuni a Adunării Societăţii Naţiunilor. Preţuirea faţă de diplomatul român rezultă şi din felicitările adresate lui cu alte ocazii, când a fost ales în diverse şi numeroase demnităţi internaţionale.

Cu toată deferenţa de care s-a bucurat pe plan internaţional, din volumul de faţă se desprinde realitatea că Nicolae Titulescu a avut de suferit din cauza oamenilor politici români de-a lungul carierei, dar mai ales în anul 1937, când a revenit în ţară.

Însoţirea cuprinsului acestor scrisori, în final, de note biografice şi de indice, este bine-venită. Toate aceste elemente şi structura generală dau un caracter riguros

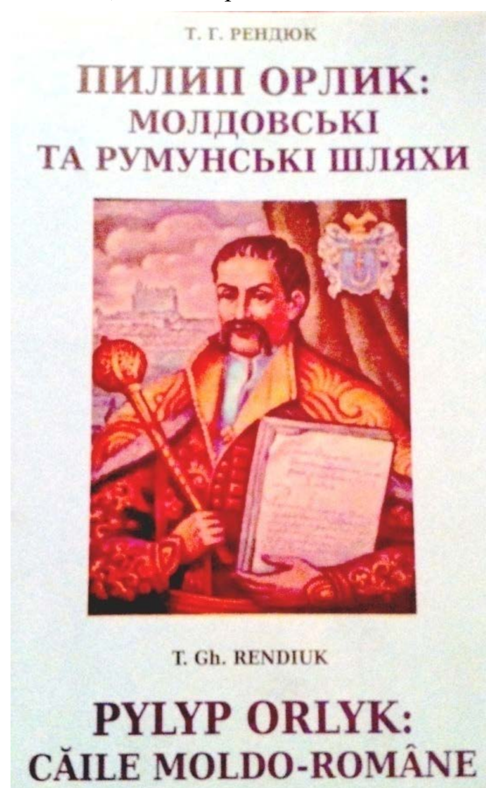
ştiinţific întregii lucrări. Astfel, se aduc lămuriri pentru oamenii obişnuiţi, cititori puţin deprinşi cu lumea diplomatică, personalităţile, obiceiurile şi tainele ei.

Munca dlui. George G. Potra şi a colectivului coordonat de domnia sa este meritorie. Prin volumul II (partea I şi II) a Corespondenţei lui Nicolae Titulescu se pune la dispoziţia cercetătorilor un valoros instrument de lucru, care va folosi şi curiozităţii cercului larg al publicului dornic să mai ridice un colţ al vălului care acoperă tainele politicii internaţionale.

Radu Ştefan Vergatti

TEOFIL GHEORGHIEVICI RENDIUK, ***Pylyp Orlyk: căile moldo-române,*** **Editura Bukrek, Cernăuţi, 2013, 231 p.**

Teofil Gheorghievici Rendiuk, doctor în istorie, habilitat, deţinător al premiului internaţional „Avem aceleaşi rădăcini”, autor a peste 450 de lucrări de istorie, s-a arătat preocupat, în ultimii ani, de studierea şi publicarea biografiilor şi cercetărilor asupra activităţii unor personalităţi ucrainene, care au luptat pentru câştigarea şi menţinerea independenţei ţării lor. A putut s-o facă după data de 24 august 1991, când s-a proclamat independenţa de stat a Ucrainei şi accesul în arhive a devenit liber.

După frumoasa monografie pentalingvă dedicată hatmanului Ivan Mazepa prin prezenta lucrare T. G. Rendiuk s-a oprit asupra altei mari figuri a cazacilor de la începutul secolului al XVIII-lea, Pylyp Orlyk[1].

Despre el se ştie că avea un an la 11 decembrie 1673, când tatăl său, Stepan, a murit ca urmare a luptelor din preajma cetăţii Hotin. Ca urmare, a fost crescut şi educat de mama sa, Irina Malachovska, provenită dintr-o familie nobilă lituaniano-bielorusă, practicantă a confesiunii ortodoxe. Pentru a-l educa pe Pylyp, mama sa şi-a vândut moşiile. Astfel, a reuşit să-l întreţină la studii în Colegiul iezuit din Vilnius şi, apoi, în Academia Movileană din Kiev. În ultima instituţie, datorită programei de învăţământ şi bogatei biblioteci, a putut studia istoria Ucrainei şi i s-a insuflat spiritul ortodox.

Fiind foarte tânăr, în anul 1699, a intrat în slujba marelui hatman Ivan Mazepa. Treptat, a progresat până a ajuns la rangul de cancelar general, adică cel mai apropiat

---

1 Prenumele de Pylyp provine de la Philip; forma Pylyp este o transcriere tipică pronunţiei ucrainene.

sfetnic al hatmanului. A fost ajutat să promoveze de cunoașterea a opt limbi de circulație – elina, latina, polona, germana, franceza, rusa, suedeza, bielorusa – și de calitățile lui personale.

Tot în tinerețe, în jur de 20 de ani, Pylyp s-a însurat cu Hana Herțik. Cu ea a avut 8 copii. Dintre ei, cel mai mare fiu, Hrihor[2]. Pentru a fost botezat de hatmanul Mazepa și s-a dovedit a fi extrem de atașat de tatăl său. A putut să-și întrețină familia deoarece atât ei, cât și soția sa Hana au dobândit mai multe moșii. Pe una dintre ele, în Starodub, în anul 1708, Pylyp a deschis o mină de extracție a minereului de fier.

Cu toate că era un om foarte bogat, Pylyp s-a alăturat planurilor îndrăznețe, riscante, ale lui Mazepa. Acesta a corespondat cu regele Suediei, Carol XII, cu domnul român Constantin Brâncoveanu, cu principalii săi sfetnici, frații Cantacuzino – Constantin stolnicul și Mihai spătarul, cu patriarhul Ierusalimului, Hrisant Nottaras, precum și cu diverși sleahtici și rude ale regelui Poloniei ca principesa Hanna Dolska, mătușa monarhului. Corespondența pe care o scria direct, o cifra și o expedia prin soli anonimi – de obicei valahi – care nu dădeau de bănuit, l-au adus pe Pylyp în mijlocul vieții politice tumultoase din Europa de est. A avut norocul să-i cunoască pe frații Teodor și David Corbea, mesagerii lui Constantin vodă Brâncoveanu și ai fraților Cantacuzino. A aflat multe informații de la ei despre politica din Țara Românească, mai stabilă și mai importantă cu Moldova. A avut ghinion. La 27 iunie 1709, lângă localitatea Poltava, țarul Petru I cel Mare a obținut o victorie asupra regelui suedez Carol XII.

Imediat, armata suedeză, însoțiți de cea a cazacilor comandați de hatmanul Ivan Mazepa, implicit și de Pylyp Orlyk, s-a refugiat în cetatea otomană Bender, de pe malul fluviului Nistru.

A început o nouă etapă a vieții lui Pylyp Orlyk, cea a exilului. A fost cea mai lungă, mai grea și mai neagră parte a existenței lui.

Încă din noiembrie 1708 țarul Petru I l-a numit hatman, în locul lui Mazepa, pe Ivan Skoropadski. Acesta nu a fost recunoscut de ofițerii și fruntașii cazaci, în special de cei zaporojeni. După lupta dată lângă Poltava, cazacii aflați în exil au decis, la 5 aprilie 1710, să-l aleagă hatman al întregii Ucraine, pe Pylyp Orlyk. A fost o alegere în acord cu căpeteniile cazacilor din Ucraina care nu recunoșteau autoritatea țarului Petru I. Situația a devenit ciudată, căci în Ucraina erau mai mulți hatmani.

Pylyp Orlyk s-a bucurat de cea mai mare autoritate de hatman. Cu toate că era în emigrație, Pylyp Orlyk a fost recunoscut pe plan internațional. La 10 mai 1710 regele Suediei Carol XII i-a acordat o diplomă și, aproximativ la aceeași dată, a fost recunoscut și de seraskierul din Bender, în numele sultanului.

În anul 1710 gândirea politică și juridică a lui Pylyp Orlyk a atins apogeul, ea exprimându-se prin Constituția elaborată de el[3]. Prin acest act, alcătuit din 16 articole se cerea independența Ucrainei ortodoxe. Astfel se spera în atragerea și unificarea tuturor cazacilor. Prin caracterul său, actul a fost considerat prima constituție democratică din lume, deși nu a fost aplicată niciodată, iar textul ei a fost oprit să

2 Are corespondență cu numele Grigore sau Grégoire

3 Textul acestui act cu caracter constituțional a fost publicat pentru întâia dată sub titlul Constituția Pylypa Orlyka: orighinal ta ivo istoria. Pidgotuvala Vovk. O. B., în „Arhivi Ukraini”, 2010, Vîpusk 3-4 (269): lipen-verseni, p. 145-166.

circule de ruși. A fost publicat recent, în anul 1992, textul acestei constituții, publicat și în traducere în limba română de dl. Rendiuk în anexa cărții sale despre Pylyp Orlyk.

Soarta cazacilor în viitor nu a fost bună. Țarii au prevăzut și au realizat dispersarea lor. În anul 1775 țarina Ecaterina a II-a (1762-1796) a deportat o parte dintre cazaci în Delta Dunării, iar puțin apoi, în anul 1813, fiul ei țarul Alexandru I (1800-1825) a exilat o altă parte, în același loc, formându-le sicea în localitatea Dunavățul de Jos.

Pentru Pylyp au urmat ani de peregrinare. A ajuns în București, după mazilirea lui Constantin vodă Brâncoveanu. În oraș, a vizitat Academia Sf. Sava. În legătură cu ea, dl. Rendiuk a greșit când a scris că era o școală slavonă.

Evident, Pylyp Orlyk nu a greșit. El a știut că Academia era o școală grecească, deoarece Mănăstirea Sf. Sava era metoc al Bisericii Sf. Gheorghe Nou, închinată Sf. Munte.

În București, în jurul Mănăstirii Colțea Pylyp Orlyk a găsit o comunitate de cazaci. Aceasta își construise o capelă[4] unde-şi oficia slujbele după ritul ei. Informaţia este importantă, deoarece ea completează imaginea de mozaic etnic al Bucureştilor la începutul secolului al XVIII-lea.

Din București, Pylyp Orlyk a plecat spre Sublima Poartă. A fost relativ bine primit. Apoi, s-a îndreptat spre statele germane și către Suedia. Din păcate pentru el a ajuns la Stockholm în 1721, adică la trei ani după moartea fostului său protector regele Carol XII.

A revenit pe pământurile românești. A cerut aprobarea să se refugieze la Istanbul. În anul 1722 a primit acordul marelui vizir să se stabilească în orașul Tesalonic. A ținut un jurnal în care a notat cum a parcurs drumul prin Moldova și Dobrogea către Tesalonic. Textul jurnalului său a fost publicat în anexa cărții de dl. Rendiuk, care a folosit traducerea lui P. P. Panaitescu[5], dar nu a întrebuințat și varianta mai nouă a tălmăcirii, existentă în *Călători străini despre țările române,* vol. IX, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1997, p. 136-142.

Pylyp a stat 12 ani, între 1722-1734, la Tesalonic. La revenirea pe pământul românesc a avut o serie de greutăți, provocate în special de sărăcie. A murit în ziua de 24 mai 1742 la Iași. Trupul său a fost îngropat cu cinste în catedrala mitropolitană din Iași.

Fiul său major, Hrihor/Gregor s-a afirmat în Franța. Având calități moștenite a ajuns mareșal și a fost înnobilat cu rangul de conte. A căutat cu tenacitate și obstinație arhiva lui Pylyp. Cu greu a aflat că o parte era depozitată la Istanbul. Cu ajutorul marchizului de Villeneuve, ambasador al Franţei la Sublima Poartă, a reuşit să o recupereze și s-o aducă în Franța[6], la B. N. Fr. În amintirea faptelor lui Hrihor Orlyk, un mare aeroport de lângă Paris a căpătat numele de Orly.

4 În urma discuției cu dl. dr. Gh. Mănucu-Adameșteanu, în prezent șeful Secției de Arheologie din Muzeul de Istorie a Mun. București, pot arăta că cercetările arheologice din zona Mănăstirii Colțea și a fostei Mănăstiri Sf. Sava nu au scos la lumină urme care să indice că acolo ar fi locuit cazaci. Informațiile oferite de Pylyp Orlyk îndeamnă la continuarea și extinderea cercetărilor arheologice în zonă.

5 Cf. P. P. Panaitescu, Călători străini în Țările Române, București, 1930, p. 153-163, 164-175.

6 La 4 iulie 1756, Hrihor i-a scris marchizului de Villeneuve, aflând că arhiva se găsea la un negustor din Istanbul.

Textul cărții este însoțit de două anexe document traduse în limba română, Constituția din anul 1710 și Jurnalul de călătorie dintre anii 1722-1734.

În fine, mai sunt și 32 fotografii, care ilustrează, în oarecare măsură textul scris. Am folosit expresia în oarecare măsură, deoarece unele imagini se referă la altă epocă. Astfel, foto nr. 25 redă o casă cu coloane din Bucureşti, dar de la începutul secolului XX, foto nr. 23 palatul domnesc din București, care, practic, este din secolul al XIX-lea, reprezentând Casa Golescu.

În final, pentru ansamblu, trebuie să-l felicit pe dl. Teofil G. Rendiuk pentru text, care, în cazul de față este însoțit și de valoroase note. Ele ne pun în contact cu bibliografia internațională, făcând lucrarea și mai atractivă.

Radu Ștefan Vergatti